

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

กำแพงเพชรศึกษา

วารสาร

กำแพงเพชรศึกษา

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ประจำปี 2561

เจ้าของ : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร
69 หมู่ 1 ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
โทร 0-5570-6555 ต่อ 1601

ที่ปรึกษา : รศ.สุวิทย์ วงษ์บุญมาก อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
ผศ.ชัชชัย พวงดี รองอธิการบดีฝ่ายศิลปวัฒนธรรม
และกิจการนักศึกษา

บรรณาธิการ : ผศ.ดร.พชรไพโรจน์ ประภัสสร ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
ผศ.เยาวลักษณ์ ใจวิสุทธิहरรษา ผู้เชี่ยวชาญประจำสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

กองบรรณาธิการ : ผศ.ดร.ศุภโชคชัย นันทศรี รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
อาจารย์อนุลักษณ์ อาสาสู รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
อาจารย์วันสนันท์ นุชนารถ รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
อาจารย์พิมพ์นารา บรรจง รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
นางสาวธฤชวรรณ ธรรมสอน รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

พิสูจน์อักษร : อาจารย์วิชญ์เดช นันไชยแก้ว
นางสาวสุวลัย อินทรรัตน์
นางสาวอภิญญา แซ่ยัง
นางสาวจิรวรรณ ผึ้งบางแก้ว

ออกแบบรูปเล่ม : นางสาวจิรวรรณ ผึ้งบางแก้ว

ออกแบบหน้าปก : นายเทพทัต ทองคุ้ม
นางสาวจิรวรรณ ผึ้งบางแก้ว
นายปณัยกร ธรรมสอน

บทบรรณาธิการ

วารสาร กำแพงเพชรศึกษา เป็นวารสารวิชาการของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ซึ่งเป็นเนื้อหาที่พัฒนามาจากข้อมูลโครงการ 1 หน่วย 1 ศิลปวัฒนธรรม ประกอบด้วยบทความวิชาการ จำนวน 30 บทความ จากหน่วยงานภายในมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร โดยมีรายละเอียดชื่อบทความ ดังนี้

1. ผ้าปักชาวเมี่ยน จังหวัดกำแพงเพชร
โดย วันสนันท์ นุชนารถ, ศุภโชคชัย นันทศรี และ พิมพินารา บรรจง
2. ภาษาถิ่นจังหวัดกำแพงเพชร (พราณกระต่าย)
โดย วันสนันท์ นุชนารถ, ศุภโชคชัย นันทศรี และ พิมพินารา บรรจง
3. ป่อน้ำพุร้อนพระร่วง จังหวัดกำแพงเพชร
โดย วุฒิชัย ตรุษลักษณ์, วรรณภา รอดจันทร์ และ สมศักดิ์ พุนใจสม
4. ศิลปะแบบสุโขทัยในจังหวัดกำแพงเพชร
โดย พิมพินารา บรรจง, พิมภาฤดา จันดาห้วง และ พลอยพรรณ สอนสุวิทย์
5. แหล่งท่องเที่ยวเมืองมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
โดย วุฒิชัย ตรุษลักษณ์, วรรณภา รอดจันทร์ และ สมศักดิ์ พุนใจสม
6. นครไตรตรึงษ์ เมืองโบราณ ต้นกำเนิดอาณาจักรอยุธยา
โดย พิมภาฤดา จันดาห้วง และ พลอยพรรณ สอนสุวิทย์
7. ประเพณีทอดผ้าป่าแถวของจังหวัดกำแพงเพชร
โดย วิษณุเดช นันไชยก้าว, พิมภาฤดา จันดาห้วง และ พลอยพรรณ สอนสุวิทย์
8. ศิลปกรรมสกุลช่างกำแพงเพชร
โดย วันสนันท์ นุชนารถ, ศุภโชคชัย นันทศรี, พิมพินารา บรรจง และ วิษณุเดช นันไชยก้าว
9. ภูมิปัญญาด้านอาหารท้องถิ่นชุมชนคนปากะญอ ณ บ้านเพชรนิยม หมู่ที่ 2 ตำบลสีงาม
อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
โดย ประจักษ์ กีก้อง และ ธีรุตี บุญปิ่น
10. กลุ่มชาติพันธุ์ สังคมและวัฒนธรรมของไทยทรงดำ : กรณีศึกษาหมู่บ้านท่าช้าง อำเภอคลองลาน
จังหวัดกำแพงเพชร
โดย วีรวรรณ แจ่มไม้, ชญานันท์ ศิริกิจเสถียร และ นงลักษณ์ จันทรพิชัย
11. เครื่องเงินชาวเขาเผ่าเมี่ยน (เย้า) อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
โดย วีรวรรณ แจ่มไม้, ชญานันท์ ศิริกิจเสถียร และ นงลักษณ์ จันทรพิชัย
12. กระจยาสารทกล้วยไข่จากรากเหง้าสู่ผลิตภัณฑ์ชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มกระจยาสารทวิไลวรรณ
อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
โดย วีรวรรณ แจ่มไม้
13. ภูมิปัญญาอาหารและขนมไทยพื้นบ้านประจำถิ่น ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
โดย สุรินทร์ เพชรไทย และ กิรศักดิ์ พะยะ

14. ศาสนสถานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
โดย สุรินทร์ เพชรไทย และ กิรศักดิ์ พะยะ
15. โบราณสถานทางวัฒนธรรมบริเวณใจกลางเมืองจังหวัดกำแพงเพชร
โดย พจน์ธรรม ณรงค์วิทย์, ธนกิจ โคกทอง, พบพร เอี่ยมใส, ณัฐธิกานต์ ปิ่นจุไร และ
อำไพ แสงจันทร์ไทย
16. บุคคลสำคัญ ประชาชนชาวบ้าน แหวงหยวก อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร
โดย ธัญรติ บุญปัน
17. กลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนและสังคม : หมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
โดย ชญานันันท์ ศิริกิจเสถียร, วีรวรรณ แจ่มไม้ และ นงลักษณ์ จันทร์พิชัย
18. ทรัพยากรธรรมชาติ : อุทยานแห่งชาติคลองลาน
โดย ชญานันันท์ ศิริกิจเสถียร, วีรวรรณ แจ่มไม้ และ นงลักษณ์ จันทร์พิชัย
19. พระกำแพงสามขา วัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร
โดย พลอยพรรณ สอนสุวิทย์ และ พิมภาญดา จันดาหัวดวง
20. ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร
โดย วิชรัตน์ ศรีวิริยะกิจ
21. พิธีกรรมช้อนขวัญ บ้านคลองไทร ต.โป่งน้ำร้อน อ.คลองลาน จ.กำแพงเพชร
โดย จิรัฎฐ์ เฟื่องแดง
22. หินอ่อนพรานกระต่าย
โดย พิมพินารา บรรจง, วันสนันท์ นุชนารถ, ศุภโชคชัย นันทศรี และ วิษณุเดช นันไชยแก้ว
23. การแห่พระด้วยเกวียนในงานประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีทรงคุณค่า อำเภอลานกระบือ
จังหวัดกำแพงเพชร
โดย วิษณุเดช นันไชยแก้ว
24. โป่งข่าม เมืองกำแพงเพชร
โดย พิมพินารา บรรจง, วันสนันท์ นุชนารถ, ศุภโชคชัย นันทศรี และ วิษณุเดช นันไชยแก้ว
25. ระบายากังราว
โดย เยาวลักษณ์ ใจวิสุทธิहरธา
26. อัตลักษณ์จังหวัดกำแพงเพชร ระบายรวมเผ่าชาวไทยภูเขา
โดย เยาวลักษณ์ ใจวิสุทธิहरธา
27. ศูนย์รวมสายพันธุ์กล้วย ณ พิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ
(พิพิธภัณฑ์ฯ เรือนไทย)
โดย ชนิกา ศรีวรรณศิลป์ และ จันทนา คุ่มกล้า
28. ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ บ้านหนองจอกพัฒนา อ.คลองขลุง จ.กำแพงเพชร
โดย ธฤชวรรณ ธรรมสอน

29. ลาวคั้ง อำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร

โดย สุวลัย อินทรรัตน์, อภิญญา แซ่ยั้ง และ จีรวรรณ ผึ้งบางแก้ว

30. ชนเผ่าม้ง อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

โดย อภิญญา แซ่ยั้ง, สุวลัย อินทรรัตน์ และ จีรวรรณ ผึ้งบางแก้ว

กองบรรณาธิการ ขอขอบคุณทีมงานทุกท่าน ที่ได้สละเวลาและร่วมจัดทำวารสาร กำแพงเพชรศึกษา ฉบับนี้ได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ทั้งนี้ทางสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ขอขอบพระคุณผู้เขียนบทความทุกท่าน ที่ได้พัฒนางานวิชาการและงานวิจัยที่จะเป็นประโยชน์แก่ชุมชนและสังคม

กองบรรณาธิการ

สารบัญ

ผ้าปักชาวเมี่ยน จังหวัดกำแพงเพชร	1
โดย วันสนันท์ นุชนารถ, ศุภโชคชัย นันทศรี และ พิมพินารา บรรจง ภาษาถิ่นจังหวัดกำแพงเพชร (พราวนกระต่าย)	9
โดย วันสนันท์ นุชนารถ, ศุภโชคชัย นันทศรี และ พิมพินารา บรรจง บ่อน้ำพุร้อนพระร่วง จังหวัดกำแพงเพชร	19
โดย วุฒิชัย ตรุษลักษณ์, วรรณภา รอดจันทร์ และ สมศักดิ์ พูนใจสม ศิลปะแบบสุโขทัยในจังหวัดกำแพงเพชร	27
โดย พิมพินารา บรรจง, พิมภาญดา จันดาห้วง และ พลอยพรรณ สอนสุวิทย์ แหล่งท่องเที่ยวเมืองมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร	39
โดย วุฒิชัย ตรุษลักษณ์, วรรณภา รอดจันทร์ และ สมศักดิ์ พูนใจสม นครไตรตรึงษ์ เมืองโบราณ ต้นกำเนิดอาณาจักรอยุธยา	51
โดย พิมภาญดา จันดาห้วง และ พลอยพรรณ สอนสุวิทย์ ประเพณีทอดผ้าป่าแถวของจังหวัดกำแพงเพชร	65
โดย วิษณุเดช นันไชยแก้ว, พิมภาญดา จันดาห้วง และ พลอยพรรณ สอนสุวิทย์ ศิลปกรรมสกุลช่างกำแพงเพชร	73
โดย วันสนันท์ นุชนารถ, ศุภโชคชัย นันทศรี, พิมพินารา บรรจง และ วิษณุเดช นันไชยแก้ว ภูมิปัญญาด้านอาหารท้องถิ่นชุมชนคนปากะญอ ณ บ้านเพชรนิยม หมู่ที่ 2 ตำบลสีงาม อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร	85
โดย ประจักษ์ กีก้อง และ ธัญรติ บุญป็น กลุ่มชาติพันธุ์ สังคมและวัฒนธรรมของไทยทรงดำ : กรณีศึกษาหมู่บ้านท่าช้าง อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร	95
โดย วีรวรรณ แจ่มไม้, ชญานันท์ ศิริกิจเสถียร และ นงลักษณ์ จันทรพิชัย เครื่องเงินชาวเขาเผ่าเมี่ยน (เย้า) อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร	105
โดย วีรวรรณ แจ่มไม้, ชญานันท์ ศิริกิจเสถียร และ นงลักษณ์ จันทรพิชัย กระยาสารทกล้วยไข่จากรากเหง้าสู่ผลิตภัณฑ์ชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มกระยาสารทวิไลวรรณ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร	117
โดย วีรวรรณ แจ่มไม้ ภูมิปัญญาอาหารและขนมไทยพื้นบ้านประจำถิ่น ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร	127
โดย สุรินทร์ เพชรไทย และ กิรศักดิ์ พะยะ ศาสนสถานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร	133
โดย สุรินทร์ เพชรไทย และ กิรศักดิ์ พะยะ โบราณสถานทางวัฒนธรรมบริเวณใจกลางเมืองจังหวัดกำแพงเพชร	143
โดย พงษ์ธรรม ณรงค์วิทย์, ธนกิจ โคกทอง, พบพร เอี่ยมใส, ญัฐธิกานต์ ปันจูไร และ อำไพ แสงจันทร์ไทย	

สารบัญ (ต่อ)

บุคคลสำคัญ ปราชญ์ชาวบ้าน แห่งหยวก อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร โดย ฉัญรดี บุญปัน	151
กลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนและสังคม : หมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร โดย ชญานันท์ ศิริกิจเสถียร, วีรวรรณ แจ่มไม้ และ นงลักษณ์ จันทร์พิชัย	161
ทรัพยากรธรรมชาติ : อุทยานแห่งชาติคลองลาน โดย ชญานันท์ ศิริกิจเสถียร, วีรวรรณ แจ่มไม้ และ นงลักษณ์ จันทร์พิชัย	175
พระกำแพงสามขา วัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร โดย พลอยพรรณ สอนสุวิทย์ และ พิมภาญดา จันดาหัวดวง	185
ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร โดย วัชรศน์ ศรีวิริยะกิจ	193
พิธีกรรมซ่อนขวัญ บ้านคลองไทร ต.โป่งน้ำร้อน อ.คลองลาน จ.กำแพงเพชร โดย จิรัฎฐ์ เฟิงแดง	203
หินอ่อนพรานกระต่าย โดย พิมพินารา บรรจง, วันสนันท์ นุชนารถ, ศุภโชคชัย นันทศรี และ วิษณุเดช นันไชยแก้ว	209
การแห่พระด้วยเกวียนในงานประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีทรงคุณค่า อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร โดย วิษณุเดช นันไชยแก้ว	215
โป่งข่าม เมืองกำแพงเพชร โดย พิมพินารา บรรจง, วันสนันท์ นุชนารถ, ศุภโชคชัย นันทศรี และ วิษณุเดช นันไชยแก้ว	223
ระบำชาวกังราว โดย เยาวลักษณ์ ใจวิสุทธิ์हररा	235
อัตลักษณ์จังหวัดกำแพงเพชร ระบำรวมเผ่าชาวไทยภูเขา โดย เยาวลักษณ์ ใจวิสุทธิ์हररा	243
ศูนย์รวมสายพันธุ์กล้วย ณ พิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ (พิพิธภัณฑ์ฯ เรือนไทย) โดย ชนิกา ศรีวรรณศิลป์ และ จันทนา คุ่มกล้า	255
ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ บ้านหนองจอกพัฒนา อ.คลองขลุง จ.กำแพงเพชร โดย ธฤชวรรณ ธรรมสอน	271
ลาวคั่ง อำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร โดย สุวลัย อินทรรัตน์, อภิญญา แซ่ยั้ง และ จีรวรรณ ผึ้งบางแก้ว	283
ชนเผ่าม้ง อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร โดย อภิญญา แซ่ยั้ง, สุวลัย อินทรรัตน์ และ จีรวรรณ ผึ้งบางแก้ว	291

ผ้าปักชาวเมียน จังหวัดกำแพงเพชร

วณรัตน์ นุชนารถ
อาจารย์, สาขาวิชาจิตรศิลป์และประยุกต์ศิลป์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
ศุภโชคชัย นันทศรี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
พิมพ์นารา บรรจง
อาจารย์, สาขาวิชานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา ผ้าปักชาวเมียน จังหวัดกำแพงเพชร ประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์กระจายอยู่ในทุกพื้นที่ ทุกจังหวัด ซึ่งจังหวัดกำแพงเพชรเป็นอีกแห่งที่มีชนเผ่ากลุ่มชาติพันธุ์ชาวเมียนอยู่ที่ ตำบลบ้านสักงาม อำเภอคลองลาน นอกจากนี้ชาวเมียนหรือเ้ากระจายอาศัยในจังหวัดเชียงราย พะเยา และน่าน รวมทั้ง จังหวัด เชียงใหม่ ตาก เพชรบูรณ์ ลำปาง และสุโขทัย ชาวเมียนมีลักษณะการแต่งกายการใช้สีสันทันที จะแตกต่างกันบ้างแต่ก็เพียงเล็กน้อย ทั้งนี้ ชาวเมียนมีถิ่นฐานเดิมอยู่ในประเทศจีนแถบแม่น้ำแยงซีจิ้น เรียกขานว่า เ้า ส่วน “เมียน” เป็นชื่อที่ทางราชการตั้งให้หรือบางครั้งจะเรียกว่า “อ้วเมียน” แปลว่า มนุษย์ การอพยพโยกย้ายของเ้าเมียน 12 สกุล ลงมาทางใต้ประมาณศตวรรษที่ 15-16 เข้าสู่เวียดนามผ่านลาว และเข้ามาทางตอนเหนือของประเทศไทย เข้ามาอยู่ในประเทศไทยในราว 100 ปีเศษที่ผ่านมา

คำสำคัญ : ผ้าปัก, ผ้าปักกำแพงเพชร, ผ้าปักชาวเมียน

ภูมิปัญญาผ้าปักชาวเมียน จังหวัดกำแพงเพชร

กลุ่มชาวเมียนจังหวัดกำแพงเพชร นิยมตั้งบ้านเรือนในบริเวณที่ลาดไหล่เขาใกล้ป่าและแหล่งน้ำ โดยสร้างที่พักอาศัยชั้นเดียวติดพื้นดิน ตรงข้ามประตูใหญ่ด้านหน้าของบ้านมีศาลพระภูมิหรือศาลบรรพบุรุษ ชาวเมียนมีศิลปะการสร้างสรรค์ลวดลายบนผืนผ้าที่เลือกลีเป็นรูจักและยอมรับในความงดงาม คือ การปักลวดลาย งานปักที่ปรากฏบนผืนผ้าของชาวเมียน แม้ปัจจุบันก็ยังคงพบได้บนผืนผ้าแทบทุกผืน เป็นลวดลายโบราณเอกลักษณ์คงเดิมที่สืบทอดต่อมาจากบรรพบุรุษสมัยโบราณกาล ซึ่งมักมีความเกี่ยวข้องกับ และผูกพันกับตำนานปรัมปรา รวมถึงความเชื่อที่สอดแทรกจากประเพณีวัฒนธรรมประจำชนเผ่าผสมกลมกลืน กับลวดลายที่มาจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ไม่ว่าจะเป็นข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือน สัตว์ป่าน้อยใหญ่ รวมถึงพืชพรรณต่างๆ ด้วยความประณีตและเป็นเลิศในฝีมือ นอกจากนี้ชาวเมียนยังมีฝีมือในการทำเครื่องประดับ และเครื่องเงิน ในสมัยแรกชาวเมียนมีการทอผ้าใช้เอง แต่เมื่ออพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยแล้วได้ค้นพบว่า ผ้าทอมือของไทยที่มีถิ่นฐานอยู่ในประเทศพม่าและไทยเหมาะสำหรับการปักลวดลาย จึงได้ซื้อผ้าทอมือของไทยมาข้อมและปักลายจนกลายเป็นความนิยมของชาวเมียนไป (สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย, 2559)

ลักษณะการแต่งกายของชาวเมียน

การแต่งกายชาวเมียน มีส่วนประกอบที่เกี่ยวกับงานปักดังนี้ ผ้าโพกศีรษะชั้นใน (ก่องจู้ด) ผ้าโพกศีรษะชั้นใน รวบผมให้เป็นระเบียบผ้าโพกศีรษะชั้นใน ซึ่งในบางหมู่บ้านอาจจะใช้สีแตกต่างกัน เช่น สีแดง สีดำ

ปัจจุบันสตรีเมียนบางคนไม่นิยมใช้ผ้าโปกศีรษะชั้นในแต่ใช้ผ้าโปกศีรษะชั้นนอก (ก่องเป้า) อาจจะแตกต่างกันไป แต่ละหมู่บ้าน เช่น บ้านปางค่า หมู่บ้านปากกลาง นิยมใช้ผ้าทอมือเส้นฝ้ายขนาดกลาง หรือขนาดใหญ่สีดำทั้งผืน ปักลายที่ปลายทั้ง 2 ด้าน และบริเวณชายเสื้อคาดเอวใช้ผ้าทอมือสีดำ ลักษณะเหมือนผ้าโปกศีรษะมีปักลายที่ปลายทั้ง 2 ด้าน การผูกผ้าคาดเอวจะเริ่มจากหน้าหรือหลัง โดยให้ปลายทั้ง 2 ข้างผูกกันไว้ข้างหลัง เพื่อให้เห็นลายปักกางเกง (โฮว) การตัดเย็บกางเกงสตรีเมียนใช้ผ้า 5 ชั้นด้วยผ้าปักลาย 2 ผืน โดยใช้ผ้าทอมือสีดำปักเกือบเต็มผืนเหลือด้านข้างไว้ เครื่องแต่งกายบุรุษเมียนตามประเพณีจะมี 2 ชั้น คือ เสื้อที่ใช้ผ้าสีดำมาตัดเป็นตัวยาวและมีการปักลายที่ตัวเสื้อรวมถึงที่กระเป๋ากว้าง ชาวเมียนนั้นเมื่อมีงานประเพณี จะมีการตัดเย็บ ปักลวดลาย และการใช้สี ในการปักเครื่องใช้ต่าง ๆ ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานบวช (กว่าตัง) และพิธีแต่งงาน เช่น ผ้าตัมผา เป็นผ้าคลุมวางทับโครงสำหรับวางไว้บนศีรษะของเจ้าสาวในพิธีแต่งงานแบบใหญ่ เป็นต้น ความสำคัญอีกอย่างหนึ่งของเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่เกี่ยวข้องกับประเพณีคือ การแต่งงานที่จะต้องแจ้งบรรพบุรุษทั้งสองฝ่ายให้รับรู้ โดยฝ่ายชายจะมอบด้ายและผ้าทอ หรืออุปกรณ์ในการปักชุดแต่งงานไว้ใช้สำหรับงานพิธีแต่งงานให้กับฝ่ายหญิงเพื่อใช้ปักชุดเจ้าสาว และจะต้องปักชุดแต่งงานให้เสร็จจากอุปกรณ์ที่ฝ่ายชายเตรียมให้นั่นเอง ปัจจุบันการแต่งกายของเมียนในประเทศไทยปัจจุบัน ส่วนมากจะแต่งคล้ายกัน มีแตกต่างไปบ้างเพียงการโปกศีรษะของสตรี ซึ่งการแต่งกายตามวัยตนเอง แต่ยังคงแต่งชุดประจำเผ่า และมีบางส่วนแต่งกายตามแบบคนไทยพื้นราบ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ชาวเมียนจังหวัดกำแพงเพชร
(ที่มา : กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, (ม.ป.ป.)

ลายปักและความหมายของลาย

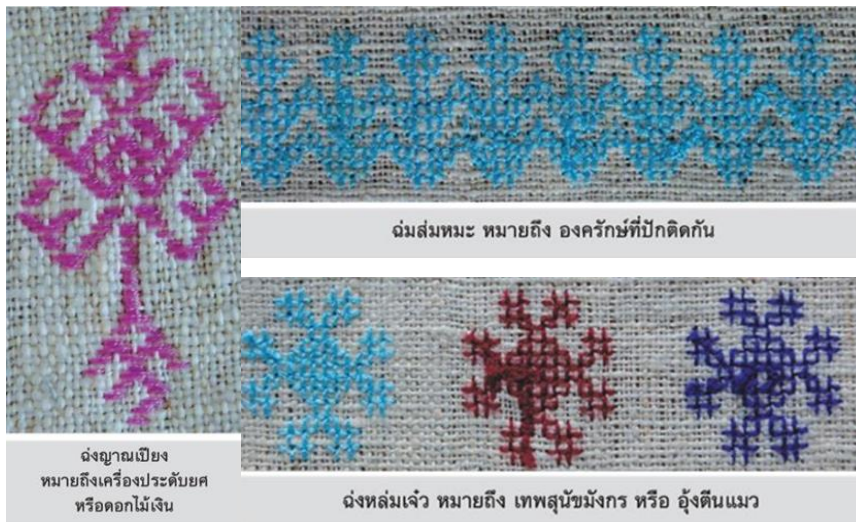
การปัก เป็นการสร้างลวดลายลงบนผ้า โดยลวดลายเหล่านั้นได้ความคิดมาจากปรัชญาลัทธิเต๋า ที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชน รวมถึงประวัติศาสตร์ของเผ่าพันธุ์และความสำคัญที่มีอยู่เสมอว่า ตนเองสืบเชื้อสายมาจากพระจักรพรรดิของจีนที่เคยได้รับสิทธิพิเศษในการตั้งหลักแหล่งที่ไหนก็ได้ในประเทศจีน โดยไม่ต้องเสียภาษี จะเห็นได้จากลายปักชื่อเทพสุนัขมังกร ลายองครักษ์ ลายเครื่องประดับยศ เป็นต้น ซึ่งลายเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกับจักรพรรดิและตำนาน ซึ่งถือว่าเป็นลายที่สำคัญและเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นเมียน ผ้าเมียนทุกผืนจะต้องมีลายปักทั้ง 3 ลายที่กล่าวมานี้ ไม่ว่าจะปักเป็นเมียนในพื้นที่ใด

การใช้สีเส้นของลวดลายปัก ด้วยการย้อมสีเส้นด้ายไม่น้อยกว่า 7 สี ซึ่ง 7 สีหลักของชาวเมียนได้แก่ สีแดง สีเหลือง สีน้ำเงิน สีเขียว สีม่วง สีดำ และสีขาว ผ้าปักของชาวเมียนแต่ละผืน เปรียบเสมือนการทำงาน เพื่อแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ และเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาอันล้ำค่าของชนเผ่าที่ยึดถือสืบต่อกันมา

ผ้าปักชาวเมียนมาบางผืนอาจมีลวดลายมากกว่า 10 ลาย รวมกันอยู่ในหนึ่งผืน และใช้เวลาในการสร้างสรรค์งานปักแต่ละผืนด้วยระยะเวลาเป็นจำนวนปี กว่าที่จะแล้วเสร็จ ลักษณะลวดลายสะท้อนถึงความเป็นตัวตนของชนเผ่าเมียนมาที่ชัดเจน เมื่อพบเห็นจะรู้ได้ว่าเป็นผ้าของชาวเมียนมา ลวดลายเหล่านี้เป็นลวดลายดั้งเดิมที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษมาหลายร้อยปี โดยลายบังคับที่ต้องมีทุกผืน นอกจากเอกลักษณ์ของผ้าชาวเมียนมา จะมาจากคติความเชื่อและความภาคภูมิใจในผ้าพันธุของตนเองแล้ว สตรีชาวเมียนมาผู้ที่ปักผ้ายังได้ใส่จิตวิญญาณ และศิลปะที่ตนเองสร้างสรรค์ลงไปในขณะที่ปักด้วย กล่าวคือ การปักผ้าเมียนมานั้นมีแบบแผนที่ชัดเจน ค่อนข้างตายตัวซึ่งมีองค์ประกอบของลายปักดังนี้ (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน), 2559)

1. ลายที่แสดงถึงความเป็นผ้าพันธุเมียนมา
2. ลายที่แสดงถึงความเชื่อและวิถีชีวิต
3. ลายที่ออกมาจากการสร้างสรรค์ของผู้ปัก

ลายที่แสดงถึงความเป็นผ้าพันธุเมียนมา แสดงถึงความเป็นผ้าพันธุเมียนมา นั้นเป็นกฎเกณฑ์ตายตัวที่ผู้ปักทุกคนหรือผ้าเมียนมาทุกผืนจะต้องปักลงบนผ้า ได้แก่ ลายองครักษ์ ลายเครื่องประดับยศ และลายเทพสุนัขมังกร หรืออุ้งตีนแมว ซึ่งแสดงถึงความเป็นชาติพันธุ์อันทรงเกียรติที่สืบเชื้อสายมาจากจักรพรรดิ โดยในตำนานที่ปรากฏในสาสน์หรือหนังสือที่ใช้หมึกจีนเขียนลงบนผ้าผืนยาวเล่าถึงลูกสาวของพระเจ้าจักรพรรดิ คือ พระเจ้าผิงหวางที่ต้องแต่งงานกับสุนัข แล้วต้องออกจากเมืองไปหาที่อยู่ใหม่ ในหนังสือดังกล่าวได้เขียนไว้ด้วยว่า ไม่ว่าผู้ที่ถือหนังสือม้วนนี้ จะไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ใดก็ตามในอาณาจักรจีน อนุญาตให้อยู่ได้โดยไม่ต้องเสียภาษี เพราะคนเหล่านี้เป็นคนในตระกูลของพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งพระเจ้าผิงหวางได้พระราชทานให้เมียนมา 12 ตระกูล ที่เข้ามาอยู่ในไทย ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ลายปักที่แสดงถึงความเป็นผ้าพันธุเมียนมา
(ที่มา : สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน), 2559)

ลายที่แสดงถึงความเชื่อและวิถีชีวิต แสดงถึงความเชื่อและวิถีชีวิต นั้นก็เช่นเดียวกันกับองค์ประกอบแรกคือ เป็นลายปักบังคับที่ผ้าปักเมียนมาทุกผืนจะต้องปักลายเหล่านี้ลงไป เป็นลายที่เกี่ยวข้องกับคน สัตว์ พืช ดอกไม้ อุปกรณ์ในการดำเนินชีวิต เช่น ลายพันเลื้อย ลายข้าวตอก (popcorn) ลายรอยเท้าเสือ ลายดอกพิกทอง เป็นต้น อย่างไรก็ตามลายพันเลื้อยผ้าปักชาวเมียนมาทุกผืนจึงมีลายเหยวหรือลายพันเลื้อยปรากฏอยู่ ซึ่งชาวเมียนมาเชื่อว่าเป็นลายที่ช่วยป้องกันและกันสิ่งที่เป็นอันตราย หรือป้องกันสิ่งไม่ดีไม่ให้เข้ามาใกล้ถ้ารายต่อผู้สวมใส่ ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 ลายที่แสดงถึงความเชื่อและวิถีชีวิต
(ที่มา : สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน), 2559)

ลายที่ออกมาจากการสร้างสรรค์ของผู้ปัก แสดงลายปักที่เกิดจากการสร้างสรรค์ขึ้นมาโดยผู้ปัก ซึ่งการสร้างสรรค์นี้ก็ยังคงอยู่ในกรอบ กล่าวคือ เป็นการนำเอาลายบังคับที่มีอยู่มาร้อยเรียงในรูปแบบต่าง ๆ หรืออาจจะสร้างลายขึ้นมาใหม่แต่ก็ต้องอยู่ในเรื่องของวิถีชีวิต หรือสิ่งที่ใกล้ตัว เช่น ลายดอกไม้ ที่นอกเหนือจากที่มีอยู่ ทั้งนี้เป็นสิ่งที่ออกมาจากความนึกคิด จินตนาการ และวางแผนการปักของผู้ปัก ความละเอียดประณีต การเลือกผ้าสำหรับปัก ถ้าผ้ามีความละเอียดมากเท่าใด การปักก็จะละเอียดและยากเท่านั้น การปักผ้าในองค์ประกอบนี้แสดงให้เห็นถึงความอดทน ความอดสาหัสและอีกหลายอย่างของผู้ปัก การเลือกคู่ครองของชาย เมียนจึงมักจะดูแลและตัดสินที่งานปักบนกางเกงที่สตรีนั้นสวมใส่ เพราะเป็นตัวสะท้อนให้เห็นอุปนิสัยได้ ส่วนนี้เองที่ทำให้ผ้าแต่ละผืนจะประกอบไปด้วยลายปักองค์ประกอบที่ 1 และ 2 : 70% และองค์ประกอบที่ 3 : 30% ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 ลายที่ออกมาจากการสร้างสรรค์ของผู้ปัก
(ที่มา : สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน), 2559)

งานปักชาวเมียน

การปักผ้าเมียนเป็นการปักผ้าที่ปักจากด้านหลัง (ขณะปักผ้าด้านหลังจะอยู่บน ผ้าด้านหน้าจะอยู่ล่าง) เพื่อให้ได้ลายออกมาด้านหน้า คือ เมื่อปักเสร็จแล้วใช้ลายที่ปรากฏในผ้าด้านหน้าโชว์ ซึ่งมีเทคนิคและวิธีปักอยู่ 4 แบบคือ

1. การปักแบบหญิว เป็นการปักลายเส้น งานปักเมียนบนผืนผ้าทุกชนิด จะต้องมีการปักลายเส้นในส่วนที่เป็นขอบของงานปักผ้า มีวิธีปักคือ ใช้เข็มแทงลงด้านบนของผ้า ลอดเส้นฝ้ายในผ้าไป 4 เส้น จากนั้นแทงเข็มทะแยงข้ามเส้นฝ้ายขึ้นมาด้านบน แล้วดึงปลายเข็มขึ้น จากนั้นปักถอยหลังไป 2 เส้น

แล้วทำเหมือนเดิมคือ แทงเข็มลงด้านบนของผ้า แล้วสอดเส้นฝ้ายในผ้าไป 4 เส้น จากนั้นแทงเข็มแทงข้ามเส้นฝ้ายขึ้นมาด้านบน แล้วดึงปลายเข็มขึ้น จากนั้นปักถอยหลังไป 2 เส้น ทำอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ จนได้ความยาวตามที่ต้องการ ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 การปักแบบหนั้ว

(ที่มา : สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน), 2559)

2. การปักแบบเจียม (ลายขัด) เป็นการเดินเส้นขึ้นลงตามลวดลายที่กำหนดไปตามแนวขวาง ลวดลายที่ปรากฏเหมือนลวดลายที่ได้จากเทคนิคการจก ในงานทอผ้าเจียมจะใช้ปักส่วนที่เป็นขากางเกง ซึ่งเป็นส่วนที่เริ่มต้นในการปักผ้าเปรียบเสมือนการทัก้าวเดิน ก้าวสั้นบ้าง ยาวบ้าง การปักลักษณะนี้เป็นการสอนเรื่องการนับ เพราะการปักเทคนิคนี้จะต้องนับช่อง นับเส้น ซึ่งเป็นการเริ่มต้นเรียนรู้ของสตรี ในเรื่องการปัก มีวิธีปักคือ แทงเข็มลงบนผ้าด้านบนแล้วสอดเข็มเข้าไปในช่องว่างระหว่างเส้นฝ้ายในผืนผ้าเหมือนกับการทอผ้าที่พุ่งเส้นนอนลงบนเส้นยืนซึ่งการสอดเข็มลงใต้เส้นฝ้าย จะสอดก็เส้นและข้ามก็เส้นขึ้นอยู่กับลาย ซึ่งจะต้องนับให้ถูกต้อง เมื่อปักเสร็จด้านหน้าและด้านหลังจะได้ลายที่แตกต่างกัน ลายปักที่ใช้เทคนิคนี้ได้แก่ ฉ่งฉ่ง ฉ่งโองัก้าง และฉ่งเสด เป็นลายที่ปักปลายขากางเกง โดยทั้งสามลายนี้เป็นลายบังคับที่กางเกงเมียนทุกผืน ไม่ว่าจะเป็นเมียนในพื้นที่ใดก็ตาม ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 การปักแบบเจียม

(ที่มา : สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน), 2559)

3. การปักแบบทิว (ลายสอง) เมื่อปักเสร็จแล้วจะได้รูปคล้าย เครื่องหมายบวก (+) แต่เป็นการปักเส้นที่แยกจากกันจากจุดเดียว มีวิธีปักคือ แหวงเข็มลงบนผ้าด้านบนแล้วสอดเข็มลอดเส้นฝ้ายบนผืนผ้า 2 เส้น ดึงปลายเข็มขึ้น จากนั้นสอดเข็มลอดเส้นฝ้ายอีก 2 เส้น ทำอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ ตามแนวนอนขณะที่กำลังปักแนวนอน และแนวตั้ง กล่าวคือการปักลายนี้ต้องปักเดินหน้าไปเรื่อย ๆ จนมาบรรจบกันเป็นลาย การปักเทคนิคทิวนี้ เป็นการปักที่ยากที่สุดจะต้องใช้สมาธิ และการวางแผนที่ดี จึงจะสำเร็จ ดังนั้นลายที่ใช้เทคนิคนี้ปักจึงมักเป็นลายเดี่ยวและใช้สีเดียว เช่น ลายเทพสุนัข้มังกร ลายองครักษ์ ลายเครื่องประดับยศ เป็นต้น การปักเทคนิคนี้ ทั้งด้านหน้าและด้านหลังจะได้ลายออกมาเหมือนกัน เนื่องจากเทคนิคนี้ เป็นเทคนิคที่ยาก สตรีเมียนรุ่นใหม่จึงทำไม่ค่อยได้ และหันไปใช้เทคนิคดับญัต คือการปักไขว้ซึ่งง่ายกว่าแทน ดังภาพที่ 7

ลายที่ปักเสร็จแล้วด้วยเทคนิคทิว

ภาพที่ 7 การปักแบบทิว

(ที่มา : สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน), 2559)

4. การปักแบบดับญัต คือการปักไขว้ เทคนิคการปักแบบนี้เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปเพราะมีการนำมาปักในงานต่าง ๆ มากมาย มีวิธีการปักคือ แหวงเข็มลงบนผ้าชั้นลงโดยข้ามเส้นฝ้ายบนผ้าครั้งละ 2 เส้นจะทำให้เส้นไหมที่ปักลงไปออกมาเป็นรูปกากบาท เมื่อปักเสร็จลายด้านหน้าและหลังจะต่างกัน การปักเทคนิคนี้มักจะใช้ปักทั้งลายเดี่ยว เช่น ลายพื้นเลื้อย และลายที่มีการผสมผสาน เช่น ลายดอกฝักทอง ซึ่งมักจะใช้หลายสีในการปักเทคนิคนี้ไม่นิยมปักลงในชุดเจ้าสาว เพราะการปักไขว้ถือว่าเป็นการทับและถมกันจะใช้เทคนิคเจ็ยและทิวเท่านั้น อีกทั้งไม่นิยมให้ผู้เริ่มหัดใหม่ปักเพราะง่ายแต่จะทำให้เริ่มหัดในสิ่งที่ยากก่อนโดยเริ่มจากเจ็ย ทิวแล้วจึงมาดับญัต ดังภาพที่ 8

วิธีปักด้วยเทคนิคดับญัตด้านหลัง

ลายที่ปักเสร็จแล้วด้วยเทคนิคดับญัตด้านหน้า

ภาพที่ 8 การปักแบบดับญัต

(ที่มา : สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน), 2559)

บทสรุป

ผ้าปักชาวเมียนหรือเย้า มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในประเทศจีนแถบแม่น้ำแยงซีจีน เรียกขานว่า เย้า ส่วน “เมียน” เป็นชื่อที่ทางราชการตั้งให้หรือบางครั้งจะเรียกว่า “อัวเมียน” แปลว่ามนุษยการอพยพโยกย้ายของเผ่าเมียน 12 สกุล ลงมาทางใต้ประมาณศตวรรษที่ 15-16 เข้าสู่เวียดนามผ่านลาวและเข้ามาทางตอนเหนือของประเทศไทย จากการอพยพได้นำภูมิปัญญาการปักผ้าเข้ามาแต่เมื่ออพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยแล้วได้ค้นพบว่า ผ้าทอมือของไทยลื้อที่มีถิ่นฐานอยู่ในประเทศพม่าและไทยเหมาะสำหรับการปักลวดลาย จึงได้ซื้อผ้าทอมือของไทยลื้อมาย้อมและปักลายจนกลายเป็นความนิยมของชาวเมียน องค์ประกอบของการปักผ้าของชาวเมียนนั้นมีแบบแผนที่ชัดเจน ค่อนข้างตายตัว 3 แบบ คือ 1. ลายที่แสดงถึงความเป็นเผ่าพันธุ์เมียน 2. ลายที่แสดงถึงความเชื่อและวิถีชีวิต 3. ลายที่ออกมาจากการสร้างสรรค์ของผู้ปัก ดังนั้น ทำให้ลายผ้ามีเอกลักษณ์เฉพาะ และถูกสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นต่อไปอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน). (2559). การสำรวจลายปักผ้าชาวเมี่ยน บ้านปางค่า.
[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://hkm.hrdi.or.th/knowledge/detail/283>. [2561, เมษายน 5].
- สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย. (2559). คนเผ่าอ้าวเมี่ยน.
[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://impect.or.th/?p=15013>. [2561, เมษายน 5].
- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (ม.ป.ป.). ศูนย์หัตถกรรมเครื่องเงินชาวเขา หมู่ที่ 9 บ้านคลองเตย.
[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://info.dla.go.th/public/travel.do?cmd=goDetail&id=213845&random=1411860765406>. [2561, เมษายน 5].

ภาษาถิ่นจังหวัดกำแพงเพชร (พราวนกระต่าย)

วณันันท์ นุชนารถ
อาจารย์, สาขาวิชาจิตรศิลป์และประยุกต์ศิลป์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
ศุภโชคชัย นันทศรี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
พิมพ์นารา บรรจง
อาจารย์, สาขาวิชานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับภาษาถิ่นจังหวัดกำแพงเพชร กรณีศึกษา ภาษาถิ่นพราวนกระต่าย ซึ่งภาษาเป็นวัฒนธรรมระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์และไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้มนุษย์รู้สึกเป็นพวกเดียวกันได้ดีกว่าภาษา ภาษาจึงเป็นสื่อกลางของคนที่อยู่ในชาติหรือในถิ่นฐานที่ตนอาศัยอยู่ โดยเฉพาะภาษาถิ่นจัดเป็นภาษาที่มีเอกลักษณ์หรือเป็นที่นิยมสื่อสารตามท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งในบทความนี้มุ่งประเด็นศึกษาภาษาถิ่นพราวนกระต่าย ตามตำนานเล่าไว้ว่า “มีนายพราวนเดินทางมาสำรวจเส้นทาง เพื่อไปสร้างเมืองหน้าด่านของกรุงสุโขทัย วันหนึ่งขณะที่กำลังพักผ่อน นายพราวนได้พบกระต่ายขนสีทองสวยงามมากบริเวณหน้าถ้ำแห่งหนึ่ง และได้หายเข้าไปในถ้ำ ต่อมานายพราวน จึงกราบบังคมทูลพระร่วงให้รับทราบ และ รับอาสาจะจับกระต่ายตัวดังกล่าว และได้ใช้ความพยายามที่จะจับตั้งหลายครั้งแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จึงได้สร้างบ้านถาวรขึ้นบริเวณหน้าถ้ำเพื่อรอจับกระต่าย หลายปีต่อมาจึงมีผู้อพยพมาอยู่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนกลายเป็นหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงพร้อมใจกันตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านพราวนกระต่าย” ได้รับสถาปนาเป็นอำเภอครั้งแรกเมื่อปี 2438” ภาษาถิ่นพราวนกระต่ายเป็นภาษาที่ใช้สื่อสารตั้งแต่ยุคชุมชนดั้งเดิมที่เข้ามาตั้งรกรากก่อสร้างบ้านเมืองพราวนกระต่ายโดยกลุ่มชนดังกล่าวใช้ภาษาพูดเป็นภาษาไทยถิ่นกลาง (รัชดาภรณ์ รัชชชน, 2550 หน้า 3) ได้จำแนกภาษาไทยออกเป็น 4 กลุ่ม คือ ภาษาไทยถิ่นเหนือ ภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นอีสาน และ ภาษาไทยถิ่นใต้แต่ภาษาไทยถิ่นกลางมีความหมายเพี้ยนไปบ้างเล็กน้อย คือลักษณะเด่นของภาษาถิ่นพราวนกระต่าย คือ การใช้วรรณยุกต์เอกและเสียงเอกจะเปลี่ยนเป็นเสียงจัตวา และเสียงวรรณยุกต์จัตวาจะเปลี่ยนเป็นเสียงวรรณยุกต์เอก ซึ่งสภาพทางภูมิประเทศจะไม่มีอิทธิพลต่อภาษาถิ่นพราวนกระต่าย เพราะภาษาของชาวพราวนกระต่ายจะกระจายออกไปแบบเครือข่าย

คำสำคัญ : ภาษาถิ่น, ภาษาพราวนกระต่าย, ภาษากำแพงเพชร

พื้นที่ที่ใช้ภาษาถิ่นพราวนกระต่าย

จากการศึกษาเรื่องเอกลักษณ์ภาษาถิ่นพัฒนาการทางไทยบนถนนพระร่วง พบว่า ภาษาถิ่นพราวนกระต่ายเป็นภาษาที่ใช้สื่อสารกันอยู่ทั่วไปใน อำเภอ พราวนกระต่าย และบริเวณใกล้เคียง ซึ่งใช้กันแทบทุกครัวเรือน ผู้เขียนสรุปพื้นที่ที่ใช้ภาษาถิ่นพราวนกระต่าย ดังนี้

1. ในเขตอำเภอพราวนกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร ทุกหมู่บ้านในอำเภอนี้พูดภาษาถิ่นพราวนกระต่ายทั้งสิ้น เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนเป็นเวลานานมาแล้ว
2. ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร จะมีพื้นที่ใช้ภาษาถิ่นพราวนกระต่ายสื่อสารมีจำนวนหนึ่งหมู่บ้าน ซึ่งได้แก่ หมู่บ้านน้ำดิบ

3. ในเขตอำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร มีพื้นที่ที่ใช้ภาษาถิ่นพรานกระต่ายสื่อสารมีจำนวน 2 หมู่บ้าน ซึ่งได้แก่ หมู่บ้านหนองหลวงและหมู่บ้านลานกระบือ
4. อำเภอเมือง จังหวัดตาก มีพื้นที่ที่ใช้ภาษาถิ่นพรานกระต่ายสื่อสารมีจำนวน 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านตลุกป่าตาล บ้านบ่อไม้หว้า บ้านโป่งแดง บ้านลานสอ บ้านวังประจบ บ้านสะแกเครือ และบ้านไม้งาม
5. อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย มีพื้นที่ที่ใช้ภาษาชนพรานกระต่ายสื่อสารมีจำนวน 3 หมู่บ้าน ซึ่งได้แก่ หมู่บ้านคุดเสมอ หมู่บ้านชุมแสงสงครามและหมู่บ้านหนองตุม
6. อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย มีพื้นที่ที่ใช้ภาษาพรานกระต่ายสื่อสารมีจำนวน 4 หมู่บ้าน ซึ่งได้แก่ หมู่บ้านไผ่ล้อม หมู่บ้านยางซ้าย หมู่บ้านฝอย และหมู่บ้านคลองยาง
7. อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย มีพื้นที่ที่ใช้ภาษาพรานกระต่ายสื่อสารมีจำนวน 7 หมู่บ้าน ซึ่งได้แก่ หมู่บ้านบึงสนม หมู่บ้านคุดประตุ หมู่บ้านใหม่เจริญผล หมู่บ้านบ่อคู หมู่บ้านทุ่งหลวง หมู่บ้านสามพวง หมู่บ้านเขาทองผางจับ และหมู่บ้านโตนด
8. อำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย มีพื้นที่ที่ใช้ภาษาพรานกระต่ายสื่อสารมีจำนวน 1 หมู่บ้าน ซึ่งได้แก่ หมู่บ้านวังตะแบกเหนือ จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมการใช้ภาษาถิ่นพรานกระต่ายมีอยู่เป็นบริเวณกว้างโดยทั่วไป และมีการสืบทอดโดยตลอด

หลักการเขียนและวิธีใช้ภาษาถิ่น

จากการศึกษาเอกลักษณ์ภาษาถิ่น พัฒนาการทางไทยบนถนนพระร่วง (เทศบาลพรานกระต่าย, ม.ป.ป.) สรุปหลักการเขียนและวิธีใช้ภาษา ดังนี้

1. ตัวพยัญชนะนั้นลำดับไว้ตามตัวอักษรคือ ก ข ซ ค ฯลฯ จนถึง อ ฮ ไม่ได้ลำดับตามเสียง เช่น จะค้นคำ เทิน จะต้องไปหาในหมวดตัว ท: จะค้นคำเหมียงจะต้องไปหาในหมวด ห
2. สระนั้นก็ไม่ได้ลำดับตามเสียง ลำดับไว้ตามรูปสระ ดังนี้ แ อ โ ร ูปสระที่ประสมกันหลายรูปก็จัดเรียงตามลำดับรูปสระที่อยู่ก่อนและหลังตามลำดับข้างบนนี้เหมือนกัน
3. พยัญชนะกับสระประสมกัน ลำดับพยัญชนะก่อนแล้วจึงลำดับตามรูปสระ ส่วนพยัญชนะที่ไม่มีสระปรากฏเป็นรูปประสมอยู่ด้วยเอาไว้ข้างหน้า เช่น ขมั่งข้าว ขมกน้ำ อยู่หน้า ชะโยน กง อยู่หน้า กะ ถ้าผู้ใช้เอกลักษณ์ภาษาถิ่นนี้จะพลิกดูลำดับในเล่มเสียงให้ตลอดสักตัวอักษรหนึ่ง ก็จะทราบวิธีค้นได้โดยง่าย
4. ไม่เอก,ไม่โท,ไม่ตรี,ไม่จัตวา,ไม่ไต่คู่และไม่ทัณฑฆาต เหล่านี้ไม่ได้จัดเข้าในลำดับ
5. คำที่มีความหมายคล้ายคำเดิม แต่ต้องมีคำอื่นประกอบด้วย และคำประกอบนั้นขึ้นต้นด้วยอักษรตัวอื่น มิได้ขึ้นต้นด้วยอักษรตัวเดียวกับคำเดิมเก็บเรียงในลำดับอักษรนั้นๆ เช่น ข้าวเกรก เก็บเรียงที่อักษร ข, ไม่เก็บเรียงที่ อักษร ก, ขะมุกเก็บเรียงที่อักษร ข ไม่เก็บเรียงที่อักษร ม

ตัวอย่างภาษาที่เป็นพรานกระต่าย

จากการศึกษา เรื่อง เอกลักษณ์ภาษาถิ่นพรานกระต่าย (องค์การบริหารส่วนตำบลพรานกระต่าย, 2547) สรุปตัวอย่างคำภาษาพรานกระต่ายเบื้องต้น ดังนี้

ลัมกลิ้งกับพื้น	ภาษาพรานกระต่ายคือ	กลิ้งกะหลุน
ก้องดินในทุ่งนา	ภาษาพรานกระต่ายคือ	ก้องซี้แต่
รถมอเตอร์ไซด์	ภาษาพรานกระต่ายคือ	รถตามอ

เล่นหมากเก็บ	ภาษาพรานกระต่ายคือ	เล่นหมากปากเปิด
ตรงโน้น	ภาษาพรานกระต่ายคือ	โต้นะ
จอบขุดดิน	ภาษาพรานกระต่ายคือ	กระเบ็งเหิง หรือกระบก
ตุ๊กแก	ภาษาพรานกระต่ายคือ	ตอดตอ
ลูกน้ำ	ภาษาพรานกระต่ายคือ	ตะกะเตี้ย
เป็นหลุมเป็นบ่อ	ภาษาพรานกระต่ายคือ	กะบวกกะบัว

1. ลักษณะการใช้ภาษาถิ่น (พรานกระต่าย) วัฒนธรรมการใช้ภาษา ภาษาที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้เป็นภาษากลาง แต่จะมีเพี้ยนไปบ้างก็ยังมีเค้าเดิม การเพี้ยนไปนี้เป็นภาษาทางภาคไหน เพี้ยนมาตั้งแต่โบราณกาลแล้วดังต่อไปนี้ คือ

เสื่อ	เพี้ยนเป็น	เสื่อ
ข้าวสาร	”	ข้าวसान
หนังสือ	”	หนังสือ
คนสวย	”	คนส่วย
มั่งชิ	”	มั่งฮี
ไปชิวะ	”	ไปชัว
ไปไหนเล่า	”	ไปเฝ้า

2. ภาษาถิ่นที่ยังใช้กันอยู่แพร่หลาย และยังใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้บางคำที่ไม่เหมือนกับภาคอื่นๆ เช่น

ขี้ปุ้น	คือ	ฝรั่ง (ผลไม้)
น้ำแห่น	”	น้อยหน้า
ยู่	”	ผลึก, ดัน
โด้	”	ตรงโน้น
เนี่ยะ	”	ตรงนี้
ตะพึด	”	สะพึดกัน
มอด	”	รอดใต้
ยั้ง	”	หยุด
ไม้เส้า	”	ไม้สอยผลไม้
ขวม	”	ครอบ, สวม
แหงะ	”	เหลียวดู, หันหน้ามา
กะบก	”	จอบ
กะจอบ	”	เสียม
คุ	”	ถังน้ำ
อึมย	”	ขวาน
ตะแก้ม	”	จิ้งจก
แมงกะปี้	”	ผีเสื้อ
ตะกะเตี้ย	”	ลูกน้ำ (ลูกยุง)
ลูกโจ้	”	ลูกสุนัข
หยุด	”	ไม่กรอบ

แคบหมู	”	หนังหมูทอดพอง
จิ้งใน	”	จิ้งหรีด

3. คำสร้อย ใช้เสียงดนตรีในการจบประโยคการสนทนา

ภาษามาตรฐาน	ภาษากำแพงเพชร
เอาเอง	เอาเอ็ง
ไปไหนมา	ไปไหนมาเล่า
เอาซิ	เอาฮิ

4. ภาษาเปลี่ยนไป

อยู่ที่นี้	ไต่นี้
อยู่โน้น	อยู่ปุ่น

จากผลงานวิจัย เรื่อง การศึกษาทางสังคมในการเปรียบเทียบเสียงวรรณยุกต์ของภาษาไทยกลางและภาษาถิ่นพรานกระต่าย และคำศัพท์เฉพาะที่ใช้ในท้องถิ่น (รัชดาภรณ์ รัชชชน, 2550 หน้า 17-45) พบว่าภาษาถิ่นพรานกระต่าย มี 5 วรรณยุกต์ เหมือนกับภาษาไทยกลางนั่นคือ วรรณยุกต์ สามัญ เอก โท ตรี จัตวา แต่มีความแตกต่างกันตรงที่ คำที่ออกเสียงในวรรณยุกต์จัตวาในภาษาไทยกลาง จะออกเสียงในวรรณยุกต์ เอก ในภาษาถิ่นพรานกระต่าย และคำที่ออกเสียงในวรรณยุกต์ เอกและโท ในภาษาไทยกลาง จะออกเสียงในวรรณยุกต์จัตวา ในภาษาถิ่นพรานกระต่าย และในด้านของคำศัพท์เฉพาะของภาษาถิ่นพรานกระต่ายนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 16 กลุ่ม นั่นคือ 1) กลุ่มคำสร้างคำเสริม 2) กลุ่มคำผสมที่มีสัมผัสสระ 3) กลุ่มคำเลียนเสียงธรรมชาติ 4) กลุ่มคำที่มีการสลับที่พยัญชนะ 5) กลุ่มคำที่เรียกตามลักษณะการใช้ 6) กลุ่มคำที่ไม่ถูกใช้แล้ว 7) กลุ่มคำอื่น 8) กลุ่มคำที่บางพยางค์ถูกตัดออกไป 9) กลุ่มคำที่ถูกกลืนเสียง 10) กลุ่มคำที่เรียกตามลักษณะเฉพาะ 11) กลุ่มคำที่ใช้เหมือนกับภาษาไทยกลาง 12) กลุ่มคำที่สร้างขึ้นใหม่ 13) กลุ่มคำที่มีบางส่วนของคำถูกตัดและเพิ่ม 14) กลุ่มคำที่เพิ่มคำอุปสรรค 15) กลุ่มคำที่สระเปลี่ยน 16) กลุ่มคำที่ตัวควบกล้ำหายไป

1. กลุ่มคำสร้างคำเสริม

- กงลื้อ กงรถ → กงลื้อ + กงรถ
 ความหมาย : ลื้อรถ
 ที่มา : กงลื้อ (วง, ส่วนรอบของลื้อ)
 กงรถ (วง, ลื้อรถ)
- กระบวกระบัว → กระบว + กระบัว
 ความหมาย : เป็นหลุมเป็นบ่อ
 ที่มา : กระบว (เป็นหลุมเป็นบ่อ)
 กระบัว (ไม่มีความหมาย)
- กระเซะกระแซะ → กระเซะ + กระแซะ
 ความหมาย : เปียก
 ที่มา : กระเซะ (รู้สึกเริ่มจะเป็นไข้)
 กระแซะ (ไม่มีความหมาย)

- ไข้ตะกึ้นตะก้าน → ไข้ตะกึ้น + ตะก้าน
 ความหมาย : รู้สึกเริ่มจะเป็นไข้
 ที่มา : ไข้ตะกึ้น (รู้สึกเริ่มจะเป็นไข้)
 ตะก้าน (ไม่มีความหมาย)

2. กลุ่มคำผสมที่มีสัมผัสสระ

- ชะโลกโกกเกก → ชะโลก + โกกเกก
 ความหมาย : หุบเขาที่มีหินมาก ไม่เรียบ
 ที่มา : ชะโลก (ไม่มีความหมาย)
 โกกเกก (กะกะระราน ไม่เรียบร้อย)

3. กลุ่มคำเลียนเสียงธรรมชาติ

- กึ๊กๆ หรือ โก๊กๆ
 ที่มา : การทำเสียงเรียกให้ไก่มากินข้าว ; เลียนเสียงไก่
 เช่น : เวลาจะเรียกไก่ให้มากินข้าวจะทำเสียง กึ๊ก กึ๊ก ๆ ๆ ๆ (พร้อมทำท่าทางตีต๋นัว)

- ไก่ตึกกะตึก
 ที่มา : เสียงไก่เวลาตกใจร้อง (ตัวเมีย)
 เช่น : ไก่ตกใจเมื่อมีเสียงแปลกปลอม เช่น คน, งู เข้าไป ไก่จะขัน “ไก่ตึกกะตึก”

- โจ้ๆ
 ที่มา : การทำเสียงเรียกให้สุนัขมา (ลูกสุนัข)
 เช่น : เวลาจะเรียกให้ลูกสุนัขมา ก็ทำเสียง “โจ้ โจ้ ๆ ๆ ๆ ๆ”

- เต้าะๆ โห๊ะๆ
 ที่มา : การทำเสียงเรียกสุนัขให้มา (สุนัขตัวใหญ่)
 เช่น : การทำเสียงเรียกให้สุนัขมา “ เต้าะๆ โห๊ะๆ ๆ ๆ ”

4. กลุ่มคำที่มีการสลับที่พยัญชนะ

- กระต้ำ → (กระ + ต้ำ)
 ที่มา : ตะกร้า (ตะ + กร้า)
 เช่น : ภาชนะสานเป็นที่ใส่ของ

- กระต้อ → (กระ + ต้อ)
 ที่มา : ตะกร้า (ตะ + กร้อ)
 เช่น : กระโหงที่สานเป็นตะกร้อใช้วิดน้ำ

- (รถ)ตามอ → (ตา + มอ)
 ที่มา : มอตาไซด์ (มอ + ตา)
 เช่น : รถจักรยานยนต์ 2 ล้อ

11. กลุ่มคำที่ใช้เหมือนกับภาษาไทยกลาง

คำศัพท์ภาษาถิ่น	ความหมาย	คำศัพท์ไทยกลาง	ความหมาย
กระเจิง	กระจาย	กระเจิง	แตกหมู่ไป
จริงจัง	มากมาย	จริงจัง	แน่แท้, หนักแน่น, มาก
ทด	ทำนบกั้นน้ำ	ทด	ที่กั้นน้ำ
ตะโก	กรรไกร	ตะโก	เครื่องมือสำหรับตัดโดยใช้หนีบ
โน้น	ไกลริบ	โน้น	ใช้ประกอบบวมที่อยู่ไกล

12. กลุ่มคำที่สร้างขึ้นใหม่

- ก๊วยตั้งนง ก๊วย (ไม่มีความหมาย) + ตั้ง (ไม่มีความหมาย) + นง (ไม่มีความหมาย)
 การสร้างความหมายคำใหม่ : ไขว่ห้าง
- คุย คุย (พูดสนทนากัน)
 การสร้างความหมายคำใหม่ : ป่าสูง
- เจิง เจิง (ไม่มีความหมาย)
 การสร้างความหมายคำใหม่ : (ปิด) ไม่สนิด

13. กลุ่มคำที่มีบางส่วนของคำถูกตัดและเพิ่ม

- อีชีว อี + ชิว
 ที่มา : (อี) + ปลา + กระ + ชิว
 คำที่ใช้เดิมเข้าข้างหน้าคำอื่นแล้วทำให้คำคำนั้นมีความหมายผิดไปจากเดิม : อี
 การตัดคำ : ปลา / กระ
 เช่น : ปลากระชิว
- อีข้อง อี + ข้อง
 ที่มา : (อี) + ตะ + ข้อง
 คำที่ใช้เดิมเข้าข้างหน้าคำอื่นแล้วทำให้คำคำนั้นมีความหมายผิดไปจากเดิม : อี
 การตัดคำ : ตะ
 เช่น : ตะข้องใส่ปลา
- ไ้อ้โต้ง ไ้อ้ + โต้ง
 ที่มา : (ไ้อ้) + ไก่อ้ + โต้ง
 คำที่ใช้เดิมเข้าข้างหน้าคำอื่นแล้วทำให้คำคำนั้นมีความหมายผิดไปจากเดิม : ไ้อ้
 การตัดคำ : ไก่อ้
 เช่น : ไก่อ้โต้ง

14. กลุ่มคำที่เพิ่มคำอุปสรรค

- อิโงง** (อี) คำที่ใช้เติมเข้าข้างหน้าคำอื่นแล้วทำให้คำคำนั้นมีความหมายผิดไป
จากเดิม + โงง
ที่มา : โงง
เช่น : เครื่องซ่องปลา
- อิบั้ง** (อี) คำที่ใช้เติมเข้าข้างหน้าคำอื่นแล้วทำให้คำคำนั้นมีความหมายผิดไป
จากเดิม + บั้ง
ที่มา : บั้ง
เช่น : หนอนผีเสื้อ
- อิ้ออ** (อี) คำที่ใช้เติมเข้าข้างหน้าคำอื่นแล้วทำให้คำคำนั้นมีความหมายผิดไป
จากเดิม + อ้อ
ที่มา : อ้อ
เช่น : มันสมอง

15. กลุ่มคำที่สระเปลี่ยน

- กะต่อนกระแต่น** **กระท่อนกระแท่น**
เช่น : ไม่เป็นขึ้นเป็นอัน, ไม่สืบเนื่อง
- ชวดเลย** **ชวดเลย**
เช่น : อด, ไม่ได้, ผิดหวัง
- จ้วง** **จ้วง**
เช่น : จ้วง ; สัตว์ 4 ขาเลี้ยงลูกด้วยนม

16. กลุ่มคำที่ตัวควบกล้ำหายไป

- ไขห้าง** **ไขว์ห้าง**
เช่น : ไขว์ห้าง ; เอาขาข้างหนึ่งพาดบนอีกข้างหนึ่ง
- เพี้ยงท่า** **เพ็ลียงท่า**
เช่น : เสี้ยท่า, พลาดท่า

บทสรุป

ภาษาถิ่นพรานกระต่ายเป็นภาษาที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนในปัจจุบันนอกจากชาวอำเภอพรานกระต่ายแล้วยังมีผู้ใช้ภาษาถิ่นพรานกระต่าย ในเขตอำเภอเมือง อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร รวมถึงจังหวัดใกล้เคียง ได้แก่ จังหวัดตากและ จังหวัดสุโขทัย จากผลงานวิจัย พบว่า ภาษาถิ่นพรานกระต่าย มี 5 วรรณยุกต์เหมือนกับภาษาไทยกลางนั่นคือ วรรณยุกต์ สามัญ เอก โท ตรี จัตวา แต่มีความแตกต่างกันตรงที่ คำที่ออกเสียงในวรรณยุกต์จัตวาในภาษาไทยกลาง จะออกเสียงในวรรณยุกต์ เอก ในภาษาถิ่นพรานกระต่าย และคำที่ออกเสียงในวรรณยุกต์เอกและโทในภาษาไทยกลาง จะออกเสียงในวรรณยุกต์จัตวา ในภาษาถิ่นพรานกระต่าย และในด้านของคำศัพท์เฉพาะของภาษาถิ่นพรานกระต่ายนั้น เราสามารถแบ่งออกได้เป็น 16 กลุ่ม โดยในปัจจุบันการใช้ภาษาถิ่นพรานกระต่าย มีลักษณะการใช้แบบกระจายออกไปแบบเครือญาติ โดยผู้ใช้จะมีความภาคภูมิใจและรู้สึกเป็นเจ้าของในภาษา ทำให้การใช้ภาษาถิ่นพรานกระต่ายยังคงอยู่ และถูกสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นต่อไปอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- เทศบาลพรานกระต่าย. (ม.ป.ป.). เอกลักษณ์ภาษาถิ่น พัฒนาการทางไทยบนถนนพระร่วง. เทศบาลพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร.
- รัชดาภรณ์ รัชชชน. (2550). การศึกษาภาษาทางสังคมในการเปรียบเทียบเสียงวรรณยุกต์ภาษาไทยกลาง และภาษาถิ่นพรานกระต่าย และคำศัพท์เฉพาะที่ใช้ในท้องถิ่น. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่.
- องค์การบริหารส่วนตำบลพรานกระต่าย. (2547). เอกลักษณ์ภาษาถิ่น “พรานกระต่าย”. องค์การบริหารส่วนตำบลพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร.

บ่อน้ำพุร้อนพระร่วง จังหวัดกำแพงเพชร

วุฒิชัย ตรุษลักษณ์

เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์, มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

วรรณภา รอดจันทร์

เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์, มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

สมศักดิ์ พูนใจสม

เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์, มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ธรณีศึกษา บ่อน้ำพุร้อนพระร่วง จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งเป็นแหล่งธรรมชาติตามโครงการแนวทางการจัดการแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ปี 2547 สถานที่ตั้งอยู่บ้านลานหิน ตำบลลานดอกไม้ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ลักษณะทั่วไป เป็นน้ำพุร้อน ผุดขึ้นมาจากใต้ดิน จำนวน 6 จุด มีความร้อน ประมาณ 40 – 65 องศาเซลเซียส สามารถใช้อาบ แช่ตัวได้ และที่สำคัญดื่มได้อย่างปลอดภัย แร่ธาตุที่มีอยู่ในน้ำแร่ประกอบด้วย แคลเซียม เหล็ก แมกนีเซียม ฟลูออไรด์ โซเดียม โบคาร์บอเนต ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์คลอไรด์ ซัลเฟต และไนเตรต ปัจจุบันองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชรได้พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดกำแพงเพชร

คำสำคัญ : ทรัพยากรธรรมชาติ, บ่อน้ำพุร้อน, ท่องเที่ยวกำแพงเพชร

ความนำ

บ่อน้ำพุร้อนพระร่วงเดิมทีเป็นทุ่งนาที่มิน้ำร้อนผุดขึ้นมา เป็นแหล่งที่ชาวบ้านนำน้ำไปใช้ในการอุปโภค และบริโภค ต่อมาองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชรได้พัฒนาบ่อน้ำพุร้อนพระร่วงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ในปี พ.ศ.2541 ตามตำนานบ่อน้ำพุร้อนพระร่วง แต่เดิมบริเวณบ่อน้ำพุร้อนแห่งนี้ มีลักษณะเป็นลุ่มน้ำขัง มีป่าโปร่งล้อมรอบสลบด้วยเนินเตี้ยๆ พื้นดินบางแห่งมีหินโผล่ขึ้นเป็นกลุ่มน้อยใหญ่สลับกันตำนานเล่าว่า ครั้งสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี สมเด็จพระร่วงเจ้าได้เสด็จประพาสป่าล่าสัตว์มาถึงบริเวณบ่อน้ำพุร้อนแห่งนี้ วันหนึ่งพระองค์ทรงเห็นไก่อ่ป่าตัวหนึ่งมีลักษณะสวยงามและมีเสียงขันไพเราะมาก จึงทรงให้นายพรานที่ตามเสด็จ ต่อไก่อ่ป่าตัวนั้นและได้ไก่อ่ป่าสมพระราชประสงค์ โดยมีไก่อ่ป่าตัวอื่น ๆ ติดไปด้วยเป็นจำนวนมาก ในวันนั้นพระองค์ และนายพรานล่าสัตว์อื่นไม่ได้เลย จึงทรงให้ทหารนำไก่อ่ป่าตัวอื่น ๆ ไปปรุงอาหารสำหรับเสวย แต่เนื่องจาก บริเวณดังกล่าวเป็นป่า ไม่มีบ้านเรือนราษฎร จึงไม่มีไฟใช้ทำอาหาร พระองค์จึงทรงสาปน้ำที่อยู่ในบึงบริเวณใกล้ๆ ให้เป็นน้ำร้อน บึงดังกล่าวจึงเรียกว่า “บึงพระร่วงสาป” ต่อมาภายหลังเรียกสั้นลงว่า “บึงสาป” (องค์การบริหาร ส่วนจังหวัดกำแพงเพชร, 2558) ความสำคัญของน้ำพุร้อนพระร่วง คือ เรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ของน้ำ ในสถานที่แห่งนี้ เนื่องจากในวโรกาสรัฐพิธีเสกน้ำพระพุทธรูปมณฑลอันศักดิ์สิทธิ์เพื่อทูลเกล้าฯ ในพระราชพิธี มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 5 รอบเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2530 ได้มีการนำน้ำจากบ่อน้ำพุร้อนพระร่วง ไปเข้าร่วมพิธีดังกล่าวร่วมกับ น้ำศักดิ์สิทธิ์จากจังหวัดต่างๆ ทั้ง 76 จังหวัด ณ พระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร ถือเป็นการยืนยันความสำคัญของบ่อน้ำพุร้อนพระร่วงได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ชาวบ้าน โงะขานกันว่าน้ำในบ่อน้ำพุร้อนพระร่วงสามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เช่น โรคปวดเมื่อยตามร่างกาย โรคผิวหนังได้ จึงมีประชาชนในท้องถิ่นและจังหวัดใกล้เคียงพากันไปอาบ ดื่ม กิน และบางรายนำน้ำกลับไป เพื่อเป็นสิริมงคลประโยชน์ของการอาบน้ำแร่ ด้วยอุณหภูมิของน้ำแร่ร้อนอยู่ที่ 45 – 60 องศาเซลเซียส

ซึ่งอุณหภูมิของความร้อนดังกล่าวมีความสอดคล้องกับการรักษาทางการแพทย์ ที่เรียกว่า “ธาราบำบัด” (สำนักงานจังหวัดกำแพงเพชร, 2558) ซึ่งเป็นน้ำที่มีอุณหภูมิสูงในระดับที่เหมาะสมจะช่วยเพิ่มการไหลเวียนของโลหิตมีผลต่อการผ่อนคลายความตึงเครียดของกล้ามเนื้อ เป็นผลให้รู้สึกสบายตัวยิ่งขึ้น เมื่อร่างกายรู้สึกสบายความตึงเครียดน้อยลง ย่อมมีผลต่อสภาพจิตใจ ถือเป็น การลดความเครียดได้อีกวิธีหนึ่ง ด้วยความที่บ่อน้ำพุร้อนพระร่วง เป็นแหล่งที่มีภูมิทัศน์สวยงามเหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ ทำให้สถานที่แห่งนี้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดกำแพงเพชร

แหล่งท่องเที่ยวและการให้บริการของบ่อน้ำพุร้อนพระร่วง

เมื่อมาถึงบริเวณลานจอดรถบ่อน้ำพุร้อนพระร่วงจะพบบริการนวดแผนไทยไว้บริการนักท่องเที่ยว โดยมีบริการนวดตัว นวดฝ่าเท้า นวดคลายเครียด นวดออยล์ นวดประคบ นวดโรม่า และอบสมุนไพร ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ร้านบริการนวดแผนไทยบริเวณลานจอดรถบ่อน้ำพุร้อนพระร่วง

เมื่อเดินเข้าไปตามทางเดินของบ่อน้ำพุร้อนพระร่วง จุดแรกที่พบ คือ ร้านถ่ายภาพที่ระลึกไว้สำหรับบริการนักท่องเที่ยวที่ต้องการรูปของตนเอง ซึ่งค่าบริการอยู่ที่ 100 บาท ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ร้านถ่ายภาพที่ระลึก

เมื่อเดินเข้าไปตามเส้นทางจะมีที่ศักการะศาลพระร่วงไว้สำหรับให้นักท่องเที่ยวได้ขอพรตามใจปรารถนา ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 ภาพศาลพระร่วง

เมื่อนักท่องเที่ยวขอพรพระร่วงแล้วนักท่องเที่ยวสามารถเลือกใช้บริการแช่เท้าหรือแช่ตัว หรือเดินชมบรรยากาศที่สวยงามของบ่อน้ำพุร้อนได้ตามอัธยาศัย ซึ่งถ้านักท่องเที่ยวต้องการแช่ตัว สามารถเลือกได้ว่า จะแช่ตัวแบบส่วนตัวหรือแบบกลุ่มแยกตามชายหญิง โดยอัตราค่าบริการแบบส่วนตัว 80 บาทต่อหนึ่งท่าน และอัตราค่าบริการแบบกลุ่มแยกตามชายหญิงอยู่ที่ 30 บาทต่อหนึ่งท่าน ซึ่งการแช่ตัวต้องปฏิบัติตามขั้นตอน ดังนี้

1. อาบน้ำชำระล้างร่างกายด้วยสบู่หรือครีมอาบน้ำด้วยน้ำเย็นให้สบาย
2. ลงแช่น้ำแร่ร้อนทั้งตัวประมาณ 8-10 นาที ไม่ควรแช่น้ำร้อนนานมากจะทำให้ร่างกายอ่อนเพลีย เลือดไม่หมุนเวียน ความคิดเฉื่อยเนือย ร่างกายไม่กระปรี้กระเปร่าและอารมณ์ซึมเศร้า
3. ขึ้นจากน้ำแร่ร้อน อาบน้ำเย็นที่ฝักบัวหรือในถัง ประมาณ 1-2 นาทีให้ตัวเย็น
4. ลงแช่น้ำแร่ร้อนอีกประมาณ 8-10 นาที
5. ขึ้นจากน้ำแร่ร้อน อาบน้ำเย็นอีก 1-2 นาที ทำเช่นนี้ 3 ครั้ง ครั้งสุดท้ายให้จบลงด้วยการอาบน้ำเย็น การแช่น้ำแบบส่วนตัวหรือแบบกลุ่มแยกตามชายหญิงตามภาพที่ 4 และภาพที่ 5

ภาพที่ 4 การแช่น้ำแบบส่วนตัว

ภาพที่ 5 การแช่น้ำแบบกลุ่มแยกตามชายหญิง

สำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการแช่เท้าที่บ่อน้ำพุร้อนพระร่วงสามารถใช้บริการได้ฟรี (ไม่เสียค่าใช้จ่าย) ซึ่งที่นี่มีจุดให้บริการ 2 จุดซึ่งไม่ห่างกันมากนักดังภาพที่ 6 และภาพที่ 7

ภาพที่ 6 การบริการแช่เท้าจุดที่ 1

ภาพที่ 7 การบริการแช่เท้าจุดที่ 2

นอกจากการแช่ตัวและแช่เท้า บ่อน้ำพุร้อนพระร่วงแห่งนี้ยังมีบริการบ้านพักรับรองไว้บริการนักท่องเที่ยวสำหรับที่ต้องการค้างคืน

ภาพที่ 8 ภาพบ้านพักรับรอง

นอกจากนี้นักท่องเที่ยวสามารถพักผ่อนหย่อนใจด้วยการปั่นจักรยานน้ำชมบรรยากาศภายในบ่อน้ำพุร้อน อัตราค่าบริการชั่วโมงละ 20 บาทซึ่งมีข้อควรปฏิบัติในการใช้จักรยานน้ำ ดังนี้

1. ซื้อตั๋วทุกครั้งก่อนใช้บริการ
 2. สวมเสื้อชูชีพทุกครั้ง เมื่อใช้บริการจักรยานน้ำ
 3. ไม่ควรนั่งจักรยานน้ำเกินลำละ 2 คน
 4. เด็กอายุต่ำกว่า 10 ขวบ ไม่ควรลงเล่นตามลำพัง
 5. ไม่ควรเล่นหยอกล้อกันขณะใช้จักรยานน้ำ
 6. ไม่ควรดื่มสุราหรือของมีแอลกอฮอล์หรือระหว่างการใช้บริการจักรยานน้ำ เพราะอาจก่อให้เกิดอันตรายได้
 7. ไม่ควรทิ้งเศษอาหาร ขยะลงในน้ำ และจักรยานน้ำ
 8. ระวังไม่ให้จักรยานน้ำชนกันหรือกระแทกขอบสระ
- บรรยากาศการปั่นจักรยานน้ำบริเวณบ่อน้ำพุร้อนพระร่วง ดังภาพที่ 9

ภาพที่ 9 จักรยานน้ำของบ่อน้ำพุร้อนพระร่วง

การเดินทางไปบ่อน้ำพุร้อนพระร่วง

บ่อน้ำพุร้อนพระร่วงสามารถเดินทางได้ 2 เส้นทาง ดังนี้

เส้นทางที่ 1 ถนนสายกำแพงเพชร-สุโขทัย ห่างจากตัวเมืองกำแพงเพชร ระยะทาง 18 กิโลเมตร และแยกซ้ายมือไปอีก 7 กิโลเมตรรวมระยะทาง 25 กิโลเมตร

เส้นทางที่ 2 ถนนสายหนองปลิง-ท่าไม้แดง โดยทางแยกเข้าบ่อน้ำพุร้อนห่างจากตัวเมืองกำแพงเพชร ระยะทางประมาณ 21 กิโลเมตร และแยกขวามือไปอีก 5 กิโลเมตร รวมระยะทาง 26 กิโลเมตร

อย่างไรก็ตามสามารถสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่โทรศัพท์ 086-4033537 , 055-718280 ต่อ 130

บทสรุป

กลุ่มทรัพยากรธรรมชาติ : บ่อน้ำพุร้อนพระร่วง จังหวัดกำแพงเพชร องค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร ได้ดำเนินการพัฒนาและปรับปรุงภูมิทัศน์บ่อน้ำพุร้อนพระร่วง ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดกำแพงเพชร ตามแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวขององค์กร เพื่อให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว หรือสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ รวมถึงการบริการด้านอื่นๆ อย่างครบวงจร ให้แก่ประชาชนและนักท่องเที่ยว อาทิเช่น ห้องอาบน้ำแร่ส่วนตัว ห้องอาบน้ำแร่รวม ห้องอาบน้ำแร่แยกชาย-หญิง บ่อแช่เท้า จักรยานน้ำ บ้านพัก และลานกางเต็นท์

ด้วยความใสสะอาด และอุณหภูมิที่ร้อนกำลังดีของน้ำพุร้อน ทำให้เป็นที่เที่ยวแสนผ่อนคลายได้ในทุกฤดูกาล และการได้แช่ตัวอยู่ในน้ำแร่ธรรมชาติถือได้ว่าดีกว่าการแช่ตัวอยู่ในน้ำอุ่นที่บ้าน จึงทำให้บ่อน้ำพุร้อนพระร่วง เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ขึ้นชื่อของคนในกำแพงเพชร

บรรณานุกรม

- สำนักงานจังหวัดกำแพงเพชร. (2558). **บ่อน้ำพุร้อนพระร่วง (บึงสาป)**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
http://www.kamphaengphet.go.th/kp/index.php/site_content/9-gallery/124-phraruanghotspring. [2561, มีนาคม 5].
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร. (2558). **บ่อน้ำพุร้อนพระร่วง**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://travel.kpppao.go.th/travel/detail/2>. [2561, มีนาคม 5].

ศิลปะแบบสุโขทัยในจังหวัดกำแพงเพชร

พิมพ์นารา บรรจง

อาจารย์, สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

พิมพ์กาญจนา จันทาหัวดวง

อาจารย์, สาขาวิชาการจัดการทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

พลอยพรรณ สอนสุวิทย์

อาจารย์, สาขาวิชาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับโบราณวัตถุ ทัศนศึกษา ศิลปะแบบสุโขทัยในจังหวัดกำแพงเพชร ภาคเหนือตอนล่าง ราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 เป็นจุดผ่านระหว่างเมืองเหนือ-ใต้ ตะวันออก-ตะวันตก ทำให้มีการติดต่อกับโลกภายนอก อันมีผลให้เกิดความเจริญ จากหมู่บ้านกลายเป็นชุมชนใหญ่ พัฒนาจนเป็นชุมชนใหญ่ พัฒนาจนเป็นบ้านเมือง ผู้คนต่างพื้นที่ไปมาหาสู่ติดต่อค้าขายต่อกัน ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมกับคนในพื้นที่ ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 วัฒนธรรมขอม (ปัจจุบันคือเขมร) เป็นส่วนสำคัญในกลุ่มชนชั้นปกครองของสุโขทัย ดังหลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมและประติมากรรมแบบขอม ปราสาทแบบขอมที่วัดเจ้าจันทร์ ศรีสัชชาลัย คือหลักฐานอีกแห่งหนึ่งที่บ่งบอกถึงการมีอยู่ของวัฒนธรรมขอม ศิลปกรรมเหล่านี้มีมาก่อนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญของสุโขทัย อิทธิพลจากวัฒนธรรมขอมในสุโขทัยและศรีสัชชาลัยซึ่งแพร่หลายเข้ามาทางตะวันตก เริ่มเสื่อมถอยหลังจากพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สวรรคตในราว พ.ศ.1760 อาณาจักรสำคัญทางตะวันตกคือพุกาม ศูนย์กลางแห่งความเจริญรุ่งเรืองของประเทศพม่าก็เสื่อมโทรมเป็นลำดับมาจากการรุกรานของกองทัพมองโกลตั้งแต่ พ.ศ.1820 และล่มสลายลงหลังจากนั้นราว 10 ปี ท่ามกลางความถดถอยของศูนย์กลางภายนอก พ่อขุนผาเมืองกับพ่อขุนบางกลางหาวของไทย ผู้มีความเกี่ยวโยงบางอย่างกับเมืองบางยาง ได้ร่วมกันกำจัดอำนาจขอมสมาตโฆลนล้าพง ที่สุโขทัย และศรีสัชชาลัยได้สำเร็จราว พ.ศ.1782 ต่อมาพ่อขุนรามคำแหง โอรสพระองค์หนึ่งของพ่อขุนบางกลางหาว (ศรีอินทราทิตย์) เสด็จขึ้นครองราชย์ ต่อจากพ่อขุนบาลเมือง สุโขทัยในรัชกาลของพระองค์เจริญรุ่งเรืองดังระบอบอยู่ในศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 หลังจากนั้นจึงเป็นการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพญาเลอไท มาจนถึงพญาลิไท (พระมหาธรรมราชาที่ 1) เป็นลำดับ

พุทธศาสนาในสุโขทัยระยะนั้นจึงเจริญรุ่งเรืองดีแล้ว พญาลิไททรงฝึกฝนในทางศาสนา ทรงสร้างวัดพุทธธรรมทางศาสนา เช่น วัดวาอาราม พระพุทธรูป อันเป็นช่วงแห่งความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปกรรมของสมัยสุโขทัย อย่างไรก็ตามอำนาจทางการเมืองของสุโขทัยในรัชกาลของพระองค์คงถดถอยลง จึงต้องทรงพยายามขยายอาณาเขต โดยรวบรวมเมืองทางใต้คือ กำแพงเพชร นครสวรรค์ ทางตะวันออกคือ แพร่ น่าน พระองค์ต้องเสด็จไปประทับที่เมืองพิษณุโลกระหว่าง พ.ศ.1905-1911 เพื่อจะสามารถคุมเมืองทางแม่น้ำป่าสักได้และประวิงการคุกคามของกรุงศรีอยุธยาซึ่งสถาปนาขึ้นแล้วเมื่อ พ.ศ.1893 แต่ในที่สุดกองทัพของกรุงศรีอยุธยาก็สามารถขึ้นมามีอำนาจของสุโขทัยได้ และเสริมสร้างสุโขทัยให้เป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจโดยสมบูรณ์ เริ่มขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 หรือต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ศิลาจารึกบางหลักของสุโขทัยเรียก ศรีสัชชาลัยควบคู่กับสุโขทัย (ศรีสัชชาลัย-สุโขทัย) หรือเรียกสลับว่า สุโขทัย-ศรีสัชชาลัย อันเป็นที่มาของคำว่า ราชธานีแฝด สมัยสุโขทัยเป็นวัฒนธรรมที่เจริญขึ้นในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-21 โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองสุโขทัย ทั้งนี้ในสมัยสุโขทัยราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 พื้นที่ริมสองฝั่งแม่ปิงใน

เขตจังหวัดกำแพงเพชร ปรากฏร่องรอยเมืองโบราณที่สำคัญหลายแห่งที่มีหลักฐานอยู่ในสมัยสุโขทัย เช่น เมืองไตรตรังษ์ เมืองคนที เมืองเทพนคร บ้านคลองเมือง เมืองนครชุม และเมืองกำแพงเพชร โดยเฉพาะเมืองนครชุม และเมืองกำแพงเพชร โดยเฉพาะเมืองนครชุมที่ตั้งอยู่ริมคลองสวนหมากทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิงอาจจะเกิดขึ้นก่อนเมืองกำแพงเพชร

เมืองโบราณสมัยสุโขทัยในจังหวัดกำแพงเพชรที่สำคัญ คือ เมืองนครชุม ซึ่งเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิงด้านตรงข้ามกับเมืองกำแพงเพชร ในปัจจุบัน ลักษณะผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมนและวางตัวตามแนวการไหลของแม่น้ำปิง คูเมืองมีขนาดกว้าง 400 เมตร ยาว 2,900 เมตร เมืองนครชุมถือว่าเป็นเมืองสำคัญของอาณาจักรสุโขทัย โดยปรากฏเรื่องราวในศิลาจารึกหลักที่ 3 (จารึกนครชุม) ที่กล่าวถึงเหตุการณ์พระมหาธรรมราชา (ลิไท) กษัตริย์สุโขทัย โปรดฯ ให้นำพระศรีรัตนมหาธาตุ และต้นศรีมหาโพธิ์ ที่นำมาจากอาณาจักรลังกา มาประดิษฐานไว้กลางเมืองนครชุม เมื่อ พ.ศ.1900 สันนิษฐานว่า คือ เจดีย์วัดพระบรมธาตุซึ่งปัจจุบันเป็นเจดีย์ทรงพม่า สมเด็จพระยาติราชราชานาภาพ ทรงสันนิษฐานว่า เจดีย์องค์เดิมคงเป็นเจดีย์ทรงดอกบัวตูมหรือเรียกอีกอย่างว่า พุ่มข้าวบิณฑ์ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอนุญาตให้พ่อค้าไม้ชาวพม่าซื้อพระยาตะก่า ซ่อมแซมปฏิสังขรณ์และก่อใหม่จนกลายเป็นรูปแบบพม่าดังเช่นปัจจุบัน หลักฐานทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทที่สำคัญของเมืองนครชุมในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันเมืองเก่าสุโขทัย ศรีสัชชาลัย รวมทั้งกำแพงเพชรอีกหนึ่งในเมืองเครือข่ายของสุโขทัยได้รับยกย่องจากองค์การนาชาตียูเนสโก (UNESCO) ว่าเป็นมรดกโลก ความหมายของ มรดกโลก จะสมบูรณ์ เมื่อการฟื้นฟูใด ๆ ของเมืองหรือศาสนสถานร้างเป็นไป ด้วยความเหมาะสมแก่บริบทของแต่ละแห่ง ด้วยความรู้และความเข้าใจเพียงพอ อันสะท้อนถึงการให้ความเคารพต่อภูมิปัญญาบรรพชน (สันติ เล็กสุขุม, 2549 หน้า 9-12)

คำสำคัญ : ศิลปะสุโขทัย, โบราณวัตถุกำแพงเพชร, ศิลปะแบบสุโขทัยในจังหวัดกำแพงเพชร

ศิลปะสุโขทัย

คุณค่าอันแท้จริงของศิลปะสุโขทัยอยู่ที่ภูมิปัญญาช่างในการปรับเปลี่ยนแรงบันดาลใจจากแหล่งที่เจริญขึ้นก่อน เช่น พม่า กัมพูชา รวมทั้งแหล่งความเจริญร่วมสมัยคือ ล้านนา โดยนำมาผสมผสานสร้างสรรค์อย่างกลมกลืนในสภาพแวดล้อมของสุโขทัย จนเป็นแบบฉบับเฉพาะตัวได้อย่างน่าสนใจ อัตลักษณ์ของศิลปะสมัยสุโขทัยสืบเนื่องมาจนถึงเวลาที่ราชสำนักสุโขทัยหมดความสำคัญลง งานช่างจึงขาดการเกื้อหนุนส่งเสริม แต่แบบฉบับความงามของศิลปะสุโขทัยก็ยังเป็นแรงบันดาลใจ และอิทธิพลแก่ช่างแคว้นล้านนา กรุงศรีอยุธยา รวมทั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งยังมีการสร้างพระพุทธรูปแบบสุโขทัยอยู่ในปัจจุบัน

พระพุทธรูปศิลปะสมัยสุโขทัย

พระพุทธรูปศิลปะสมัยสุโขทัยมีความแตกต่างจากพระพุทธรูปทรงเครื่องของฝ่ายมหายาน เพราะพระพุทธรูปในศิลปะสมัยสุโขทัยตามแบบแผนของชาวพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ถ่ายทอดผ่านรูปทรงอันเกิดจากสัดส่วน เส้นอก และปริมาตรซึ่งประสานกลมกลืนกันอย่างเรียบง่าย (สันติ เล็กสุขุม, 2549 หน้า 77-97) ได้แบ่งลักษณะของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยออกเป็น หมวดวัดตะกวน หมวดใหญ่ หมวดพระพุทธรูปชินราช และหมวดกำแพงเพชร อนึ่งความเชื่อในศาสนาฮินดูมีอยู่ด้วยแต่เป็นส่วนน้อย ปะปนกับพุทธศาสนาได้ปรากฏอยู่ในการสร้างเทวรูป เช่น พระนารายณ์ พระพรหม พระอิศวร ด้วยสุนทรียภาพไม่แตกต่างจากพระพุทธรูป ทั้งนี้มีช่วงพัฒนาการ ราว พ.ศ.2508 นักโบราณคดีได้พบพระพุทธรูปปูนปั้นซึ่งเปื่อยยุ่ยจนรักษาไว้ไม่ได้ พระอุระของพระพุทธรูปองค์นี้บรรจุชิ้นส่วนของพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดเล็ก เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรประกอบชิ้นส่วน

ดังกล่าวได้เป็นพระพุทธรูปเพียงครั้งก่อนบน ทรงเครื่องจีวรเฉียงเปิดพระอังสาขวา บนพระอังสาซ้ายมีชายจีวรสั้น พาดอยู่ ชายจีวรห้อยแกกสองแฉกคล้ายเขี้ยวตะขาบหักหลุดไปบางส่วน เม็ดพระศกค่อนข้างเล็ก อุชณิษะหรือกะโหลกเศียรที่โป่งนูน อันเป็นหนึ่งในลักษณะมหาบุรุษ รัศมีที่หักหายคงเป็นทรงดอกบัวตูม พระพักตร์กลม พระนลาฏค่อนข้างกว้าง แนวเม็ดพระศกหย่อนเล็กน้อยที่กลางพระนลาฏ พระขนงโก่ง หัวพระขนงไม่ชิดกัน พระเนตรหรือต่า พระนาสิกโด่ง แต่ค่อนข้างสั้น พระโอษฐ์อ้อม พระหู (คาง) เป็นปม ลักษณะดังกล่าว ควรเป็นพระพุทธรูประยะแรกของศิลปะสุโขทัย ในครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 19 สอดคล้องกับการกำหนดอายุจากหลักฐานการขุดแต่งอีกครั้งของกรมศิลปากรระหว่าง พ.ศ.2528-2529

หมวดวัดตะกวน ลักษณะของพระพุทธรูประยะแรกของสุโขทัย เรียกกันมาก่อนว่า หมวดวัดตะกวน เพราะพบที่คล้ายคลึงกันเป็นครั้งแรกที่ วัดตะกวน สุโขทัย การเปรียบเทียบพระพุทธรูปแบบนี้กับพระพุทธรูปแบบเชียงแสนรุ่นแรกของแคว้นล้านนา ราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 19 พบว่ามีส่วนคล้ายคลึงกัน แหล่งบันดาลใจจากเมืองมอญ-พม่า โดยเฉพาะในช่วงปลายสมัยเมืองพุกาม ย่อมเป็นต้นแบบระยะแรก ทั้งศิลปะของแคว้นล้านนาและสุโขทัย พระพุทธรูปรุ่นแรกของสุโขทัยเป็นงานปูนปั้น ทำให้ทราบได้ว่า งานหล่อสำริดของแคว้นล้านนาเจริญมาก่อน จนเมื่อล่วงเข้าสู่ครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 19 งานหล่อสำริดในศิลปะสุโขทัยจึงเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการหล่อพระพุทธรูปสำริดจำนวนมาก และมีคุณภาพ ความสมบูรณ์ของรูปแบบ รวมถึงความงามอย่างอุดมคติของพระพุทธรูปหมวดใหญ่ในศิลปะสุโขทัย ก่อนจะพัฒนามาเป็นลักษณะของพระพุทธรูปหมวดใหญ่ แนวโน้มการคลี่คลายเชื่อว่าปรากฏอยู่ที่พระพุทธรูปที่เจดีย์วัดช้างล้อม ศรีสัชชาลัย บรรดาพระพุทธรูปปูนปั้นที่ชำรุดของเจดีย์องค์นี้ประดิษฐานอยู่ภายในจระนำห้าช่อง เรียงรายที่แต่ละด้านของฐานสี่เหลี่ยมเหนือลานประทักษิณ พระพุทธรูปเหล่านั้นประทับขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ทั้งสองแสดงปางมารวิชัย ทรงครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายจีวรยาวพาดเหนือพระอังสาซ้าย โดยจีบทบเป็นริ้ว พระพักตร์คลี่คลายจากลักษณะกลมไปข้าง เม็ดพระศกเล็ก พระนลาฏยังค่อนข้างกว้าง อุชณิษะนูน รัศมีหักหายไป พระขนงวาดเป็นวงโค้ง หัวพระขนงจรดกันโดยต่อเนื่องลงมาเป็นสันโด่งของพระนาสิก ชายจีวรหรือสังฆาฏิกที่จีบทบกันเป็นริ้วเป็นแบบอย่างพิเศษ ปรากฏในช่วงเวลาสั้นๆ โดยอาจมีต้นแบบจากพระพุทธรูปนาคปรกหล่อด้วยสำริด พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระพุทธรูปองค์นี้มีศักราชระบุว่ามีอายุขึ้นใน พ.ศ.1834 แบบอย่างพิเศษของชายจีวรได้พบที่พระพุทธรูปลีลาพระพักตร์รูปไข่ ปั้นด้วยปูนแบบนูนสูงที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชลียง จัดอยู่ในพระพุทธรูปหมวดใหญ่ พระพุทธรูปนาคปรก ปั้นด้วยปูน พบน้อยมากในศิลปะสุโขทัย องค์หนึ่งมีอยู่ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชลียง ได้รับการบูรณะแล้ว อีกองค์หนึ่งประดิษฐานในจระนำของเจดีย์ราย ด้านหลังของเจดีย์ประธานวัดเจดีย์เจ็ดแถว ศรีสัชชาลัย ดังภาพที่ 1

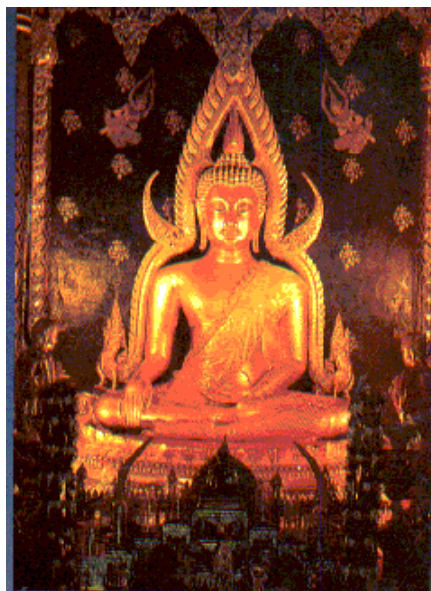
ภาพที่ 1 พระพุทธรูปศิลปะหวมวัดตะกวน
(ที่มา : Siamese (นามแฝง), 2554)

พระพุทธรูปหวมวัดใหญ่ เป็นที่รู้จักกันดี โดยเฉพาะพระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบ พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย ทรงครองจีวรหรือชายสังฆาฎิยาว ปลายเป็นรูปเขี้ยวตะขาบอยู่ที่ระดับพระนาภี ขมวดพระเกศาใหญ่อย่างสมส่วน อุษณิษะนูนทรงมะนาวตัด รัศมีรูปเปลว แนวขมวดพระเกศาโค้งลงเป็นมุมแหลมที่กลาง พระนลาฏ พระขนงวาดโค้ง สันพระนาสิกต่อเนื่องจากแนวที่จรดกันของของหัวพระขนง พระเนตรหรือล่งต่ำ พระนาสิกโด่ง (งุ้มเล็กน้อย) ลักษณะเช่นนี้คงสร้างขึ้นในปลายพุทธศตวรรษก่อน สืบเนื่องมาถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 อยู่ในช่วงรัชกาลพญาลิไท และแผ่ผ่านเลยมาสู่รัชกาลต่อ ๆ มา ก็ยังรักษาเค้าความงามตามอุดมคติดังกล่าว ในรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระศาสดาจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก ปัจจุบันในวิหารวัดบวรนิเวศฯ พระศรีศากยมุนี หล่อด้วยสำริด ในวิหารหลวงวัดสุทัศน์ฯ กรุงเทพฯ อัญเชิญมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระพักตร์ของพระศรีศากยมุนี ค่อนข้างเหลี่ยมหรือกลมเกินกว่าจะเป็นรูปไข่แบบพระพุทธรูปหวมวัดใหญ่ อนึ่งคำว่าหวมวัดใหญ่ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงขนาด แต่หมายถึงกลุ่มพระพุทธรูปที่พบจำนวนมาก ที่มีลักษณะอันเป็นแบบแผนชัดเจนในรัชกาลของพญาลิไท ซึ่งโดยทั่วไปของพระพุทธรูปหวมวัดใหญ่เท่าที่เคยพบขนาดใหญ่ราวหนึ่งหรือสองเท่าของสัดส่วนคน ขนาดของพระศรีศากยมุนีเกินกว่าสัดส่วนคนหลายเท่า หากเชื่อว่าสร้างขึ้นในรัชกาลของพญาลิไท ก็สามารถสันนิษฐานได้ว่าพระศรีศากยมุนี เป็นฝีมือช่างที่ถนัดงานสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ซึ่งมีเงื่อนไขและกรรมวิธีพิเศษไปกว่าการสร้างพระพุทธรูปขนาดเล็ก เป็นผลให้พระพักตร์ของพระศรีศากยมุนีแตกต่างจากพระพักตร์รูปไข่ของพระพุทธรูปหวมวัดใหญ่ แม้สร้างในช่วงเวลาร่วมสมัยกัน เพราะงานสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ให้มีสัดส่วนสมบูรณ์งดงาม ย่อมต้องการช่างปั้นและช่างหล่อที่มีความสามารถขั้นสูงแล้วเท่านั้น ดังภาพที่ 2

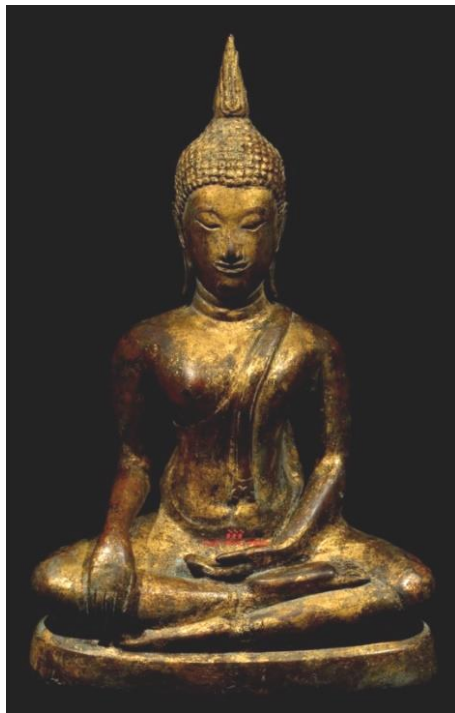
ภาพที่ 2 พระพุทธรูปหมวดใหญ่ ศิลปะสุโขทัย
(ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติรามคำแหง, ม.ป.ป.)

หมวดพระพุทธรูปชินราช พระพุทธรูปชินราช ประดิษฐานในวิหารหลวง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก ลักษณะโดยรวมอยู่ในเค้าเดียวกับพระศรีศากยมุนี เพราะมีขนาดใหญ่ใกล้เคียงกัน และต่างก็มีนิ้วพระหัตถ์ยาวเสมอกัน ด้วยเพราะพระพุทธรูปชินราช นั้นมีความสำคัญในประวัติศาสตร์และมีชื่อเสียงในด้านความงดงามสมส่วน จึงใช้เป็นชื่อหมวดหนึ่งของพระพุทธรูปสุโขทัย โดยมีข้อสังเกตว่าพระพุทธรูปชินราชมีลักษณะอ่อนช้อยกว่าพระศรีศากยมุนี พระพุทธรูปชินราช จึงอาจสร้างขึ้นหลังกว่าเล็กน้อย คือ สมัยพญาไสสีอโธ พระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่จำนวนมากหล่อด้วยสำริด มีตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่เท่าคน หรือใหญ่กว่าเล็กน้อย คงเกิดจากการทำสีบทอด ทำซ้ำจำลองกันมานาน จนล่วงมาในครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 20 ก็ยังทำกันอยู่ อย่างไรก็ตามโอกาสที่ลักษณะบางประการจะแตกต่างกันไปบ้าง ตามพื้นเพของช่างและมีมือช่าง เช่น พระพักตร์แปลกจากกันไปบ้าง แต่ยังรักษาลักษณะโดยรวมของพระพุทธรูปหมวดใหญ่เอาไว้ ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปหมวดพระพุทธรูปชินราช ศิลปะสุโขทัย
(ที่มา : ศักดิ์นิยม ชุนกำแพง, 2546)

หมวดกำแพงเพชร ช่วงปลายสมัยสุโขทัย ยังคงมีเกี่ยวเนื่องที่พบได้ คือ ช่างปั้นพระพุทธรูปของเมืองต่าง ๆ ที่รับอิทธิพลของพระพุทธรูปหมวดใหญ่ของสุโขทัย เช่น ช่างกำแพงเพชร ได้สร้างพระพุทธรูปหมวดกำแพงเพชร ของตน ที่มีพระนลาฏกว้างและพระหนุ (คาง) เสี่ยม พระพักตร์เช่นนี้พบได้น้อย อยู่ในช่วงกลางของพุทธศตวรรษที่ 20 พระพุทธรูปแบบอุทธรุ่นที่ 3 ของกรุงศรีอยุธยา ได้พบจำนวนมากในกรุของปราสาทประธานวัดราชนิมิต พระนครศรีอยุธยา ซึ่งก่อสร้างขึ้นใน พ.ศ.1967 พระพักตร์ของพระพุทธรูปอุทธรุ่นนี้ กลายจากเหลี่ยมเป็นรูปไข่ คือหนึ่งในหลายลักษณะจากพระพุทธรูปหมวดใหญ่ ในส่วนของพระพุทธรูปหมวดใหญ่แบบสุโขทัย ทั้งแบบอิริยาบถนั่ง และพระพิมพ์ในพระอิริยาบถลีลาที่เรียกกันว่า กำแพงเขย่ง ได้พบภายในกรุนี้ด้วย ล่วงมาถึงพุทธศตวรรษ ที่ 21 แบบอย่างของพระพุทธรูปหมวดใหญ่ ยังคงเป็นแรงบันดาลใจสำหรับช่างล้านนา โดยนำเข้ามาผสมผสานลักษณะกับพระพุทธรูปแบบเชียงแสนรุ่นแรก กลายเป็นแบบที่เรียกว่า พระพุทธรูปเชียงแสนรุ่นหลัง สุโขทัยเสื่อมความสำคัญมาเป็นลำดับ สิ้นสุดลงใน พ.ศ. 1981 ตรงกับรัชกาลของพระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल) ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 พระพุทธรูปหมวดกำแพงเพชร ศิลปะสุโขทัย
(ที่มา : ร้านบูรณศิลป์, ม.ป.ป.)

พระพุทธรูปที่เป็นศิลปะสุโขทัยที่ค้นพบภายในเขตจังหวัดกำแพงเพชร

พระพุทธรูปที่เป็นศิลปะสุโขทัยที่ค้นพบภายในเขตจังหวัดกำแพงเพชร (กรมศิลปากร, 2557 หน้า 103-115) พระพุทธรูปลีลา เคียรพระพุทธรูป พระพุทธรูปปางมารวิชัยโดย (1) พระพุทธรูปปางมารวิชัย (2) พระพุทธรูปปางมารวิชัย (3) และพระพุทธรูปปางมารวิชัย (4) ปัจจุบันถูกจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกำแพงเพชร

พระพุทธรูปลีลา

พระพุทธรูปลีลา (เลขทะเบียน 16/1/2543, สำริด, ขนาดสูง 93 เซนติเมตร, ศิลปะสุโขทัย, พุทธศตวรรษที่ 20-21 : พบจากการขุดแต่งโบราณสถานวัดกรูสีห้อง เขตอรัญญิก นอกเมืองกำแพงเพชร ด้านทิศเหนือ) ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 พระพุทธรูปลีลา ศิลปะสุโขทัยในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร
(ที่มา : กรมศิลปากร, 2557)

พระพุทธรูปลีลาองค์นี้ได้ค้นพบเมื่อ พ.ศ. 2542 บริเวณอาคารหมายเลข 1 (วิหาร) ขณะขุดโบราณสถานวัดกรูสีห้อง ในเขตอรัญญิก มีพุทธลักษณะตามแบบศิลปะสุโขทัย องค์พระพุทธรูปอยู่ในอิริยาบถเดินหรือกำลังเคลื่อนไหว พระชงฆ์ขวาเหลื่อมถอยหลังไปเล็กน้อย พระกรซ้ายชี้จรด พระหัตถ์หักหายไป แต่สันนิษฐานว่าคงยกพระหัตถ์ซ้ายนี้ขึ้นหันฝ่าพระหัตถ์ไปข้างหน้า ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งปางแสดงธรรม (วิตรรกะมูทรา) หรือปางประทานอภัย (อภัยมูทรา) โดยอาจเทียบได้กับพระพุทธรูปลีลาลอยตัวจากวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพฯ และองค์ที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

ทั้งนี้คดีการสร้างพระพุทธรูปลีลา เชื่อกันว่าน่าจะมาจากพุทธประวัติตอนเสด็จลงมาจกสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภายหลังจากพระพุทธองค์เสด็จขึ้นไปเทศนาโปรดพุทธมารดาเป็นมารดาเป็นเวลา 3 เดือน แล้วจึงเสด็จกลับโลกมนุษย์ ณ เมืองสังกัสสะ พระอินทร์ได้เนรมิตบันไดทั้ง 3 ชนิด ได้แก่ บันไดแก้วอยู่ตรงกลางเป็นที่เสด็จลงมาของพระพุทธองค์ บันไดทองอยู่ด้านขวาของพระพุทธองค์ได้เป็นทางลงของพระอินทร์ และด้านซ้ายเป็นบันไดเงินทางลงของพระพรหม เหตุการณ์ในพุทธประวัติตอนเสด็จลงมาจกดาวดึงส์นั้น เป็นตอนที่พระพุทธองค์อยู่ในอิริยาบถลีลา ได้ปรากฏหลักฐานเป็นภาพปูนปั้นที่มณฑปวัดตระพังทองกลาง และมณฑปวัดตึก จังหวัดสุโขทัย รวมทั้งภาพจารด้านหนึ่งของศิลาจารึกรูปใบเสมาที่ได้จากวัดสรศักดิ์ จังหวัดสุโขทัย โดยอีกด้านหนึ่งของศิลาจารึกมีข้อความกล่าวถึงการสร้าง “พระเจ้าหย่อนดิน” กับ “พระเจ้าจกลม” ซึ่งอาจมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปลีลา ทั้งนี้การทำพระพุทธรูปลีลาในศิลปะสุโขทัยอาจได้รับแรงบันดาลใจมาจากศิลปะลังกา สมัยโพลนารูวะ เมื่อช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 ดังมีหลักฐานเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังแสดงภาพพุทธประวัติตอนเสด็จลงมาจกดาวดึงส์ที่วิหารติวงกะเมืองโพลนารูวะ ประเทศศรีลังกา

เศียรพระพุทธรูป

เศียรพระพุทธรูป (เลขทะเบียน 16/340/2513, สำริด, ขนาดสูง 67.5 เซนติเมตร, ศิลปะสุโขทัย, พุทธศตวรรษที่ 20 : รับมอมมาจากศาลากลางจังหวัดกำแพงเพชร) ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 เศียรพระพุทธรูป ศิลปะสุโขทัยในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร
(ที่มา : กรมศิลปากร, 2557)

เศียรพระพุทธรูปนี้มีลักษณะเช่นเดียวกันพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ทั่วไป แต่ที่ต่างออกไปคือ การทำพระนลาฏกว้าง และพระหนุเสี้ยว ซึ่งจัดเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปกรรมสกุลช่างกำแพงเพชร

พระพุทธรูปปางมารวิชัย (1)

พระพุทธรูปปางมารวิชัย (1) (เลขทะเบียน 16/271/2513, สำริด, ขนาดสูง พร้อมฐาน 27.5 เซนติเมตร, หน้าตักกว้าง 20 เซนติเมตร, ศิลปะสุโขทัย, พุทธศตวรรษที่ 20-21 : พบจากการขุดแต่งโบราณสถานวัดพระแก้วกลางเมืองกำแพงเพชร) ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 พระพุทธรูปปางมารวิชัย 1 ศิลปะสุโขทัยในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร
(ที่มา : กรมศิลปากร, 2557)

พระพุทธรูปปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิราบบนฐานหนกระดานเรียบ ลักษณะพระพักตร์แสดงเอกลักษณ์ทางศิลปกรรมของฝีมือช่างกำแพงเพชร โดยเฉพาะมีพระหัตถ์ขวาวางคว่ำบนพระขงฆ์ ปลายนิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่างเพื่อเรียกพระแม่ธรณีมาเป็นพยานว่าในชาติก่อนๆ พระองค์ได้สั่งสมบำเพ็ญบารมีมาเป็นพยานว่า ในชาติก่อนๆ พระองค์ได้สั่งสมบำเพ็ญบารมีมาเพียงพอที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาตินี้ แม่พระธรณีจึงปีบมายดมหลั่งน้ำออกมาไหลท่วมเหล่ามาร

พระพุทธรูปปางมารวิชัย (2)

พระพุทธรูปปางมารวิชัย (2) (เลขทะเบียน 16/234/2534, สำริด, ขนาดสูง พร้อมฐาน 69 เซนติเมตร, หน้าตักกว้าง 45 เซนติเมตร, ศิลปะสุโขทัย, พุทธศตวรรษที่ 20-21 : เดิมประดิษฐานอยู่ในห้องผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร รับมอบวันที่ 21 ตุลาคม 2534) ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 พระพุทธรูปปางมารวิชัย 2 ศิลปะสุโขทัยในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร (ที่มา : กรมศิลปากร, 2557)

พระพุทธรูปปางมารวิชัยองค์นี้ ยังคงแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ แต่มีรายละเอียดบางประการที่อาจจัดได้ว่าเป็นฝีมือสกุลช่างกำแพงเพชร โดยเฉพาะได้แก่ พระนลาฏกว้าง พระหนุเสี้ยว ลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างยาว รวมทั้งความนิยมในการทำวงคั่นกลางระหว่างพระอุษณีษะกับพระรัศมี นับว่าเป็นพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย สกุลช่างกำแพงเพชร ที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์มากที่สุด

พระพุทธรูปปางมารวิชัย (3)

พระพุทธรูปปางมารวิชัย (3) (เลขทะเบียน 16/758/2518, สำริด, ขนาดสูงพร้อมฐาน 46.5 เซนติเมตร, หน้าตักกว้าง 28.5 เซนติเมตร, ศิลปะสุโขทัย, พุทธศตวรรษที่ 20-21 : พบที่วัดพระธาตุ กลางเมืองกำแพงเพชร) ดังภาพที่ 9

ภาพที่ 9 พระพุทธรูปปางมารวิชัย 3 ศิลปะสุโขทัยในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร
(ที่มา : กรมศิลปากร, 2557)

พระพุทธรูปองค์นี้พระพักตร์รูปไข่ค่อนข้างยาว พระนลาฏกว้าง พระหนุเสี่ยม พระขนงโค้ง พระเนตรเรียวยาวเล็กเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์มุมยิ้ม ขมวดพระเกศาค่อนข้างเล็ก พระอุษณิษะเป็นต่อมมนูญใหญ่ พระรัศมีรูปเปลวเพลิง พระกรรณยาว ระหว่างพระกรรณกับพระอังสามีตัวเชื่อมหรือยึดไว้ให้ติดกัน ซึ่งคงเกิดขึ้นจากเทคนิควิธีในการหล่อโลหะ พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์คอดเล็ก ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสด้านขวา ชายจีวรบนพระอังสาซ้ายยาวลงมาจรดพระนาภี ประทับนั่งขัดสมาธิราบบนอาสนะฐานหน้ากระดาน

พระพุทธรูปปางมารวิชัย (4)

พระพุทธรูปปางมารวิชัย (4) (เลขทะเบียน 16/341/2513, สำริด, ขนาดสูงพร้อมฐาน 25 เซนติเมตร, หน้าตักกว้าง 18.5 เซนติเมตร, ศิลปะสุโขทัย, พุทธศตวรรษที่ 21 : พบที่วัดพระธาตุ กลางเมืองกำแพงเพชร) ดังภาพที่ 10

ภาพที่ 10 พระพุทธรูปปางมารวิชัย 4 ศิลปะสุโขทัยในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร
(ที่มา : กรมศิลปากร, 2557)

พระพุทธรูปองค์นี้มีพุทธลักษณะ แสดงถึงอิทธิพลศิลปะล้านนา กำหนดอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งที่เมืองกำแพงเพชรได้พบพระพุทธรูปลักษณะนี้อยู่หลายองค์ เป็นต้นว่า หลวงพ่อเพชร วัดบางพระพุทธรูปสำริดที่มีจารึกที่ฐาน วัดคูยาง รวมทั้งพระพุทธรูปปูนปั้นภายในมณฑปวัดสว่างอารมณ์

บทสรุป

ศิลปะแบบสุโขทัยในจังหวัดกำแพงเพชร เป็นภูมิปัญญาช่างในการปรับเปลี่ยนแรงบันดาลใจทางศาสนา การสร้างพระพุทธรูปที่ทำด้วยโลหะของชาวนาไทยนับตั้งแต่สมัยโบราณ ได้ใช้วิธีการหล่อโลหะแบบสูญขี้ผึ้ง โลหะที่ใช้เป็นวัตถุดิบหลัก คือ ทองแดงและดีบุก หรือที่เรียกว่ากันว้า สำริด นอกจากนี้อาจมีการผสมโลหะและให้น้ำโลหะไหลเข้าไปในแม่พิมพ์อย่างทั่วถึง การหล่อโลหะดังกล่าวสามารถสรุปวิธีการทำได้ดังนี้ ขั้นตอนแรกจะต้องทำหุ่นแกนดินให้เป็นเค้าโครงของประติมากรรม ตอกพิมพ์โลหะที่เรียกว่า ทอย ผึงลงในหุ่นแกนดิน โดยรอบเพื่อยึดให้มีความมั่นคง แล้วนำน้ำขี้ผึ้งมาพอกทับ ตกแต่งรายละเอียดต่าง ๆ ตามต้องการ โดยต้องปั้นขี้ผึ้งให้มีความหนาของเนื้อโลหะ จากนั้นจึงนำดินผสมมูลวัวมาทาบนผิวขี้ผึ้งแล้วจึงนำดินมาพอกทับอีกครั้ง ตัดสาย กระบวน สายชนวน และรูล้น สำหรับเป็นทางไหลของขี้ผึ้ง และโลหะหลอมเหลว จึงนำชิ้นงานนี้ไปเผาไฟให้ความร้อน จะทำให้ขี้ผึ้งหลอมละลาย เมื่อขี้ผึ้งหรือโลหะออกหมดแล้วจะทำให้เกิดช่องว่างให้น้ำโลหะที่หลอมละลายแล้วเทกลับลงในแบบพิมพ์เพื่อแทนที่ขี้ผึ้ง จากนั้นจึงทิ้งแบบพิมพ์ไว้ให้เย็นแล้วทุบดินชั้นนอกออก จะได้ชิ้นงานรูปประติมากรรมที่ทำไว้ตามรูปหุ่นขี้ผึ้งซึ่งการพบศิลปะแบบสุโขทัยในจังหวัดกำแพงเพชร พระพุทธรูปลีลาเศียรพระพุทธรูป พระพุทธรูปปางมารวิชัย ปัจจุบันถูกจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2557). **นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร**. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย
กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง. (ม.ป.ป.). **โบราณวัตถุชิ้นเด่น: พระพุทธรูปปางมารวิชัยมีจารึกที่ฐาน**.
[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.finearts.go.th/ramkhamhaengmuseum/index.php/parameters/km/itemโบราณวัตถุชิ้นเด่น-พระพุทธรูปปางมารวิชัยมีจารึกที่ฐาน>. [2561, เมษายน 3].
- ร้านโบราณศิลป์. (ม.ป.ป.). **พระบูชาศิลปะสุโขทัย แบบกำแพงเพชร หน้าตัก 5 นิ้ว**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.aesthetic-antique-and-arts.99wat.com/product/71414/พระบูชาศิลปะสุโขทัย%20แบบกำแพง>. [2561, เมษายน 3].
- ศักดิ์นิคม ชุนกำแพง. (2546). **ประวัติพระพุทธรชินราช**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
http://www.phitsanulok.go.th/cinarhat_story.htm. [2561, เมษายน 3].
- สันติ เล็กสุขุม. (2549). **ศิลปะสุโขทัย**. สำนักพิมพ์เมืองโบราณ : นนทบุรี.
- Siamese (นามแฝง). (2554). **ถามเรื่องพระพุทธรูป**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.reurnthai.com/index.php?topic=4370.0>. [2561, เมษายน 3].

แหล่งท่องเที่ยวเมืองมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

วุฒิชัย ตรุษลักษณ์

เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

วรรณภา รอดจันทร์

เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

สมศักดิ์ พูนใจสม

เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง มีพื้นที่ประมาณ 3.4 ตารางกิโลเมตร แบ่งออกเป็น 2 เขต คือ เขตภายในกำแพงเมือง พื้นที่ 503 ไร่ และเขตนอกกำแพงเมืองหรือที่เรียกกันว่าเขตอรัญญิก พื้นที่ 1,611 ไร่ ตั้งอยู่บนเขาสูงรูปร่างคล้ายรูปพระนอน โบราณสถานทั้ง 2 กลุ่ม ตั้งอยู่ในพื้นที่ตั้งของตัวจังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือประมาณ 358 กิโลเมตร กรมศิลปากรได้กำหนดเขตที่ดินโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรประมาณ 2,114 ไร่ (กองโบราณคดี, ม.ป.ป.)

กรมศิลปากรได้ดำเนินการคุ้มครองป้องกันโบราณสถานเมืองกำแพงเพชรและเมืองนครชุม โดยการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ เมื่อ พ.ศ. 2478 และ พ.ศ. 2480 ต่อมาได้ประกาศขึ้นทะเบียนกำหนดขอบเขตอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2511 ในส่วนของการขุดแต่ง บูรณะ และพัฒนาโบราณสถาน ได้เริ่มดำเนินการครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 2508 จนถึง พ.ศ. 2525 กรมศิลปากรจึงได้บรรจุงานปรับปรุงโบราณสถานเมืองกำแพงเพชรในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525 – 2529) โดยใช้ชื่อ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร มุ่งเน้นการอนุรักษ์และพัฒนากลุ่มโบราณสถานทั้งภายในเมืองเนื้อที่ 503 ไร่ และเขตอรัญญิก เนื้อที่ 1,611 ไร่ เพื่อป้องกันมิให้ถูกทำลายหรือเสื่อมค่า พัฒนาโบราณสถาน และบริเวณเพื่อให้เป็นแหล่งมรดกทางศิลปวัฒนธรรม เกิดความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ของชาติ กรมศิลปากรได้ดำเนินการเปิดอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 18 เมษายน พุทธศักราช 2524 โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จเป็นองค์ประธาน

โบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ยังเป็นงานสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นทั้งในด้านการใช้วัสดุศิลาแลงเป็นวัสดุก่อสร้าง รูปแบบทางศิลปกรรมเป็นของแท้ดั้งเดิมที่แสดงถึงฝีมือและความเชื่อของบรรพชนในอดีต ตลอดจนโบราณสถานรวมกลุ่มหนาแน่นในบริเวณป่าธรรมชาติ ซึ่งยังคงบรรยากาศพุทธสถานเขตอรัญญิวาสีดังเช่นในอดีต (องค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร, ม.ป.ป.)

เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2534 "อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร" ได้รับการประกาศเป็น "มรดกโลก" ร่วมกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย จากองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ภายใต้ชื่อว่า "เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร" (Historic Town of Sukhothai and Associated Historic Towns) โบราณสถานของเมืองกำแพงเพชร เกือบทั้งหมดเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ โดยมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 19 หรือสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท พุทธศาสนาในสมัยนั้นมีพระสงฆ์สองฝ่ายคือฝ่ายคามวาสีหรือวัดที่อยู่ในเมือง และอรัญวาสีหรือฝ่ายที่อยู่นอกเมือง

คำสำคัญ : ท่องเที่ยว, เมืองมรดกโลก, อุทยานประวัติศาสตร์, กำแพงเพชร

ประวัติความเป็นมาจังหวัดกำแพงเพชรเมืองมรดกโลก

จังหวัดกำแพงเพชร เป็นที่ตั้งของเมืองเก่าที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในประวัติศาสตร์ไทยไม่น้อยกว่า 700 ปี เคยเป็นเมืองเก่าที่นับว่ามีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยทวารวดี เป็นที่ตั้งของเมืองโบราณหลายเมือง เช่น เมืองชากังราว นครชุม ไตรตรังษ์ เทพนคร และเมืองคนที นอกจากนี้เมืองกำแพงเพชรยังเป็นเมืองที่สองที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ครองเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็น "พระยาวชิรปราการ" ต่อมาในปี พ.ศ. 2459 ได้เปลี่ยนเมืองกำแพงเพชรเป็นจังหวัดกำแพงเพชร (ไค้ดพงษ์, 2554) ตามประวัติศาสตร์ กล่าวว่า กำแพงเพชรเป็นเมืองหน้าด่านของสุโขทัยมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง เดิมเรียกชื่อว่า "เมืองชากังราว" และมีเมืองบริวารรายล้อมอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ไตรตรังษ์ เทพนคร ฯลฯ การที่กำแพงเพชรเป็นเมืองหน้าด่านรับศึกสงครามในอดีตอยู่เสมอ จึงเป็นเมืองยุทธศาสตร์มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มากมาย เช่น กำแพงเมือง คูเมือง ป้อมปราการ วัดโบราณ มีหลักฐานให้สันนิษฐานว่าเดิมเคยเป็นที่ตั้งของเมือง 2 เมือง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ว่าเมืองหนึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตก มีพระมหาธาตุอยู่ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นเมืองเดิมที่เรียกชื่อว่า "ชากังราว" พระเจ้าเลอไท กษัตริย์องค์ที่ 4 แห่งราชวงศ์สุโขทัย เป็นผู้สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.1890 ต่อมามีการสร้างอีกเมืองหนึ่งทางฝั่งตะวันตกเช่นกัน เมืองนี้ปรากฏชื่อในจารึกของพระมหาธรรมราชาลิไท กษัตริย์องค์ที่ 5 แห่งราชวงศ์สุโขทัย ได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นว่า เมืองนครชุม เป็นเมืองที่มีวัดวาอารามใหญ่โตหลายวัด เป็นฝีมือสร้างครั้งสมัยกรุงสุโขทัย เป็นราชธานีอยู่หลายวัด ต่อมาเกิดเกาะขึ้นตรงกลางหน้าเมืองนครชุม สายน้ำเปลี่ยนทางเดินไปทางทิศตะวันตก ทำให้เมืองนครชุมเป็นเมืองดอน จึงได้ย้ายมาสร้างเมืองใหม่ทางฝั่งตะวันออกตรงข้ามกัน เมืองที่สร้างใหม่นี้มีป้อมกำแพงมั่นคงแข็งแรงไว้ต่อสู้ข้าศึก มีลำน้ำทั้งเก่าและใหม่เป็นคูเมือง คงเห็นว่าเป็นเขื่อนชั้นที่มั่นคง จึงให้ชื่อว่า เมืองกำแพงเพชร

ครั้นเมื่ออำนาจของกรุงสุโขทัยเริ่มเสื่อมลง พระเจ้าอู่ทองสามารถตั้งกรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นเมืองเอกทางใต้ได้ และ พอลถึงสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1(พลั่ว) รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงศรีอยุธยา พระองค์สามารถยกทัพมาตีกรุงสุโขทัยได้ จากสงครามนี้ทำให้เขตปกครองของสุโขทัยถูกแบ่งออกเป็น 2 อาณาเขตคือ เมืองชากังราว (กำแพงเพชร) ระแหง (ตาก) และพระบาง (นครสวรรค์) เมืองทางฝั่งแม่น้ำปิงถูกแบ่งเป็นเขตหนึ่ง และเมืองสุโขทัยสองแคว สวรรคโลก พิจิตร เมืองทางฝั่งแม่น้ำยมและน่านอีกเขตหนึ่ง ทั้งสองเขตมีเมืองราชธานีปกครองเมืองเล็กในย่านของตน สำหรับทางแม่น้ำปิงนั้นได้รวมเมืองชากังราว และเมืองนครชุม ยกเป็นราชธานีปกครองเมืองทางลุ่มแม่น้ำปิงในย่านนี้ โดยโปรดฯ ให้พระยาอุษิตธิระ ราชบุตรบุญธรรมเป็นผู้ครองเมือง ส่วนทางด้านลุ่มแม่น้ำยมและน่าน ให้เมืองพิษณุโลกเป็นราชธานี มีพระเจ้าไสลือไท หรือพระมหาธรรมราชาที่ 3 เป็นผู้ครองเมือง และในสมัยที่ยังมีการทำสงครามกับพม่า นั้น กำแพงเพชรมีบทบาทในการทำสงครามหลายครั้ง เป็นที่ตั้งในการการทำสงครามต่อสู้กับพม่า ทั้งตั้งรับ ที่พักพล ที่เตรียมเสบียงอาหาร บางครั้งพมามีกำลังมากก็ต้องอพยพผู้คนลงมาอยู่ที่อยุธยา เคยถูกพม่ายึดเป็นที่มั่นหลายครั้ง และถูกทำลายเสียหายอยู่เสมอ เป็นเมืองที่พระเจ้าตากสินดำรงพระยศครั้งสุดท้ายก่อนจะเสด็จขึ้นเสวยราชย์ ณ กรุงธนบุรี เป็นพระยาวชิรปราการ ผู้สำเร็จราชการเมือง

เมืองกำแพงเพชรตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงและเป็นบริเวณที่ตั้งของตัวจังหวัดกำแพงเพชร ปัจจุบัน ลักษณะเมืองมีรูปแบบคล้ายกับสี่เหลี่ยมคางหมูวางยาวขนานไปกับแม่น้ำ ความยาวของกำแพงเมืองด้านเหนือประมาณ 2,400 เมตร ด้านใต้ประมาณ 2,160 เมตร ความกว้างด้านตะวันออกประมาณ 540 เมตร และความกว้างด้านตะวันตกประมาณ 220 เมตร กำแพงเมืองก่อด้วยศิลาแลงทำเป็นชั้นเชิงเทิน ตอนบนสุด

ก่อนเป็นรูปใบเสมา มีประตูเมืองโดยรอบรวม 10 ประตู กำแพงเมืองยังมีป้อมปราการที่มั่นคงแข็งแรงทั้งที่บริเวณมุมเมืองทั้ง 4 มุมและในแนวกำแพงเมือง รวมทั้งยังมีป้อมรูปสี่เหลี่ยมตั้งอยู่ด้านหน้าประตูเมืองด้วย ถัดจากกำแพงเมืองศิลาแลงเป็นคูเมืองกว้างประมาณ 30 เมตร จากการที่เมืองกำแพงเพชรตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำปิง จึงพบหลักฐานเกี่ยวกับการทدنน้ำจากแม่น้ำปิง เพื่อนำน้ำเข้าสู่คูเมืองบริเวณมุมหัวเมือง และเมื่อน้ำล้นคูเมืองเกินความจำเป็นแล้วก็จะระบายออกที่ด้านมุมท้ายเมืองลงสู่ลำคลองธรรมชาติ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร, ม.ป.ป.) ภายในเมืองและนอกเมืองกำแพงเพชรมีซากโบราณสถานใหญ่น้อยเป็นจำนวนมากเกือบทั้งหมดเป็นศาสนสถานเนื่องในพระพุทธศาสนา ลัทธิเถรวาทแบบลังกาวงศ์ กลางเมืองมีวัดพระแก้ว วัดพระธาตุเป็นศูนย์กลาง เป็นลักษณะวัดหลวงที่มีเฉพาะเขตพุทธาวาส ไม่มีพระภิกษุจำพรรษา ทางด้านทิศเหนือของวัดพระแก้วเป็นบริเวณที่เรียกว่าสระมน (เชื่อกันว่าเป็นบริเวณวังโบราณ) และเทวสถานศาลพระอิศวร ซึ่งสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา

บริเวณนอกเมืองทางด้านทิศเหนือ มีกลุ่มวัดโบราณขนาดใหญ่ย่อยประมาณ 40 แห่ง สร้างอยู่บนเนินเขาสูงชันขนาดย่อม จัดเป็นเขตอรัญญิกของเมืองกำแพงเพชร โบราณสถานสำคัญ ได้แก่ วัดพระนอน วัดป่ามัต วัดพระสี่อริยาบถ วัดซ่งซัย วัดนาคเจ็ดเศียร วัดสิงห์ วัดกำแพงงาม วัดเตาหม้อ วัดช้างรอบ และวัดอวาสใหญ่ กลุ่มโบราณสถานเขตอรัญญิกนับเป็นงานสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของเมืองกำแพงเพชร ด้วยโบราณสถานสร้างรวมกลุ่มหนาแน่นในบริเวณพื้นที่ติดต่อกันเป็นผืนเดียวกัน โบราณสถานมีขนาดใหญ่โตอลังการใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง และมีความงดงามทางศิลปกรรมของสกุลช่างเมืองกำแพงเพชร

บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิงหรือฝั่งตรงข้ามกับเมืองกำแพงเพชร เป็นที่ตั้งของเมืองโบราณอีกเมืองหนึ่งซึ่งเรียกว่าเมืองนครชุม ลักษณะตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าอยู่ตรงปากคลองสวนหมาก กำแพงเมืองเป็นลักษณะคันดินสามชั้น ซึ่งในปัจจุบันถูกทำลายไปมากทั้งการกัดเซาะของแม่น้ำปิง และการขยายตัวของชุมชนปัจจุบัน

กลุ่มโบราณสถานสำคัญของเมืองนครชุมตั้งอยู่นอกเมืองทางด้านทิศใต้ ห่างจากแนวกำแพงเมืองประมาณ 500 เมตร เป็นกลุ่มวัดเขตอรัญญิกของเมืองนครชุม วัดสำคัญได้แก่ วัดเจดีย์กลางทุ่ง วัดหนองพิกุล วัดซุ่มกอ และวัดหนองลังกา นอกจากหลักฐานทางโบราณคดีแล้ว ยังปรากฏเรื่องราวในตำนาน และพงศาวดารหลายฉบับที่กล่าวถึงชุมชนในแถบกลุ่มแม่น้ำปิง เช่น ตำนานสิงหนวัตกุมารได้กล่าวถึงพระเจ้าชัยศิริได้หนีเข้าศึกษาจากเมืองเหนือมาตั้งเมืองใหม่ชื่อเมืองกำแพงเพชร ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 (โอเชียนสไมล์ทวิร์ จำกัด, ม.ป.ป.) จากหลักฐานทางโบราณคดี ตลอดจนเรื่องราวในตำนานทำให้ทราบว่าได้มีชุมชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณแม่น้ำปิง ในเขตจังหวัดกำแพงเพชรก่อนสมัยสุโขทัย แต่การพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนเมืองกำแพงเพชรขนาดใหญ่ยังไม่มีหลักฐานชัดเจนศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลายหลักรวมไปถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและประติมากรรมจำนวนมาก ทำให้ทราบว่าเมืองกำแพงเพชรและเมืองนครชุมสถาปนาขึ้นในช่วงสมัยสุโขทัย ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 หรือภายหลังรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหง ในระยะแรกเมืองนครชุม คงจะมีบทบาทและความสำคัญมากกว่าเมืองกำแพงเพชร ดังหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ 3 (จารึกนครชุม) กล่าวถึงพระมหาธรรมราชาลิไท ได้เสด็จสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุกลางเมืองนครชุม พร้อมปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ซึ่งได้มาจากลังกาทวีป เมื่อพ.ศ. 1900 ต่อมาได้ย้ายศูนย์กลางเมืองมาอยู่ทางฝั่งเมืองกำแพงเพชร ซึ่งอาจจะเนื่องด้วยสาเหตุทางการเมืองกับกรุงศรีอยุธยาที่ขยายอำนาจทางการเมืองขึ้นมาทางเหนือ เมืองนครชุมตั้งอยู่ในตำแหน่งที่ไม่เหมาะสมในทางยุทธศาสตร์ หรืออาจจะเนื่องจากการประสบปัญหาแม่น้ำปิงกัดเซาะตลิ่งตลอดจนเกิดอุทกภัยน้ำหลากจากภูเขาทางทิศตะวันตก น้ำไหลท่วมคลองสวนหมากและตัวเมืองที่เป็นที่ลุ่มต่ำอยู่เสมอ

เมืองกำแพงเพชรทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงคงจะมีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางการเมืองการปกครองในแถบลุ่มแม่น้ำปิง ในขณะที่เดียวกันด้านการศาสนาและศิลปกรรมได้เจริญรุ่งเรืองควบคู่ไปกับอำนาจการเมืองการปกครอง เรื่องราวที่กล่าวไว้ในตำนานที่เกี่ยวข้องกับพระแก้วมรกตและพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคูเมืองทั้งสององค์มาชั่วระยะเวลาหนึ่งสมัยอยุธยา เมืองกำแพงเพชรได้เป็นหัวเมืองหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาในกลุ่มหัวเมืองเหนือ และยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่านที่ต้องคอยรับศึกจากกองทัพพม่ามาโดยตลอด เมืองกำแพงเพชรคงจะลดบทบาทและร้างไปในที่สุด เมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่าครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. 2310

จากประวัติศาสตร์ความเป็นมาและเมืองที่ตั้งของเมืองกำแพงเพชรที่เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างแคว้นสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา และในขณะเดียวกันก็สามารถติดต่อกับบ้านเมืองเขตล้านนาที่อยู่ทางเหนือได้อย่างสะดวก ดังหลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่เมืองกำแพงเพชรจึงแสดงลักษณะที่เกี่ยวกับดินแดนทั้งสามแห่ง แต่ก็แฝงไว้ด้วยศิลปะของท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์ของสกุลช่างเมืองกำแพงเพชรเอาไว้ด้วย

ลักษณะสิ่งปลูกสร้าง

โบราณสถานของจังหวัดกำแพงเพชรสร้างโดยใช้ศิลาแลงทั้งหมด ศิลาแลง หรือ แม่รัง เป็นวัสดุในธรรมชาติอย่างหนึ่ง มีลักษณะคล้ายกับหิน สีแดง ส้ม หรือน้ำตาลเข้ม มีรูพรุนทั่วไป นับเป็นวัสดุที่มีความสำคัญในการก่อสร้างในอดีต เนื่องจากมีความอ่อนนุ่มและมีความแข็งพอสมควร

ศิลาแลงเป็นวัสดุที่ผ่านกระบวนการผุพังมาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเป็นรูพรุนทั่วไป มีสีสนิมเหล็ก หรือสีอิฐ ส่วนประกอบสำคัญทางเคมีของศิลาแลง คือ ออกไซด์ของเหล็ก หรืออะลูมิเนียม โดยอาจมีแร่ควอตซ์และแคลไซต์ปนอยู่ด้วย ส่วนธาตุที่เป็นต่างและซิลิเกตนั้นมีอยู่น้อยมาก หากมีสารประกอบเหล็กอยู่มากพอ ก็อาจนำไปใช้เป็นวัตถุดิบถลุงเอาเหล็กได้ หรือหากมีสารประกอบอะลูมิเนียมมากพอ ก็อาจนำไปถลุงเอาโลหะอะลูมิเนียมได้เช่นกัน

ศิลาแลงเกิดขึ้นได้ในสภาพภูมิอากาศร้อนชื้น ฝนตกมาก แต่แล้งนานด้วย ในฤดูฝนน้ำใต้ดินมีระดับสูงทำให้ท่วมตอนบนของชั้นดิน (ซึ่งต่อไปกลายเป็นศิลาแลง) ระหว่างนั้น น้ำฝนจะละลายเอาสารประกอบอะลูมิเนียมออกไซด์เอาไว้ เมื่อถึงหน้าแล้ง น้ำใต้ดินลดระดับต่ำลง ก็พาเอาสารประกอบอะลูมิเนียมลงไปสู่ที่ต่ำ

เวลานานเข้า วัสดุบริเวณด้านบนจึงมีสารประกอบเหล็กออกไซด์มากขึ้น และมีกรรมกันเป็นกลุ่ม จึงเกิดเป็นโพรงว่าง เป็นทางให้น้ำใต้ดินซึมขึ้นลงได้ง่ายขึ้น และชะล้างสารประกอบอะลูมิเนียมออกไซด์ออกไปเร็วด้วย ทำให้ศิลาแลงมีลักษณะเด่น คือ มีรูพรุนทั่วไป และเนื้อเป็นสารประกอบเหล็กออกไซด์มากกว่าอะลูมิเนียมออกไซด์ ในประเทศไทยพบศิลาแลง 2 แบบ คือ (พจนานุกรมศัพท์ธรณีวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2544)

1. แบบที่เชื่อมยึดตัวแน่น เป็นแผ่นต่อเนื่องเป็นพืด เรียกว่า "ศิลาแลง" หรือ "แม่รัง" นิยมตัดเป็นแท่งคล้ายอิฐ นำไปสร้างสิ่งก่อสร้าง กำแพง ปูทางเดิน และ
2. แบบที่เกาะตัวกันหลวมๆ ลักษณะร่วน เรียกว่า "ลูกรัง" นิยมใช้อัดพื้นถนน เพราะเมื่อมีการบดอัดและได้รับความชื้นจากน้ำแล้ว จะจับตัวแน่นดีกว่าดิน หรือทรายธรรมดา

การนำศิลาแลงมาใช้ขึ้น เป็นกระบวนการที่ไม่ยุ่งยากนัก เมื่อเปิดหน้าดินลงไปถึงตัวศิลาแลง จะพบเนื้อดินที่ไม่แข็งนัก ใช้ขวานหรือเหล็กสกัด หรือชะแลง เสาระ่องงัดออกมาเป็นแท่งสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ได้ แต่เมื่อยกขึ้นมาแล้วต้องรีบตัดแต่งให้เข้ารูปตามต้องการโดยเร็ว เพราะหากทิ้งไว้เป็นเวลานาน มันจะแข็งตัวกว่าเดิมมาก เมื่อแต่งรูปเสร็จแล้ว วางทิ้งไว้ประมาณ 1 เดือน ก็จะแข็งมาก สามารถนำไปก่อสร้างได้เหมือนอิฐ ศิลาแลงนี้สามารถพบได้ในโบราณสถานสมัยสุโขทัยเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็พบได้ในโบราณสถานแห่งอื่น ๆ เช่น เชียงแสน เชียงใหม่ กำแพงเพชร เป็นต้น ดังภาพที่ 1

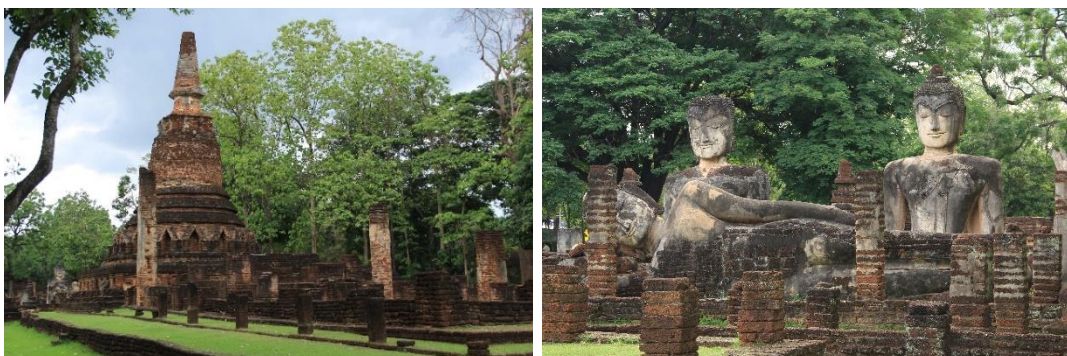
ภาพที่ 1 ศิลาแลงและบ่อศิลาแลง

โบราณสถาน และแหล่งท่องเที่ยวสำคัญในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เนื่องจากพุทธศาสนาในสมัยนั้นมีพระสงฆ์สองฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสีหรือวัดที่อยู่ในเมือง และอรัญวาสีหรือฝ่ายที่อยู่นอกเมือง บางแหล่งข้อมูลก็แบ่งเมืองโบราณออกตามนากำแพงเมือง เนื่องจากกำแพงเมืองกำแพงเพชรเดิม คงมีลักษณะเป็นคันดินและคูเมือง 3 ชั้นต่อมาได้พัฒนากำแพงเมืองขึ้นไปเป็นกำแพงศิลาแลง มีการสร้างเชิงเทิน ใบเสมา และป้อมประตูปอบส่วนที่เป็นกำแพงด้านในยังคงปรากฏร่องรอยให้เห็นอยู่ข้างบริเวณด้านทิศเหนือเชื่อกันว่ากำแพงศิลาแลงสร้างในช่วงรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1911 – 2031) โดยแบ่งเขตโบราณสถานออกเป็น

1. โบราณสถานภายในกำแพงเมือง สํารวจพบแล้วมีทั้งสิ้น 20 แห่ง โบราณสถานที่สำคัญๆ ได้แก่

1.1 วัดพระแก้ว เป็นพระอารามหลวงที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ตั้งอยู่กลางเมืองเช่นเดียวกับวัดมหาธาตุ กรุงสุโขทัย และวัดพระศรีสรรเพชญ์ กรุงศรีอยุธยา เป็นวัดที่มีเฉพาะเขตพุทธาวาสไม่มีพระภิกษุจำพรรษา สิ่งก่อสร้างภายในวัดเรียงเป็นแนวยาวตามแกนตะวันออก-ตะวันตกขนานกับกำแพงเมืองด้านทิศใต้ กำแพงวัดเป็นศิลาแลงกลมทั้งท่อนสูงประมาณเมตรเศษแผนผังของวัด เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนานไปกับกำแพงเพชร กำแพงวัดขาดเป็นตอน ๆ สิ่งก่อสร้างภายในใช้ศิลาแลงเป็นส่วนใหญ่ ตอนหน้าสุดของวัดเป็นฐานไพทีใหญ่ บนฐานยังมีโกลนศิลาแลงพระพุทธรูปประธาน ตรงกลางของวัดมีพระเจดีย์กลมแบบลังกาองค์ใหญ่เป็นประธาน ฐานสี่เหลี่ยม ที่ฐานทำเป็นซุ้มคูหาโดย รอบมี สิ่งหย็ยอยู่ในคูหา วิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นสามองค์ และตอนท้ายสุดเป็นเจดีย์ทรงระฆังประดับข้างปูนปั้นที่ฐานโดยรอบเอกสารตำนานโบราณกล่าวถึงพระแก้วมรกตและพระพุทธรูปสี่หิ๊งค์ ได้เคยประดิษฐานที่เมืองกำแพงเพชรซึ่งน่าจะประดิษฐานที่วัดพระแก้วแห่งนี้ วัดพระแก้วนี้หลังจากขุดแต่งแล้วปรากฏว่า พบฐานเจดีย์แบบต่าง ๆ กัน รวม 35 ฐาน วิหารใหญ่และเล็ก 8 วิหาร ฐานโบสถ์ 3 แห่ง ซึ่งแสดงว่าเป็นวัดใหญ่ และสำคัญมากมาก่อน ปัจจุบันงานนบพระเล่นเพลง และงานวันสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพงเพชรก็จัด ให้มีขึ้นในบริเวณวัดพระแก้วแห่งนี้ ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 วัดพระแก้ว

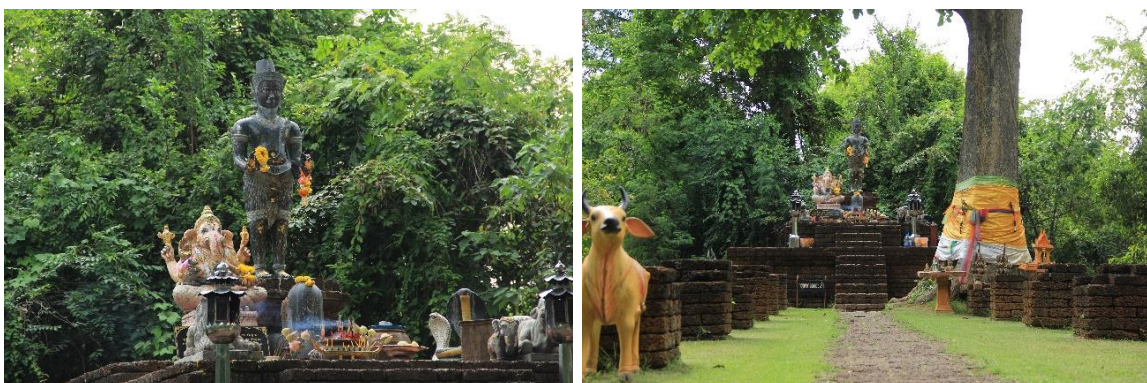
1.2 วัดพระธาตุ เป็นวัดใหญ่รองจากวัดพระแก้วตั้งอยู่ทางด้านหน้าหรือด้านตะวันออกของวัดพระแก้ว เจดีย์ประธานภายในวัดเป็นแบบเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังสูงใหญ่ก่อด้วยอิฐ องค์เจดีย์ตั้งอยู่บนฐานแปดเหลี่ยมที่ซ้อนลดหลั่นกันหลายชั้น องค์ระฆังค่อนข้างเล็กอันเป็นรูปแบบเฉพาะของเมืองกำแพงเพชร

ด้านหน้าเจดีย์ประธานเป็นฐานวิหารศิลาแลงและมีเจดีย์รายอยู่บริเวณมุมด้านหน้าข้างวิหารข้างละองค์ ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 วัดพระธาตุ

1.3 ศาลพระอิศวร เป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดูเพียงแห่งเดียวในเมืองกำแพงเพชร เหลือเฉพาะฐานของอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยศิลาแลง เดิมประดิษฐานเทวรูปพระอิศวรสำริดซึ่งมีจารึกที่ฐานว่า เจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราช ได้สร้างเทวรูปองค์นี้ เมื่อ พ.ศ. 2053 ตรงกับสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 กรุงศรีอยุธยา จารึกยังได้กล่าวถึงการซ่อมแซมถนน คลองส่งน้ำ และการซ่อมแซมพระธาตุทั้งในเมืองและนอกเมืองดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 ศาลพระอิศวร

2. โบราณสถานนอกกำแพงเมือง โดยทั่วไปเรียกกันว่า “เขตอรัญญิก” ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ มีพื้นที่ประมาณ 1,611 ไร่ ตั้งอยู่บนเขาลูกรังขนาดย่อม สํารวจพบโบราณสถานแล้ว 37 แห่ง โบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่

2.1 วัดป่ามีदनอก อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 (พ.ศ. 1901-2100) แผนผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ กำแพงวัดก่อด้วยศิลาแลง สิ่งก่อสร้างสำคัญคืออุโบสถก่อด้วยศิลาแลง พระประธานบนฐานชุกชีภายในอุโบสถเป็นโกถนศิลาแลงเดิมปูนปั้นฉาบผิวด้านนอกแสดง

รายละเอียดต่าง ๆ ขององค์พระพุทธรูป เทคนิคการสร้างพระพุทธรูปแบบนี้พบทั่วไปในเมืองกำแพงเพชร ด้านหลังวิหารเป็นเจดีย์ประธานทรงระฆังบนฐานแปดเหลี่ยม ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 วัดป่ามีदनอก

2.2 วัดพระนอน เป็นวัดขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่นอกเมืองทางทิศเหนือ หรือบริเวณที่เรียกว่าอรัญญิก สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภายในวัดใช้ศิลาแลงแทบทั้งสิ้น อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 (พ.ศ. 1901-2100) แผนผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าไปทางทิศตะวันออกกำแพงวัดก่อด้วยศิลาแลง หน้าวัดมีบ่อน้ำ ห้องน้ำและศาลาพักภายในวัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนคือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาสมีกำแพงแก้วก่อด้วยศิลาแลง สิ่งก่อสร้างสำคัญในเขตพุทธาวาสประกอบด้วยพระอุโบสถ วิหารพระนอน เจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ และมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูป เขตสังฆาวาสตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของเขตพุทธาวาส เป็นบริเวณที่พักอาศัยของสงฆ์ มีกุฏิ ศาลา บ่อน้ำ และเว็จกุฎิ (ห้องส้วม) และได้พบใบเสมาหินชนวนจำหลักลวดลาย ปัจจุบันนำไปจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร วัดพระนอนแห่งนี้มีแท่งศิลาแลงขนาดใหญ่จำนวน 8 ต้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นแท่งศิลาแลงที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 วัดพระนอน

2.3 วัดพระสี่อิริยาบถ วัดพระสี่อิริยาบถ หรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่าวัดพระยืน อายูราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 (พ.ศ. 1901-2100) วัดนี้มีบ่อน้ำและที่อาบน้ำอยู่หน้าวัดเช่นเดียวกับวัดพระนอน กำแพงวัด เป็นศิลาแลง ปักตั้งล้อม 4 ด้าน สิ่งก่อสร้างสำคัญอยู่ในเขตพุทธาวาสประกอบด้วยวิหารที่ทำฐานย่อมุมทั้งด้านหน้า – ด้านหลัง ตั้งอยู่บนฐานรองรับขนาดใหญ่ที่เรียกว่าฐานไพทีซึ่งด้านหน้าฐานไพทีมีท้าววางปติมากรรมซึ่งน่าจะเป็นรูปสิงห์ และทวารบาลบนฐานชุกชีภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งขนาดใหญ่ด้านหลังวิหารมีบันไดลงติดต่อกับมณฑปพระสี่อิริยาบถทำหน้าที่เป็นเจดีย์ประธานของวัด โดยรอบมณฑปกำแพงแก้วเดี่ยว ๆ เหลือแต่ฐานมีประตูเข้าด้านข้าง 2 ข้าง และด้านหลังมณฑปกว้าง 29 เมตร ลักษณะมณฑปแบบจตุรมุข กึ่งกลางทำเป็นแท่งสี่เหลี่ยมรับส่วนยอดหลังคา จากนั้นทำเป็นมุขยื่นออกมาทั้ง 4 ด้าน ผนังแต่ละด้านของแท่งสี่เหลี่ยมก่อให้เว้าเข้าไป และประดิษฐานพระพุทธรูปแตกต่างกันออกไปในแต่ละด้าน คือ เดิน นั่ง ยืน นอน ปัจจุบันเหลือพระยืนขนาดใหญ่ทางด้านทิศใต้ พระพักตร์เป็นลักษณะพระพุทธรูปแบบสุโขทัยสกุลช่างกำแพงเพชร ซึ่งหาได้ยากคือ พระนลาฏกว้าง พระหนุเสียม ดังภาพที่ 7

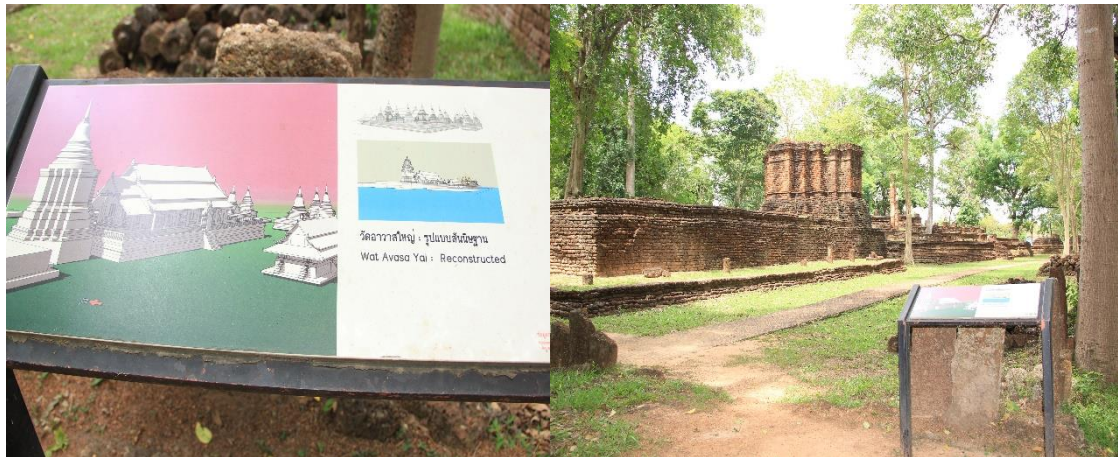
ภาพที่ 7 วัดพระสี่อิริยาบถ

2.4 วัดช้างรอบ โบราณสถานแห่งนี้อายูราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 (พ.ศ. 1901-2100) ตั้งอยู่บนยอดเนินสูงสุดของเขตรัฐภูมิ สิ่งสำคัญของวัดแห่งนี้คือ เจดีย์ประธานทรงระฆังกลมขนาดใหญ่ ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสสูงยาวด้านละ 31 เมตร ประดับด้วยช้างปูนปั้นทรงเครื่องโผล่ออกมาเพียงครึ่งตัวจำนวน 68 เชือก ตัวช้างทำลายปูนปั้นที่แผงคอ โคนขา และข้อขา ระหว่างช้างแต่ละเชือกตกแต่งลายปูนปั้นนูนสูงระหว่างช้างแต่ละเชือกมีภาพปูนรูปลายพรรณพฤกษาในพระพุทธรูปศาสนา เช่น ต้นโพธิ์ และต้นสาละ เป็นต้น มีบันไดขึ้นลงสี่ด้าน เชิงบันได แต่ละด้านมีสิงห์ และทวารบาลปูนปั้นประดับอยู่ ที่มุมฐานด้านบน หรือลานประทักษิณ มีสถูปเล็ก ๆ อยู่ทั้ง 4 มุมองค์เจดีย์ด้านบนเป็นทรงกลมตั้งอยู่บนฐานแปดเหลี่ยมซึ่งพบหลักฐานว่ามีการประดับลายปูนปั้นเล่าเรื่องพุทธประวัติ และประดับรูปเทวดา นางฟ้า กิณรี กิณรี และหงส์ ด้านหน้าเจดีย์ประธานมีฐานวิหารขนาดใหญ่ ด้านหน้าวิหารมีบ่อศิลาแลงขนาดใหญ่ที่ขุดขึ้นมาใช้ก่อสร้าง โบราณสถานแห่งนี้มีอุโบสถขนาดเล็กตั้งอยู่ที่มุมตะวันออกเฉียงเหนือ ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 วัดวัดช้างรอบ

2.5 วัดอวาสใหญ่ เป็นวัดที่ก่อสร้างใหญ่โต มีเจดีย์และวิหารมาก อยู่ริมถนนไปอำเภอพรานกระต่าย ห่างจากประตูโคมโไฟ้ไปทางเหนือประมาณ 3 กิโลเมตร กำแพงวัด เป็นศิลาแลง กลางวัดมีฐานพระเจดีย์แปดเหลี่ยมใหญ่กว้างด้านละ 16 เมตร ด้านหน้าวัดอวาสใหญ่ ริมถนนมีบ่อสี่เหลี่ยมใหญ่ ชุดลงไปในพื้นที่ศิลาแลง กว้าง 9 เมตร ยาว 17 เมตร ลึก 7-8 เมตร เรียกว่า "บ่อสามแสน" และตรงด้านหน้าเจดีย์ประธานด้านทิศเหนือ มีบ่อศิลาแลงขนาดใหญ่เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีฐานวิหารทั้งใหญ่และเล็กรวม 10 วิหาร ฐานเจดีย์รวม 9 ฐาน ดังภาพที่ 9 และ 10

ภาพที่ 9 วัดอวาสใหญ่

ภาพที่ 10 บ่อสามแสน

2.6 วัดสิงห์ โบราณสถานแห่งนี้อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 (พ.ศ. 1901-2100) หันหน้าไปทางทิศตะวันออก กำแพงก่อด้วยศิลาแลงแท่งสี่เหลี่ยมปักเรียงติดกัน หน้าวัดมีศาลาก่อด้วยศิลาแลง สิ่งก่อสร้างสำคัญภายในวัดประกอบด้วยพระอุโบสถซึ่งเดิมน่าจะเป็นวิหารแต่ถูกดัดแปลงให้กลายเป็นอุโบสถภายหลังตั้งอยู่บนฐานไพทีขนาดใหญ่อีกชั้นหนึ่ง ขานชาลาด้านหน้าฐานไพที มีรูปสิงห์ปูนปั้นแกนศิลาแลง และทวารบาลประดับอยู่ด้านหลังพระอุโบสถ เป็นเจดีย์ประธานมีซุ้มพระทั้งสี่ทิศ ส่วนเขตสังฆาวาสหรือเขตที่พักสงฆ์อยู่ด้านทิศใต้ของเขตพุทธาวาส ปรากฏฐานศาลา ฐานกุฏิ บ่อน้ำ ดังภาพที่ 11

ภาพที่ 11 วัดสิงห์

2.7 วัดซ้องชัย โบราณสถานแห่งนี้อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 (พ.ศ. 1901-2100) วัดซ้องชัยมีกำแพงก่อด้วยศิลาแลงเพียงสองด้าน คือด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ ซึ่งเหลือเพียงบางส่วนสิ่งก่อสร้างของวัดประกอบด้วย วิหารขนาด 9 ห้องที่ตั้งอยู่บนฐานสูง จากฐานวิหารอื่นๆในเขต อรัญญิก ชานด้านหน้าของฐานวิหารสันนิฐานว่าประดับด้วยมกรสังคโลกซึ่งพบชิ้นส่วนจำนวนมากจากการขุดแต่ง เจดีย์ประธานตั้งหลังวิหารลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมบนฐานแปดเหลี่ยมซ้อนกันหลายชั้นลักษณะคล้ายเจดีย์ประธานวัดพระธาตุส่วนเขตสังฆาวาสหรือเขตที่พักสงฆ์ ประกอบด้วย กุฏิ ศาลา บ่อน้ำ ที่อาบน้ำ และเว็จกุฏิ ดังภาพที่ 12

ภาพที่ 12 วัดซ้องชัย

นอกจากนี้ยังมีสถานที่สำคัญๆภายในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรนอกเหนือไปจากโบราณสถาน ได้แก่ ต้นไม้ทรงปลูก โดยเมื่อวันพฤหัสบดี ที่ 18 เมษายน พุทธศักราช 2524 โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จเป็นองค์ประธานเปิดอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรอย่างเป็นทางการ ทรงพระกรุณาปลูกต้นชิงชังไว้บริเวณทางเข้า ด้านหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยในปัจจุบันต้นชิงชังที่ทรงปลูกไว้มีขนาดใหญ่แผ่กิ่งก้านให้ความร่มรื่น ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถแวะไปถ่ายภาพเป็นที่ระลึกได้

ภาพที่ 13 ต้นไม้พระเทพทรงปลูก

บทสรุป

จังหวัดกำแพงเพชร เป็นที่ตั้งของเมืองเก่าที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในประวัติศาสตร์ไทยไม่น้อยกว่า 700 ปี เคยเป็นเมืองเก่าที่นับว่ามีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยทวารวดีเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณหลายเมือง เช่น เมืองชากังราว นครชุม ไตรตรังษ์ เทพนคร และเมืองคณฑี นอกจากนี้เมืองกำแพงเพชร ยังเป็นเมืองที่สองที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ครองเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็น "พระยาวชิรปราการ" ต่อมาในปี พ.ศ. 2459 ได้เปลี่ยนเมืองกำแพงเพชรเป็นจังหวัดกำแพงเพชร เนื่องจากกำแพงเพชรมีป้อมศิลาแลงขนาดใหญ่และเป็นที่ยืนชื่อของจังหวัด จึงนิยมนำมาเป็นวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างโบราณสถานของคนในสมัยก่อน กลายเป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อการอนุรักษ์ และการศึกษาของชนรุ่นหลังสืบไป

บรรณานุกรม

- กองโบราณคดี. (ม.ป.ป.). **อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.finearts.go.th/archae/parameters/km/item/อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร>.
[2561, พฤษภาคม 5].
- ไกด์พงษ์ (นามแฝง). (2554). **อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://oknation.nationtv.tv/blog/guidepong/2011/03/16/entry-2>. [2561, พฤษภาคม 5].
- พจนานุกรมศัพท์ธรณีวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2544). **ศิลาแลง**. พจนานุกรมศัพท์ธรณีวิทยา
ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2544 หน้า 199.
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร. (ม.ป.ป.). **อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร**. [ออนไลน์].
เข้าถึงได้จาก: <http://travel.kpppao.go.th/travel/detail/11>. [2561, พฤษภาคม 5].
- โอเชียนสไมล์ทัวร์ จำกัด. (ม.ป.ป.). **อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.oceansmile.com/N/Kampangphet/kampang.htm>. [2561, พฤษภาคม 5].

นครไตรตรังษ์ เมืองโบราณ ต้นกำเนิดอาณาจักรอยุธยา

พิมพ์กานดา จันทาหัวดง

อาจารย์, สาขาวิชาการจัดการทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
พลอยพรรณ สอนสุวิทย์
อาจารย์, สาขาวิชาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

วัฒนธรรมแรกเริ่มในกำแพงเพชรนั้น ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีเมื่อครั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แพร่กระจายครอบคลุมพื้นที่ อำเภอเมือง อำเภอลองขลุง อำเภอขามเฒ่าลักษ์บุรี และอำเภอโกสัมพีนคร เป็นต้น โบราณวัตถุที่พบจากแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ดังกล่าว สามารถเปรียบเทียบลักษณะที่ได้กับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ อาทิ แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า แหล่งโบราณคดีเขาสามเหลี่ยม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี แหล่งโบราณคดีโคกพนมดี แหล่งโบราณคดีหนองโน อำเภอพนสนิคม จังหวัดชลบุรี แหล่งโบราณคดี บ้านใหม่ชัยมงคล อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์ แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ฯลฯ ซึ่งกำหนดอายุราว 6000 – 1500 ปีมาแล้ว หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในกำแพงเพชร และมีพัฒนาการมาโดยลำดับจากการเก็บของป่า ล่าสัตว์ มีการทำเครื่องมือหินกะเทาะ ภาชนะดินเผา เพื่อใช้ใน ชีวิตประจำวันสู่การเป็นชุมชนที่ เริ่มตั้งถิ่นฐาน สร้างสรรค์ประดิษฐ์กรรมเพื่อดำรงชีวิต อาทิ การทำเครื่องมือหิน ที่มีการตกแต่งคมด้วยการขัดฝนผิว เพื่อการใช้งานการทำภาชนะดินเผา การรู้จักนำเส้นใยธรรมชาติมาผลิตเป็น สิ่งทอเครื่องนุ่งห่ม การหล่อโลหะประเภทสำริด และเหล็ก ฯลฯ รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชุมชนใกล้เคียง ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาเป็นชุมชนเมืองในสมัยประวัติศาสตร์ (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร, 2561)

ในอดีตนับแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แม่น้ำปิงเป็นเส้นทางคมนาคมและแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ที่สำคัญ ที่เชื่อมโยงให้เกิดการส่งผ่านทางวัฒนธรรมระหว่างผู้คนในภาคเหนือกับภาคกลางและทวีความสำคัญ ยิ่งขึ้น เมื่อเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานที่ส่งผลให้เกิดพัฒนาการในชุมชนต่างๆ ขึ้นเป็นเมือง หรือรัฐ รวมถึงความต้องการทรัพยากรธรรมชาติจากป่าในเขตภาคเหนือของเมืองในภาคกลาง ขณะที่เมืองในภาคเหนือ ต้องการสินค้านำเข้าจากดินแดน โป้นทะเล และทรัพยากรทางทะเลที่ส่งผ่านจากภาคกลาง ด้วยทำเลที่ตั้งซึ่งตั้งอยู่ กึ่งกลางระหว่างภาคเหนือกับภาคกลาง และด้วยภูมิประเทศที่มีแม่น้ำปิงไหลผ่านที่ราบขนาดใหญ่ น้ำไม่ไหลเชี่ยว เกาะแก่งไม่มาก กำแพงเพชรในอดีต จึงมี ความเหมาะสมในการเป็นที่แวะพัก เพื่อขนถ่ายหรือแลกเปลี่ยนสินค้า ทรัพยากรต่างๆ ทำให้ชุมชนดั้งเดิมบริเวณริมฝั่งแม่น้ำปิง ในเมืองกำแพงเพชร พัฒนาขึ้นเป็นเมือง นับแต่ก่อน พุทธศตวรรษที่ 19 เช่น เมืองไตรตรังษ์ เมืองเทพนคร เมืองบางพาน เมืองคณฑี เมืองนครชุม และเมืองชากังราว (ต่อมาคือ เมืองกำแพงเพชร) เมืองเหล่านี้ ล้วนมีคูเมืองกำแพงเพชร ล้อมรอบและนับถือพุทธศาสนาเป็น ศาสนาหลัก กำแพงเพชรเป็นพื้นที่หนึ่ง ซึ่งปรากฏชุมชนโบราณของวัฒนธรรมทวารวดี ที่มีการสร้างคูน้ำคันดินและ โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องในวัฒนธรรมทวารวดี 2 แห่ง ได้แก่ เมืองไตรตรังษ์ และเมืองโบราณบ้านคลองเมือง (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร, 2561)

คำสำคัญ : นครไตรตรังษ์, วัดวังพระธาตุ, ท้าวแสนปม

นครไตรตรังษ์

เมืองไตรตรังษ์เป็นอีกหนึ่งชุมชนโบราณที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมแม่น้ำปิงตอนล่าง ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณบริเวณภาคกลางในวัฒนธรรมทวารวดี คือ ตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำ มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ 1-3 ชั้น ผังเมืองจะมีรูปร่างแตกต่างกันไป แต่มักจะขนานกับทางน้ำ เมื่อพิจารณา ร่วมกับหลักฐาน ทางด้านเอกสารประวัติศาสตร์ อย่างตำนานจามเทวี ที่กล่าวถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 พระนางจามเทวี กษัตริย์แห่ง เมืองละโว้ได้อพยพผู้คนจากเมืองละโว้ ขึ้นมาเมืองทริภุญชัย โดยใช้เส้นทางแม่น้ำปิง เป็นเส้นทางคมนาคมหลัก ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่พบมีความคล้ายคลึงกับโบราณวัตถุที่พบในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อาทิ ตะเกียงดินเผา ลูกปัดแก้ว หรือ ลูกปัดหิน เป็นต้น ดังภาพที่ 1 และภาพที่ 2

ภาพที่ 1 ลูกปัดสมัยทวารวดี ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร

ภาพที่ 2 ภาชนะดินเผา ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร

ดังนั้น การตั้งถิ่นฐานของเมืองไตรตรังษ์เกิดขึ้นจากปัจจัยสำคัญ คือ ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ เมืองไตรตรังษ์ตั้งอยู่ริมแม่น้ำปิง แหล่งน้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่อุปโภคบริโภค จึงทำให้เกิดการใช้เส้นทางน้ำ เป็นเส้นทางคมนาคมหลักในการติดต่อและแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนภายนอก โดยเฉพาะชุมชนในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นแผนที่ตำแหน่งเมืองไตรตรังษ์ ที่แสดงให้เห็นว่า หากเดินทางขึ้นทางทิศเหนือก็จะพบเมืองกำแพงเพชร เมืองนครชุมได้ หากเดินทางลงทางใต้ ก็จะเจอเมืองดงแม่นางเมืองและสามารถลงไปถึงเมืองอื่นๆในบริเวณภาคกลางได้ด้วย

จากการศึกษาและวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีที่พบบริเวณเมืองไตรตรังษ์ในช่วงเวลาที่ผ่านชี้ให้เห็นว่า เมืองไตรตรังษ์เป็นชุมชนที่มีการอยู่อาศัยใน 3 สมัยหลักๆ ได้แก่ สมัยก่อนสุโขทัย สมัยสุโขทัย และสมัยอยุธยา ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นเมืองไตรตรังษ์ได้กลายเป็นเมืองร้าง (คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, 2559) ดังต่อไปนี้

สมัยก่อนสุโขทัย

เมืองไตรตรังซ์ เป็นอีกชุมชนโบราณที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย โดยเอกสารประเภทตำนานและพงศาวดาร อาทิ พงศาวดารโยนก ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานท้าวแสนปม ได้กล่าวถึงเมืองไตรตรังซ์ ในฐานะเมืองที่ถูกสร้างขึ้นมาใกล้กับเมืองกำแพงเพชรทางด้านทิศใต้ นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงโดยทางอ้อมของการมีอยู่และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมแม่น้ำปิงอย่างตำนานจามเทวี รวมทั้งยังมีข้อมูลที่ได้จากการดำเนินขุดค้นในบริเวณเมืองไตรตรังซ์ ซึ่งพบชิ้นส่วนภาชนะดินเผา ภาชนะดินเผาก้นกลม และตะเกียงดินเผาแบบโรมัน ที่คล้ายคลึงกับที่พบที่ชุมชนโบราณบ้านคูเมือง อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี นอกจากนี้ ยังพบลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว สีเหลือง ส้ม เขียว ฟ้า น้ำเงิน ดำ และสีน้ำตาลแดง แวดินเผาที่มีลักษณะคล้ายกับที่เมืองจันเสน อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งสามารถเทียบเคียงอายุสมัยจากโบราณวัตถุที่มีลักษณะร่วมกันว่าอยู่ในช่วงของวัฒนธรรมทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16) (พิรพน พิสนุพงศ์, 2540)

จากหลักฐานที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า เมืองไตรตรังซ์มีการอยู่อาศัยตั้งแต่ช่วงสมัยก่อนสุโขทัย โดยสันนิษฐานว่ามีการเข้ามาอยู่อาศัยตั้งแต่สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16)

ภาพที่ 3 ศาลเจ้าแสนปมและรูปปั้น สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2547

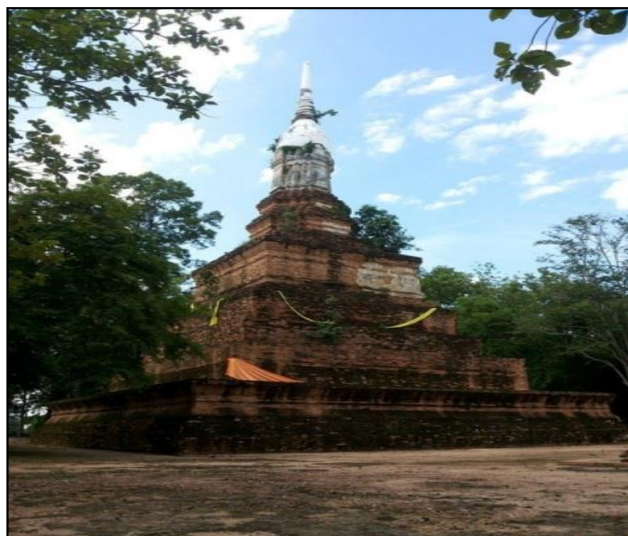
ภาพที่ 4 แวดินเผาที่พบในเมืองไตรตรังซ์ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกำแพงเพชร

ภาพที่ 5 ตะเกียงดินเผาที่พบในเมืองไตรตรังษ์ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร

สมัยสุโขทัย

เมืองไตรตรังษ์ปรากฏร่องรอยของการได้รับอิทธิพลของรูปแบบลักษณะสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่เป็นลักษณะเด่นของศิลปะสมัยสุโขทัย ได้แก่ วัดเจติยเจ็ดยอดและวัดวังพระธาตุ ที่มีเจดีย์ประธานทรงดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ นอกจากนี้ ผลจากการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีที่ผ่านมา พบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาที่มีแหล่งผลิตจากสุโขทัย อาทิ เศษภาชนะดินเผาเครื่องสังคโลกแบบเซลียงเคลือบสีเขียวเฉพาะด้านใน ผลิตจากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อย ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 5, 2544)

ภาพที่ 6 เจดีย์วัดวังพระธาตุ ถ่ายในปี พ.ศ.2558
(ที่มา: ภาคภูมิ อยู่พูล, 2561)

ภาพที่ 7 เศียรพระพุทธรูป วัดวังพระธาตุ ถ่ายในปี พ.ศ. 2558
(ที่มา: ภาคภูมิ อยู่พูล, 2561)

สมัยอยุธยา

ชื่อเมืองไตรตรังษ์ ปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์ ศิลาลักษณ์ที่ 38 หรือจารึกกฏหมายลักษณะโจร (เลขทะเบียน สท.17) ซึ่งเป็นกฎหมายอาญาในยุคแรกเริ่มที่อาณาจักรอยุธยา ตราขึ้นบังคับใช้ในสุโขทัย เชียงใหม่ กำแพงเพชร พังงายี่ ปากมยม และเมืองสองแคว ในปี ช่วงพ.ศ. 194 ซึ่งตรงกับสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 2 พระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัย โดยข้อความในจารึกได้ปรากฏชื่อเมืองไตรตรังษ์ใน ด้านที่ 1 ในบรรทัดที่ 9 มีข้อความว่า

คำจารึก

“..เจ้าเมืองตรายตริง (ชกบ) ดวยนกปราชราชกวี
(มีสกุลพ) รรณนังลงถวายอัญชูลี (พบา
ท) เสดจในตรีมุขเสวยบุญสุกตังกฤตย
แลวบเหิงกลายทานเสดจ...ดวยบุรีฝูงพาล...”

คำอ่าน

“..เจ้าเมืองไตรตรัง (สกับ) ดวยนักปราชญุราชกวี
(มีสกุลพ) รรณ นังลงถวายอัญชูลี (พระบา-
เสด็จในตรีมุขเสวยบุญสุข ตังกฤตย
แลวบเหิงกลาย ทานเสด็จ...ดวยบุรีฝูงพาล -”

จากข้อความกล่าวได้ว่าแสดงให้เห็นสถานะความเป็นชุมชนเมืองใน โดยมีเจ้าเมืองไตรตรังษ์เป็น
ผู้ปกครอง และยังเป็นคณะประชุมการตรากฎหมายดังกล่าวด้วย

สมัยรัตนโกสินทร์

ในช่วงสมัยนี้บริเวณเมืองไตรตรังษ์ลดบทบาทลงอย่างชัดเจน กลายเป็นเมืองที่ถูกทิ้งร้าง เมืองไตรตรังษ์
ได้ถูกกล่าวในพระราชนิพนธ์ จากการเสด็จประพาสของกษัตริย์ 2 พระองค์ ได้แก่

1. การเสด็จประพาสเมืองเหนือในรัชกาลที่ 4 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์
ได้บันทึกกล่าวถึงรัชกาลที่ 4 เมื่อครั้งยังทรงผนวช ได้เสด็จประพาสเมืองเหนือ โดยเสด็จประทับที่เมืองไตรตรังษ์
และได้นมัสการพระธาตุตาลอน จากบันทึกดังกล่าวทำให้ทราบว่า โบราณสถานในบริเวณเขตเมืองโบราณไตรตรังษ์
มีวัดเก่าอยู่หลายแห่ง แต่ที่เป็นเจดีย์ใหญ่พอจะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุได้นั้นน่าจะเป็น เจดีย์วัดวังพระธาตุ

2. การเสด็จประพาสต้นหรือการเสด็จประพาสเมืองเหนือของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ปี ร.ศ.125 หรือ พ.ศ.2449) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการเสด็จประพาสต้น ครั้งที่ 2 โดยเสด็จประพาสต้นถึงเมืองกำแพงเพชร ระหว่างวันที่ 22-26 สิงหาคม พ.ศ.2449 และเสด็จถึง เมืองไตรตรังซ์ ในวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ.2449 ซึ่งทรงบันทึกภาพถ่ายและทรงมีพระราชนิพนธ์เล่าเรื่องไว้ โดย ข้อมูลจากพระราชนิพนธ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ในช่วงเวลานั้นเมืองไตรตรังซ์ได้กลายเป็นพื้นที่รกร้าง เต็มไปด้วยหญ้าสูง ไม่มีการเข้ามาอยู่อาศัยของผู้คนและได้ปรากฏโบราณสถาน ใน 3 พื้นที่ คือ วัดวังพระธาตุ แนว กำแพงดิน-คูเมืองไตรตรังซ์ และบริเวณภายในเมืองไตรตรังซ์

ภาพที่ 8 วัดวังพระธาตุ

ภาพที่ 9 ภาพถ่ายพระเจดีย์วังพระธาตุ
(ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร, 2561)

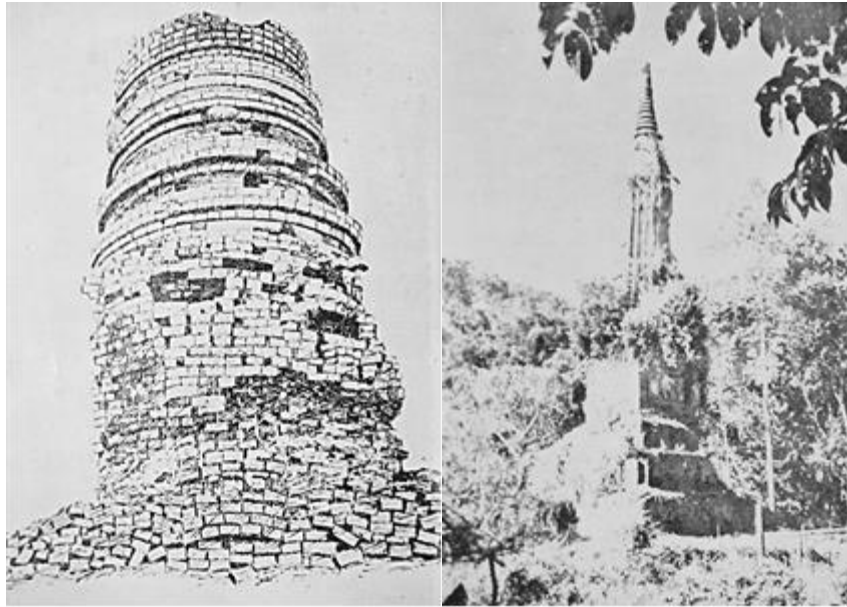

ภาพที่ 10 บริเวณฝั่งคูเมืองด้านนอก เมืองไตรตรังษ์
(ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร, 2561)

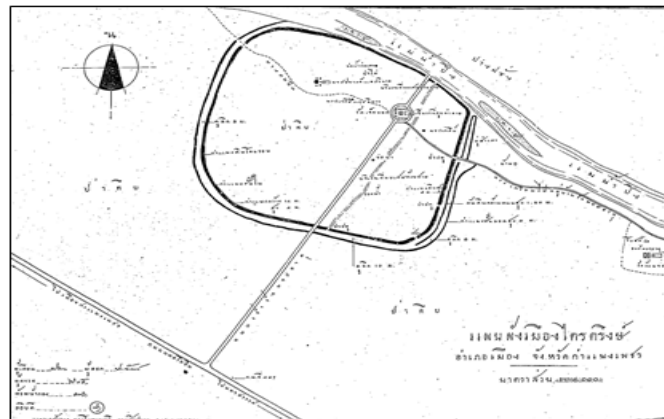
ภาพที่ 11 ภาพถ่ายหมู่เจดีย์เจ็ดยอดในเมืองไตรตรังษ์
(ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร, 2561)

นอกจากนี้ มีการสำรวจที่ได้แสดงให้เห็นว่าเมืองไตรตรังษ์ยังคงเป็นเมืองร้าง โดยในช่วงปี พ.ศ.2496 นายธนิต อยู่โพธิ์ ได้รับการแต่งตั้งร่วมเป็นอนุกรรมการรวบรวมประวัติศาสตร์สุโขทัย โดยมีพระยาอนุমানราชธน เป็นประธานคณะอนุกรรมการและคณะกรรมการ ได้เข้าไปสำรวจโบราณสถานในจังหวัดพิษณุโลก สุโขทัย อุตรดิตถ์ ตาก กำแพงเพชรและนครสวรรค์ โดยในวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2449 ได้เข้าไปดูเมืองไตรตรังษ์ ปรากฏว่า สภาพโบราณสถานตามภาพถ่ายจากการเสด็จประพาสต้นของรัชกาลที่ 5 ได้ทรุดโทรมลงไปมาก (ปรากฏข้อความในจารึกด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-3)

ภาพที่ 12 ภาพถ่ายพระเจดีย์ ในวัดวังพระธาตุ และภาพลายเส้น พระเจดีย์ในป่าทึบ ในปี พ.ศ. 2496
(ที่มา : ธนิต อยู่โพธิ์, 2506 : 25-26)

และยังมีการกล่าวถึงสภาพของเมืองไตรตรังซ์จากการสำรวจในช่วงปี พ.ศ. 2500 ของมานิต วัลลิโกดม ที่สำรวจภายในบริเวณกำแพงเมือง

ภาพที่ 13 แผนผังเมืองไตรตรังซ์ปี พ.ศ. 2501
(ที่มา : มานิต วัลลิโกดม, 2501)

ปัจจุบัน เมืองไตรตรังซ์เป็นโบราณสถานสำคัญอีกแห่งของจังหวัดกำแพงเพชร เป็นเมืองเก่าและร้าง ตั้งอยู่ที่บ้านวังพระธาตุ ตำบลไตรตรังซ์ อำเภอเมือง กำแพงเพชร ห่างจากตัวเมืองกำแพงเพชร ประมาณ 16 กิโลเมตร ตัวเมืองอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำปิง เป็นเมืองขนาดเล็กมีคูน้ำคันดินล้อมรอบสามชั้น ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน แม้จะมีแม่น้ำปิงไหลผ่าน แต่ไม่ได้ใช้ลำน้ำเป็นคูเมือง เพราะพบร่องรอยคูเมืองเดิมขนานกับแนวแม่น้ำปิง ปัจจุบันแนวกำแพงเมืองด้านเหนือที่อยู่ติดกับแม่น้ำปิงบางส่วนได้ถูกระแสน้ำเซาะพังทลาย และถูกชาวบ้านเข้ามาไถปรับทำไร่สวนจนเสียหายหลายส่วน อีกทั้งพื้นที่ส่วนใหญ่จะถูกใช้ในการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกมันสำปะหลัง เมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายดาวเทียมในช่วง ปี พ.ศ. 2550-2558 แสดงให้เห็นว่ามีการทำเกษตรกรรมกันอย่างต่อเนื่อง

“เมืองไตรตรังษ์เป็นนครแห่งแรกของเมืองกำแพงเพชร” ที่หมายถึง เมืองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีพระอินทร์เป็นมหाराชาประจำสวรรค์ชั้นนี้ เป็นเมืองโบราณที่เคยยิ่งใหญ่ เกรียงไกร ดังคำขวัญที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ในอดีตของนครไตรตรังษ์ว่า “เจดีย์เจ็ดยอดงามสม ท้าวแสนปมนามกระเดื่อง วัตวังพระธาตุฟูเฟื่อง เลื่องลือไกลไตรตรังษ์” ดังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นในปัจจุบัน ดังนี้ (สันติ อภัยราช, 2540)

เจดีย์เจ็ดยอดงามสม หมายถึง ภายในกำแพงเมืองโบราณของนครไตรตรังษ์มีวัดประจำเมือง คือ เจดีย์เจ็ดยอด ซึ่งเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสต้นกำแพงเพชร ในเดือนสิงหาคม พุทธศักราช 2499 เมื่อถึงนครไตรตรังษ์ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า “วิหารเจดีย์พังตั้งอยู่เบื้องหลัง ถัดเข้าไปอีกหน่อยหนึ่ง เรียกว่าเจดีย์เจ็ดยอด”

ภาพที่ 14 วัดเจดีย์เจ็ดยอด

ท้าวแสนปมนามกระเดื่อง หมายถึง ท้าวแสนปม เป็นสัญลักษณ์สำคัญของนครไตรตรังษ์ มีนิทานเล่ากันว่า เจ้าเมืองไตรตรังษ์มีพระธิดาสิริโสภางค์หนึ่งซึ่งเป็นที่รักใคร่ดวงแก้วตา ทรงพระนามว่า นางอุษาที่ใกล้เมืองไตรตรังษ์นี้มีชายคนหนึ่งซึ่งร่างกายเต็มไปด้วยปมปม ชาวบ้านเรียกเขาว่า นายแสนปมมืออาชีพปลูกผักสวนครัวขายเลี้ยงตัว มะเขือที่เขาปลูกเอาไว้ต้นหนึ่งมีผลโตน่ากินเพราะนายแสนปมปีศาจระรดเป็นประจำอยู่มาวันหนึ่งเทวดาดลใจให้พระธิดานึกอยากเสวยมะเขือ พวกนางข้าหลวงจึงออกเสาะหาจนมาพบมะเขือในสวนของนายแสนปมลูกใหญ่อวบจึงขอซื้อไปถวาย หลังพระราชธิดาเสวยมะเขือของนายแสนปมได้ไม่นานก็เกิดตั้งครุฑขึ้น ท้าวไตรตรังษ์รู้สึกอับอายชยหน้าพยายามสอบถามอย่างไรพระธิดาก็ไม่ยอมบอกว่า ใครคือพ่อของเด็กในท้อง ครั้นเมื่อพระกุมารได้เติบโตพอรู้ความ ท้าวไตรตรังษ์จึงประกาศให้ขุนนางและเหล่าราษฎรทั้งหลายให้นำของกินเข้ามาในวัง หากพระกุมารยอมกินของผู้ใดผู้นั้นจะได้เป็นเชยหลวง บรรดาหนุ่มในเมืองต่างรีบเดินทางเข้าวังพร้อมของกินดี ๆ นายแสนปมทราบข่าวก็เข้าวังมาด้วยเช่นกัน โดยถือเพียงข้าวสุกติดมือมาก่อนเดียว แต่พระกุมารรับไว้เสวย ท้าวไตรตรังษ์ทรงกริ้วที่พระธิดาไปได้กับคนชั้นไพร่ มีหน้าซำยังอัปลักษณ์ จึงขับไล่ออกจากวัง นายแสนปมพาพระธิดากับพระกุมารเดินทางเข้าไปหาที่อยู่ใหม่ ร้อนถึงพระอินทร์ต้องแปลงเป็นลิงนำกลองวิเศษมาอบให้ กลองนี้เอากัดอะไรก็ตีเอาตามสารพัดนึก (บางตำนานว่าเป็นฆ้อง) นายแสนปมอธิษฐานให้ปมปมตามตัวหายไปแล้วตีกลองวิเศษ ร่างก็กลับเป็นชายรูปงาม จึงตีกลองขอบ้านเมืองขึ้นมาเมืองหนึ่ง ให้ชื่อว่า เมืองเทพนคร และสถาปนาตัวเองเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามว่า ท้าวแสนปม

ปกครองไพร่ฟ้าด้วยความสงบสุข และเชื่อกันว่าราชโอรสของท้าวแสนปมคือ พระเจ้าอู่ทองกษัตริย์ผู้ก่อตั้งกรุงศรีอยุธยา จึงทำให้ชื่อเสียงของท้าวแสนปมดังไปทั่วประเทศ จนกระทั่งพระมงกุฎเกล้านำไปพระราชนิพนธ์เรื่อง ท้าวแสนปม

ภาพที่ 15 ท้าวแสนปม

ภาพที่ 16 ศาลท้าวแสนปม

วัดวังพระธาตุฟูเฟื่อง หมายถึง ที่นครไตรตรังซึ่งมีวัดขนาดใหญ่นอกเมืองไตรตรังซึ่งทางทิศตะวันออกตามลำน้ำปิงมีโบราณสถานขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง เรียกว่า วังพระธาตุ แต่ก่อนที่วัดแห่งนี้เป็นป่ากร้างบริเวณพระวิหารมีเนินดินและต้นไม้ใหญ่ปกคลุมจนแทบมองไม่เห็นพระวิหาร ต่อมากรมศิลปากรได้มาบูรณะให้ใหม่จนมีสภาพปัจจุบัน เหตุผลที่เรียกขานกันว่าวังพระธาตุ เพราะหน้าวัดเป็นห้วงน้ำใหญ่ เรียกกันโดยสามัญว่าวัง และมีความเชื่อว่า ภายในพระมหาเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ขนาดใหญ่ของวัดบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จึงมีพระธาตุตั้งอยู่ เรียกกันว่า วังพระธาตุ

ภาพที่ 17 ทางเข้าวัดวังพระธาตุ

ภาพที่ 18 วัดวังพระธาตุ

ภาพที่ 19 หลวงพ่อบุญรอด วัดพระธาตุ

ภาพที่ 20 เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วัดวังพระธาตุ

ภาพที่ 21 หลวงพ่อโต วัดวังพระธาตุ

เลื่องลือไกลไตรตรังษ์ นครไตรตรังษ์ ตามตำนานสิงหนวัติกุมาร สร้างสมัยพระเจ้าชัยศิริ หรือพระเจ้าศิริชัยเชียงแสน ตามตำนานท้าวแสนปม และกำเนิดพระเจ้าอู่ทอง ปฐมกษัตริย์แห่งอยุธยา เมื่อราวปีพุทธศักราช 1547 เมืองไตรตรังษ์เป็นเมืองที่สง่างามตั้งบนชัยภูมิที่เหมาะสม คือ ตำบลมอพระธาตุ น้ำท่วมไม่ถึง มีแม่น้ำปิงเป็นแนว คูเมืองผันน้ำจากลำน้ำปิงมาหล่อเลี้ยงคูเมืองทั้งสามชั้น ต้องตามตำรับพิชัยสงคราม นอกจากนี้เมืองไตรตรังษ์ยังมีกำแพงสามชั้น ที่เรียกกันว่า ตริบูร สภาพกำแพงเมืองชั้นในยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ คูเมืองยังลึกและงดงามมาก กำแพงเมืองชั้นนอกสุดถูกปาดไปเป็นถนนส่วนหนึ่ง กำแพงชั้นกลางยังพอมือให้เห็นอยู่บ้างเล็กน้อย กำแพงชั้นในบางส่วนถูกไถเพื่อทำไร่น้อยหนา ไร่มันสำปะหลังไปบ้าง

ภาพที่ 22 กำแพงดินคูเมือง

สรุป

จากหลักฐานและร่องรอยตามตำนาน พงศาวดาร นิยายปรัมปราของเมืองไตรตรังษ์ อาทิ พงศาวดารโยนก ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานท้าวแสนปม ได้กล่าวถึงเมืองไตรตรังษ์ ในฐานะเมืองที่ถูกสร้างขึ้นมาใกล้กับเมืองกำแพงเพชร ล้วนเป็นหลักฐานที่ยืนยันได้ว่าเมืองไตรตรังษ์เป็นเมืองโบราณที่มีอยู่จริงและเป็นเมืองสำคัญมีอายุไม่ต่ำกว่าสมัยทวารวดี จนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในอดีตเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรือง เป็นเส้นทางคมนาคมหลักในการเดินทางระหว่างภาคเหนือไปยังภาคกลาง ที่เชื่อมต่อไปยังลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อย่างไรก็ตาม จวบจนปัจจุบันนั้นยังคงเป็นโบราณสถานที่สำคัญของจังหวัดกำแพงเพชร

บรรณานุกรม

- ธนิต อยู่โพธิ์. (2506). **เรื่องเมืองไตรตรึงส์ อุทอง และอโยธยา**, พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 24-26.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร. (2561). **บันทึกตำนานเมืองกำแพงเพชร**.
- พิรพนพิสนุพงศ์. (2540). “**กำแพงเพชรก่อนสมัยสุโขทัย**”. เมืองโบราณ 23, 1 (ม.ค.-มี.ค. 2540), 63.
- มานิต วัลลิโกดม. (2501). “**เมือง ไตรตรึงษ์**”. ศิลปากร ปีที่ 2, ฉบับที่ 2 (ก.ค. 2501) : ไม่ปรากฏเลขหน้า.
- สันติ อภัยราช. (2540). **นครไตรตรึง นครแห่งแรกของกำแพงเพชร**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
http://sunti-apairach.com/book/book1pdf/booksec1_033.pdf. [2561, มีนาคม 10].
- สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 5. (2544). **รายงานการขุดค้นเพื่อศึกษาชั้นดินบริเวณเมืองไตรตรึงษ์และบูรณะเสริมความมั่นคงเจดีย์วัดวังพระธาตุ**. บริษัทนอร์เทิร์นซันจำกัด, ปรากฏข้อความในจารึก ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-3.
- สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา. (2559). **ราชกิจจานุเบกษา**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
http://www.ratchakitcha.soc.go.th/RKJ/announce/search_result.jsp?SID=AAE1BC2CE50E2A34BCA7280B3BDF6F5B. [2561, มีนาคม 10].
- สิริมา สระทองเรือง. (2554). “**พัฒนาการเมืองโบราณไตรตรึงส์ อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร**”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ .(2555). **กำแพงเพชร มาจากไหน?**,งานกฐินพระราชทาน วัดพระบรมธาตุ เมืองนครชุมม อ.เมือง จ.กำแพงเพชร, 10 พฤศจิกายน 2555. (อัดสำเนา), 179-180.

ประเพณีทอดผ้าป่าแถวของจังหวัดกำแพงเพชร

วิชญ์เดช นันไชยแก้ว
อาจารย์, สาขาวิชาการเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
พิมกาญจนา จันดาหัวดง
อาจารย์, สาขาวิชาการจัดการทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
พลอยพรรณ สอนสุวิทย์
อาจารย์, สาขาวิชาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

ทอดผ้าป่าเป็นประเพณีและเป็นมรดกตกทอดมาแต่สมัยพุทธกาลเมื่อครั้งที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับผ้าจีวรจากคฤหัสถ์ให้ใช้แต่ผ้าบังสุกุล (ผ้าเปื้อนฝุ่น) เท่านั้น ชาวบ้านมักเรียกว่าผ้าป่า เนื่องจากเป็นผ้าที่ไม่มีเจ้าของ ทิ้งอยู่ตามที่ต่าง ๆ ตามกองขยะ หรือพันห่อศพไว้และต้องนำมาซัก เย็บ ย้อมเป็นสบง จีวรหรือสังฆาฏิให้เสร็จภายในระยะเวลา 10 วัน ถ้าเกินกำหนดต้องสละผ้า นับเป็นความยากลำบากแก่ภิกษุสงฆ์อย่างยิ่ง นอกจากนี้ผ้าห่อศพมักจะหาได้ยากเพราะเป็นศพคนจน ผ้าที่จะพันห่อศพก็ไม่ค่อยมี ชาวบ้านที่มีผ้าป่าสามัคคีศรัทธาเห็นความยากลำบากของพระภิกษุจึงหาทางช่วย โดยนำผ้าไปทิ้งไว้ตามทางที่พระท่านเดินผ่านไปมาเป็นประจำ หรือทิ้งตามกองขยะ หรือนำไปห่อศพไว้ เพราะถ้าไม่ทำเช่นนี้พระภิกษุจะไม่ยอมรับผ้า นั้น จึงมีผู้นิยมทำตามกันมาจนเป็นประเพณี จนกระทั่งพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิกษุรับจีวรจากคฤหัสถ์ได้ แต่ยังทรงสรรเสริญพระสงฆ์ผู้ถือผ้าบังสุกุลอยู่ ทำให้พระภิกษุทั้งหลายประสงค์จะรับผ้าบังสุกุลจีวรอีก

การทอดผ้าป่าจึงยังคงมีอยู่และเป็นมรดกตกทอดกันมาทุกวันนี้ แต่ได้เปลี่ยนแปลงไปดังที่เห็นในปัจจุบัน แม้จะมีผ้าไตรสำเร็จรูปขาย และชาวบ้านไม่ได้นำไปทิ้งไว้ตามป่าตามทางดังในสมัยพุทธกาล แต่ยังคงธรรมเนียมไว้บ้างโดยการนำกิ่งไม้มาปักในกระถางหรือภาชนะอื่น แล้วนำผ้าที่จะถวายผูกแขวนไว้ บางทีก็ทำเป็นโครงรูปต่าง ๆ ภายในใส่เครื่องบริขารหรือสิ่งที่ต้องการจะถวายพระ เช่น ทำเป็นรูปผี รูปศพต่าง ๆ เป็นต้น

ฤดูกาลของการทอดผ้าป่าไม่ได้กำหนดระยะเวลาลงไปจะทอดในฤดูไหน เดือนไหน สุดแต่ชาวบ้านจะศรัทธาเลื่อมใส ส่วนใหญ่จะทำในระยจะจวนจะออกพรรษาหรือช่วงออกพรรษาแล้ว อีกอย่างหนึ่งนิยมทำรวมกันกับขบวนกฐิน คือ เมื่อทอดกฐินเสร็จแล้วก็ทอดผ้าป่าหรือทอดตามรายทางเป็นหลายสิบวัดก็ได้

วิธีการทอดผ้าป่านั้น เมื่อนำผ้าป่าไปถึงวัดแล้ว พึงตั้งใจถวายโดยไม่เฉพะเจาะจง วางของไว้จะจุดธูปเทียนหรือไม่ก็ได้ ส่งอาณัติสัญญาณให้พระท่านรู้ว่าผ้าป่า หรือจะทำพิธีเจียบบๆ เจ้าภาพจะรอดูจนกว่าพระท่านมาซักผ้าป่าหรือไม่ก็ได้ พึงถวายผ้าป่าโดยกล่าวคำถวาย

อย่างไรก็ตามการถวายผ้าป่าโดยมากมักจะมีผ้าสำหรับพระสงฆ์อยู่ด้วยผืนหนึ่งหรือมากกว่า บางครั้งจะเห็นมีแต่เครื่องบริขารซึ่งมักมีผ้าเช็ดหน้าทำเป็นรูปชะนีแขวนอยู่ด้วย คงจะให้มีลักษณะเป็นป่า แต่เมื่อนำไปทอดมักจะหาซื้อผ้าสำหรับพระสงฆ์ด้วยเสมอ

คำสำคัญ : ทอดผ้าป่าแถว, จังหวัดกำแพงเพชร

ทำอย่างนั้นเป็นการเอาเปรียบคนยากจนที่น่าสงสารคนอื่น ๆ เรื่องเล่าอีกว่า ถ้าใครได้ทำบุญกับพระสาวกที่เพิ่งออกจากนิโรธสมาบัติตั้งจิตปรารถนาสิ่งใดก็จะได้สิ่งนั้น แต่ท่านจะโปรดได้เฉพาะผู้ทำบุญรายแรกเพียง รายเดียวเท่านั้น (รัตน สวัสดิผล, 2550)

ประวัติและความเป็นมาประเพณีการทอดผ้าป่าแถวของจังหวัดกำแพงเพชร

ประเพณีการทอดผ้าป่าแถวของจังหวัดกำแพงเพชร มีประวัติย้อนไปถึงสมัยพุทธกาล เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ยังไม่ได้มีพุทธานุญาตให้ภิกษุรับจีวรจากชาวบ้านได้ ภิกษุทั้งหลาย จึงต้องเที่ยวไปเก็บผ้าที่เจ้าของเขาทิ้งแล้ว เช่น ผ้าเปรอะเปื้อน ผ้าบังสุกุล (ผ้าเปื้อนฝุ่น) หรือผ้าห่อศพ ตามป่าช้า หรือตามป่าทั่วไป แล้วนำผ้าชิ้นเล็กชิ้นน้อยเหล่านั้น มาซักเย็บปะติดปะต่อกัน แล้วย้อมเป็นสบงจีวรสังฆาฏิตามต้องการ

ด้วยเหตุนี้การทำจีวรของพระภิกษุในครั้งนั้น จึงต้องช่วยกันทำหลายรูป และการที่มีพุทธานุญาตให้คนตัดเย็บจีวรเป็นชั้นๆ อย่างกระตือรือร้นของชาวมคธ ก็เพื่ออำนวยความสะดวกในการนำผ้าชิ้นเล็กชิ้นน้อยมาปะติดปะต่อกันนั่นเอง เวลาต่อมาชาวบ้านเห็นความยากลำบากของพระสงฆ์ แต่จะนำผ้าไปถวายโดยตรงไม่ได้ เพราะยังมีได้มีพุทธานุญาต ผู้มีศรัทธาจึงนำผ้าไปทิ้งไว้ในป่าช้า และตามที่ต่าง ๆ ที่ไม่ไกลจากกุฏิพระภิกษุ เพื่อให้พระภิกษุไปพบแล้วนำเอาไปทำจีวรได้ตามประสงค์

อนึ่ง ก่อนจะเกิดการ “ทิ้งผ้าตามป่า” มีตำนานพุทธศาสนาในพระธรรมบทพุทธทศกนิยายสกถาวรรค เรื่อง นาคเพชชิตาถวายผ้าป่าแก่พระอนรุทธเถระว่า คราวหนึ่งพระอนรุทธเถระผู้เป็นอรหันต์เที่ยวหาบังสุกุลจีวรตามแนวป่า เดินเข้าไปในป่าด้วยใจหวังว่าจะได้พบผ้าสักผืนหนึ่ง ขณะที่พระอนรุทธรำพึงเช่นนั้น เทพธิดานางหนึ่งซึ่งชาติก่อนเคยเป็นภรรยาของพระอนรุทธมีศรัทธาปรารถนาจะถวายผ้าบังสุกุลแก่ท่าน จึงนำผ้าทิพย์ลงมาพาดไว้ที่ต้นไม้เตี้ยๆ ต้นหนึ่ง ระหว่างทางที่พระเถระจะเดินผ่าน เมื่อพบเหตุเช่นนั้น พระอนรุทธแสดงความประหลาดใจ และเมื่อปรารถนาความถึงเจ้าของไม่มีแล้ว ท่านจึงอธิษฐานเป็นผ้าบังสุกุล การทอดผ้าป่า รวมทั้งการประดับประดาองค์ผ้าป่าด้วยกิ่งไม้ เอาผ้าทำเป็นรูปปลิง ค่าง บ่าง ชะนี หรือผีเปรต ก็เป็นการอุปมาดังกล่าว

ภาพที่ 2 อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
(ที่มา : สันติ อภัยราช, 2540)

ภาพที่ 3 ประเพณีทอดผ้าป่าแถว ณ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
(ที่มา : สันติ อภัยราช, 2540)

กำหนดการจัดงานประเพณีทอดผ้าป่าแถว จังหวัดกำแพงเพชร

ชาวกำแพงเพชรทุกหมู่บ้านและตำบล จะพากันจัดงานบุญ “ทอดผ้าป่าแถว” กัน ทุกวันในช่วงเทศกาลลอยกระทง

ในอดีต กระทำเฉพาะในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 (วันลอยกระทง) ณ วัดบาง ปัจจุบัน กระทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 (วันลอยกระทง) ณ วัดบาง และในงานประเพณีนบพระเล่นเพลง ณ วัดพระแก้ว อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

กิจกรรมและพิธี

เมื่อถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนจะจัดหากิ่งไม้ 1 กิ่ง เทียนไขหรือเทียนขี้ผึ้งก็ได้ 1 ดอก และ ผ้า 1 ผืน จะเป็นผ้าสบง หรือจัดให้ครบไตรจักรก็ได้ หรืออาจจะใช้ผ้าอื่น ๆ เช่น ผ้าห่ม หรือผ้าเช็ดตัวก็ได้ ของสามอย่างอันได้แก่ กิ่งไม้ เทียน และผ้านี้ถือว่าสำคัญที่สุด ขาดมิได้

สำหรับการทอดผ้าป่าแถวนอกจากของ 3 อย่างแล้ว ก็จัดเครื่องไทยทานธรรมตามกำลังศรัทธา และทุนทรัพย์ เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง ผลไม้ บริหารของใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่พระภิกษุสงฆ์ บรรจุในชะลอม กระชु กระบุงหรือภาชนะอื่น ๆ ที่เห็นสมควร บางรายอาจจะตกแต่งภาชนะบรรจุบริวารต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นรูปวิจิตรบรรจงมากมายหลายแบบ ทำเป็นรูปช้างบ้าง รูปศพนิตายบ้างก็มีบางรายเอาผ้าเช็ดหน้าหรือผ้าขนหนูผืนเล็กพับเป็นรูปชะนีห้อยไว้ที่กิ่งไม้ด้วย บางรายเอาธนบัตรห้อยประดับเพิ่มเข้าไปอีกก็มีส่วนทางวัดก็จะจัดเตรียมสถานที่ จัดทำสลากรายนามพระภิกษุทั้งวัด รวมทั้งจากพระวัดอื่น ๆ ที่นิมนต์มาร่วมด้วย นอกจากนั้นยังร่วมกับกรรมการวัดและชาวบ้านที่มีฐานะดี จัดหาทรสพต่าง ๆ เช่น ลิเก ภาพยนตร์ ดนตรี ฯลฯ มาเตรียมไว้แสดงในค่ำคืนนั้นด้วย ครั้นตกกลางคืน เริ่มตั้งแต่เวลา 19.00 น. เป็นต้นไป ชาวบ้านนำองค์ผ้าป่าแถวที่เตรียมไว้มาจัดแจงปักกิ่งไม้ของตนลงในบริเวณลานวัดที่จัดไว้ ให้เป็นแถวเป็นระเบียบเรียบร้อย เสร็จแล้วเอาผ้าพาดไว้บนกิ่งไม้ เอาเครื่องไทยธรรมวางไว้ใต้กิ่งไม้ เมื่อตั้งแถวผ้าป่าเรียบร้อยแล้ว อาจเตรียมตัวไปชมทรสพต่าง ๆ เป็นการฆ่าเวลาเสียก่อนพอถึงเวลาอันสมควร ทายกวัดจะป่าวร้องให้เจ้าของผ้าป่าไปจับสลากรายนาม

พระภิกษุเมื่อได้รับรายนามพระภิกษุแล้ว เจ้าของผ้าป่าจะเอามากัดติดไว้กับผ้าที่ห้อยอยู่บนกิ่งไม้ของตน แล้วจุดเทียนปักไว้ใกล้ๆ ผ้าให้พอมองเห็นสลากนามพระภิกษุมาชักผ้าของตน

ถึงตอนนี้ลูกศิษย์พระจะจุดเทียน มาเที่ยวส่องหาชื่อพระอาจารย์ตน เพื่อจะจำไว้ว่าได้ผ้าป่ากี่กอง และอยู่ตรงไหนบ้างเมื่อเวลาชักผ้าจะได้ นำอาจารย์ของตนไปผูก ส่วนพระบางรูปที่ไม่มีลูกศิษย์ก็ต้องรอให้ถึงเวลาชักผ้า แล้วเดินมาหาเอาเอง

พิธีชักผ้าป่าก็จะเริ่มเวลาประมาณ 21.00-22.00 น. เมื่อได้เวลาทยอยจะเคาะระฆังเป็นสัญญาณนิมนต์พระ มหฺรสปจะหยุดชั่วคราว ประชาชนที่มาในงานจะอยู่ในความสงบสำรวม พระภิกษุทุกรูปจะครองจีวรมือถือตาลปัตรเดินตามแสงเทียนของลูกศิษย์ ออกไปชักผ้าตามรายนามของท่าน ตามวิธีที่พุทธศาสนาบัญญัติไว้ มองดูเหลือองอร่ามเต็มลานวัดเบื้องล่าง ท่ามกลางแสงเดือนเพ็ญเหลืออง ลอยทรงกลดอันสวยงามอยู่บนฟ้าเบื้องสูงยิ่งนักโดยเฉพาะการทอดผ้าป่าแถวที่วัดบาง และวัดพระบรมธาตุ นั้น ทุกปีจะมีกองผ้าป่ามาตั้งมากมาย มหาศาล จนลานวัดอันกว้างใหญ่ดูแคบลงทันที พระภิกษุทุกรูปรวมทั้งพระที่ได้รับนิมนต์มาจากวัดใกล้เคียงต่างได้รับถวายผ้าป่ากันรูปละหลายกอง จนจนเครื่องไทยธรรมกลับวัดแทบไม่ไหว หลังจากพระภิกษุชักผ้าป่าเรียบร้อยแล้ว ลูกศิษย์จะขนเครื่องไทยธรรมกลับกุฏิหรือกลับวัด ส่วนพระภิกษุทุกรูปจะไปนั่งรวมกันเป็นระเบียบ ณ ที่ที่ทางวัดจัดไว้ แล้วให้ศีลเจริญพระพุทธรูป อวยชัยให้พร อนุโมทนาแก่ผู้บริจาคผ้าป่า เป็นเสร็จพิธีทอดผ้าป่าสิ้นเสียงพระสงฆ์ มหฺรสปต่าง ๆ จะแสดงต่อทันที ถึงตอนนี้ชาวบ้านบางกลุ่มจะเตร็ดเตร่ไปเลือกชมมหฺรสปที่ตนพอใจ แต่บางกลุ่มก็จะเดินออกจากวัดไปหน้าเมืองสุริยมน้ำปิง และชักชวนกันล่อยกระถางลงบนสายน้ำ โดยคนกำแพงเพชรรุ่นเก่าถือคติในการล่อยกระถางว่า เพื่อสักการบูชาแต่พระมหาเถรอุทิศเจ้าซึ่งสถิต ณ ใจกลางทะเลหลวง อันแปลกไปจากคติของท้องถิ่นต่าง ๆ บ้าง แต่ในปัจจุบันคตินี้คงเลือนไปแล้ว จะเห็นว่าประเพณีการทอดผ้าป่าแถวของกำแพงเพชรนั้น แปลกกว่าการทอดผ้าป่าธรรมดา หรือการทอดผ้าป่าในท้องถิ่นอื่น ๆ ด้วยเหตุว่า ทำกันมาเป็นประเพณีโดยมีต้นตอหมาย หากพร้อมใจกันนำมาทอดในวันล่อยกระถางมีผลทำให้มีคนมาร่วมงานเป็นอันมาก เพราะได้รับความสนุกสนานบันเทิงไปพร้อมกันด้วย และทำให้วันล่อยกระถางในท้องถิ่นนี้มีความหมายยิ่งขึ้น

ความสำคัญของประเพณี

เป็นวันที่พุทธศาสนิกชนจะได้ถวายเครื่องนุ่งห่มและไทยธรรม เป็นเครื่องบูชาแด่พระสงฆ์ก่อนจะทำพิธีล่อยกระถางบูชาพระพุทธรูปตามคติความเชื่อแต่โบราณ ในอดีต เนื่องจากในเขตชุมชนเมืองกำแพงเพชร มีวัดสำคัญ 3 วัด คือ วัดบาง วัดคูยาง วัดเสด็จ เพื่อให้เกิดความสะดวกในการจัดพิธีบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ชาวเมืองจึงนัดหมายกันประกอบพิธีบุญใหญ่หมุนเวียนกันไปตามวัดทั้ง 3 วัด เมื่อกำหนดประกอบพิธีบุญใหญ่ในวัดใด ก็จะมีนิมนต์พระสงฆ์จากวัดอื่นอีก 2 วัดมาร่วมประกอบพิธีกันในคราวเดียว

แสดงถึงความสามัคคีและความพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของชาวเมืองกำแพงเพชรในการจัดการให้เกิดความสะดวกแก่การประกอบพิธีบุญร่วมกัน และส่วนของความสนุกสนานก็นับว่าเป็นกุศโลบายนำเด็กและเยาวชนให้รู้จักและสืบทอดประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นต่อไป

การอนุรักษ์ โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิธีภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิธีภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชน อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

ภาพที่ 4 การทอดผ้าป่าแถว ณ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
(ที่มา : สันติ อภัยราช, 2540)

แนวทางในการอนุรักษ์ประเพณีผ้าป่าแถว

ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของสังคมไทยเราก็มีหลายอย่างนะคะ แล้วแต่ละอย่างก็อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน แต่ทว่าปัจจุบัน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้กับเลือนหายไปพร้อมกับมีเทคโนโลยีใหม่ๆเข้ามาแทนที่ จึงทำให้ผู้คนไม่เห็นความสำคัญ เราก็เป็นคนไทยคนหนึ่งที่ไม่อยากให้ประเพณีเหล่านั้นสูญหาย แต่วิธีอนุรักษ์ก็มีหลายอย่างแตกต่างกันออกไปนะ เช่น

1. การค้นคว้าวิจัยควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาค และประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น มุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน

2. การอนุรักษ์ โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชน อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

3. การฟื้นฟู โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม

4. การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดใช้ในการผลิต การตลาด และการบริหาร ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ภาพที่ 5 บรรยากาศการทอดผ้าป่าแถว ณ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
(ที่มา : สันติ อภัยราช, 2540)

5. การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านมามีเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบและรอบด้าน แล้วไปถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ

6. ส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนต่าง ๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

7. การเผยแพร่แลกเปลี่ยน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งกับประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก

8. การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านผู้ดำเนินงานให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ มีการยกย่องประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่าง ๆ

บทสรุป

ประเพณีการทอดผ้าป่าแถวของจังหวัดกำแพงเพชร มีประวัติย้อนไปถึงสมัยพุทธกาล เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ยังไม่ได้มีพุทธทานุญาตให้ภิกษุรับจีวรจากชาวบ้านได้ ภิกษุทั้งหลาย จึงต้องเที่ยวไปเก็บผ้าที่เจ้าของเขาทิ้งแล้ว เช่น ผ้าเประอะเปื่อน ผ้าบังสุกุล (ผ้าเปื้อนฝุ่น) หรือผ้าห่อศพ ตามป่าช้า หรือตามป่าทั่วไป แล้วนำผ้าชิ้นเล็กชิ้นน้อยเหล่านั้น มาซักเย็บปะติดปะต่อกัน

ในอดีต กระทำเฉพาะในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 (วันลอยกระทง) ณ วัดบาง ปัจจุบัน กระทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 (วันลอยกระทง) ณ วัดบาง และในงานประเพณีนบพระเล่นเพลง ณ วัดพระแก้ว อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร สำหรับการทอดผ้าป่าแถวนอกจากของ 3 อย่างแล้ว ก็จะจัดเครื่องไทยทานธรรมตามกำลังศรัทธา และทุนทรัพย์ เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง ผลไม้ บริหารของใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่พระภิกษุสงฆ์ บรรจุในชะลอม กระชु กระบุงหรือภาชนะอื่น ๆ

แสดงถึงความสามัคคีและความพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของชาวเมืองกำแพงเพชรในการจัดการให้เกิดความสะดวกแก่การประกอบพิธีบุญร่วมกัน และส่วนของความสนุกสนานก็นับว่าเป็นกุศโลบายนำเด็กและเยาวชนให้รู้จักและสืบทอดประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2557). **ประเพณีทอดผ้าป่า**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.silpathai.net/ประเพณีทอดผ้าป่า/> [2561, มีนาคม 1].
- รัตนา สวัสดิผล. (2550). **รู้เรื่องอำเภอนาน้อย**. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน.
- สันติ อภัยราช. (2540). **วัฒนธรรมกับเมืองกำแพงเพชร**. สภาวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร.

ศิลปกรรมสกุลช่างกำแพงเพชร

วณิศนันท์ นุชนารถ
อาจารย์, สาขาวิชาจิตรศิลป์และประยุกต์ศิลป์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
ศุภโชคชัย นันทศรี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
พิมพ์นารา บรรจง
อาจารย์, สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
วิษณุเดช นันไชยแก้ว
อาจารย์, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา ศิลปกรรมสกุลช่างกำแพงเพชร ซึ่งจังหวัดกำแพงเพชรได้รับการรับรองจาก UNESCO ให้เป็นเมืองมรดกโลกด้วยเพราะเป็นพื้นที่ที่มีโบราณสถานสำคัญทางประวัติศาสตร์รวมอยู่มากมายหลายแห่ง ซึ่งทั้งหมดเป็นศาสนสถานอันแสดงให้เห็นถึงการให้คุณค่าสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของผู้คน และเป็นวัฒนธรรมหลักของผู้คนในสังคมไทย ที่ตอบสนองการรับใช้พุทธศาสนาและการเป็นเมืองแห่งพุทธศาสนาเป็นเวลายาวนาน โดยโบราณสถานแต่ละแห่งนั้นมีเรื่องราวความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับโบราณสถานทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่อื่น ๆ ใกล้เคียง เช่น สุโขทัย และศรีสัชนาลัย รวมถึงรูปแบบการสร้างสรรค์ศิลปกรรมของกำแพงเพชรด้านสถาปัตยกรรม ทั้งโบราณวัตถุอย่างปฎิมากรรมต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยสุโขทัยและสมัยหลังสุโขทัย มีความผสมผสานและได้รับอิทธิพลจากรูปแบบศิลปะสกุลช่างต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น สุโขทัย ออยุธยา และล้านนา ความผสมผสานรูปแบบและการได้รับอิทธิพลดังกล่าว ได้ประกอบกันทำให้เกิดรูปแบบของงานศิลปกรรมที่อาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะเฉพาะ จนสามารถเรียกว่าเป็นสกุลช่างกำแพงเพชรได้ เช่น พระพุทธรูปสกุลช่างกำแพงเพชร หรือเจดีย์กลุ่มหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะเป็นฐานแปดเหลี่ยมที่พบได้มากในเมืองกำแพงเพชร ซึ่งความเฉพาะตัวที่ค้นพบนี้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของช่างท้องถิ่นเมืองกำแพงเพชรในสมัยโบราณ

คำสำคัญ : ศิลปกรรม, สกุลช่าง, กำแพงเพชร

กระบวนการทำงานของภูมิปัญญาศิลปกรรมสกุลช่างกำแพงเพชร

ภูมิปัญญาศิลปกรรมสกุลช่างกำแพงเพชรในบทความนี้จะเกี่ยวข้องกับศาสนสถาน (สถาปัตยกรรม) และศาสนวัตถุ (ปฎิมากรรม) เพื่อรับใช้พุทธศาสนาของช่างท้องถิ่นเมืองกำแพงเพชรโบราณซึ่งผู้เขียนได้สรุปกระบวนการทำงานของภูมิปัญญาศิลปกรรมสกุลช่างกำแพงเพชรไว้ ดังภาพที่ 1

แรงบันดาลใจ (อิทธิพลการสร้างสรรค์) → รูปแบบที่ได้จากการประยุกต์สร้างสรรค์ →
ศิลปกรรมสกุลช่างเมืองกำแพงเพชร → ตอบสนองการรับใช้พุทธศาสนา

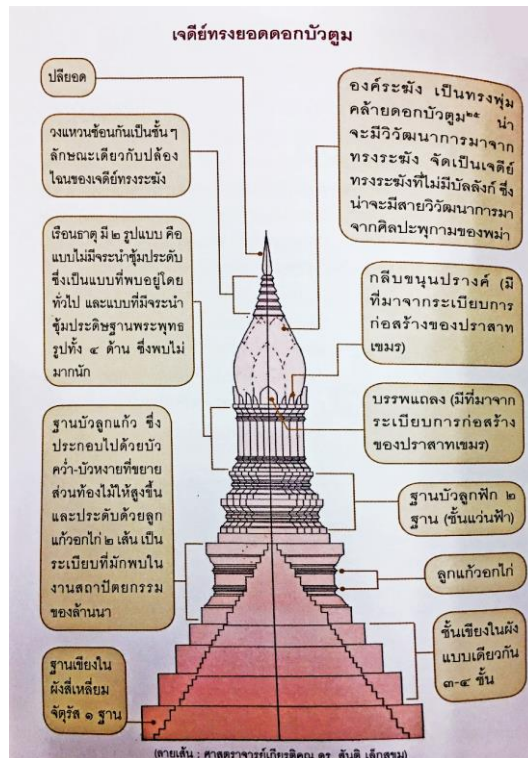
ภาพที่ 1 กระบวนการทำงานของภูมิปัญญาศิลปกรรมสกุลช่างกำแพงเพชร

การศึกษาศาสนสถาน (สถาปัตยกรรม) สกูลช่างกำแพงเพชร

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (ม.ป.ป.) หน้า 8-20 อาจารย์ประจำคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้แบ่งศิลปะเมืองกำแพงเพชรไว้ 2 รูปแบบดังนี้ คือ 1. ศาสนสถาน (สถาปัตยกรรม) ในสมัยสุโขทัย กับหลังสมัยสุโขทัย 2. ศาสนวัตถุ (ปฏิมากรรม พระพุทธรูป)

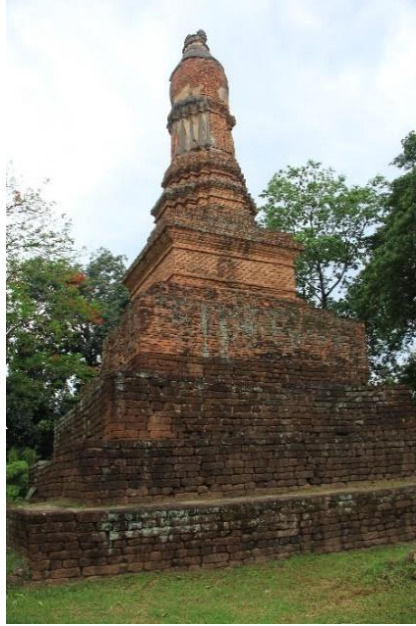
ศาสนสถาน (สถาปัตยกรรม)

1. ศาสนสถาน (สถาปัตยกรรม) สกูลช่างกำแพงเพชรในสมัยสุโขทัย สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นจะมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงดอกบัวตูม ซึ่งเมืองกำแพงเพชรตามหลักฐานได้แก่ วัดเจดีย์กลางทุ่ง วัดพระเจดีย์ทอง วัดกะโลทัย วัดเจดีย์ยอดทอง วัดสิงห์ วัดวังพระธาตุ (ไตรตรังษ์) และวัดพระบรมธาตุ (นครชุม) ปัจจุบันถูกสร้างครอบด้วยเจดีย์แบบมอญพม่า

ภาพที่ 2 รูปแบบเจดีย์ทรงดอกบัวตูมในสมัยสุโขทัยที่พบในจังหวัดกำแพงเพชร (ที่มา : ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2561)

อย่างไรก็ตามเจดีย์ทรงดอกบัวตูมที่ยังคงเหลือรูปแบบสมบูรณ์ให้ศึกษาได้ คือ เจดีย์วัดกะโลทัยและเจดีย์กลางทุ่ง เจดีย์ทั้ง 2 องค์มีระเบียบเดียวกับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมโดยทั่วไป โดยเฉพาะส่วนสำคัญ คือ ส่วนฐานบันลูกแก้ว 2 ชั้น เพียงแต่ส่วนที่เป็นลูกแก้วอกไก่และลูกแก้วได้รับการบูรณะใหม่โดยกรมศิลปากรทำเป็นแถบสี่เหลี่ยมธรรมดาไม่ได้ปั้นปูนเป็นลวดลายบัวลูกแก้วอกไก่และลูกแก้ว แต่ก็ทำความเข้าใจได้ว่าเป็นลูกแก้วอกไก่และลูกแก้วตามระเบียบของฐานเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม สำหรับวัดกะโลทัยนั้นมีรูปแบบครบถ้วนสมบูรณ์ ส่วนที่วัดเจดีย์กลางทุ่งมีส่วนที่แตกต่างจากระเบียบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเพียงเล็กน้อยคือมีส่วนฐานและชั้นเขียงที่อาจผิดระเบียบอยู่ เพราะมี ชั้นเขียง 3 ชั้น แต่ชั้นที่ 1 และชั้นที่ 3 สูงกว่าชั้นที่ 2 มากและผิดส่วนและผิดระเบียบของเจดีย์รูปแบบนี้ จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเกิดจากการซ่อมผิด ซึ่งจริง ๆ ควรจะเป็นชั้นเขียงที่มีสัดส่วนเท่า ๆ กัน ประมาณ 4-5 ชั้น ตามระเบียบโดยทั่วไป ดังภาพที่ 3 และ 4

ภาพที่ 3 รูปแบบเจดีย์ทรงดอกบัวตูมของวัดกะโลทัย

ภาพที่ 4 รูปแบบเจดีย์ทรงดอกบัวตูมของวัดเจดีย์กลางทุ่ง

อีกแห่งหนึ่งคือ เจดีย์วัดวังพระธาตุ เมืองไตรตรัง ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองกำแพงเพชรลงมาทางทิศใต้ราว 11 กิโลเมตร เป็นวัดที่สำคัญที่สุดของเมืองเปรียบเสมือนมหาธาตุประจำเมือง รูปแบบของเจดีย์มีระเบียบโดยรวมเหมือนกับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมทุกประการ มีส่วนที่แตกต่างอยู่ 2 ส่วนและนับเป็นส่วนสำคัญมากคือ มีฐานบัวลูกแก้วอกไก่แบบเตี้ย เพิ่มมา 1 ฐาน และฐานเชิงกว้างมาก ซึ่งฐานส่วนนี้ไม่เคยปรากฏในเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเลย จากการเพิ่มฐานบัวทำให้ส่วนชั้นเขียนเหลือเพียง 3 ชั้น ซึ่งพิจารณาส่วนนี้น่าจะเป็นส่วนที่เพิ่มขึ้นอาจเป็นรุ่นหลังที่มีการบูรณะ เมื่อเพิ่มแล้วจึงมาลดชั้นเขียนเหลือเพียง 3 ชั้น อีกส่วนหนึ่งของรูปแบบที่เปลี่ยนไปเล็กน้อย คือ ส่วนฐานบัวที่รูปแบบโดยทั่วไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น แต่ที่นี่เป็นลูกฟัก 2 เส้น ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน อาจจะเป็นการบูรณะผิดของคนในยุคหลังที่ไม่เข้าใจรูปแบบเดิมแล้วดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 เจดีย์วัดวังพระธาตุ

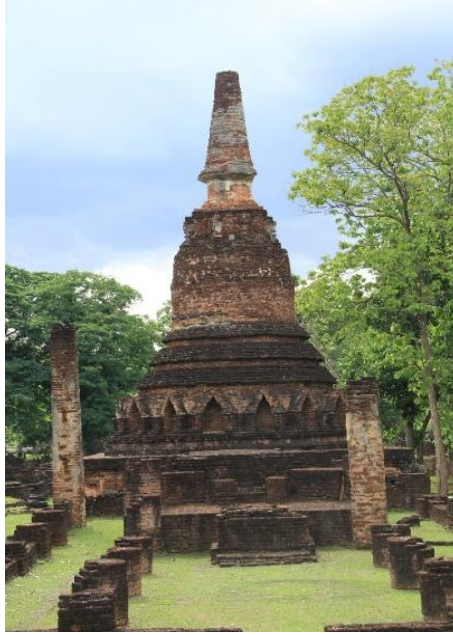
ส่วนวัดเจดีย์ทองและวัดสิงห์ ปัจจุบันสภาพพังทลายจนไม่สามารถศึกษาระเบียบได้อย่างละเอียด อาจกล่าวได้ว่าเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเมืองกำแพงเพชรนั้นมีหลักฐานสำคัญ คือ วัดพระบรมธาตุที่มีหลักฐานเดิมว่า เป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมและมีจารึกที่พบในวัดนี้ คือจารึกหลักที่ 33 นครชุมที่กล่าวถึง พญาลิไท เสด็จมาประดิษฐานพระธาตุยังเมืองกำแพงเพชร ในปี พ.ศ. 1900 จึงอาจเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่า เจดีย์ที่พระองค์ทรงสถาปนาว่าจะเป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ทำให้อาจกล่าวได้ต่อไปอีกกว่าทั้งวัดเจดีย์กลางทุ่ง และวัดเจดีย์ทองที่อยู่บริเวณเมืองนครชุมอันเป็นเมืองในสมัยสุโขทัย น่าจะสร้างขึ้นในระยะเวลาเดียวกันนี้ หรืออาจจะหลังกว่าเพียงเล็กน้อย

2. ศาสนสถาน (สถาปัตยกรรม) สกุลช่างกำแพงเพชรหลังสมัยสุโขทัย พบว่าภายหลังจากอาณาจักรสุโขทัยถูกผนวกกับกรุงศรีอยุธยาแล้ว เมืองสำคัญในช่วงนี้มาอยู่ที่กำแพงเพชรและพิษณุโลก แต่หลักฐานทางศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในช่วงระยะเวลานี้พบหลักฐานค่อนข้างมากที่เมืองกำแพงเพชร ได้แก่ กลุ่มเจดีย์ทรงระฆังที่การผสมผสานระหว่างเจดีย์แบบสุโขทัย ล้านนาและอยุธยา บทบาทของอยุธยาและล้านนาปรากฏอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 21 สามารถแบ่งได้ 3 กลุ่มดังนี้

- กลุ่มที่ 1 เจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัย-อยุธยา (ที่มีอิทธิพลศิลปะอยุธยา) : เจดีย์ที่มีสิ่งล้อม
- กลุ่มที่ 2 เจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัย-ล้านนา : เจดีย์ที่มีฐานและส่วนรับองค์ระฆังแปดเหลี่ยม อิทธิพลศิลปะศรีอยุธยา-ล้านนา
- กลุ่มที่ 3 เจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัย-ล้านนา-อยุธยา : เจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นบัวคว่ำบัวหงายแบบล้านนา

กลุ่มที่ 1 เจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัย-อยุธยา (ที่มีอิทธิพลศิลปะอยุธยา) : เจดีย์ที่มีสิ่งล้อม

เจดีย์วัดพระแก้วมีลักษณะโดยรวมที่ยังเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัย คือ มีชุดบัวถลารองรับองค์ระฆัง และเป็นกลุ่มเจดีย์แบบพิเศษ คือ การมีช่องจระนำที่ฐานประดิษฐานพระพุทธรูปโดยรอบลักษณะเดียวกับเจดีย์วัดช้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย และ ที่ฐานมีการประดับสิ่งล้อม (รูปที่ 6) โดยรูปแบบแล้วเหมือนกับช้างล้อม ปัจจุบันส่วนหัวสิงห์ชำรุดหายไปหมดแล้ว แต่สิ่งที่ทำให้ทราบว่าเป็นสิงห์โดยดูจากเท้าสิงห์ที่มีกรงเล็บยื่นออกมา ต่างจากเท้าช้างที่จะตรงๆ นอกจากนี้ยังดูจากเครื่องทรงของสิงห์คล้ายกับเครื่องทรงที่ปรากฏในเจดีย์สิ่งล้อม สมัยอยุธยา ดังภาพที่ 6 และภาพที่ 7

ภาพที่ 6 เจดีย์วัดพระแก้ว

ภาพที่ 7 ฐานเจดีย์รูปสิงห์

เจดีย์วัดสิงห์สันนิษฐานได้ว่า ได้รับอิทธิพลมาจากอยุธยาเพราะในศิลปะสุโขทัยไม่พบว่ามีการทำเจดีย์ที่มีสิงห์ล้อมในลักษณะนี้ แต่พบอยู่ในศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้นกลุ่มหนึ่ง เช่น เจดีย์ที่วัดธรรมิกราช วัดแม่นางปลื้ม วัดสามวิหาร เป็นต้น ซึ่งกำหนดอายุว่าอยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้น เพราะลักษณะของสิงห์นั้นเป็นแบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะเขมร สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวว่าเจ้าสามพระยาได้เสด็จไปตีอาณาจักรกัมพูชาได้และมีการนำสิงห์และทวารบาล สำริด จากเมืองพระนคร มายังพระนครศรีอยุธยา แต่ในภายหลังเมื่อพระเจ้าบุเรงนองมาตีกรุงศรีอยุธยา ได้นำประติมากรรมชุดดังกล่าวไปไว้ยังเมืองพม่า จึงสันนิษฐานว่า การนำประติมากรรมรูปสิงห์มาประดับฐานเจดีย์แทนช้าง น่าจะเกิดขึ้นในรัชกาลเจ้าสามพระยา เป็นต้นมา เพราะทั้งลักษณะและรูปแบบนั้นเหมือนกับประติมากรรมสิงห์สำริดในศิลปะเขมรนั้น กับอีกส่วนหนึ่งลวดลายที่ประดับสิงห์ เป็นลายแบบอยุธยาตอนต้นที่ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะเขมร คล้ายกับลายกรวยเชิง และสอดคล้องกับรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังในกลุ่มนี้ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นชุดบัวคว่ำ-บัวหงายในผังแปดเหลี่ยม ซึ่งจัดเป็นงานศิลปะในสมัยอยุธยาตอนต้น ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้น

ภาพที่ 8 รูปแบบสันนิษฐาน วัดสิงห์
(ที่มา : สันติ เล็กสุขุม, 2557)

**กลุ่มที่ 2 เจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัย-ล้านนา : เจดีย์ที่มีฐานและส่วนรองรับองค์ระฆังแปดเหลี่ยม
อิทธิพลศิลปะหริภุญชัย-ล้านนา**

รูปแบบเจดีย์วัดพระธาตุมีส่วนฐานที่แตกต่างจากที่พบอยู่ในศิลปะสุโขทัยโดยทั่วไป คือ มีชั้นฐานเขียนในผังแปดเหลี่ยมหลายชั้น รองรับฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย ซึ่งมีถึง 2 ฐาน อยู่ในผังแปดเหลี่ยมฐานชั้นล่างประดับลูกแก้วอกไก่กลางท่อนไม้ 1 เส้น ลูกแก้วอกไก่อมีขนาดใหญ่มาก แตกต่างจากที่พบ โดยทั่วไป ซึ่งถือเป็นลักษณะพิเศษได้ โดยมีส่วนที่แตกต่าง คือเจดีย์องค์นี้มีชั้นบัวคว่ำ-บัวหงายในผังแปดเหลี่ยมเพิ่มขึ้นอีก 1 ชั้น เป็นฐานบังลูกแก้วอกไก่ที่มีการประดับลูกแก้ว 2 เส้น ซึ่งลักษณะฐานในผังแปดเหลี่ยมนี้ไม่ใช่ศิลปะสุโขทัยและลังกาอีกส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะล้านนา ได้แก่ บัลลังก์ในผังย่อมุมไม้สิบสองอันเป็นรูปแบบที่นิยมอยู่ในศิลปะล้านนาซึ่งมาจากสายเจดีย์ปาละ ส่วนสายเจดีย์สุโขทัยและอยุธยาจะเป็นผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่ได้สืบต่อมาจากศิลปะลังกากล่าวโดยสรุป คือ เจดีย์องค์นี้มีการผสมผสานรูปแบบระหว่างล้านนากับสุโขทัยโดยมีแผนผังที่เป็นแบบอยุธยาตอนต้นแล้ว ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นถึงยุคสมัยที่สัมพันธ์กับเจดีย์วัดพระแก้วในสมัยอยุธยาตอนต้น ที่สุโขทัยน่าจะหมดอำนาจลงแล้ว เมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองปากประตูที่ติดระหว่างล้านนากับอยุธยา จึงมีศิลปกรรมที่ผสมผสานกันทั้ง 3 สมัย คือ ที่เป็นแบบแผนดั้งเดิม คือ สุโขทัยและอยุธยาปนกับล้านนา และเจดีย์องค์นี้มีแรงบันดาลใจมาจากศิลปะล้านนามากกว่า

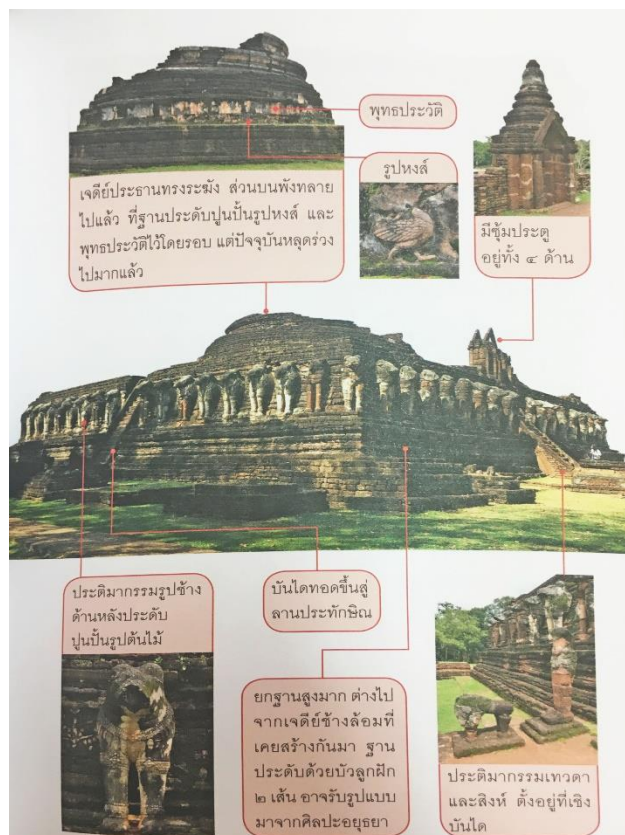

ภาพที่ 9 เจดีย์วัดพระธาตุ เมืองกำแพงเพชร

กลุ่มที่ 3 เจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัย-ล้านนา-อยุธยา : เจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นบัวคว่ำบัวหงายแบบล้านนา

วัดช้างรอบตั้งอยู่ในเขตอรัญญิก ด้านทิศเหนือของเมืองกำแพงเพชร ถือเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่กว่าวัดหนึ่ง และน่าจะสร้างขึ้นตามคติของความเป็นศูนย์กลางจักรวาล กล่าวคือ มีการยกชั้นประทักษิณสูงมาก ทางขึ้นมีการประดับสิงห์และเทวดา รอบฐานประดับช้างโดยรอบ และที่ผนังทำเป็นงานปูนปั้นรูปต้นไม้ อาจหมายถึงคติของป่าหิมพานต์ มีช้างเป็นผู้ค้ำจุนจักรวาลมีสิงห์ที่เป็นสัญลักษณ์ของป่าหิมพานต์และเทวดา เป็นทวารบาลหรือสัญลักษณ์ของสวรรค์ นอกจากนี้ทางนี้ทางขึ้นประทักษิณยังมีซุ้มประตูที่มียอดปราสาทอิทด้วย ที่มีลานประทักษิณทั้ง 4 มีการประดับเจดีย์จำลอง (สถูปิกะ) ที่ฐานเจดีย์บริเวณชั้นประทักษิณ มีแถวหงส์ โดย หงส์หมายถึง สัญลักษณ์ของสวรรค์ เช่นเดียวกัน เหมือนแถวหงส์มีประติมากรรมปูนปั้นเล่าเรื่องพุทธประวัติที่แบ่งเป็นช่องๆ (ปัจจุบันชำรุดสูญหายเกือบหมดแล้ว) สำหรับรูปแบบเจดีย์ สภาพในปัจจุบันพังทลายลงมาเหลือตั้งแต่ฐานล่างขึ้นไปจนถึงชุดรองรับองค์ระฆังชั้นที่ 2 เท่านั้น แต่จากส่วนที่เหลือสามารถศึกษารูปแบบได้จากส่วนรองรับองค์ระฆัง ที่ทำเป็นชุดบัวคว่ำ-บัวหงายเตี้ยๆทอไม้ประดับลูกฟัก 1 เส้นเต็มทอไม้ น่าจะมี 3 ชั้น ตามระเบียบของเจดีย์ทรงระฆังทั่วไป และส่วนองค์ระฆังจะยอดก็น่าจะเหมือนเจดีย์ทรงระฆังโดยทั่วไป

ลักษณะสำคัญที่ช่วยในการกำหนดอายุได้ คือ ลวดลายประดับช้าง ได้พบว่าลายส่วนใหญ่เป็นลายพรรณพฤกษา คือ ลายดอกไม้ม้วน มีลวดลายที่ใบระกาที่ส่วนคอช้าง ได้พบว่าลายส่วนคอช้างนั้นเหมือนกับลวดลายที่ผ้านุ่งของเทวรูปสำริดพระอิศวรที่พบที่เมืองกำแพงเพชร มีจารึกที่ฐานระบ พ.ศ. 2053 ดังนั้นลวดลายนี้จึงน่าจะมีความสัมพันธ์กันและเป็นลายที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น อายุของเจดีย์จึงน่าจะร่วมสมัยกับอายุพระอิศวรองค์นี้ คือในราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 แล้ว

ภาพที่ 10 รูปรายละเอียดเจดีย์วัดช้างรอบ เมืองกำแพงเพชร
(ที่มา : ศักดิ์ชาย สายสิงห์, 2561)

3. งานปฏิมากรรม (พระพุทธรูป)

พระพุทธรูปสกุลช่างกำแพงเพชร กลางพุทธศตวรรษที่ 19 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 มีลักษณะ คือ เป็นรูปไข่ยาว พระนลาฏกว้าง พระหนุเสี่ยม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลวสูงอย่างมาก และการทำพระชนงที่มีเส้นระหว่างขอบบนและขอบพระเนตรป้ายเป็นแผ่นใหญ่ๆ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ได้รับความนิยมมากในพระพุทธรูปสมัยอยุธยา ดังนั้นสกุลช่างกำแพงเพชรนี้ส่วนหนึ่งคงมีความเกี่ยวข้องกับศิลปะอยุธยาที่เข้ามาผสมผสาน และลักษณะดังกล่าวนี้ได้เข้าไปปรากฏในพระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยาด้วยเช่นกัน จากการศึกษาพระพุทธรูปเมืองกำแพงเพชร ได้แบ่งเป็น 3 กลุ่มดังนี้

1. พระพุทธรูปหมวดใหญ่ สมัยสุโขทัย เป็นสกุลช่างกำแพงเพชรมีลักษณะย่อยที่สามารถแบ่งได้เป็นหมวดกำแพงเพชรตามที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป คือ พระพุทธรูปที่มีลักษณะเช่นเดียวกับพระพุทธรูปหมวดใหญ่ในสมัยสุโขทัยแต่ลักษณะเฉพาะของสกุลช่างกำแพงเพชร คือ พระนลาฏกว้าง และพระหนุเสี่ยม พระพักตร์ยาวอย่างมาก เมื่อพระพักตร์ยาวทำให้ส่วนต่างๆยาวหรือสูงตามไปด้วย ได้แก่ พระเศียร(ขมวดพระเกศา)สูง พระอุษณิษะสูง และพระรัศมีทรงสูงอย่างมากด้วยเช่นกัน ถ้าเทียบสัดส่วนกับพระพุทธรูปหมวดใหญ่โดยทั่วไปในศิลปะสุโขทัย จะมีขมวดพระเกศาเล็กกว่าหมวดใหญ่อย่างมากและใกล้เคียงกับพระพุทธรูปสมัยอยุธยา และได้พบว่าในหมวดกำแพงเพชรนี้ส่วนหนึ่งมีอิทธิพลของศิลปะอยุธยาเข้ามาผสม ได้แก่ การทำพระชนงที่ระหว่างพระชนงกับเส้นเปลือกพระเนตรที่ป้ายเป็นแผ่นโค้ง และพระโอษฐ์บางครั้งไม่หยักเป็นคลื่นแบบสุโขทัย แต่เป็นพระโอษฐ์ที่ยกกรมพระโอษฐ์แบบอยุธยา ตัวอย่างพระพุทธรูปสำคัญคือ พระพุทธรูปสำริดพบจากวัดต่าง ๆ ในเมืองกำแพงเพชร จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร เช่น พระพุทธรูปปางมารวิชัย (ดังภาพที่ 11 และภาพที่ 12)

ภาพที่ 11 พระพุทธรูปปางมารวิชัย หมวดกำแพงเพชร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร

ภาพที่ 12 พระเศียรพระพุทธรูป หมวดกำแพงเพชร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กำแพงเพชร

2. อิทธิพลพระพุทธรูปล้านนา เป็นกลุ่มพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร ลักษณะโดยรวมแล้วแสดงให้เห็นถึงรูปแบบที่ผสมผสานระหว่างพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรในศิลปะล้านนาและสุโขทัยอย่างแท้จริง โดยที่มีลักษณะเฉพาะแบบสุโขทัยปรากฏอยู่และเป็นลักษณะที่แตกต่างจากพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรในศิลปะล้านนา คือ การประทับนั่งขัดสมาธิเพชรเป็นแบบสุโขทัยที่พระชงฆ์ไขว้กันชัดเจนเป็นสามเหลี่ยมและพระบาทลอยขึ้นไม่เรียบเสมอกันแบบล้านนา และมีชายผ้า 2 ชายซ้อนกัน ปลายม้วนคล้ายเขี้ยวตะขาบ อย่างไรก็ตามพระพักตร์ของพระพุทธรูปเมืองกำแพงเพชรกลับมีลักษณะที่ต่างไปจากสุโขทัยอย่างมาก คือ พระพักตร์เล็ก พระโอษฐ์เล็ก ไม่ใช่พระโอษฐ์หยักเป็นครึ่งแบบสุโขทัย ส่วนพระวรกายค่อนข้างเล็กและป้อม จากลักษณะของการผสมผสานรูปแบบระหว่างล้านนากับสุโขทัยเป็นแบบที่พัฒนาไปจากต้นแบบแล้ว ซึ่งน่าจะสร้างขึ้นในช่องหลังกว่าที่พบที่สุโขทัย และสร้างขึ้นตามคติของพระพุทธรูปสี่หิิงคี่ในล้านนา ที่แพร่หลายอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 แล้ว โดยเฉพาะภายหลังจากสุโขทัยหมดอำนาจลงและผนวกเข้ากับอยุธยา เมืองกำแพงเพชรกลางเป็นเมืองศูนย์กลางการติดต่อกันระหว่างล้านนากับอยุธยา โดยได้พบงานศิลปกรรมทั้งเจดีย์และพระพุทธรูปที่มีการผสมผสานกันระหว่างศิลปะล้านนากับศิลปะอยุธยาอย่างแท้จริง ดังภาพที่ 13

ภาพที่ 13 พระพุทธรูปปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพชร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กำแพงเพชร

3. อิทธิพลศิลปะอยุธยา เป็นพระพุทธรูปสุโขทัยได้รับอิทธิพลศิลปะอยุธยาที่มีลักษณะของการทำพระขนงป้าย หรือลักษณะพระโอษฐ์ที่เป็นแบบอยุธยา และที่เป็นกลุ่มพระพุทธรูปแบบอยุธยา ได้แก่ พระพุทธรูปแบบอุทธรุ่นที่ 2 และแบบอุทธรุ่นที่ 3 พระพุทธรูปดังกล่าวมีลักษณะสำคัญของพระพุทธรูปแบบอุทธรุ่น ได้แก่ การมีไรพระศก ขมวดพระเกศาเป็นเกลียวเล็กมาก พระรัศมีเป็นเปลวสูงอย่างมาก ประทับนั่งบนฐานหน้ากระดานหรือฐานบัวที่เว้าเป็นร่อง ส่วนที่เป็นพระพุทธรูปแบบอุทธรุ่นที่ 2 คือ พระพักตร์สี่เหลี่ยมสี่พระพักตร์มิ่งทึง ส่วนที่เป็นแบบอุทธรุ่นที่ 3 คือพระพักตร์ยาวและมีลักษณะเดียวกับพระพุทธรูปหมวดใหญ่สมัยสุโขทัย เพียงแต่มีส่วนที่แตกต่างอย่างมากคือ ขมวดพระเกศาเล็กมาก พระรัศมีเป็นเปลวสูงอย่างมาก มีไรพระศก เป็นต้น ดังภาพที่ 14

ภาพที่ 14 ศิลปะพระพุทธรูปปางมารวิชัย อิทธิพลศิลปะอยุธยา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

บทสรุป

จากการศึกษา ศิลปกรรมสกุลช่างกำแพงเพชร รับอิทธิพลรูปแบบที่ผสมผสานจากศิลปะสกุลช่างต่าง ๆ ทั้งสุโขทัย อโยธยาและล้านนา ด้วยเพราะเป็นเมืองปากประตู ที่อยู่กึ่งกลางการสัญจรค้าขายระหว่างอโยธยาและล้านนา จนเกิดศิลปกรรมที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์ของกำแพงเพชร โดยการศึกษาพบว่าศิลปะสกุลช่างเมืองกำแพงเพชรมี 2 รูปแบบดังนี้ 1.ศาสนสถาน(สถาปัตยกรรม) ในสมัยสุโขทัยกับหลังสมัยสุโขทัย 2.งานปฏิมากรรม (พระพุทธรูป) อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันศิลปกรรมสกุลช่างกำแพงเพชรบางส่วนได้มีสภาพผุพังและหายไปตามกาลเวลา จนไม่สามารถพบเห็นรูปแบบรายละเอียดได้อย่างครบถ้วน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการศึกษาศิลปกรรมสกุลช่างกำแพงเพชร ทั้งนี้เพื่ออนุรักษ์ สืบสาน ภูมิปัญญาของชาวกำแพงเพชรให้คงอยู่สืบไป

บรรณานุกรม

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2561). ศิลปกรรมโบราณในอาณาจักรสุโขทัย. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

_____. (ม.ป.ป.). ศิลปะเมืองกำแพงเพชร. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สันติ เล็กสุขุม. (2557). นิทรรศการศิลปะจากซากปรักหักพังในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย กำแพงเพชร มรดกโลก. กระทรวงวัฒนธรรม.

ภูมิปัญญาด้านอาหารท้องถิ่นชุมชนคนปากะญอ ณ บ้านเพชรนิยมน หมู่ที่ 2 ตำบลสังขาม อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

ประจักษ์ ก๊กก้อง
อาจารย์ ดร., สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
ฉัตรดี บุญปิ่น
อาจารย์, สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

การประกอบอาหารพื้นบ้านเป็นการนำเอาความรู้และประสบการณ์ของคนในชุมชนด้านอาหาร มาประยุกต์ใช้ในการประกอบเป็นอาหารบริโภคในชีวิตประจำวัน ตลอดถึงวัฒนธรรมประเพณีการรับประทาน การเลือกและเก็บถนอมอาหารเพื่อให้ได้อาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ (วิชรา วรณอำไพ, 2552 หน้า 51) ทุกวัฒนธรรมของมนุษย์ ไม่ว่าจะกลุ่มชาติพันธุ์ใดล้วนแล้วแต่ต้องดิ้นรนเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด “การทำมาหากิน” จึงเป็นวิถีที่มีมาอยู่ทุกยุคสมัยนับตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ที่มนุษย์รู้จักการแสวงหาอาหารจากธรรมชาติและได้พัฒนา มาสู่กระบวนการเรียนรู้ในการปลูกพืช การรักษาสายพันธุ์และการเลี้ยงสัตว์จนกลายมาเป็นสังคมเกษตรกรรม ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อนำเอาผลผลิตมาเป็นอาหารในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะพืชที่เป็นอาหารเลี้ยงมนุษย์ บนโลกมากกว่าร้อยละ 80 ของอาหารที่มนุษย์บริโภคและมีวิธีการหรือพฤติกรรมบริโภคที่แตกต่าง หลากหลายกันออกไปตามสังคม วัฒนธรรม ดังนั้นอะไรเป็นอาหารและอาหารคืออะไรจึงเป็นเรื่องของความรู้ ที่สืบทอดมาจากขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมของคน ร่วมในสังคม วัฒนธรรมเดียวกัน การบริโภคจึงเป็นความรู้เชิงวัฒนธรรม (เพ็ญญา และคณะ 2538 หน้า 17)

อาหารพื้นบ้านเป็นการนำเอาวัตถุดิบที่มีอยู่หรือเสาะจากแหล่งธรรมชาตินำมาประกอบอาหาร แบบง่ายๆ หรืออาจดัดแปลงให้ซับซ้อนขึ้นในบางโอกาส เช่น การทำบุญ การทำอาหารพิธีกรรม ประเพณี ฯลฯ ส่วนการบริโภคนั้นย่อมแตกต่างกันออกไปตามสภาพความเป็นอยู่และวัฒนธรรม

จังหวัดกำแพงเพชรมีกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงกระจายตัวอยู่ในเขตอำเภอลองลานเป็นจำนวนมาก และได้มีการตั้งบ้านมาอย่างยาวนาน ประกอบกับอาหารพื้นบ้านนับเป็นสิ่งที่มนุษย์จำเป็นต้องร่างกาย และสามารถรวบรวมองค์ความรู้ที่ได้สั่งสมกันมาอย่างยาวนานที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมการประกอบอาหาร และ วัฒนธรรมการกินของผู้คนในชนเผ่ากะเหรี่ยง รวมถึงการพัฒนาการสืบทอดทอดภูมิปัญญาอาหารพื้นบ้าน เพื่อสืบสานให้เยาวชนรุ่นหลังรู้จักอาหารพื้นบ้านของชนเผ่ากะเหรี่ยง และสามารถประกอบอาหารได้อย่าง ถูกต้องตามแบบฉบับ ตลอดจนการนำภูมิปัญญาด้านอาหารพื้นบ้านนำไปสู่การพัฒนาสำหรับอาหาร เพื่อใช้ประกอบ ในการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเยือนให้ได้รู้จักกับวัฒนธรรมการกิน และวัฒนธรรมอื่น ๆ ในชนเผ่ากะเหรี่ยง เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว สร้างรายได้สู่ชุมชน และสร้างงานให้แก่ชุมชนต่อไป บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาอาหาร ขนม และเครื่องดื่มประจำถิ่นของชาติพันธุ์กะเหรี่ยงหรือปากะญอ บ้านเพชรนิยมน หมู่ที่ 2 ตำบลสังขาม อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

คำสำคัญ : ภูมิปัญญา, อาหารท้องถิ่น, ปากะญอ, จังหวัดกำแพงเพชร

อาหารคาวท้องถิ่น

อาหารท้องถิ่นของชุมชนกะเหรี่ยงหรือปกาเกอญอ เป็นการผสมผสานวัตถุดิบจากธรรมชาติมาปรุงแต่งอาหารที่ใช้รับประทานกันในชีวิตประจำวัน โดยเน้นพืชผักและวิธีการปรุงที่เรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน โดยส่วนมากที่นิยมรับประทานกันทุกครัวเรือนคือ อาหารประเภทน้ำพริก ผักต้ม หรือผักสด ประเภทต้ม แกง ประเภทปิ้งย่าง สำหรับวิธีการปรุงรสจะแตกต่างกันตามความชอบของแต่ละครัวเรือน

1. น้ำพริกผักต้ม (มีลิแผลชู)

น้ำพริกผักต้ม เป็นอาหารที่ช่วยในการเจริญอาหารทำให้รับประทานอาหารได้มากขึ้น จึงเป็นอาหารที่ทำไว้กินทุกครัวเรือน การตำน้ำพริกเป็นการถนอมอาหารเก็บไว้รับประทานได้นาน ๆ เมื่อแห้งก็สามารถเติมน้ำหรือเครื่องปรุงเพิ่มเติมได้

วัตถุดิบส่วนมากจะหาได้จากธรรมชาติหรือเป็นพืชผักสวนครัว ริมไร่นาที่ไม่ต้องซื้อหา น้ำพริกจะมีรสเผ็ดจัด เค็ม นิยมรับประทานกับผักต้ม

การปรุง เริ่มจากหาวัตถุดิบต่าง ๆ ประกอบด้วย พริก เกลือ รากผักชี กระเทียม มะนาว หรือมะขาม กระบวนการปรุงโดยนำพริก กระเทียมไปเผาไฟให้สุก แล้วนำพริกกับกระเทียมมาโขลกกับรากผักชี ปรุงรสด้วยเกลือ น้ำมะนาวหรือน้ำมะขามเปียกก็ได้

ภาพที่ 1 น้ำพริกผักต้ม

2. น้ำพริกมะเขือส้ม (มะเขือเทศลูกเล็ก)

น้ำพริกมะเขือส้มมีวิธีการปรุงคล้ายๆ กับน้ำพริกทั่วไป แต่จะมีการเพิ่มวัตถุดิบที่สำคัญคือมะเขือส้ม หรือมะเขือเทศลูกเล็ก โดยการนำพริกและมะเขือส้มไปย่างหรือเผาไฟให้สุก จากนั้นนำมาตำหรือโขลกรวมกัน ปรุงรสด้วยเกลือ น้ำพริกจะมีรสชาติออกเปรี้ยวของน้ำมะเขือส้ม รับประทานคู่กับผักต้มหรืออาหารประเภทอื่น ๆ ได้อย่างลงตัว

ภาพที่ 2 น้ำพริกมะเขือส้ม

3. น้ำพริกแมลงอินูน/น้ำพริกแมงกวาง

เป็นน้ำพริกที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตัวคือการใช้แมลงหรือแมงที่มีอยู่ตามฤดูกาลนำมาปรุงเป็นอาหาร ด้วยวิธีการโขลกพริก กับเครื่องเทศต่าง ๆ คล้าย ๆ กับน้ำพริกชนิดอื่น ๆ แต่มีความโดดเด่นในการนำวัตถุดิบคือน้ำแมลงอินูน หรือแมงกวาง ไปย่างไฟให้สุก แล้วนำมาตำหรือโขลกรวมกับพริกและเครื่องเทศที่เตรียมเอาไว้รสชาติจะเผ็ดจัด เค็ม และมีกลิ่นหอมจากแมลงอินูนหรือแมงกวาง ความหอมของแมลงนี้จะทำให้เจริญอาหาร และรับประทานอาหารได้มากขึ้น ประกอบกับได้รับสารอาหารประเภทโปรตีนจากเนื้อของแมลงอินูนและแมงกวาง โดยเฉพาะแมงกวางจะเป็นแมงกวางใต้ดินที่มีตัวขนาดใหญ่ มีเนื้อมาก มีกลิ่นหอมเฉพาะตัว สำหรับการทำน้ำพริกนี้ได้เฉพาะบางฤดูกาลเท่านั้น

ภาพที่ 3 น้ำพริกแมลงอินูน

4. ต้มไก่

ต้มไก่ เป็นอาหารที่นิยมรับประทานกันทุกครัวเรือน เพราะมีกรรมวิธีการปรุงที่ง่ายและสะดวกสบาย เครื่องปรุงขิง ข่า ตะไคร้ พริกเผา ยอดส้มป่อย หรือยอดมะขาม เพื่อเพิ่มรสชาติความเปรี้ยวกลมกล่อมให้ต้มไก่ และนิยมรับประทานไก่บ้าน เพราะทุกครัวเรือนจะมีการเลี้ยงไว้สำหรับประกอบอาหารรับประทานในทุกครัวเรือน

ต้มไก่ ยังแฝงไว้ด้วยประเพณี ความเชื่อ โดยวิธีการทำน่ายจากโครงไก่ กระดูกไก่ และชิ้นส่วนอื่น ๆ ที่ทำน่ายเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของครอบครัวหรือผู้มาเยือน มักนิยมนำต้มไก่อมารับประทานในงานเทศกาล

ภาพที่ 4 ต้มไก่

5. แกงขมิ้น (ไก่,ปลา,กบ)

แกงขมิ้น เป็นแกงที่มีลักษณะน้ำขลุกขลิก ทั้งนี้อาจจะเป็นการแกงโดยใช้เนื้อสัตว์ได้หลากหลายประเภทตามใจชอบ เช่น ไก่ ปลา กบ เขียน เป็นต้น ขมิ้นจะให้รสชาติของอาหารที่ขื่น มีความหอม ลดความจากเนื้อสัตว์ที่นำมาปรุงรส ตลอดจนสร้างสีส้มของแกงให้น่ารับประทาน

แกงขมิ้นยังเป็นแกงที่มีประโยชน์ในด้านการรักษาสุขภาพหรือลดความเจ็บป่วย เนื่องจากสรรพคุณของขมิ้นมีฤทธิ์ทางยาที่สำคัญ ให้ประโยชน์แก่ผู้รับประทานและทำให้ร่างกายแข็งแรง

วิธีการทำแกงขมิ้น เตรียมเนื้อสัตว์ตามใจชอบ เตรียมเครื่องพริกแกง ประกอบด้วยพริก ขิง ข่า ตะไคร้ และขมิ้น โขลกหรือตำรวมกันให้ละเอียดพอประมาณ จากนั้นนำหม้อตั้งไฟใส่น้ำเล็กน้อยพอเดือดนำเนื้อสัตว์ลงคั่วรวมกับพริกแกงให้หอม แล้วปรุงรสด้วยเกลือ และผักชนิดต่าง ๆ ที่ทำได้ตามท้องถิ่นหรือตามฤดูกาล

ภาพที่ 5 แกงขมิ้น

6. ปิ้ง/ย่าง

อาหารประเภทปิ้งและย่าง นิยมการปิ้งปลา และหมู หรือเนื้อสัตว์ชนิดอื่น ๆ ที่หามาได้ตามธรรมชาติ โดยนำเนื้อสัตว์ที่ได้มาโรยด้วยเกลือ แล้วนำไปปิ้งหรือย่างไฟอ่อนๆ นิยมรับประทานคู่กับน้ำพริก ผักต้ม นับว่าการปิ้ง ย่าง เป็นการประกอบอาหารที่สะดวกและง่ายสำหรับอาหารมื้อเร่งด่วน

ภาพที่ 6 ปิ้งปลา

7. แอ็บ

แอ็บหรือแอบเป็นอาหารที่นำปลาหรือลูกออกด มาผสมด้วยเครื่องปรุง คือ พริก กระเทียม หัวหอม ต้นหอม เกลือ ใส่ใบขมิ้นหรือใบขิงอ่อน คลุกเคล้าให้เข้ากันแล้วห่อด้วยใบตอง จากนั้นนำไปย่างไฟอ่อนๆ จนปลาหรือลูกออกสุก รสชาติเผ็ดเค็ม มัน หอมเครื่องเทศและผัก อาหารนี้สามารถประยุกต์ใช้วัตถุดิบได้ตามฤดูกาล

ภาพที่ 7 แอ็บ/แอบ

อาหารหวานหรือขนมท้องถิ่น

อาหารหวานหรือขนมประจำท้องถิ่นของชนเผ่ากะเหรี่ยงหรือปาเกะญอ จะนิยมใช้สิ่งที่มีอยู่ในครัวเรือนประเภทแป้งข้าวเหนียว หรือแป้งข้าวเจ้านำมาตัดแปลงทำเป็นขนมไว้รับประทาน โดยรสชาติทั่วไปจะเป็นรสชาติจากธรรมชาติ ไม่นิยมใส่น้ำตาล หรือกะทิในขนม

1. ขนมเกี้ยว

ขนมเกี้ยวเป็นขนมที่นิยมทำกินกันครัวเรือน โดยใช้แป้งข้าวเจ้า ด้วยวิธีการไม่หรือตำ แล้วนำมาผสมเกลือเล็กน้อย ขนมชนิดนี้จะไม่มีส่วนผสมของกะทิหรือไข่ หากต้องการความหวานสามารถใส่น้ำผึ้งหรือน้ำตาล แต่ถ้าเป็นกรรมวิธีโบราณจะไม่ใส่น้ำผึ้งหรือน้ำตาล แต่จะนำมาโรยหรือชุบเวลารับประทาน

นำส่วนผสมตักใส่กระทงใบตองแล้วนำไปนึ่งให้สุก จะได้ขนมที่มีรสชาติหวานจากธรรมชาติหรือจากแป้งข้าวเจ้า รับประทานคู่กับน้ำผึ้งหรือน้ำตาล

2. ขนมข้าวเหนียวนึ่ง (เมย์ตอ)

ขนมข้าวเหนียวนึ่งหรือเมย์ตอ มีลักษณะคล้ายๆ กับข้าวต้มมัด แต่จะเป็นข้าวต้มที่มีลักษณะทรงกรวยแหลม นิยมนำมาใช้ประกอบงานมงคล เช่น ประเพณีการเรียกขวัญ

ส่วนผสมประกอบด้วยข้าวเหนียวนำไปแช่น้ำประมาณ 1 ชั่วโมง แล้วนำมาห่อด้วยใบไม้กวาดให้เป็นทรงกรวยปลายแหลม แล้วนำไปต้มในน้ำเดือดจนสุก ขณะชงนี้ไม่มีไส้ จะนิยมรับประทานคู่กับน้ำผึ้งและน้ำตาล

ภาพที่ 8 ขนมข้าวเหนียวนึ่ง

3. ขนมข้าวแตงงา (เหมโตปี)

ขนมข้าวแตงงาเป็นขนมที่นิยมทำและรับประทานกันโดยทั่วไปและสามารถเก็บไว้ได้นาน ส่วนผสมประกอบด้วย ข้าวเหนียว งาขี้มอด และเกลือ

วิธีการเริ่มจากนำข้าวเหนียวที่นึ่งสุกใหม่ๆ มาตำให้ละเอียดจนจับตัวกันเป็นก้อน แล้วนำงาขี้มอดนำไปคั่วไฟอ่อนๆ แล้วนำมาตำให้ละเอียด แล้วนำส่วนผสมทั้งสองส่วนมาตำผสมกัน โรยเกลือเพิ่มเพิ่มรสชาติ คลุกเคล้าจนเข้ากันในลักษณะเป็นเนื้อเดียวกัน รสชาติหอมงาขี้มอด

ขนมข้าวแตงงานี้สามารถรับประทานได้ทันทีหรือสามารถเก็บเอาไว้ เมื่อจะรับประทานก็สามารถนำมาทอดในน้ำมันให้กรอบ ผู้ที่ชื่นชอบความหวานรับประทานกับน้ำผึ้งและน้ำตาลได้

ภาพที่ 9 ขนมข้าวแตงงา

4. ขนมกล้วยยวี่

เป็นขนมที่มีการผสมแป้งระหว่างแป้งข้าวเหนียวกับแป้งข้าวเจ้าร่วมกัน ลักษณะของตัวขนมเป็นเม็ด ๆ คล้ายเม็ดสาคุ หรือบัวลอย โดยการเตรียมแป้งทั้งสองอย่างผสมรวมกัน ผสมเกลือ แล้วปั้นเป็นเม็ดเล็ก ๆ ต้มให้สุก นำมารับประทานคู่กับน้ำผึ้ง น้ำตาล และมะพร้าวคั่วคลุก ถ้าในสมัยโบราณจะไม่มีน้ำตาลหรือมะพร้าว แต่จะนิยมคลุกกับน้ำผึ้ง

5. ขนมดอกดิน

ขนมดอกดินเป็นขนมที่มีการทำเฉพาะช่วงฤดูกาลเท่านั้น ซึ่งดอกดินเป็นพืชชนิดหนึ่งที่จะเกิดในช่วงฤดูฝน เป็นดอกไม้ป่าที่ผุดจากดิน ไม่มีใบ ลำต้นสีม่วง นิยมนำมาผสมในอาหารหรือขนมที่เรียกว่า ขนมดอกดิน ขนมดอกดินจะมีกรรมวิธีคล้ายๆ กับขนมอื่น ๆ โดยทั่วไป คือ เตรียมแป้งข้าวเหนียวและแป้งข้าวเจ้า ผสมกัน นำดอกดินล้างสะอาดโขลกเอาแต่น้ำ แล้วนำน้ำที่ได้มาผสมในแป้งที่เตรียมไว้ ผสมเกลือ ตักใส่กระถงใบตอง นำไปนึ่งจนแป้งสุกใส ขนมชนิดนี้จะมีกลิ่นหอมเฉพาะตัว

ภาพที่ 10 ขนมดอกดิน

เครื่องดื่มประจำถิ่น

เครื่องดื่มประจำถิ่นของชนเผ่ากะเหรี่ยงหรือปกาเกอญอ จะนิยมทำเป็นเหล้าหรือที่เรียกว่าเหล้าป่า โดยใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติหรือผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าวเหนียว ข้าวโพด และผลไม้ต่าง ๆ นำมาหมัก ปัจจุบันนิยมทำเครื่องดื่มหรือน้ำหมักจากผลไม้เท่านั้น เพราะทางราชการรณรงค์ไม่ให้นำมาทำเหล้าป่าซึ่งเป็นสิ่งผิดกฎหมาย

1. น้ำหมักกล้วย (ตะคุดจ้อ)

เครื่องดื่มนี้เป็นกรรมวิธีที่ได้จากการหมัก มีรสชาติหวาน หอม โดยมีวัตถุดิบที่สำคัญคือ กล้วยน้ำว้าสุก ปูนขาวหรือปูนแดง ภาชนะบรรจุที่มีดซิด

วิธีการคือนำผลกล้วยน้ำว้าสุกมาปอกเปลือก ล้างให้สะอาด และจัดทำน้ำปูนใสที่ได้แช่กล้วยน้ำว้าที่เตรียมเอาไว้ประมาณ 1 ชั่วโมง แล้วค่อยนำกล้วยมาใส่ในภาชนะที่ปิดสนิท ทิ้งเอาไว้ประมาณ 1 สัปดาห์ กล้วยจะมีน้ำหวานหรือน้ำเชื่อมไหลออกมา รสชาติจะหวาน หอมกลิ่นกล้วยน้ำว้า ถ้าหวานจัดสามารถนำน้ำเปล่าสะอาดผสมลงไปในภาชนะหมักได้นิดหน่อย ถ้าหมักทิ้งไว้นาน รสชาติจะยิ่งหวาน แต่จะมีกลิ่นฉุนคล้ายๆ เหล้า

การหมักที่เหมาะสมสังเกตได้จากเนื้อกล้วยน้ำว้าที่หมักลอยตัวหรือเปื่อยยุ่ยทั้งหมด ก็สามารถนำมารับประทานได้แล้ว นิยมนำมารับประทานในงานหรือเทศกาลต่าง ๆ

ภาพที่ 11 น้ำหมักกล้วยน้ำว้า

2. แป้งข้าวหมาก (คุเมเจอ)

แป้งข้าวหมาก เป็นกรรมวิธีการหมักเครื่องต้ม โดยการใช้ข้าวเหนียว กับหัวเชื้อแป้งข้าวหมาก ซึ่งหัวเชื้อจะเป็นวิธีการนำสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นสูตรเฉพาะตัวของแต่ละครอบครัว นำมาทำแป้งข้าวหมาก

วิธีการคือนำข้าวเหนียวที่นึ่งสุกใหม่ๆ เกลี่ยข้าวให้คลายความร้อน จากนั้นนำแป้งหัวเชื้อที่ได้นำมาผสมลงไปกับข้าวเหนียวดังกล่าว นำใส่ภาชนะที่มีฝาปิด ทิ้งไว้ประมาณ 3 คืน จะมีน้ำหวานออกมาอยู่ในภาชนะ ลักษณะของข้าวจะมีความนุ่ม หอม หวาน และมีกลิ่นของแอลกอฮอล์เล็กน้อย นิยมนำมารับประทานตามเทศกาล และงานรื่นเริงต่าง ๆ ของชุมชน ถ้าหมักทิ้งไว้นานจะกลายเป็นเหล้า สามารถนำไปกลั่นเป็นเหล้าขาวได้หรือที่เรียกว่าเหล้าป่า

ภาพที่ 12 แป้งข้าวหมาก

บทสรุป

จากการศึกษาอาหาร ขนมและเครื่องดื่มประจำถิ่นของชุมชนกะเหรี่ยงหรือปาเกญอ พบว่ามีการประกอบอาหารที่เรียบง่ายยึดหลักการหาวัตถุดิบจากธรรมชาติ ไม่มีระเบียบแบบแผน หรือขั้นตอนวิธีการปรุงยุ่งยาก จึงทำให้เป็นบุคคลที่อยู่ง่าย กินง่าย ยึดวิถีธรรมชาติ ตลอดจนกรรมวิธีและเครื่องปรุงบางอย่างจะเห็นได้จากขั้นตอนการปรุงจะไม่นิยมใส่น้ำตาล กะทิ มะพร้าว แต่ส่วนผสมหลักๆ ที่เป็นเครื่องปรุงรสจะมีเพียงแต่เกลือเท่านั้น หากต้องการความหวานจะมีน้ำผึ้งป่าเข้ามาใช้ในการเป็นน้ำจิ้มเพื่อให้ความหวานของอาหาร ขนม และเครื่องดื่มเพิ่มขึ้น

จากการสัมภาษณ์และสังเกตในชุมชนจะเห็นว่าชุมชนมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป เริ่มมีการปรับประยุกต์อาหาร การใช้เครื่องปรุงที่หลากหลายเข้ามาประกอบอาหาร จนอาหารบางชนิดสูญหาย ไม่มีผู้รู้จักหรือประกอบไม่เป็นแล้ว ดังนั้นจึงควรช่วยกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านอาหารท้องถิ่นของแต่ละท้องถิ่นให้คงเอกลักษณ์และพัฒนาอาหารสู่การเป็นอาชีพเสริม หรือสามารถเพิ่มรายได้แก่ครอบครัว ชุมชน และคงองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านอาหารท้องถิ่นของแต่ละชุมชนเพื่อนำไปถ่ายทอดไปยังเยาวชน รุ่นใหม่ต่อไป

บรรณานุกรม

- กิตติโพธิ์ ไทยพูล. (2561, 5 พฤษภาคม). บ้านเพชรนิยม หมู่ที่ 2 ตำบลสีกกงาม อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร. สัมภาษณ์.
- ชูดิศรี นาน้อง. (2561, 5 พฤษภาคม). บ้านเพชรนิยม หมู่ที่ 2 ตำบลสีกกงาม อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร. สัมภาษณ์.
- นอล่า ทองคำ. (2561, 5 พฤษภาคม). บ้านเพชรนิยม หมู่ที่ 2 ตำบลสีกกงาม อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร. สัมภาษณ์.
- เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ และคณะ. (2538). **สมุนไพรไทยในยุคโลกไร้พรมแดน**. กรุงเทพฯ: สถาบันการแพทย์แผนไทย.
- มีทาแฮ นาน้อง. (2561, 5 พฤษภาคม). บ้านเพชรนิยม หมู่ที่ 2 ตำบลสีกกงาม อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร. สัมภาษณ์.
- วัชรา วรรณอำไพ. (2552). **ผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นทักษะกระบวนการ เรื่อง การประกอบอาหาร พื้นบ้าน กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3**. การศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

กลุ่มชาติพันธุ์ ลังคมและวัฒนธรรมของไทยทรงดำ : กรณีศึกษาหมู่บ้านท่าช้าง อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

วีรวรรณ แจ่มไม้

อาจารย์, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

ชญาณันท์ ศิริกิจเสถียร

อาจารย์, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

นงลักษณ์ จันทร์พิชัย

อาจารย์, สาขาวิชาฟิสิกส์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

ไทดำหรือไตดำ (Black tai) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีชื่อเรียกหลากหลาย เช่น โข่ง ช่ง ไทยโข่ง ไทยช่ง ลาวโข่ง ลาวช่ง ลาวทรงดำ และ ลาวพุงดำ โดยสันนิษฐานว่าไทดำเป็นชื่อเรียกแต่แรกเริ่ม ส่วนชื่อที่เรียก “ลาวโข่ง” และ “ไทยทรงดำ” เป็นคำเรียกคนไทดำที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ด้วยเป็นชนกลุ่มที่อพยพผ่านประเทศลาวเข้ามายังประเทศไทย ประกอบกับภาษาพูดที่ใช้มีความคล้ายคลึงกับภาษาพูดของคนลาว (กลุ่มนักศึกษาโครงการเรียนรู้ร่วมกันสรรค์สร้างชุมชน, 2547) ซึ่งคำว่า “โข่ง” สันนิษฐานว่ามาจากคำว่า “ชวง” ซึ่งแปลว่า กางเกง เพราะชาวไทดำนิยมกางเกงและสวมใส่เสื้อผ้าสีดำ (สันติ, 2557) หากแต่ในการอพยพเข้าประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่า “ไทย” นำหน้าชื่อกลุ่มชนหรือกลุ่มภาษา เพื่อการเน้นถึงความเป็นชาติและความเป็นไทย คนไทดำที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยจึงมักเรียกชนกลุ่มของตนเองว่า “ไทยทรงดำ” ตั้งแต่นั้นมา (จวีรวรรณ, 2554)

คำสำคัญ : ไทยทรงดำ, ไทดำ, กลุ่มชาติพันธุ์

การอพยพถิ่นฐานของกลุ่มไทยทรงดำมายังจังหวัดกำแพงเพชร

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำ มีถิ่นฐานเดิมตั้งอยู่ที่เมืองแฉก ซึ่งเดิมเป็นเมืองใหญ่ของแคว้นสิบสองจุไทย ปัจจุบันคือจังหวัดเตียนเบียนฟูของประเทศเวียดนาม มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศลาว ซึ่งเดิมคือแคว้นล้านช้าง ซึ่งชาวไทดำถูกต้อนอพยพโดยสมัครใจไปมาระหว่างสองอาณาจักรนี้ ครั้นสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกอพยพผู้คนไทดำมายังประเทศไทย เพื่อหนีสงคราม โดยอพยพผ่านลงมาทางเวียดนามตอนเหนือ ลาว และเข้าสู่ประเทศไทยครั้งแรกในสมัยกรุงธนบุรี และอพยพเรื่อยมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (งามพิศ, 2545) โดยอพยพให้ตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยแห่งแรกที่จังหวัดเพชรบุรี จากนั้นจึงกระจายการตั้งถิ่นฐานอพยพออกจากพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี ไปตั้งหลักแหล่งในจังหวัดใกล้เคียงและขยายพื้นที่ออกไปไกลถึงจังหวัดเลย โดยทางเกวียนและรถไฟ นอกจากนี้ยังพบชาวไทยทรงดำที่อพยพจากจังหวัดเพชรบุรีไปอยู่ในจังหวัดราชบุรี กาญจนบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี สระบุรี ลพบุรี พิษณุโลก พิจิตร สุโขทัย ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร และสุราษฎร์ธานี (จวีรวรรณ, 2554) จากการสืบค้น พบว่า กลุ่มไทยทรงดำอพยพเข้าสู่จังหวัดกำแพงเพชรครั้งแรกราวปี พ.ศ. 2480-2490 โดยอพยพมาจากตำบลหัวถนน อำเภอคลองลาน จังหวัดนครปฐม สามารถแสดงการอพยพย้ายถิ่นของชาวไทยทรงดำที่เข้ามายังจังหวัดกำแพงเพชรได้ดังตารางที่ 1 (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, 2561)

ตารางที่ 1 แสดงการอพยพของชาวไทยทรงดำมายังจังหวัดกำแพงเพชร

ปีพุทธศักราช	อพยพจาก	อพยพไปที่
2480 – 2490	หัวถนน อำเภอคอนท่อม จังหวัดนครปฐม	อำเภอบางเลน และอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม, จังหวัดสุพรรณบุรี, จังหวัดกำแพงเพชร, จังหวัดพิจิตร
2492	วังหวน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์	วังน้ำ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร
2495	จังหวัดสุพรรณบุรี	วังน้ำ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร
2499	จังหวัดนครสวรรค์	วังน้ำ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร
2506	อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม	หนองกระทิง อำเภอชาณุวรลักษบุรี จังหวัดกำแพงเพชร
2518	อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์	อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

ที่มา : (สันติ อภัยราช, 2557)

ไทยทรงดำบ้านท่าช้าง อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำในพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชร กระจายตัวอยู่ในหลายพื้นที่ เช่น บ้านวังน้ำ บ้านหนองกระทิงและบ้านแม่ลาด ในเขตอำเภออำเภอคลองขลุง บ้านคลองแม่ลายและบ้านท่าช้าง ในเขตอำเภอคลองลาน ซึ่งถือเป็นกลุ่มไทยทรงดำที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดกำแพงเพชร สาเหตุการอพยพมีสาเหตุอย่างน้อยสองประการ คือ ประการแรกเนื่องจากสงครามที่ส่งผลให้ชาวไทยทรงดำถูกกวาดต้อนเข้ามาในประเทศไทย ประการที่สอง เพื่อต้องการบุกเบิกพื้นที่ทำการเกษตร ประกอบอาชีพทำกิน โดยประกอบเกษตรกรรมเป็นหลัก พืชที่นิยมปลูกไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนและเพื่อขาย ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด และมันสำปะหลัง กระทั่งในปัจจุบันกลุ่มไทยทรงดำในหมู่บ้านท่าช้างมีจำนวนรวม 500 หลังคาเรือน (สิริวรรณ และคณะ, 2559) และจากข้อมูลการให้สัมภาษณ์ของคนในชุมชน ได้ให้ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านไว้ว่า (ไพโร เสนาพิทักษ์, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

“บ้านท่าช้างเมื่อประมาณ พ.ศ.2500 ยังมีสภาพป่าสมบูรณ์ มีชื่อเดิมว่า ปางยางและมีผู้คนมาจับจองที่ทำกินมาจากหลายจังหวัด เช่น นครสวรรค์ สุโขทัย นครปฐม สุพรรณบุรี เพชรบุรี พิจิตร พิษณุโลก และอุทัยธานี นี่จะเป็นคนไทยได้มาอยู่รวมกันที่บ้านท่าช้าง และได้สร้างสำนักสงฆ์ขึ้นมีหลวงตาชื่อ ปัน อยู่จำวัด อยู่ 3 ปี ก็ได้จากบ้านท่าช้างไป ต่อมา พ.ศ. 2504 ชาวบ้านท่าช้างก็ได้จัดที่เรียนให้เด็ก ๆ ที่ศาลาวัด และขอครูมาจากโรงเรียนคลองน้ำไหล 1 ท่าน ชื่อ ครูบัว อยู่ได้ 1 ปี ก็มีครูเก่าสอนอยู่ 3 ปี ครูสนาม 6-7 ปี ครูสำเนียง อยู่หลายปี

ในด้านการปกครองเมื่อมาคนเข้าอยู่มากกำนันสุคำ ปิงขอด ได้ตั้งให้พ่อพา ประสิทธิเขตกิจ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านดูแลลูกบ้านท่าช้างและบ้านทุ่งหญ้าคา และเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านท่าช้างตั้งแต่นั้นมา จนถึง พ.ศ. 2521 ได้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือ นายเสาร์ เรืองทองสุข ทำหน้าที่ 15 ปี ลำดับที่ 2 นายสังเวียน อยู่อ้าง ทำหน้าที่ 2 ปี ลำดับที่ 3 นายเทียน ประสิทธิเขตกิจ ทำหน้าที่ 10 ปี และคนปัจจุบันคือ นายไพโร เสนาพิทักษ์ อยู่ในวาระ 1 สมัย ปัจจุบันเกษียณอายุ จนได้มีความคิดร่วมกับคณะกรรมการไทยทรงดำจะสืบทอดวิถีชีวิตและประเพณีไทยทรงดำ เพื่อเด็กนักเรียนบ้านท่าช้างหรือเด็ก ๆ และคนทั่วไปที่สนใจในวิถีชีวิต ประเพณีของไทดำ อยากจะเผยแพร่วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของบรรพบุรุษออกสู่สังคมภายนอก

บ้านท่าช้างได้เริ่มต้นวัฒนธรรมไทดำ เมื่อ พ.ศ. 2541 มีอาจารย์ริคม พูแก้ว ที่สอนอยู่โรงเรียนท่าช้าง สมัยนั้น ต่อมา พ.ศ. 2543 ประธานไทดำ นายปี ทองเย็น ได้ขอขบประมาณจากประธานองค์การบริหารส่วนตำบลคลองน้ำไหล ในสมัยท่านสุนทร ประสิทธิเขตกิจ ซึ่งท่านก็เป็นคนท่าช้างก็ได้ร่วมกันจัดงานไทดำ ผ่านมาได้ทุกปี หากบางปีงบประมาณน้อยผู้คนในหมู่บ้านก็ได้ออกรับแล้วก็ได้จัดงานอย่างต่อเนื่องผ่านมา 15 ปี

เมื่อวันที่ 14 เมษายน 2555 นี้เอง เมื่อเรามาถึงวันนี้เราได้ความรักความสามัคคีที่มากขึ้นจริง ๆ โดยมีการดำเนินงาน และการปฏิบัติคือ 1) สร้างจิตสำนึกร่วมกันในวิถีชีวิตประเพณีไทดำที่เป็นหลัก 2) ต่อสู้บทอดวัฒนธรรมไทดำ ไปสู่ครู อาจารย์ เยาวชน เด็ก ๆ นักเรียนบ้านท่าช้าง โดยเฉพาะเด็ก ๆ ได้เรียนภาษาไทดำ พูดและเขียนหนังสือ ไทดำ และคณะครูพร้อมเด็ก ๆ แต่งกายชุดไทดำทุก ๆ วันศุกร์ และ 3) ชมรมไทดำบ้านท่าช้าง ได้จับมือกับชมรม ไทดำภาคเหนือ 5 จังหวัด ว่าจะร่วมกันรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมประเพณีนี้ไว้ร่วมกันตลอดไป”

สังคม ประเพณีและความเชื่อของไทยทรงดำ

การแต่งกาย

เสื้อไตหรือเสื้อไทผู้ชาย จะเป็นเสื้อลำลองมีขนาดใหญ่ใส่ไปงานที่ไม่มีพิธีการมากนัก ลักษณะของเสื้อ จะเป็นผ้าฝ้ายสีครามเข้มหรือสีดำ คอตั้งแขนยาวทรงกระบอกผ่าหน้าตลอด ติดกระดุมเงิน 10-19 เม็ด ดังภาพที่ 1

เสื้อก้อมผู้หญิง มีลักษณะแตกต่างจากเสื้อไตหรือเสื้อไทผู้ชายตรงที่เสื้อก้อมผู้หญิงมีลักษณะคอตั้ง ไม่มีปก แขนยาวทรงกระบอกรัดข้อมือ ติดกระดุมเงินเหมือนเสื้อของผู้ชาย ดังภาพที่ 2 โดยจะใส่กับผ้าซิ่น ปลายแต่งโม ลักษณะของผ้าซิ่นจะมี 3 ส่วน คือ หัวซิ่นอยู่ด้านบนสุดเป็นผ้าฝ้ายสีครามเข้ม ตัวซิ่นอยู่ตรงกลาง จะมีความหนากว่าหัวซิ่นเป็นผ้าทอลายแต่งโม เวลาที่นุ่งจะทบชาย 2 ข้างมาที่ตรงกลางแล้วคาดเข็มขัดตลบลงมา ตีนซิ่นอยู่ล่างสุด เป็นผ้าทอด้วยผ้าฝ้ายเส้นหนา ดังภาพที่ 3 (ธีรยุทธ์, 2553)

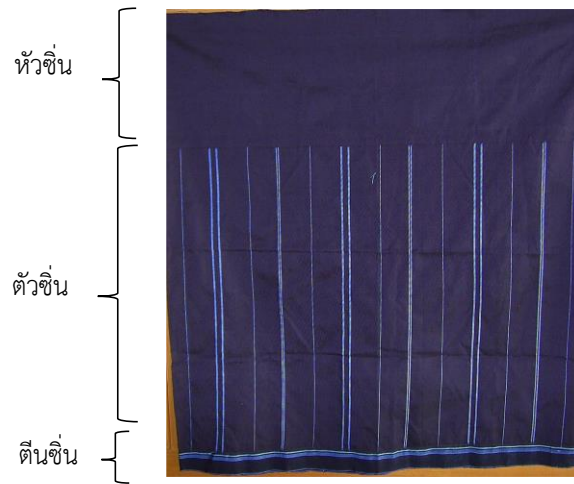
กระเป๋าคาดเอวของชายไทยทรงดำ กระเป๋าคาดเอวของชายไทยทรงดำจะนิยมสวมใส่กับเสื้อไท ซึ่งชายไทยทรงดำจะสามารถใส่ธนบัตร หรือเหรียญ หรือใบยาสูบในด้านหลังของกระเป๋าคาดได้ สำหรับลวดลาย ที่ประดับกระเป๋าคาดเอว จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับลวดลายที่ประดับหน้าหมอนอิง ซึ่งในอดีตอาจมีการประดับกระจกเล็ก ๆ ลงในลวดลายของกระเป๋าคาดเอว ทว่าในปัจจุบันจะมีการประดับกระจกเพียงแค่ หน้าหมอนอิงเท่านั้น ไม่นิยมใส่กระจกลงในลวดลายกระเป๋าคาดเอวของชายชาวไทยทรงดำ ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 1 แสดงลักษณะเสื้อไตหรือเสื้อไทผู้ชาย

ภาพที่ 2 แสดงเสื้อก้อมผู้หญิง

ภาพที่ 3 แสดง

ลักษณะซิ่นลายแดงโม

(ที่มา : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, 2561)

ภาพที่ 4 แสดงลักษณะกระเป๋าคาดเอวของชายไทยทรงดำ

ที่อยู่อาศัย

เฮือน (เรือน) ของชาวไทยทรงดำ เรียกว่า “เรือนทรงกระดองเต่า” เพราะมีรูปทรงกลมๆ รีๆ คล้ายกระดองเต่า มุงหญ้าคายาวคลุมลงมาเกือบถึงพื้นดินแทนฝาเรือน เพื่อป้องกันลม ฝน และอากาศที่หนาวเย็น ตัวเรือนยกใต้ถุนสูงเพื่อประโยชน์ในการเก็บสิ่งของเครื่องใช้ เป็นที่ประกอบกรางงาน เช่น ทอผ้า ตำข้าว เป็นคอกเลี้ยงสัตว์ มักมีแคร่ไถนั่งนอนและเป็นที่รับแขกในเวลากลางวัน เสาเรือนทำด้วยไม้ทั้งต้น มีง่ามไว้สำหรับวางคาน ยอดจั่วประดับด้วยไม้แกะสลักเป็นกิ่งคล้ายเขาควางไขว้กัน เรียกว่า “ขอกุด” พื้นเรือนทำด้วยไม้ไผ่ทาบเป็นชั้นๆ ผ่าออกติดกัน ภายในตัวบ้านเป็นพื้นที่โล่งแบ่งส่วนสำหรับที่นอน ครั้ว และเป็นส่วนที่บูชาผีเรือน เรียกว่า “กะลื้อห้อง” มีชานแดดยื่นออกจากตัวบ้าน ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 เรือนจำลองของชาวไทยทรงดำ
บ้านท่าช้าง อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

ต่อมารูปแบบเรือนไทยทรงดำได้ เปลี่ยนแปลงไปตามความจำเป็นและความเหมาะสมตามยุคสมัย เนื่องจากหวั่นาคาที่นำมาทำวัสดุหลังคาหายาก ไม่คงทน ทั้งยังเป็นวัสดุที่ง่ายต่อการติดไฟ และเนื่องจากบ้านไทยทรงดำปลูกใกล้กันเป็นกลุ่ม หากเกิดไฟไหม้จะลุกลามไปบ้านอื่น ๆ ได้รวดเร็ว ลักษณะบ้านและวัสดุที่ใช้จึงเปลี่ยนเป็นไม้เนื้อแข็ง หลังคาเป็นสังกะสี มีการแบ่งกันห้องตามลักษณะการใช้สอย ปัจจุบันเรือนไทยทรงดำมีลักษณะผสมผสานระหว่างเรือนแบบดั้งเดิมกับเรือนสมัยใหม่ บ้างก็ใช้วัสดุผสมของปูนกับไม้ บางบ้านก็เป็นรูปทรงสมัยใหม่ไม่มีเอกลักษณ์ของไทยทรงดำอยู่เลย แต่ไม่ว่าลักษณะที่อยู่อาศัยของคนไทยทรงดำจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ทุกบ้านจะมีห้องสำหรับบูชาผีเรือนซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในบ้านเป็นอย่างดี

ประเพณีและความเชื่อ

ชาวไทยทรงดำมีความเชื่อและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับผีอย่างเคร่งครัด มีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อในการนับถือผีและมีการสืบทอดการปฏิบัติเป็นประเพณีมาจนถึงปัจจุบัน การปฏิบัติพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีเป็นสิ่งที่ชาวไทยทรงดำพร้อมใจปฏิบัติหรือเข้าร่วมพิธีกรรม ถือเป็นประเพณีและหน้าที่ที่ชาวไทยทรงดำทุกคนยึดถือปฏิบัติ โดยเชื่อว่าการปฏิบัติดังกล่าวเป็นสิริมงคลแก่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ล้วนว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำ ยกตัวอย่างเช่น การประกอบพิธีเซ่นไหว้จะเรียกว่า เสน ชาวไทยไซ่ง

พิธีกรรมการเสนอยู่หลายอย่าง เช่น เสนเฮือน เสนเรียกขวัญ เสนสะเดาะเคราะห์ เสนรับฝังมด เสนฆ่าเกียด เสนเตง ฯลฯ

คำว่า “เสน” เป็นภาษาไทยทรงดำ แปลว่าการเซ่นหรือการสังเวย โดยการเสนเหล่านี้เป็นวิธีจัดการกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเพื่อขจัดความกลัว และสร้างกำลังใจ การเสนทุกอย่างล้วนต้องพึ่งพาอาศัยหมอเสนเป็นเจ้าพิธีเป็นวิธีการที่มีมาก่อนรับนับถือพุทธศาสนา พิธีกรรมการเสนทุกพิธีกรรม จะทำในห้องกะล้อห้อง เท่านั้น

ยกตัวอย่างพิธีกรรมเสน เช่น พิธีเสนเฮือน คือ พิธีเซ่นผีเรือนของชาวลาวไซ่งหรือไทยทรงดำ ผีเรือนในที่นี้ หมายถึง พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ผู้ล่วงลับไปแล้วและทำพิธีอัญเชิญมาไว้บนเรือน พิธีเสนเฮือนนิยมทำกันเป็นประจำแต่ละบ้านทุกปีหรือ 2-3 ปีครั้ง เพื่อให้ผีเรือนของตนได้มารับเครื่องเซ่นไหว้จากลูกหลาน เป็นการแสดงความกตัญญู ระลึกถึงพระคุณของบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ เชื่อกันว่าเมื่อจัดพิธีเซ่นไหว้ผีเรือนแล้ว ผีเรือนจะปกป้องคุ้มครองรักษาตนและครอบครัวให้มีความสุข เจริญก้าวหน้า ทำมาค้าขึ้น พิธีเสนเฮือนกระทำเดือนใดก็ได้ ยกเว้นเดือน 9 เดือน 10 เพราะเชื่อกันว่าผีเรือนจะไปเฝ้าทเวตดา จึงไม่อยู่บ้าน โดยปกติแล้วมักทำกันในระยะ

ที่ว่างจากงานทำนา และในเดือน 5 ไม่นิยมทำเพราะเป็นช่วงหน้าแล้ง ไม่ค่อยมีความอุดมสมบูรณ์ (ธันวดี, 2558)

ภาพที่ 6 ตัวอย่างพิธีกรรมเสนเฮือนโดยหมอเสนในห้องกะล่อห้อง

ประเภทของการเสนที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต

การเสนเป็นการแสดงถึงความกตัญญูของลูกหลานที่มีต่อปู่ย่าตายาย ผู้รู้ได้จัดแบ่งประเภทการเสนต่างกันอย่างน้อยบ้างไม่เท่ากัน ทั้งนี้เป็นเพราะในแต่ละท้องถิ่นการจัดพิธีเสนเป็นไปตามความเชื่อถือที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นการเฉพาะเรื่อง เฉพาะกรณี ยกตัวอย่างเช่น (กานต์ทิศา, 2558)

1. เสนเรียกขวัญหรือเสนขึ้นเสื่อ เป็นการเสนเพื่อให้ผู้ที่กำลังเจ็บป่วยให้หายจากอาการป่วยไข้และเพื่อให้ผีหรือเทวดาช่วยนำขวัญผู้ป่วยที่ตกหาย ณ ที่ใดให้กลับมาสู่ตัว

2. เสนรับผีมด เป็นพิธีเสนให้ผีแม่มด หมายถึง หมอหญิงที่ทำพิธี หรือที่เรียกว่า “ครุ่มด” มาอยู่ด้วย เป็นพิธีการรับมอบหรือครอบครองแก่ผู้รับหน้าที่เป็นแม่มดคนใหม่ หลังจากที่คนเดิมได้สอนความรู้ในเรื่องพิธีการแก่แม่มดคนนั้นแล้ว

3. เสนฆ่าเกือก คือ พิธีฆ่าแม่เดิมของเด็กเมื่อแรกเกิด เพราะแม่เดิมจะคอยติดตามเด็กที่เกิดมา ทำให้เด็กคนนั้นเจ็บป่วย แล้วก็ตาย จึงต้องทำพิธีเสนฆ่าแม่เดิม เด็กคนนั้นจึงจะมาสุขภาพแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

4. เสนกวัดไกว หรือ เสนกวัดก้วย เป็นพิธีเสนปัดกวาดให้สิ่งชั่วร้ายออกไปจากเรือนพิธีปัดรังควานเนื่องจากบ้านนั้นมีคนตายจึงเรียกว่า เเฮือนฮ้าย เมื่อจัดศพผู้ตายไปแล้ว ต้องจัดพิธีเสนกวัดก้วยหลังจากเผาศพไปแล้ว 1 เดือน โดยการเชิญแม่มดมาทำพิธีไล่สิ่งชั่วร้ายออกไปจากบ้านเรือนให้บ้านบริสุทธิ์ พ้นจากเคราะห์และจากและจากทุกข์โศก

5. เสนปาดตง หรือ เสนปาดตง คือ การนำเครื่องเช่นไหว้ไปให้ผีเรือนของตนกินทุก 10 วัน ที่ห้องกะล่อห้อง วันที่จัด ปาดตง เรียกว่า มื้อ เวนตง เป็นการเช่นไหว้อย่างธรรมดา ต่างกับพิธีเสนและพิธีเช่นปาดตงข้าวใหม่

พิธีแปงขวัญ

การแปงขวัญ หรือ การเรียกขวัญ คือ การเรียกขวัญของตนเองให้กลับคืนมา โดยการจัดทำพิธีอันวอน แถนหรือผู้เป็นใหญ่ในเมืองฟ้า ให้ปล่อยขวัญกลับคืนมา มีการไล่ขวัญด้วยสิ่งแลกเปลี่ยน การซบกลอนเทวดาด้วยเครื่องดนตรีและการไต่ถามด้วยการนับเมล็ดข้าวสารหรือทอดไม้คว่าหงาย เป็นต้น ชาวไทยทรงดำมีความเชื่อว่า ผีขวัญเป็นผีที่อยู่ในร่างกายของแต่ละคนเป็นมิ่งขวัญของเรือนร่างประดุจดังพี่เลี้ยงของร่างกาย ตัวอย่างผีขวัญ เช่น เด็กเล็ก ๆ ปวดหัว ตัวร้อนนอนเป็นไข้ ผื่นละเมอไม่ได้สติขณะที่ป่วย หรือเกิดอาการตกใจ จนทำให้ถึงกับล้ม

หมอนนอนเสื่อไปเช่นนี้ก็หมายความว่าผีขวัญลอยไปในที่ต่าง ๆ นอนหลับฝันไม่ดีแสดงว่าผีขวัญไม่อยู่กับตัว เทียวเตรไปโดยไม่รู้ที่อยู่ในกรณีเช่นนี้ผู้นั้นจะต้องเรียกขวัญเพื่อให้กลับคืนมาอยู่กับตัวเหมือนเดิม

การแบ่งขวัญแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) แบ่งเด็ก เครื่องพิธีได้แก่ข้าวสุกปากหม้อ ไข่ต้ม โดยหมอมขวัญทำพิธีเรียกขวัญให้กลับมาอยู่ในตัวเด็ก จบแล้วใช้เส้นด้ายผูกข้อมือ และให้กินข้าวกับไข่ต้มในปานขวัญนั้น

2) แบ่งขวัญคนโสดหรือคนทั่วไป เครื่องพิธีได้แก่ข้าวสุกปากหม้อ ไก่ต้ม 1 ตัว เหล้า 1 ขวด พิธีกรรมคล้ายการแบ่งขวัญเด็ก

3) แบ่งขวัญผู้สูงอายุ เครื่องพิธีได้แก่ข้าวสุกปากหม้อ หัวหมูต้มสุก 1 หัว เหล้า 1 ขวด หมากพลูบุหรี่ยาสูบปานขวัญ ผู้ทำพิธีต้องเป็นผู้ได้เรียนรู้การแบ่งขวัญเรียกว่าต้องมีครูอาจารย์ จึงจะทำพิธีได้

ขั้นตอนการแบ่งขวัญ

พิธีจะเริ่มตอนเย็น ประมาณ 16.00 น. เป็นต้นไป ผู้จะเข้าพิธีแบ่งขวัญนั่งต่อหน้าผู้ทำพิธี ญาติพี่น้องนั่งล้อมวงห่างๆ หมอมขวัญเป็นได้ทั้งชายและหญิง หมอมขวัญจะถือห่อเสื่อผ้าของผู้เข้าพิธีสะพายถุงหลา ถุงหลามีสิ่งต่อไปนี้เป็นคือ ห่อข้าว 10 ห่อ ห่อปลา 9 ห่อ และห่อไก่ ส่วนมืออีกข้างหนึ่งถือสวิง 1 ปาก และมืออีกข้างหนึ่งถือไม้ที่จุดไฟหรือท่อนฟืนที่จุดไฟ จากนั้นหมอมขวัญจะกล่าวเรียกขวัญให้มาอยู่กับตัวผู้เข้าพิธีถ้าขวัญหายหรือขวัญหนีไปจากที่ใด เมื่อขวัญเข้ามาถึง หมอมขวัญจะมอบห่อเสื่อผ้าให้กับผู้ทำพิธีนั้น แล้วผูกด้ายที่ข้อมือ หลังจากนั้นจัดเลี้ยงอาหารแก่ญาติที่มาร่วมพิธีเป็นเสร็จพิธีแบ่งขวัญ

ภาพที่ 7 (ก) หมอมขวัญช้อนขวัญที่หน้าบ้าน

ภาพที่ 7 (ข) หมอมขวัญทำพิธีเชิญขวัญ

ภาพที่ 7 (ค) หมอมขวัญมอบเหล้า มอบเสื่อผ้า และผู้ข้อมือให้ผู้เข้าพิธี

ภาพที่ 7 แสดงตัวอย่างพิธีแบ่งขวัญผู้สูงอายุ

(ที่มา : ปานทิพย์, ม.ป.ป.)

พิธีแต่งงาน

การแต่งงาน หรือเรียกว่า งานกินดอง หรือ งานกินหลอง หมายความว่า งานเลี้ยงเพื่อความเกี่ยวดอง เป็นญาติกัน ชายหนุ่มหญิงสาวเมื่อมีความรักใคร่ชอบพอดถึงขั้นแต่งงานกัน ฝ่ายชายก็จะส่งผู้ใหญ่ไปสู่ขอหญิงสาวจากพ่อแม่ฝ่ายหญิง เรียกว่า ไปโอ้โหลม สิ่งของที่เตรียมไป คือ ห่อหมากพลูบุหรี่ยาสูบ 2 ชุด พร้อมทั้ง

หญิงสาว 2 คน ซึ่งเป็นผู้ถือหอหมากพลุนั้น ทั้งเท่าแก่ และหญิงสาวต้องสวมใส่เสื้อฮีให้เรียบร้อยถูกต้องตามประเพณี ถ้าเจรจาตกลง ก็จะนัดหมายทำการหมั้น หรือจะนัดหมายแต่งงานกันก็ได้

ขั้นตอนการแต่งงาน การแต่งงานแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ สอง สู่ สา ส่ง

1) ชั้นสองหรือชั้นหมั้น เมื่อทำพิธีเสร็จแล้ว ฝ่ายชายจะไปเยี่ยมฝ่ายหญิงได้เป็นครั้งคราว เรียกว่า “ไปหยามห่อมะปูด” คือ ไปเยี่ยมเยียนห่อหมากพลูของหมั้นของพากที่บ้านหญิง หรือวิธีการไปพบกับคนรัก

2) ชั้นสู่ คือ การที่ฝ่ายชายไปมาหาสู่ฝ่ายหญิง

3) ชั้นสา คือ ฝ่ายชายไปทำงานรับใช้ที่บ้านฝ่ายหญิงเป็นเวลา 1-5 ปีกรณีที่พ่อแม่ฝ่ายหญิงจะไม่เรียกสินสอดทองหมั้น ฝ่ายชายจึงต้องไปอาสาทำงานรับใช้พ่อแม่ฝ่ายหญิงเป็นการทดแทน

4) ชั้นส่ง คือ พิธีส่งตัวเจ้าสาวให้เจ้าบ่าวในวันแต่งงาน

การไหว้พ่อแม่เจ้าสาว เมื่อเจ้าบ่าวไหว้พ่อแม่เจ้าสาว ผู้นำไหว้เจ้าบ่าวจะกล่าวนำว่า “องปอ เอ นอ ซ้อยผู้ลุ่มด้าว แอวไหว้เฮา เอาแฝบ เจ้าเป็นปอซ้อยนา” แปลว่า ท่านพ่อ ข้าพเจ้าผู้ลูกมาคุกเข่าท้าวเอวไหว้ด้วยความเคารพ ต่อไปนี้ท่านเป็นพ่อแม่เจ้าของข้าพเจ้าแล้ว พ่อแม่ของเจ้าสาวก็จะกล่าวให้ศีลให้พรว่า ขอให้อายุมันขวัญยืน ทำมาค้าขึ้นมีเงินทองจะเป็นผิวเมียกันมันคง มีลูกเต็มบ้านมีหลานเต็มเมือง ฝ่ายเจ้าบ่าวกล่าวรับ อุ่มให้หัวปิว (พร) ใส่เกล้า จะอยู่กับจนแก่เฒ่า

พิธีงานศพ

ไทยทรงดำถือว่าการตายเป็นเรื่องสำคัญมาก เมื่อมีการตาย ญาติพี่น้องมีเดียวกันจะหยุดทำงานทุกอย่างเพื่อเป็นการไว้ทุกข์ และช่วยกันจัดการเกี่ยวกับประเพณีงานศพนั้น เรียกว่า “กำบ้าน กำเมือง” และถือเป็นการไต่ถามความไต่ถามกันว่าจะนำศพไปเผาแล้วจึงจะมีการทำงานปกติได้ ไทยทรงดำมีความเชื่อถือบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัดมีความเชื่อว่าคนตายเป็นผู้แล้วสามารถให้คุณให้โทษแก่แก่สามีภรรยา หรือบุตรธิดา ญาติพี่น้องได้ พ่อแม่ตายไปแล้วจึงต้องเป็นผู้ประจำบ้าน เรียกว่าผีบ้านผีเรือน จุดชื่อไว้ในบัญชีประจำบ้านเรียกว่า ปับผีเรือน แต่ละครั้งที่มีการเซ่นไหว้เพื่อเลี้ยงผีเรือน ต้องอ่านปับผีเรือนเรียกให้มารับเครื่องเซ่นนั้นที่ละชื่อ ผีที่จะเชิญต้องเป็นผีที่ตายดีคือ เจ็บป่วยไข้ตาย แก่หมดอายุและตายในบ้านส่วนผีที่ตายนอกบ้าน หรือ ตายเพราะอุบัติเหตุต่าง ๆ เรียกว่าผีตายโหง จึงไม่มีรายชื่อที่ปับผีเรือน

ตามประเพณีดั้งเดิมไม่มีพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เมื่อมีคนตายก็จะนำศพไปเผาที่ป่าช้า บรรดาญาติพี่น้องเพื่อนบ้านจะพากันนุ่งดำไปบ้านคนตายร้องไห้ร้องไห้ไว้อาลัย สมัยก่อนจะตั้งศพไว้เพียง 1 คืน ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงไปอาจตั้งศพไว้ 2 – 3 คืน ตามฐานะ มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระอภิธรรมเทศน์แจ่ง ทอดผ้าบังสุกุล ฯลฯ เป็นต้น วันเคลื่อนศพไปเผาจะมีพิธีบอกทางผู้ตายโดยหมอผีเรียกว่า “เซ้อย” เซ้อยจะทำพิธีบอกทางเพื่อให้วิญญาณผู้ตายเดินทางกลับไปบ้านเกิดเมืองนอน คือ เมืองแถน ได้ถูกต้อง พอเซ้อยบอกทางเสร็จให้ยกหีบศพหันขวางกับชื่อบ้าน จากนั้นเป็นพิธีช้อนขวัญ ให้ลูกหลานเดินรอบศพจากซ้ายไปขวา 3 รอบ แล้วเดินออกตรงทางออก ระหว่างเดินออกตรงทางออกจะมีหญิงชราถือสวิง ซึ่งภายในสวิงมีเสื้อผ้าของลูกหลานที่เดินวนเดินทำท่าช้อนไปมาเพื่อช้อนขวัญของผู้ที่เดินรอบไม่ให้หนีเตลิดไปตามผู้ตาย เมื่อเดินครบจะมีญาติผู้ใหญ่ยืนคอยรอรับเป็นแถวอยู่ 2 ข้างทาง ต่างจับมือถือแขนหลุดออกจากการเดินวนเป็นการรับขวัญให้มาอยู่กับตนแล้วหยุดพักรับประทานอาหารกลางวัน ตอนบ่ายเคลื่อนศพไปป่าแสว (ป่าช้า) หรือฌาปนสถาน

บทสรุป

จากการศึกษาค้นคว้า และสอบถามข้อมูลจากคนในชุมชนไทยทรงดำบ้านท่าช้าง ตำบลคลองน้ำไหล อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ทำให้ทราบว่าการดำรงความเป็นปึกแผ่นของสังคมชาวไทยทรงดำให้มีกรอบของจารีตประเพณีที่เป็นแบบแผนในการจัดระเบียบที่ถูกต้องดังามในวิถีชีวิตอยู่ที่เรื่องของประเพณีที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อในการนับถือผี เป็นความเชื่อแบบวิญญานนิยมที่มีอิทธิพลสำคัญต่อประเพณีทั้งที่เป็นรูปธรรมและที่เป็นสัญลักษณ์แทนแนวความคิดแบบนามธรรม ซึ่งความเชื่อเรื่องผีและความเชื่อเรื่องขวัญแสดงออกผ่านทางพิธีกรรมในรอบชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย จากความเชื่อที่ว่าผีแถนเป็นผู้สร้างมนุษย์ และให้มีขวัญของแต่ละคน ความเชื่อและพิธีกรรมทำให้ชุมชนไทยทรงดำยังคงดำรงอยู่หากแต่พิธีกรรมบางอย่างที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีต ถูกสังคมสมัยใหม่เข้ามาแทนที่สังคมในแบบเก่า เมื่อเด็กรุ่นใหม่ใส่ใจน้อยลงและคนเฒ่าก็เริ่มหย่อนยานในเรื่องของประเพณี ประกอบกับชีวิตที่ต้องแข่งขันในการประกอบอาชีพ ต้องการรายได้ที่มากกว่าเป็นสภาพสังคมที่ไม่ใช่ชีวิตแบบสมัยโบราณ โดยปัจจุบันมีกลุ่มคณะกรรมการประเพณีและวัฒนธรรมไทยทรงดำของชุมชนที่ยังคงพยายามดำรงและรักษาขนบประเพณีไว้ให้ดำรงอยู่เพื่อสืบทอดไปยังรุ่นลูกหลานต่อไปอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- กานต์ทิศา สีหมากสุก. (2558). **วิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงความเชื่อในพิธีกรรมของ
ไทยทรงดำ: กรณีศึกษาเขตตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี**. คุษฎีนิพนธ์ปรัชญา
คุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา. มหาวิทยาลัยบูรพา.
- กลุ่มนักศึกษาโครงการเรียนรู้ร่วมกันสรรค์สร้างชุมชน. (2547). **สารานุกรมไทดำล้ำค่า**. เพชรบุรี: เพชรภูมิ
การพิมพ์.
- งามพิศ สัตย์สรวง. (2545). **สถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษาครอบครัว
ไทยโซ่ง**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จूरีวรรณ จันพลา และคณะ. (2554). **รายงานวิจัยการพัฒนาารูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำเพื่อสร้าง
มูลค่าเพิ่มตามแนวทาง เศรษฐกิจสร้างสรรค์**. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- ไทยทรงดำ. **“ข้อมูลแปดชาติพันธุ์ในจังหวัดราชบุรี”**. (ม.ป.ป.). สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏ
หมู่บ้านจอมบึง. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://culture.mcru.ac.th/Artwork/PDF-TH/Tongdoam/1-hist.pdf>. [2561, มีนาคม 10].
- ฉันทดี สุขประเสริฐ. (2558). **การเสนเรือน**. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). [ออนไลน์]. เข้าถึงได้
จาก: <http://www.sac.or.th/databases/rituals/detail.php?id=8>. [2561, มีนาคม 11].
- ธีรยุทธ์ มูลละออง. (2553). **การศึกษาและพัฒนาเครื่องแต่งกายไทยทรงดำเพื่อธุรกิจชุมชน : กรณีศึกษา
จังหวัดสุพรรณบุรี**. ปริญญาานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาานวัตกรรมการออกแบบ.
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ปานทิพย์ ดอนชนไพโร. **ประเพณีที่สืบทอด**. “การเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นไทดำในศตวรรษที่ 21”. [ออนไลน์].
เข้าถึงได้จาก: <https://sites.google.com/a/esanpt1.go.th/thxng-thin-thi-da/bth-thi-2-prapheni-thi-subthx11d/sen-paeng-khway>. [2561, มีนาคม 11].
- ไพโร เสนาพิทักษ์. (2560, ธันวาคม 14). **ตัวแทนชาวไทยทรงดำ บ้านท่าช้าง. สัมภาษณ์**.
- สันติ อภัยราช. (2557). **“ไทยทรงดำ บ้านวังน้ำ ตำบลวังยาง อำเภอลองขลุ้ง กำแพงเพชร”**. **จดหมายเหตุ
วัฒนธรรมกำแพงเพชร โดย อาจารย์สันติ อภัยราช**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.sunti-apairach.com/letter/index.php?topic=1043.0>. [2561, มีนาคม 10].

เครื่องเงินชาวเขาเผ่าเมี่ยน (เย้า) อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

วีรวรรณ แจ่มไม้

อาจารย์, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

ชญาณันท์ ศิริกิจเสถียร

อาจารย์, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

นงลักษณ์ จันทร์พิชัย

อาจารย์, สาขาวิชาฟิสิกส์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

ความนำ

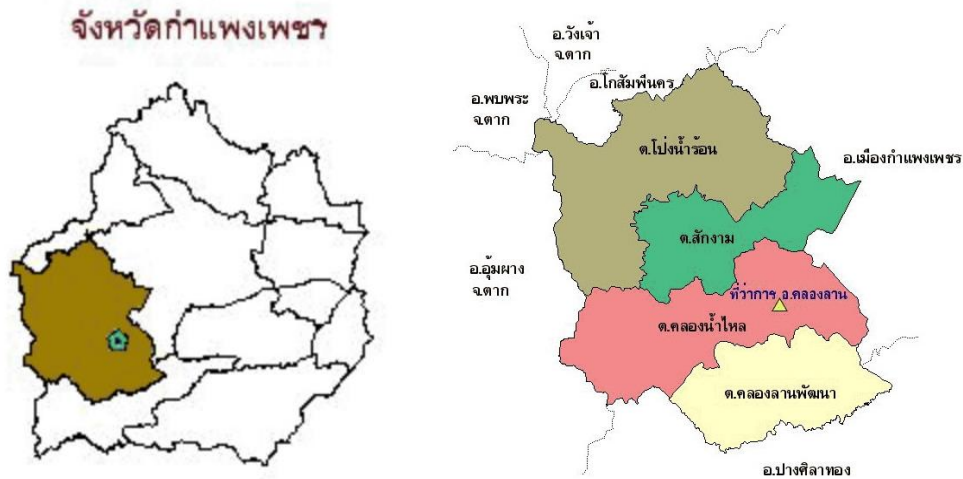
เครื่องเงินชาวเขาในอำเภอคลองลานจังหวัดกำแพงเพชร ปัจจุบันมีผู้ผลิตอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งกลุ่มผู้ผลิตเครื่องเงินชาวเขานั้น จะแบ่งออกเป็น 2 ชนเผ่าหลักๆ ได้แก่ กลุ่มชนเผ่าเมี่ยน (เย้า) และกลุ่มชนเผ่าม้ง ซึ่งทั้งสองกลุ่มชนเผ่านี้มีประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการเริ่มต้นทำเครื่องเงินชาวเขาที่แตกต่างกัน คือ กลุ่มชนเผ่าเมี่ยน (เย้า) เป็นช่างผลิตเครื่องเงินชาวเขากลุ่มแรกที่มีวิธีการผลิตสืบทอดงานฝีมือมาจากบรรพบุรุษสำหรับกลุ่มชนเผ่าม้งนั้น เริ่มต้นทำเครื่องเงินจากการไปฝึกทักษะวิชาชีพที่จังหวัดสุโขทัย เนื่องจากที่นั่นได้ขึ้นชื่อเรื่องวิธีการผลิตเครื่องเงินชาวเขาเผ่าม้งและเมื่อหลังจากที่ชนเผ่าม้งได้เรียนรู้วิธีการผลิตเครื่องเงินแล้ว ก็ได้นำความรู้ที่นำมาใช้เป็นการประกอบอาชีพ ณ ถิ่นฐานบ้านเกิดของตน (บุญมา อินตะ, สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2560) งานหัตถกรรมเครื่องเงินชาวเขานี้ เป็นงานฝีมือประเภทเครื่องประดับซึ่งมีความละเอียดและความประณีตเป็นอย่างมาก ลวดลายของเครื่องเงินนั้นจะใช้ลวดลายแบบโบราณดั้งเดิม อาทิ ลายธรรมชาติ ลายต้นไม้ ลายรอยเท้าสัตว์ ซึ่งเลียนแบบมาจากธรรมชาติ สิ่งที่อยู่รอบตัว หรือสิ่งของเครื่องใช้ทำมาหากิน

คำสำคัญ : เครื่องเงินชาวเขา, รูปแบบการขาย, กลุ่มชาติพันธุ์, อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

ข้อมูลทั่วไป อำเภอคลองลาน

คำขวัญอำเภอคลองลาน : คลองลานเมืองคนงาม น้ำตกสวย เต็มไปด้วยไม้สัก อนุรักษ์ วัฒนธรรมมากมี ของดีเครื่องเงิน (ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอ, 2561).

จากคำขวัญของอำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชรจะเห็นได้ว่า ของดี ที่ขึ้นชื่ออย่างหนึ่งของอำเภอคลองลาน นอกจากธรรมชาติที่สวยงามแล้ว นั่นก็คือ “เครื่องเงิน” เครื่องเงินเป็นสิ่งแสดงอัตลักษณ์เอกลักษณ์ และวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของผู้คนอำเภอคลองลานมาตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะเครื่องเงินชาวเขา ซึ่งเป็นสิ่งแสดงอัตลักษณ์ เอกลักษณ์ การดำรงชีวิต รวมไปถึงความผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติ ผ่านลวดลายของเครื่องเงินชาวเขานั่นเอง

ภาพที่ 1 แสดงที่ตั้งของตำบลต่าง ๆ ในอำเภอคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลานจังหวัดกำแพงเพชร (ที่มา : เทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา, 2561)

เครื่องเงินชาวเขาที่ขึ้นชื่อมากอยู่ในตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งตำบลคลองลานพัฒนาประกอบไปด้วย 21 หมู่บ้าน ได้แก่

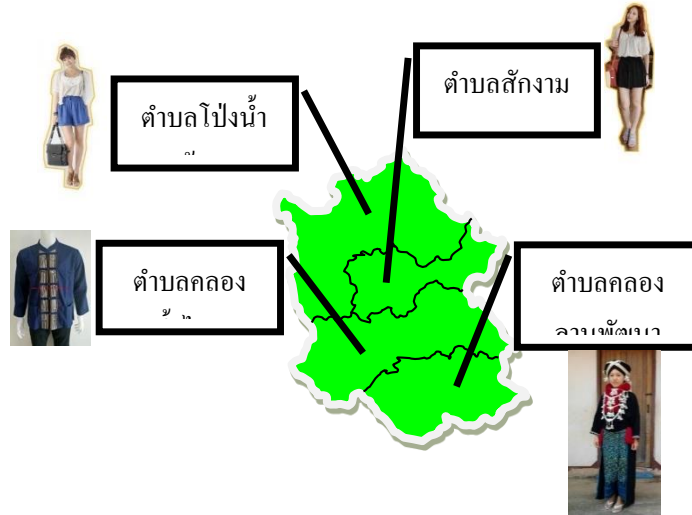
บ้านกะเหรี่ยงคลองลาน จำนวน 2 หมู่บ้าน		บ้านคลองลาน 1
บ้านคลองลาน 2	บ้านมอมะค่า1	บ้านมอมะค่า2
บ้านปางตาเอ	บ้านสวนส้ม	บ้านคลองน้ำไหลใต้
บ้านปากคลองลาน	บ้านท่าข้ามสามัคคี	บ้านเลิงกระพงษ์
บ้านใหม่ธงชัย	บ้านแม่พิช(แปลงสี่)	บ้านคลองเตย
บ้านทะเลพัฒนา	บ้านโชคชัยพัฒนา	บ้านมอตะแบก
บ้านคลองปลาร้า	บ้านปางข้าวสาร	

จากจำนวนหมู่บ้านในตำบลคลองลานที่มีทั้งหมด 21 หมู่บ้าน แสดงให้เห็นว่า ตำบลคลองลานพัฒนาเป็นตำบลขนาดใหญ่ ซึ่งมีประชากรชาย หญิง รวมกันทั้งสิ้น 1,356 คน หรือ 496 ครัวเรือน โดยมีหมู่บ้านคลองเตยเป็นหมู่บ้านที่มีชาวเขาทำเครื่องเงินมากที่สุด (เทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา, 2561)

ภาษาท้องถิ่นและการแต่งกาย

ในด้านภาษาและการแต่งกายภาพรวมของอำเภอคลองลานสามารถแบ่งตามลักษณะภาษาและลักษณะการแต่งกายตามแต่ละตำบล คือ ตำบลโป่งน้ำร้อนและตำบลสักงามจะมีภาษาและลักษณะการแต่งกายสวนใหญ่เน้นไปทางภาคกลางหรือลักษณะทั่วไปที่นิยมใส่กัน ส่วนในด้านภาษานั้นพบว่าใช้ภาษาไทย(ภาษากลาง) เป็นภาษาหลักในการสื่อสาร ต่อมาคือตำบลคลองน้ำไหล การแต่งกายส่วนใหญ่จะแต่งกายด้วยชุดม่อฮ่อมและใช้ภาษาเหนือเป็นภาษาหลักในการสื่อสาร ตำบลสุดท้ายคือ ตำบลคลองลานพัฒนา ซึ่งเป็นตำบลที่มีลักษณะการแต่งกายและการใช้ภาษาแตกต่างไปจากตำบลอื่น ๆ ในอำเภอเดียวกันนั้นก็เพราะว่า ประชากรส่วนใหญ่ในตำบลคลองลานพัฒนาเป็นชนชาวเขาหลากหลายเผ่ามาอยู่ร่วมกัน หนึ่งในนั้นคือ

เผ่าเมี่ยน(เย้า) ม้ง กะเหลียง มูเซอ เป็นต้น ดังนั้นการแต่งกายของประชาชนจึงแต่งกายด้วยชุดชาวเขา และใช้ภาษาม้ง ภาษาอีสานและภาษาลาวเป็นภาษาที่ใช้ในการสื่อสารทั่วไป (เทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา, 2561) ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แสดงเขตพื้นที่การใช้ภาษาและเครื่องแต่งกายในอำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

สภาพเศรษฐกิจ

- อาชีพหลัก ได้แก่ เกษตรกรรม
- ไร่มันสำปะหลัง
 - ไร่ข้าวโพด
 - ไร่อ้อย
 - นาปี นาปัง
 - สวนทุเรียน
 - สวนลำไย
 - สวนสตรอว์เบอร์รี่
 - ส้มเขียวหวาน

- อาชีพเสริม ได้แก่ ทำเครื่องเงิน
- เลี้ยงสัตว์ รับจ้าง (เทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา, 2561)

ประเพณีเด่นในตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

1. ประเพณีแห่เจ้าพ่อ เจ้าแม่คลองลาน (งานจิว)

อำเภอคลองลาน เป็นอำเภอที่มีความหลากหลายทางเผ่าพันธุ์ มีความหลากหลายทางประเพณี ความเชื่อและวัฒนธรรม สามารถสังเกตได้จากประเพณีและวัฒนธรรมที่มีในอำเภอคลองลาน อาทิ ประเพณีแห่เจ้าพ่อ เจ้าแม่คลองลาน (งานจิว) เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมานานับ 10 ปี ซึ่งเป็นประเพณีที่แสดงออกถึงความเชื่อ ความเคารพบูชาและเพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองบ้านเรือนของคนในอำเภอคลองลานมาตลอดทั้งปี ในการจัดงานประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่คลองลานนั้นในขบวนแห่จะประกอบไปด้วยสิงโตและมังกรทอง (แสดงออกถึงความเป็นคนไทยเชื้อสายจีน) ในขบวนแห่นั้นยังมีการแสดง "ต่อตัว" ของคณะเซตสังเวย สิงโต มังกรทอง แห่งเมืองปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ร่วมขบวนมาด้วย (ดังภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 แสดงประเพณีแห่เจ้าพ่อ เจ้าแม่คลองลาน (งานจิว) อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
(ที่มา : เทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา, 2561)

2. ประเพณีรีนเริงโยนลูกช่วง (ปีใหม่ม้ง)

งานประเพณีต่อไปได้แก่ ประเพณีรีนเริงโยนลูกช่วง (ปีใหม่ม้ง) เป็นงานประเพณีของชาวม้งคลองลาน หรือ ที่ชาวม้งเรียกกันว่า “นอเป็โจวฮ์” แปลตรงตัวได้ว่า “กินสามสิบ” ซึ่งจัดขึ้นเพื่อฉลองความสำเร็จในการเพาะปลูกโดยจะจัดขึ้นหลังเก็บเกี่ยวผลผลิตในรอบปีเรียบร้อยแล้ว นอกจากนั้นแล้วยังเป็นการบูชาถึงผีฟ้า ผีป่า ผีบ้าน ที่ให้ความคุ้มครองและดูแลให้มีความสุขสำราญตลอดทั้งปี รวมถึงผลผลิตที่ได้ในรอบปีด้วย นอกจากนั้นแล้วในงานประเพณีปีใหม่ม้งยังจะมีการจัดการละเล่นต่าง ๆ อาทิ การเล่นลูกช่วง หรือที่เรียกกันว่า “จูปะ” ลูกช่วง มีลักษณะกลมเหมือนลูกบอลทำด้วยเศษผ้า มีขนาดเล็กพอที่จะถือด้วยมือข้างเดียวได้ โดยจะแบ่งผู้เล่นออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายหญิง กับฝ่ายชาย โดยฝ่ายหญิงจะเป็นผู้ที่เอาลูกช่วงไปให้ฝ่ายชาย เมื่อตกลงกันได้ก็จะทำการโยนลูกช่วง โดยแต่ละฝ่ายจะยืนเป็นแถวหน้ากระดานเรียงหนึ่งหันหน้าเข้าหากัน มีระยะห่างกันพอสมควร แล้วโยนลูกช่วงให้กันไปมา และสามารถทำการสนทนากับคู่ที่โยนได้ เพื่อเป็นการสร้างความสนุกสนานเป็นการฉลองปีใหม่ และเป็นการหาคู่ให้แก่หนุ่มสาว เพื่อมิตรภาพที่ดีต่อกันแต่หญิงที่แต่งงานแล้ว จะไม่มีสิทธิในการเล่นลูกช่วงอีก เพราะถือว่าผิดตามธรรมเนียมของม้ง ส่วนฝ่ายชาย สามารถเล่นได้ แต่อยู่ที่ว่าฝ่ายหญิงจะทำการยินยอมเล่นกับตนหรือไม่ แล้วแต่ฝ่ายหญิงสาวคนนั้น ๆ การละเล่นดังกล่าวถือว่าการละเล่นที่เป็นเอกลักษณ์ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้าเที่ยวงานปีใหม่ม้ง อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ได้เป็นอย่างดี

3. ประเพณีกวนข้าวทิพย์

พิธีกวนข้าวทิพย์ เป็นประเพณีทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่ยังคงรูปเค้าโครงการของการรักษาประเพณี มีความเชื่อถ้อยอย่างมั่นคง เป็นแบบอย่างที่ดีซึ่งแฝงไปด้วยคุณธรรมและจริยธรรม โดยจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงวันวิสาขบูชา เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนเห็นความสำคัญและรักษาไว้ซึ่งศิลปะ ประเพณีภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น อันจะเป็นการเผยแพร่ สืบสาน อนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีประจำท้องถิ่นให้คงอยู่อย่างยั่งยืนและส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน สร้างความสามัคคีในชุมชน

ภาพที่ 4 แสดงประเพณีรีนเร็งโยนลูกช่วง (ปีใหม่้มัง) อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
(ที่มา : เทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา, 2561)

ภาพที่ 5 แสดงประเพณีกวนข้าวทิพย์ อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
(ที่มา : เทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา, 2561)

จากที่ยกตัวอย่างงานประเพณีที่เกิดขึ้นในอำเภอคลองลานสามารถเห็นได้ว่า อำเภอคลองลานเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดกำแพงเพชรที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์แต่ก็สามารถอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ดังกล่าวนี้ สะท้อนออกมาในประเพณีแห่เจ้าพ่อ เจ้าแม่คลองลาน (งานจิว) ซึ่งเป็นความเชื่อของคนไทยเชื้อสายจีน งานประเพณีรีนเร็งโยนลูกช่วง (ปีใหม่้มัง) เป็นงานประเพณีที่มีเอกลักษณ์ของชาวเขาเผ่าม้ง สุดท้ายคือ งานประเพณีกวนข้าวทิพย์ ซึ่งเป็นงานประเพณีทางพุทธศาสนา เป็นประเพณีที่รวมความเชื่อ ความศรัทธาของคนไทยที่อาศัยอยู่ในอำเภอคลองลานที่นับถือศาสนาพุทธมาร่วมประเพณี ทั้ง 3 ประเพณีเป็นประเพณีที่เฉพาะเจาะจงของชาติพันธุ์แต่ปัจจุบันคนทั่วไปก็สามารถเข้าร่วมกันประเพณีทั้ง 3 ได้ โดยไม่แยกแยะเฉพาะม้ง หรือเฉพาะคนไทยเชื้อสายจีนเท่านั้น

ผลิตภัณฑ์เด่นของตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน

จากการสัมภาษณ์ประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร กล่าวถึงผลิตภัณฑ์เด่นในตำบลคลองลานพัฒนาไว้หลายชนิด อาทิ ตูกตาเรชิน

1. ตุ๊กตาเรซิน

ภาพที่ 6 แสดงการประดิษฐ์ตุ๊กตาเรซิน ของ นางชงกอ สัมพันธ์
(ที่มา : เทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา, 2561)

ตุ๊กตาเรซินเป็นงานฝีมือของชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง (นางชงกอ สัมพันธ์) ซึ่งก่อนหน้านี้นางชงกอจะมายึดอาชีพหล่อตุ๊กตาเรซินนั้น นางชงกอได้ได้ยึดอาชีพทำไร่มันสำปะหลังและทำนาข้าวเป็นหลัก แต่เมื่อสามีเสียชีวิต นางชงกอจึงออกไปหางานทำที่กรุงเทพและได้ทำงานในโรงงานผลิตตุ๊กตาเรซิน จากการทำงานในโรงงานตุ๊กตาเรซิน 2 ปี ทำให้นางชงกอมีความรู้เรื่องการประดิษฐ์งานเรซิน นางชงกอจึงลาออกจากโรงงานผลิตตุ๊กตาเรซินและกลับมาประดิษฐ์ตุ๊กตาเรซินเป็นอาชีพพร้อมกับการต่อยอดให้บ้านเกิดเพื่อรักษาวัฒนธรรมไทยให้สืบทอดต่อไป

2. ไม้แกะสลักโซฟามังกร

ภาพที่ 7 แสดงไม้แกะสลักโซฟามังกร หมู่ที่ 9 ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน
(ที่มา : เทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา, 2561)

ไม้แกะสลักโซฟาเป็นผลงานของหมู่บ้านคลองเตย ซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มช่างแกะสลักที่นำรากไม้ซึ่งถูกทิ้งไว้ตามหัวไร่ปลายนา เช่น ไม้มะค่า เป็นวัตถุดิบในการแกะสลักเป็นเก้าอี้ไม้และโซฟาไม้ และเน้นความเป็นธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันช่างแกะสลักจะนิยมใช้ไม้จามจรี ซึ่งเป็นไม้ที่หาได้ง่าย มีทั่วไปในชุมชน ขั้นตอนการทำเริ่มจากนำส่วนของลำต้นตัดเป็นท่อนๆแล้วนำเข้าสู่กระบวนการผลิต 9 ขั้นตอนจนออกมาเป็นโซฟาขนาดใหญ่ ส่วนลวดลายขึ้นอยู่กับจินตนาการของผู้ผลิตต้องใช้เวลาทำประมาณ 15 วัน

3. ผ้าปักชาวเขา (หมู่บ้านคลองเตย)

ภาพที่ 8 แสดงผ้าปักชาวเขา ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน
(ที่มา : เทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา, 2561)

ผ้าปักชาวเขาเป็นงานฝีมือของชาวเขาเผ่าเมี่ยน (เย้า) ซึ่งแสดงออกถึงวัฒนธรรมการแต่งกายชาวเมี่ยน ซึ่งจะมีการปักลวดลายทั่วทั้งเสื้อ กางเกงและผ้าพันหัว ที่จะต้องสวมใส่ในชีวิตประจำวัน ในยามว่างสตรีชาวเผ่าเมี่ยนก็จะปักผ้าไว้ใช้เองและถ่ายทอดวิธีการทำให้แก่บุตรสาว ซึ่งถือว่าเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาของเผ่าเอาไว้อีกทางหนึ่งด้วย โดยใช้ลวดลายที่มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ มีชื่อเรียกดังนี้

- "ซุม" เป็นลวดลายที่สืบทอดมาแต่โบราณเป็นลักษณะรูปคนนั่ง
- "รมเซ่ว" เป็นลวดลายที่สืบทอดมาแต่โบราณเป็นลักษณะของรอยเท้าสัตว์
- "ตะเม้าเต้าเมี่ยน" เป็นลวดลายที่สืบทอดมาแต่โบราณเป็นลักษณะรอยเท้าของเสือ

4. ทอพรอมเนกประสงค์(บ้านแปลงสี-แม่พิช)

ภาพที่ 10 แสดงภาพพรอมเนกประสงค์ ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน
(ที่มา : เทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา, 2561)

พรอมเนกประสงค์เริ่มดำเนินการในปี 2546 โดยเริ่มจากการที่กลุ่มแม่บ้านแปลงสี-แม่พิช ได้ไปศึกษาดูงานกลุ่มทอพรอมเซ็ดเท้าของกลุ่มแม่บ้านคลองปลาสร้อย ตำบลปางตาไว อำเภอปางศิลาทอง จังหวัดกำแพงเพชร เมื่อกลับมาจึงมาเริ่มต้นทำการผลิตพรอมเนกประสงค์ ในช่วงแรกกลุ่มแม่บ้านแปลงสี-แม่พิช ได้ผลิตพรอมส่งให้พ่อค้าคนกลางทำให้กลุ่มแม่บ้านได้กำไรจากการผลิตน้อย ต่อมากลุ่มแม่บ้านแปลงสี-แม่พิช ได้นำพรอมเนกประสงค์จดทะเบียนสินค้ากับศูนย์สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) และได้เริ่มนำ

สินค้าออกจำหน่ายตามงานแสดงสินค้าในท้องถิ่นระดับอำเภอจังหวัดภูมิภาคและระดับประเทศ จึงทำให้ประชาชนมีกำไรเพิ่มมากขึ้น

5. ผลกระทบเครื่องเงินชาวเขา

ผลิตภัณฑ์เครื่องเงินชาวเขา เป็นผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นชื่อมากอย่างหนึ่งในจังหวัดกำแพงเพชร เนื่องจากเป็นผลิตภัณฑ์ที่นำรายได้เข้าสู่อำเภอคลองลานในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก จนผลิตภัณฑ์เครื่องเงินชาวเขาได้ไปอยู่ในคำขวัญของอำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

ประวัติความเป็นมา

เครื่องเงินชาวเขาอำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ในปัจจุบันมีผู้ผลิตอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งกลุ่มผู้ผลิตเครื่องเงินชาวเขานั้น จะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มชนเผ่าหลัก ๆ ได้แก่ กลุ่มชนเมี่ยน (เย้า) และกลุ่มชนเผ่าม้ง ซึ่งทั้งสองกลุ่มชนเผ่านี้มีประวัติความเป็นมาของเครื่องเงินชาวเขาที่แตกต่างกัน คือกลุ่มชนเมี่ยน(เย้า) เป็นช่างผลิตเครื่องเงินชาวเขากลุ่มแรกที่มีวิธีการผลิตสืบทอดงานฝีมือมาจากบรรพบุรุษสำหรับกลุ่มชนเผ่าม้งนั้น จะเริ่มจากการไปฝึกทักษะวิชาชีพที่จังหวัดสุโขทัย เนื่องจากจังหวัดสุโขทัยขึ้นชื่อเรื่องการผลิตเครื่องเงิน เครื่องทอง ที่มีความประณีตและละเอียด หลังจากชาวเขาเผ่าม้งที่เดินทางไปเรียนรู้เรื่องการผลิตเครื่องเงินมากลับบ้านเรือนของตน ก็นำความรู้ที่ตนเองได้ร่ำเรียนมาใช้ประกอบอาชีพในถิ่นฐานบ้านเกิดของตน (พงษ์ศิวัฒน์ อัครบรรตต์, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2561)

ลวดลายที่นำมาเป็นแบบในการทำเครื่องเงินนั้น ชาวเขาจะเน้นการทำลวดลายโบราณที่เลียนแบบมาจากธรรมชาติ สิ่งที่อยู่รอบตัว เช่น ต้นไม้ ลายรอยเท้าสัตว์ หรือสิ่งของเครื่องใช้ทำมาหากิน เป็นต้น บางครั้งลายของเครื่องเงินนั้นจะขึ้นอยู่กับลูกค้าที่มาสั่งทำ โดยทางผู้ที่ผลิตเครื่องเงินจะมีลวดลายต่าง ๆ มาให้ลูกค้าเลือกตามความต้องการ ซึ่งหนึ่งในตัวเลือกนั้นจะมีลายของที่ทางผู้ผลิตได้มีการออกแบบเอง ส่วนในเรื่องของลักษณะของเครื่องเงินส่วนใหญ่จะถูกผลิตออกมาในรูปแบบของ สร้อยคอ กำไล แหวน กระเป่า และเข็มขัด ซึ่งในแต่ละรูปแบบของเครื่องเงินจะมีราคาจำหน่ายแตกต่างกันไป ทั้งนี้ในเรื่องของราคาจำหน่ายนั้นขึ้นอยู่กับน้ำหนักของเงินที่ใช้ในการผลิต ซึ่งน้ำหนักของเงินจะคิดเป็นกรัม กรัมละ 45-50 บาท และจะขึ้นอยู่กับราคาขึ้นลงของทองคำในแต่ละวัน (พงษ์ศิวัฒน์ อัครบรรตต์, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2561)

ภาพที่ 11 แสดงเครื่องเงิน อ.คลองลาน จ.กำแพงเพชร
(ที่มา : เทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา, 2561)

ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความนิยมในปัจจุบัน

1. ผลิตภัณฑ์เครื่องเงิน ชนิดสร้อยคอ

ภาพที่ 12-13 แสดงผลิตภัณฑ์เครื่องเงินชนิดสร้อยคอกลายกุหลาบและลายผีเสื้อ

ภาพที่ 14-15 แสดงผลิตภัณฑ์เครื่องเงินชนิดสร้อยคอกลายไข่มุกและสี่เหลี่ยมคางหมู

ภาพที่ 16-17 แสดงผลิตภัณฑ์เครื่องเงินชนิดสร้อยคอกลายดอกกุหลาบสีทองและลายดอกบัวดิน

2. ผลิตภัณฑ์เครื่องเงิน ชนิดกำไลข้อมือ

ภาพที่ 18-19 แสดงผลิตภัณฑ์เครื่องเงินชนิดกำไลข้อมือลายดอกรั้งหอกลายรูปดาว/ลายรูปหัวใจ

ภาพที่ 20-21 แสดงผลิตภัณฑ์เครื่องเงินชนิดกำไลข้อมือลายดอกพิกุล/ลายดอกมะลิ/ลายรูปหยดน้ำและลายดอกกุหลาบ

3. ผลิตภัณฑ์เครื่องเงิน ชนิดชนิดต่างๆ

ภาพที่ 22-23 แสดงผลิตภัณฑ์เครื่องเงินชนิดชนิดต่างๆ ลวดลายต่างๆ

4. ผลิตภัณฑ์เครื่องเงิน ชนิดชนิดแหวน

ภาพที่ 24-25 แสดงผลิตภัณฑ์เครื่องเงินชนิดชนิดแหวน ลวดลายต่างๆ

วัฒนธรรมของชาวเขากับเครื่องเงิน

วัฒนธรรมของชาวเขาอำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชรสมัยก่อนนั้น บุคคลใดที่เป็นมารดา จะต้องเรียนรู้การทำเครื่องเงินไว้เพื่อให้ลูกสาวหลังการแต่งงาน หรือถ้าครอบครัวใดมีบุตรทั้งลูกชายและลูกสาว ครอบครัวนั้นก็ทำเข็มขัดให้ลูกสาว และทำสร้อยคอมอบให้ลูกชาย ปัจจุบันการใส่เครื่องเงินของชาวเขา ถ้าเป็นชาวเขาที่อยู่อาศัยใกล้กับคนในเมืองนั้น ส่วนใหญ่จะนิยมใส่กันเฉพาะงานสำคัญ เช่น งานปีใหม่ม้ง เป็นต้น แต่ยังมีชาวเขาที่อาศัยอยู่บนเขาเท่านั้นที่ยังคงใส่เครื่องเงินเป็นเครื่องประดับกับชุดม้งในชีวิตประจำวัน (พงษ์ศิริพัฒน์ อัครธรัตน์, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2561)

บรรณานุกรม

- เทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา. (2561). **สภาพทั่วไป**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.khlonglanpattana.go.th/condition.php>. [2561, มีนาคม 13].
- เทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา. (2561). **สภาพสังคม**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.khlonglanpattana.go.th/social.php>. [2561, มีนาคม 13].
- บุญมา อินท๊ะ. (2560, ธันวาคม 22). อดีตกำนันผู้ใหญ่บ้านโป่งน้ำร้อน. **สัมภาษณ์**.
- พงษ์ศิพัฒน์ อัครรัตน์. (2561, มีนาคม 8). ผู้จัดการหน่วยผลิตภัณฑ์เครื่องเงินชาวเขาอำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร. **สัมภาษณ์**.
- ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอ. (2561). **คำขวัญอำเภอ**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.amphoe.com/menu.php?mid=1&am=37&pv=4>. [2561, มีนาคม 15].

กระยาสารทกล้วยไข่จากรากเหง้าสู่ผลิตภัณฑ์ชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มกระยาสารทวิไลยวรรณ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

วีรวรรณ แจ่มไม้

อาจารย์, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

“กรุพระเครื่อง เมืองคนแกร่ง ศิลานางใหญ่ กล้วยไข่หวาน น้ำมันลานกระบือ เลื่องลือมรดกโลก” นี้คือ คำขวัญของจังหวัดกำแพงเพชรที่แสดงถึงผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงโดยเฉพาะเมื่อนำกล้วยไข่ผสมรวมเข้ากับกระยาสารท กลายเป็นกระยาสารทกล้วยไข่ที่สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดกำแพงเพชรเป็นอย่างมาก เพราะนอกจากจะเป็นขนมที่หาได้ยากแล้ว กระยาสารทแม้จะเป็นขนมที่พบได้ทั่วไปในประเทศไทย แต่เมื่อพูดถึงกระยาสารทกล้วยไข่ ต้องนึกถึงจังหวัดกำแพงเพชรเท่านั้นนับว่าเป็นภูมิปัญญาไทยในการถนอมอาหาร ในฤดูที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์ จึงเก็บอาหารที่เหลือไว้รับประทานในฤดูขาดแคลน การรับประทานกระยาสารทให้อร่อยต้องรับประทานกับกล้วยไข่ (สันติ อภัยราช, 2561)

กระยา หมายถึง เครื่อง สิ่งของ เครื่องกิน

สารท หมายถึง เทศกาลทำบุญในวันสิ้นเดือนสิบ โดยนำพืชพรรณธัญญาหารแรกเก็บเกี่ยวมาปรุงเป็นข้าวทิพย์และข้าวมธุปายาส ถวายพระสงฆ์

ดังนั้น กระยาสารทจึงหมายถึง เครื่องกินที่ทำกันในเทศกาลเดือนสิบโดยนำพืชพรรณธัญญาหารแรกเก็บเกี่ยวมาปรุงเป็นกระยาสารท ข้าวทิพย์ และข้าวมธุปายาส ถวายพระสงฆ์ ประเพณีวันสารท ตรงกับวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 หรือช่วงเดือนตุลาคมของทุกปี โดยในวันทำบุญนั้นชาวบ้านจะนำอาหารมาถวายพระสงฆ์ โดยอาหารหวาน ที่ใช้ถวายพระในวันนั้นก็คือ “กระยาสารท” สังเกตได้ว่า การทำบุญในวันสารทไทยทุกวัดจะเต็มไปด้วยมหรกรรมกระยาสารทที่ชาวบ้านนำมาร่วมทำบุญ (คม ชัด ลึก, 2561) ประเพณีทำบุญสารทนี้มีอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของไทย แต่จะมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปตามแต่ละภูมิภาค เช่น ภาคใต้ เรียก “ประเพณีชิงเปรต” ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรียก “ทำบุญข้าวสาก” และภาคเหนือ เรียก “ตานก๋วยสลาก” เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเรียกชื่อต่างกันแต่คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาก็เป็นไปในทางเดียวกัน คือทำบุญเพื่ออุทิศส่วนบุญให้ปู่ย่าตายายและญาติมิตรทั้งหลาย ที่ล่วงลับไปแล้วนั่นเอง (คม ชัด ลึก, 2561) จึงเป็น อันสรุปได้ว่า “ประเพณีสารท คือฤดูกาลแห่งการเก็บเกี่ยวพืชพันธุ์ธัญญาหารช่วงปลายฤดูฝนเริ่มเข้าต้นฤดูหนาว โดยเหตุที่ความเชื่อของชาวอินเดียผูกพันอยู่กับเทพเจ้าในธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อได้ผลผลิตจากการเก็บเกี่ยวคราวแรกจึงนำไปบวงสรวงบูชาเทพเจ้าตามความเชื่อของตน ซึ่งความเชื่อเช่นนี้ คงมีอยู่ทั่วไปในสังคมบรรพกาลทั่วโลก”

คำสำคัญ : กระยาสารทกล้วยไข่, จังหวัดกำแพงเพชร, ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น

ที่มาของคำว่าสารทไทย

สารท (สาด) นี้ เป็นคำที่ประเทศไทยยืมอินเดียมาใช้ แต่แตกต่างจากอินเดียตรงที่การออกเสียงว่า “สา-ระ-ทะ” และไม่ได้ใช้เรียกเฉพาะวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เท่านั้น แต่ประเทศอินเดียยังใช้เป็นชื่อของฤดูกาลอีกด้วย ซึ่งจะตรงกับช่วงเดือน 10-12 ตามปฏิทินจันทรคติ เทศกาลสารทไทยชาวบ้านจะนิยมทำกระยาสารท เพื่อถวายแด่พระสงฆ์ “กระยาสารท” นี้ แปลว่า “อาหารที่ทำในฤดูสารท” หรือสามารถกล่าวได้ว่า กระยาสารท เปรียบได้กับ “ข้าวมธุปายาส” ซึ่งเป็นอาหารของชาวอินเดีย โดยมีข้าว น้ำตาล น้านม

ผสมกัน แต่ข้าวมธุปายาสนี้ไม่ได้กำหนดว่าต้องทำเฉพาะฤดูสารทเท่านั้น โดยปกติแล้วชาวอินเดียนิยมรับประทานในครอบครัวของตนเอง เช่นเดียวกับเหตุการณ์ที่นางสุชาดาทวงถวายพระพุทธรูปเจ้าตัวเอง ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในภูมิภาคแถบอุษาคเนย์ที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อจากประเทศอินเดียผ่านอารยธรรมในยุคต่าง ๆ และนำเข้ามาประยุกต์เป็นวิถีการดำเนินชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไม่มากนักน้อย กระทั่งเมื่อประชาชนได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนามากขึ้น การเช่นไหว้บวงสรวงบูชาเทพเจ้าด้วยผลผลิตจากการเพาะปลูกจึงปรับเปลี่ยนมาเป็นการทำบุญถวายทาน ตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา แต่ถึงกระนั้น ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในธรรมชาติของคนไทยก็ไม่ได้หมดไป ดังจะพบได้จากพิธีกรรมเกี่ยวกับแม่โพสพ เช่น การทำพิธีรับขวัญข้าวหรือพิธีกรรมเกี่ยวกับแม่ธรณี เช่น ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น ผู้ที่เคยนับถือศาสนาพราหมณ์แล้วกลับมา นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อถึงคราวที่เคยทำบุญตามฤดูกาลให้แก่พราหมณ์ ก็จัดทำถวายพระสงฆ์เหมือนที่เคยทำแก่พราหมณ์ คือ การทำบุญด้วยของแรกได้เพื่อเป็นผลานิสงส์จากการทำบุญ แล้วมักจะกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว การทำพิธีอุทิศให้แก่ผู้ตายของชาวฮินดูเรียกว่า “ศราทธ” การออกเสียงจะเหมือนกับคำว่า “สารท” ในภาษาไทยซึ่งหมายถึงชื่อฤดู” (คมชัดลึก, 2561)

ตำนานข้าวยาคุ ข้าวมธุปายาส ข้าวทิพย์และกระยาสารท

ข้าวยาคุ มีตำนานเล่าว่า มีชวานาพี่น้องสองคน คนโตชื่อว่า มี “จุลการ” น้องชื่อ “มหากการ” ไร่นากว้างใหญ่ ในฤดูที่ข้าวตั้งท้องออกรวง คนน้องเห็นว่าควรจะนำข้าวขึ้นมาทำอาหารถวายพระพุทธรูปผู้ทรงนามว่า วิปัสสี แต่พี่ชายไม่เห็นด้วยเพราะจะต้องเสียข้าวในนาจำนวนไม่น้อย น้องชายจึงแบ่งไร่นาและนำเมล็ดข้าวในสวนไร่นาของตนไปทำอาหารที่เรียกว่า ข้าวยาคุไปถวายพระวิปัสสีและอธิษฐานขอให้เกิดในบวรพระพุทธศาสนา ซึ่งภายหลังจุลการได้เกิดเป็นพระอัญญาโกณฑัญญะ ส่วนข้าวมธุปายาส คือ ข้าวที่หุงเจีด้วยน้ำนมและน้ำผึ้ง มีตำนานเล่าว่า นางสุชาดา ลูกสาวเศรษฐีปรุงขึ้นเป็นอาหารไปแก้มันและได้เห็นพระพุทธรูป เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ประทับใต้ต้นนิโครธ (ต้นไทร) ก็เข้าใจพระองค์เป็นเทพดาจึงนำอาหารนั้นไปถวายพระโพธิสัตว์จึงได้เสวยข้าวมธุปายาสเป็นอาหารมื้อสุดท้าย ก่อนจะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูป จึงมีความเชื่อกันว่า ข้าวมธุปายาส เป็นอาหารวิเศษ ผู้ใดมีวาสนาได้กินแล้ว จะมีร่างกายแข็งแรง ปราศจากโรคร้าย อุดมด้วยสติปัญญา และเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต (2561, คมชัดลึก)

ส่วนตำนานของกระยาสารทนั้นเล่าต่อกันมาว่า สมัยหนึ่งพระพุทธรูปประทับอยู่ในกรุงราชคฤห์ มีเปรตตนหนึ่งปลอมตัวเป็นพระสงฆ์เข้าเฝ้าพระเจ้าอาชาติศัตรู เปรตตนนั้นได้เผยความจริงว่า ตนเคยเป็นพระสงฆ์แต่มีความโลภจึงต้องชดใช้กรรมเป็นเปรต แล้วเปรตตนนั้นก็ขอให้พระองค์พระราชทานกระยาสารทซึ่งปรุงแต่งด้วยของ 7 อย่าง ได้แก่ น้ำตาล น้ำผึ้ง ถั่ว งา ข้าวตอก ข้าวเม่า น้ำนมวัว เพื่อประทังความหิวโหย ดังนั้น ในวันรุ่งขึ้นตรงกับวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 พระเจ้าอาชาติศัตรูจึงทำขนมกระยาสารทแล้วกรวดน้ำอุทิศให้แก่เปรตตามที่ขอไว้ (กฤษดา กุลโชติ, 2557)

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) ในประเทศไทย

สำหรับประเทศไทยนั้น ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) เป็นพระราชพิธีที่กระทำกันในเดือน 10 ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และได้รับการฟื้นฟูครั้งใหญ่ ในสมัยรัชกาลที่ 1 และมาละเว้นเลิกกันไปสมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 แล้วมาได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา แต่ในปัจจุบันส่วนใหญ่ชาวพุทธนิยมทำเพื่อถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ และบูชาพระรัตนตรัย รวมทั้งอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายซึ่งจะจัดกันในเดือน 12 หรือเดือนหนึ่ง โดยถือเอาระยะที่ข้าวกล้าในท้องนามีรวงข้าวเป็นน้ามนของแต่ละปี และความพร้อมเพรียงของชาวบ้านเป็นสำคัญ เมื่อพิจารณาประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

(ข้าวทิพย์) ในจังหวัดกำแพงเพชรสามารถพบได้ที่วัดแก้วสุริย์ฉาย ตำบลลานกระบือ อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร (วีรวรรณ แจ่มไม้ และชญานันท์ ศิริกิจเสถียร, 2558)

วัตถุดิบและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำกระยาสารท

วัตถุดิบและส่วนประกอบ	อุปกรณ์
1. ถั่ว	1. กระทะใบใหญ่
2. งา	2. ไม้พาย
3. ข้าวตอก	3. เตา ฟืน
4. ข้าวเม่า	4. ถาด
5. มะพร้าว	5. กระช้อน
6. น้ำตาลปีบ	6. ตะหลิว
7. ใบชะ	7. หม้อ
8. น้ำผึ้ง	8. อุปกรณ์ห่อขนม ,
9. กล้ายไข่	9. ถังน้ำและขวดสำหรับกวดให้แน่น

ภาพที่ 1 ข้าวเม่าและข้าวตอกที่ใช้ในการทำกระยาสารทวิสัยวรรณ
(ที่มา : กลุ่มกระยาสารทวิสัยวรรณ, 2561)

ภาพที่ 2 น้ำผึ้งและมะพร้าวที่ใช้ในการทำกระยาสารทวิลัยวรรณ
(ที่มา : กลุ่มกระยาสารทวิลัยวรรณ, 2561)

ภาพที่ 3 กระทะที่ใช้สำหรับกวนกระยาสารทวิลัยวรรณ

ภาพที่ 4 ชุดหม้อที่ใช้สำหรับผสมส่วนผสมและสถานที่ผลิตกระยาสารทวิลัยวรรณ

กระยาสารทวิลยวรรณ

ในจังหวัดกำแพงเพชรนั้นนับว่าเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีความโดดเด่นด้านการผลิตและแปรรูปกระยาสารท โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์กระยาสารทกล้วยไข่ซึ่งผลิตโดยกลุ่มกระยาสารทวิลยวรรณ ซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มของสตรี ในหมู่บ้านที่มีความคิดที่อยากจะใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ จำนวน 7 คน รวมตัวกันเพื่อจัดตั้งกลุ่มทำขนมไทย/ขนมพื้นบ้านจำหน่ายภายในหมู่บ้านและตำบลข้างเคียง เพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น (วิลยวรรณ บุพศิริ, 2561) จากการประชุมจึงมีความเห็นพ้องต้องกันว่ากลุ่มจะทำขนมกระยาสารทเพื่อออกจำหน่าย ประกอบกับจังหวัดกำแพงเพชรมีงานประเพณีวัฒนธรรมในช่วงเทศกาลงานสารท ที่จัดมาอย่างต่อเนื่อง คือ “งานสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพง” ดังนั้นทางกลุ่มฯ จึงคิดเริ่มจัดตั้งกลุ่ม ตั้งแต่ปี 2544 โดยยึดอาชีพทำขนมไทย/ขนมพื้นบ้านเป็นอาชีพเสริม การดำเนินการในช่วงแรก คือ การทำกระยาสารทแบบทั่วไปและนำผลไม้ในท้องถิ่นเช่น กล้วยน้ำว้า กล้วยไข่ มาทำ เป็นขนมเช่นกล้วยฉาบ กล้วยเค็ม แต่สินค้าที่ทำก็ไม่มีความแตกต่างจากกลุ่มอื่น ทำให้การจำหน่ายก็ไม่ค่อยดีนัก จึงเกิดความคิดที่อยากจะทำผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่เดิมนี้ให้แตกต่างจากผลผลิตรายอื่น ๆ ประกอบกับในปี 2550 กลุ่มและสมาชิกกลุ่ม ได้มีโอกาสไปดูงานกลุ่มกระยาสารทที่ต่างจังหวัด จึงได้คิดริเริ่มทำกระยาสารทน้ำผึ้งและกระยาสารทกล้วยไข่ขึ้นเป็นครั้งแรก กระยาสารทกล้วยไข่เป็นผลิตภัณฑ์ที่นำเอาสินค้าขึ้นชื่อของจังหวัดกำแพงเพชรผนวกเข้ากับผลิตภัณฑ์ทางด้านความเชื่อที่คนไทยมีมาอย่างยาวนาน ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์กระยาสารทกล้วยไข่ เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีจุดเด่น สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดกำแพงเพชรและเพิ่มมูลค่าให้กับผลไม้ท้องถิ่น เช่นกล้วยไข่ได้เป็นอย่างดีอีกทางหนึ่งด้วย

ภาพที่ 5 ผลิตภัณฑ์กระยาสารทน้ำผึ้งและกระยาสารทกล้วยไข่ของกลุ่มกระยาสารทวิลยวรรณ

กระบวนการผลิตกระยาสารทกล้วยไข่

1. นำกระทะใบใหญ่ตั้งไฟ น้ำกะทิเคี่ยวให้กะแตกมัน
2. นำกระทะอีกหนึ่งใบ (ใบเล็ก) คั่วถั่ว งา และข้าวเม่า ให้มีสีส้มสวยงาม
3. ใส่น้ำตาลปีบลงไปคน ให้น้ำตาลและกะทิเข้ากัน ใส่น้ำผึ้งที่เตรียมไว้คนไปเรื่อย ๆ จนน้ำตาลเหนียว (ทดลองโดยนำไปหยดลงในน้ำ ถ้าน้ำตาลจับเป็นก้อน แสดงว่าใช้ได้)
4. ใส่เบะแซลงไปคนให้เข้ากัน
5. ใส่กล้วยไข่สไลด์ที่เตรียมไว้ลงไปกวนให้เข้ากับกระยาสารท
6. ลดไฟลงให้ไฟอ่อน ๆ ใส่ข้าวตอก ข้าวเม่า ถั่ว งา ที่เตรียมไว้ แล้วคนให้เข้ากัน
7. ยกกระทะลงจากเตา นำขนมที่ได้เทใส่ถาดรองรับโดยรองถุงพลาสติกเพื่อกันไม่ให้กระยาสารทติดกับถาด
8. ใช้ช้อนตักขึ้นเพื่อใส่กระยาสารทแบน ตามรูปแบบ บรรจุหีบห่อให้สวยงามรอการจำหน่าย

ภาพที่ 6 กระบวนการวิธีการทำกระยาสารทกล้วยไข่วิไลวรรณ
(ที่มา : กลุ่มกระยาสารทวิไลวรรณ, 2561)

คุณค่าของกล้วยไข่และน้ำผึ้ง

กล้วยไข่ (Pisang Mas) เป็นผลไม้ชนิดหนึ่งในตระกูลกล้วย เป็นพืชเขตร้อน สามารถปลูกได้ทุกภาคของไทย โดยเฉพาะจังหวัดกำแพงเพชร เรียกได้ว่าเป็นผลไม้ขึ้นชื่อของจังหวัดเลยทีเดียวนั้น โดยกล้วยไข่นี้ถือเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญนารายได้เข้าสู่ประเทศได้มากมาย เนื่องจากมีรสชาติดี อร่อย หอม ปัจจุบันเป็นสินค้าส่งออกไปยังประเทศญี่ปุ่น สิงคโปร์และฮ่องกง (เกร็ดความรู้, ม.ป.ป.) กล้วยไข่อุดมไปด้วยน้ำตาลธรรมชาติ 3 ชนิด คือ ซูโครส ฟรุคโทส และ กลูโคส รวมกับเส้นใยและกากอาหาร กล้วยจะช่วยเสริมเพิ่มพลังงานให้กับร่างกายทันทีทันใด จากงานวิจัยพบว่ากินกล้วยแค่ 2 ผล ก็สามารถเพิ่มพลังงานให้อย่างเพียงพอ กับการออกกำลังกายอย่างเต็มที่ได้นานถึง 90 นาที (สุขภาพดอทคอม, 2558)

ประโยชน์และสรรพคุณของส่วนต่าง ๆ ของกล้วยไข่

ยาง	ช่วยในการสมานแผล ห้ามเลือด ให้รสฝาด
ผลดิบ	ใช้ชงน้ำร้อนหรืออบเป็นผงรับประทาน ช่วยรักษาแผลในกระเพาะอาหาร และท้องเสียเรื้อรัง ให้รสฝาด
ผลสุก	ช่วยบำรุงกำลัง เป็นยาระบาย และรักษาแผลในกระเพาะอาหาร ให้รสหวาน
หัวปลี	ช่วยลดระดับน้ำตาลในเลือด แก้อาการกระเพาะอาหารและลำไส้ และโรคโลหิตจาง ให้รสฝาด
ใบ	ใช้ต้มอาบแก้ผดผื่นคัน หรือนำไปปิ้งไฟปิดทับบาดแผลไฟไหม้ ให้รสจืด
ราก	นำไปต้มดื่มแก้ไข้ ร้อนใน กระหายน้ำ ช่วยสมานภายใน แก้บิด ผื่นคัน ท้องเสีย ให้รสฝาดเย็น
หอยวก	นำไปเผาไฟรับประทานช่วยในการขับถ่ายพยาธิ ให้รสฝาดเย็น
เหง้า	ช่วยรักษาแผลภายในบริเวณทวารหนัก หรือปรุงเป็นยาแก้ริดสีดวงทวารแบบมีเลือดออก ให้รสฝาดเย็น

นอกจากประโยชน์จากส่วนต่าง ๆ ของกล้วยไข่แล้ว กล้วยไข่ยังสามารถเอาชนะและป้องกันโรคต่าง ๆ ค่ที่จะเกิดกับร่างกายได้อีกหลายโรค อาทิ

โรคโลหิตจาง	ในกล้วยมีธาตุเหล็กสูงจะเป็นตัวช่วยกระตุ้นการผลิตฮีโมโกลบินในเลือด และจะช่วยในกรณีที่ที่มีสภาวะขาดกำลัง หรือภาวะโลหิตจาง
โรคความดันโลหิตสูง	กล้วยมีธาตุโพแทสเซียมสูงสุด แต่มีปริมาณเกลือต่ำ ทำให้เป็นอาหารที่เหมาะสมในการลดความดันในเส้นเลือด อย.ของอเมริกา ยินยอมให้อุตสาหกรรมการปลูกกล้วยสามารถ โฆษณาได้ว่า กล้วยเป็นผลไม้ที่ช่วยลดอันตรายอันเกิดจากเรื่องความดันโลหิตสูงหรือโรคเส้นเลือดฝอยแตกได้
โรคท้องผูก	ปริมาณเส้นใยและกากอาหารที่มีอยู่ในกล้วยช่วยให้การขับถ่ายเป็นปกติ และยังช่วยแก้ปัญหาโรคท้องผูกโดยไม่ต้องกินยาถ่ายได้อีกด้วย
โรคซึมเศร้า	จากการสำรวจ ในจำนวนผู้ที่มีความทุกข์เกิดจากความซึมเศร้าหลายคนจะมีความรู้สึกที่ดีขึ้นมากหลังการกินกล้วย เพราะในกล้วยมีโปรตีนชนิดที่เรียกว่า Try Potophan เมื่อสารนี้เข้าไปในร่างกายจะ ถูกเปลี่ยนเป็น Serotonin ซึ่งจะทำให้รู้สึกมีความสุขเพิ่มขึ้นนั่นเอง
อาการเมาค้าง	วิธีที่เร็วที่สุดที่จะแก้อาการเมาค้าง คือ การดื่มกล้วยปั่นกับนมและน้ำผึ้ง กล้วยจะทำให้กระเพาะสงบลง ส่วนน้ำผึ้งจะเป็นตัวช่วยหนุนเสริมปริมาณน้ำตาลในเส้นเลือด ในขณะที่นมช่วยปรับระดับของเหลวในร่างกายของเรา
อาการเสียดท้อง	กล้วยมีสารลดกรดตามธรรมชาติที่มีผลต่อร่างกาย
โรคลำไส้เป็นแผล	กล้วยเป็นอาหารที่แพทย์ใช้ควบคุม/ต้านทานการเกิดโรคลำไส้เป็นแผล เพราะเนื้อของกล้วยมีความอ่อนนุ่มพอดี เป็นผลไม้ชนิดเดียวที่ทานได้ง่ายๆ ไม่ยุ่งยากสำหรับผู้ที่มีปัญหาโรคลำไส้เรื้อรังและกล้วยยังมีสภาพเป็นกลาง ทำให้ลดการระคายเคือง และสามารถเคลือบผนังลำไส้และกระเพาะอาหารได้อีกด้วย
เส้นเลือดฝอยแตก	จากการวิจัยที่ลงในวารสาร “The New England Journal of Medicine” การกินกล้วยเป็นประจำสามารถลดอันตรายที่เกิดกับเส้นโลหิตแตกได้ถึง 40 เปอร์เซ็นต์
โรคหูด	การรักษาหูดด้วยวิธีทางเลือกแบบธรรมชาติ โดยการใช้เปลือกของกล้วยวางปิดลงไปที่บนหูด แล้วใช้แผ่นปิดแผลหรือเทปติดไว้ให้ด้านสีเหลืองของเปลือกกล้วยออกด้านนอก ก็จะสามารถรักษาโรคหูดให้หายได้
การเลิกบุหรี่	กล้วยสามารถช่วยคนที่กำลังพยายามเลิกสูบบุหรี่ได้ เนื่องจากในกล้วยมีปริมาณของวิตามินซี เอ บี6 และบี 12 ที่สูงมาก และยังมีโพแทสเซียมกับแมกนีเซียม ที่ช่วยทำให้ร่างกายฟื้นคืนตัวได้เร็วอันเป็นผล จากการลดเลกนิโคติน (สุขภาพดอทคอม, 2558)

น้ำผึ้ง คือ น้ำหวานที่เกิดขึ้นจากการที่ผึ้งได้กลืนกินน้ำหวานของดอกไม้เข้าสู่กระเพาะของผึ้ง ซึ่งกระเพาะของผึ้งจะมีเอนไซม์ที่ช่วยในการย่อยน้ำหวาน หลังจากนั้นจึงดึงเอาน้ำหวานจากกระเพาะมาเก็บไว้ที่หลอดรวงผึ้ง เมื่อเวลาผ่านไปก็จะเกิดการระเหยของน้ำออกไปจนกระทั่งกลายเป็นน้ำหวานเข้มข้น ซึ่งหลายๆ คนก็มักนิยมรับประทานน้ำผึ้ง เพราะ “น้ำผึ้ง” เป็นน้ำหวานเข้มข้นที่มีกลิ่นหอมและมีรสหวานอร่อยเป็นอย่างมาก จึงทำให้นิยมใช้ในการประกอบอาหาร และน้ำผึ้งไม่ใช่เป็นเพียงน้ำหวานรสอร่อยเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าทางโภชนาการและสรรพคุณในการรักษาอีกด้วย (น้ำผึ้ง 12 สรรพคุณของน้ำผึ้งและเรื่องน่ารู้เกี่ยวกับน้ำผึ้ง, 2560)

1. น้ำผึ้ง มีสรรพคุณในการรักษาแผล เนื่องจากความเข้มข้นของน้ำผึ้งจะทำให้เชื้อโรคฝ่อตาย
2. น้ำผึ้งช่วยรักษาแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวกและยังช่วยลดการอักเสบของแผลที่เกิดจากอาการดังกล่าวด้วย
3. น้ำผึ้งช่วยรักษาโรคผิวหนังจากเชื้อรา กลาก เกลื้อน โดยสามารถนำมาผสมกับขมิ้นผง เพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการรักษาได้ด้วย
4. ช่วยต่อต้านและลดอาการข้ออักเสบ หากดื่มเป็นประจำ
5. ช่วยแก้อาการท้องผูกและท้องเสีย โดยน้ำผึ้งที่เก็บจากรังใหม่ๆ จะมีสรรพคุณเป็นยาระบายช่วยแก้อาการท้องผูก ส่วนน้ำผึ้งที่มีการเก็บ 1 ปีขึ้นไป จะช่วยแก้อาการท้องเสีย
6. ช่วยแก้อาการนอนไม่หลับ เนื่องจากน้ำผึ้งมีสรรพคุณเป็นยาระงับประสาทอ่อนๆ ด้วย
7. น้ำผึ้ง ช่วยบรรเทาอาการไอ แก้เจ็บคอ ลดเสมหะและอาการหอบ
8. ช่วยบำรุงสุขภาพสำหรับผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง อีกทั้งยังช่วยบำรุงเลือดด้วย
9. ช่วยบำรุงผิวพรรณให้มีความชุ่มชื้น
10. มีสรรพคุณที่ช่วยต่อต้านอนุมูลอิสระ
11. ช่วยบำรุงเส้นผมให้นุ่มนวลและเงางามเป็นธรรมชาติ
12. ช่วยกำจัดสิวเสี้ยนและบำรุงผิวหน้า

ภาพที่ 7 ภาพการจัดเตรียมงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์)
ณ วัดแก้วสุริย์ฉาย ตำบลลานกระบือ อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร
(ที่มา : วีรวรรณ แจ่มไม้ และชญานันท์ ศิริกิจเสถียร, 2558)

บทสรุป

กระยาสารท ขนมไทยโบราณที่มีมาแต่ครั้งสมัยสุโขทัย เช่นเดียวกับข้าวมธุปายาสหรือข้าวทิพย์ที่คนไทยมักจะนิยมทำขึ้นในเทศกาลสารทไทยเพื่อถวายเป็นอาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ กระยาสารทจึงกลายเป็นเครื่องบ่งชี้หรือแสดงออกถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม ความเชื่อที่คนไทยมีต่อพระพุทธศาสนา ในปัจจุบันกระยาสารทกลายเป็นขนมไทยหายากเนื่องจากมีขั้นตอนการผลิตที่ยุ่งยากรวมกับความร้อนที่เกิดจากท่อนฟืนทำให้คนในปัจจุบันหันมาซื้อรับประทานแทนที่จะทำกินเองภายในครอบครัวดังเช่นครั้งในอดีต กลุ่มกระยาสารทวิไลวรรณเป็นกลุ่มสตรีแม่บ้านอีกกลุ่มหนึ่งที่เห็นคุณค่าขนมไทย/ขนมท้องถิ่นและวัตถุดิบที่เป็นเอกลักษณ์อย่างกล้วยไข่ จึงได้ริเริ่มดำเนินการทำกระยาสารทกล้วยไข่ออกจำหน่าย ส่งผลให้ในปัจจุบันกระยาสารทกล้วยไข่กลายเป็นผลิตภัณฑ์ขึ้นชื่อของจังหวัดกำแพงเพชร ในปัจจุบันกระยาสารทกล้วยไข่เป็นที่ต้องการของตลาดภายในภายนอกจังหวัดกำแพงเพชรเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัดกำแพงเพชร ทำให้การกระบวนการผลิตกระยาสารทวิไลวรรณเน้นไปที่การผลิตเพื่อส่งให้กับพ่อค้าคนกลางภายในจังหวัดกำแพงเพชร อาทิ ไร้มัน เพื่อเป็นแหล่งกระจายสินค้าแก่นักท่องเที่ยวต่อไป

บรรณานุกรม

- เกร็ดความรู้. (ม.ป.ป.). **กล้วยไข่ ประโยชน์และสรรพคุณของกล้วยไข่**. [ออนไลน์].
เข้าถึงได้จาก: www.เกร็ดความรู้.net/กล้วยไข่. [2561, เมษายน 3].
- กฤษดา กุลโชติ. (2557). **ขนมกระยาสารท**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
http://krayasart11.blogspot.com/2014/02/blog-post_20.html. [2561, เมษายน 3].
- กลุ่มกระยาสารทวิไลวรรณ. (2561). **ภูมิปัญญาไทย**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.otoptoday.com/wisdom/1704/>. [2561, เมษายน 3].
- คม ชัด ลึก. (2561). **กระยาสารท กับขนมที่..."สืบมาแต่พุทธกาล**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
http://www.komchadluek.net/news/lifestyle/75512_[2561, เมษายน 3].
- วิไลวรรณ บุษศิริ. (2561, 6 มกราคม). ประธานกลุ่มกระยาสารทวิไลวรรณ. **สัมภาษณ์**.
วิไลวรรณ แจ่มไม้ และชญานันท์ ศิริกิจเสถียร. (2558). **การบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม
ของชุมชน: กรณีศึกษาการบริหารจัดการประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์)
ของวัดแก้วสุริย์ฉาย ตำบลลานกระบือ อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร**.
สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. กำแพงเพชร.
- สันติ อภัยราช. (2561). **รายการโทรทัศน์วัฒนธรรม**. [ออนไลน์].
เข้าถึงได้จาก: <http://sunti-apairach.com/04N/04NA.htm>. [2561, เมษายน 3].
- สุภาพดอทคอม. (2558). **กล้วยไข่ ประโยชน์และสรรพคุณดี ๆ มากมาย**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://sukkapab.com/กล้วยไข่-ประโยชน์และสรรพคุณ.html/>. [2561, เมษายน 3].

ภูมิปัญญาอาหารและขนมไทยพื้นบ้านประจำถิ่น ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

สุรินทร์ เพชรไทย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชาวิทยาการคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
กীরศักดิ์ พะยะ
อาจารย์, สาขาวิชาวิทยาการคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

วัฒนธรรมอาหารไทยเป็นทรัพยากรที่คุณค่าของประเทศเนื่องจากเกิดจากการ สังสมภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นวัตถุดิบในตำรับอาหาร สำหรับใช้บริโภคในครัวเรือนและชุมชน วัฒนธรรมอาหารถูกหล่อหลอมมาจากประสบการณ์และทักษะของคนจากรุ่นสู่รุ่นแล้วถ่ายทอดมายังลูกหลาน นอกจากนี้วัฒนธรรมอาหารยังซึมซับเข้าสู่วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีทางศาสนา (วศินา จันทรศิริ, 2554) โดยอภิญญา ตันทวีวงศ์ (2556, หน้า 20) กล่าวว่า “วัฒนธรรมด้านอาหาร ความหมายถึง อาหารที่เป็นไปตามความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต และความรู้ของสังคม แต่ละสังคมมีลักษณะเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ด้านอาหารของแต่ละสังคม” ดังนั้นวัฒนธรรมอาหารจึงนับเป็นจุดแข็งของแต่ละประเทศเนื่องจากมีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งยากที่ใครในต่างวัฒนธรรมจะเลียนแบบ มีแต่เจ้าของวัฒนธรรมเท่านั้นที่ควรจะไปขยายผลต่อยอดให้มีความโดดเด่นและถ่ายทอดไปยังลูกหลานให้เกิดความภาคภูมิใจในอนาคต

อาหารพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นจะมีเอกลักษณ์ตามแบบฉบับของแต่ละวัฒนธรรม อาหารเหล่านี้ได้รับการปลูกฝังและถ่ายทอดสูตรอาหารแบบรุ่นต่อรุ่น ตำรับอาหารพื้นบ้านจึงเป็นความผสมผสานที่ลงตัวระหว่างชนิดของอาหาร ปริมาณของผัก เนื้อสัตว์ และเครื่องปรุง มีเสน่ห์ของความเป็นไทยในตัวเอง มีรสชาติกลมกล่อมและหลากหลายรสชาติในอาหารชนิดเดียวกัน นอกจากนี้อาหารพื้นบ้านไทยยังแสดงออกถึงภูมิปัญญาหลักแหลมของบรรพบุรุษไทย ที่คิดค้นปรุงแต่งให้เป็นอาหารแห่งความมีคุณค่าทางโภชนาการเป็นอาหารแห่งสุขภาพโดยแท้จริง (อรอนงค์ ทองมี, 2558)

นครชุม เป็นตำบลเล็ก ๆ ใน อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ที่มีประวัติยาวนานกว่า 700 ปี อยู่ติดลุ่มแม่น้ำปิง ซึ่งมีลำคลองที่สำคัญคือ “คลองสวนหมาก” ในอดีตเป็นเมืองค้าขาย โดยเฉพาะค้าไม้และของจำเป็นอื่น ๆ มีพ่อค้าและแรงงานจากต่างถิ่นหลากหลายชนเผ่าทั้ง ไทย จีน กระเหรี่ยง มอญ ลาว ทำให้มีวัฒนธรรมที่หลากหลาย จึงมีความโดดเด่นหลายด้าน ทั้งศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วิถีวัฒนธรรมดั้งเดิม เป็นวัฒนธรรมที่หลากหลายได้รับการผสมผสานเข้ากันอย่างลงตัว เห็นได้จากปรากฏร่องรอยของประวัติศาสตร์ อนุรักษ์บ้านเรือนเก่าแก่ที่มีเอกลักษณ์หลากหลายรูปแบบให้ได้สัมผัสเยี่ยมชม ดังนั้นอาหารพื้นบ้านของชาวบ้านจึงมีความหลากหลาย ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ขนบธรรมเนียมประเพณี มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น จึงได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมา ถ่ายทอดสู่ชนรุ่นหลังในรูปแบบของอาหารพื้นบ้าน

คำสำคัญ : อาหาร, ขนมไทย, นครชุม, จังหวัดกำแพงเพชร

ภาพที่ 1 อาหารพื้นบ้านประจำถิ่นตลาดนครชุม

อาหารพื้นบ้านประจำถิ่น

จากการศึกษาอาหารพื้นบ้านประจำถิ่น ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ทำให้ทราบว่ามีการสืบทอดกันมายาวนาน ปรากฏดังนี้ (เทศบาลตำบลนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร, 2558)

1. อาหารพื้นบ้านประถึน ก่อนปี พ.ศ. 2499 (พระพุทธรเจ้าหลวงฯ รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสต้นเมืองกำแพงเพชร) – ปี พ.ศ. 2520 ได้แก่

1.1 อาหารไทย

อาหารไทย ประเภทอาหารคาว ได้แก่ แกงบอน แกงหยวก แกงซี่เหล็ก แกงผักหวาน แกงหน่อไม้ใส่เห็ดหอบ แกงพญู ต้มกะทิปลาเกลือ ปลาเห็ด แกงบอน ยำหัวปลี ยำใหญ่ แกงยอดหวาย ยำทวายเป็น

อาหารไทย ประเภทอาหารหวานและอาหารว่าง ได้แก่ กระจยาสารท ขนมด้วงกะทิ ขนมดอกดิน ข้าวเหนียวแก้ว ข้าวเหนียวแดง ข้าวต้มลูกโยน ขนมกวน แดงกา ขนมปลากริม ขนมซี่หนู ซาลาเปาทอด ไข่เหี้ย ขนมห่อใบตองนึ่ง ตะโก้ ขนมเปียกปูน ขนมหุซ้าง ลอดช่องไทย ขนมบ้าบิ่น ขนมหัวผักกาด ข้าวต้มลาวทองหยอด ทองหยิบ ฝอยทอง ขนมหม้อแกงถั่ว วุ้นหน้าต่าง ๆ ข้าวเหนียวสังขยา เผือก ฟักทองกวน กลัวยบวชชี แกงบวดต่าง ๆ ขนมกล้วยปิ้ง กลัวยกวน มะพร้าวเสวย เมียงไส้ เมียงคำ เมียงลาว ข้าวหมาก ข้าวตอกอัด ขนมฝักบัว มะพร้าวลอยแก้ว ปลาเนม มะม่วงแก้วกวน ส้มแผ่น ข้าวพอง

1.2 อาหารพม่า

อาหารพม่า ประเภทอาหารคาว ได้แก่ แกงฮังเล แกงมะเขือลีนไส้ใบกระเจียว

1.3 อาหารไทยใหญ่

อาหารไทยใหญ่ ประเภทอาหารคาว ได้แก่ แกงอุ้มมะเขือ แกงถั่วมะแะแกงกล้วยดิบ แกงไข่ต้มข้าวกันจัน (ข้าวคั้นขึ้นหมู)

อาหารไทยใหญ่ ประเภทอาหารหวานและอาหารว่าง ได้แก่ ไส้กรอกถั่ว ขนมจีบแปงสด ผักห่อ

1.4 อาหารลาว

อาหารลาว ประเภทอาหารคาว ได้แก่ แกงแค แกงเผ็ดด้วยน้ำมันมะพร้าว แกงชะอมใส่เส้นหมี่ (แกงเอาะ) หน่อไม้หนอง แกงต้นตุน (คุณ) ส้มตำลาว หมูส้ม แกงปรุงรสด้วยปลาร้า ชวกมะเขือ งบปลา-กุ้ง

อาหารลาว ประเภทอาหารหวานและอาหารว่าง ได้แก่ เมียงกับเกลือ ใบพลูหลาม (พลูนี้) กินกับหมาก

1.5 อาหารกะเหรี่ยง

อาหารกะเหรี่ยง ประเภทอาหารคาว ได้แก่ แกงแค แกงเปอะหน่อไม้ แกงผักหวานใส่ข้าวสุก ปลาร้าเนื้อสัตว์ เนื้อสัตว์ย่างแห้ง

อาหารกะเหรี่ยง ประเภทอาหารหวานและอาหารว่าง ได้แก่ ข้าวเหนียวห่อด้วยใบตองนึ่ง จิ้มน้ำผึ้ง (ปัจจุบันไม่มีผู้สืบทอด)

1.6 อาหารจีน

อาหารจีน ประเภทอาหารคาว ได้แก่ ขนมกวยช่าย ห้าช้อย เส้นบะหมี่

อาหารจีน ประเภทอาหารหวานและอาหารว่าง ได้แก่ ฉะก๋วย ขนมแข่ง ขนมเทียน ปะจ่าง ปาท่องโก๋

2. อาหารพื้นบ้านประจักษ์ ปี พ.ศ. 2521– ปี พ.ศ. 2550 อาหารเริ่มหายไปไม่มีผู้สืบทอด ได้แก่

2.1 อาหารไทย

อาหารไทย ประเภทอาหารคาว ได้แก่ แกงบวน ยำใหญ่ แกงยอดหวาย ปลาเห็ด ยำหัวปลี แกงบอน

อาหารไทย ประเภทอาหารหวานและอาหารว่าง ได้แก่ ขนมกวน แดงกา ขนมปลากักริม ขนมซึ้นหู ซาลาเปาทอด ไข่เหี้ย กระจยาสารท ข้าวเหนียวแก้ว ข้าวเหนียวแดง ข้าวต้มลูกโยน ขนมหัวผักกาด ปลาแนม

2.2 อาหารพม่า

อาหารพม่า ประเภทอาหารคาว ได้แก่ แกงมะเขือสิ้นใส่ใบกระเจียบ

2.3 อาหารไทยใหญ่

อาหารไทยใหญ่ ประเภทอาหารคาว ได้แก่ แกงไข่ต้ม แกงกล้วยดิบ ข้าวก้นจั้น

2.4 อาหารลาว

อาหารลาว ประเภทอาหารคาว ได้แก่ แกงเผ็ดด้วยน้ำมันมะพร้าว

2.5 อาหารกะเหรี่ยง

อาหารกะเหรี่ยง ประเภทอาหารคาว ได้แก่ ส้มตำลาว หมูส้ม แกงปรุงรสด้วยปลาร้าทุกชนิด

2.6 อาหารจีน

อาหารจีน ประเภทอาหารคาว ได้แก่ ห้าช้อย

อาหารจีน ประเภทอาหารหวานและอาหารว่าง ได้แก่ ฉะก๋วย ปาท่องโก๋

3. อาหารพื้นบ้านประจักษ์ ปี พ.ศ. 2535 – ปี พ.ศ. 2550

3.1 อาหารไทย

อาหารไทย ประเภทอาหารคาว ได้แก่ ยำหัวปลี แกงบอน

อาหารไทย ประเภทอาหารหวานและอาหารว่าง ได้แก่ กระจยาสารท ข้าวเหนียวแก้ว ข้าวเหนียวแดง ข้าวต้มลูกโยน ขนมหัวผักกาด

3.2 อาหารลาว

อาหารลาว ประเภทอาหารหวานและอาหารว่าง ได้แก่ เมี่ยงกับเกลือ

4. อาหารพื้นบ้านประจักษ์ที่ทำอยู่ในปัจจุบัน

4.1 อาหารไทย

อาหารไทย ประเภทอาหารคาว ได้แก่ แกงบอน แกงซี่เหล็ก แกงผักหวาน แกงหน่อไม้ใส่เห็ดถอบ แกงพังกู ต้มกะทิกับปลาเกลือ แกงหยวก แกงเลียง

อาหารไทย ประเภทอาหารหวานและอาหารว่าง ได้แก่ ขนมถ้วยกะทิ ขนมดอกดิน ขนมห่อใบตองนึ่ง ตะโก้ ขนมถาด แกงบัวต่าต่าง ๆ ขนมกล้วยปิ้ง กล้วยกวน มะพร้าวเสวย เมียงไส้ เมียงคำ เมียงลาว ข้าวหมาก ข้าวตอกอัด ขนมฝักบัว มะพร้าวลอยแก้ว

4.2 อาหารพม่า

อาหารพม่า ประเภทอาหารคาว ได้แก่ แกงฮังเล

4.3 อาหารไทยใหญ่

อาหารไทยใหญ่ ประเภทอาหารคาว ได้แก่ แกงอุ้มมะเขือ แกงถั่วมะแฮะ

4.4 อาหารลาว

อาหารลาว ประเภทอาหารคาว ได้แก่ แกงแค แกงปรุงรสด้วยปลาร้า

4.5 อาหารจีน

อาหารจีน ประเภทอาหารคาว ได้แก่ การทำเส้นบะหมี่

อาหารจีน ประเภทอาหารหวานและอาหารว่าง ได้แก่ ขนมกุยช่าย ขนมแข่ง ขนมเทียน

สำหรับอาหารและขนมที่สามารถหากินได้เฉพาะฤดูกาล ของตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร มีดังนี้

ตารางที่ 1 อาหารและขนมที่สามารถหากินได้เฉพาะฤดูกาล

เดือน	อาหารและขนม
มกราคม	-
กุมภาพันธ์	ข้าวหลาม
มีนาคม	เห็ดโคน แกงถั่วมะแฮะ มะพร้าวลอยแก้ว
เมษายน	แกงส้ม เห็ดโคน แกงถั่วมะแฮะ เห็ดถอบ แมงอินูน มะพร้าวลอยแก้ว
พฤษภาคม	เห็ดโคน เห็ดไซ้ เห็ดถอบ แมงอินูน
มิถุนายน	แกงพินู เห็ดถอบ
กรกฎาคม	แกงพินู เห็ดถอบ
สิงหาคม	หน่อไม้ มะโห้ ขนมดอกดิน กล้วยไข่
กันยายน	ขนมดอกดิน กล้วยไข่ กระจ่างสารท (ปัจจุบันมีขายตลอด)
ตุลาคม	ขนมดอกดิน ข้าวต้มลูกโยน แกงส้มดอกแค (แก้ไข้หัวลม)
พฤศจิกายน	แกงซี่เหล็ก กินเป็นยาในวันเพ็ญเดือน 12
ธันวาคม	-

ที่มา : (เทศบาลตำบลนครชุมจังหวัดกำแพงเพชร, 2558)

อาหารพื้นบ้านประจำถิ่นนครชุม

แกงซี่เหล็ก ในวันเพ็ญเดือน 12 ซึ่งชาวบ้านนครชุมร่วมมือร่วมใจกันทำแกงซี่เหล็กทุกครัวเรือน คนโบราณถือว่า วันเพ็ญเดือน 12 ยอดซี่เหล็กจะเป็นยารักษาสารพัดโรค ซึ่งเป็นสุดยอดของยาอายุวัฒนะ แก่ท้องผูก แก้อาการนอนไม่หลับ บำรุงน้ำดี บำรุงโลหิต และทำให้เจริญอาหาร แต่ต้องเก็บตอนเช้ามีดหรือก่อนพระอาทิตย์ขึ้น เพราะพระจันทร์นั้นได้ดูดสารอาหารและสรรพคุณทางยาขึ้นมาที่ยอด เมื่อพระจันทร์ได้ผ่านหายไปสรรพคุณทางยาอาจไม่ได้อยู่ที่ยอดและดอกมากนัก และจะต้องแกงให้เสร็จภายในวันนั้น มิฉะนั้นสรรพคุณจะไม่หลง ปัจจุบันจะแกงในวันเพ็ญดังกล่าว เฉพาะบ้านผู้รู้ ในตำราแพทย์แผนไทย

ภาพที่ 2 เครื่องปรุงแกงซี่เหล็ก
(ที่มา : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร, 2560)

ภาพที่ 3 ขนมแดกงา

แกงพันทู (แกงผักอีรอก) เป็นแกงของคนโบราณ 1 ปี กินได้ 1 ครั้ง ออกช่วงเดือนเมษายน แกงได้หลายวิธี เช่น แกงใส่หมูสับ หมูย่าง แยม อัง กบ ปลาอย่าง พันทู หรือ บุกอีรอกเป็นผักที่คุณค่าทางอาหารนิยมใช้บำรุงกำลังช่วยในการสูบฉีดโลหิต ป้องกันโรคไหลตายได้

ภาพที่ 4 เครื่องปรุงแกงพันทู (แกงผักอีรอก)
ที่มา : (ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม, 2559)

บทสรุป

จากการศึกษาอาหารพื้นบ้านประจำถิ่น ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ทำให้ทราบว่ามีการสืบทอดภูมิปัญญาอาหารและขนมไทยพื้นบ้านประจำถิ่นต่อกันมายาวนาน ตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2499 จากหลากหลายชนเผ่าทั้ง ไทย จีน กระเหรี่ยง มอญ ลาว ซึ่งวัฒนธรรมภูมิปัญญาอาหารและขนมไทยที่หลากหลายนี้อาจผสมผสานเข้ากันอย่างลงตัว ปัจจุบันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิด การดำรงชีวิตและสภาพแวดล้อมในครอบครัวที่เปลี่ยนไป ทำให้อาหารและขนมพื้นบ้านบางอย่างเริ่มสูญหายและขาดผู้สืบทอด ดังนั้นทุกคนควรหันมามีส่วนร่วมในการช่วยกันซื้อ รับประทานและถ่ายทอดภูมิปัญญาอาหารและขนมพื้นบ้านให้คงอยู่ต่อไป

บรรณานุกรม

- ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม. (2559). **แกงพันงู**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.xn--42cfic6dbo4daghh7c4e9f8b4h8ff.com/Food20.html>.
[2561, มีนาคม 7].
- เทศบาลตำบลนครชุมจังหวัดกำแพงเพชร. (2558). **อาหารพื้นถิ่นนครชุม**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://nakhonchum.go.th/index.php?options=home>. [2561, มีนาคม 8].
- วศินา จันทศิริ. (2554). **วัฒนธรรมอาหารไทย : อีกหนึ่งพลังสู่ประชาคมอาเซียน**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://humaneco.stou.ac.th/UploadedFile/Title%20HE%20Journal%2011.pdf>.
[2561, มีนาคม 7].
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร. (2560). **แกงขี้เหล็ก**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
https://www.m-culture.go.th/kamphaengphet/ewt_news.php?nid=1670&filename=index.
[2561, มีนาคม 7].
- อภิญา ตันทวีวงศ์. (2556). **บนเส้นทางการจัดการด้านอาหารเพื่อคนไทยทั้งมวล**. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
กิจการโรงพิมพ์องค์การทหารผ่านศึก.
- อรอนงค์ ทองมี. (2558). **วัฒนธรรมอาหารล้านนา : การพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.journal.rmutt.ac.th:8080/index.php/arts/article/download/311/314>.
[2561, มีนาคม 7].

ศาสนสถานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

สุรินทร์ เพชรไทย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชาวิทยาการคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

ศึกษาศาสตร์ วิทยาการคอมพิวเตอร์

อาจารย์, สาขาวิชาวิทยาการคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

วัดหรือศาสนสถานในปัจจุบันได้กลายเป็นอีกหนึ่งแหล่งท่องเที่ยวที่ผู้คนต่างให้ความสนใจเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และเป็นเหตุให้วัดหรือศาสนสถานบางแห่งได้ปรับบทบาทใหม่ เพิ่มจากเดิมที่เคยจำกัดไว้สำหรับเป็นสถานที่ปฏิบัติกิจของสงฆ์และศาสนพิธีของชาวบ้าน หรือเป็นสถานที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของผู้คนในชุมชนที่แต่ละวัดนั้นตั้งอยู่ กระทั่งกลายเป็นสถานที่รองรับนักท่องเที่ยวที่มาจากต่างถิ่น มีสาเหตุมาจากการที่วัดได้ขยายบทบาทโดยอาศัยคุณสมบัติของศาสนสถานเป็นแรงจูงใจให้เกิดการท่องเที่ยว ซึ่งการปรับแต่งบทบาทของวัดในมิติของการท่องเที่ยวการไม่สูญเสียสภาพเดิมนี้ (กรรณิกา คำดี, 2558, หน้า 175-191) โดยประเทศไทยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนามีวัดเป็นศูนย์กลางของสังคม สามารถช่วยพัฒนาจิตใจควบคู่กับส่งเสริมความเป็นไทย ทั้งยังเป็นการสืบสานศาสนาและศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของไทยให้เป็นที่ดำรงอยู่คู่ประเทศชาติ

ตำบลนครชุมเป็นชุมชนเก่าแก่ในจังหวัดกำแพงเพชร มีหลักฐานทางโบราณสถานโบราณวัตถุปรากฏมากมาย อดีตนครชุมมีวัดและพระจำนวนมาก ตามศิลาจารึกหลักที่ 8 (ศิลาจารึกเขาสุนทรภู) มีการเรียกเมืองนครชุมว่า “นครพระชุม” ซึ่งอาจจะมีความหมายถึงเป็นเมืองที่รวมของพระ หรืออาจหมายถึงมีพระมาก และเปลี่ยนมาเป็นนครชุมในปัจจุบัน ซึ่งในครั้งที่มีการรื้อพระศรีรัตนมหาธาตุเจดีย์ ที่วัดพระบรมธาตุนครชุม สถานที่ค้นพบศิลาจารึกหลักที่ 3 (ศิลาจารึกนครชุม) ก็มีกรพบพระพิมพ์เป็นจำนวนมาก และนับว่าเป็นต้นตอของพระเครื่องตระกูลทุ่งเศรษฐี ที่มีชื่อเสียงของจังหวัดกำแพงเพชร ดังในพระราชนิพนธ์เรื่องเสด็จประพาสต้นครั้งที่สอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวไว้ว่า “ของถวายเป็นเมืองกำแพงเพชรนี้ ก็มีพระพิมพ์เป็นพื้น” ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นขนบธรรมเนียมอย่างหนึ่งของชาวกำแพงเพชรในการให้พระเครื่องเป็นของที่ระลึก สำหรับผู้ที่เคารพนับถือและมิตรสหาย นครชุมยังคงรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า 700 ปี และยังคงต้นแบบความย้อนยุคของสถานที่และวัฒนธรรม ซึ่งที่นี้ถือว่าเป็นต้นตำรับ ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงและนำเสนออย่างมีเอกลักษณ์ นอกจากเมืองยังคงเอกลักษณ์แบบย้อนยุคไว้แล้ว นครชุมยังมีโบราณสถานเก่าแก่ควรค่าแก่การเรียนรู้อีกมากมาย บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศาสนสถานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ได้แก่ 1) วัดพระบรมธาตุนครชุม 2) วัดสว่างอารมณ์ 3) วัดเจดีย์กลางทุ่ง 4) วัดหม่องกาล 5) วัดหนองลังกา 6) วัดหนองยายช่วย 7) วัดซุ่มกอ

คำสำคัญ : ศาสนสถาน, สิ่งศักดิ์สิทธิ์, นครชุม, จังหวัดกำแพงเพชร

วัดพระบรมธาตุนครชุม

วัดพระบรมธาตุนครชุม เป็นวัดที่อยู่คู่เมืองกำแพงเพชรมาตั้งแต่สมัยเป็นเมืองนครชุมยาวนานมากกว่า 700 ปี สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี สร้างโดยกษัตริย์ในสมัยกรุงสุโขทัย คือพระมหาธรรมราชาลิไทหรือพระยาสิทธิราชย์ สร้างขึ้นในปี 1900 เพื่ออุทิศถวายพ่อขุนศรีอินทราทิตย์องค์หนึ่ง พ่อขุนรามคำแหงองค์หนึ่ง และพระเจ้าอู่ทององค์หนึ่งองค์ และได้นำพระบรมสารีริกธาตุ 9 องค์ สถาปนา

ไว้ในพระเจดีย์องค์กลาง และพระองค์ใต้เสด็จมาพระมหาธาตุเจดีย์เป็นประจำทุกปี ซึ่งในสมัยสุโขทัยนั้นวัดพระบรมธาตุนครชุมมีความเจริญมากเพราะเป็นวัดพระอารามหลวงประจำเมือง

พระบรมธาตุนครชุม มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นมหาเจดีย์ทรงสูงใหญ่ สวยงามไปด้วยสถาปัตยกรรมและสีทองอร่ามทั้งองค์เสมือนดังเจดีย์ชเวดากองในเมืองพม่า เป็นพระบรมธาตุเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จำนวน 9 องค์พระบรมธาตุเจดีย์ เดิมนี้เป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (ทรงดอกบัว) สามองค์ ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน ภายในวัดก็มีแหล่งความรู้ที่สำคัญ คือ ศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนตำบลนครชุม โดยจัดแสดงเป็นอาคารทรงไทยสวยงาม ทำด้วยไม้สักทองทั้งหลัง ภายในจัดแสดงวัตถุโบราณ และข้าวของเครื่องใช้ในอดีตมากมาย และแสดงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อีกหลายอย่าง แสดงวิถีชีวิตของชาวเมือง นอกจากนี้ยังมีศาลาการเปรียญ พระอุโบสถ ศูนย์การศึกษาพระปริยัติธรรมสำหรับพระภิกษุ และสามเณร และมีกุฏิจำนวน 23 หลัง สถานที่สำคัญของวัดพระบรมธาตุ คือ

1) พระบรมสารีริกธาตุ บรรจุอยู่ในสำเภาเงินมีพระบรมธาตุอยู่ถึง 9 องค์ ปัจจุบันประดิษฐานไว้ในองค์พระบรมธาตุ มีความเชื่อว่า ผู้ใดได้บูชาพระบรมธาตุเหมือนกับได้พบพระพุทธเจ้าด้วยตนเอง ทำให้ประชาชนพากันมาสักการบูชาพระบรมธาตุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันมาฆบูชาและวันสงกรานต์

2) พระศรีมหาโพธิ์ ชาวกำแพงเพชรเชื่อกันว่าพระศรีมหาโพธิ์ที่พระยาสิทธิทรงปลูกเมื่อ พ.ศ.1900 เป็นต้นโพธิ์ขนาดมหึมา คนโอบ 9 คน ในพุทธศาสนาเดิมกล่าวว่า ถ้าผู้ใดไหว้บูชาต้นโพธิ์เสมือนได้บูชาพระพุทธเจ้าเช่นกันแต่ปัจจุบันความเชื่อนี้ได้จางหายไปจากสังคม

ภาพที่ 1 วัดพระบรมธาตุนครชุม

วัดพระบรมธาตุนอกจากจะมีสถานที่สำคัญหลายอย่างแล้ว ภายในวัดยังมีแหล่งความรู้ที่สำคัญคือ ศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนตำบลนครชุม โดยจัดแสดงเป็นอาคารทรงไทยสวยงาม ทำด้วยไม้สักทองทั้งหลัง ภายในจัดแสดงวัตถุโบราณและข้าวของเครื่องใช้ในอดีตมากมาย และแสดงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อีกหลายอย่างแสดงวิถีชีวิตของชาวเมืองเป็นศูนย์รวบรวมวัตถุโบราณและเรื่องราวต่าง ๆ ของเมืองนครชุมเอาไว้มากมาย เพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งทางด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต แก่ชุมชนและสังคม ในยุคปัจจุบันเพื่อให้ยั่งยืนสืบไป นอกเราจะได้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังสามารถใช้เป็นแหล่งความรู้และเรียนรู้ได้อีกด้วย

วัดสว่างอารมณ์

วัดสว่างอารมณ์ ตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. 2225 วัดแห่งนี้เป็นวัดเก่าแก่สร้างขึ้นสมัยก่อนรัชกาลที่ 5 เดิมพื้นที่เป็นป่ารก้าง ต่อมาชาวบ้านได้ร่วมใจกันพัฒนาวัดให้เป็นปูชนียสถานที่สมบูรณ์จวบจนปัจจุบัน ได้รับราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. 2230

ภายในวัดมีศาสนสมบัติที่สำคัญเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวคลองสวนหมาก เมืองนครชุม ให้ความเลื่อมใสศรัทธา ภายในวัดสว่างอารมณ์แห่งนี้ ได้แก่ หลวงพ่ออุโมงค์ หลวงพ่อมหามงคลนิมิตพระพุทธรูปศิลปะพม่า และมณฑปแบบพม่า พระพุทธรูปยืน “หลวงพ่อประธานพร” ประดิษฐานอยู่บริเวณด้านหน้าหอรระซัง โดยหลังคาของหอรระซังแห่งนี้ได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมทางเหนือ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของกำแพงเพชร ในฐานะหัวเมืองฝ่ายเหนือ วิหารแก้วพระนอน หลวงพ่อศรีมหาโพธิ์ พระสีวลี รูปหล่ออดีตเจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์ หลวงพ่อบุญมี รัชมสโร และหลวงพ่อทองหล่อ ปิยะโส

ภาพที่ 2 หลวงพ่ออุโมงค์ วัดสว่างอารมณ์

สิ่งที่พุทธศาสนิกชนเข้ามากราบไหว้ขอพรมากที่สุด คือ "หลวงพ่ออุโมงค์" แห่งวัดสว่างอารมณ์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปแบบเชียงแสนขนาดใหญ่ ขนาดหน้าตักกว้าง 2.87 เมตร สูงเกือบ 3 เมตร สำหรับประวัติของ "หลวงพ่ออุโมงค์" จากการบอกเล่าต่อกันมาว่า พบหลวงพ่อบนดินลักษณะคล้ายจอมปลวกจึงขุดกันออกมา มองดูคล้ายท่านอยู่ในอุโมงค์ สันนิษฐานว่าอาจหลบพม่าที่มาตีเมืองในสมัยนั้น หรือปาฏิหาริย์ของท่านก็ไม่อาจทราบได้ ท่านเป็นที่เคารพบูชาของชาวนครชุม และชาวกำแพงเพชรมาเป็นเวลาช้านาน เมื่อถึงวันเพ็ญเดือน 4 ชาวจังหวัดกำแพงเพชร จะจัดงานประเพณีนมัสการปิดทองหลวงพ่ออุโมงค์เป็นประจำทุกปี วิหารหลวงพ่ออุโมงค์นั้น สร้างมณฑปสี่เหลี่ยมมีทางเข้าออกด้านหน้าทางเดียว ส่วนมุขที่อยู่หน้าออกมาจากมณฑป มองดูเหมือนว่า จะสร้างต่อกันในยุคหลังๆ

วัดเจติยกลางทุ่ง

วัดเจติยกลางทุ่ง เป็นวัดในกลุ่มอรัญญิกของเมืองนครชุมอีกแห่งหนึ่ง เดิมชื่อวัดอะไรไม่ปรากฏหลักฐาน เดิมเห็นแต่มีเจติยทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ขนาดใหญ่ตั้งตระหง่านอยู่กลางทุ่งนา จึงเรียกขานกันว่า วัดเจติยกลางทุ่ง ลักษณะของวัดเจติยกลางทุ่ง น่าจะสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 ในสมัยสุโขทัยเรื่องอำนาจ มีคูน้ำขนาดใหญ่ ล้อมรอบทั้งสี่ด้านที่เรียกกันว่าอุทกสีมา ภายในอุทกสีมามีวิหารขนาดใหญ่ ลักษณะค่อนข้างแปลก เกือบเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส และอยู่ต่ำกว่าปกติ ด้านหลังมีเจติยประธานที่เป็นเจติยทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ขนาดใหญ่ ที่ค่อนข้างสมบูรณ์และสมบูรณ์ สร้างด้วยอิฐที่ได้จากดินเหนียวบริเวณทุ่งเศรษฐี ลานประทักษิณรอบๆ เจติย มีขนาดกว้างมาก ทำศาสนพิธีได้อย่างสะดวกสบาย รูปทรงขององค์เจติย ประกอบด้วย ฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้ว ออกไก่ ชั้นแฉ่นฟ้า และส่วนเรือนธาตุย่อเหลี่ยมไม้สิบ ที่รองรับส่วนยอดของเจติยทรงดอกบัวตูม ส่วนยอดสุดหักตกลงมาไม่เห็นมีหลักฐาน นับว่าเป็นเจติยทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ขนาดใหญ่ที่งดงามมาก เป็นสัญลักษณ์ของเมืองนครชุมเลยทีเดียว ทรงดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์สภาพค่อนข้างสมบูรณ์

รอบ ๆ เจติยประธาน มีหลักฐานเหลืออยู่เพียงองค์เดียวอยู่ด้านหลังที่เป็นเจติยทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ขนาดใหญ่ วัดเจติยกลางทุ่งมีพระเครื่องตระกูลทุ่งเศรษฐีที่มีชื่อเสียงมาก คือ พระกำแพงซุ้มกอ พระกำแพงนางพญา และพระกำแพงเขย่ง จึงทำให้โบราณสถานโบราณวัตถุถูกขุดค้นทำลายลง

ภาพที่ 3 วัดเจติยกลางทุ่ง

ภาพที่ 4 เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์อยู่ด้านหลังวัดเจดีย์กลางทุ่ง

วัดหม่องกาเล

วัดหม่องกาเล เป็นเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังศิลปะสุโขทัย ก่อด้วยอิฐ มีซุ้มพระยื่นออกมาจากรฐานตอนล่างทั้ง 4 ด้าน ชั้นมาลัยเถารองรับองค์ระฆังเป็นแบบบัวถลา องค์ระฆังค่อนข้างเพรียวหรือชะลูดปากองค์ระฆังไม่ตายออกมากนัก ถัดจากองค์ระฆัง เป็นส่วนที่เรียกว่าบัลลังก์ สำหรับส่วนยอดขององค์เจดีย์หักพังทลายเกือบหมด เหลือหลักฐานเฉพาะส่วนของแกน ปล้องไฉนสันนิษฐานว่าบริเวณที่ค้นพบวัดอยู่ในที่จับจองของชาวพม่าที่ชื่อหม่องกาเล ซึ่งสืบหาลูกหลานของท่านไม่ได้รู้แต่ว่าหลังจากหม่องกาเลที่บริเวณนั้นเป็นที่ครอบครองของตาทมอหรง ตาทมอหรง มีลูกเขยชื่อนายจันทร์ ได้ครอบครองที่ดินบริเวณนี้ต่อมา และได้ขายที่ดินทั้งหมดให้ผู้อื่น

ภาพที่ 5 วัดหม่องกาเล

ปัจจุบันวัดหม่องกาเล ตั้งอยู่บนแนวถนนโบราณที่ชาวบ้านเรียกว่าถนนพระร่วง หรือถนนตาพระร่วง ยังไม่ถูกบุกรุกทำลายมากอย่างวัดอื่น ผ่านการบูรณะปฏิสังขรณ์แล้วจากกรมศิลปากร มีเจดีย์ประธานที่มีรูปทรงงดงาม ขนาดย่อมกว่าวัดหนองลังกาเล็กน้อย มีซุ้มที่ฐานเจดีย์อยู่สามซุ้ม ไม่ทราบว่าได้บูรณะ 1 ซุ้ม หรือไม่มีแต่แรก แต่ถ้าสังเกตจากวัดหนองลังกา แล้วน่าจะจะมี 4 ซุ้ม รูปทรงของเจดีย์ เปรี้ยวและสง่างาม ยอดหักพังมาถึงคอระฆัง ไม่พบยอดที่หักตกลงมาเลย ในบริเวณนั้นอาจจะอยู่ในหนองน้ำ หรืออุทกสีมา ที่อยู่รอบ ๆ บริเวณพื้นที่ นั้นก็เป็นได้ ด้านหน้ามีวิหารเดี่ยวๆคล้ายวิหารของวัดเจดีย์กลางทุ่ง แต่มีร่องรอยของฐานวิหารที่ชัดเจน โดยรอบไม่มีเจดีย์รายรอบอาจถูกขุดทำลายหมด เพราะเป็นเจดีย์ขนาดเล็ก คูน้ำล้อมรอบเป็นคูน้ำขนาดใหญ่ที่ยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ยังไม่ถูกรื้อทำลาย วัดหม่องกาเลมีการบูรณะเครื่องที่มีชื่อเสียงมาก โดยเฉพาะอย่างพระซุ้มกอดูพบที่บริเวณวัดนี้จำนวนมาก

วัดหนองลังกา

วัดหนองลังกา เป็นเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังศิลปะสุโขทัยก่อด้วยอิฐ มีซุ้มพระยื่นออกมาจากฐานตอนล่างทั้ง 4 ด้าน มีเจดีย์หรือมณฑปเป็นประธานวัด ด้านหน้าเจดีย์เป็นวิหาร แต่สภาพของที่ตั้งวัดอยู่ในที่ลุ่มต่ำ จึงมีการขุดคูเป็นขอบเขตวัด เพื่อนำดินจากการขุดคูไปปรับถมที่บริเวณวัดให้สูงขึ้น และเป็นคูน้ำเพื่อกักเก็บน้ำในฤดูแล้งด้วย

ภาพที่ 6 วัดหนองลังกา

วัดหนองลังกา เป็นวัดขนาดใหญ่ที่สุดในเขตอรัญญิกเมืองนครชุม ตั้งอยู่นอกเมืองทางทิศใต้ แขนงฝั่งวัด เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีคูน้ำล้อมรอบ 4 ด้าน อันเป็นลักษณะแบบอุทกสีมาของพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ที่นิยมแพร่หลายในช่วงสุโขทัยเจดีย์ประธาน เป็นลักษณะเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆัง ก่อด้วยอิฐตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้ว ลักษณะองค์เจดีย์ตั้งอยู่บนฐานเชิงเดี่ยว ฐานล่างทำเป็นซุ้มยื่นมาทั้ง 4 ด้าน มีพระพุทธรูปอยู่ประจำทิศ แต่ถูกขุดค้นทำลายจนสิ้นซาก ถัดขึ้นไปเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมและฐานบัวลูกแก้วอกไก่ หรือฐานปัทม์สี่เหลี่ยม ซ้อนลดหลั่นกันไป ขึ้นมาลัยเถา มีลักษณะเป็นแบบชั้นบัวคว่ำและบัวหงายซ้อนกันอยู่ 3 ชั้น รองรับองค์ระฆัง ที่มีขนาดงดงาม สมบูรณ์ เหมาะสม และสวยงามยิ่งนัก บัลลังก์เป็นฐานปัทม์ สี่เหลี่ยม ส่วนท้องไม้ประดับด้วยลูกแก้วอกไก่ ถัดจากบัลลังก์ขึ้นไปเป็นแกนปล้องโหนด ซึ่งประดับลูกแก้วอกไก่ 2 แถว แล้วเป็นบัวฝาละมี ปล้องโหนด ปลียอด เจดีย์ทรงระฆังวัดหนองลังกา รูปทรงสูงชะลูด หรือเปรี้ยวสมส่วน มีสภาพที่สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่พบในเมืองนครชุม

วัดหนองยายช่วย

วัดหนองยายช่วย เป็นเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังก่อด้วยอิฐ ฐานเชิงด้านล่างเป็นฐานสี่เหลี่ยมหน้ากระดาน ถัดขึ้นไปเป็นฐานหน้ากระดานแปดเหลี่ยม และฐานบัวแปดเหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปชั้นมาลัยเถารองรับองค์ระฆังเป็นแบบบัวกลา องค์ระฆังค่อนข้างเล็ก และตั้งอยู่ในตำแหน่งที่สูง นับเป็นเจดีย์ทรงระฆังที่มีลักษณะคล้ายกับเจดีย์ทรงระฆังทางฝั่งเมืองกำแพงเพชร โดยเฉพาะการทำชั้นฐานบัวแปดเหลี่ยมรองรับชั้นมาลัยเถา สำหรับทางด้านหน้าเจดีย์ประธานมีวิหาร ขนาด 5 ห้อง หรือ ห้าช่วงเสา ก่อด้วยอิฐ 8 หลัง

ภาพที่ 7 วัดหนองยายช่วย

วัดหนองยายช่วย อยู่ห่างจากวัดหนองลังกา ไปทางทิศตะวันออก ห่างจากวัดหนองลังกา ประมาณ 200 เมตร มีลักษณะรกร้าง มองจากที่ไกล ๆ ดูวัดหนองยายช่วย ไม่งดงาม มีขนาดเล็ก ไม่น่าสนใจ แต่เมื่อเข้าไปใกล้ ต้องตะลึงในความงดงามของ รูปทรงเจดีย์ ที่เป็นเจดีย์ ทรงลังกา ฐานแปดเหลี่ยม ที่มีลักษณะที่งดงามมาก มีศิลปะที่อ่อนช้อย รูปทรงเพรียวสมส่วน ยังสมบูรณ์ตั้งแต่คอระฆังลงมา ยอดหัก ไม่สามารถค้นหาได้พบ บริเวณฐานพระเจดีย์มีซุ้มพระอีก 4 ซุ้ม มีลักษณะซุ้มที่ใหญ่มาก แต่ไม่พบพระว่ามีลักษณะใด และเมื่อเทียบกับวัดหนองลังกาแล้วน่าจะเป็นพระสี่อิริยาบถ คือยืน เดิน นั่ง นอน วัดในบริเวณนี้ที่มีลักษณะเหมือนกันคือ วัดหนองลังกา วัดหม่องกาเล และวัดหนองยายช่วย ถ้าวางงดงามมาก และมีลักษณะที่พิเศษกว่าทุกวัด คือมีซุ้มพระ มีเจดีย์ราย มีหนองน้ำขนาดใหญ่ล้อมรอบแบบลัทธิลังกาวงศ์ ด้านหน้าวัด มีฐานวิหารขนาดใหญ่ ยังมีฐานที่ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ฐานพระประธานมีขนาดใหญ่มาก ยังไม่ถูกทำลาย แต่องค์พระไม่มีแล้ว สันนิษฐานว่าจะเป็นที่พระปูนปั้น จึงถูกทำลายไปพร้อมกับเจดีย์ที่ถูกขุดค้นขึ้นลักษณะของวิหารเหมือนกับสร้างโบสถ์ซ้อนอยู่บนวิหาร มีลักษณะที่เหมาะสมและงดงามอย่างที่สุด

วัดซุ่มกอ

วัดซุ่มกอ เมืองนครชุม หรือนครพระชุม สร้างในสมัยสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในรัชกาลของพระมหาธรรมราชาลิไท ประกอบด้วยสองเขตเหมือนกับเมืองโบราณโดยทั่วไปคือเขตเมืองที่เรียกว่า ความวาสี และเขตป่าที่เรียกว่าอรัญญิก บริเวณนี้เรียกกันในสมัยโบราณว่า ดงเศรษฐีเมื่อป่าไม้ถูกทำลายไปจนหมดสิ้นจึงเรียกกันว่าทุ่งเศรษฐี เป็นอาณาเขตที่พบกรุพระเครื่องที่มีชื่อเสียงที่สุดของเมืองกำแพงเพชร เรียกตามแหล่งที่พบว่า พระทุ่งเศรษฐี วัดซุ่มกอ อยู่ในเขตอรัญญิกบริเวณทุ่งเศรษฐี บริเวณตรงกันข้ามกับสถานีขนส่ง

จังหวัดกำแพงเพชร ประกอบด้วยป้อมทุ่งเศรษฐี วัดหนองพิกุล วัดหนองลังกา วัดหนองพุทรา วัดหนองยายช่วย วัดหม่องกาเล และวัดเจดีย์กลางทุ่ง วัดซุ่มกอ ที่เรียกว่าวัดซุ่มกอเพราะพบพระเครื่องที่วงการพระเครื่องเรียกกันว่า พระซุ่มกอ ทุกพิมพ์ คือ พิมพ์ใหญ่ พิมพ์กลาง พิมพ์เล็ก และพิมพ์คะแนน จำนวนมากที่วัดนี้ เนื่องจากวัดซุ่มกอ มีพระซุ่มกอ ที่มีชื่อเสียงเป็นหนึ่งในเบญจภาคี สุดยอดแห่งจักรพรรดิพระเครื่อง ทำให้โบราณสถานและ โบราณวัตถุ ในบริเวณวัดซุ่มกอถูกทำลายจนหมดสิ้น ที่พบก่อนการบูรณะคือเนินดินที่เป็นเจดีย์ทรงลังกา และ เนินวิหารขนาดเล็กมีเจดีย์รายรอบเจดีย์ใหญ่ แต่ไม่เหลือแม้กระทั่ง ซากพระเครื่อง พระบูชา พระพุทธรูป ถูกขนย้ายไปจากบริเวณวัดซุ่มกอทั้งหมด รอบ ๆ วัด มีคูน้ำล้อมรอบ เป็นลักษณะอุทกสีมาตามคตินิยมแบบลังกา วัดบริเวณนี้ทั้งหมดมีอุทกสีมาเหมือนกันทั้งหมด ยืนยันได้ว่าสร้างในสมัยใกล้เคียงกัน วัดซุ่มกอ ควรจะเป็น หน้าตาของเมืองกำแพงเพชร แต่หากคนที่ยังจำวัดซุ่มกอได้ยากยิ่ง แม้วัดซุ่มกออยู่ริมทางถนนเข้าเมือง กำแพงเพชร แต่ความทรุดโทรมของวัดจึงไม่ได้มีผู้คนและนักท่องเที่ยวสนใจแต่อย่างใด จังหวัดกำแพงเพชร กำลังจะปรับปรุงภูมิทัศน์ของวัดซุ่มกอใหม่ ก่อนที่วัดซุ่มกอจะถูกถมหายไปหรือกลายเป็น บึง บ่อ ขนาดใหญ่ ชาวนครชุมกำแพงเพชร

ภาพที่ 8 วัดซุ่มกอ

ควรดูแลรักษาสิ่งที่บรรพบุรุษสร้างไว้ให้คงงามและเหมาะสมกับการเป็นเมืองมรดกโลก ก่อนที่วัดซุ่มกอ ตำนานแห่งพระซุ่มกอจะอันตรธานไปกับความเจริญทางวัตถุของเมืองนครชุม ขอชาวเราได้ช่วยกันดูแล บ้านเมืองของเราให้เหมาะสมที่สุดกับที่มาแห่งพระซุ่มกอ ซึ่งเป็นพระที่คนทั้งประเทศต้องการ วัดซุ่มกอเป็น เจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยมก่อด้วยอิฐ ส่วนยอดเหนือองค์ระฆังขึ้นไปพังทลายลงหมดแล้ว สำหรับทาง ด้านหน้าเจดีย์ประธาน มีฐานวิหารขนาดเล็ก 1 หลัง

บทสรุป

จากการศึกษาศาสนสถานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ทำให้ทราบถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม และความเจริญรุ่งเรืองของผู้คนในสมัยต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งวัดและศาสนสถานถือเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ สามารถช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดความรักและผูกพัน ต่อบ้านเกิดของตนเอง รวมถึงสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม ท้องถิ่น พัฒนาจิตใจของคนในชุมชนไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้นจึงควรช่วยกันดูแลและอนุรักษ์แหล่งศาสนสถานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้คงอยู่ต่อไปเพื่อเป็นหลักฐานให้ลูกหลานและนักท่องเที่ยวได้ศึกษาและเห็นความสำคัญของประวัติศาสตร์ไทย

บรรณานุกรม

กรรณิกา คำดี. (2558). **วัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว**. วารสารบัณฑิตศึกษา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ 4, ฉบับที่ 2 (ก.ค.-ธ.ค. 2558), หน้า 175-191.

เทศบาลตำบลนครชุมจังหวัดกำแพงเพชร. (2558). **แหล่งท่องเที่ยว**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:

<http://nakhonchum.go.th/index.php?options=travel>. [2561, มีนาคม 2].

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2549). **แหล่งโบราณคดี**. ท่องเที่ยว. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:

http://sac.or.th/databases/archaeology/archaeology?field_a_province_tid=504&title=
[2561, มีนาคม 7].

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกำแพงเพชร. (2558). **วัดและศาสนสถาน**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:

<http://kpt.onab.go.th/index.php>. [2561, มีนาคม 7].

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. (ม.ป.ป.). **นครชุม นครแห่งพระ**.

[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://tis.dasta.or.th/dastatravel/kamphaeng-phet-nakhon-chum/>. [2561, มีนาคม 4].

โบราณสถานทางวัฒนธรรมบริเวณใจกลางเมืองจังหวัดกำแพงเพชร

พจน์ธรรม ณรงค์วิทย์
อาจารย์, สาขาออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
ธนกิจ โคกทอง
อาจารย์, สาขาออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
พบพร เอี่ยมใส
อาจารย์, สาขาออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
ณัฐธิดา ปิ่นจิวไร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
อำไพ แสงจันทร์ไทย
อาจารย์, สาขาออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญอย่างหนึ่งที่สามารถนำรายได้เข้าสู่ประเทศไทย ช่วยฟื้นฟูและพัฒนาเศรษฐกิจ สร้างความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่ประชาชนในสังคม ในปัจจุบันอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวมีการเติบโตและแข่งขันกันสูง ทุกประเทศเริ่มนำสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรมของตนเองที่เป็นอัตลักษณ์ มาเป็นจุดขายในการดึงดูดนักท่องเที่ยวกันอย่างดุเดือด จังหวัดกำแพงเพชรก็เป็นอีกหนึ่งจังหวัดที่มีความโดดเด่น ทางอัตลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรม จากการได้รับขึ้นทะเบียนให้เป็นเมืองมรดกโลกจาก UNESCO โดยมี อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นจุดขาย เช่นเดียวกับ สุโขทัยและศรีสัชนาลัย ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเช่นเดียวกัน

โดยในการศึกษาข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของจังหวัดกำแพงเพชรในครั้งนี้จะมุ่งเน้นไปที่ การศึกษาข้อมูล ประวัติ ของสถานที่ท่องเที่ยวที่อยู่บริเวณใจกลางเมือง โดยยึดที่ศาลหลักเมืองจังหวัดกำแพงเพชร ที่เปรียบเสมือนเสาหลักกลางของจังหวัดกำแพงเพชรเป็นจุดศูนย์กลาง โดยจะศึกษาข้อมูลของสถานที่สำคัญ เหล่านี้ได้แก่ ศาลหลักเมือง และ โบราณสถานที่อยู่ติดกับศาลหลักเมือง ได้แก่ วันพระแก้ว และวัดพระธาตุ

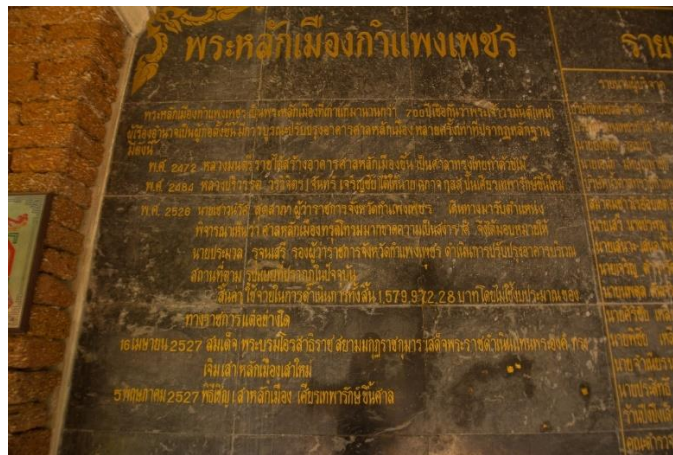
คำสำคัญ : โบราณสถาน, วัฒนธรรม, จังหวัดกำแพงเพชร

ศาลหลักเมืองจังหวัดกำแพงเพชร

ศาลหลักเมืองกำแพงเพชรแห่งนี้สันนิษฐานว่าสร้างสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) ที่เคยปกครอง ดูแลเมืองกำแพงเพชร เป็นศาลที่เก่าแก่มากกว่า ๗๐๐ ปี เชื่อกันว่าพระเจ้าวรมันต์ (เหม) ทำด้วยศิลาแลง รูปกลมยาวประมาณ ๒ เมตร ฝังโผล่พื้นดินขึ้นมาประมาณหนึ่งเมตร มีรูปเศียรเทพารักษ์อยู่บนยอดศิลาแลง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังคาศาลได้พังลงมาทับเสาหลักเมืองและเศียรเทพารักษ์ หลังจากนั้นก็อยู่ในสภาพรกร้างมาเป็นเวลานานจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๒ รองอำมาตย์เอกหลวงมนตรีราช (หวาน) อัยการจังหวัดกำแพงเพชรได้ริเริ่มสร้างศาลหลักเมืองขึ้นใหม่โดยเป็นศาลาทรงไทย

มีเหตุการณ์ระบุว่า ในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้มีผู้ลักตัดเศียรเทพารักษ์ไป หลวงปรีธรรมวิจิตร (จันทร์ เจริญชัย) ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร ได้ให้ทำขึ้นใหม่ด้วยดินจากยอดเขาสูงสุดของเขาหลวง ดินใจกลางโบสถ์ ใจกลางเจดีย์เก่าทั้งในจังหวัดกำแพงเพชร สุโขทัย ศรีสัชนาลัย พิษณุโลก และตาก ต่อมานายเชาว์ วัตสุดลาภา เดินทางมารับตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ไปสักการะ

เจ้าพ่อหลักเมืองและมีความรู้ดีกว่าศาลหลักเมืองนั้นอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรมไร้สง่าราศรี จึงได้มีการปรับปรุงศาลหลักเมืองขึ้นใหม่ให้สมฐานะการเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ซึ่งในการบูรณะปรับปรุงศาลหลักเมืองครั้งนี้ได้คำนึงถึงความถูกต้องและความสมบูรณ์ของรูปแบบของศาลหลักเมือง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นเป็นสำคัญ โดยอาคารศาลหลักเมืองที่ปรับปรุงใหม่นี้ เป็นอาคารจัตุรมุขพร้อมเขตปริณิณทลกว้าง ๑๗.๕ x ๑๗.๕ เมตร สูงจากระดับเดิมประมาณ ๑๙ เมตร หันหน้าเข้าหาทิศที่ถูกต้องตามหลักโหราศาสตร์ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กพื้นหินอ่อนทรายล้างสีศิลาแลง กำหนดการก่อสร้างแล้วเสร็จและประกอบพิธีเชิญหลักเมืองและเศียรเทพารักษ์ขึ้นในวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๒๗ ตรงวันฉัตรมงคล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช-สยามมกุฎราชกุมารเสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ในการทรงเจิมเสาหลักเมืองเมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ (Amazing Thailand, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 1 ข้อความที่บันทึกไว้บนผนังของพระศาลหลักเมือง

ตามข้อความที่ได้บันทึกไว้บนผนังของพระหลักเมือง เป็นข้อความบอกเล่าถึงเหตุการณ์ตามประวัติศาสตร์ของศาลหลักเมืองกำแพงเพชรเอาไว้ ดังนี้

“พ.ศ. 2472 หลวงมนตรีราชได้สร้างอาคารศาลหลักเมืองขึ้นเป็นศาลาทรงไทยทำด้วยไม้
พ.ศ. 2484 หลวงปวิวรรต วรวิจิตร (จันทร์ เจริญชัย) ได้ให้นายฉกาจ กุสสุ ปั้นเศียรเทพารักษ์ขึ้นใหม่
พ.ศ. 2526 นายเชาวน์วัศ สุดสาภา ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร เดินทางมารับตำแหน่ง
พิจารณาเห็นว่า ศาลหลักเมืองทรุดโทรมมากขาดความเป็นสง่าราศรี จึงมอบให้
นายประมวล รุจนเสรี รองผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร ดำเนินการปรับปรุงอาคาร
บริเวณสถานที่ตามรูปแบบที่ปรากฏในปัจจุบัน
สิ้นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานทั้งสิ้น 1,579,972.28 บาท โดยไม่ใช้งบประมาณ
ของทางราชการแต่อย่างใด

16 เมษายน 2527 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทน
พระองค์ทรงเจิมเสาหลักเมืองเสาใหม่

5 พฤษภาคม 2527 พิธีเชิญเสาหลักเมือง เศียรเทพารักษ์ขึ้นศาล”

การสังเวจเจ้าพ่อหลักเมืองกำแพงเพชร ในวันที่ ๑๕ เมษายน ของทุกปี เรียกว่า “วันพญาวัน” ซึ่งประชาชนจำนวนมากจะมาชุมนุมพร้อมกันที่ศาลหลักเมืองกำแพงเพชร มักเรียกประชาชนที่มาพร้อมกันว่า “ลูกช้าง” ทุกคนที่มาชุมนุมกันจะขนบานศาลกล่าวขอพรต่าง ๆ และพวกที่ยังไม่ได้แก้บนจะแก้บนให้เสร็จสิ้นในวันนี้ นอกจากนี้ พราหมณ์จะทำพิธีบวงสรวงประจำปี เสร็จแล้วทำพิธีสงฆ์น้ำเจ้าพ่อหลักเมืองและ

นิมนต์พระสงฆ์มาถวายภัตตาหารเพลด้วย ศาลหลักเมืองกำแพงเพชร หรือ ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองกำแพงเพชร ตั้งอยู่ที่บริเวณวัดพระแก้ว ปากทางเข้าโรงเรียนกำแพงเพชรพิทยาคม ถนนสายกำแพงเพชร-สุโขทัย ผ่านหน้าศาล ชาวเมืองกำแพงเพชรและประชาชนทั่วไปให้ความนับถือเลื่อมใสศรัทธาอย่างมากและเป็นที่ยกย่องเชิดชูถึงความศักดิ์สิทธิ์ ปัจจุบันขึ้นทะเบียนเป็นศาลเจ้าตามกฎหมายสืบต่อดำเนินการที่กุศลสถานชนิดศาลเจ้า พ.ศ.๒๕๖๓ เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๘ และอยู่ในความดูแลของเทศบาลเมืองกำแพงเพชร (องค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 2 ศาลหลักเมืองจังหวัดกำแพงเพชร

วัดพระแก้ว

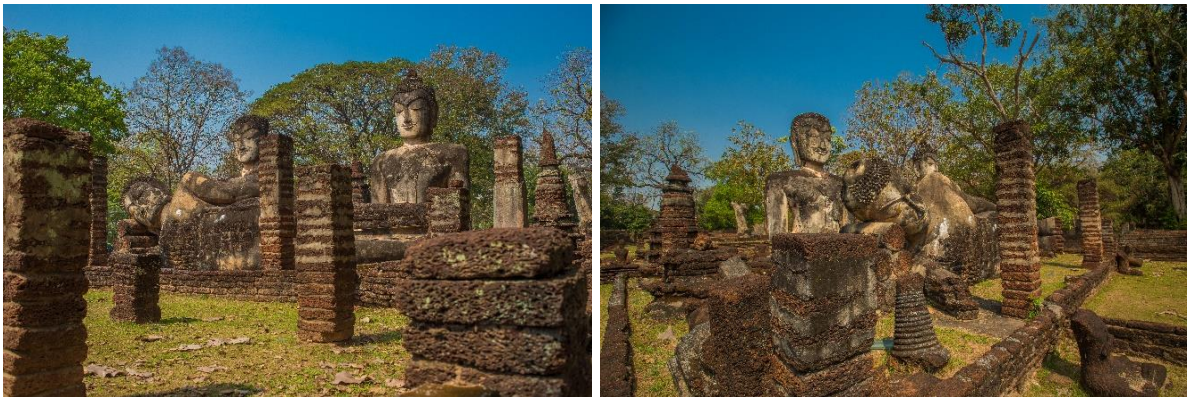
เป็นพระอารามหลวงที่มีขนาดใหญ่ ตั้งอยู่กลางเมืองกำแพงเพชร ภายในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เป็นวัดที่สำคัญอยู่ติดกับบริเวณวังเช่นเดียวกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หรือวัดมหาธาตุกลางเมืองสุโขทัย เป็นวัดที่มีเฉพาะเขตพุทธาวาสคือเป็นวัดที่ไม่มีพระภิกษุจำพรรษา ชื่อวัดพระแก้ว นี้เรียกกันมาแต่เดิม เพราะในตำนาน พระแก้วมรกต กล่าวว่า ในสมัยอยุธยาวัดนี้เป็นที่ประดิษฐาน พระแก้วมรกต ถ้าพระแก้วมรกตได้มาประดิษฐานอยู่ที่เมืองกำแพงเพชรจริง ก็น่าจะต้องอยู่บนบุษบกที่ย่อมุมอย่างงดงามนี้ โดยสร้างไว้บนพื้นยกสูงกว้างใหญ่มาก ด้านหน้าของบุษบกเป็นแท่นสูงใหญ่ ข้างบนยกพื้นสี่เหลี่ยมเข้าใจว่าเดิมอาจจะเป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูป ติดกับแท่นใหญ่นี้เป็นโบสถ์ มีใบเสมาทำด้วยหินชนวนอยู่ล้อมรอบ เป็นใบเสมาเกลี้ยงๆ มีขนาดใหญ่ ไม่มีลวดลายอะไร ภายในโบสถ์วัดพระแก้วมีพระประธานขนาดใหญ่ที่เดิมหักครึ่งซีก และล้มอยู่ แต่ได้รับการบูรณะเรียบร้อยแล้ว เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย

โบสถ์หลังนี้มีการก่อสร้างเป็น 2 สมัย คือ สมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา เป็นไปได้ว่า ในสมัยเดิมโบสถ์หลังนี้คงเป็นวิหาร ต่อมาได้รับการดัดแปลงเป็นโบสถ์ในสมัยอยุธยา วัดพระแก้วมีสิ่งก่อสร้างเรียงเป็นแนวยาวในแกนทิศตะวันออก – ตะวันตก กำแพงวัดเป็นศิลาแลงกลมทั้งท่อนสูงประมาณเมตรเศษ แพนผังของวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนานไปกับกำแพงเพชร กำแพงวัดขาดเป็นตอน ๆ สิ่งก่อสร้างภายในใช้ศิลาแลงเป็นส่วนใหญ่ โดยสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ นั้นคงมีการสร้างเพิ่มเติมต่อเนื่องมาเรื่อย ๆ ในหลายสมัย ด้านหน้าสุดทางทิศตะวันออกของวัดเป็นวิหารขนาดใหญ่ที่มีการยกพื้นสูงมาก ที่ฐานชุกชียังเหลือร่องรอยของโกถนพระพุทธรูปศิลาแลงพระพุทธรูปประธาน ด้านหลังวิหารเป็นอาคารที่มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนกันสันนิษฐานว่าเป็นมณฑป ถัดจากนั้นเป็นฐานย่อมุม ๓ ชั้น ด้านบนพังพลาวยหมดแล้วซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพระปราสาทซึ่งฐานนี้เชื่อกันว่าเป็นฐานบุษบกที่เคยประดิษฐานพระแก้วมรกตถัดมาในส่วนตรงกลางของวัดเป็นเจดีย์ประธานทรงระฆังที่ฐานทำเป็นชุ่มคูหาโดยรอบมีประติมากรรมพระพุทธรูปและรูปสิงห์อยู่ในชุ่มแต่ชำรุดหมด จำนวน ๓๒ ตัว (กรมศิลปากร, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 3 ภาพแผนผังโดยรวมของวัดพระแก้ว

ถัดมาเป็นวิหารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ๓ องค์ เป็นพระพุทธรูปไสยาสน์ ๑ องค์ และพระพุทธรูปมารวิชัย ๒ องค์ซึ่งพระพักตร์ของพระพุทธรูปเป็นพระพักตร์เหลี่ยมซึ่งเป็นอิทธิพลจากศิลปะอยุธยาตอนต้น

ภาพที่ 4 พระพุทธรูปไสยาสน์ 1 องค์และพระพุทธรูปมารวิชัย 2 องค์

ด้านหลังสุดของวัดเป็นกลุ่มเจดีย์ที่มีเจดีย์ประธานทรงระฆังที่มีฐานช้างล้อมรอบ เรียกกันว่าเจดีย์ช้างเผือก มีรูปปั้นช้างที่ฐานโดยรอบจำนวน ๓๒ เชือก ทางด้านตะวันออกของเจดีย์ช้างล้อมนี้ มีสิ่งสำคัญคือ พระบาทคู่ ขนาดใหญ่ของพระพุทธรูปทำด้วยศิลาแลง แต่ไม่ปรากฏมีชิ้นส่วนของพระพุทธรูปเหลืออยู่เลย โบราณวัตถุสำคัญที่พบในบริเวณวัดคือ ชันสัมฤทธิ์ ขนาดใหญ่ ซึ่งพบที่ฐานเจดีย์ มุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ภายในชั้นมีกระดูกซึ่งเผาแล้วบรรจุไว้ นอกจากนี้ ยังพบอาวุธเป็นรูปสามง่าม ทำด้วยเหล็ก และยังได้พบเศียรพระพุทธรูปสมัยอยุธยาขนาดเล็ก รวมทั้งพระพุทธรูปสมัยอุทองอีกด้วย ในกรุ่นนี้มีพระเครื่องประเภทพระกรุจำนวนไม่มากนัก แต่มีพระอยู่พิมพ์หนึ่ง เป็น พระยืนปางเปิดโลก มีขนาดจิ๋ว ลักษณะเรียวยาวแหลมยาวเหมือนเข็ม จึงมีชื่อเรียกว่า พระกำแพงเข็ม ซึ่งเป็นปางที่นิยมมากที่สุด จากการขุดแต่งวัดพระแก้วพบฐานเจดีย์แบบต่าง ๆ กัน รวม ๓๕ ฐาน วิหาร ๑๐ วิหาร ฐานโบสถ์ ๑ แห่ง แสดงถึงความเป็นวัดใหญ่และมีความสำคัญมาก จากรูปแบบศิลปะและหลักฐานที่พบ สันนิษฐานว่าวัดพระแก้วมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒ ในสมัยอยุธยาที่มีศิลปะสุโขทัยและอยุธยาผสมอยู่ปัจจุบันงานนบพระเล่นเพลง และงานวันสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพงเพชร ก็จัดให้มีขึ้นในบริเวณวัดพระแก้วแห่งนี้ (กรมศิลปากร, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 5 ลักษณะรูปปั้นช้างรอบๆเจดีย์ช้างเผือก

ภาพที่ 6 รูปปั้นสิงห์ที่ชำรุดเกือบหมดแล้ว อยู่ล้อมรอบฐานของเจดีย์ประธาน

วัดพระธาตุ

เป็นวัดที่ก่อสร้างด้วยแบบสถาปัตยกรรมศิลปะกำแพงเพชร ซึ่งปัจจุบันเรียกขานกันว่า วัดพระธาตุ เป็นวัดที่สำคัญภายในกำแพงเมืองกำแพงเพชร อยู่กึ่งกลางของเมืองกำแพงเพชร โบราณสถานภายในวัด ประกอบด้วย เจดีย์ประธาน ๑ องค์ วิหาร ๒ หลัง มีระเบียงคดล้อมรอบเจดีย์ประธานและวิหาร เจดีย์ราย ๒ องค์ ที่มุมด้านหน้าวัดกำแพงวัด ศาลา ๑ หลัง ที่ด้านนอกกำแพงวัดทางทิศใต้ และสระน้ำรูปสี่เหลี่ยม อยู่ทางทิศตะวันออกด้านหน้าวัด

ภาพที่ 7 ภาพบริเวณวัดพระธาตุ

เหตุที่ชื่อว่าวัดพระธาตุ เพราะเป็นวัดที่ตั้งอยู่กลางเมือง เช่นเดียวกับวัดมหาธาตุ กลางเมืองสุโขทัย จากพระราชนิพนธ์ เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนวัดนั้นคงเป็น อย่างวัดพระศรีสรรเพชญ์ กรุงทวารวดี มีเจดีย์ โบสถ์วิหารใหญ่ๆ งามๆ อยู่มาก การก่อสร้างใช้ศิลาแลงเป็นพื้น มีที่ก่อซ่อมแซมด้วยอิฐภายหลังก็มาก มีกำแพงแก้วสูงประมาณ ๓ คอก ล้อมรอบลาน ต่อลงไปทางทิศใต้มีลาน อีกลานหนึ่ง มีกำแพงแก้วล้อมรอบเหมือนกัน ในที่กลางมีพระธาตุใหญ่ตั้งอยู่บนลานสูง พระวิเชียรปราการ ตั้งชื่อไว้ว่า วัดมหาธาตุ (สันติ อภัยราช, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 8 รูปสันนิษฐานลักษณะและแผนผังของวัดพระธาตุ

จากแผนผังของวัด ทำให้สันนิษฐานว่าวัดพระแก้วและวัดพระธาตุ เดิมอาจเป็นวัดเดียวกัน ต่อมา สร้างวัดพระแก้วต่อไปข้างหน้า จึงทำให้วัดแบ่งเป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ แต่ลักษณะทางสถาปัตยกรรมมีลักษณะที่ แตกต่างกัน คือ วัดพระแก้วสร้างด้วยศิลาแลง แต่วัดพระธาตุสร้างด้วยอิฐ จึงทำให้สันนิษฐานว่าสร้างที่หลัง วัดพระแก้ว ลักษณะของสถาปัตยกรรมจัดเป็นแบบเฉพาะของตระกูลช่างกำแพงเพชร มีฐานแปดเหลี่ยม ต่อจากฐานเขียงอีกหลายชั้น ต่อจากนั้นเป็นลักษณะของเจดีย์ทรงกลม ตระกูลช่างกำแพงเพชร มีผู้พบจารึก ลานเงินได้ที่วัดนี้ ต่อมาเมื่อข้าศึกถอยกลับไปหมดแล้ว เจ้าสร้อยแสงดาว ซึ่งมาจำพรรษาอยู่ที่วัดนี้ ได้บูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่

ภาพที่ 9 ภาพโครงสร้างส่วนฐานของสิ่งก่อสร้างบริเวณวัดพระธาตุ

จากการชูดค้นของกรมศิลปากร พบพระพุทธรูปทองคำและเงิน ขนาดหน้าตัก ๓ นิ้ว เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๔๓ ประมาณ ๑๐ องค์กร ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร ความจริงก่อนหน้านี้ไม่กี่ปีได้มีการลักลอบขุดพบพระว่านหน้าทองจำนวนมาก จึงยืนยันได้ว่า วัดพระธาตุ เป็นวัดหลวงประจำเมืองกำแพงเพชร (สันติ อภัยราช, ม.ป.ป.)

บทสรุป

จากการศึกษาข้อมูลและประวัติความเป็นมาของโบราณสถานทั้งสามแห่งที่อยู่บริเวณใจกลางเมืองกำแพงเพชรแล้วนั้นทำให้เราได้ทราบถึง ลักษณะโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมแบบกำแพงเพชร สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองกำแพงเพชร และความเจริญรุ่งเรืองของสังคมในสมัยก่อนได้อย่างชัดเจน ซึ่งโบราณสถานส่วนใหญ่ที่อยู่บริเวณใจกลางเมืองนั้นเป็นศาสนสถานหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญในการเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสมัยก่อนจนมาถึงปัจจุบัน เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ภาคภูมิใจของคนเมืองกำแพงเพชร และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทางวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของชาติไทย

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (ม.ป.ป.). อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร วัดพระแก้ว. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.qrcode.finearts.go.th/index.php/th/historicalpark/kamphaengphe/kamphaengphet-002/item/238-kamphaengphe03-001>. [2561, เมษายน 15].
- สันติ อภัยราช. (ม.ป.ป.). รายการโทรทัศน์วัฒนธรรม วัดพระธาตุ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://sunti-apairach.com/03N/03NQ.htm>. [2561, เมษายน 15].
- องค์การบริหารส่วนตำบล. (ม.ป.ป.). ศาลหลักเมือง. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://travel.kpppao.go.th/travel/detail/7>. [2561, เมษายน 15].
- Amazing Thailand. (ม.ป.ป.). สถานที่ท่องเที่ยว ศาลหลักเมือง. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<https://thai.tourismthailand.org/สถานที่ท่องเที่ยว/จังหวัดกำแพงเพชร--4618>. [2561, เมษายน 15].

บุคคลสำคัญ ปราชญ์ชาวบ้าน แหงหยวก อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

ธัญรัตน์ บุญปิ่น
อาจารย์, โปรแกรมวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

ประเทศไทยมีวัฒนธรรมและประเพณีอันเก่าแก่ที่สืบทอดต่อกันมานานนับหลายร้อยปี กาลเวลาอาจพัฒนาให้วัฒนธรรมและประเพณีบางอย่างอาจเปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้เหมาะสมกับความสะดวกส่วนบุคคล เวลาและความต้องการของสังคมไปบ้างอีกทั้งกระแสของสังคมโลกผันแปรไปตามยุคสมัย ความนิยมกระแสต่าง ๆ จากต่างประเทศที่เข้ามาพร้อมกับเทคโนโลยีอันทันสมัย เข้ามามีบทบาททำให้ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ฯลฯ ของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากกระแสละครเรื่อง บุพเพสันนิวาส ที่ออกอากาศทางวิทยุโทรทัศน์ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก หัวใจของการพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมให้ยั่งยืนนั้นคือ “การศึกษา” (education) ซึ่งความสนุกของละคร ที่ได้รับความนิยมคือการสร้างมายาคติของความสมจริงซึ่งผู้ชมในยุคสมัยใหม่สามารถเข้าถึงได้หรือมีจุดขายซึ่งโยงเข้าหาตนเอง เช่น ตัวละครที่มีนิสัยและมุมมองสมัยใหม่ แต่เข้าไปเรียนรู้และซึมซับวัฒนธรรมและศิลปะในอดีต ในขณะที่เดียวกันก็ถ่ายทอดสังคมในอดีตให้สมจริงโดยการเน้นมิติที่หลากหลายทั้งด้านดีและด้านเสียของธรรมเนียมประเพณีและประวัติศาสตร์ (พชรพร พนมวัน ณ อยุธยา, 2561) จากกระแสบุพเพสันนิวาสพีเวอร์ทำให้คนไทยหันมาสนใจประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของไทยเพิ่มขึ้นอย่างมาก ทำให้หวลคิดถึงศิลปวัฒนธรรมอันดีที่บรรพบุรุษสืบทอดมาอย่างคนรุ่นหลังเป็นจำนวนมาก บางอย่างเกือบจะสูญหายไปแล้ว

งานศิลปหัตถกรรมกรมการแหงหยวกเป็นงานที่มีความสวยงามมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมเป็นงานที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมมานาน ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจะทำให้ความสนใจศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาให้เกิดเป็นรูปธรรมมากขึ้นเพื่อก่อให้เกิดรายได้ในครัวเรือน และชุมชน ช่างแหงหยวกจะต้องศึกษาและพัฒนารูปแบบลวดลายอุปกรณ์ที่ใช้ในการแหงหยวก ตลอดจนวิธีการและขั้นตอนการดำเนินงานทางธุรกิจอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอทำให้ครัวเรือนและชุมชนมีความยั่งยืนต่อไป (วีระ ขำดวง, 2551 หน้า 1)

อำเภอพรานกระต่ายเป็นอำเภอเก่าแก่ในจังหวัดกำแพงเพชร มีภาษาถิ่นและเขตพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดสุโขทัยซึ่งเคยเป็นราชธานี ทำให้วัฒนธรรมโบราณหลากหลายด้านปรากฏขึ้นที่อำเภอแห่งนี้ แม้แต่ศิลปะช่างสิบหมู่อย่างการแหงหยวก ก็ยังคงหลงเหลือผู้สืบสานต่อจากบรรพบุรุษ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชีวประวัติช่างแหงหยวกและรวบรวมวิธีการทำการแหงหยวกของชาวอำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร ได้แก่ นายธรรมบุญ ยายอด

คำสำคัญ : แหงหยวก , กล้วย , พรานกระต่าย , จังหวัดกำแพงเพชร , ช่างสิบหมู่

ชีวประวัติ/ความเป็นมา

นายธรรมบุญ ยายอด (ชาวบ้านทั่วไปเรียก อาจารย์บุญ) เกิดเมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๙๘ ปัจจุบันอายุ ๖๓ ปี บิดาชื่อ นายคำ ยายอด มารดาชื่อนางมาลัย ยายอด ทั้งบิดา-มารดาเป็นชาวพรานกระต่าย โดยกำเนิด ปัจจุบันเสียชีวิตแล้วทั้งคู่ มีพี่น้องร่วมบิดา ทั้งหมด ๓ คน ซึ่งบิดาได้แต่งงานใหม่กับคุณแม่มาลัย ยายอด ซึ่งเป็นมารดาของอาจารย์บุญเนื่องจากภรรยาคนแรกได้เสียชีวิต และมีพี่น้องร่วมบิดา-มารดา จำนวน ๖ คน

ซึ่งอาจารย์บุญญเป็นบุตรคนที่ ๒ พี่น้องส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายและทำเกษตรกรรม มีเพียง ๑ คนที่เป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจ (การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคอำเภอศรีมาส จังหวัดสุโขทัย) ในช่วงวัยเด็กเป็นคนที่ชื่นชอบงานที่พ่อค้า ยายอด ทำอยู่เล็งเห็นว่าเป็นงานที่รักษาวัฒนธรรมไทยและเป็นการช่วยเหลือทำนุบำรุงศาสนา อีกทั้งช่วยงานบุคคลอื่น จึงช่วยงานพ่อค้ามาตลอด เมื่อครั้งศึกษาจบประถมศึกษา ๕ ตนเองหยุดการเรียน และได้ออกมาทำการเกษตรกรรม ในระหว่างนั้นเองได้ฝึกฝนการแทงหยวกหลังจากที่ตนเสร็จภารกิจจากงานการเกษตร ตกค่ำก็ใช้เวลาที่เหลือฝึกฝนการแทงหยวกโดยเริ่มจากการฝึกแทงลายพื้นฐาน คือ ลายพินปลา ลายพินสาม และลายพินห้า ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๑๙ ตนเองได้เริ่มทำอย่างจริงจัง

ในปี พ.ศ.๒๕๒๐ จนถึง พ.ศ.๒๕๓๑ (๑๑ พรรษา) ได้อุปสมบท ณ วัดไตรภูมิ ตำบลพรานกระต่าย อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร และได้เข้าศึกษาจนสำเร็จระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ และนักธรรมชั้นเอก ซึ่งเป็นระดับการศึกษาทางพุทธศาสนาในประเทศไทย แผนกธรรม เป็นชั้นสูงสุดของการศึกษาระดับพื้นฐานของพระสงฆ์ สามเณรในประเทศไทย ซึ่งความสามารถในการแทงหยวกได้รับอิทธิพลมาจากบิดาคือ นายคำ ยายอด ซึ่งคุณพ่อค้าได้ร่ำเรียนวิชาการแทงหยวกเมื่อครั้งอุปสมบท ณ วัดเสด็จ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งในบรรดาพี่น้องของตนเองไม่มีใครสืบทอดงานจากพ่อค้าเลย อาจารย์บุญญด้วยความรักที่มีให้พ่อค้า ตั้งใจที่จะสืบทอดงานของพ่อค้า ไม่ได้คิดทำเพื่อคนอื่นตั้งใจทำให้พ่อ อุทิศกำลังกายและใจ ความรู้และความสามารถ เพื่อประโยชน์ต่อสังคม และในปี พ.ศ.๒๕๓๕ นายธรรมบุญญ ยายอด สมรสกับนางจิราภรณ์ ยายอด มีบุตร ๑ คน คือ นายปรัชญา ยายอด ปัจจุบันศึกษาอยู่ที่คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

บรรดาลูกศิษย์ของอาจารย์บุญญ มีหลายท่าน แต่ปัจจุบันได้เสียชีวิตไปหลายคน และบางคนก็อยู่ต่างอำเภอกัน คือ นายจรัญ บุญกลอน (เสียชีวิต เมษายน พ.ศ.๒๕๖๑) อาจารย์บุญญกล่าวว่า ศิษย์เอกที่เก่งที่สุดเก่งกว่าตนเองเสียอีก เพราะนายจรัญเป็นความที่มีความคิดสร้างสรรค์มักชอบคิดค้นลายใหม่ๆ อยู่เสมอและทำออกมาได้สวยสดงดงามเสียยิ่งว่าอาจารย์ นายวินัย ชูพันธ์ (เสียชีวิต) เป็นศิษย์ที่มีทั้งความรู้และความสามารถหลากหลายด้าน นอกจากการแทงหยวกแล้ว ยังประกอบอาชีพเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจที่การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคอำเภอพรานกระต่าย นายลือ (ทิดลือ อาจารย์บุญญจำชื่อ-สกุลจริงไม่ได้ และเสียชีวิต) และอาจารย์เผื่อน (เจ้าอาวาสวัดไตรภูมิ อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร และเสียชีวิต)

การแทงหยวก เป็นศิลปะที่สืบทอดจากบรรพบุรุษมาหลายร้อยปี ซึ่งเป็นการทำให้สถานที่หรือระดับประดาในแหล่งต่าง ๆ เราสามารถใช้การแทงหยวกได้หลากหลายประเพณีหลากหลายพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็นงานบวช งานแต่งงาน งานกฐิน-ผ้าป่า ประดับรถแห่ งานศพ เมรุเผาศพ ฯลฯ ไม่ว่าจะงานมงคลหรืองานอวมงคลก็สามารถใช้การแทงหยวกประดับได้ทั้งสิ้น

ซึ่งมีเครื่องมือ-อุปกรณ์ และวิธีการแทงหยวก ดังนี้

กระบวนการแทงหยวกนั้น ต้องเริ่มจากการไหว้ครู เพื่อรำลึกถึงครูอาจารย์ ประกอบด้วย

- รูป ๓ ดอก
- เทียนขี้ผึ้ง ๑ เล่ม
- ดอกไม้ ๓ สี
- สุรา ๑ ขวด
- ผ้าขาวม้า ๑ ผืน
- เงินค่าครู ๑๔๒ บาท ในส่วนของค่าแรงนั้นไม่ได้เรียกร้องแล้วแต่จะให้

อุปกรณ์ในการแทงหยวกประกอบด้วย

มีดสำหรับแทงหยวก เป็นเครื่องมือหลัก ช่างแต่ละคนจะมีมีดแทงหยวกเป็นของตัวเอง ซึ่งอาจารย์บุญญ มีมีดแทงหยวกของตนเอง ๒ ชุดและยังเก็บมีดของพ่อค้า ยายอด เก็บไว้ระลึกถึงและใช้ในการไหว้ครูทุกครั้ง ที่ทำการแทงหยวก

ตอก เป็นอุปกรณ์ใช้สำหรับประกอบเข้าเป็นส่วนต่าง ๆ ซึ่งตอกที่ใช้จะมีหลายขนาด เนื่องจากการประกอบเข้าแต่ละส่วนของหยวกเข้าหลายรูปแบบ

ต้นกล้วยตานี ที่ต้องกล้วยตานีเพราะไม่แตกง่าย ปัจจุบันต้นกล้วยตานีหายากและมีขนาดไม่เหมาะสมสำหรับใช้งานแต่ก็ยังพอหาได้ หาไม่มากกล้วยตานีแล้วสามารถใช้ต้นกล้วยน้ำว้าแทน โดยไม่ว่าจะจะเป็นกล้วยตานีหรือกล้วยน้ำว้า หลักการคือ ต้องเป็นต้นกล้วยสาว ต้นกล้วยที่ยังไม่มีเครือหรือยังไม่ออกหวีกล้วย ต้นกล้วยจะอ่อนแห้งลวดลายได้ง่ายและงดงาม

กระดาษสี ใช้สำหรับรองรับลวดลายต้นกล้วยให้ปรากฏชัดเจนและตัดเพื่อตกแต่งให้มีสีสันสวยงามมากขึ้น กระดาษสีจะต้องมีทักษะในการตัดให้ชำนาญจะออกมางดงาม

ขั้นตอนในการแทงหยวกและประกอบเข้าส่วนเป็นลายชุดนั้น มี ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๑. ขั้นตอนเตรียมหยวกกล้วย
๒. ขั้นตอนแทงลวดลายลงบนหยวก
๓. ขั้นตอนประกอบเป็นลายชุด

ภาพที่ 1 นายธรรมบุญ ยายอด ช่างแทงหยวก ชาวพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

ภาพที่ 2 ร้านค้าขายของนายธรรมนุญ ยายอด

ภาพที่ 3 ภรรยาและบุตรของนายธรรมนุญ ยายอด

ภาพที่ 4 การทำการแทงหยวกกับลูกศิษย์

ภาพที่ 5 พิธีไหว้ครูช่างแทงหยวก

ภาพที่ 6 มีดแทงหยวกของพ่อคำ ยายอด (บิดาของนายธรรมบุญ ยายอด)

ภาพที่ 7 การแทงลวดลายลงบนหยวก

ภาพที่ 8 การประกอบเป็นลายชุด

ความชำนาญ/ความสนใจ

นายธรรมนูญ ยายอดเป็นบุคคลที่มีความสามารถด้านงานช่างในหลากหลายประเภทนอกจากงานแทงหยวกแล้วยังชำนาญงานไม้ การค้าขายหีบศพ/ดอกไม้จันทน์ และมีลายมือที่สวยงามสามารถเขียนป้ายในงานพิธีต่าง ๆ อีกทั้งยังเชี่ยวชาญงานตัดกระดาษ เช่น พวงมะโหด ตกแต่งงานพิธีกรรม รวมไปถึงการเจ้าพิธีในงานต่าง ๆ

ภาพที่ 9 งานตัดกระดาษ ผลงานของนายธรรมนูญ ยายอด

ผลงานสำคัญ/ที่สร้างชื่อเสียง

การแหงหยวกเป็นศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดมาเนิ่นนาน ดังนั้นจึงมีลักษณะงานแหงหยวกแบบทั่วไป แต่อาจารย์บุญญได้ริเริ่มสร้างสรรค์ดัดแปลงให้ดูสร้างสรรค์ขึ้น โดยงานแรกที่ทำแตกต่างไปจากเดิม คือ งานทำบุญ ๗ วันของมารดา นางมาลัย ยายอด ซึ่งได้จัดทำเป็นแท่นหลายชั้นเพื่อใช้วางภาพถ่ายและสิ่งของอื่น ซึ่งอาจารย์บุญญมีความภาคภูมิใจในงานนี้มากที่สุด หากเป็นผลงานที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยทำมา เนื่องจากงานแหงหยวกเป็นงานที่ใช้วัสดุธรรมชาติจึงเป็นต้องทำสด ใช้วันต่อวัน งานที่ใหญ่ก็ต้องใช้วัสดุอุปกรณ์มากขึ้น จำนวนช่างมากขึ้น อีกทั้งต้องทำงานแข่งขันกับเวลาเพราะต้นกล้วยอาจเหี่ยวทำให้ไม่สวยงามเท่าที่ควร งานชิ้นนั้นคือ งานศพของลุงเชียว นิรัตน์ ญาติผู้ใหญ่ที่อาจารย์บุญญเคารพรัก อีกทั้งเป็นเพื่อนสนิทของพ่อคำ ยายอด บิดาของอาจารย์บุญญอีกด้วย ซึ่งทั้งคู่เป็นผู้ที่มีจิตใจรักในศิลปวัฒนธรรม มีคุณธรรมและศีลธรรม มีจิตใจช่วยงานวัด ในเขตอำเภอพรานกระต่ายอยู่เสมอ กล่าวได้ว่า “ลุงเชียวเป็นคนบอกบุญเพราะวาจาดี ส่วนพ่อคำเป็นคนลงมือทำ เพราะมีฝีมือทางงานช่าง” ก็ว่าได้ และลุงเชียวก็เป็นบุคคลเก่าแก่ เป็นที่รักของชาวพรานกระต่าย มีผู้คนรู้จักมากมาย งานศพจึงต้องจัดให้สมเกียรติจึงทำให้ผลงานชิ้นนี้เป็นผลงานที่ใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยทำมา อีกหนึ่งผลงานที่ยิ่งใหญ่ไม่แพ้กันคือ งานศพของนายหวัด ต้นเจริญ เป็นบุคคลเก่าแก่ของอำเภอพรานกระต่ายมีบุตรรับราชการในอำเภอพรานกระต่ายหลายคนและเป็นครอบครัวที่มีฐานะดีจึงจัดงานอย่างสมเกียรติ ผู้วายชนม์เมื่อครั้งที่ยังมีลูกศิษย์ช่วยงาน ได้รับเชิญให้ไปช่วยงานแหงหยวกประกวดขบวนรถประดับจากกล้วยไข่และพืชผลทางการเกษตรของแต่ละอำเภอที่จะต้องส่งเข้าประกวดเป็นเวลาหลายปีซึ่งเป็นอีกงานหนึ่งที่อาจารย์บุญญภูมิใจที่ได้ช่วยเหลืองานของบ้านเกิด

ภาพที่ 10 ผลงานการแหงหยวกประดับงานศพ นายเชียว นิรัตน์

ภาพที่ 11 ผลงานการแทงหยวกประดับงานศพนายหวัด ตันเจริญ

ภาพที่ 12 งานทำบุญ ๗ วันของมารดา นางมาลัย ยายอด

แนวทางการปฏิบัติ/การดำเนินชีวิต

“ทำดีแต่อย่าเด่นจะเป็นภัย” ความหมายคือ อย่าแข่งหน้าใจเพราะรู้หน้าไม่รู้ใจ เขาจะเล่นงานเรา เมื่อไรก็ไม่รู้ ตอนบวชนั้นอาจารย์บุญได้รับความชื่นชอบด้วยลีลาการเทศน์ที่เข้าถึงใจ จึงได้รับการนิมนต์ให้ไปเทศน์บ่อยครั้ง แต่ท่านขอให้หมูนเวียนให้ท่านอื่นด้วยเรียงไปตามลำดับ พระท่านอื่นก็มีความสามารถในการเทศน์เช่นกัน

“อย่าโกงกิน ชื่อกินไม่หมด คิดกินไม่นาน” ความหมายคือ การมีความซื่อสัตย์จะทำให้คนเชื่อใจ ไม่มีวันอดตาย แต่หากเป็นคนที่มิมีสัจจะโกง แม้จะมีคนให้ผลประโยชน์แต่เมื่อไปโกงแล้วเค้าจับได้ก็จะไม่คบค้าสมาคมด้วย ในที่สุดก็จะทุกข์ยาก

ภาพที่ 13 นายธรรมนุญ ยายอดทำกิจการค้าขาย ใช้ชีวิตอย่างพอเพียงและเรียบง่าย

บทสรุป

จากการศึกษาชีวประวัติของช่างแทงหยวกแห่งพรานกระต่าย ที่สืบสานศิลปวัฒนธรรมอันดีจากบรรพบุรุษ ทำให้ทราบถึงความรัก ความเชื่อในขนบธรรมเนียมประเพณีที่อาจารย์บุญได้ยึดมั่นมาโดยตลอด ศิลปวัฒนธรรมไทยนั้น “บรรพบุรุษทำมาไม่ใช่แค่ปีสองปี คนรุ่นใหม่เผาทิ้งหมด ต้องรักษาไว้ (เสียใจ)” ถ้าไม่มีใครสนใจก็จะสูญหาย คนรุ่นหลังเป็นรั้วของชาติหากไม่สืบทอดก็จะหมดไป อาจารย์บุญ กล่าวทิ้งท้ายว่า “มาฝึกกันเสียตอนนี้ ไปปลูกในเมรุให้มาสอนกันไม่ได้นะ

บรรณานุกรม

ธรรมบุญ ยายอด. (2561, 5 พฤษภาคม). บ้านพรานกระต่าย หมู่ที่ 2 ตำบลถ้ากระต่ายทอง อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร. สัมภาษณ์.

พชรพร พนมวัน ณ อยู่ธยา. (2561). “บุพเพสันนิวาส” ก้าวข้ามกระแสสู่เศรษฐกิจบนโครงสร้าง
อุตสาหกรรมมรดกทางวัฒนธรรม. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:

<https://thaipublica.org/2018/04/econoarchaeology6>. [2561, พฤษภาคม 1].

วีระ ขำด้วง. (2551). การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปหัตถกรรมการแทงหยวก เพื่อสร้าง
รายได้ในครัวเรือนของชุมชนในภาคกลาง. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
วัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

กลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนและสังคม : หมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

ชญาณันท์ ศิริกิจเสถียร
อาจารย์, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
วีรวรรณ แจ่มไม้
อาจารย์, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
นงลักษณ์ จันทร์พิชัย
อาจารย์, สาขาวิชาฟิสิกส์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

กะเหรี่ยง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง เดิมอาศัยอยู่แถบบริเวณต้นแม่น้ำสาละวินของพม่า ต่อมาได้อพยพเข้าสู่ประเทศไทย มีภาษาพูดเรียกว่า ภาษากะเหรี่ยง อยู่ในตระกูลภาษาจีน-ทิเบต ชาวกะเหรี่ยงมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวหลายอย่าง นอกเหนือจากภาษาพูดแล้ว ยังมีการแต่งกาย ศิลปะการแสดง และประเพณีต่าง ๆ หนึ่ง คำว่า “กะเหรี่ยง” นั้น บางท่านถือว่าเป็นคำไม่เหมาะสม เป็นการเรียกด้วยความดูถูก แต่ชาวกะเหรี่ยงในบางชุมชน ก็แนะนำตัวเองว่า กะเหรี่ยง มิได้เห็นเป็นคำไม่เหมาะสมหรือดูถูก ทั้งนี้ความรู้สึกดังกล่าวยังขึ้นอยู่กับทัศนคติของผู้เรียกด้วย (โสภณ เรือนแก้ว, ม.ป.ป.) อย่างไรก็ตามคนล้านนาและคนทางภาคตะวันตกมักเรียกกะเหรี่ยงว่า “ยาง” พม่าเรียกว่า “กะยิ่น” ฝรั่งเศสเรียกว่า “กะเรน” (บางที่เขียนว่า กะเร็น) แต่พม่าจะออกเสียง ร เป็น ย แต่คำว่า กะเหรี่ยง กะเรน หรือ กะยิ่น ก็เป็นคำที่พวกเขาไม่ชอบนัก สังเกตได้จากเมื่อครั้งพม่าได้รับเอกราช พวกเขาได้ตั้งชื่อรัฐของตนเองว่า “กะยา” แปลว่า “คน” (จิตร ภูมิศักดิ์, 2544, หน้า 279-280) ดังนั้นคนในปัจจุบันจึงนิยมเรียกกะเหรี่ยงว่า “ปกากะญอ” แทน แต่หากศึกษากันไปแล้ว กลับพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่เดิมนักมานุษยวิทยาเห็นว่าควรจัดอยู่ในกลุ่มของกะเหรี่ยงกลับไม่ได้เรียกตัวเองว่า กะเหรี่ยงแต่อย่างใด กลับเรียกเป็นชื่ออื่น กลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกเรียกว่ากะเหรี่ยงมีหลายกลุ่มแตกต่างกันไป โดยใหญ่ๆ แบ่งได้ 4 ประเภท ได้แก่ ปกากะญอ (สกอ) เป็นกลุ่มที่มีประชากรมากที่สุด โพล (โป) ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และลำพูน ตองสู (ปะโอ) อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน และคะยา (ปะเว) อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน

คำสำคัญ : กลุ่มชาติพันธุ์, กะเหรี่ยง, ปกากะญอ, หมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลาน

กลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนและสังคม

บริเวณพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชรส่วนที่เป็นที่ราบลุ่มของพม่าฝั่งแม่น้ำปิงเป็นพื้นที่ราบติดต่อกับที่ราบลุ่มแม่น้ำยมและแม่น้ำน่าน และสามารถติดต่อเลยไปถึงที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสักในจังหวัดเพชรบูรณ์ลงมา ขณะเดียวกันทางทิศเหนือและทิศตะวันตกเป็นพื้นที่ที่เป็นภูเขา ที่ราบในท้องที่จังหวัดกำแพงเพชรจึงเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงที่อยู่ทางเหนือสุดที่มีความเหมาะสมในการตั้งชุมชนในสมัยโบราณ และยังเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และทรัพยากรทางธรรมชาติ ประชากรในพื้นที่ประกอบด้วยคนพื้นราบและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่น ปกากะญอ ม้ง ลีซอ ไทยทรงดำ รวมทั้งการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนอีสาน และคนเมือง (ภาคเหนือ) ที่เข้ามาอย่างน้อย 50 ปีที่ผ่านมาโดยมีการตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอเมืองรอบนอก ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงและลำน้ำสาขาต่าง ๆ มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบกึ่งสังคมชนบท พึ่งพิงระบบการผลิตแบบเกษตรกรรมเป็นหลัก (สิริวรรณ สิรวณิชย์, วรพรรณ ชาวประทุม และบุญล้อม ด้วงวิเศษ, 2559, หน้า 126) พื้นที่ในเขตตำบลคลองลานก็เช่นกัน มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขา มีภูเขาสลับซับซ้อน

เป็นจำนวนมาก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินปนทราย พื้นที่ภูเขาเป็นป่าไม้อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร มีน้ำตกตลอดปี คือ น้ำตกคลองลานทำให้พื้นที่เหมาะสมแก่การปลูกพืชไร่ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา และเลี้ยงสัตว์ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ มันสำปะหลัง ข้าว ข้าวโพด เลี้ยงสัตว์ และผลไม้ยืนต้น

กลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ หรือเดิมเรียกกันว่ากลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการอพยพย้ายถิ่นฐานกระจายไปทั่วประเทศไทย และส่วนหนึ่งได้มาตั้งถิ่นฐานที่อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งจากการสำรวจ มี 2 หมู่บ้าน (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2558) คือ

1. หมู่ 3 บ้านคลองน้ำไหลใต้ ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร มีจำนวนประมาณ 80 หลังคาเรือน อาชีพหลัก คือ รับจ้างทำไร่มันสำปะหลัง

2. หมู่ 18 บ้านกะเหรี่ยงน้ำตก ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร มีจำนวนประมาณ 100 หลังคาเรือน อาชีพหลัก คือ ทำไร่มันสำปะหลังและหาของป่าขาย

หมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลาน

หมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลาน ตั้งอยู่หมู่ที่ 18 ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ประชากรที่อาศัยในหมู่บ้านเป็นชนเผ่าปะกาเกอญอ ที่มีการอพยพย้ายถิ่นฐานกระจายไปทั่วประเทศไทย และส่วนหนึ่งเดิมได้มาตั้งถิ่นฐานในเขตอุทยานแห่งชาติคลองลาน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่สูงขึ้นไปในหมู่บ้านในปัจจุบัน โดยบริเวณที่อยู่อาศัยเดิมเป็นส่วนหนึ่งของบ้านสวนส้มหมู่ที่ 2 ตำบลคลองลานพัฒนา จากนั้นรัฐบาลมีนโยบายผลักดันชาวเขาออกจากพื้นที่ป่า และได้ประกาศจัดตั้งให้เป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติคลองลาน เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2525 ปัจจุบันชาวปะกาเกอญอมีอาชีพหลักคือ ทำไร่มันสำปะหลัง และหาของป่าขาย มีผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สร้างรายได้ คือ ผ้าทอกะเหรี่ยง และหมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลานยังได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสกับเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ทั้งภาษาและชุดประจำเผ่า ที่ชาวปะกาเกอญอยังคงใส่ในงานประเพณีที่สำคัญ

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชนเผ่าปะกาเกอญอบ้านน้ำตกคลองลานยังคงมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นตามแบบวิถีชีวิตของชาวปะกาเกอญอ ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยมากมาย ชาวบ้านที่นี่ยังคงเรียบง่าย รักความสันโดษ มีการปลูกผัก เลี้ยงหมูและไก่ไว้รับประทานในครอบครัว

วิถีชีวิตชนเผ่าปะกาเกอญอ หรือ กะเหรี่ยงน้ำตกคลองลาน

สามารถแบ่งวิถีชีวิตของชนเผ่าปะกาเกอญอหมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลานได้ 6 ประเภท ได้แก่

1. วิถีชีวิตด้านอาชีพ

กะเหรี่ยงน้ำตกคลองลานส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอิสระ กะเหรี่ยงดั้งเดิมจะประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา ทำมันสำปะหลังอยู่ตามป่าตามเขา ปลูกพืชผักสวนครัวตามฤดูกาล ส่วนสัตว์เลี้ยงก็จะเลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหารมากกว่าการค้าขาย ใช้ชีวิตแบบพึ่งพาพึ่งน้ำอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่

2. ลักษณะบ้านเรือน

ชาวกะเหรี่ยงนิยมปลูกบ้านไว้ตามเชิงเขาอยู่เป็นกลุ่ม กลุ่มละ 2-4 หลัง บางส่วนก็ตั้งบ้านเรือนบนที่ราบเช่นเดียวกับชาวพื้นราบทั่วไป ชาวกะเหรี่ยงนิยมตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งถาวร ไม่ย้ายถิ่นบ่อยๆ รูปแบบเรือนกะเหรี่ยง เป็นเรือนหลังคาจั่วความชันต่ำทรงหมาแหงน สร้างเป็นบ้านยกพื้นสูง มีชานบ้าน บริเวณใต้ถุนเรือนจะใช้เก็บฟืนและเลี้ยงสัตว์ ลักษณะบ้านจะก่อตั้งด้วยไม้ไผ่โดยหลังคานั้นก่อสร้างด้วยใบแฉกที่มีอยู่ในท้องถิ่น ใช้งานได้ประมาณ 2-3 ปี แล้วก็จะเปลี่ยนใหม่ ซึ่งหาได้ในป่าบนภูเขา ผนังเรือนเป็นไม้ไผ่สาน ด้านหน้าเรือนเป็นไม้แผ่นปูเว้นร่อง ภายในเรือนมีการจัดเตาไฟไว้บริเวณกลางห้อง ส่วนด้านหน้าจัดไว้เป็น

ส่วนเก็บอาหารแห้ง และเก็บของใช้ ห้องสัมสร้างแยกต่างหากจากตัวบ้าน จากการสัมภาษณ์ ชะนุญ คามภูผา (สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2561)

ภาพที่ 1 ลักษณะบ้านเรือนของคนปกากะญอใช้ต้นแตนนทำหลังคาบ้าน

3. ลักษณะการแต่งกายของชนเผ่าปกากะญอ หรือชนเผ่ากะเหรี่ยง

ลักษณะการแต่งกายของชนเผ่ากะเหรี่ยงหรือ ปกากะญอ กะเหรี่ยงในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กะเหรี่ยงสะกอ กะเหรี่ยงโป และ อีก 2 กลุ่ม คือ คะยา หรือบะเว และตองสู หรือพะโอ กะเหรี่ยงกลุ่มต่างๆ เหล่านี้มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน แต่การแต่งกายของแต่ละกลุ่มมีลักษณะเฉพาะของตนเองที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ฉะนั้นลักษณะการแต่งกายจึงเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถบ่งชี้ให้เห็นได้ชัดเจนถึงเอกลักษณ์ของกะเหรี่ยง แต่ละกลุ่ม การแต่งกายของเด็กและหญิงสาวจะเป็นชุดทรงกระสอบ ผ้าฝ้ายพื้นขาว ทอหรือปักประดับ ลวดลายให้งดงาม ส่วนหญิงที่มีครอบครัวแล้วจะสวมเสื้อสีดำ น้ำเงิน และผ้าถุงสีแดงคนละท่อน ตกแต่งด้วย ลูกเดือย หรือทอยกดอก ยกปลาย สำหรับผู้ชายกะเหรี่ยงนั้นส่วนมากจะสวมเสื้อตัวยาวถึงสะโพก ตัวเสื้อจะมีการตกแต่งด้วยแถบสีไม่มีการปักประดับเหมือนเสื้อผู้หญิง นุ่งกางเกงสะดอ นิยมใช้สร้อยลูกปัดเป็น เครื่องประดับ และสวมกำไลเงินหรือตุ้มหู

ปัจจุบันกลุ่มกะเหรี่ยงที่ยังคงสวมใส่เครื่องแต่งกายประจำเผ่าในวิถีชีวิตปกติ มีเพียงกลุ่มโป และสะกอ เท่านั้น ส่วนกลุ่มกะยา และตองสูไม่สวมใส่ชุดประจำเผ่า ในชีวิตประจำวันแล้ว กะเหรี่ยงแต่ละกลุ่ม นอกจากจะมีการแต่งกายที่แตกต่างกัน กะเหรี่ยงกลุ่มเดียวกันแต่อยู่ต่างพื้นที่ ก็มีลักษณะการแต่งกายไม่เหมือนกันด้วย เช่น กะเหรี่ยงโปแถบอำเภอแม่เสด็จ จังหวัดแม่ฮ่องสอน แต่งกายมีสีสันมากกว่าแถบจังหวัด

เชียงใหม่ หญิงกะเหรี่ยงสะกอแถบจังหวัดแม่ฮ่องสอน และอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ตกแต่งเสื้อมีลวดลายหลากหลาย และละเอียดมากกว่าแถบจังหวัดตาก หรือกะเหรี่ยงโปแถบจังหวัดกาญจนบุรี ก็มีลวดลายตกแต่งเสื้อผ้าแตกต่างจากภาคเหนือ ในจังหวัดเชียงรายที่มีการนำแฟชั่นใหม่ๆ มาทำซึ่งมีลักษณะที่แปลกออกไป เช่น ทำผ้าบุโตะที่มีลวดลายประยุกต์ใหม่ๆ และมีลายปักแบบลายไทยอีกมากมายซึ่งเป็นไปตามยุคสมัย และการพัฒนาของเทคโนโลยี (ภคพร วงศ์ดอยแก้ว, 2558)

ภาพที่ 2 การแต่งกายของชนเผ่าปกากะญอ
(ที่มา : ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขา กำแพงเพชร, 2554)

4. นิทานพื้นบ้านของชาวปกากะญอ

ชนเผ่า "ปกากะญอ" เป็นชนเผ่าที่บอกกล่าวถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมานับร้อยนับพันเรื่อง เรียงร้อยเก็บไว้ในแนวของนิทาน อาจจะไม่ใช่หลักฐานที่แน่ชัด แต่ก็พยายามที่จะเล่าสืบทอดให้ลูกหลานได้รู้ถึงความเป็นมาของเผ่าพันธุ์ และวัฒนธรรมของตัวเอง เล่ากันตั้งแต่สมัยที่พระเจ้าสร้างโลก พระองค์ได้สร้างมนุษย์คู่แรก คือ อตัม กับเอวา ทั้งสองคนได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสวน (เอเดน) ที่พระองค์ได้สร้างไว้ ทั้งสองได้ทำผิดกฎของสวรรค์จึงถูกเนรเทศลงมาใช้กรรมอยู่ในโลกจนกระทั่งมีลูกหลานสืบเชื้อสายมาจนถึงทุกวันนี้ ชาวปกากะญอมักมีนิทานประจำเผ่าที่มีเรื่องเล่าต่อกันมาเพื่อเล่าให้เด็กๆ ฟัง (นายกะเหรียง, (นามแฝง). ม.ป.ป.) มีดังนี้

4.1 คนขี่ขโมย

มีเด็กคนหนึ่งแม่ส่งไปเรียนหนังสือ ครั้งแรกก็ขโมยดินสอกลับมา ต่อมาก็ขโมยสมุด หนังสือ ขึ้นใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ แม่ก็คอยเก็บซ่อนไว้กลัวคนอื่นจะรู้และเมื่อเขาโตขึ้นเขาก็โดนตำรวจจับขังคุก และเขาก็บอกตำรวจว่าเขาอยากเจอแม่ ตำรวจจึงพาไปหาแม่มา เมื่อแม่มาเขาก็บอกให้แม่เข้ามาใกล้ ๆ เมื่อแม่เข้าไปใกล้ เขาก็กั๊กหูแม่จนขาด แล้วก็กล่าวโทษแม่ว่าเป็นเพราะแม่คนเดียวที่ทำให้เขาต้องเป็นเช่นนี้ เป็นเพราะแม่ไม่สั่งสอนเขาให้ดีคอยช่วยปกปิดความผิดของเขา

4.2 คนโง่เขลา

มีพี่น้องสองคนอาศัยอยู่ด้วยกัน และพวกเขาก็มียายแก่ ๆ ที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้อีกคนหนึ่ง อาศัยอยู่ด้วย ทุกวันผู้เป็นพี่ชายก็จะต้มน้ำและอาบน้ำให้ยาย วันหนึ่งเมื่อพี่ชายต้องออกไปข้างนอกก็ได้บอกกับน้องชายว่าวันนี้พี่จะออกไปข้างนอกนะอยู่บ้านช่วยต้มน้ำและอาบน้ำให้ยายด้วย เมื่อถึงเวลาเขาก็ต้มน้ำแล้วก็เอายายลงอาบน้ำที่กำลังร้อน ๆ จนยายนั้นตายเพราะน้ำร้อนลวกเมื่อพี่ชายกลับมาที่ถามถึงยาย ก็พื่อนั้นแหละบอกให้ฉันทต้มน้ำแล้วอาบน้ำ ยายก็เลยตาย เอ้า แล้วทำไมไม่รอหรือผสมให้มันอุ่นก่อนละ เอายายไปฝังเองนะ เขาจึงเอาเสื้อห่อตัวยายแล้วก็แบกไปฝัง ไปได้ครึ่งทางยายก็ตก แต่เขาไม่ทันรู้สึกไปถึงก็เอาเสื้อไปฝังคิดว่ายายอยู่ข้างใน พอซากกลับก็เห็นศพของยายแก่คนหนึ่งตกอยู่ข้างทางเขาจึงกลับไปบอกพี่ชายว่า พี่ชาย!! คนอื่นเขาก็ตายเหมือนกันนะตอนฉันทกลับมาเห็นตกอยู่ข้างทาง

4.3 ความโกรธ

มีเจ้าเมืองเมืองหนึ่งมีลูกสาวสวยมาก และเจ้าเมืองก็หวังลูกสาวของตนมาก ด้วยกลัวว่าจะมีคนมาแย่งกับลูกสาวของตน จึงแอบพาลูกสาวของตนไปไว้ในป่าโดยสร้างบ้านให้อยู่ในป่า นาน ๆ จะมาเยี่ยมทีหนึ่ง วันหนึ่งมีเด็กหนุ่มคนหนึ่งซึ่งเป็นเด็กกำพร้าก็ไปเดินเที่ยวในป่า เดิน ๆ ไปก็ไปพบบ้านของหญิงสาวเห็นบ้านของเธอสวยดีจึงเข้าไปดู แล้วก็ได้พบกับหญิงสาว ท่านเป็นใคร ? หญิงสาวถาม เรามาเดินป่า แล้วเจ้าทำไมมาอยู่ในป่าคนเดียวเล่า พ่อของเราเอาเรามาไว้ที่นี่ เจ้ามาเยี่ยมเราบ่อย ๆ ได้มั๊ย เราอยู่คนเดียวเหงาหลายหลังจากนั้นชายหนุ่มก็แวะเวียนมาเยี่ยมหญิงสาวบ่อย ๆ จนในที่สุดทั้งสองก็เกิดความรักต่อกันและแอบได้เสียกัน จนหญิงสาวตั้งครรภ์ เมื่อพ่อของนางมาพบก็โกรธมากฆ่าอูตสาห์เอาเจ้ามาซ่อนไว้ในป่าแล้วเพราะกลัวว่าจะมีชายหนุ่มมาหลงรักเจ้าแต่เจ้ายังแอบมีจนได้ มันเป็นใคร ลูกสาวตอนแรกก็ไม่กล้าบอก แต่ในที่สุดเมื่อพ่อถามมาก ๆ ก็เลยบอกว่าเป็นเด็กกำพร้าซึ่งในสมัยนั้นเด็กกำพร้าเป็นที่น่ารังเกียจของคนทั่วไป เจ้าเมืองจึงโกรธมาก คว้ามิดฆ่าลูกสาวตาย แต่มาตอนหลังก็รู้สึกคิดถึงลูกสาวและเสียใจกับสิ่งที่ตนทำลงไปแต่เมื่อคิดได้แต่มันก็สายเกินไปแล้ว

4.4 ความรักความสามัคคี

มีครอบครัวอยู่ครอบครัวหนึ่ง ซึ่งมีกันอยู่สามคนพ่อลูก เป็นลูกชายทั้งสองคน พ่อก็แก่ชรามากแล้ว และก่อนที่พ่อจะตายพ่อก็ได้เรียกลูกทั้งสองมาสั่งเสีย ลูกเอ๋ย พ่อก็แก่มากแล้วนะอาจจะอยู่กับพวกเจ้าได้ไม่นาน พวกเจ้าต้องรักซึ่งกันและกันนะอย่าทะเลาะกันจากนั้นต่อมาไม่นานพ่อก็ได้จากพวกเขาไป พ่อได้ทิ้งผ้าห่มไว้ให้หนึ่งผืนกับควายหนึ่งตัว น้องชายซึ่งเป็นคนนิสัยไม่ค่อยดี พอตกกลางคืนก็ห่มผ้าห่มคนเดียว แต่กลางคืนก็ยกให้พี่ชาย ซึ่งกลางคืนก็ร้อนแล้วผ้าห่มก็ไม่จำเป็นสำหรับพี่ชายแล้ว พี่ชายจึงเอาผ้าห่มไปซัก เมื่อตกกลางคืนผ้าห่มยังไม่แห้ง น้องชายก็บ่นว่า เอาผ้าห่มไปซักทำไม แล้วจะเอาอะไรห่ม ก็มันเป็นสิทธิของข้า พี่ชายพูด พอถึงคราวที่จะต้องรีดนมวัว น้องชายก็บอกกับพี่ชายว่า พี่เอาส่วนหัวนะ ฉันจะเอาส่วนท้ายส่วนหัวมันบิบนมไม่ได้ พี่ชายจึงตีหัววัวทำให้หัวดินน้องชายก็รีดนมวัวไม่ได้เช่นกัน ดีทำไม น้องชายพูด ก็มันเป็นสิทธิของฉัน พี่ชายพูด ฝ่ายน้องชายจึงคิดได้ถึงคำสั่งเสียของพ่อก่อนตายที่ให้เขาทั้งสองมีความรักความสามัคคีกัน เพราะถ้าเขาสองคนไม่รักและสามัคคีกันเขาทั้งสองก็จะไม่สามารถทำอะไรได้เลย

4.5 ความสัตย์ซื่อ

มีนายจ้างกับลูกจ้างอยู่คู่หนึ่ง เมื่อถึงคราวที่เจ้านายจะต้องกลับไปยังบ้านเกิดก็ได้เรียกลูกจ้างให้เข้ามาหาเพื่อจะสั่งงาน ระหว่างที่ข่าไม่อยู่ ข่าจะให้เงินเจ้าก่อนหนึ่ง เจ้าอยู่ก็ช่วยสร้างบ้านหลังหนึ่งสร้างให้หลังใหญ่ ๆ และดี ๆ เลยนะ แล้วนายก็จากไป ด้วยความซื่อสัตย์และซื่อของลูกจ้าง เขาจึงสร้างบ้านหลังหนึ่งหลังใหญ่อย่างที่น่ายั้ง แต่ก็สร้างแบบลวก ๆ ไม่มีการตกแต่งใช้อุปกรณ์ที่ราคาถูก ๆ และไม่ไม่นานนายของเขาก็กลับมา ถามถึงเรื่องบ้าน เจ้าสร้างบ้านเสร็จหรือยัง เสร็จแล้วจะนาย เจ้าอยู่กับเรามากี่ตั้งหลายปี เราก็คงไม่มีอะไรจะให้เจ้าหรอกนะ เราจะให้บ้านหลังนี้กับเจ้าถือว่าเป็นค่าแรงที่เจ้าอยู่กับเรามากี่แล้วกัน เมื่อผู้เป็นลูกจ้างได้ยินดังนั้นก็ตกใจ และนึกเสียใจมากที่ตนสร้างบ้านหลังนั้นแบบลวก ถ้ารู้เจ้านายจะยกให้แต่แรกคงสร้างให้ดีกว่านี้

4.6 จื่อเกอะโตะ

มีชายซื่อสัตย์คนหนึ่ง ไม่ยอมทำงานทำการอะไร ให้เมียคอยหาเลี้ยงคนเดียว อยู่กินกันมาจนได้หนึ่งปี เจ้าคนซื่อสัตย์ก็เกิดความคิดขึ้นว่า เอ เราน่าจะช่วยเมียทำงานบ้างนะ คิดได้ตั้งนั้นก็บอกกับเมียว่า วันนี้ข้าจะไปทำงานที่ไร่เองนะ ห่อข้าวให้ข้าด้วยก็แล้วกันเมื่อผู้เป็นเมียได้ยินเช่นนั้นก็ทั้งแปลกใจและดีใจเป็นอย่างยิ่ง จึงรีบห่อข้าวให้ แต่เมื่อเมียของเขาห่อข้าวเสร็จ เขาก็เกิดความซื่อสัตย์ขึ้นมาจะหันหันเลยบอกกับเมียว่า

วันนี้ก็เที่ยงแล้วละเอาไว้วุ่นนี้ค่อยไปก็แล้วกันนะแล้วก็ล้มตัวลงนอนตามเดิม เมียก็ไม่ว่าจะอย่างไร ก็เลยต้องรีบไปไร่เองอีกตามเคย

เช้าวันรุ่งขึ้น เจ้าคนชู้ก็ใจก็ตัดสินใจแน่วแน่ว่า ยังไงวันนี้ก็ต้องไปไร่ให้ได้ บอกเมียให้ห่อข้าวให้อีก แล้วเจ้าชู้ก็ยกออกไปไร่เมื่อไปถึงไร่เอาห่อข้าวห้อยไว้แล้วก็เกิดชู้ก็เลยนอน จนเที่ยงแล้วแต่ก็ชู้ก็ลุกขึ้นมากินข้าว สักพักก็มีมิมตัวหนึ่งบินวนมาคุดน้ำจากกระบอกของเขา เจ้าชู้ก็ยกก็กลัวว่ามิมจะกินน้ำของเขาหมด ชู้ก็เลยไปตักน้ำใหม่จึงคว้ามิดมาพันฉับโดนเขี้ยวมีมหลุดออกมามิมก็ตาย แล้วก็นอนต่อไป พอตื่นมาตอนบ่ายก็เห็นเขี้ยวมีมใหญ่ขึ้น ก็ลองจับมาสวมพันตัวเองดูปรากฏว่าสวมได้พอดี แต่พอสวมพันมีมเข้าไปก็รู้สึกว่ายูเอ๋ยูเอ๋ ไม่ได้ กระโดดลงจากกระท่อมถางหญ้าในไร่จนเสร็จก่อนค่ำวันนั้นเอง แล้วก็กลับบ้านถอดเขี้ยวมีมออก แล้วก็นอนเหมือนเคย เย็นนั้นเมียก็ชวนว่าพรุ่งนี้เราไปไร่ด้วยกันนะจะได้ถางหญ้าให้เสร็จเร็วๆฝ่ายคนชู้ก็ยกก็บอกว่า ถางเสร็จแล้วไม่ต้องไปแล้วฝ่ายเมียก็ไม่เชื่อ เพราะหญ้านั้นเหลือเยอะทำคนเดียวต้องทำถึงสิบวันถึงจะเสร็จ นี่ผัวนางชู้ก็ยกอย่างนี้ไปไร่แค่วันเดียวจะทำเสร็จได้อย่างไร

เช้าวันรุ่งขึ้น เมียก็เลยไปไร่คนเดียว พอไปถึงก็ปรากฏว่า ผัวถางหญ้าเสร็จแล้วจริง ๆ เมียก็ดีใจมาก แต่ก็อดแปลกใจไม่ได้ว่าเป็นไปได้ยังไง พอวันรุ่งขึ้นคนชู้ก็ยกก็บอกเมียว่าจะไปวันนี้จะไปหาของกินแล้วก็ออกเดินทางไป ถึงเมือง ๆ หนึ่ง ถามหาหมูตัวใหญ่ที่สุดในเมืองนี้ ชาวบ้านก็บอกว่าหมูตัวที่ใหญ่ที่สุดก็มีแต่หมูเจ้าเมืองเท่านั้นแหละ คนชู้ก็ยกก็ขอดูหมูท่านเจ้าเมือง พอไปถึงก็บอกว่า หมูตัวนี้มันเล็กไปเรากินไม่อิ่มหรอก เมื่อเจ้าเมืองได้ยินก็ไม่พอใจจึงพูดออกไปด้วยความโมโหและรำคาญว่าถ้าเจ้ากินหมูตัวนี้หมดในมือเดียวเราจะยกเมืองให้เจ้าครึ่งหนึ่งคนชู้ก็ยกก็ฆ่าหมูทำอาหารกิน จนหมูหมดทั้งตัว กินเสร็จก็บอก เอ้อ...ยังไม่อึดเลยเจ้าเมืองก็ตกใจ แต่ก็ต้องจำยกเมืองให้ครึ่งหนึ่งตามสัญญา ซึ่งรวมทั้งลูกน้องบริวารแล้วก็เดินทางต่อไปอีกเมืองหนึ่งและถามหาควายที่ตัวใหญ่ที่สุดในเมืองนั้น ชาวบ้านก็บอกว่าควายที่ตัวใหญ่ที่สุดก็มีแต่ควายของเจ้าเมืองเท่านั้นแหละ คนชู้ก็ยกก็ขอดูควายท่านเจ้าเมืองและพูดว่าควายตัวนี้เล็กไปเรากินไม่อิ่มหรอก ท่านเจ้าเมืองได้ยินก็พูดออกไปด้วยความโมโหและรำคาญว่า ถ้าเจ้ากินควายตัวนี้หมดในมือเดียว ข้าจะยกเมืองให้เจ้าครึ่งหนึ่งรวมทั้งลูกน้องบริวาร คนชู้ก็ยกก็ฆ่าควายและทำกินจนควายหมดทั้งตัว กินเสร็จก็บอก เอ้อ...ยังไม่อึดเท่าไรเลย เจ้าเมืองก็ตกใจ แต่ก็ต้องจำยอมยกเมืองให้ครึ่งหนึ่งพร้อมบริวาร แล้วคนชู้ก็ยกก็ออกเดินทางไปอีกเมืองหนึ่ง ถามหาที่ดินที่กว้างที่สุด ชาวบ้านก็บอกว่ามีแต่ที่ดินของเจ้าเมืองเท่านั้นแหละที่กว้างที่สุด คนชู้ก็ยกก็ไปบ้านเจ้าเมืองบอกว่า เจ้าเมืองมีที่ดินเท่านั้นเองหรือเราชู้ใส่ยังไม่พอเลยเจ้าเมืองได้ยินก็ไม่พอใจจึงพูดออกไปว่า ถ้าเจ้าชู้ได้เต็มที่ดินของเราเราจะยกเมืองให้เจ้าครึ่งหนึ่งเลย คนชู้ก็ยกก็ขี้ออกมาจนเต็มที่ดินของเจ้าเมือง แล้วก็พูดว่า เอ้อชู้ยังไม่สุดเท่าดีเลย เจ้าเมืองก็แปลกใจมากแต่ก็ต้องยอมยกเมืองให้ครึ่งหนึ่งตามสัญญาแล้วในที่สุดคนชู้ก็ยกก็ได้ครองเมืองสามเมืองเมืองละครึ่ง พาลูกพาเมียมาอยู่ด้วยและมีบริวารมากมาย

4.7 จี๊เออะโตะ 2

จี๊เออะโตะเป็นคนชู้ก็ยกมาก มีหน้าที่เลี้ยงควายตัวหนึ่ง แต่เขาก็มีความฉลาดหลักแหลมเพราะความชู้ก็ยกนี้เอง เขามีวิธีเลี้ยงควายที่ไม่เหมือนใคร ใช้เชือกเส้นยาว ๆ มัดควายไว้ตัวเองนอนจับปลายเชือกข้างหนึ่ง ปล่อยให้ควายหากิน ตกเย็นก็ดึงเชือกกลับมา

วันหนึ่งเจ้าเมืองก็เกิดหั่นไส้ ที่จี๊เออะโตะเลี้ยงควายสบายนัก จึงสั่งให้ลูกน้องไปจับควายของเขามาแล้วเนื้อแบ่งกัน เมื่อจี๊เออะโตะดึงเชือกกลับก็เหลือแต่เชือกจึงออกตามหาและพบพวกลูกน้องของเจ้าเมือง พวกเขาเอาเนื้อไปหมดแล้ว เขาเลยพูดว่า พวกเจ้าขโมยฆ่าควายเราไม่เป็นไรเราเอาแต่หนังมันก็แล้วกันแล้วก็เผาหนังควายแบกกลับบ้านไป วันต่อมาก็ชอบหนังควายทำที่ว่าจะเอาไปขาย เมื่อไปถึงริมน้ำแห่งหนึ่ง

ก็ป็นขึ้นต้นไม้ รอสักพักก็มีโจรกลุ่มหนึ่งจะมาแบ่งทรัพย์สินที่ปล้นมาได้หนึ่งกะบุง จ้อเกอะโตะก็โยนหนังควายลงมาพวกโจรก็วิ่งหนีกันหมดโดยไม่ทันดูเพราะคิดว่าเป็นหมี่ จ้อเกอะโตะจึงแบกกระบุงกลับบ้าน ชาวเรือจ้อเกอะโตะขายหนังควายได้เงินกระบุงหนึ่งก็ได้ไปถึงหูเจ้าเมือง เจ้าเมืองก็คิดว่าควายตัวเดียวขายได้เงินตั้งหนึ่งกระบุงเรามีควายเป็นร้อยตัวต้องได้ร้อยกระบุงแน่ จึงสั่งให้ลูกน้องฆ่าควายร้อยตัวแล้วเอาหนังไปขาย แต่ขายอย่างไรก็ขายไม่ได้ จึงไปต่อว่า จ้อเกอะโตะว่าหลอกและสั่งลูกน้องให้ไปเผาบ้านของ จ้อเกอะโตะเมื่อบ้านถูกเผาแล้วเขาก็กวาดซี้เข้าบ้านของตนได้สามกระบุง เจ้าเมืองก็ถาม เจ้าจะเอาซี้เข้าไปทำไมเขาบอกว่า จะเอาซี้เข้าบ้านที่ถูกเผาไปขาย เจ้าเมืองกับลูกน้องก็พากันหัวเราะเพราะยังงั้นซี้เข้าก็ขายไม่ได้ วันรุ่งขึ้นจ้อเกอะโตะก็เอาเงินใส่ไว้ตรงส่วนบนของซี้เข้า ทำให้ดูเหมือนว่ามีเงินสามกระบุงแล้วก็ขึ้นไปทิมน้ำ เรียกเรือลำหนึ่งจ้างข้ามแม่น้ำ แล้วก็บอกเจ้าของเรือว่า ต้องระวังให้ดีนะอย่าให้เรือจมน้ำเสีย ไมอย่างนั้นเจ้าต้องชดใช้ให้เรา เจ้าของเรือก็รับปากและพายเรือไป เมื่อถึงกลางแม่น้ำนั้นเองน้ำเชี่ยวแรงเรือโคลงเคลงแทบจะพลิกคว่ำ น้ำเข้าเรือมากมายในที่สุดซี้เข้าก็ละลายน้ำหมดเหลือแต่เงินติดกันกระบุง จ้อเกอะโตะก็แกล้งโวยวายนี้เจ้าทำเงินเราหล่นลงน้ำหมด เจ้าต้องชดใช้ตามสัญญา เจ้าของเรือจึงจำเป็นต้องชดใช้ให้ตามสัญญา โดยใส่เงินให้เต็มสามกระบุงแล้วจ้อเกอะโตะก็กลับมาสร้างบ้านใหม่

ครั้งเมื่อเจ้าเมืองมาเห็นเข้า ก็แปลกใจที่จ้อเกอะโตะขายซี้เข้าได้เงินสามกระบุง ท่านเจ้าเมืองก็คิดบ้านหลังเล็กนิดเดียวยังขายได้เงินสามกระบุง บ้านเราหลังใหญ่ขนาดนี้คงขายได้มากมายจึงให้ลูกน้องเผาบ้านตนเอง แล้วเอาซี้เข้าไปขาย ขายอยู่หลายวันแต่ก็ขายไม่ได้ เจ้าเมืองก็โกรธจ้อเกอะโตะมาก สั่งให้ลูกน้องจับจ้อเกอะโตะใส่ขัง ห้อยไว้ข้างทางแล้วกลับบ้านไปคิดว่าเดี๋ยวค่อยมาฆ่า ฝ่ายจ้อเกอะโตะคิดว่าคราวนี้คงตายแน่แล้ว ทันใดนั้นเองก็มีคนขี่ช้างผ่านมาจ้อเกอะโตะก็ร้อง คนขี่ช้างก็ถามว่าเจ้าเป็นอะไรก็ท่านเจ้าเมืองจะให้เราแต่งงานกับลูกสาวเราไม่ยากแต่ก็เพียงครึ่งรับเราแล้วคนขี่ช้างก็แอบยิ้มในใจ แล้วบอกว่าจะไปเปลี่ยนกันมัย เจ้าขี่ช้างไป ส่วนเราจะไปเป็นเขยเจ้าเมืองเอง ฝ่ายจ้อเกอะโตะขี่ช้างขนเงินหนีไป ฝ่ายเจ้าเมืองกลับมาก็ยังไปที่ขังนั้นทำให้คนที่อยู่ในขังซึ่งคิดว่าเป็นจ้อเกอะโตะตายแล้วเอาไปฝังทั้งขังเลย

เวลาผ่านไปหลายปีจ้อเกอะโตะซึ่งไปอยู่ที่อื่นจนมีลูกเมีย ก็พาลูกเมียตนกลับมาอยู่ที่บ้านเก่า เรื่องการกลับมาของจ้อเกอะโตะรู้ถึงหูท่านเจ้าเมือง เจ้าเมืองก็แปลกใจว่าเป็นไปได้ได้อย่างไรก็มันตายไปแล้วนี่ จึงไปถามเพื่อให้อำนาจ จ้อเกอะโตะก็บอกว่าเราไปอยู่เมืองผี ผู้เฒ่าที่เมืองผีดูแลเราอย่างดีและให้เราขี่ช้างกลับมา เจ้าเมืองได้ยินก็คิดว่าถ้าตนไปเมืองผีก็จะได้ช้างกลับมาเป็นแน่ จึงบอกลูกเมียแล้วให้จ้อเกอะโตะฆ่าตน จ้อเกอะโตะก็ฆ่าเจ้าเมืองแล้วเอาศพไปเผา หลายวันผ่านไปเมียของเจ้าเมืองก็มาถามว่าปานนี้เจ้าเมืองไปถึงไหนแล้ว ปานนี้คงไปถึงเมืองหมิ่นแล้วมั้งหลายวันต่อมาก็มาถามอีก ปานนี้ถึงไหนแล้วถึงเมืองกระดุกขาวแล้วมั้ง เมียเจ้าเมืองก็กลับไป นานวันก็ยังร้อนใจเจ้าเมืองยังไม่กลับมา ก็ไปถามอีกจ้อเกอะโตะก็หัวเราะอย่างสะใจ ก็คนมันตายไปแล้วจะให้กลับมาได้อย่างไร เมียของเจ้าเมืองก็แค้นมากที่จ้อเกอะโตะหลอกฆ่าสามีตน เมียเจ้าเมืองจึงต้มเหล้ายาพิษให้จ้อเกอะโตะกิน เมื่อจ้อเกอะโตะรู้ตัวว่าไม่รอดแน่แล้ว กลับบ้านให้เมียหาปลาใส่กะละมังแล้วเอาทำลงไปแช่ แล้วทำให้ดูเหมือนเท้าของเขานั่นกระดิกอยู่ให้ลูกเมียนั่งล้อมวงกันปรบมือร้องเพลง และเมื่อเมียของเจ้าเมืองมาแอบดูว่าจ้อเกอะโตะตายหรือยัง ก็เห็นภาพที่จ้อเกอะโตะสร้างขึ้นก็คิดว่าจ้อเกอะโตะยังไม่ตายเลยโกรธ กลับบ้านไปบอกลูกหลงกินเหล้ายาพิษที่ต้มให้จ้อเกอะโตะกินแล้วทั้งหมดก็ตาย

4.8 เด็กกำพร้า

กาลครั้งหนึ่งมีหมู่บ้านหนึ่งทำไร่ได้ข้าวไม่พอกินกันในแต่ละปี ทุกครอบครัวต้องหาของป่าเพื่อนำไปแลกข้าวที่หมู่บ้านอื่น มีเด็กกำพร้าอยู่คนหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่คนเดียวเมื่อชาวบ้านออกไปหาของป่าเด็กกำพร้าก็ขอไปด้วย แต่พวกเขาชาวบ้านก็ไม่ยอมให้เด็กกำพร้าไปพอพวกเขาบ้านเดินทางไปได้พักหนึ่งก็ได้พบแม่เฒ่าคนหนึ่งกำลังติดอยู่ในกอหวาย “หลายเอ๊ย ” แม่เฒ่าร้องเรียก ช่วยเอายายออกไปจากกอหวายที่

ยายออกไปไม่ได้ พวกเขาบ้านกำลังรีบเดินทาง และพลางคิดว่าเราไม่มีเวลาพอที่จะต้องมาเสียเวลาช่วยใคร จึงพากันออกเดินทางต่อ เมื่อเด็กกำพร้าเดินทางมาถึง แม่เฒ่าก็ร้องเรียกอีก “หลายเอ๊ย ช่วยเอายายออกไปที่ ยายออกไปไม่ได้” เมื่อเด็กกำพร้าเห็นเข้าก็รีบไปช่วยแม่เฒ่า “รอเดี๋ยวนะจ๊ะยาย” เด็กกำพร้ามีเพียงมีดฝุๆ เล่มหนึ่งเท่านั้น เขาจึงต้องใช้ความพยายามมากในการช่วยแม่เฒ่าออกมาจากกอหวาย และในที่สุดเขาก็ช่วย แม่เฒ่าออกมาจากกอหวายได้ “หลานจะไปไหนหรือจ๊ะ” ยายถามเด็กกำพร้าก็เล่าให้ยายฟังถึงเรื่องที่หมู่บ้าน กำลังประสบอยู่ และตนเองกำลังจะออกไปหาของกินในป่า “ไม่ต้องไปหรอกจ๊ะเดี๋ยวยายจะช่วยเจ้าเองนะ” แม่เฒ่ากล่าว แล้วแม่เฒ่าก็ให้เด็กกำพร้าพากลับบ้าน พอไปถึงบ้านแม่เฒ่าก็หุงข้าวให้เด็กกำพร้ากิน เด็กกำพร้า ก็แปลกใจว่าบ้านเขาไม่เห็นมีข้าวสารเลยแล้วทำไมแม่เฒ่าถึงหุงข้าวได้ เด็กกำพร้าเกิดความสงสัยจึงซุ่มแอบดูยาย แล้วเขาก็เห็นข้าวสารไหลออกมาจากเล็บของยาย เขาจึงรู้ว่ายายไม่ใช่คนธรรมดา

ต่อมาเมื่อถึงฤดูทำไร่ แม่เฒ่าก็ได้ให้พันธุ์ข้าวกับเด็กกำพร้าคนนั้น แล้วเด็กกำพร้าก็นำ พันธุ์ข้าวไปปลูกจนเต็มไร่ เด็กกำพร้าก็เฝ้าดูแลอย่างดีจนจนถึงฤดูเก็บเกี่ยว เด็กกำพร้าเกี่ยวข้าวอย่างไร ก็เกี่ยวไม่หมด กว่าจะเกี่ยวเสร็จก็ใช้เวลาไปหลายวัน เมื่อถึงเวลาตีข้าวเด็กกำพร้าก็ใช้เวลาในการที่อยู่หลายวัน ยามแบกข้าวกลับบ้านก็แบกอยู่หลายวัน พอทุกอย่างเสร็จเรียบร้อยแม่เฒ่าก็บอกกับเด็กกำพร้าว่า “หลานเอ๊ย ให้เจ้าเอาข้าวเอาไปเลี้ยงที่ไร่ด้วยนะ ”

เด็กกำพร้าก็ทำตาม ขณะที่เด็กกำพร้าเลี้ยงไก่อยู่นั้น แม่เฒ่าก็กินข้าวกับไก่ของเด็กกำพร้า นั้นจนหมด จากนั้นแม่เฒ่าก็กลายร่างเป็นนกฟ้า แล้วบินขึ้นสวรรค์ไป เมื่อเด็กกำพร้าเห็นเช่นนั้นถึงกับทำอะไร ไม่ถูก ได้แต่ยืนงงกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเบื้องหน้าของเขา หลังจากเหตุการณ์นี้ผ่านไปเด็กกำพร้าก็ขยันทำงาน และได้ข้าวมากในทุกๆปี และทุกครั้งหลังเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ เด็กกำพร้าก็จะทำพิธีส่งนกขึ้นสวรรค์ตลอด มาตราบนานทุกวันนี้ชาวปกากะญอเชื้อสายเด็กกำพร้าก็ทำพิธีเลี้ยงส่งนกขึ้นสวรรค์ทุกปีมิได้ขาด

4.9 น่อสะจู (นางผู้อดทน)

มีเจ้าเมืองเมืองหนึ่งมีภรรยาที่แสนดีและน่ารัก ทั้งสองมีลูกด้วยกัน 2 คน แต่ลูกของทั้งสองนั้น ได้ถูกฝรั่งขโมยไปเลี้ยงทั้ง 2 คน เพื่อให้ไปร่ำเรียน เจ้าเมืองและภรรยาจึงต้องอยู่กันเพียง 2 คน วันหนึ่งเจ้าเมือง ก็คิดอยากจะลองใจภรรยาของตนเอง จึงออกอุบายขับไล่นางออกจากเมืองและให้ไปสร้างบ้านหลังเล็ก ๆ อยู่นอกเมือง นางจึงต้องไปใช้ชีวิตอย่างลำบากอยู่ในป่า แต่นางก็ไม่ได้คิดท้อแท้หรือน้อยใจ และไม่ได้คิด โกรธเคืองเจ้าเมืองเลยแม้แต่น้อย และต่อมาไม่นานลูกทั้งสองของนางก็กลับมา และเจ้าเมืองก็ออกมาประกาศ ว่าจะแต่งงานใหม่ แต่จะต้องให้นางสะจูมาทำอาหารในงานแต่งงานของท่านเท่านั้น เพราะไม่มีใครทำอาหารได้ อร่อยเท่านาง เรื่องที่เจ้าเมืองจะแต่งงานใหม่และจะให้นางน่อสะจูมาทำอาหารให้ นั้น ได้ถึงหูของนางน่อสะจู นางจึงเดินทางเข้าเมืองมาเพื่อที่จะทำอาหารในงานแต่งงานของท่านเจ้าเมือง นางก็ได้ตั้งใจทำอาหารอย่าง เต็มที่และเต็มใจ เจ้าเมืองจึงรู้สึกสงสารและเห็นว่านางนั้นดีจริงจึงประกาศความจริงให้นางรู้ และบอกกับ นางว่าลูกทั้งสองกลับมาแล้ว จากนั้นเจ้าเมืองและครอบครัวจึงอยู่กันอย่างมีความสุข

5. ความเป็นอยู่ของชาวปกากะญอ

ลักษณะการวางผังหมู่บ้านกระเหรี่ยงน้ำตก ตัวเรือนขนานไปกับถนนสายหลักทางเข้าหมู่บ้าน ชาวกระเหรี่ยงปลูกบ้านไว้ตามเชิงเขา ดังนั้นถนนที่เข้าหมู่บ้านอยู่ตีนเขา ส่วนตัวเรือนจะอยู่ถัดเข้าไป และมีถนนซอยสร้างไว้เพื่อเป็นทางเข้าบ้านที่อยู่เป็นกลุ่มๆ 2-4 หลัง รูปแบบเรือนกระเหรี่ยง เป็นเรือนหลังคาจั่ว ความชันต่ำ มุงด้วยหญ้าแฝก มีช่องระบายอากาศทางด้านจั่ว ด้านหน้ามีชานและมีหลังคาคลุม ผังเรือนแยก พื้นที่ใช้สอย มีชานหน้าเรือน ยกใต้ถุนสูงถ้าหากมองจากบริเวณตีนเขา แต่ถ้ามองจากลานดินด้านหน้าเรือน จะเหมือนกับเรือนสร้างติดพื้นดิน บริเวณใต้ถุนเรือนใช้เก็บฝืนและเลี้ยงสัตว์ ผนังเรือนเป็นไม้ไผ่สาน ด้านหน้า เรือนเปิดโล่งเพื่อการระบายอากาศ มีชานทางเดินรอบตัวเรือน ใช้สำหรับเป็นพื้นที่ตากผ้า ผนังเรือนเป็นไม้แผ่น

ปูเว้นร่อง ภายในเรือนมีการจัดเตาไฟไว้บริเวณกลางห้องส่วนด้านหน้าจัดไว้เป็นส่วนเก็บอาหารแห้ง และเก็บของใช้ ห้องส้วมสร้างแยกต่างหากจากตัวบ้านหลังคาทรงหมาแหงน อย่างไรก็ตามพบว่าเรือนกระเหรี่ยงส่วนใหญ่ยังมีการวางผังในลักษณะเดิม แต่ปรับเปลี่ยนวัสดุและระบบโครงสร้างเป็นสมัยใหม่

6. อาหารพื้นถิ่นของชาวปกากะญอ

อาหารเป็นส่วนหนึ่งของทุกชีวิตทุกเผ่าพันธุ์ อาหารกระเหรี่ยงจะมีเอกลักษณ์ของตนเอง กล่าวคือรสชาติจะเผ็ดและจัดจ้าน สามารถแบ่งออกได้ดังนี้

- 6.1 แกงข้าวคั่ว “ต่า เค่อ”
- 6.2 น้ำพริกปลา “นะ ป๊ะ โต้ เคอะหน่อ คะรี”
- 6.3 แกงเย็นปลา “ญา โท จื่อ ที”
- 6.4 แกงเปือ “ต่า คอ พ้อ”
- 6.5 แกงไก่ใส่หัวปลุก “ต่าซู พอซอเต๋ล่อคือ”
- 6.6 แกงหางไหลใส่หมู “เง่ซ่าต้อ เดอเทาะย่า”

ภาพที่ 3 อาหารพื้นถิ่นของชาวปกากะญอ
(ที่มา : เคพีพีนิวส์, 2560)

วัฒนธรรมและประเพณีของชาวปกากะญอ

1. ศาสนา ความเชื่อ และพิธีกรรม

เดิมชาวกระเหรี่ยงนับถือผีมีการบวงสรวงและเซ่นสังเวยอย่างเคร่งครัด ภายหลังหันมานับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์มากขึ้น แต่ก็ยังคงความเชื่อเดิมอยู่ไม่น้อย เช่น ความเชื่อเรื่องขวัญหรือการทำกิจกรรมต่าง ๆ จะต้องมีการเซ่น เจ้าที่เจ้าทาง และบอกกล่าวบรรพชน ให้อุดหนุนค้าจุน ช่วยให้กิจการงานนั้น ๆ เจริญก้าวหน้า ทำเกษตรกรรมได้ผลผลิตดี ให้อยู่เย็นเป็นสุข ปกป้องคุ้มครองดูแล และยังเป็นการขอขมาอีกด้วย (ภคพร วงศ์ดอยแก้ว, 2558)

2. วัฒนธรรมและประเพณี

ด้วยความเชื่อและนับถือในเรื่องผีวิญญาณ ชาวกะเหรี่ยงจึงมีประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงผีอยู่เสมอ ผีที่ชาวกะเหรี่ยงนับถือมีอยู่ ๒ อย่าง คือ ผีดี กับ ผีร้าย ผีดีคือผีบ้าน ซึ่งมีหน้าที่ดูแลรักษาหมู่บ้านหรือผีเจ้าที่นั่นเอง และผีเรือน คือผีบรรพบุรุษ เช่น ผีปู่ตายายที่ตายไปแล้ว วิญญาณยังวนเวียนคุ้มครองลูกหลานอยู่ ชาวกะเหรี่ยงจะมีพิธีเช่นบวงสรวงบูชาผีเรือนอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง เพื่อให้ปลอดภัยจากการเจ็บไข้ได้ป่วย หรือรอดพ้นจากภัยทั้งปวง นอกจากการเลี้ยงผีบ้านผีเรือนแล้ว ชาวกะเหรี่ยงยังมีพิธีเลี้ยงผีไร่ ผีนา ผีป่า ผีดอยอีกด้วย ดังนั้นความเชื่อถือในเรื่องผีและวิญญาณของชาวกะเหรี่ยง จึงมีผลดีต่อสังคมชาวกะเหรี่ยงอย่างมาก และทำให้เกิดคุณธรรมขึ้น เพราะไม่มีใครกล้าทำความผิดแม้แต่ต่อหน้าและลับหลัง เช่น การลักขโมยหรือการผิดลูกผิดเมียผู้อื่น แม้คนไม่เห็นแต่ผีเห็นเสมอเป็นต้น นอกจากการนับถือผีแล้ว ชาวกะเหรี่ยงยังนับถือศาสนาคริสต์ และพุทธศาสนาอีกด้วย ซึ่งก่อให้เกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมในเผ่าขึ้น เช่น ประเพณีปีใหม่ ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีเกี่ยวสาว และแต่งงาน หรือแม้กระทั่งประเพณีงานศพ (เกษภา ขวัญเมือง, 2554)

2.1 ประเพณีปีใหม่

ประเพณีปีใหม่ซึ่งเป็นประเพณีที่สำคัญที่สุดของชาวกะเหรี่ยง โดยถือกำเนิดเอาเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี แต่การจัดงานอาจจะไม่ตรงกันทุกปีก็ได้ แล้วแต่หัวหน้าหมู่บ้านหรือฮีโซ่ จะแจ้งให้ทราบส่วนใหญ่แล้วจะเป็นระยะเวลาก่อนจะถึงฤดูกาลการเกษตร คือ หลังจากงานปีใหม่แล้วกะเหรี่ยงจะเริ่มทำงานในไร่ ในนาทันที โดยทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้านจะหมักเหล้าเตรียมเอาไว้ เมื่อถึงวันกำหนดงาน หมอผีจะประกอบพิธีให้ โดยเริ่มจากบ้านของฮีโซ่ หรือ หัวหน้าหมู่บ้านก่อนเป็นหลังแรก แล้วกระทำต่อไปจนครบทุกหลังคาเรือน ซึ่งกินเวลาถึง 3 วัน กว่าที่จะเสร็จ การทำพิธีกรรม เริ่มจากจัดเตรียมขนมหลายชนิด เช่น ข้าวเหนียวต้ม ข้าวปึก ข้าวหลาม เพื่อวันรุ่งขึ้นจะถวายแด่เทพเจ้า เตรียมเหล้า สำหรับประกอบพิธีและดื่มร่วมกัน ตกกลางคืนของก่อนวันขึ้นปีใหม่ ผู้นำศาสนาที่ชาวกะเหรี่ยงเรียกว่า "ฮีโซ่" จะทำการเรียกเหล่าชาวบ้านมาชุมนุม ในแต่ละบ้านจะส่งตัวแทนบ้านละหนึ่งคน คือ หัวหน้าครอบครัว (ต้องเป็นผู้ชาย) ตอนไปชุมนุมจะต้องเตรียมเหล้า บ้านละหนึ่งขวดไปยังบ้านของผู้นำศาสนา (ฮีโซ่) ด้วย เมื่อมาพร้อมกันทุกคน และเหล้าแล้ว ฮีโซ่จะเริ่มทำพิธีกรรมพิธีกรรมนี้ชาวกะเหรี่ยงเรียกว่า พิธีกินหัวเหล้า (เอาะซิโค) โดยตอนแรกจะนำขวดเหล้ามารวมกัน โดยฮีโซ่จะทำการอธิษฐาน จากนั้นจะรินเหล้าลงในแก้ว แล้วให้คนที่มาร่วมพิธีดื่ม วิธีการดื่มคือ เอาขวดแรกของคนที่มาถึงก่อน ฮีโซ่จะเอามาเทลงแก้ว แล้วฮีโซ่จะจิบเป็นคนแรก จากนั้นก็ให้คนต่อไปจิบต่อ จิบเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนครบทุกคนที่มาร่วมงาน แล้ววนกลับมาถึงคิวฮีโซ่ ฮีโซ่จะทำการเททิ้งพร้อมอธิษฐาน ให้พร แต่เจ้าบ้านและครอบครัวของเจ้าของเหล้าขวดที่ได้เทไปแล้ว จะทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนครบทุกขวดของทุกบ้านที่มาร่วมงาน บางครั้งบางทีหมู่บ้านไหนที่มีหลังคาเรือนเยอะอาจทำถึงเช้าเลยก็ได้

เช้าวันขึ้นปีใหม่ ชาวกะเหรี่ยงจะตื่นแต่เช้าแล้วมาฆ่าหมู ฆ่าไก่ เพื่อจะนำมาประกอบพิธีในวันรุ่งเช้า โดยเริ่มจากการนำไก่ที่ฆ่าแล้ว พร้อมเหล้าหนึ่งขวดมาตั้งที่ชั้นโตก เพื่อจะประกอบพิธีมัดข้อมือหรือเรียกขวัญของลูกหลานในแต่ละบ้าน โดยผู้เฒ่าผู้แก่ในครอบครัวจะเป็นผู้ประกอบพิธีนี้ เวลานี้สมาชิกทุกคนในครอบครัวจะอยู่กันครบหน้า

ภาพที่ 4 พิธีปีใหม่ชาวกะเหรี่ยง
(ที่มา : เจษฎา ขวัญเมือง, 2554)

2.2 ประเพณีแต่งงาน

ผู้หญิงจะเป็นผู้เลือกคู่ครองเอง เจ้าสาวจะต้องทอเสื้อผ้า กางเกง ยามไว้ให้เจ้าบ่าว ทั้งเจ้าบ่าว เจ้าสาวต้องฆ่าหมูฆ่าไก่เพื่อทำพิธีกรรมบอกต่อผีบรรพบุรุษและเป็นอาหารเลี้ยงแขก แต่งงานแล้วฝ่ายชายต้องมาอยู่บ้านฝ่ายหญิง 1 ฤดูเก็บเกี่ยว ก่อนแยกไปปลูกบ้านใกล้กัน เรื่องราวของการสู่ขอ (เอาะ เขม) ของกะเหรี่ยง มีลักษณะดังนี้เมื่อเป็นที่รับรู้แล้วว่าหญิงชายรักชอบพอกัน พ่อแม่และญาติพี่น้องของฝ่ายหญิงก็จะส่งคนไปหาฝ่ายชาย เพื่อสอบถามให้แน่ใจว่าฝ่ายชายรัก และยินดีที่จะแต่งงานกับฝ่ายหญิงจริงหรือไม่ หากฝ่ายชายรักชอบพอกัน และยินยอมที่จะแต่งงานกับฝ่ายหญิง ก็จะมีการนัดหมายวันเวลาทำพิธีแต่งงานกันในเวลานั้น (ตามหลักประเพณีกะเหรี่ยงฝ่ายหญิงจะต้องเป็นฝ่ายไปขอฝ่ายชาย) เมื่อฝ่ายชายตกลงปลงใจว่าจะแต่งงานกับฝ่ายหญิงและนัดหมายวันเวลาแต่งงานที่แน่นอนแล้วฝ่ายชายก็ส่งเจ้าแกล่ไปทำพิธีหมั้นหมาย (เตอะ โหล) ฝ่ายหญิงก่อนวันแต่งงานในพิธีฝ่ายหญิงจะฆ่าไก่ 2 ตัว ในกรูทำอาหารเพื่อเลี้ยงรับรองเจ้าแกล่ของฝ่ายชายและวันรุ่งขึ้นก็จะนัดหมายวันเวลาที่ฝ่ายชายและเพื่อนๆ จะมาหาฝ่ายหญิงเพื่อทำพิธีแต่งงานต่อไป

ภาพที่ 5 ประเพณีแต่งงานปกากะญอ
(ที่มา : ผู้จัดการออนไลน์, 2559)

3. เครื่องดนตรี

“เตหนา” เป็นเครื่องดนตรีของชนเผ่ากะเหรี่ยง ทำด้วยไม้อ่อนเหลาและกลึงให้เป็นรูปเหมือนกลองรูปทรงรี มีก้านยาวโค้งและโค้งสูงขึ้นไป ที่ตัวจะเจาะรูเป็นโพรงปิดด้วยโลหะบางๆ สายทำด้วยเส้นลวด มีสายตั้งแต่ 6 – 9 สาย เตหนาใช้สำหรับตีและร้องเพลงประกอบ ใช้ในโอกาสมีเวลาว่างและเพื่อความสนุกสนาน โดยเฉพาะหนุ่มๆ ชาวปกากะญอจะใช้เตหนาในการเกี่ยวพาราสีหญิงสาวในยามค่ำคืน (มูลนิธิโครงการหลวง, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 6 คุณลงชะนุยได้แสดงการเล่นเตหนาให้ฟัง

บทสรุป

กลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนและสังคม : หมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลาน ซึ่งมีชนเผ่าปะกาเกอญอ หรือชนเผ่ากะเหรี่ยงอาศัยอยู่มาพร้อมร้อยปี ยังคงมีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มในด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งด้านภาษา ประเพณี และการแต่งกายประจำเผ่า ทั้งนี้หมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลานยังได้รับการส่งเสริมจากจังหวัดกำแพงเพชรให้เป็นหมู่บ้านอัตลักษณ์โอท็อปเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยใช้ภูมิปัญญาของคนในชุมชนและภายนอกชุมชนร่วมกันสร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้กับชุมชน เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับคนในหมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลาน ให้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งโดยยังคงรักษาวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมของชาวปะกาเกอญอไว้ไม่ให้สูญหาย

บรรณานุกรม

- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. (2558). **สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น 9 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://sites.google.com/site/vernacularthai2015/klum-chatiphanthu-kaheriyng-xaphex-khlxnglan>. [2561, กุมภาพันธ์ 5].
- เคพีพีนิวส์. (2560). **หนูนท้องเที่ยว สิ้นค้าโอท็อป หมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตก คลองลาน**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.kppnews.net/2017/09/27/58924>. [2561, กุมภาพันธ์ 5].
- คลังเอกสารสาธารณะ. (2550). **ชนเผ่ากะเหรี่ยง-อาหาร**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.openbase.in.th/node/718>. [2561, กุมภาพันธ์ 5].
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2544). **ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ศยาม.
- เจษฎา ขวัญเมือง. (2554). **ประเพณีและวัฒนธรรม**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://minolityofthailand.wordpress.com/category/ชนกลุ่มน้อย/กะเหรี่ยง/ประเพณี/>. [2561, กุมภาพันธ์ 5].
- ชนะนุช คามภูมา. (2561, กุมภาพันธ์ 3). **ชาวบ้านบ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลาน. สัมภาษณ์**. นายกะเหรี่ยง. (นามแฝง). (ม.ป.ป.). **นิทานชนเผ่ากะเหรี่ยง-The Karen Story**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.scribd.com/doc/22352033/นิทานชนเผ่ากะเหรี่ยง-The-Karen-Story>. [2561, กุมภาพันธ์ 5].
- ผู้จัดการออนไลน์. (2559, มกราคม 3). **งดงาม ล้ำค่า พิธีวิวาห์แห่งปกากะญอ ใน ผู้จัดการออนไลน์**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.manager.co.th/Home/ViewNews.aspx?NewsID=9580000140367>. [2561, กุมภาพันธ์ 5].
- ภคพร วงศ์ดอยแก้ว. (2558). **วิถีชีวิตของชนเผ่ากะเหรี่ยง**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://pakapornwong.blogspot.com/>. [2561, กุมภาพันธ์ 5].
- มูลนิธิโครงการหลวง. (ม.ป.ป.). **กะเหรี่ยง (KAREN) “ปกากะญอ”**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.royalprojectthailand.com/karen>. [2561, กุมภาพันธ์ 5].
- ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขา กำแพงเพชร. (2554). **ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขา กำแพงเพชร**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.gotwodays.com/travel,36.html>. [2561, มีนาคม 5].
- สิริวรรณ สิรวณิชย์, วรพรรณ ชาวประทุม และบุญล้อม ต้วงวิเศษ. (2559, กันยายน-ธันวาคม). **การจัดการความรู้บนฐานความหลากหลายทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในตำบลคลองน้ำไหล อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร**. สักทอง : วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (สทมส.), 22(พิเศษ), 126.
- โสภา เรือนแก้ว. (ม.ป.ป.). **ชาวกะเหรี่ยง หรือ ชาวปกากะญอ**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://sopa2006.wordpress.com/รัฐกะเหรี่ยง/ชาวกะเหรี่ยง-หรือ-ชาวปกากะญอ>. [2561, มีนาคม 5].

ทรัพยากรธรรมชาติ : อุทยานแห่งชาติคลองลาน

ชฎานันท์ ศิริกิจเสถียร

อาจารย์, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

วีรวรรณ แจ่มไม้

อาจารย์, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

นงลักษณ์ จันทร์พิชัย

อาจารย์, สาขาวิชาฟิสิกส์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

จังหวัดกำแพงเพชร ตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย ทิศเหนือและทิศใต้ของจังหวัดเป็นที่ราบ ทิศตะวันตกเป็นภูเขาสลับซับซ้อนและเป็นต้นน้ำของลำธารสายต่างๆ เช่น คลองสวนหมาก คลองวังเจ้า คลองขลุง และคลองแยง ซึ่งจะไหลลงสู่แม่น้ำปิง เป็นแม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านกลางพื้นที่ของจังหวัดตั้งแต่เหนือสุดจนใต้สุด กำแพงเพชรเป็นที่ตั้งของเมืองเก่าซึ่งมีอายุไม่น้อยกว่า 700 ปี และเป็นเมืองหน้าด่านทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญ มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก่อนเป็นจังหวัดกำแพงเพชรเคยมีเมืองเก่า 2 เมือง ได้แก่ เมืองชากังราว และเมืองนครชุม อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรได้รับการยกย่องให้เป็นเมืองมรดกโลก เมื่อปี พ.ศ. 2534 และจังหวัดกำแพงเพชรยังแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สมบูรณ์ทั้งป่าไม้ นก สัตว์ต่างๆ ได้แก่ อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ อุทยานแห่งชาติคลองวังเจ้า และอุทยานแห่งชาติคลองลาน

คำสำคัญ : ทรัพยากรธรรมชาติ, อุทยานแห่งชาติคลองลาน, น้ำตกคลองลาน, น้ำตกคลองน้ำไหล, คลองสวนหมาก

อุทยานแห่งชาติคลองลาน

อุทยานแห่งชาติคลองลาน ตั้งอยู่ที่ท้องที่อำเภอคลองลาน อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร ครอบคลุมพื้นที่ป่าคลองลานอันสมบูรณ์แหล่งสุดท้ายของจังหวัดกำแพงเพชร ประกอบด้วย ภูเขาชั้นสลับซับซ้อนเป็นป่าต้นน้ำลำธาร ต้นกำเนิดของน้ำหลายสาย เช่น คลองขลุง คลองสวนหมาก ซึ่งไหลรวมกันลงสู่แม่น้ำปิง และเป็นต้นน้ำคลองลานไหลลงสู่คลองขลุง เนื้อที่ประมาณ 187,500 ไร่ หรือ 300 ตารางกิโลเมตร (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 1 ป้ายด้านหน้าทางเข้าอุทยาน

(ที่มา : เอ็มไทย, 2557)

ที่ตั้งพิกัดทางภูมิศาสตร์

ตั้งอยู่ที่ ตำบลโป่งน้ำร้อน ตำบลคลองน้ำไหล ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร อยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 16 องศา 2 ลิปดา -16 องศา 20 ลิปดาเหนือ และอยู่ระหว่างเส้นแวงที่ 99 องศา 6 ลิปดา - 99 องศา 19 ลิปดาตะวันออก ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 187,500 ไร่ หรือ 300 ตารางกิโลเมตร (สำนักอุทยานแห่งชาติ, ม.ป.ป.)

สภาพธรณีวิทยา

อุทยานแห่งชาติคลองลานมีลักษณะเป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อน ด้านทิศตะวันออกเป็นที่ราบดินร่วนปนทราย ภูเขาแต่ละลูกเชื่อมโยงติดต่อกับขุนคลองลานซึ่งเป็นจุดสูงสุดในบริเวณนี้ สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,439 เมตร สภาพป่าสมบูรณ์เป็นป่าต้นน้ำลำธาร ต้นกำเนิดของแม่น้ำหลายสาย เช่น คลองขลุง คลองสวนหมาก ไหลรวมกันลงสู่แม่น้ำปิง (สำนักอุทยานแห่งชาติ, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 2 บริเวณพื้นที่โดยรอบของอุทยาน
(ที่มา : อุทยานแห่งชาติคลองลาน, 2558)

ลักษณะทางภูมิอากาศ

อุทยานแห่งชาติคลองลานในฤดูร้อนค่อนข้างร้อน ในฤดูหนาวค่อนข้างหนาวอากาศเย็นสบาย ในฤดูฝนมีฝนตกชุก อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีประมาณ 27 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดในเดือนเมษายน 38 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดในเดือนธันวาคม 17 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ย 1,300 มิลลิเมตรต่อปี (สำนักอุทยานแห่งชาติ, ม.ป.ป.)

สถานะการขึ้นทะเบียน

ได้รับการจัดตั้งและจดทะเบียนให้เป็นอุทยานแห่งชาติอย่างเป็นทางการในวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2525 ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 99 ตอนที่ 191 เป็นอุทยานลับที่ 44 ของประเทศ

หน่วยงานที่ดูแลรักษา

- สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 12 (นครสวรรค์) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช
- หน่วยจัดการต้นน้ำขุนลาน
- หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติที่ คล.1 (แม่พีช)
- หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติที่ คล.2 (คลองน้ำไหล)
- หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติที่ คล.3 (เพชรจะขอ)
- หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติที่ คล.4 (คลองสวนหมาก)

ภาพที่ 3 กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช
(ที่มา : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, ม.ป.ป.)

ข้อมูลเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติ

ประวัติความเป็นมา

สืบเนื่องจากนายเทพ ไสยานนท์ ผู้ตรวจราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มีหนังสือที่ กส 0215/230 ลงวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2521 ถึงปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รายงานผลการไปตรวจราชการที่จังหวัดกำแพงเพชร เมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2521 ว่า น้ำตกคลองลาน กิ่งอำเภอคลองลาน เป็นบริเวณป่าต้นน้ำลำธารและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ แต่ขาดการดูแลรักษา และมีการลักลอบตัดไม้ไปใช้สอย หากปล่อยทิ้งไว้บริเวณป่าต้นน้ำลำธารก็จะถูกทำลายลงไป ทั้งนี้พื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตของศูนย์พัฒนาสงเคราะห์ชาวเขา กรมป่าไม้จึงมีหนังสือ ที่ กส 0808/1114 ลงวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2521 แจ้งให้ ป่าไม้เขตนครสวรรค์ตรวจสอบ ซึ่งได้รับรายงานตามหนังสือ ที่ กส 0809 (นว)/1596 ลงวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2521 ว่าได้ทำการสำรวจสภาพพื้นที่บริเวณน้ำตกคลองลานไว้แล้ว เพื่อจะขออนุมัติกรมป่าไม้จัดตั้งเป็นวนอุทยาน เพราะเห็นว่ามีทิวทัศน์สวยงามเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน ซึ่งน้ำตกคลองลานอยู่ในพื้นที่สงวนไว้เป็นพื้นที่ป่าไม้ 40 เพอร์เซ็นต์ ของเขตพื้นที่ศูนย์พัฒนาสงเคราะห์ชาวเขากำแพงเพชร กรมประชาสงเคราะห์ ป่าไม้เขตนครสวรรค์จึงได้ประสานงานกับจังหวัดกำแพงเพชรและกรมประชาสงเคราะห์ขอใช้พื้นที่บริเวณน้ำตกคลองลาน จำนวน 5,000 ไร่ ที่อยู่ในพื้นที่สงวนไว้เป็นพื้นที่ป่าไม้ 40 เพอร์เซ็นต์ เพื่อจัดเป็นวนอุทยาน ซึ่งกรมประชาสงเคราะห์ไม่ขัดข้อง จังหวัดกำแพงเพชรจึงมีหนังสือ ที่ มท 0714/13/13438 ลงวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2521 แจ้งให้กรมป่าไม้ดำเนินการจัดตั้งวนอุทยานเพื่อสงวนป่าต้นน้ำลำธารแห่งนี้

ภาพที่ 4 บริเวณที่ทำการอุทยานแห่งชาติคลองลาน

ต่อมากรมอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ได้มีคำสั่งที่ 192/2523 ลงวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2523 ให้นายปรีชา จันทร์ศิริตานนท์ นักวิชาการป่าไม้ 4 ไปทำการสำรวจและจัดพื้นที่บริเวณป่าคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร เป็นอุทยานแห่งชาติ ปรากฏว่า พื้นที่ดังกล่าวมีสภาพป่าทั้งไม้สักและไม่สักและไม้กระยาเลยสมบูรณ์มาก เป็นภูเขาสูงมีธรรมชาติสวยงาม เป็นป่าต้นน้ำลำธารเหมาะสมที่จะจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ กองอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ ได้นำเสนอคณะกรรมการอุทยานแห่งชาติมีมติในการประชุมครั้งที่ 1/2525 เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2525 เห็นสมควรให้ออกพระราชกฤษฎีกากำหนดพื้นที่ป่าคลองลานเป็นอุทยานแห่งชาติ โดยได้มีพระราชกฤษฎีกา กำหนดบริเวณที่ดินป่าคลองลานในท้องที่ตำบลโป่งน้ำร้อน ตำบลคลองลาน และตำบลคลองลานพัฒนา กิ่งอำเภอคลองลาน อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร ให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 99 ตอนที่ 191 ลงวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2525 เป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 44 ของประเทศ (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 5 บริเวณด้านหน้าและด้านล่างของน้ำตก
(ที่มา : อุทยานแห่งชาติคลองลาน, 2558)

ทรัพยากรแวดล้อม

ป่าคลองลานยังมีสภาพสมบูรณ์เป็นแหล่งสุดท้ายในด้านทิศใต้ของภาคเหนือ ประกอบด้วยชนิดป่าต่าง ๆ คือ "ป่าดงดิบแล้ง" ซึ่งพบกระจายอยู่ทั่วไปที่ระดับความสูงจากน้ำทะเลประมาณ 500 เมตรขึ้นไป เช่น ขุนคลองลาน ขุนคลองสวนมาก ขุนคลองขลุข ขุนน้ำเย็น ชนิดไม้ที่สำคัญได้แก่ ตะเคียนทอง ตะเคียนหิน สมพง ยมหอม พะยอม สมอพิเภก ฯลฯ สัตว์ป่าที่อาศัยอยู่ในป่าประเภทนี้ได้แก่ ชะนีมือขาว ช้างป่า หनुหริ่งไม้หางฟู ปาดลายพื้นเมืองเหนือ กบหัวขาปุม เต่าปูลู กิ้งก่าบิน ฯลฯ "ป่าดิบชื้น" จะพบอยู่ตามริมห้วยที่มีความชันสูง "ป่าดิบเขา" จะพบเป็นหย่อม ๆ "ป่าเบญจพรรณ" สภาพป่าส่วนใหญ่จะเป็นป่าเบญจพรรณผสมป่าดงดิบ ชนิดไม้ที่สำคัญ ได้แก่ สัก ประดู่ ตะแบก มะค่าโมง และไม้ชนิดต่าง ๆ

ต้นพะยอม

ไม้สัก

ภาพที่ 6 ตัวอย่างพันธุ์ไม้ในอุทยานแห่งชาติคลองลาน
(ที่มา : ศรีนงญา ภูผาจิตต์ และพรรณณี พานทอง, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 7 เสือและลิง ที่พบบริเวณอุทยานแห่งชาติคลองลาน
(ที่มา : อุทยานแห่งชาติคลองลาน, 2558)

สัตว์ป่าที่พบในถิ่นที่อยู่อาศัยประเภทนี้ ได้แก่ กระต๊อ กวางป่า เก้ง ตะกวด ฯลฯ และ "ป่าเต็งรัง" พบในระดับความสูงประมาณ 400-600 เมตรจากระดับน้ำทะเล ชนิดไม้ที่สำคัญ ได้แก่ เต็งรัง ยอป่า สมอ พิกุล รกฟ้า และสมพง ฯลฯ สัตว์ป่าที่พบในป่าประเภทนี้ได้แก่ เขียดหลังป้อมที่ราบ เขียดอ่อง อึ่งปากขวด เก้ง เป็นต้น ในบริเวณทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอุทยานแห่งชาติคลองลาน ซึ่งเคยเป็นที่อยู่อาศัยของชาวเขาเผ่าต่างๆ แต่ปัจจุบันทางราชการได้อพยพชาวเขาเหล่านี้มาอยู่พื้นที่ราบที่ทางราชการจัดสรรให้สภาพพื้นที่ จึงถูกปล่อยให้รกร้างและกลายเป็นป่ารุ่นสอง ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าขนาดเล็ก จำพวกกระแตธรรมดา ค้างคาว ขอบหูขาว กระรอก หนูฟันขาว และหนูขนสั้น ส่วนในบริเวณที่เป็นถ้ำ หนีบหิน และหน้าผาเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าเฉพาะชนิด เช่น เลียงผา ค้างคาวปีกถุงเคราแดง ค้างคาวมงกุฎเล็ก ค้างคาวแวมไพร์แปลงใหญ่ และค้างคาวหน้ายักษ์ทศกัณฐ์ เป็นต้น พื้นที่บริเวณริมลำห้วย และลำคลองที่กระจายอยู่ทั่วพื้นที่อุทยานแห่งชาติ เป็นแหล่งที่หลบซ่อนหรือถิ่นอาศัยหากินของสัตว์หลายประเภท ได้แก่ กบ อึ่งกรายลายเลอะ ตะพาบธรรมดา ปลาสร้อย ปลาเวียน และปลาติดดิน เป็นต้น (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และ พันธุ์พืช, ม.ป.ป.)

สถานที่ท่องเที่ยวภายในอุทยานแห่งชาติคลองลาน

1. น้ำตกคลองลาน เกิดจากเทือกเขาขุนคลองลานซึ่งมียอดสูง 1,439 เมตรจากระดับน้ำทะเลเหนือหน้าผาน้ำตกเป็นที่ราบกว้างในฤดูฝนสายน้ำจะไหลจากลำห้วยต่าง ๆ ประมาณ 5 สาย ลงสู่แอ่งน้ำกลางหุบเขาเกิดเป็นวังน้ำลึกและลำน้ำยาวประมาณ 3 กิโลเมตร แล้วไหลผ่านหน้าผาลงมาเป็นน้ำตกคลองลานสูง 100 เมตร กว้างประมาณ 40 เมตร บริเวณใต้น้ำตกเป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งสามารถลงเล่นน้ำได้อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติ 800 เมตร

ภาพที่ 8 บริเวณหน้าผาของน้ำตกคลองลาน

2. **น้ำตกคลองน้ำไหล (น้ำตกปางควาย)** อยู่ห่างจากที่ทำการประมาณ 25 กิโลเมตร จากเส้นทางสายอุ้มผาง-คลองงาน ก่อนถึงอำเภอคลองลาน เรียกว่า “ถนนปางควาย” ระยะทาง 10.5 กิโลเมตร ถึงน้ำตกคลองน้ำไหล ซึ่งเป็นน้ำตกขนาดกลาง สายน้ำไหลลดหลั่นกันลงมา มีทั้งหมด 9 ชั้น แต่ละชั้นมีแอ่งน้ำ และความสูงต่างกัน ลานหินที่นี่กว้างมากเป็นสนิลาวัรวบเมื่อตัดกับสายน้ำ ลำธารสวยด้วยโขดหิน ในชั้นที่ 3 น้ำตกจะแยกเป็น 2 สายดูสวยงาม ทางฝั่งขวาไหลลงสู่แอ่งน้ำกว้างประมาณ 3 เมตร เหมาะสำหรับการเล่นน้ำตก

ภาพที่ 9 ภาพถ่ายบริเวณน้ำตกคลองน้ำไหล

3. **คลองสวนหมาก** ลำน้ำคลองสวนหมาก เกิดจากน้ำซับจากป่าอุทยานแห่งชาติคลองลาน และป่าอุทยานแห่งชาติคลองวังเจ้า ไหลลงมารวมกันเกิดลำน้ำคลองสวนหมาก เป็นสถานที่ที่โรงเรียนต่างๆ ในจังหวัดกำแพงเพชรนิยมมาออกค่ายลูกเสือ

ภาพที่ 10 ภาพถ่ายป้ายคลองสวนหมาก

4. **น้ำตกเพชรจะขอ** เป็นน้ำตกขนาดกลางที่นับว่าสวยงามอีกแห่งหนึ่ง ไหลลดหลั่นกันลงมา เป็นชั้น ๆ ทั้งหมดสี่ชั้น แต่ละชั้นมีความสูงมากกว่า 30 เมตร โดยเฉพาะชั้นที่สี่ที่สามารถมองเห็นได้จากถนน ด้านนอกเขตอุทยานมีความสูงมากกว่า 70 เมตร แต่น้ำตกที่สวยงามไม่ได้รอดความสวยงามได้ตลอดทั้งปี เนื่องจากฤดูแล้งน้ำจะน้อย การเดินทางจากสามแยกที่เลียวย้ายไปคลองน้ำไหล ให้ตรงไปตามทางประมาณ 10 กิโลเมตร จะถึงหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติที่ คล.4 (คลองเพชรนิม) จากนั้นเดินเท้าเข้าไปอีก 1.5 กิโลเมตร

ภาพที่ 11 ป้ายด้านหน้าทางเข้าน้ำตกเพชรจะขอ

5. แก่งเกาะร้อย อยู่ในเส้นทางอ้อมผาง-คลองลาน เข้าทางถนนบ้านโป่งน้ำร้อนเข้าไปประมาณ 15 กิโลเมตร แก่งเกาะร้อยเกิดจากคลองสวนหมาก ในอดีตมีลักษณะเป็นลำธารสลับด้วยแก่งหิน และหาดทรายขาวสะอาด อยู่ท่ามกลางทิวทัศน์แห่งขุนเขาสลับซับซ้อน ประกอบด้วยแก่งหินตะปุ่มตะป่ำ นับร้อยพันก้อนเรียงรายเป็นลานกว้าง ช่วงกลางมีลำธารน้ำใสไหลผ่านเกาะแก่งหินสีเทาหม่นดูสวยงามยิ่ง แต่ปัจจุบันหลังจากได้มีการสร้างฝายคลองสวนหมากทำให้สภาพแก่งเกาะร้อยได้เปลี่ยนไปไม่เหลือลักษณะ แก่งอีกต่อไป

6. จุดชมวิวเขาหัวช้าง เป็นจุดชมทิวทัศน์ ที่อยู่ไม่ไกลจากที่ทำการมากนัก มีความสูงประมาณ 500-600 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ใช้เวลาเดินเท้าขึ้นไปประมาณ 1 ชั่วโมง สามารถมองเห็นน้ำตก คลองลาน ชมพระอาทิตย์ตกยามเย็น และพระอาทิตย์ขึ้นยามเช้า เพื่อความเหมาะสม ควรค้างแรม บนสันเขาหัวช้างใน ช่วงปลายฝนต้นหนาว ระหว่างเดือนกันยายน-กุมภาพันธ์

7. ทางเดินศึกษาธรรมชาติกึ่งวงช้าง เส้นทางนี้เป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางเดินป่าเขาหัวช้าง ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ช่วง โดยช่วงแรกเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติที่จะนำท่านไปสู่จุดชมทิวทัศน์กึ่งวงช้าง มีระยะทางประมาณ 735 เมตร ใช้เวลาประมาณ 45 นาที ตลอดเส้นทางค่อนข้างลาดชัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระยะ 100 เมตร สู่บริเวณยอดปลายวงช้าง ก่อนจะลาดลงสู่บริเวณ “กึ่งวงช้าง” ซึ่งเป็นจุดที่สามารถ ชมทิวทัศน์ยามดวงอาทิตย์ขึ้นและตกในจุดเดียวกัน และยังเป็นจุดชมความสวยงามของน้ำตกคลองลาน ในอีกมุมมองหนึ่ง ส่วนช่วงที่ 2 เป็นเส้นทางเดินป่าไปยังยอดเขาหัวช้าง มีระยะทางต่อจากช่วงแรกประมาณ 700 เมตร โดยต้องมีเจ้าหน้าที่นำทาง เส้นทางนี้ไม่เหมาะสำหรับเด็กเล็ก ผู้สูงอายุ และผู้มีโรคประจำตัว บางระยะเป็นทางเดินขึ้นตามสันเขา เสี่ยงที่จะพลัดตกลงมา จึงห้ามเดินออกนอกเส้นทางโดยเด็ดขาด และ หากต้องการขึ้นชมในช่วงเวลาแสงน้อยในตอนเช้ามืดหรือพลบค่ำควรประสานเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ เพื่อความปลอดภัย

8. ทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติน้ำตกคลองลาน อยู่ใกล้กับที่ทำการอุทยาน นักท่องเที่ยว สามารถเดินชม และสัมผัสกับธรรมชาติได้ในระยะทาง ประมาณ 1 กิโลเมตร ภายในเส้นทางมีฐานให้ความรู้ ทั้งหมด 11 ฐาน

ภาพที่ 12 ป้ายแสดงเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

กิจกรรม

- การเดินป่า, ดูนก, ปั่นจักรยาน, สร้างฝาย

ภาพที่ 13 นักท่องเที่ยวที่มาทำกิจกรรมสร้างฝาย และปั่นจักรยาน
(ที่มา : อุทยานแห่งชาติคลองลาน, 2558)

เครื่องอำนวยความสะดวก

- อาคารสำนักงาน - ที่พัก, ร้านอาหาร, ร้านขายของชำ, ศูนย์ข้อมูลนักท่องเที่ยว
- ที่จอดรถ

ภาพที่ 14 ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ร้านอาหารและห้องน้ำ

ที่พัก

- บังกะโล (พัดลมกับน้ำอุ่น) สำหรับสองท่านมีไว้บริการใกล้กับอาคารสำนักงาน
- ผู้ที่ต้องการพักแรมที่ต่อนำเต็นท์ไปเองโดยเสียค่าธรรมเนียมสถานที่กางเต็นท์

ภาพที่ 15 บริเวณลานกลางเต็นท์และศูนย์ติดต่อที่พัก
(ที่มา : อุทยานแห่งชาติคลองลาน, 2558)

การเดินทาง

การเดินทางโดยรถยนต์ จากกรุงเทพฯ ใช้ทางหลวงหมายเลข 1 ผ่านจังหวัดนครสวรรค์ มาประมาณ 17 กิโลเมตรถึงหนองเบนจะมีทางแยกซ้ายมือเข้าอำเภอลาดยาว จากนั้นใช้ทางหลวง 1072 ลาดยาว – คลองลาน ระยะทาง 102 กิโลเมตร ถึงสี่แยกตลาดคลองลานตรงไปอีกประมาณ 6 กิโลเมตร ก็จะถึงที่ทำการอุทยานฯหรือจากตัวจังหวัดกำแพงเพชรใช้ทางหลวงหมายเลข 1 ถึงกิโลเมตรที่ 346 บ้านคลองแม่ลาย ใช้เส้นทางแยกขวาไปอำเภอลองลานตามทางหลวง 1117 สายคลองลานอุ้มผาง ระยะทาง 46 กิโลเมตร ถึงสี่แยกตลาดคลองลานแยกขวามือไปอุทยานฯ อีก 6 กิโลเมตร เป็นทางลาดยางตลอดสายหรือนั่งรถโดยสารประจำทางจากสถานีขนส่งจังหวัดหรือรถสองแถวจากท่ารถถนนวิจิตร ใช้รถสายกำแพงเพชร-คลองลานลงที่สี่แยกตลาดคลองลานแล้วเหมารถสองแถวหรือมอเตอร์ไซด์ไปยังที่ทำการอุทยาน

การติดต่อ

สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ อุทยานแห่งชาติคลองลาน อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร 62180 โทร. 055-766022-3 ติดต่อ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช โทร.02-560760 หรือ www.facebook.com/อุทยานแห่งชาติคลองลาน

บทสรุป

กลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนและสังคม : หมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลาน ซึ่งมีชนเผ่าปะกาเกอญอหรือชนเผ่ากะเหรี่ยงอาศัยอยู่มาร่วมร้อยปี ยังคงมีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มในด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งด้านภาษา ประเพณี และการแต่งกายประจำเผ่า ทั้งนี้หมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลานยังได้รับการส่งเสริมจากจังหวัดกำแพงเพชรให้เป็นหมู่บ้านอัตลักษณ์โอท็อปเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยใช้ภูมิปัญญาของคนในชุมชนและภายนอกชุมชนร่วมกันสร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้กับชุมชน เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับคนในหมู่บ้านกะเหรี่ยงน้ำตกคลองลาน ให้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งโดยยังคงรักษาวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมของชาวปะกาเกอญอไว้ไม่ให้สูญหาย

บรรณานุกรม

- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (ม.ป.ป.). **โครงการจัดการระบบฐานข้อมูลทรัพยากรในเขตอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช : อุทยานแห่งชาติคลองลาน.** [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.dnp.go.th/nprd/project/klonglan.php>. [2561, กุมภาพันธ์ 5].
- สำนักอุทยานแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). **คลองลาน (Khlung Lan).** [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: http://park.dnp.go.th/visitor/nationparkshow.php?PTA_CODE=1044. [2561, กุมภาพันธ์ 5].
- อุทยานแห่งชาติคลองลาน. (2558). **รูปภาพอุทยานแห่งชาติคลองลาน.** [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: https://www.facebook.com/pg/อุทยานแห่งชาติคลองลาน-410712262372001/photos/?ref=page_internal. [2561, กุมภาพันธ์ 5].
- โอเคเนชั่น. (ม.ป.ป.). **เขื่อนน้ำตกคลองลานกับลิงน่ารักผู้ปั่นป่วน-แวะชมบ้านเสือ.** [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://oknation.nationtv.tv/blog/print.php?id=937196>. [2561, กุมภาพันธ์ 5].

พระกำแพงสามขา วัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร

พลอยพรรณ สอนสุวิทย์

อาจารย์, สาขาวิชาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

พิมพ์กาญจนา จันดาหัวดวง

อาจารย์, สาขาวิชาการจัดการทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

จังหวัดกำแพงเพชร เป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยทวารวดี ชื่อเดิมคือชื่อ “เมืองชากังราว” ซึ่งเป็นเมืองที่สมเด็จพระเจ้าตามสินมหาราชได้ครองเมือง มีบรรดาศักดิ์เป็น “พระยาวชิรปราการ” โดยเป็นเมืองหน้าด่านรับสงครามของของสุโขทัย ดังจะพบโบราณสถานที่หลงเหลือในปัจจุบัน ได้แก่ คูเมือง วัด และป้อมปราการ เป็นต้น ตามประวัติศาสตร์ สันนิษฐานว่าเดิมเคยเป็นที่ตั้งของเมือง 2 เมือง คือ เมืองชากังราว และเมืองนครชุม โดยเมืองนครชุมสร้างขึ้นก่อน ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง พระเจ้าเลอไท กษัตริย์องค์ที่ 4 แห่งราชวงศ์สุโขทัย เป็นผู้สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 1800 ต่อมาสมัยพระเจ้าลิไท กษัตริย์องค์ที่ 5 แห่งราชวงศ์สุโขทัยได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นทางฝั่งตะวันออกของลำน้ำปิงคือ “เมืองชากังราว” ซึ่งยุคสมัยสมัยอยุธยา ล่วงเลยมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ.2458 มีการเปลี่ยนคำว่า “เมือง” เป็น “จังหวัด” “เมืองกำแพงเพชร” จึงถูกเปลี่ยนมาเป็น “จังหวัดกำแพงเพชร” ตั้งแต่นั้นมา (ธนากร โภษะ, วสวัตต์ บำรุงสุข และ อิทธิพัทธ์ เกิดศรี, 2561)

จากประวัติศาสตร์พบว่ากำแพงเพชร เป็นเมืองสำคัญทางศึกสงคราม จึงมีคำขวัญของจังหวัดกำแพงเพชรว่า “กรุพระเครื่อง เมืองคนแกร่ง ศิลานางใหญ่ ถิ่นลือชื่อนครกระบือ เลื่องลือมรดกโลก” จะเห็นได้ว่าพระเครื่องเมืองกำแพงเพชร จึงเป็นโบราณวัตถุทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญอันจะสื่อได้ถึงเรื่องราวของขลังที่เป็นขวัญและกำลังใจในการรบและป้องกันเมือง สอดคล้องตามประวัติศาสตร์ที่เป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของสุโขทัย ปัจจุบันจึงพบเจอพระเครื่องของจังหวัดกำแพงเพชรที่มีความหลากหลายทั้งพิมพ์ เนื้อและรูปแบบ/รูปทรง อยู่มาก ตามวัดต่าง ๆ บ้างก็ขุดพบตามสถานที่ที่เคยเป็นจุดสำคัญในประวัติศาสตร์ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ในปัจจุบันมักพบเจอได้ยาก เช่น พระสกุลช่างกำแพงเพชร พระขุ่มกอ พระกำแพงขาโต๊ะ และพระกำแพงสามขา วัดเสด็จ เป็นต้น เนื่องจากผ่านยุคสมัยอันยาวนาน ทำให้พระที่พบในปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นแบบองค์จำลองที่ตั้งบูชาและพกติดตัวได้ เพื่อความเป็นสิริมงคล และดำรงไว้ซึ่งพุทธศิลป์ที่งดงามสืบต่อไป ซึ่งในปัจจุบันสามารถพบพระและข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกำแพงเพชร แต่อาจไม่ได้มีทุกแบบ ทุกพิมพ์ ให้ศึกษาได้ครบตามประวัติการขุดพบเจอ ยังคงมีพระอีกหลายหลายพุทธศิลป์ที่กระจัดกระจายอยู่กับประชาชน กลุ่มคนที่ศรัทธาและต้องการแลกเปลี่ยนเพื่อการศึกษาจำนวนมาก โดยบทความนี้จะรวบรวมเฉพาะ พระกำแพงสามขา ที่มีประวัติในการขุดพบที่วัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งมีพุทธศิลป์แบบพระสกุลช่างกำแพงเพชร แต่ไม่ได้มีประติมากรรมที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกำแพงเพชร ในปัจจุบัน

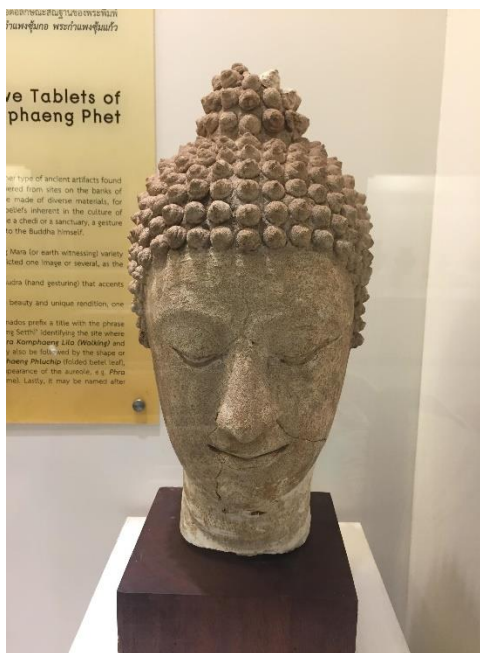
คำสำคัญ : พระกำแพงสามขา, วัดพระสกุลช่างกำแพงเพชร, วัดเสด็จ

พระสกุลช่างกำแพงเพชร

พระสกุลช่างเมืองกำแพงเพชร จะเป็นพระที่มีรูปลักษณะคล้ายพระสุโขทัย แต่จะมีพระพักตร์หน้าที่แตกต่างกัน คือ หน้าผากจะกว้างและคางเสี้ยว (เรียวยแหลม) ลงมา แต่พระพักตร์ของพระสุโขทัยใบหน้าจะเป็นรูปทรงไข่ พระพุทธรูปเมืองกำแพงเพชร แบ่งออกเป็น 4 หมวด (สันติ อภัยราช, 2561) ได้แก่

1. หมวดหน้านางคางหงิก
2. หมวดพระพุทธรูปชินราช มีลักษณะคล้ายพระสุโขทัย แต่พิเศษอีก 1 ลักษณะ นิ้วพระหัตถ์จะเรียวยาวเสมอเท่ากันหมด
3. หมวดวัดตะกวน จะมีรูปร่างอ้วน พระพักตร์กลม และเศียรใหญ่
4. หมวดสกุลช่างกำแพงเพชร หน้าผากจะกว้างและคางเสี้ยว

พระสกุลช่างเมืองกำแพงเพชรที่มีจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร จะมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 แสดงเศียรพระพุทธรูป พระสกุลช่างกำแพงเพชร (พุทธศตวรรษที่ 20)

พบจากการขุดแต่งโบราณสถานในจังหวัดกำแพงเพชร ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร

พระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเรียวยแหลมต่ำ พระนาสิกโด่ง เป็นสันพระโอษฐ์ค่อนข้างหนา มุมพระโอษฐ์จิบขึ้นเล็กน้อย พระกรณยาวปลายอ่อนเล็กน้อย ขมวดพระเกศาบนพระเศียรมีขนาดเล็กมาก พระอุษณิษะนูนใหญ่ พระรัศมีเป็นเปลวสูง มีวงแหวนคั่นระหว่างพระอุษณิษะกับพระรัศมี อันเป็นลักษณะเป็นของพระพุทธรูปสกุลช่างกำแพงเพชร พระอังสาผาย บั้นพระองค์คอดเล็ก ส่วนองค์พระพุทธรูปมีรอยชำรุดแตกกร้าว พระพุทธรูปครองจีวรแบบห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายสังฆาฏิพาดอยู่บนพระอังสาซ้ายยาวตกลงมาจรดพระนาภี ปลายชายสังฆาฏิเป็นลายแฉกคล้ายเขี้ยวตะขาบ พระหัตถ์ขวาวางคว่ำที่พระชานุ นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงที่พื้นดินเพื่อเรียกพระแม่ธรณีมาเป็นพยาน พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา ประทับนั่งขัดสมาธิราบบนฐาน (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร, 2561)

ภาพที่ 2 แสดงรูปปลั๊กชนพระสกุลช่างกำแพงเพชร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย พบที่วัดกรูสีห้อง จังหวัดกำแพงเพชร ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกำแพงเพชร

ภาพที่ 3 แสดงรูปปลั๊กชนพระสกุลช่างกำแพงเพชร มีการชำรุดตามกาลเวลา บริเวณฐานที่เป็นสามขา ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกำแพงเพชร

พระพุทธรเจ้าหลวงเสด็จประพาสต้นเมืองกำแพงเพชร

พระพุทธรเจ้าหลวงฯ รัชกาลที่ 5 พระพุทธรเจ้าหลวงเสด็จประพาสต้นเมืองกำแพงเพชร ตั้งแต่วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ.2449 ประทับแรมเมืองกำแพงเพชร อยู่ถึง วันที่ 27 สิงหาคม รวมทั้งสิ้น 10 วัน เพื่อทรงรับทราบถึงความเป็นไปของบ้านเมืองด้วยพระองค์เอง ทรงเยี่ยมเยียนราษฎร และทอดพระเนตรโบราณสถานในเมืองนครชุมและเมืองกำแพงเพชร และ ทรงบันทึกว่า

"วันนี้ ตื่นสาย อยู่ข้างจะฟกซ้ำ 4 โมงเช้าจึงได้ลงเรือเลื่องข้ามฟากไปฝั่งตะวันตกยังไม่ขึ้นที่วัดพระธาตุเลยไปคลองสวนหมาก ต้องขึ้นไปไกลอยู่น้อย ในคลองนี้น้ำไหลเชี่ยวแต่น้ำใส เพราะเป็นลำห้วย มีคลองแยก

ข้างขวามือ แต่ต้นทางที่จะเข้าไปเรียกว่า แม่พล้อ ถ้าไปตามลำคลอง 3 วันจึงถึงป่าไม้แต่มีหลักตอมาก เขาเดินขึ้นไปทางวันเดียวถึง...ป่าไม้นี้ พระโปกะเหรียงในบังคับอังกฤษเป็นคนทำ เมียเป็นคนไทย ชื่ออ่าแดง ทองย้อย เป็นบุตรผู้ใหญ่บ้านวันและอ่าแดงไทย ตั้งบ้านเรือนอยู่ติดกันในที่นั้นไปขึ้นถ่ายรูปที่บ้านสองบ้านนี้ แล้วจึงกลับออกมาจอดเรือกินกลางวันท่ามกลางน้ำ คลองสวนหมากนี้ ตามลัทธิเก่าถือว่าเป็นที่ร้ายนัก จะขึ้นล่อง ต้องเมินหน้าไปเสียข้างฝั่งตะวันออก เพียงแต่แลดูก็จับใจ ความจริงนั้นเป็นที่มิใช่ชุมชนจริง เพราะเป็นน้ำลงมา แต่ห้วยในป่าไม้แต่เงินไม่เป็นเครื่องห้ามกันให้ผู้ใดกลัวความตายได้ แซงพอกะเหรียงซึ่งเรียกว่า พญาตะก่า พี่โปกะไป มาทำป่าไม้ราษฎรที่อยู่ฟากตะวันออกก็พลอยข้ามไปหากินมีบ้านเรือนคนมากขึ้น ความกลัวเกรงก็เสื่อมไป

กินข้าวแล้วล่องลงมาขึ้นที่วัดพระธาตุ ซึ่งแต่เดิมเป็นพระเจดีย์อย่างเดียวกับที่วังพระธาตุใหญ่ องค์หนึ่ง ย่อมสององค์ พญาตะก่าสร้างรวมสามองค์ เป็นองค์เดียว แปลงรูปเป็นพระเจดีย์มอญ แต่ยังไม่แล้วเสร็จ พระยาตะก่าตาย พระโปกะได้มาปฏิสังขรณ์ต่อ ได้ยกยอดฉัตรซึ่งมาแต่เมืองมะระแหม่งพืงแล้ว แต่ฐานชุกชียังถือปูนไม่รอบ พระเจดีย์นี้ทาสีเหลือง มีลายปูนขาว แลดูในแม่น้ำงามดี

มีราษฎรมาหาเป็นอันมาก ขากลับลงเรือชะล่าล่องไปขึ้นท้ายเมืองใหม่ เดินขึ้นมาจนถึงพลับพลา ที่เมืองใหม่นี้มีถนนสองสาย ยาวขึ้นมาตามลำน้ำ เคียงกันขึ้นมา มาแต่ท้ายเมืองถึงพลับพลาประมาณ 20 เส้น วันนี้ถ่ายรูปได้มากแต่สนุก ได้ตัดผมตามพระเทพาภรณ์ขึ้นมาจากบางกอกโดยทางรถไฟลงเรือมา แต่นครสวรรค์ เพราะหาเวลาตัดผมไม่ได้" (ตลาดย้อนยุค นครชุม, 2561)

ภาพที่ 4 แสดงพระบรมฉายาลักษณ์ของรัชกาลที่ 5 และ ข้าราชการบริพารผู้ติดตาม ในเสด็จประพาสต้นเมืองกำแพงเพชร ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร

ภาพที่ 5 แสดงเรือที่ใช้เสด็จประพาสต้นเมืองกำแพงเพชร ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร

ตามประวัติการเสด็จประพาสต้นเมืองกำแพงเพชร เป็นหลักฐานยืนยันว่ามีวัดเสด็จอยู่ก่อนแล้ว แต่ไม่มีประวัติการก่อสร้างวัดที่ไม่มีการบันทึกถึง พ.ศ. ที่สร้างได้แน่ชัด จากการสัมภาษณ์พระครูสุทิวชิรศาสน์ (สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2561) ได้ทราบว่าเกิดจากการสันนิษฐานว่า แต่ ณ ขณะที่ รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสต้น ได้มีประชาชนมารอรับเสด็จบริเวณหน้าวัดเป็นจำนวนมากขณะที่เสด็จผ่าน จึงเป็นที่มาของการเรียกชื่อวัดว่า “วัดเสด็จ” บางแหล่งก็ให้ข้อมูลว่า (สันติ อภัยราช, 2561) เคยเห็นพระธาตุเสด็จจากวัดนี้ (เจดีย์องค์ที่ปรักหักพังแล้วได้สร้างมณฑปทับได้ ซึ่งจะได้กล่าวในเรื่องการสร้างมณฑปอีกครั้งหนึ่ง) ไปยังเจดีย์ที่วัดพระบรมธาตุฝั่งนครชุมและในบางครั้งพระธาตุก็จะเสด็จมาจากวัดพระบรมธาตุมายังวัดเสด็จ ด้วยเหตุ อย่างไม่อย่างหนึ่ง ที่กล่าวมานี้ จึงได้มีนามว่า “วัดเสด็จ” หรือ สมเด็จพระพุทธมาจารย์โต หรือหลวงพ่โต เสด็จมาเยี่ยมญาติที่กำแพงเพชร หลายเพลลา ได้ประทับพักแรม ที่วัดเสด็จ ซึ่งอาจเป็นที่มาของชื่อวัดเสด็จก็เป็นได้

ปัจจุบันวัดเสด็จตั้งอยู่บริเวณ ถนนเทศบาล และถนนราชดำเนิน เลขที่ 207 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร มีโบราณสถานที่สำคัญภายในวัดได้แก่ มณฑป และมณฑปประดิษฐานพระประธาน มีเสนาสนะภายในวัด ได้แก่ พระอุโบสถ วิหาร และพระประธานในอุโบสถ

วัดเสด็จได้พบจารึกรอยพระพุทธรูปวัดเสด็จ หลักที่ 52 แผ่นรูปรอยพระพุทธรูป (ชำรุด) เป็นวัตถุโลหะ ขนาดกว้าง 105.5 เซนติเมตร ยาว 154 เซนติเมตร อักษรขอมสุโขทัย ไม่ปรากฏหลักฐานผู้พบ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร ซึ่งวัดได้ที่มีรอยพระพุทธรูปจำลอง เพื่อให้ประชาชนกราบไหว้ซึ่งประดิษฐานอยู่ในมณฑปวัดเสด็จ

ภาพที่ 6 แสดงภาพพระอุโบสถในอดีต
(ที่มา : สันติ อภัยราช, 2561)

ภาพที่ 7 แสดงภาพรอยพระพุทธรูปจำลอง
(ที่มา : สันติ อภัยราช, 2561)

วัดเสด็จได้มีพระกำแพงสามขา หรือ พระกำแพงขาโต๊ะ เป็นชื่อเรียกที่ทางวัดและคนในชุมชนนิยมเรียก ซึ่งเป็นพระที่มีความเก่าแก่ แต่เนื่องด้วยตามประวัติแล้วไม่สามารถยืนยันได้ถึงปีที่สร้างพระกำแพงสามขา เพราะไม่สามารถระบุที่แน่ชัดในการสร้างวัด ผู้สร้างวัด และผู้สร้างพระได้ มีเพียงข้อสันนิษฐานที่มาขอชื่อวัดจากการสัมภาษณ์พระครูสุทธิวิจิตรศาสน์ (สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2561) ได้สันนิษฐานว่า อาจมีการสร้างตั้งแต่สมัยสุโขทัย เนื่องจากศิลปะของฐานพระที่มีสามขา และบางวัด บางจังหวัดอาจมี 4-5 ขา มีลักษณะคล้ายพระสกุลช่างที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

พระกำแพงสามขา

พระกำแพงสามขา วัดเสด็จ เป็นพระที่พบเจอครั้งแรก ในปี 2549 โดยพบได้ฐานพระประธานในอุโบสถ เป็นพระเนื้อโลหะ ลักษณะคล้ายพระสกุลช่างดังที่ได้กล่าวข้างต้น แต่ไม่สามารถสืบทราบปี พ.ศ. ที่ได้จัดสร้าง ไม่มีข้อมูลผู้สร้างพระ มีเพียงข้อสันนิษฐานว่ามีการสร้างตั้งแต่ก่อนมีวัดเสด็จ เพราะการขุดพบนั้น ได้ขุดพบบริเวณใต้ฐานพระประธาน นั้นหมายถึง มีการสร้างก่อนที่รัชกาลที่ 5 เสด็จพระพาสตัน และศิลปะเป็นแบบสุโขทัย ซึ่งเป็นพระเนื้อสัมฤทธิ์ มีฐานคล้ายขาโต๊ะ เป็น 3 ขา จึงสันนิษฐานได้ว่าเป็นศิลปะแบบเดียวกันกับพระสกุลช่าง กำแพงเพชร แต่พระที่วัดเสด็จไม่ได้มีการจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร ในปัจจุบัน

ภาพที่ 8 พระกำแพงสามขา วัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร องค์กรที่ 1 ณ วัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร

นอกจากนี้ พระสกุลช่าง กำแพงเพชร ซึ่งมีรูปลักษณ์แบบพระกำแพงสามขา วัดเสด็จ กำแพงเพชร ยังได้ขุดพบเจอที่วัดอื่นอีก เช่น วัดอวาสน้อย และอาจพบเจอในวัดอื่น ๆ ในจังหวัดกำแพงเพชรอีกแต่ไม่ได้มีการบันทึก หรือ พูดปากต่อปากของคนในชุมชน เนื่องจากมีการซื้อขายวัดถลุงคลโบราณในตลาดนักสะสมพระกรุ และหากสืบทราบว่าใคร หรือวัดใด มีวัดถลุงคล จะมักเกิดเหตุการณ์ลักขโมย เพื่อนำไปขายให้กับกลุ่มนักสะสมในราคาที่สูงได้ แม้หากชาวบ้านในชุมชนขุดพบ ก็มักจะไม่เปิดเผยแก่บุคคลทั่วไป อาจสะสมไว้กราบไว้บูชาเองหรือนำไปขายเพื่อให้ได้ราคาสูง เป็นต้น

ภาพที่ 9 พระกำแพงสามขา วัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร องค์กรที่ 2 ณ วัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร

บทสรุป

จากการศึกษาข้อมูล ผู้เขียนบทความสรุปได้ว่า พระกำแพงสามขา วัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร มีพุทธศิลป์คล้าย พระสกุลช่าง กำแพงเพชร เกือบทุกประการ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย เนื้อสัมฤทธิ์ ซึ่งตามประวัติศาสตร์นั้น พบเจอก่อนสมัยรัชการที่ 5 เสด็จประพาสต้น นั้นหมายถึงวัดได้มีการสร้างมาแล้วอย่างยาวนาน แม้ไม่มีการบันทึกปี และชื่อผู้สร้าง จึงสันนิษฐานได้ว่า วัดอาจมีชื่อเดิมที่ไม่ใช่ชื่อ “วัดเสด็จ” มาก่อน อาจเป็นวัดที่เป็นตำแหน่งสำคัญทางประวัติศาสตร์ จึงได้มีพระพุทธรูปที่มีศิลปะคล้ายพระสกุลช่าง บรรจุใต้ฐานเอาไว้ เป็นเวลายาวนาน เมื่อกาลเวลาผ่านไป จึงได้พบโดยบังเอิญและยังคงเก็บรักษาไว้ที่วัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร เพียงแห่งเดียวในจังหวัด

บรรณานุกรม

- ตลาดย์อ่อนยุค นครชุม. (2554). **พระพุทธเจ้าหลวงฯ เสด็จประพาสต้นกำแพงเพชร นครชุม**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: http://khonchum.blogspot.com/2011/06/blog-post_3653.html. [2561, มีนาคม 22].
- ธนากร โภเมศ, วสวัตต์ บำรุงสุข และ อธิพัทธ์ เกิดศรี. (ม.ป.ป.). **เมืองกำแพงเพชรในสมัยต่างๆ**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://pagodas-kamphaengphet.blogspot.com/p/blog-page.html>. [2561, มีนาคม 10].
- พระครูสุทิวรวิธาน. (2561, มีนาคม 10). **เจ้าอาวาส วัดเสด็จ. สัมภาษณ์**.
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกำแพงเพชร. (2559). **พระพุทธรูปปางมารวิชัย**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://goo.gl/AJE1RE>. [2561, เมษายน 9].
- สันติ อภัยราช. (2561). **ลักษณะพระพุทธรูปเมืองกำแพงเพชร**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://sunti-apairach.com/webtv2010/sub7/s7-01.htm>. [2561, มีนาคม 10].
- สันติ อภัยราช. (2561). **ประวัติวัดเสด็จ**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://sunti-apairach.com/03N/03pdf/03-PDF-A.pdf.pdf>. [2561, เมษายน 9].

ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร

วัชรินทร์ ศรีวิริยะกิจ

อาจารย์, โปรแกรมวิชาจิตรศิลป์และประยุกต์ศิลป์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

การค้นพบโบราณวัตถุที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ทั้งที่เป็นหินและโลหะในเขตพื้นที่เมืองกำแพงเพชรหรือจังหวัดกำแพงเพชร โดยเฉพาะพื้นที่ 2 ฝั่งของแม่น้ำปิง แสดงถึงการมีชุมชนโบราณมาแต่ครั้งยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยทวารวดี ที่สำคัญดินแดนแถบนี้ยังมีภูมิหลังมาแต่ครั้งประวัติศาสตร์ร่วมสมัยกับอาณาจักรสุโขทัย อโยธยา และเชียงใหม่ จึงเป็นผลทำให้จังหวัดกำแพงเพชรมีความหลากหลายทางศิลปะและวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม เมืองกำแพงเพชรในฐานะที่เป็นเมืองบริวารของอาณาจักรสุโขทัยจึงได้รับการรับรองจากองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม ในปีพ.ศ. 2534 นับแต่นั้นมา

ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร เป็นเทวสถานโบราณในศาสนาฮินดู โดยมีปรากฏเพียงแห่งเดียวในเมืองกำแพงเพชร ประมาณอายุความเก่าแก่ที่อยู่คูเมืองกำแพงเพชรมากกว่า 500 ปี ตั้งอยู่บริเวณด้านหลังของศาลเยาวชนจังหวัดกำแพงเพชร มีความสูงจากตำแหน่งระดับน้ำทะเลปานกลาง 82 เมตร จัดอยู่ในกลุ่มภายในกำแพงเมืองโบราณ จากทั้ง 4 กลุ่มโบราณสถานเมืองกำแพงเพชร ซึ่งได้มีการจัดแบ่งขึ้นตามประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 84 ตอนที่ 51 วันที่ 7 พฤษภาคม 2511 ได้แก่

กลุ่มที่ 1 กลุ่มภายในกำแพงเมือง มีโบราณสถาน 14 แห่ง เนื้อที่ 503 ไร่

กลุ่มที่ 2 บริเวณอรัญญิกโบราณสถานทางด้านทิศเหนือนอกกำแพงเมือง มีโบราณสถาน 40 แห่ง เนื้อที่ 1,611 ไร่

กลุ่มที่ 3 บริเวณนอกเมืองด้านทิศตะวันออกมีโบราณสถาน 15 แห่ง เนื้อที่ 16 ไร่ 3 งาน

กลุ่มที่ 4 บริเวณทุ่งเศรษฐี ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง(เมืองนครชุม) มีโบราณสถาน 12 แห่ง เนื้อที่ 30 ไร่ 4 งาน

เอกสารนำชมอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ได้กล่าวถึงศาลพระอิศวรในปัจจุบันว่า ศาลพระอิศวรแห่งนี้ ได้รับการบูรณะพัฒนาฟื้นฟูปรับปรุงชุดแต่งพร้อมกลุ่มโบราณสถานเมืองกำแพงเพชร โดยได้เริ่มขึ้นครั้งแรกเมื่อ ปีพ.ศ. 2508 ในสมัยของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น เป็นการพัฒนาไปพร้อม ๆ กับเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัย ในส่วนของเมืองกำแพงเพชรได้ดำเนินการฟื้นฟูขึ้นจำนวนทั้งสิ้น 18 แห่ง ได้แก่ ศาลพระอิศวร วัดพระธาตุ วัดพระแก้ว พระราชวัง(สรรมน) ป้อมเพชร ป้อมเจ้าจันทร์ ป้อมเจ้าอินทร์ ป้อมมูมเมือง ป้อมวัดช้าง ป้อมทุ่งเศรษฐี วัดพระนอน วัดพระสี่อิริยาบถ วัดช้างรอบ วัดอวาสใหญ่ วัดกะโลทัย วัดซุ่มกอ วัดช้าง และวัดอวาสน้อย การพัฒนานี้ได้ดำเนินการต่อเนื่องเรื่อยมาโดยตลอดจนถึงปี พ.ศ. 2525 กรมศิลปากรได้บรรจุงานบูรณะปรับปรุงโบราณสถานเมืองกำแพงเพชรไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2526) โดยใช้ชื่อโครงการว่า “โครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร” และต่อเนื่องมาจนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2535) กระทั่งเสร็จสิ้นและกรมศิลปากรได้ดำเนินการเปิดอุทยานประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 18 เมษายน 2534 โดย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในพิธี (สถาพร เทียงธรรม, 2557 หน้า 169-170)

คำสำคัญ : ศาลพระอิศวร, เมืองกำแพงเพชร

ภาพที่ 1 ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร

การกำเนิดศิลปะและวัฒนธรรมในเมืองกำแพงเพชร

เมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองโบราณที่มีความสำคัญในหลายยุคหลายสมัย เพราะเนื่องจากมีการค้นพบหลักฐานการมีอยู่ของชุมชนมนุษย์ นับแต่ยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นต้นมาจนถึงยุคทวารวดี กระทั่งถึงยุคประวัติศาสตร์ร่วมสมัยกับอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา และเชียงใหม่ โดยเมืองกำแพงเพชรในอดีตนั้น ถือว่าเป็นเมืองบริวารของอาณาจักรสุโขทัยก่อนที่จะขึ้นตรงกับอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาในภายหลัง ด้วยความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองเช่นนี้ จึงย่อมทำให้เกิดการถ่ายทอดรูปแบบของวัฒนธรรมและระบบความเชื่อเข้าหากัน ตัวอย่างเช่น วัดเจดีย์กลางทุ่งที่มีลักษณะแบบเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์หรือทรงดอกบัวตูม อันเป็นลักษณะศิลปะแบบสุโขทัยแท้ โดยเมื่อเมืองกำแพงเพชรเป็นบริวารสำคัญถือเป็นเมืองหน้าด่านกันชน จึงได้สร้างเจดีย์ที่มีลักษณะเฉพาะตามรูปแบบศิลปะของแคว้นสุโขทัยอันเป็นเมืองหลวงของอาณาจักร เพื่อหวังแสดงถึงขอบเขตอำนาจ ต่อมาเมื่อเมืองกำแพงเพชรเป็นส่วนหนึ่งในอำนาจปกครองของแคว้นอยุธยา ในสมัยอยุธยาตอนต้น จึงได้มีการสร้างพระนั่งพระนอนตาม พุทธลักษณะของศิลปะอยุธยาตอนต้น (แบบอุทอง) ขึ้นที่วัดพระแก้วอันเป็นวัดสำคัญในเขตพระราชวังโบราณก็ด้วยเหตุผลเดียวกันนั่นเอง แม้ว่าจะเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์ก็ตาม แต่ก็เป็นการยึดถือตามผู้นำในยุคนั้น ๆ เนื่องจากถือว่าผู้นำ คือผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครองดูแลและควบคุมทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งผู้คนและบ้านเมือง อำนาจนี้ถือว่าเป็นอำนาจที่ศักดิ์สิทธิ์ตามระบบความเชื่อที่สั่งสมมา หลักฐานที่เป็นสิ่งยืนยันสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนพบได้โดยทั่วไปอันเป็นซากโบราณสถานและวัตถุ มีทั้งที่เป็นขนาดเล็ก กลาง ถึงใหญ่โตกินพื้นที่กว้างขวาง โดยมีปรากฏอยู่ทั้งในเมืองนอกเมือง มีทั้งที่เสื่อมสภาพตามกาลเวลาและมีทั้งที่ได้รับการพัฒนาฟื้นฟูให้กลับมาคงสภาพที่ใกล้เคียงดั้งเดิม บางแห่งก็ยังคงมีการใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อที่ส่งต่อ ๆ กันมาด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ระบบความเชื่อ ย่อมรวมถึงศาสนา และความเชื่อในลัทธิต่าง ๆ ศาสนาในความหมายกว้างๆ คือการบวงสรวงบูชาหรือการสร้างสัมพันธภาพอันดีระหว่างมนุษย์กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ซึ่งมนุษย์เชื่อว่าสามารถควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือวิถีทางของธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์ ศาสนาตามทัศนะทางมานุษยวิทยาจึงบ่งบอกนัยถึงการขยายความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ออกไปสู่ ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีอำนาจเหนือมนุษย์และธรรมชาติ ดังนั้นศาสนาและความเชื่อทางศาสนาจึง เป็นสิ่งสากลที่เราพบเห็นได้ในทุกสังคมตลอดมาทุกยุคทุกสมัย (ยศ สันตสมบัติ, 2537 หน้า 214)

ในสมัยโบราณ มนุษย์ดำเนินชีวิตท่ามกลางปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถเข้าใจได้ ไม่ว่าจะเป็นความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว พายุฝน ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ภาวะเกิด แก่ เจ็บ ตาย สิ่งเหล่านี้ ล้วนทำให้มนุษย์เกิดความกลัวและเชื่อว่าต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจลึกลับอยู่เหนือปรากฏการณ์เหล่านี้ ซึ่งสามารถที่จะบันดาลคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงพยายามหาวิธีการอ่อนน้อมเอาใจหรือ ต่อรองกับอำนาจลึกลับด้วยการบูชา บันบานหรือเซ่นไหว้ จนกระทั่งมีพัฒนาการรูปแบบความเชื่อด้วย หวังให้ได้ใกล้ชิด

อำนาจเหล่านี้ ด้วยการสร้างรูปเคารพโดยจำลองเอาลักษณะทางกายภาพของมนุษย์เป็นต้นแบบด้วยการลดทอนเพิ่มเติมรายละเอียดเข้าไปให้แลดูทั้งมีความเมตตา ความเข้มแข็ง และความงดงามเปี่ยมไปด้วยพลังอำนาจอันเป็นไปแบบอุดมคติ ศาสนาพราหมณ์ถือว่าเป็นศาสนาที่มีบทบาทในดินแดนของไทยจากเหนือจรดใต้ ซึ่งได้เข้ามาปะปนอยู่ในคติความเชื่อและวัฒนธรรมไทยหลายรูปแบบโดยมีมาก่อนการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในเมืองไทย

พระครูวามเทพมุนี (ชวิน รั้งสีพราหมณ์กุล) ได้ให้สัมภาษณ์วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 17 ฉบับที่ 1 ไว้ว่า มีเทพเจ้าหลายองค์ในศาสนาพราหมณ์ที่กลายมาเป็นที่เคารพนับถือของชาวไทย เช่น พระพรหมที่คนไทยนิยมไปกราบไหว้บนบาน พระอิศวร พระพิฆเนศวร เทพแห่งศิลปะ หรือพระอินทร์ ซึ่งปรากฏในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากคุณลักษณะเฉพาะของแต่ละองค์ ตามตำนานเทวกำเนิดแล้ว ก็พบว่าอุปนิสัยของเทพเหล่านี้ สะท้อนถึงภาวะหมุนเวียนของโลก โดยเริ่มจากพระอิศวรซึ่งมักให้พรคนที่บำเพ็ญตบะแก่กล้า ผู้ได้รับพรก็มักล้มตัวใช้อิทธิฤทธิ์ ก่อความวุ่นวาย ความทุกข์ร้อนแก่สังคม จนพระนารายณ์ต้องลงมาปราบด้วยวิธีล้างโลกด้วยไฟประลัยกัลป์ ต่อจากนั้นพระพรหมก็จะสร้างโลกขึ้นใหม่หมุนเวียนไปเช่นนี้

ประจักษ์ สายแสง ได้กล่าวถึงเมืองกำแพงเพชร ในรายงานการสัมมนา เรื่อง กำแพงเพชรอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ไว้ว่า “คนกำแพงเพชรดั้งเดิมนั้น มีความเชื่อที่หลากหลายทั้งทางพุทธ ฮินดู และผี ไม่ต่างไปจากผู้คนในภูมิภาคอื่น ๆ เช่น คนในภาคอีสานจะเชื่อในเรื่องปู่สังกะสา ย่าสังกะสี ปู่อ้อม ย่าเฝ็ง ปู่เยอ ย่าเยอ ผีปู่ตา ผีเถาน ส่วนผู้คนทางล้านนาจะมีความเชื่อเกี่ยวกับ ผีปู่สะ แยะ สะ ขณะเดียวกันคนกำแพงเพชรดั้งเดิมจะมีพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น รตนน้ำพระอิศวรในวันสงกรานต์ การผูกข้อมือลูกหลาน ผูกเครื่องใช้ หรือแม้แต่สัตว์เลี้ยง เพื่อการให้พรในวันพระยววัน ก็ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน” (วิทยาลัยครูกำแพงเพชร, 2533 หน้า 271)

ภาพที่ 2 ภาพพระอิศวรพระพิฆเนศวร และศิวลึงค์ ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีของศาล

ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร

ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร ตั้งอยู่ในตำแหน่งพิกัดทางภูมิศาสตร์ ละติจูด 16°29'24"N ลองจิจูด 99°31'48"E มีหน่วยงานที่ดูแลรักษา ได้แก่ กรมศิลปากรและหน่วยงานยูเนสโก มีสถานะการขึ้นทะเบียน ดังนี้

1. ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติตามประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม 2478
2. ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติตามประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 54 วันที่ 3 มกราคม 2480
3. ประกาศขึ้นทะเบียนกำหนดขอบเขตอีกครั้งในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 85 ตอนที่ 41 วันที่ 7 พฤษภาคม 2511
4. ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (UNESCO) เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2534
(ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ม.ป.ป.)

ภาพที่ 3 ศาลพระอิศวรในปัจจุบัน

ภาพที่ 4 ศาลพระอิศวรในปัจจุบัน

ศาลพระอิศวรเป็นโบราณสถานที่ยังใช้อยู่ในปัจจุบัน เป็นศาลหรือเทวาลัยในศาสนาฮินดู ตั้งอยู่ในเขตกำแพงเมืองโบราณกำแพงเพชรและอยู่ด้านทิศตะวันออกของเขตพระราชวังโบราณ อันเป็นพื้นที่ส่วนทางทิศใต้ตอนกลางของเมือง ปัจจุบันอยู่ในเขตตัวอำเภอเมืองกำแพงเพชรและเขตเทศบาลเมืองกำแพงเพชร ตัวศาลในปัจจุบันได้ถูกบูรณะปรับแต่งให้ใกล้เคียงกับแบบสัณฐานเดิมมากที่สุด ซึ่งมีลักษณะโครงสร้างแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้าก่อด้วยศิลาแลง ยกพื้นสูง 1.5 เมตร หันหน้าไปทางทิศตะวันออก เครื่องบน สันนิษฐานว่าเครื่องบนน่าจะเป็นไม้เนื่องจากเป็นวัตถุดิบที่มีอยู่มากมาย

พิทยา คำเด่นงาม ได้ร่วมกับกรมศิลปากรทำการศึกษาเมื่อ ปีพ.ศ. 2509 เพื่อบูรณะปรับแต่งด้วยการทำฝัງจากการขุดแต่งพบว่าศาลพระอิศวรเป็นอาคารฝัງสี่เหลี่ยมผืนผ้าก่อด้วยศิลาแลง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ฐานชุกชีด้านบนเป็นแท่นตั้งเทวรูป จากหลักฐานพบว่าเคยเป็นที่ประดิษฐานเทวรูปพระอิศวร พระนารายณ์และพระอุมา สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยอยุธยา ตลอดจนทำการบูรณะและเสริมความมั่นคงศาลพระอิศวรและปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบ จากหลักฐานที่พบสันนิษฐานว่ามีการใช้พื้นที่ศาลพระอิศวรช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 23 สมัยอยุธยาตอนกลางถึงตอนปลาย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ม.ป.ป.)

ภาพที่ 5 จารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร
(ที่มา : พราหมณ์ ชาคริต, ม.ป.ป.)

การพบข้อความจารึกที่บริเวณฐานเทวรูปพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร ส่งผลให้เทวรูปนี้มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการศึกษาเรื่องราวประวัติศาสตร์กำแพงเพชร สุโขทัย อโยธยา เนื่องจากจารึกดังกล่าวเป็นการบันทึกเรื่องราวการสร้างและเหตุการณ์ต่าง ๆ ขณะช่วงเวลานั้น มีทั้งสิ้น 3 บรรทัด โดยเฉพาะในบรรทัดที่ 1 ซึ่งระบุตรงกับปีพุทธศักราช 2053 ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิ ต่อมาจารึกทั้ง 3 บรรทัดนี้ ได้ถูกแปลโดย ศาสตราจารย์ออร์ช เซเดส์ (George Coedes) นักวิชาการชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียงในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เดินทางมารับราชการในตำแหน่งบรรณารักษ์ใหญ่ประจำหอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อพ.ศ. 2461 ต่อมาเปลี่ยนเป็นหอสมุดแห่งชาติ ทำให้ทราบถึงกรณีกิจที่เจ้าเมืองขณะนั้นที่ได้ดูทุกข์สุขของผู้คนในเมืองของตนอย่างไร ซึ่งได้ความว่า “ศักราช 1432 มะเมีย้นกษัตริย์ อาทิตยพารเดือน 6 ขึ้น 14 ค่ำ ได้ให้สฤกษ์เพลารุ่งแล้ว 2 นาฬิกา จึงเจ้าพรญาศรีธรรมโศกราชประดิษฐานพระอิศวรเป็นเจ้านี้ไว้ให้ครองสัตว์สี่ตีนสองตีนในเมืองกำแพงเพชรแลช่วยเลิกศาสนาพุทธศาสนาไสยศาสตร์แลพระเทพกรรมมิให้หม่นหมองให้เป็นอันหนึ่งอันเดียว แลซ่อมแปลงพระมหาธาตุแล้ววัดบริวารในเมือง นอกเมืองและที่แดนเห้าย้าเรือน ถนนทลาอันเป็นตรธานไปเล็งบางพาน ขุดแม่ไทรบางพร้อ อนึ่งย้อมขายวัวไปแกะว่าอันจะขาย ดูก่อนนั้น ก็ห้ามมิให้ขายนึ่งเมื่อทำนาไชร้อย่มข้าวพืช ข้าวในนานั้นปลูกเอง มิได้เอาข้าวในยุ้งไปหว่านไปดำทั้งหลาย อนึ่งท้อปุพญาร่วงทำเอาน้ำไปเล็งบางพานนั้น ก็ถมหายสิ้นและเขาย้อมทำนาทางฟ้าแลหาท่อนั้นพบ กระทำท้อเอาน้ำเข้าไปเลี้ยงนาให้เป็นนาเหมือนนาฝาย มิได้เป็นทางฟ้า อันทำทั้งนี้ถวายพระราชกุศลแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์”

ศักราชที่ปรากฏข้างต้นเป็นมหาศักราช ตรงกับพุทธศักราช 2053 จารึกนี้ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ตั้งนี้เมืองกำแพงเพชรสมัยนั้นมีผู้ปกครองเมืองนามว่า พรญาศรีธรรมโศกราช และเป็นผู้บัญชาให้สร้างปฏิมากรรมพระอิศวรองค์นี้ขึ้น เพื่อให้เป็นเทพคุ้มครองประชาชนและสิ่งมีชีวิตทั้งปวงในเมืองกำแพงเพชร ทั้งกล่าวถึงการฟื้นฟูลัทธิศาสนาที่ประชาชนเชื่อถือในเมืองกำแพงเพชรในเวลานั้น อันได้แก่ พระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูที่นับถือเทพเจ้าและไสยศาสตร์ซึ่งหมายถึงมนตรยานหรือลัทธิตันตระและการฟื้นฟูสิ่งก่อสร้างเนื่องในศาสนา กล่าวถึง การฟื้นฟูระบบชลประทานจากที่เคยมีการวางรากฐานไว้แล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย เพื่อสามารถทำนาปลูกข้าวได้ดีกว่าเดิม โดยไม่ต้องทำนาโดยอาศัยเพียงน้ำฝนตามฤดูกาลเท่านั้น และเมื่อฟื้นฟูระบบชลประทานแล้วย่อมต้องใช้วัวในการไถนา จึงประกาศมิให้ขายนึ่งให้กับพวกแกะว่าซึ่งน่าจะหมายถึงพวกแกะ

ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยที่อยู่ตามหุบเขาในเขตจังหวัดตาก แม่ฮ่องสอนและเชียงใหม่นอกจากนั้นยังกล่าวถึงการสร้างพระอิศวรเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลให้กับพระเจ้าอยู่หัว 2 พระองค์ ซึ่งน่าจะหมายถึงพระเจ้าแผ่นดินที่ปกครองกรุงศรีอยุธยาในเวลานั้นองค์หนึ่ง อีกองค์หนึ่งอาจเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ล่วงลับไปแล้วก่อนหน้าองค์ปัจจุบัน หากสันนิษฐานเช่นนี้ ก็น่าจะหมายถึง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (ครองราชย์ พุทธศักราช 2034 ถึง 2072) และ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 (ครองราชย์ พุทธศักราช 2031 ถึง 2035) ตามลำดับ อนึ่งอาจวิเคราะห์ว่า องค์ที่ 2 อาจหมายถึง ผู้ปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือซึ่งรวมถึงเมืองกำแพงเพชรด้วย หรือเมืองลูกหลวงของกรุงศรีอยุธยาซึ่งมีเมืองหลักอยู่ที่เมืองพิษณุโลกในสมัยนั้น คือ สมเด็จพระอาทิตย์เจ้า ซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์โตในสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 และโปรดฯให้ไปครองเมืองพิษณุโลกซึ่งเป็นเมืองลูกหลวงที่เคยเป็นราชธานีของกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (มณฑันท์, 2560)

ต่อมาจารึกนี้ได้ขึ้นทะเบียนบัญชีโบราณวัตถุ ดังนี้ (1) กองหอสมุดแห่งชาติ กำหนดเป็น “กพ. 2” (2) ในหนังสือ ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 กำหนดเป็น “หลักที่ 13 จารึกบนฐานพระอิศวรจังหวัดกำแพงเพชร” ส่วนการเรียกพระนาม “อิศวร” ปัจจุบันคนไทยได้เขียนผิดเพี้ยนไปเป็น “อิศวร” ซึ่งไม่ถูกต้อง การค้นพบจารึกวัดป่ามะม่วง พ.ศ.1904 อันเป็นหลักฐานในสมัยสุโขทัย ทำให้ทราบว่าคนสุโขทัยสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท เรียกพระศิวะว่า พระอิศวรและพระมหেশ্বর (จาก) พระสทาศีพ (มาจาก พระสทาศิวะ)

ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชรแต่เดิมนั้น พบว่าได้มีการประดิษฐานปฏิมากรรมเทวรูปสัมฤทธิ์ที่สำคัญ จำนวน 3 องค์ ได้แก่ เทวรูปพระอิศวรเทวรูปพระนารายณ์ และเทวรูปพระแม่อุมาเทวี ทั้งนี้ปฏิมากรรมเทวรูปสัมฤทธิ์พระอิศวรเมืองกำแพงเพชร มีประวัติการค้นพบการสูญหายและการได้กลับคืนมาในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนกระทั่งได้นำกลับคืนมาสู่เมืองกำแพงเพชรเรื่องราวเหล่านี้ได้เริ่มต้นขึ้นโดยเมื่อครั้งนายแม่คาคี นายช่างสำรวจทำแผนที่ฯ มาสำรวจทำแผนที่เมืองกำแพงเพชร เมื่อวันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2425 ได้มีบันทึกการพบเห็นเทวรูปสัมฤทธิ์พระอิศวร ณ ศาลพระอิศวรว่า “ตั้งอยู่ในกลางเมืองห่างบ้านพระยากำแพงเพชรเดินสักสิบมินิตเท่านั้น เทวรูปนี้ว่าเป็นที่คนนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์เป็นที่บูชาเส้นสรวงกันอยู่”

ภาพที่ 6 ภาพเทวรูปและเทวสตรีที่ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร ก่อนถูกเคลื่อนย้ายและบูรณะ (ที่มา : สุขใจดอทคอม, 2556)

อีก 2 ปีต่อมา นายรัสต์มัน (J.E. Rastmann) พ่อค้าชาวเยอรมันและเป็นเจ้าหน้าที่ตรวจการของพิพิธภัณฑสถานชาติพันธุวิทยาแห่งเบอร์ลิน ได้ทำการค้าขายขึ้นล่องระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองภาคเหนือ พระยาสุจริตรักษา ผู้สำเร็จราชการเมืองตาก ได้มีรายงานบันทึกกล่าวถึงพฤติกรรมของนายรัสต์มันว่า

“มาครั้งใดก็ได้เที่ยวเก็บเอาพระพุทธรูปหล่อไปครั้งละร้อยสองร้อยองค์ทุกครั้งไป ถ้าเป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่ มีสเตอร์ออกแมนให้ลูกจ้างตัดเอาแต่พระเศียรไป” เมื่อนายรัสต์มันมาพบเห็นเทวรูปที่ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร เห็นว่าเป็นที่เคารพบูชาของคนในเมืองนี้ จึงอุบายแฉ่งไปยังกงสุลเยอรมันประจำกรุงเทพฯ ว่า “เป็นของที่ถูกต้องที่อยู่กลางป่าแล้วถ้าตนนำไปก็จะเป็นการล้างผลาญศาสนาพราหมณ์ อันจะทำให้ศาสนาของพระพุทธรูปเจ้าเจริญขึ้น ขอให้กงสุลฯ ขอพระราชทานพระราชนุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ” ระหว่างที่รอโปรดเกล้าฯ ให้ตรวจสอบข้อเท็จจริงอยู่นั้นปรากฏว่านายรัสต์มันได้ลักลอบตัดพระเศียรและพระกรของเทวรูปทั้ง 3 ที่ประดิษฐานอยู่ ณ ศาลนี้ส่งลงมายังกรุงเทพฯ ทว่ากงสุลเยอรมันไม่เห็นชอบด้วยจึงอายัดไว้ เรื่องราวดังกล่าวได้ปรากฏในพระราชหัตถเลขาซึ่งทรงมีไปยังสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาเมลา กรมพระยาบารามประปักษ์ ตอนหนึ่งว่า “มาบัดนี้กงสุลเยอรมันมีหนังสือขึ้นมาถึงท้าว ว่าอัยยาสแมนไปขโมยเอาหัวกับแขนเทวรูปนั้นลงมาแล้ว แต่กงสุลพูดจาดี ไม่เห็นชอบในการที่ราสแมนทำให้ยึดเอาของที่ราสแมนเอานั้นไว้ที่ศาลกงสุล ขอให้ท้าวอย่าใครลงไปดู”

ราวเดือนเมษายน พ.ศ. 2427 ระหว่างที่กรมหมื่นพิชิตปรีชากรเสด็จฯขึ้นไปเชียงใหม่ผ่านเมืองกำแพงเพชร ได้มีหนังสือกราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ความตอนว่า “อนึ่งข้าพระพุทธเจ้าออกมาถึงเมืองกำแพงเพชรครั้งนี้ ได้เห็นเทวรูปพระอิศวรที่มีสเตอร์ราชแมนเอาพระเศียรไปนั้นเห็นเป็นของประหลาดงดงามมาก หล่อด้วยทองเหลืองเนื้อหนาและลวดลายวิจิตรบังมาก พุทธรูปได้สั่งให้พญากำแพงเพชรนำเทวรูปทองสำฤทธิ์ที่มีสเตอร์ราชแมนเอาพระเศียรไปรูปหนึ่งกับศิลาจากอุกอักษรแผ่นหนึ่งเป็นของสำหรับกับพระมหาธาตุเมืองกำแพงเพชร แต่องค์พระมหาธาตุนั้นล้มทำลายเสียเมื่อครั้งแผ่นดินไหว มีผู้ยกเอาแผ่นศิลานี้มาทิ้งไว้ที่เสด็จหน้าเมืองกำแพงเพชร ข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่าเป็นของโบราณ

ประหลาดควรอยู่ ณ กรุงเทพฯ จึงส่งลงมาทูลเกล้าถวาย ความสมควรแล้วแต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอเดชะ” เมื่อส่วนองค์ของเทวรูปส่งลงมากรุงเทพฯ จึงได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าประดิษฐ์วรการ อธิบดีกรมช่างสิบหมู่ผู้ทรงเป็นช่างหลวงนำพระเศียรและพระหัตถ์ติดเข้ากับองค์เทวรูปพระอิศวรดังเดิม ครั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จประพาสต้น ณ เมืองกำแพงเพชรระหว่างวันที่ 18-27 สิงหาคม พุทธศักราช 2449 ทรงเสด็จพระราชดำเนินมา ณ ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชรแห่งนี้ ทรงตรัสว่า “ที่นี่ ซึ่งคนเยอรมันได้มาลักรูปพระอิศวร (ที่อยู่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์) เดียวนี้ไปตามกลับมาได้ยังคงเหลือ...บัดนี้ แต่พระอุมาและพระนารายณ์ซึ่งเอาศีรษะไปเสียแล้ว” (มนต์นักร้อง, 2560)

เทวรูปพระอิศวรสัมฤทธิ์ที่ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีในปัจจุบัน ณ ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร ได้จำลองขึ้นในสมัยที่นายเขานวัศ สุตลาภา (พ.ศ. 2525-2527) เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ส่วนเทวรูปพระอิศวรสัมฤทธิ์องค์จริง ปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร รูปแบบของเทวรูปพระอิศวรเมืองกำแพงเพชรนี้ เป็นงานศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนต้นที่รับอิทธิพลมาจากศิลปะเขมรแบบบายน มีอายุทางโบราณคดีอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 พระอิศวรองค์นี้ถือว่าเป็นรูปเคารพในศาสนาฮินดูที่คู่บ้านคู่เมืองกำแพงเพชรมาอย่างยาวนาน ทั้งยังเป็นเทวรูปสัมฤทธิ์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเป็นโบราณศิลปวัตถุชั้นยอดเยี่ยมชิ้นหนึ่งของชาติและมีเพียงชิ้นเดียวในประเทศไทย

ภาพที่ 7 ภาพเทวรูปพระอิศวรสัมฤทธิ์องค์จริง
(ที่มา : สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดกำแพงเพชร, 2561)

ภาพที่ 8 ภาพเทวรูปพระอิศวรสัมฤทธิ์จำลอง ณ ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชรในปัจจุบัน
(ที่มา : สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดกำแพงเพชร, 2561)

ปัจจุบันถือว่าศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชรเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดกำแพงเพชร เนื่องจากจัดอยู่ในกลุ่มโบราณสถานกลุ่มภายในกำแพงเมืองโบราณ สามารถเข้าชมได้ทุกวัน ไม่มีเวลาเปิด-ปิด ไม่เสียค่าธรรมเนียมเข้าชม เป็นที่เคารพสักการะของผู้คนโดยทั่วไป

คาถาบทสวดมนต์บูชาพระอิศวร (โดยย่อ)

โอม นะมัส ศิวายะ (สามจบ)

กระบวนการในการสักการะบูชาและองค์ประกอบการบูชาพระอิศวร

1. โต๊ะหรือแท่นบูชา สามารถประดิษฐานร่วมกับเทพองค์อื่น ๆ ได้ เช่น พระพรหม พระวิฆณุ ศิวลึงค์ หรือครอบครัวของพระองค์ คือ พระแม่อุมา พระแม่กาลิ พระแม่ทศกาศ พระพิฆเนศ พระขันตกุมาร และควรวุโตะหรือแท่นบูชาด้วย ผ้าสีขาว สีแดง สีเงิน เชื่อว่าผ้าพิมพ์ลายหนังสือ (หนังสือเทียม) ท่านจะโปรดมาก แท่นหรือโต๊ะควรเป็นลายไม้ธรรมชาติ หรือทาสีด้วย สีดำสนิท สีแดง สีเงิน ไม่ควรมีลายสีทอง (เนื่องจากพระองค์ไม่โปรดสัญลักษณ์ที่สื่อถึงทองคำ เพราะพระองค์ปฏิบัติโยคะอย่างสูงสุด มีความสมณะ เรียบง่าย)

2. เครื่องสังเวท ของถวายควรมีน้ำดื่ม นมสด รสจืดหรือหวาน ไม่มีการปรุงแต่งกลิ่นหรือสี

3. ดอกไม้ สามารถใช้ดอกดาวเรือง ดอกบัว ดอกกุหลาบ ดอกไม้ป่าต่าง ๆ ได้ทุกสี ทุกพันธุ์ กายาน กลิ่นควรใช้กลิ่นจันทน์ กลิ่นดอกบัว กลิ่นสมุนไพรและพรรณไม้ต่าง ๆ

4. ผลไม้ ควรถวายทั้งเปลือก หรือเป็นลูกๆ เช่น กล้วยทั้งหวี แต่มะพร้าวจะต้องผ่าหรือใช้น้ำมะพร้าว เทใส่แก้ว ขอให้กลิ่นหอม รสชาติอ่อน ๆ ไม่เปรี้ยวจัด ไม่หวานจัด หรือขมจัดเกินไป ผลไม้ไม่ควรปกเป็นคำ ๆ

5. ขนม ควรถวายขนมรสหวาน มีกลิ่นหอม ห้ามถวายอาหารคาวและเนื้อสัตว์ หากธัญพืช เช่น งา ลูกเดือย ข้าวตอก ใบมะตูม กล้วยาคา เผือก มัน เมล็ดถั่ว เมล็ดข้าว พริกไทย เครื่องเทศต่าง ๆ ได้เช่นกัน

บทสรุป

ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร เป็นเทวสถานโบราณในศาสนาฮินดูที่สำคัญและมีปรากฏเพียงแห่งเดียวในจังหวัดกำแพงเพชร ด้วยเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าต่อประชาชนในจังหวัดกำแพงเพชรและประชาชนทั่วไป อยู่ 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก ถือเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าสำหรับการศึกษาเรียนรู้ ในข้อมูลยุคประวัติศาสตร์ชาติไทยของเมืองกำแพงเพชร อันเป็นการร่วมสมัยของการเมืองการปกครองระหว่างรัฐสุโขทัยยุคปลายกับรัฐอยุธยายุคต้นที่ได้เข้ามามีบทบาทในดินแดนแถบนี้ เนื่องด้วยการค้นพบจารึกที่บริเวณฐานของเทวรูปข้อความนี้ได้ระบุถึงผู้สร้างและระยะเวลาการสร้างอย่างชัดเจน แสดงถึงความเชื่อมโยงการเมืองการปกครองและระบบความเชื่อของผู้คนเมืองกำแพงเพชรในระยะต่อมาถึงปัจจุบัน ประการที่สอง ศาลพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร เป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในกลุ่มโบราณสถานในเขตกำแพงเมืองโบราณที่สำคัญแห่งหนึ่ง จากทั้งสิ้น 4 กลุ่มโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกจากองค์การยูเนสโก นับว่ามีประโยชน์อย่างยิ่งในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อันจะเห็นได้จากการที่มีทั้งผู้คนจากต่างถิ่นต่างประเทศเข้ามาเพื่อชมความงามและความเก่าแก่ของโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ ตลอดจนผู้ที่มีความศรัทธาต่อองค์พระอิศวรมาสักการะบูชากันอย่างไม่ขาดสาย จากคุณค่าทั้ง 2 ประการนี้ จึงสมควรอย่างยิ่งที่ได้อนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นมรดกทางศิลปะและวัฒนธรรมคู่เมืองกำแพงเพชรต่อไป

บรรณานุกรม

- พราหมณ์ ชาคริต. (ม.ป.ป.). **เทวรูปพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: http://www.trisulidevalai.com/library-detail.php?LibType_ID=3&id=132. [2561, พฤษภาคม 4].
- มนต์นัทธ์. (2560). ตามรอยพราหมณ์ในประเทศไทย. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.monnut.com/board/index.php?topic=6091.0>. [2561, พฤษภาคม 4].
- ยศ สันตสมบัติ. (2537). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิทยาลัยครูกำแพงเพชร. (2533). **รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง กำแพงเพชร : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต**. กำแพงเพชร : วิทยาลัยครูกำแพงเพชร.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (ม.ป.ป.). **ฐานข้อมูลโบราณคดีในประเทศไทย**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.sac.or.th/databases/archaeology/archaeology/ศาลพระอิศวร>. [2561, พฤษภาคม 4].
- สถาพร เทียงธรรม. (2557) **นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร**. นครปฐม : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977).
- สุโขทัยคอม. (2556). **พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร แหล่งรวมมรดกทางวัฒนธรรมและโบราณวัตถุของท้องถิ่น**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.sookjai.com/index.php?topic=61471.0>. [2561, พฤษภาคม 4].
- สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดกำแพงเพชร. (2561). **พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: https://kamphaengphet.mots.go.th/news_view.php?nid=412. [2561, พฤษภาคม 1].
- อนันต์ ชูโชติและคณะ. (2533). **นำชมอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย ศรีศัชนาลัย กำแพงเพชร**. สุโขทัย : วิทยา คอมพิวเตอร์-ออฟเซต.

พิธีกรรมช้อนขวัญ บ้านคลองไทร ต.โป่งน้ำร้อน อ.คลองลาน จ.กำแพงเพชร

จิรัฏฐ์ เฟื่องแดง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

ความเชื่อเรื่องขวัญของคนไทยทุกภูมิภาคมีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะปรากฏในการดำเนินวิถีชีวิต ตั้งแต่เกิด คือเมื่อมีเด็กเกิด จะมีการรับขวัญเด็กที่เกิด ดังปรากฏในวรรณคดีเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายแก้ว ก็ได้จัดพิธีการรับขวัญพลายแก้ว ดังบทที่ว่า

๑ ศรีศรีวันนี้ฤกษ์ดีแล้ว	เชิญขวัญพลายแก้วอย่าไปไหน
ขวัญมาอยู่สู่กายให้สบายใจ	ชมช่างม้าข้าไททั้งเงินทอง
ขวัญเอ๋ยเจ้ามาเถิดพ่อมา	อย่าเที่ยวล้าเกะเกณฑ์ตระเวนท่อง
มาชมพวงแก้วแล้วพวงทอง	ข้าวของเหลือหลายสบายใจ
ครั้นแล้วก็ให้อีกสามที	ดับอัคคีบอกควินเจิมพักตร์ให้
ให้ชันชายนหินปีโป	มิชยชานะสวัสดี
ครั้นทำขวัญเสร็จสำเร็จการ	วงศ์วานปรีดีเปรมเกษมศรี
จนอายุพลายแก้วได้ห้าปี	พาที่แคล้วคล่องว่องไว ๆ

(ขุนช้างขุนแผน ตอน กำเนิดพลายแก้ว, อ้างถึงใน เรไร ไพรวรรณ, 2551 หน้า 258)

หรือแม้กระทั่งการประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนาซึ่งถือว่าเป็นอาชีพหลักของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ขณะที่ชาวจวนตั้งท้องก็ได้มีการทำขวัญข้าว ที่แสดงออกถึงความเคารพพระแม่โพสพ ซึ่งเป็นอีกประเพณีหนึ่งของทางภาคกลาง เมื่อชายไทยมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ที่นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องมีการบวชเป็นพระ ซึ่งถือเป็นประเพณีนิยมของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งในการบวชจะต้องมีการทำขวัญเรียกว่า “ทำขวัญนา” เพื่อเป็นการอบรม สั่งสอนให้ผู้บวชได้ระลึกถึงพระคุณของบิดามารดา หรือผู้มีพระคุณที่เลี้ยงดูมา ชาวไทยทางภาคเหนือและอีสานเมื่อมีการเจ็บป่วยหรือประสบอุบัติเหตุ จะมีการเรียกขวัญเพื่อให้ผู้ที่เจ็บป่วยหรือประสบอุบัติเหตุ มีขวัญและกำลังใจจะเรียกพิธีนี้ว่า ช้อนขวัญ ช้อนขวัญ หรือ ส้อนขวัญ บ้างตามแต่ละท้องถิ่น เรไร ไพรวรรณ (2551, หน้า 258 -266) กล่าวไว้ดังนี้ ถ้าจะพิจารณาถึงเหตุที่มีการทำขวัญจะมีสาเหตุใหญ่ 2 สาเหตุ คือ

1. เหตุอันเนื่องมาจากสิ่งดีที่เกิดขึ้น หรือได้รับ เช่น ได้รับโชคลาภ การเลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่ง แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ เจ้านายหรือผู้ใหญ่ที่เคารพมาเยือน ได้รับลาภพิเศษจากสัตว์ใหม่ เป็นต้น จึงจัดพิธีขึ้นเพื่อเป็นสิริมงคล

2. เหตุอันเนื่องมาจากสิ่งไม่ดีที่เกิดขึ้น หรือได้รับ จึงจัดพิธีทำขวัญขึ้นเพื่อเป็นการสะเดาเคราะห์ ปัดเสนียดจัญไรต่างๆ ให้พ้นไป เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วย ได้รับอุบัติเหตุ ได้รับความตกใจจากเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เคราะห์ร้ายเสียทรัพย์สินเงินทอง เกิดคดีความ สัตว์หรือสิ่งของหายไปแล้วได้คืน เป็นต้น

ประกอบ นิมมานเหมินทร์ (2521, หน้า 108-109) อธิบายความหมายของ “ขวัญ” ไว้ทำนองเดียวกัน แต่ให้เหตุผลเชิงจิตวิทยาประกอบด้วย ดังนี้

ขวัญ คือ พลังหรือกำลังใจของคนเรา ที่มีการเรียกขวัญเมื่อเกิดหกล้มหรือเคราะห์ร้าย ก็เพราะปกติของคนเรามักมีจิตใจอ่อนแอ เมื่อมีเหตุให้ตกใจหรือเสียใจก็เกิดความหวั่นไหวเสียกำลังใจได้ บรรพบุรุษจึงมีวิธีการช่วยให้กำลังใจคืนมาเกิดความมั่นใจขึ้น การเรียกขวัญในคราวเจ็บป่วยบางทีก็ทำควบคู่ไปกับพิธีสืบชะตา ซึ่งก็เป็นพิธีทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจและสบายใจขึ้นเช่นกัน การเรียกขวัญจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ ทำให้ผู้ได้รับการเรียกขวัญเกิดความเข้มแข็งขึ้น มีพลังขึ้นและมีความอบอุ่นใจขึ้น

จากข้อความข้างต้น สรุปได้ว่า “ขวัญ” คือสิ่งที่มีอยู่ในสิ่งมีชีวิตทุกอย่าง เป็นพลังหรือกำลังใจที่ส่งผลให้คนหรือสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ได้มีความปกติสุข ในการดำรงอยู่

คำสำคัญ : พิธีกรรมช้อนขวัญ, คลองไพร, โป่งน้ำร้อน, คลองลาน, กำแพงเพชร

ความเป็นมาพิธีกรรมช้อนขวัญ

พิธีช้อนขวัญนี้ยังเป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความใส่ใจและระลึกถึงความรู้สึกของจิตใจของผู้ที่เป็นครอบครัวหรือเครือญาติเดียวกัน อันเป็นการให้กำลังใจในการดำรงชีวิตต่อไปของคนในครอบครัวและสังคม ซึ่งการช้อนขวัญนี้เป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงการให้กำลังใจแก่ผู้เจ็บป่วยหรือผู้ที่ประสบอุบัติเหตุต่าง ๆ ของคนไทยทางภาคอีสานและบางกลุ่มของคนไทยเหนือ ซึ่งบ้านคลองไพร ต.โป่งน้ำร้อน อ.คลองลาน จ.กำแพงเพชร เป็นหมู่บ้านที่ใหญ่มีถึง 12 หมู่บ้าน ประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายทางภาคเหนือที่อพยพมาตั้งถิ่นฐาน ประชาชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนไทยภาคเหนือที่อพยพมาจากอำเภอเสริมงามจังหวัดลำปาง จึงได้นำพิธีกรรมช้อนขวัญนี้มาใช้ด้วย นางผัด จันทร์นี้ (หล้า) อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 2/1 หมู่ 4 บ้านคลองไพร ต.โป่งน้ำร้อน อ.คลองลาน จ.กำแพงเพชร ได้ให้ข้อมูลว่า พิธีกรรมช้อนขวัญ เป็นพิธีกรรมที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ปู่ย่า โดยจะเป็นพิธีกรรมที่ใช้เฉพาะผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งจะใช้ในกรณีที่คนในครอบครัวประสบอุบัติเหตุ เมื่อคนในครอบครัวประสบอุบัติเหตุ เช่น รถมล้ม รถชน แม่หรือ ย่ายาย จะเป็นผู้ไปช้อนขวัญ ถ้าหากคนในครอบครัวไม่สามารถทำได้ ก็จะไปบอกให้ผู้หญิงผู้เฒ่าผู้แก่ท่านอื่นที่เคารพและสามารถประกอบพิธีกรรมได้เป็นผู้กระทำ แต่ในปัจจุบันพิธีกรรมช้อนขวัญไม่ค่อยได้มีการปฏิบัติหรือมีให้เห็นบ่อยครั้งนัก เพราะเด็กสาวไม่ค่อยให้ความสำคัญและมองว่าเป็นพิธีกรรมที่มลาย เนื่องจาก ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาการทางวิทยาการทางการแพทย์ เมื่อประสบอุบัติเหตุก็จะไปรักษาที่โรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลในท้องถิ่น อีกทั้งผู้ที่รู้จักและผู้ที่จะประกอบพิธีกรรมช้อนขวัญเหลือน้อยทั้งยังเป็นการประกอบพิธีกรรมของคนไทยกลุ่มไทยเหนือเท่านั้น และเป็นพิธีกรรมที่จะประกอบกันในแต่ละครอบครัวเท่านั้น ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ผู้ที่จะประกอบพิธีกรรม

ผู้ที่ประกอบพิธีกรรมนี้จะต้องเป็นผู้หญิงเท่านั้น จะเป็นแม่ ย่า หรือยายของผู้ประสบอุบัติเหตุก็ได้ หากผู้ที่เป็นแม่ ย่าหรือยาย ไม่สามารถประกอบพิธีกรรมได้ก็จะไปเชิญผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นผู้หญิงมากระทำ

การแต่งกายของผู้ประกอบพิธีกรรมนั้นไม่มีการกำหนดจะแต่งกายอย่างไรก็ได้แล้วแต่ความสะดวกของผู้ประกอบพิธีกรรมแต่ต้องสำรวมและสุภาพ

วันที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนั้นจะต้องไม่เป็นวันเสีย (วันที่ต้องห้ามประกอบพิธีกรรมหรือการมงคลของภาคเหนือตามจันทรคติแต่ละเดือนซึ่งกำหนดวันไม่ตรงกันหรือคนไทยทางภาคกลางเรียกว่าวันจุมและไม่นิยมกระทำกันในวันพระ) เวลาที่จะใช้ประกอบพิธีกรรมนี้จะประมาณตั้งแต่ 16.00-18.00 น. กล่าวคือ ไม่ร้อนจนเกินไปเมื่อแดดเริ่มอ่อนแสงและไม่เย็นค่ำจนมองอะไรไม่เห็นเนื่องจากจะทำให้ผู้ไปประกอบพิธีกรรมได้รับอุบัติเหตุเองหรือพบกับสัตว์เลื้อยคลานมีพิษจำพวก งูหรือตะขาบ แมงป่องได้

อุปกรณ์ที่ประกอบพิธีกรรม

อุปกรณ์ที่ประกอบพิธีกรรม คือ หิงหรือสวิง กล้วยน้ำว่าสุก 2 ผล ไข่ต้มจะเป็นไข่เป็ดหรือไข่ไก่ก็ได้ 2 ฟอง ข้าวหนึ่งหรือข้าวเหนียวหุงสุก 2 ปั้นพอประมาณ ด้ายสายสิญจน์สำหรับผูกข้อมือตามจำนวนที่จะผูกให้ตัดความยาวพอผู้ข้อมือผู้ประสบอุบัติเหตุได้ ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แสดงข้าวเหนียวและสายสิญจน์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมช้อนขวัญ บ้านคลองไทร

ขั้นตอนหรือกระบวนการในการช้อนขวัญ

ขั้นตอนหรือกระบวนการในการช้อนขวัญจะกระทำดังนี้ เมื่อคนในครอบครัวประสบอุบัติเหตุ ผู้ที่เป็นแม่ ย่าหรือยาย จะประกอบพิธีกรรมช้อนโดยจะไปกำหนดวันที่ไม่ใช่วันเสียหรือวันจุม คือ วันที่ห้ามทำการมงคลในแต่ละเดือนที่กำหนดทางจันทรคติจะไปยังสถานที่ประสบอุบัติเหตุ ในเวลาประมาณ 16.00-18.00 น. พร้อมด้วยอุปกรณ์คือ หิง (สวิง) พร้อมบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางด้วยวาจา ขออนุญาตว่าจะมาเก็บขวัญหรือช้อนขวัญของคนที่ประสบอุบัติเหตุเมื่อวันใดเวลาใด โดยบอกชื่อ และวันเวลาที่ประสบอุบัติเหตุและจากอุบัติเหตุอะไรอย่างไร จากนั้นจะช้อนสวิงไปรอบ ๆ บริเวณนั้น พร้อมกับพูดเรียกขวัญในคำพูดดี ๆ เช่น “ขวัญทั้ง 32 ที่ตกอยู่ของ... (ชื่อคนที่ประสบอุบัติเหตุ)...ว่าอยู่ตรงไหนให้กลับเข้ามา เพื่อจะได้อยู่ดีมีสุข อยู่ดีมีแรง หายเจ็บหายไข้ให้มา ...” ซึ่งคำพูดที่พูดนั้นจะต้องเป็นคำพูดที่ดีและเป็นศรีเป็นมงคล แล้วแต่ผู้ที่กระทำพิธีจะกล่าว เมื่อช้อนขวัญได้สักครู่ก็ให้รวบที่กันสวิงและจับให้แน่น สมมุติว่าได้ขวัญกลับมาแล้วและเดินทางกลับมาที่บ้านที่ผู้ประสบอุบัติเหตุรออยู่ โดยระหว่างทางกลับมาจะต้องจับกันสวิงให้แน่นห้ามปล่อยเด็ดขาด เสร็จแล้วกันสวิงกลับด้านคลอบลงที่หัวที่ตัวของผู้ประสบอุบัติเหตุให้ขวัญที่อยู่ในสวิงในกลับเข้าร่างของคนนั้น จากนั้นจะให้ผู้ประสบอุบัติเหตุนั่งและให้แกงแขนออกกำไข่ต้มข้างละ 1 ฟอง และข้าวเหนียว ข้างละ 1 ปั้น พร้อมกล้วยน้ำว่าอีกข้างละ 1 ผล

จากนั้นผู้ที่ไปซ่อนขวัญมาก็จะพูดว่าให้ขวัญกลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว อยู่ดีมีแรง หรือใช้คำพูดเชิงปลอบใจให้หายตกใจและใช้ได้สายสัญญาณผู้ที่ข้อมือ และเมื่อผูกข้อมือเสร็จก็จะให้ทานไข่ต้ม ข้าวเหนียวและกล้วยพอเป็นพิธี ก็เสร็จพิธีกรรมแล้ว ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แสดงการสาธิตผูกสายสัญญาณที่ข้อมือที่ใช้ประกอบพิธีกรรมซ่อนขวัญ บ้านคลองไทร

ความเชื่อของชาวบ้านกับพิธีกรรมซ่อนขวัญ

พิธีกรรมซ่อนขวัญนี้ชาวบ้านคลองไทรจะเชื่อว่าหากประสบอุบัติเหตุแล้วไม่ได้ซ่อนขวัญจะทำให้ผู้ประสบอุบัติเหตุนั้นไม่หาย อยู่ไม่สบายตัว นอนหลับไม่สนิทและขวัญผวา จึงได้ประกอบพิธีกรรมนี้ ส่วนความเชื่อที่เกิดจากอุปกรณ์และภาษาที่ใช้ในพิธีกรรมนั้น จะมีความเชื่อเรื่องขวัญทั้ง 32 ของคนโดยจะกล่าวขณะทำการซ่อนขวัญว่า ขวัญทั้ง 32 ที่ตกอยู่ของ...(ชื่อคนที่ประสบอุบัติเหตุ)...ว่าอยู่ตรงไหนให้กลับเข้ามา เพื่อจะได้อยู่ดีมีสุข อยู่ดีมีแรง หายเจ็บหายไข้ ให้มา ...” ซึ่งคำพูดที่พูดนั้นจะต้องเป็นคำพูดที่ดีและเป็นศรีเป็นมงคล สะท้อนให้เห็นว่าการกระทำการสิ่งใดที่เป็นสิ่งดีสิ่งมงคลจะต้องใช้คำพูดที่ดีและเป็นมงคลจะทำให้การงานนั้นประสบความสำเร็จ ดังที่คนโบราณกล่าวว่า เมื่อเข้าป่าอย่าพูดถึงเสือ ซึ่งเป็นข้อห้ามหรือการสั่งสอนไปด้วยเพราะจะไม่เป็นสิ่งที่อันเป็นการทำลายขวัญและกำลังใจของคนที่จะทำการสิ่งนั้น

การที่ใช้กล้วยน้ำว้าให้ทานหลังจากประกอบพิธีกรรม เพราะคนสมัยโบราณใช้กล้วยน้ำว้าให้เด็กทาน ในขณะที่ยังเล็กโดยจะใช้กล้วยน้ำว้าสุกเผาและบดให้เด็กทานเป็นการเลี้ยงเด็กทารกสมัยก่อนเมื่อทารกนั้นเริ่มจะทิ้งนมแล้ว ขวัญที่เข้ามาก็เป็นเหมือนเด็กที่ต้องเลี้ยงดูและยังเชื่ออีกว่าการใช้กล้วยจะทำให้อะไรง่ายเหมือนกับการกินกล้วยที่กลืนง่าย จึงเห็นได้ว่ากล้วยน้ำว้ามีความเกี่ยวข้องกับคนไทยซึ่งเราจะสามารถพบเห็นได้ทั้งในการดำรงชีวิตและการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

ข้าวหนึ่งหรือข้าวเหนียวพิธีกรรมซ่อนขวัญนี้เป็นพิธีกรรมของคนทางภาคเหนือจึง ซึ่งคนภาคเหนือนั้นรับประทานข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก จึงได้นำมาใช้เช่นกันเหมือนกับการเลี้ยงขวัญที่เข้ามาอยู่ในตัวผู้ประสบอุบัติเหตุเช่นกัน ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 แสดงข้าวเหนียว 1 ปั้น ที่ใช้ในพิธีกรรมช้อนขวัญ บ้านคลองโพ

ไข่ต้ม การให้ทานไข่ต้มจะถือว่าได้รับสิ่งมงคลเพราะไข่ต้มจะเป็นสีขาวด้านนอกและยังมีลักษณะผิวเกลี้ยงลื่นเป็นมันจึงจะเป็นสัญลักษณ์ว่าผู้ที่ได้รับการประกอบพิธีกรรมช้อนขวัญนี้แล้วจะคลาดแคล้วจากสิ่งไม่ดีและไม่เกิดอุบัติเหตุอีก อีกทั้งผู้ที่ได้รับอุบัติเหตุมักจะมีแผล จึงให้กินไข่เพื่อจะได้เป็นการบำรุงจะได้หายไวๆ

ภาพที่ 5 แสดงสายสิญจน์ ที่ใช้ในพิธีกรรมช้อนขวัญ บ้านคลองโพ

สายสิญจน์ที่ผูกข้อมือจะเป็นการให้ขวัญนั้นอยู่กับเนื้อกลับตัวและเป็นสิ่งที่ดีเหมือนเป็นเครื่องรางที่จะช่วยคุ้มครองผู้ประสบอุบัติเหตุ นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลยังกล่าวว่าในขณะที่มีการผูกสายสิญจน์จะมีการกล่าวคำที่เป็นมงคลจากญาติพี่น้องด้วยจึงเป็นเหมือนการให้พรและลงคาถาอาคมไปด้วย

บทสรุป

พิธีกรรมช้อนขวัญบ้านคลองโพ ต.โป่งน้ำร้อน อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร มี 12 หมู่บ้าน ประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายทางภาคเหนือที่อพยพมาตั้งถิ่นฐาน ประชาชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนไทยภาคเหนือที่อพยพมาจากอำเภอสริมงามจังหวัดลำปาง จึงได้นำพิธีกรรมช้อนขวัญนี้มาใช้ที่บ้านคลองโพด้วย ซึ่งพิธีกรรมช้อนขวัญนี้เป็นพิธีกรรมที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ปู่ย่า โดยจะเป็นพิธีกรรมที่ใช้เฉพาะผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งจะใช้ในกรณีที่คนในครอบครัวประสบอุบัติเหตุ เมื่อคนในครอบครัวประสบอุบัติเหตุ เช่น รถล้ม รถชน แม่หรือ ย่ายาย จะเป็นผู้ไปช้อนขวัญ ถ้าหากคนในครอบครัวไม่สามารถทำได้ ก็จะให้ผู้หญิงผู้เฒ่าผู้แก่ท่านอื่นที่เคารพและสามารถประกอบพิธีกรรมได้เป็นผู้กระทำให้ ทั้งนี้เพื่อเรียกขวัญและกำลังใจให้กับผู้ที่ประสบอุบัติเหตุและคนในครอบครัวผู้ที่ประสบอุบัติเหตุ ประเพณีพิธีกรรมช้อนขวัญจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวบ้านคลองโพ ต.โป่งน้ำร้อน อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ที่ควรอนุรักษ์ สืบสานให้คงอยู่สืบไป

บรรณานุกรม

- ประคอง นิมมานเหมินทร์. (2521). “ขวัญและคำเรียกขวัญ” ในลานนาไทยคดี. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- เรไร ไพรวรรณ. (2551). **วรรณกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

หินอ่อนพรานกระต่าย

พิมพ์นารา บรรจง
อาจารย์, สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
วันสนันท์ นุชนารถ
อาจารย์, สาขาวิชาจิตรศิลป์และประยุกต์ศิลป์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
ศุภโชคชัย นันทศรี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
วิชญ์เดช นันไชยแก้ว
อาจารย์, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์และของที่ระลึก กรณีศึกษา หินอ่อนพรานกระต่าย หินอ่อนพรานกระต่ายถูกค้นพบเมื่อประมาณปี พ.ศ.2512 โดยบริษัท สว่างหินอ่อน ซึ่งพบว่าหินคลุกที่ทางบริษัทไม่จำหน่ายนั้นมีหินอ่อนปนอยู่ จึงได้ขุดเจาะแกนภูเขาและพบว่าด้านในมีหินอ่อนสีเขียว สีชมพูอมเทา สีเขียวเหลือง สีขาวอมเทา สีขาวอมเทา จุดเด่นที่สำคัญคือหินอ่อนสีชมพูสามารถพบได้แห่งเดียวในประเทศไทย สำหรับเหมืองหินอ่อนเขตเขาโทน ทิวเขาสว่าง (ชุกเกียรติ เนื้อไม้, 2559) ปัจจุบันมีเนื้อที่สัมปทาน 22 ไร่เศษ ดำเนินงานมาตั้งแต่ 5 ตุลาคม 2524 สามารถผลิตหินอ่อนสีชมพู สีงาช้าง สีขาว และสีเทา ปัจจุบันห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิลากำแพงเพชร บ้านเลขที่ 88/2 หมู่ที่ 13 ตำบล พรานกระต่าย อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร ได้รับสัมปทานให้ทำเหมืองบนบก ณ ตำบล ถ้ากระต่ายทอง อำเภอพรานกระต่าย มีอายุ 10 ปี นับตั้งแต่วันที่ 4 เดือน กันยายน พ.ศ. 2557 และสิ้นอายุวันที่ 3 เดือนกันยายน พ.ศ. 2557 เนื้อที่ 108 ไร่ 3 งาน 72 ตารางวา หินอ่อนพรานกระต่ายมีอายุประมาณ 300-400 ล้านปี เกิดจากการตกผลึกของหินปูนที่มีชั้นหินหนาประมาณ 150 เมตร ผลิตภัณฑ์แรกที่ริเริ่มนำมาใช้จะเป็นหินปูพื้น ปูผนัง ต่อมาได้มีการนำหินอ่อนมาแกะสลัก กลึงเป็นรูปแบบต่าง ๆ จนกลายเป็นผลิตภัณฑ์จำหน่ายและเป็นสินค้าประจำอำเภอพรานกระต่าย

คำสำคัญ : หินอ่อน, หินพรานกระต่าย, หินอ่อนกำแพงเพชร

ประวัติหินอ่อนพรานกระต่าย

อำเภอพรานกระต่าย ได้ตรวจสอบพบว่าในหินคลุกที่ไม่จำหน่ายนั้น มีหินอ่อนปะปนอยู่จึงได้ใช้เครื่องจักรขุดเจาะเข้าไปในแกนภูเขาพบว่าด้านในภูเขาที่มีหินอ่อนที่มีคุณภาพดีมีสีเขียว สีชมพูอมเทา สีเทา สีเขียวเหลือง สีขาวอมเทา โดยเฉพาะหินสีชมพูอ่อน สีอ่อนสวยงาม ซึ่งมีแห่งเดียวในประเทศไทยโดยที่หินอ่อนมีอายุประมาณ 300-400 ล้านปีเกิดจากการตกผลึกของหินปูนที่มีชั้นหินหนาประมาณ 150 เมตร หินอ่อน อำเภอพรานกระต่ายมีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วประเทศ การพัฒนาหินอ่อนของจังหวัดกำแพงเพชร ใช้เพื่อการก่อสร้าง และประดิษฐ์เป็นสิ่งของต่าง ๆ ได้อย่างมากมาย หินอ่อนที่ผลิตที่อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร จัดเป็นหินอ่อนคุณภาพดี สีอ่อนสวยงาม โดยหินอ่อนพรานกระต่ายส่วนมากจะเป็นสีชมพู สวย และแกร่ง มีความแข็งแกร่งที่สุด ชัดออกมาแล้วจะเงาสวยงามตามธรรมชาติของหินอ่อน ซึ่งมีแห่งเดียวในประเทศไทย ผลิตภัณฑ์หินอ่อนกลายเป็นผลิตภัณฑ์จำหน่าย และเป็นสินค้าประจำอำเภอพรานกระต่าย ทั้งนี้ในเดือนกันยายน 2544 ได้มีการรวมกลุ่มและจัดตั้งเป็นสหกรณ์หินอ่อน ตั้งอยู่ที่ 558/2 หมู่ที่ 2 บ้านพรานกระต่าย ตำบลพรานกระต่าย อำเภอพรานกระต่าย

จังหวัดกำแพงเพชร 62100 ทั้งนี้เพื่อพัฒนาศักยภาพการผลิต และการจัดจำหน่าย โดยมีการบริหารด้านการตลาด การผลิต และเงินทุน (สหกรณ์หินอ่อนพรานกระต่ายจำกัด, ม.ป.ป.)

ลักษณะของหินอ่อน

หินอ่อน (Marble) มีมากมายหลายชนิดตามลักษณะของเนื้อหิน ไม่ดูดซับน้ำและไม่เก็บความร้อน เป็นหินที่ดูดซับความเย็น สามารถทำความสะอาดได้ง่ายแต่แข็งแรงน้อยกว่าหินแกรนิต สีของหินที่พบในประเทศมีหลายสีและลวดลายต่าง ๆ กัน ซึ่งใช้กำหนดราคาตามความนิยมของตลาด เช่น สีขาว เทาขาว เทาเข้ม เทาดำ ชมพู เทาเขียว ทั้งที่มีลวดลายและเป็นสีล้วน หินอ่อนมีลักษณะคล้ายกับหินแกรนิตแต่หินอ่อนจะเกิดรอยขีดขูดได้ง่ายกว่า และมีราคาสูงกว่าหินแกรนิต มีลักษณะดูใสและละเอียด แต่เมื่อโดนกรดจะมีรอยต่างและมีน้ำหนักรวม หินอ่อนมีทั้งในประเทศ และนำเข้าจากต่างประเทศ หินอ่อนในประเทศ ส่วนใหญ่จะพบมากในจังหวัดนครราชสีมาซึ่งเป็นแหล่งที่มีการผลิตมากที่สุด สีสันและความสวยงามจะน้อยกว่าหินอ่อนนำเข้า แต่ราคาถูกกว่ามากพอสมควร หินอ่อนในประเทศที่นิยมใช้กัน ได้แก่ ชมพูพรานกระต่าย, ดำไทย, เขงอบ, แดงปราจีน, ตาหวาน, ทราเวอร์ทีน, ชมพูทับทิม, ขาวสระบุรี ส่วนหินอ่อนต่างประเทศมีราคาสูงและการดูแลรักษายากกว่า หินอ่อนนำเข้าที่นิยมใช้ ได้แก่ ครีมาเฟิล, เขียวอิตาลี, เอ็มเพอราโต้, โกลเด้นดราگون (บริษัท เรชาคณิต ดีไซน์ จำกัด, ม.ป.ป.) หินอ่อน คือ หินที่ถูกแปรสภาพมาจากหินปูน หรือโดโลไมต์ มีเนื้อแน่น ประกอบด้วยแคลเซียมคาร์บอเนตที่ตกผลึกเป็นแคลไซต์โดยกว่าจะมาเป็นหินอ่อนได้นี้ต้องผ่านการสะสมทับถมกัน และผ่านระยะเวลาอันยาวนาน หากจะอธิบายให้เห็นภาพชัดๆ ก็คือ ให้นึกภาพการสะสมทับถมกันจนเกิดเป็นภูเขาใหญ่ๆหรือเกิดจากที่มีแมงมาไหลออกมาถูกหินที่ได้สะสมกันไว้นี้ ด้วยความร้อนของแมงมาทำให้แคลเซียมคาร์บอเนตละลาย แล้วตกผลึก เกิดเป็นหินอ่อนขึ้นมา ถ้าใช้กล้องหรือแว่นขยายส่องดูก็จะเห็นผลึกแคลไซต์จำนวนมาก และเมื่อนำมาขัดผิวหน้าก็จะเกิดความเงาและสวยงาม ส่วนสีสันของหินที่มีความหลากหลายนั้นก็ขึ้นอยู่กับการกำเนิดหรือแหล่งที่มา และเมื่อตัดแต่งขึ้นรูปแล้วมีความสวยงามของลวดลายและสีสัน โดยมองทางด้านลักษณะกายภาพว่า มีรูปทรงและลวดลายสวยงามอย่างไร เป็นความรู้สึกที่มนุษย์สามารถสัมผัสและรับรู้ได้ ซึ่งหินอ่อนของพรานกระต่ายจะมีทุกสีแต่พบมากที่สุด คือ สีชมพู ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 หินอ่อนสีชมพู ของอำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

ราคาของหินอ่อนคิดอย่างไร

จากการสัมภาษณ์ เจ้าของโรงงานวันเพ็ญหินอ่อน อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร พบว่าไม่มีอะไรที่ชัดเจนจะบอกได้ว่าราคาหินจะเป็นเท่าไรเท่านี้ ขึ้นอยู่กับความนิยมของผู้คนในแต่ละยุคสมัย และบางครั้งก็ขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพของหินด้วย เช่น สีขาวหรือสีดำ สีแดงจัดมาก ๆ หรือมีสีสันสดใส ฯลฯ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ก็คือมูลค่าของหินชนิดนั้น ๆ รวมถึงลวดลายของหินที่ตัดออกมาแล้วเป็นอย่างไร ถ้าลวดลายไม่สวย สีสันไม่ชัดเจน มีตำหนิ มีเส้นแรมมาก (อุ้นเรือน เกษี, 2561) ดังนั้นมูลค่าของหิน จึงขึ้นอยู่กับความสวยงามของหินที่เราสัมผัสได้ สามารถยอมรับในราคาที่เสนอได้ กล่าวไว้ว่า ผลิตภัณฑ์หินอ่อนพรานกระต่ายจะสามารถจำหน่ายได้ในราคาสูงในช่วงเดือนธันวาคม-กุมภาพันธ์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้บริโภคจะมองผลิตภัณฑ์หินอ่อนเป็นของขวัญที่ระลึก (สุวิทย์ วงษ์บุญมาก, 2558 หน้า 83) ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 สัมภาษณ์ คุณอุ้นเรือน เกษี เจ้าของโรงงานวันเพ็ญหินอ่อน อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

แหล่งขุดหินอ่อนพรานกระต่าย

แหล่งหินอ่อนที่สำคัญในจังหวัดกำแพงเพชร อยู่ที่อำเภอพรานกระต่าย บริเวณทิวเขาสว่างอารมณ์ ในทางธรณีวิทยา จัดว่าหินอ่อนที่เขาสว่างอารมณ์ มีอายุประมาณ 300- 400 ล้านปี เป็นหินปูนที่ตกผลึกใหม่ อาจเรียกว่า หินอ่อนในแง่การค้า เขาสว่างอารมณ์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ของตลาดพรานกระต่าย ลักษณะเป็นภูเขายอดแหลม มีผาชันเช่นเช่นเดียวกับหินปูนทั่วไป ประกอบด้วยหินปูนตกผลึกใหม่ โดยทั่วไป มีชั้นหนาสีขาว สีเทาอ่อน สีเทาแก่ปานกลาง ชั้นหินทั้งหมดหนาประมาณ 150 เมตร ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 การขุดหินอ่อน อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

ขั้นตอนการผลิต

จากการศึกษา เรื่องการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่าย อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร กล่าวไว้ว่าขั้นตอนการผลิตหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่ายมี 8 ขั้นตอนดังนี้ (สุวิทย์ วงษ์บุญมาก, 2558 หน้า 89)

1. เลือกชนิดสีของหินอ่อนที่ต้องการทำผลิตภัณฑ์
2. ตัดหินอ่อนด้วยเครื่องจักรที่เป็นโซ่กากเพชรในขณะที่ตัดหินให้มีขนาดต่าง ๆ นั้นจะต้องมีน้ำคอยหล่อลื่นเครื่องจักรตลอดเวลา เพื่อป้องกันไม่ให้หินแตก ป้องกันการฟุ้งกระจายฝุ่นละอองของหิน และป้องกันไม่ให้เครื่องจักรร้อน
3. ออกแบบผลิตภัณฑ์ โดยอาศัยประสบการณ์ และความคิดสร้างสรรค์ของผู้ประกอบอาชีพ หัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่ายแต่ละราย หรือออกแบบโดยลูกค้าเป็นผู้สั่งทำผลิตภัณฑ์หินอ่อนพรานกระต่าย
4. เจียรหินอ่อนให้มีขนาดตามที่ต้องการเพื่อให้ได้รูปทรงที่ต้องการ
5. เหลาและกลึงหินอ่อนด้วยเครื่องกลึงที่มีขนาดแตกต่างกันตามชนิดของผลิตภัณฑ์
6. ขัดมันหินอ่อนด้วยเครื่องจักร และใช้แรงงานคนขัดด้วยกระดาษทรายที่มีความละเอียดแตกต่างกันอีกครั้ง เพื่อความละเอียดสมบูรณ์ของผลิตภัณฑ์
7. ลงน้ำยาขัดเงา และใช้กระดาษหนังสือพิมพ์เช็ดน้ำยา
8. ประกอบชิ้นส่วนต่าง ๆ ของผลิตภัณฑ์โดยใช้กาว จากนั้นจึงนำผลิตภัณฑ์ออกจำหน่าย

ผลิตภัณฑ์หินอ่อนพรานกระต่าย

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่าย อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร ได้แบ่งผลิตภัณฑ์หินอ่อนพรานกระต่ายออกเป็น 3 ประเภท คือ 1. ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมไทย และจีน 2. เครื่องตกแต่งอาคารบ้านเรือนของใช้เบ็ดเตล็ด และ 3. งานแกะสลักของไหว้ (สุวิทย์ วงษ์บุญมาก, 2558 หน้า 90-91)

1. ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมไทยและจีน คือ พระพุทธรูป โต๊ะหมู่บูชา บาตรน้ำมนต์กระถางรูป ศาลพระภูมิแจกัน ศาลเจ้าตึกุเอี้ยะมั่งกรพันเสา โกวไส่กระดุก และเจ้าแม่กวนอิม ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมไทยและจีน

2. เครื่องตกแต่งอาคารบ้านเรือนของใช้เบ็ดเตล็ด คือ งามข้าง เสาโชว์ หน้าโต๊ะกลม โถงน้อย โถงใหญ่ โต๊ะวางคอมพิวเตอร์ ลูกนิมิต ลูกน้ำหมุน โถงน้ำนก (ใส่กรงนกหัวจุก) และป้ายชื่อ ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 เครื่องตกแต่งอาคารบ้านเรือนของใช้เบ็ดเตล็ด

3. งานแกะสลักและของไหว้ คือ สัตว์ 12 ราศี ม้า ช้าง แพะ สิงโต เต่า กระต่าย ไก่ หมู วัว ควายนกคู้ม ปลาสวยงาม (ปลาการ์ตูน) ไข่ไก่ ไข่เป็ด ปี่เซียะ สับปะรด และฟักทอง ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 งานแกะสลักและของไหว้

บทสรุป

หินอ่อนพรานกระต่ายมีสีแดง เทา ขาว และสีชมพู ซึ่งหินอ่อนสีชมพูมีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วประเทศ เนื่องจากมีที่เดียวในประเทศไทย หินอ่อน คือ หินที่ถูกแปรสภาพมาจากหินปูน หรือโดโลไมต์มีเนื้อแน่น ประกอบด้วยแคลเซียมคาร์บอเนตที่ตกผลึกเป็นแคลไซต์โดยกว่าจะมาเป็นหินอ่อนได้นี้ต้องผ่านการสะสมทับถมกัน และผ่านระยะเวลาอันยาวนาน แหล่งขุดหินอ่อนพรานกระต่าย อยู่ที่อำเภอพรานกระต่าย บริเวณทิวเขาสว่างอารมณ์ ผลิตภัณฑ์หินอ่อนพรานกระต่ายออกเป็น 3 ประเภท คือ 1. ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมไทย และจีน 2. เครื่องตกแต่งอาคารบ้านเรือนของใช้เบ็ดเตล็ด และ 3. งานแกะสลักของไหว้ ซึ่งเป็นสร้างรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่น

บรรณานุกรม

- ชูเกียรติ เนื่อไม้. (2559). ประวัติความเป็นมา "อำเภอพรานกระต่าย". [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://hinanprankratai.blogspot.com/2016/02/blog-post.html>. [2561, พฤษภาคม 6].
- บริษัท เรขาคณิต ดีไซน์ จำกัด. (ม.ป.ป.). หินอ่อน (Marble). [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.rekhakanitdesign.co.th/15966194/หินอ่อน-marble>. [2561, พฤษภาคม 6].
- สหกรณ์หินอ่อนพรานกระต่ายจำกัด. (ม.ป.ป.). หินอ่อนพรานกระต่าย. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.thaitambon.com/shop/01118153618-สหกรณ์หินอ่อนพรานกระต่ายจำกัด>.
[2561, พฤษภาคม 6].
- สุวิทย์ วงษ์บุญมาก. (2558). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่าย อำเภอ
พรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร. สักทอง : วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ราชภัฏกำแพงเพชร.
- อุ้นเรื่อน เกษี. (2561, พฤษภาคม 4). เจ้าของโรงงานวันเพ็ญหินอ่อน อำเภอพรานกระต่าย จังหวัด
กำแพงเพชร. สัมภาษณ์.

การแพร่ด้วยเกวียนในงานประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีทรงคุณค่า อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร

วิชญ์เดช นันไชยแก้ว

อาจารย์, สาขาวิชาการเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

ที่มาประเพณีสงกรานต์

วันสงกรานต์ หรือ ประเพณีสงกรานต์ เป็นวันฉลองการขึ้นปีใหม่ของไทย ซึ่งโดยทั่วไปจัดขึ้นระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน ตรงกับเดือนห้าตามจันทรคติ ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทยมีประเพณีสงกรานต์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ในกฎหมายเทียรบาล ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดฯให้ ตราขึ้น กล่าวถึงการพระราชพิธีเผด็จศึกและพระราชพิธีลดแฉัตร พระราชพิธีเผด็จศึกเป็นพิธีการเกี่ยวกับการตัดจากปีเก่าขึ้นสู่ปีใหม่ ส่วนพระราชพิธีลดแฉัตรนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงสันนิษฐานว่าหมายถึงพระราชพิธีรดน้ำเดือน 5 แสดงว่าประเพณีสงกรานต์ของหลวงมีมาตั้งแต่ต้นสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ในสมัยก่อนไทยใช้จุลศักราช การขึ้นปีใหม่จึงเป็นการขึ้นจุลศักราชใหม่

คำว่า “สงกรานต์” มาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า การเคลื่อนที่ หรือการเคลื่อนย้าย หมายถึง การเคลื่อนย้ายของพระอาทิตย์จากราศีหนึ่งสู่อีกราศีหนึ่ง ตามความหมายในภาษาสันสกฤตสงกรานต์จึงเกิดขึ้นทุกเดือน ส่วนระยะเวลาที่คนไทยเรียกว่า “สงกรานต์” นั้น เป็นช่วงที่พระอาทิตย์เคลื่อนย้ายจากราศีมีนเข้าสู่ราศีเมษ นับว่าเป็นมหาสงกรานต์ เพราะเป็นวันและเวลาตั้งต้นปีใหม่ตามสุริยคติ ซึ่งถือปฏิบัติในอินเดีย อินเดียซึ่งนับถือศาสนาฮินดูมีประเพณีฉลองปีใหม่ซึ่งเรียกว่าดิวัลี(Diwali) ในฤดูใบไม้ผลิ เป็นเวลานานมาแล้วในสมัยโบราณไทยนับเดือนตามจันทรคติและฉลองการขึ้นปีใหม่ในเดือนอ้ายซึ่งตรงกับเดือนธันวาคม ประเพณีสงกรานต์จึงน่าจะเป็นประเพณีฉลองการขึ้นปีใหม่ที่ได้รับมาจากอินเดีย เนื่องจากเดือนเมษายนเป็นเวลา ที่คนไทยว่างจากการทำนาจึงเป็นการเหมาะสมสำหรับคนไทยที่จะฉลอง ปีใหม่ในช่วงเวลานั้นด้วย ในการฉลองการขึ้นปีใหม่อินเดียมีงานเรียกว่า โหลี(Holi) และมีตำนานเล่าถึงงานโหลีนี้น่าสนใจอธิบายความเป็นมาของการเล่นสาดน้ำสี ในงานฉลองโหลีนี้นคนอินเดียมีการเล่นสาดแป้งและน้ำสีใส่กัน คนไทยซึ่งนับถือพระพุทธศาสนามีประเพณีฉลองสงกรานต์ด้วยการทำบุญ รดน้ำและสาดน้ำเพื่อแสดงความกตัญญู และแสดงความปรารถนาดีต่อกัน นอกจากนี้ยังมีตำนานซึ่งอธิบายความเป็นมาของประเพณีสงกรานต์ ตลอดจนการทำนายเรื่องดินฟ้าอากาศ การผลิตพืชผลและเหตุการณ์บ้านเมืองด้วย

ประเพณีสงกรานต์เป็นการฉลองการขึ้นปีใหม่ตามสุริยคติแต่เนื่องจากยังนิยมนับวันทางจันทรคติกันอยู่ ช่วงเวลาฉลองสงกรานต์ในแต่ละท้องถิ่นจึงอาจไม่ตรงกันทีเดียว โดยปกติอยู่ระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน ในล้านนาบางปีสงกรานต์อาจอยู่ในช่วงวันที่ 14-16 เมษายน ในภาคกลางนิยมทำบุญตักบาตร ในวันที่ 13 เมษายน ถือเป็นวันมหาสงกรานต์คือเป็นวันที่พระอาทิตย์ก้าวเข้าสู่ราศีเมษ เป็นวันสิ้นปีเก่า วันที่ 14 เมษายนเป็นวันเนา คือวันที่เชื่อมต่อระหว่างปีเก่ากับปีใหม่ และวันที่ 15 เมษายน เป็นวันเถลิงศกขึ้นปีใหม่

ประเพณีสงกรานต์ นอกจากเป็นประเพณีการขึ้นปีใหม่ของไทยแล้วยังพบว่าประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวสทภาพพม่า ประเทศกัมพูชา ตลอดจนกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไทหลายกลุ่มก็มีประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีการขึ้นปีใหม่ด้วย เช่น ไทลื้อในเขตปกครองตนเองสิบสองพันนา และไทเหนือในเขตปกครองตนเองไตคง มณฑลยูนนานสาธารณรัฐประชาชนจีน ไทซิ่นและไทใหญ่ในสทภาพพม่า ไทพากะ ไทอ่าตองและไทคำตี้หรือไทคำตี้ในรัฐอัสสัมและรัฐอรุณาจัลประเทศ ประเทศอินเดียน่าสังเกตว่าสังคมที่มีประเพณีสงกรานต์ล้วนเป็นสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน (กระทรวงวัฒนธรรม, 2560)

ประเพณีสงกรานต์ในแต่ละท้องถิ่น

สงกรานต์ภาคเหนือ (สงกรานต์ล้านนา) หรือ “ประเพณีปีใหม่เมือง” อันโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ เริ่มตั้งแต่ “วันสังขารล่อง”(13 เม.ย.) ที่มีการทำความสะอาดบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล “วันเนา” หรือ “วันเนา”(14 เม.ย.) วันที่ห้ามใครด่าทอว่าร้ายเพราะจะทำให้โชคร้ายไปตลอดทั้งปี “วันพญาวัน” หรือ “วันเถลิงศก” (15 เม.ย.) วันนี้ชาวบ้านจะตื่นแต่เช้าทำบุญตักบาตรเข้าวัดฟังธรรม ก่อนจะไปรดน้ำดำหัวขอขมาญาติผู้ใหญ่ในช่วงบ่าย “วันปากปี”(16 เม.ย.) ชาวบ้านจะพากันไปรดน้ำเจ้าอาวาสตามวัดต่าง ๆ เพื่อขอขมาคารวะ และ “วันปากเดือน”(17 เม.ย.) เป็นวันที่ชาวบ้านส่งเคราะห์ต่าง ๆ ออกไปจากตัว เพื่อปิดฉากประเพณีสงกรานต์ล้านนา

สงกรานต์ภาคอีสาน นิยมจัดกันอย่างเรียบง่าย แต่ว่ามากไปด้วยความอบอุ่น โดยคนอีสานจะเรียกประเพณีสงกรานต์ว่า “บุญเดือนห้า” หรือ “ตรุษสงกรานต์” และจะถือฤกษ์ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 เวลาบ่าย 3 โมง เป็นเวลาเริ่มงานโดยพระสงฆ์จะตีกลองโหมเปิดศักราช จากนั้นญาติโยมจะจัดเตรียมน้ำอบหาบไปรวมกันที่ศาลาวัดเพื่อสรงน้ำพระพุทธรูป แล้วต่อด้วยการรดน้ำดำหัว ปู่ ย่า ตา ยาย และญาติผู้ใหญ่เพื่อขอขมาลาโทษจากนั้นก็จะเป็นการเล่นสาดน้ำสงกรานต์กันอย่างสนุกสนาน

สงกรานต์ภาคใต้ ตามความเชื่อของประเพณีสงกรานต์แบบดั้งเดิมที่ภาคใต้แล้ว สงกรานต์เป็นช่วงเวลาแห่งการผลัดเปลี่ยนเทวดาผู้รักษาดวงชะตาบ้านเมือง พวกเขาจึงถือเอาวันแรกของสงกรานต์(13 เม.ย.) เป็น “วันส่งเจ้าเมืองเก่า” โดยจะทำพิธีสะเดาะเคราะห์สิ่งไม่ดีออกไป ส่วน “วันว่าง”(14 เม.ย.) ชาวนครจะไปทำบุญตักบาตรที่วัด และสรงน้ำพระพุทธรูป และวันสุดท้ายเป็น “วันรับเจ้าเมืองใหม่”(15 เม.ย.) จะทำพิธีต้อนรับเทวดาองค์ใหม่ด้วยการแต่งองค์ทรงเครื่องอย่างสวยงามส่งท้ายสงกรานต์ประเพณีสงกรานต์

สงกรานต์ภาคกลาง เริ่มขึ้นในวันที่ 13 เมษายน เป็นวัน “มหาสงกรานต์” วันที่ 14 เป็น “วันกลาง” หรือ “วันเนา” วันที่ 15 เป็น “วันเถลิงศก” ทั้ง 3 วันประชาชนจะประกอบพิธีทางศาสนา มีการทำบุญ ตักบาตร ปลอยนกปล่อยปลา การกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับ การสรงน้ำพระ การขนทรายเข้าวัด ก่อพระเจดีย์ทราย

ภาพที่ 1 ประเพณีสงกรานต์
(ที่มา : กระทรวงวัฒนธรรม, 2560)

ความเป็นมาของอำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร

อำเภอลานกระบือ เดิมมีชื่อว่าบ้านลานควาย เนื่องจากบริเวณวัดแก้วสุริย์ฉาย มีดินโป่งอุดมสมบูรณ์ จึงมีควายป่ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นลานขนาดใหญ่ เรียกกันสามัญว่าลานควาย เมื่อตั้งเป็นบ้านเรือนขึ้นเรียกกันว่า บ้านลานควาย ต่อมายกฐานะเป็นตำบลและเปลี่ยนชื่อเป็นตำบลลานกระบือเพราะคนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่บ้านลานควายเป็นชาวอีสาน การเรียกบ้านลานควายเมื่อเป็นภาษาอีสานจึงกลายเป็นอย่างอื่น

เพื่อความเหมาะสมจึงเปลี่ยนชื่อเป็นลานกระบือในที่สุด ตำบลลานกระบือเดิมขึ้นอยู่กับอำเภอพรานกระต่าย เมื่อ พ.ศ. 2520 ได้แยกและยกฐานะ เป็นกิ่งอำเภอลานกระบือมี 3 ตำบล คือ ตำบลลานกระบือ ตำบลหนองหลวง และตำบลช่องลม และยกฐานะจากกิ่งอำเภอ เป็นอำเภอลานกระบือ ในปี พ.ศ.2527 โดยเป็นหนึ่งในสิบเอ็ดอำเภอของจังหวัดกำแพงเพชร (สันติ อภัยราช, 2550)

อำเภอลานกระบือ มีประเพณีสำคัญ ได้แก่ 1.พิธีกว่นข้าวทิพย์ 2.การแห่พระเนื่องในวันสงกรานต์ 3.วันเข้าพรรษา 4.วันออกพรรษา 5.การบวช และ 6.การแต่งงาน โดยประเพณีแห่พระด้วยเกวียนเป็นประเพณีที่ขึ้นชื่อของคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดในช่วงประเพณีสงกรานต์

ภาพที่ 2 ประเพณีสงกรานต์ ในจังหวัดกำแพงเพชร
(ที่มา : สันติ อภัยราช, 2550)

ประเพณีการแห่พระด้วยเกวียน ในอำเภอลานกระบือ

ประเพณีการแห่พระลานกระบือ ที่เรียกว่า “แห่พระ” เนื่องมาจากการประชาชนได้อัญเชิญพระพุทธรูปและนิมนต์พระสงฆ์ขึ้นล้อเกวียนแห่ไปตามหมู่บ้าน เพื่อให้ประชาชนได้สรงน้ำในวันสงกรานต์ ประเพณีการแห่พระลานกระบือเป็นประเพณีที่ชาวบ้านตำบลลานกระบือดั้งเดิมได้ปฏิบัติสืบทอดกันมานาน และมีอยู่ช่วงหนึ่งได้หายไปจนกระทั่งมีผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟัง สำนักงานเทศบาลตำบลลานกระบือจึงได้ฟื้นฟูประเพณีการแห่พระขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อปี พ.ศ. 2545 การจัดงานจะจัดในช่วงวันสงกรานต์ ระหว่างวันที่ 13 - 16 เมษายน ซึ่งแต่เดิมประชาชนในเขตเทศบาลตำบลลานกระบือ จัดการแห่พระเป็นเวลา 4 วัน ต่อมาลดลงเหลือ 2 วัน ปัจจุบันเหลือ 1 วัน โดยจัดในพิธีแห่พระในวันที่ 16 เมษายน เป็นประเพณีการเฉลิมฉลองวันขึ้นปีใหม่ที่ยึดถือปฏิบัติมาแต่โบราณ ช่วงวันสงกรานต์ จึงเป็นวันแห่งความเอื้ออาทร ความรักความผูกพันที่มีต่อกันทั้งในครอบครัว ชุมชน สังคม และ ศาสนา ดังนี้ คุณค่าต่อครอบครัวทำให้สมาชิกของครอบครัวได้มีโอกาสมาอยู่ร่วมกัน เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทิตา เช่น ช่วยกันทำความสะอาดบ้าน จัดบ้านใหม่ ช่วยกันทำขนมไว้ทำบุญและเลี้ยงลูกหลาน เช่น ข้าวต้มมัด แกงบวชฟักทอง ขนมเปียกปูน ฯลฯ จัดหาผ้าใหม่มอบให้คนรักนับถือ รดน้ำขอพรผู้ใหญ่ รวมทั้งแสดงความกตัญญู กตเวทิตาต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้คุณค่าต่อชุมชนทำให้เกิดความ สมัคสมานสามัคคีในชุมชน เช่น ส่งขนม / ของกินให้แก่กัน และกันร่วมกันทำบุญให้ทาน พบปะสังสรรค์สนุกสนานรื่นเริงร่วมกันคุณค่าต่อสังคมทำให้มีความเอื้ออาทรต่อบุคคลในสังคมและร่วมกันรักษาสิ่งแวดล้อม ด้วยการช่วยกันทำความสะอาดบ้านเรือน วัดวาอารามที่สาธารณะ และอาคารสถานที่ต่าง ๆ ในระหว่างวันที่ 13 - 16 เมษายน ของทุกปี ชาวอำเภอลานกระบือ

ทุกตำบลจะจัดประเพณีสงกรานต์ โดยมีกิจกรรมที่คล้าย ๆ กันคือ การทำบุญตักบาตร ปล่อยนกปล่อยปลา สรงน้ำพระ รดน้ำขอพรผู้ใหญ่ รดน้ำให้กัน และบางตำบลอาจมีกิจกรรมบันเทิงต่าง ๆ มากมาย โดยแต่ละกิจกรรมจะแฝงไว้ด้วยคุณค่าและแสดงออกถึงเอกลักษณ์ความเป็นไทย

ภาพที่ 3 ประเพณีแห่พระด้วยเกวียน อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร
(ที่มา : สันติ อภัยราช, 2550)

ซึ่งจากการศึกษาวิจัยด้านประวัติศาสตร์ลานกระบือ เชื่อว่าประเพณีแห่พระด้วยเกวียนนี้มีมา ไม่ต่ำกว่า 300 ปี เพราะมีหลักฐานการสร้างบ้านแปงเมืองของบรรพบุรุษ ที่บริเวณวัดแก้วสุริย์ฉาย อำเภอลานกระบือ ประเพณีแห่พระด้วยเกวียน เป็นภูมิปัญญาของชาวอำเภอลานกระบือ ที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน เนื่องจากในอดีตถนนหนทางในเขต อำเภอลานกระบือ ซึ่งเป็นชนบท การเดินทางไม่สะดวกเหมือนเช่นในปัจจุบัน ชาวบ้านต้องอาศัยเกวียนในการเดินทางติดต่อกัน ระหว่างอำเภอ และหมู่บ้าน และในช่วงเทศกาลสงกรานต์ จึงมีการแห่พระด้วยเกวียน ดังนั้นจึงจัดการแห่พระด้วยเกวียนขึ้นในช่วงสงกรานต์ขึ้น ซึ่งแสดงออกถึงความรัก ความสามัคคี ความร่วมมือร่วมใจของประชาชน โดยใช้ประเพณีเป็นตัวประสานให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขรักษาความเป็นไทย และประเพณีท้องถิ่นไว้ สืบชั่วลูกชั่วหลาน (อาทิตย์ สุวรรณโชติ, 2561)

จุดเด่นของประเพณีสงกรานต์และแห่พระด้วยเกวียน ที่มีผลต่อชื่อเสียงหรือเศรษฐกิจในกำแพงเพชร

ประเพณีสงกรานต์ของประชาชนภายในเขตเทศบาลตำบลลานกระบือ อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร ที่จัดงานสงกรานต์สืบต่อกันมาจนเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นประจำทุกปี ซึ่งการจัดงานวันสงกรานต์จะมีลักษณะเด่นและแตกต่างจากที่อื่น ๆ ก็คือ ประเพณีการแห่พระ จะทำกันในวันที่ 15 เมษายนของทุกปี กิจกรรมประเพณีสงกรานต์ที่ประชาชนในเขตเทศบาลได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา จากการสอบถามชาวบ้าน โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่ ในอำเภอลานกระบือ สามารถนำข้อมูลมาสรุปได้ดังนี้

ก่อนวันสงกรานต์ (วันที่ 12 เมษายน) พี่ น้องและญาติ ที่ไปทำงานที่อื่น จะเดินทางกลับบ้าน เพื่อมาทำบุญร่วมกัน เป็นการพบปะสังสรรค์และเล่นสาดน้ำกันตามประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ในวันนี้ มักจะเป็นการเตรียมความพร้อม เพื่อความเป็นสิริมงคลในการจะเริ่มต้นชีวิตวันขึ้นปีใหม่ไทยโบราณการเตรียมตัวในเรื่องต่าง ๆ เช่น การจัดเตรียมเสื้อผ้าซักกรีดให้สะอาด การจัดทำอาหารไปทำบุญ ส่วนใหญ่จะเป็นขนมสำหรับอาหารจะจัดเตรียมในช่วงเวลาเช้าของวันที่ 13 เมษายน วันที่ 13 - 15 เมษายน ช่วงเวลาเช้าทุกคนทุกครอบครัว ยิ้มแย้มแจ่มใส จิตใจเบิกบาน พวกกันไปทำบุญตักบาตร นำอาหารไปถวายพระที่วัดแก้วสุริย์ฉาย

ถือเป็นการสืบทอดและทำนุบำรุงพุทธศาสนา อีกทั้งช่วยกลมเกลียวจิตใจให้เป็นการรู้จักการให้ การเสียสละ โดยไม่มุ่งหวังสิ่งใดตอบแทน เมื่อทำบุญแล้วก็จะทำการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ หรือการทำบุญอุทิศเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณหรือญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว มีบางคนนำสัตว์น้ำไปปล่อยในสระน้ำของวัด เป็นการทำบุญเพื่อแสดงความกรุณาต่อสัตว์ เช่น การปล่อยปลา ผู้ที่ปล่อยปลาจะต้องจัดหามาเอง อาจซื้อจากตลาดสด หรือจับมาจากแอ่งและ หนองน้ำจากท้องทุ่งนาของตน ซึ่งในช่วงสงกรานต์เป็นหน้าแล้งอากาศร้อนจัด น้ำแห้งขอดปลาก็ตกลัก (ตกลัก หมายถึง ไม่มีที่ไปมีน้ำเหลืออยู่น้อยไม่สามารถไปที่อื่นได้) อีกไม่ช้าพอน้ำแห้งหมดปลาเหล่านั้น ก็จะต้องตาย ถ้าเป็นลูกปลาจะกินไม่ได้เนื้อได้หนังอะไรก็เลี้ยงไว้ในตุ่มเอาบุญ แล้วนำไปปล่อยในวันสงกรานต์ สำหรับผู้ที่ปล่อยเต่าหรือตะพาบ มีความเชื่อว่า หากปล่อยเต่าหรือตะพาบจะทำให้มีอายุจะยืนยาว จึงเกิดเป็นประเพณีปล่อยปลา และ ปล่อยนกด้วย

วันที่ 15 เมษายน หลังจากทำบุญตักบาตรในช่วงเช้าเสร็จแล้ว

เวลาประมาณ 09.00 น. ชาวบ้านในเขตเทศบาลตำบลลานกระบือ ประกอบด้วยบุคคลทุกเพศทุกวัย ต่างเดินทางไปรวมกันที่วัดแก้วสุริย์ฉาย ตำบลลานกระบือ เพื่อร่วมกิจกรรมการก่อเจดีย์ทราย มีทั้งผู้เชียร์ ผู้ชม และผู้เข้าแข่งขัน การแข่งขันมีเงินรางวัลจากสำนักงานเทศบาลตำบลลานกระบือเป็นเดิมพัน หลักเกณฑ์การแข่งขันกำหนดระยะเวลาแข่งขัน 1 ชั่วโมง โดยผู้เข้าร่วมแข่งขันแต่ละทีมจะต้องแต่งกายชุดพื้นบ้าน ผู้ชายสวมกางเกงขาก๊วย ผ้าขาวม้าคาดพุง ผู้หญิงนุ่งผ้าถุง เสื้อคอกระเช้า ดูแล้วสวยงาม แบบย้อนยุค อุปกรณ์ตกแต่งกองทรายประกอบด้วย พวงเต่าร้าง ธง สายรุ้งหรืออุปกรณ์อื่น ๆ เพื่อให้เกิดความสวยงาม ขณะที่เข้าแข่งขันต้องเป็นผู้จัดเตรียมหามาเอง เมื่อถึงเวลาแข่งขันคณะกรรมการจะให้สัญญาณโดยเป่านกหวีด ผู้เข้าแข่งขันต่างวิ่งไปตักทรายมาก่อให้เป็นกอง และตกแต่งให้สวยงามตามแบบที่ทีมกำหนด สำหรับทรายที่นำมาก่อเจดีย์ สำนักงานเทศบาลตำบลลานกระบือเป็นหน่วยงานที่จัดเตรียมไว้ให้ ซึ่งต่างจากสมัยโบราณที่ทุกคนต้องไปจัดหา และนำทรายไปก่อเป็นเจดีย์ที่วัด คนสมัยก่อนส่วนใหญ่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ในวัดดังนั้น เขาก็ถือว่าทรายอาจติดเท้าออกไป เมื่อถึงปีจึงควรจะขนทรายไปใช้คืน จุดประสงค์ก็เพื่อให้พระภิกษุได้ใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างหรือใช้ถมพื้นที่ต่อไป ปัจจุบันการก่อเจดีย์ อาจจะไม่เหลือเพียงรูปแบบ จึงอาจจะปรับเปลี่ยนไปทำบุญในรูปแบบอื่นแทนได้เวลาประมาณบ่ายโมงจะมีชาวบ้านในเขตเทศบาลตำบลลานกระบือแต่ละหมู่บ้าน มาพร้อมเพรียงกัน ณ บริเวณวัดแก้วสุริย์ฉาย ตำบลลานกระบือ ซึ่งชาวบ้านจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งจะจัดเตรียมอุปกรณ์ในการตกแต่งล้อเกวียนซึ่งจะจัดหามาเอง เช่น ก้านมะพร้าว ดอกไม้ ใบตอง ฯลฯ ประดับประดาให้เกิดความสวยงามเพื่อนำไปใช้ในพิธีการแห่พระ ในวันที่ 16 เมษายน ส่วนที่สองจะแข่งขันกีฬา กีฬาในแต่ละปีจะไม่เหมือนกัน กล่าวคือ บางปีแข่งขันพื้นบ้าน เช่น วิ่งกระสอบ บางปีแข่งขันฟุตบอล หากเป็นการแข่งขันฟุตบอลจะแข่งขันที่สนามโรงเรียนอนุบาลลานกระบือ ซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามเชิงวัดแก้วสุริย์ฉาย ขณะที่ชนะการแข่งขันจะได้รับรางวัลจากสำนักงานเทศบาลตำบลลานกระบือ ซึ่งในแต่ละปีเงินรางวัลจะไม่เท่ากันภาคกลางคืนมีการแสดงทางศิลปวัฒนธรรม เช่น การประกวดครอบคร้อวุ่น ประกวดร้องเพลงลูกทุ่ง ลิเก รำวงย้อนยุค ฯลฯ ซึ่งเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมให้ลูกหลานในท้องถิ่นได้มีโอกาสชม และร่วมกันอนุรักษ์ให้คงอยู่สืบไป โดยสำนักงานเทศบาลตำบลลานกระบือได้ตั้งงบประมาณอุดหนุนกิจกรรมดังกล่าวไว้เพื่อดำเนินการเป็นประจำทุกปี

วันที่ 16 เมษายน หลังจากทำบุญตักบาตรในช่วงเช้าเสร็จแล้ว

เวลาประมาณ 09.00 น. ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านในเขตเทศบาลตำบลลานกระบือ จะมารวมกันที่ขบวนล้อเกวียนของตนที่จัดตกแต่งไว้ ณ บริเวณวัดแก้วสุริย์ฉาย ตำบลลานกระบือ อีกครั้งหนึ่งวันนี้จะเป็นวันที่ทุกคนมีความสุขสนานรื่นเริงกันเต็มที่ เนื่องจากเป็นวันสุดท้ายของประเพณีสงกรานต์ ผู้ที่มาร่วมขบวนแต่ละหมู่บ้านจะจัดเตรียมมโหรีบรรเลง เพื่อให้เกิดความสนุกสนาน เช่น แคนววง ประยุกต์

เครื่องขยายเสียงเปิดเพลงจังหวะเร้าใจ ทุกคนภายในบริเวณงานจะร้องรำ และเล่นสาดน้ำกันอย่าง มีความสุข จากนั้นก็จะเริ่มจัดขบวนเพื่อทำพิธีแห่พระ โดยจัดขบวนเรียงลำดับ ดังนี้

ขบวนแรก อัญเชิญพระพุทธรูป และรูปหล่อหลวงพ่อกลับ หลวงพ่อขำ ขึ้นไปประดิษฐานบนล้อเกวียน ซึ่งหลวงพ่อกลับ หลวงพ่อขำเป็นอดีตพระเกจิอาจารย์ที่ชาวอำเภอลานกระบือเคารพนับถือ

ขบวนต่อมา เป็นล้อเกวียนที่แต่ละหมู่บ้านจัดตกแต่งไว้อย่างสวยงาม ด้านหน้าของล้อเกวียน แต่ละเล่ม จะอัญเชิญพระพุทธรูป จำนวน 1 องค์ ขึ้นน้ำมนต์ 3 ลูก พระภิกษุ สามเณร เล่มละ 4 - 5 รูป ก่อนออกจากวัด จะทำพิธีจุดธูปเทียน พร้อมด้วยดอกไม้ บูชาพระรัตนตรัย ทายกอาราธนาพระปริตร จากนั้นนิมนต์พระภิกษุ สามเณรขึ้นล้อเกวียน สวดมนต์ให้พร พร้อมประพรมน้ำมนต์แก่ประชาชนที่มารอสงฆ์น้ำพระ ระหว่างทาง ในแต่ละหมู่บ้านของเขตเทศบาลตำบลลานกระบือ จุดประสงค์เพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่ผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้ที่ไม่มีโอกาสเดินทางไปสงฆ์น้ำพระที่วัด หลังจากเดินทางไปครบทุกหมู่บ้าน โดยพระภิกษุสงฆ์ สามเณรจะกลับมา ฉันทตอาหารเพลที่วัดแก้วสุริย์ฉายเวลาประมาณ 13.00 น. ประชาชนในเขตเทศบาลตำบลลานกระบือและ หมู่บ้านใกล้เคียงมาร่วมสงฆ์น้ำพระพุทธรูป รูปหล่อหลวงพ่อกลับ หลวงพ่อขำ และพระภิกษุ สามเณร พร้อมกับถวายสบงให้พระภิกษุ สามเณร เรียกว่า “ผ้าอาบน้ำฝน” เพื่อแสดงความเคารพต่อปูชนียบุคคล ที่ดำรงสืบทอดพระพุทธศาสนา และเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวเมื่อเสร็จพิธีสงฆ์น้ำพระแล้ว จะทำพิธีรดน้ำขอพรจากผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน เพื่อเป็นการแสดงความเคารพและความกตัญญูทเวที่ต่อผู้มี พระคุณ โดยเฉพาะผู้มีอาวุโสวัยน้อยพึงปฏิบัติต่อผู้มีอาวุโสมากบางครอบครัวมีลูกหลานจำนวนมาก ก็จะทำพิธี รดน้ำขอพรพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย โดยจะมีเพื่อนบ้านมาร่วมงานด้วย ซึ่งลูกหลานจะมีอาหารเลี้ยงรับรองแขก ผู้มาร่วมงาน มีการร้องรำ และแห่ไปรดน้ำขอพรผู้เฒ่าผู้แก่ที่ลูกหลานจัดให้ในบ้านอื่น ๆ ไป มีบางรายเมื่อเสร็จ พิธีรดน้ำขอพรพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย บ้านสุดท้ายกลับบ้านตนเองไม่ถูก ต้องมีเพื่อนบ้านพาไปส่งถึงบ้าน (สันติ อภัยราช, 2550)

ภาพที่ 4 บรรยากาศประเพณีแห่พระด้วยเกวียน อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร
(ที่มา : อาทิตย์ สุวรรณโชติ, 2561)

สาระสำคัญที่ได้จากประเพณีการแห่พระอำเภอลานกระบือ เนื่องในประเพณีวันสงกรานต์

1. คุณค่าต่อสังคม เป็นกิจกรรมที่คนในท้องถิ่นได้มีโอกาสมาร่วมกัน ร่วมกันสืบสานประเพณี การแห่พระอำเภอลานกระบือ เนื่องในประเพณีวันสงกรานต์ซึ่งเคยปฏิบัติกันมาสืบต่อกันมา มีการทำงาน ร่วมกัน มีการช่วยเหลือและแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ ก่อให้เกิดความรักความสามัคคีในหมู่คณะ ประกอบกับ

ประเพณีสงกรานต์ เป็นการสืบทอดประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน มีความหมายและมีคุณค่าต่อสังคมเป็นอย่างดี เป็นที่รู้จักของคนทั่วโลก ในขณะที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม นำพาคุณค่าของวันสงกรานต์ให้ถอยห่างออกไปจากความดั้งเดิมแบบเดิม เราจึงควรหันกลับมาปกป้องความงดงามแห่งประเพณีนี้อย่างเข้มแข็งและจริงจัง และควรที่จะช่วยกันอนุรักษ์และสืบสานขนบธรรมเนียมประเพณีที่งดงามของไทยอย่าให้เบี่ยงเบนจนไม่เหลือความงดงามและคุณค่าของวัฒนธรรมไทย

2. เป็นกิจกรรมที่ฟื้นฟู และอนุรักษ์ประเพณี อันมีลักษณะเด่นแตกต่างจากที่อื่น ๆ ให้คงอยู่เคียงคู่กับอำเภอลานกระบือสืบไป

3. คุณค่าต่อศาสนา กล่าวคือ พระพุทธรูป รูปหล่อพระสงฆ์ พระสงฆ์และสามเณร เป็นตัวแทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพิธีการแห่พระ ประชาชนในท้องถิ่นในฐานะพุทธศาสนิกชน ได้มีโอกาสสรงน้ำพระ การทำบุญให้ทาน ซึ่งเป็นการเกื้อกูลสูงสุดของมนุษย์ชาติและการถือศีลปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นเหตุแห่งความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต และสามารถสืบทอดพระพุทธศาสนามาได้จนถึงปัจจุบัน

แนวทางในการอนุรักษ์และส่งเสริมประเพณีสงกรานต์และประเพณีแห่พระด้วยเกวียน

ข้อควรปฏิบัติในวันสงกรานต์ ก่อนวันสงกรานต์ มักจะเป็นการเตรียมความพร้อม เพื่อความเป็นสิริมงคลในการเริ่มต้นชีวิตวันขึ้นปีใหม่ การเตรียมตัวในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำความสะดวกสบาย การจัดทำอาหารไปทำบุญจะทำให้เรารู้สึกสดชื่นมีความหวัง และรอคอยด้วยความสุข การได้ทำความสะดวกบ้าน ก็เหมือนการได้ฝึกชำระจิตใจล่วงหน้าไปในตัวช่วงวันสงกรานต์มาถึง จะเป็นเวลาที่ทุกคนยิ้มแย้มแจ่มใสจิตใจเบิกบาน ซึ่งกิจกรรมควรปฏิบัติ ได้แก่ 1.ทำบุญตักบาตร 2.ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ หรือการทำบุญอัฐิ 3.การสรงน้ำพระ 4.การปล่อยนก ปล่อยปลา 5.การก่อเจดีย์ทราย 6.การตักน้ำขอพรผู้ใหญ่ 7.ส่งเสริมการละเล่นพื้นบ้าน 8.เล่นน้ำสงกรานต์อย่างสุภาพ

สิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติในวันสงกรานต์ ไม่ควรรดด้วยน้ำสกปรกหรือน้ำแข็ง ไม่ควรสาดหรือเล่นน้ำขณะที่รถวิ่งหรือเล่นน้ำอย่างรุนแรง ไม่ควรลวนลามเพศตรงข้าม ไม่ควรเล่นด้วยแป้งหรือสี ไม่ดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ และไม่ใช้ท่อพีวีซีฉีดน้ำ

ในส่วนของการอนุรักษ์และส่งเสริมประเพณีแห่พระด้วยเกวียน ควรมีการมีการประชาสัมพันธ์ในพื้นที่และอำเภอใกล้เคียงเพิ่มขึ้น เนื่องจากยังคงเป็นประเพณีที่พื้่นงากลับมาฟื้นฟู และเพิ่มกิจกรรมการแสดงเพื่อเป็นการกระตุ้นการท่องเที่ยวและสามารถเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน

บทสรุป

ประเพณีแห่พระด้วยเกวียน เป็นประเพณีที่จัดในช่วงประเพณีสงกรานต์ ในอำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งมีมาอย่างยาวนานกว่า 300 ปี ที่สะท้อนวิถีชีวิตและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และยังคงอนุรักษ์ความเป็นไทย อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ประเพณีสงกรานต์ควบคู่กันไปด้วย หากใครได้มีโอกาสแวะเยี่ยมชมจังหวัดกำแพงเพชร ก็ควรหาโอกาสมาร่วมงานประเพณีแห่พระด้วยเกวียน ซึ่งเป็นประเพณีที่เรียบง่ายและสะท้อนการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

บรรณานุกรม

- กระทรวงวัฒนธรรม. (2560). **ประเพณีสงกรานต์ กระทรวงวัฒนธรรม**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: https://www.m-culture.go.th/th/article_view.php?nid=8810. [2561, มีนาคม 1].
- สันติ อภัยราช. (2550). **ประวัติความเป็นมาอำเภอลานกระบือ**. สภาวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร.
- อาทิตย์ สุวรรณโชติ. (2561). **ประเพณีแห่พระด้วยเกวียน เทศกาลสงกรานต์-ลานกระบือ จ.กำแพงเพชร**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: https://www.khaosod.co.th/amulets/news_963801. [2561, เมษายน 14].

โป่งขาม เมืองกำแพงเพชร

พิมพ์นารา บรรจง
อาจารย์, สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
วณัฐนันท์ นุชนารถ
อาจารย์, สาขาวิชาวิจิตรศิลป์และประยุกต์ศิลป์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
ศุภโชคชัย นันทศรี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
วิษณุเดช นันไชยแก้ว
อาจารย์, สาขาวิชาการเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์และของที่ระลึก กรณีศึกษา โป่งขาม เมืองกำแพงเพชร โป่งขาม หรือ แก้วโป่งขาม เป็นแร่ตระกูลควอตซ์ (Quartz) เป็นแร่รัตนชาติ มีค่าความแข็งอยู่ในอันดับที่ 7 ตามมาตราความแข็งของโมส์ (Moh's scale of hardness) ลักษณะของแก้วโป่งขามมีตั้งแต่โปร่งใสไปจนถึงทึบแสงและมีสีที่หลากหลาย แก้วโป่งขาม ถือเป็นหินแก้วใสตามธรรมชาติ ก่อตัวขึ้นเป็นผลึกอยู่ใต้ดินหรือในถ้ำที่มีความเย็น ซึ่งสามารถเติบโตขึ้นได้คล้ายกับต้นไม้และจะทอหุ้มสิ่งแปลกปลอมที่อยู่ใกล้ทำให้เกิดรูปร่างที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละชิ้น ทั้งนี้คำว่า “โป่ง” หมายถึงความกลวงใสซึ่งหรือลักษณะโปร่งใส และคำว่า “ขาม” หมายถึงความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อของคนโบราณที่ถือว่า “แก้วโป่งขาม” เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถคุ้มภัยให้คุณในทางดี สามารถดูดซับพลังงานจากธรรมชาติได้ และยังสามารถแสดงพลังงานออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งนี้ โป่งขามสามารถแบ่งออกได้เป็นหลายประเภทตามลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏในรูปแบบของแก้วโป่งขามแต่ละชนิด

คำสำคัญ : โป่งขาม, แก้วโป่งขามกำแพงเพชร

แก้วโป่งขามกับความเชื่อ

หากเอ่ยถึงคำว่า “อัญมณี” หลายคนอาจจะนึกถึงเครื่องประดับที่สวยงาม ล้ำค่า จนใคร ๆ ก็คิดอยากมีไว้ครอบครอง อัญมณีล้ำค่าเหล่านั้นมีมากมายหลายชนิดเหลือเกิน ใครเลยจะรู้ว่ามันเป็นเพียงหินแร่ที่มาจากทรัพยากรใต้พิภพ หากแต่มันเป็นหินแร่ที่มีค่า และแน่นอนเมื่อนำมาเจียรระโนแล้วจะต้องมีลักษณะที่สวยงาม คงทน และมีราคา

“แก้วโป่งขาม” เป็นหินแก้วตระกูลแร่ควอตซ์ (Quartz) หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “แร่เขี้ยวหนุมาน” โดยตามมาตราความแข็งของโมส์ (Moh's scale of hardness) ควอตซ์มีค่าความแข็งอยู่ในอันดับที่ 7 (ความแข็งมี 10 อันดับ เพชร แข็งที่สุด คือ อันดับ 10) โดยลักษณะของควอตซ์จะมีความโปร่งใสไปจนถึงทึบแสง และมีมายหลายสี ควอตซ์จึงจัดเป็นรัตนชาติตระกูลใหญ่ตระกูลหนึ่ง และหลายพื้นที่ในประเทศไทยพบควอตซ์หลายชนิด แต่ชนิดที่นำมาทำแก้วโป่งขามนั้น พบมากที่ อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

“แก้ว” ตามความหมายโดยทั่วไป หมายถึง หินใสแลลอดเข้าไปข้างในได้

“โป่ง” หมายถึง ลักษณะของสิ่งที่พองด้วยลม หรือแก๊ส เช่น ดินโป่ง (ดินที่มีแก๊ส) เป็นต้น

“ขาม” เป็นภาษาถิ่น หมายถึง อยู่อย่างคงกระพัน

“แก้วโป่งข่าม” จึงมีความหมาย คือ หินใสที่มองเล็ดลอดเข้าไปข้างในและมีความอยู่ยงคงกระพัน โดยเกิดจากการผุดขึ้นมาจากช่องดิน

แก้วโป่งข่าม เป็นอัญมณีศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของอำเภอเถินมาช้านาน เชื่อกันว่าสามารถคุ้มภัยให้คุณในทางที่ดี อีกทั้ง อำเภอเถินยังมีแหล่งกำเนิด (ชุมแก้ว) ที่ชาวบ้านเชื่อกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ “ดอยโป่งหลวง” บ้านนาบ้านไร่ หมู่ที่ 5 ตำบลแม่ถอด มีการขุดพบโป่งข่ามยักษ์ เมื่อวันที่ 3 มกราคม 2545 ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในเจดีย์ วัดบ้านนาบ้านไร่ เป็นองค์พระเจ้าแก้วโป่งข่ามที่องค์ใหญ่ที่สุดในโลก โดยสูง 99 เซนติเมตร วัตถุประสงค์ 66 เซนติเมตร น้ำหนัก 1,000 กิโลกรัม อันเป็นที่เคารพบูชาของชาวบ้าน

แน่นอนว่า เมื่อมีแหล่งกำเนิดอยู่ใกล้ชุมชน ต้องเกิดอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ ชาวบ้านจึงได้ขุดเอาหินแก้วโป่งข่ามจากแหล่งแก้วศักดิ์สิทธิ์นี้นำมาเจียรระโน โดยอาศัยประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมา ก่อให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์สร้างรายได้แก่คนในชุมชนจนกลายเป็นอุตสาหกรรมประจำหมู่บ้าน เมื่อหน่วยงานภาครัฐเล็งเห็นถึงศักยภาพของคนในชุมชน จึงได้ให้การสนับสนุน ทำให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ OTOP ของกลุ่มเจียรระโนแก้วโป่งข่าม ตำบลแม่ถอด โดยมีผลิตภัณฑ์เครื่องประดับ ทั้งแหวน ล็อกเก็ต กำไลข้อมือ จี้สร้อย รวมไปถึงการแกะสลักพระพุทธรูป ซึ่งถือเป็นความมีสิริมงคลและความขลัง (ศักดิ์ศรี บุญรังศรี, 2561)

ประเภทแก้วโป่งข่ามต่าง ๆ

แก้วโป่งข่ามเมื่ออยู่ภายใต้ผิวดินจะสามารถดูดซับพลังงานจากธรรมชาติได้ ตลอดจนแสดงพลังงานออกมาในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปจนคนโบราณสังเกตเห็น และกำหนดชื่อเรียกขานแก้วแบบนั้น ๆ ตามลักษณะ และรูปแบบพลังงานที่แสดงออกมาเพื่อสะดวกแก่การจดจำ และใช้สอย จึงจะขอยกตัวอย่างดังต่อไปนี้ (ศักดิ์ศรี บุญรังศรี, 2561)

1. แก้วชนเหล็ก เป็นแก้วโป่งข่ามที่มีความนิ่มอย่างแพร่หลายในหมู่โป่งข่ามด้วยกันอาจจะเป็นเพราะมีการนำไปสร้างเป็นภาพยนตร์ เรื่องแก้วชนเหล็ก จึงทำให้ผู้คนคุ้นหูกับคำว่า แก้วชนเหล็ก ก็เป็นไปได้อย่างรวดเร็ว ในบรรดาแก้วชนเหล็กนั้นก็แยกออกเป็นสองแบบ คือ

1.1. แก้วชนเหล็กใส เนื้อแก้วจะเป็นแก้วที่น้ำใส ภายในมีเส้นแร่ปรากฏอยู่ มีขนาดไม่เกินเส้นผม บางคติความเชื่อกล่าวกันว่า เส้นขนสีดำที่อยู่ภายในเม็ดแก้วคือ "เหล็กไหล" ในทางวิทยาศาสตร์ระบุว่า เส้นขนในแก้วชนิดนี้เป็นแร่รูไทล์ (Rutile) ธาตุติตาเนียม (Titanium) ซึ่งเป็นแร่ประเภทโลหะที่มีราคาแพงให้สรรพคุณในเรื่องของอยู่ยงคงกระพัน ช่วยคุ้มครองป้องกันภูตผีปีศาจ และยังให้โชคลาภอีกด้วย

1.2 แก้วชนเหล็กตัน แก้วโป่งข่ามชนิดนี้ จะมีเส้นขนสีดำลักษณะเดียวกันกับแก้วชนเหล็กใส เส้นขนจะใหญ่และหยาบกว่า เนื้อแก้วเป็นสีขาวขุ่นหรือสีเทา แก้วชนเหล็กตันสามารถทำได้ง่ายกว่าแก้วชนเหล็กใส ช่วยในเรื่องของโชคลาภ เหมาะสำหรับผู้ที่ต้องเดินทางติดต่อค้าขายและต้องการประสบความสำเร็จก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ดังภาพที่ 1 และภาพที่ 2

ภาพที่ 1 แก้วชนเหล็กใส

ภาพที่ 2 ชนเหล็กตัน

2. แก้วเข้าแก้ว นับได้ว่าเป็นแก้วที่แปลกประหลาด ค่อนข้างจะเป็นที่นิยมอย่างสูงในหมู่นักสะสม ไปงข้ามราคาก็ค่อนข้างที่จะสูงกว่าไปงข้ามชนิดอื่นและเป็นแก้วที่หาได้ยากลักษณะของแก้วชนิดนี้เมื่อยังไม่ได้ทำการเจียรระโน ตอนยังเป็นหน่อแก้วอยู่นั้นจะมองเห็นมีหน่อแก้วลึ้มเล็ก ๆ ปรากฏอยู่ข้างในหน่อแก้ว อาจจะมีลึ้มเดียวหรือเป็นกลุ่มงอกขึ้นอยู่ภายในหน่อแก้วใหญ่ โดยแทงทะลุจากภายนอกด้านใดด้านหนึ่งเข้าไป ภายใน หรืออาจจะเป็นหน่อแก้วซ่อนอยู่ภายในหน่อแก้วใหญ่เชื่อกันว่าแก้วเข้าแก้วเป็นแก้วที่มีพลังสูง ซึ่งผู้ที่เป็นเจ้าของอาจจะสัมผัสได้ถึงขุมพลังเร้นลับเหล่านั้น หากผู้ที่ได้ครอบครองปฏิบัติดีต่อแก้ว ย่อมที่จะได้รับผลดีตอบแทนอย่างคาดไม่ถึงว่ากันว่าแก้วเข้าแก้วให้คุณทางด้าน อำนาจ, วาสนา, เสริมบารมี ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แก้วเข้าแก้ว

3. แก้วทรายคำ มีลักษณะเด่นคือ เมื่อนำมาเจียรระโนทำหัวแหวนแล้ว ด้านบนของแก้วจะมีลักษณะใส ด้านล่างหรือพื้นแก้วจะมีแร่คล้ายๆเม็ดทรายเรียงรายอยู่เต็มพื้นแก้ว โดยทั่วไปแล้วจะมีหลายสี แต่ที่นิยมกันจะมี สีแดง สีส้ม สีทอง ซึ่งก็มีความเชื่อตามสีของเม็ดทรายแตกต่างกันไป เช่น สีส้มสีแดง ให้คุณทางด้าน ป้องกันโรคร้าย ส่งเสริมสุขภาพของผู้ครอบครอง สีทองให้คุณทางด้าน โชคลาภเงินทอง มั่งมีศรีสุข ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 แก้วทรายคำ

4. แก้วแร นี้เป็นแก้วที่ส่งผลในการค้าชูสำหรับผู้ที่ทำธุรกิจค้าขาย เป็นแก้วที่จะเหนี่ยวนำให้เกิดความคิด หรือภูมิปัญญาอันเป็นที่มาของโภคทรัพย์ ซึ่งอาจเปรียบเสมือนแก้วจินตามณี อันหมายถึงพระนางจินดา (พระสุรัสวดี) เทวีแห่งปัญญานั้นเองผู้ที่ครอบครองแก้วแรมักจะเกิดญาณทัศนะบางอย่าง ที่ทำให้สามารถหยั่งลึกได้ในลู่ทางของทรัพย์ หรือก่อให้เกิดจินตนาการเชิงศิลปะ อีกทั้งบังเกิดโชคลาภอันเป็นที่มาของทรัพย์อีกด้วย โดยจะแบ่งออกเป็น

4.1 ปรกกายแร ถ้าในแก้วมีเส้นแพรแก้ว ในลักษณะคว้นแพรแก้วมักจะพบในแก้วสีฟ้าคว้น แพรแก้วตัวคว้นอยู่ข้างในและมีประกายแรติดอยู่กับเส้นแพรแก้วด้วยทำให้เกิดวาวแววเหลือบบนผิวแก้ว

4.2 แร่สาด อีกแบบหนึ่งที่เส้นแพรแก้วอยู่ลักษณะโค้งเว้าลงกันแก้ว ประกายแรกหลังได้ แร่สาดกลิ้งไปกลิ้งมาบนหน้าแก้ว แบบนี้เรียกว่าแร่สาด

4.3 แร่ใน แร่เหลือบ ยังมีแก้วแบบพิเศษอีกแบบหนึ่งที่มีความแวววาวและวาวสีพิเศษในเนื้อแก้ว มองๆดูเหมือนแก้วเนื้อใสธรรมดา บางทีก็เห็นเหลือบสีขึ้นมาโดยมองจากแต่ละมุมไม่เหมือนกัน แบบนี้เป็นลักษณะของแก้วแร่ใน แบบ น้ำแก้วน้ำใส วาวแรกที่สะท้อนกันเองในแก้วตั้งน้ำและน้ำมันรวมกัน สีที่เจือจางอยู่ มุมใดมุมหนึ่งของแก้ว สามารถทอสีขึ้นมาโดยวาวสีเล่นกับวาวแก้วจึงเรียกกันว่าแก้วแร่ใน สมัยโบราณ คนที่เล่นสะสมโป่งข้าม แก้วชนิดนี้มีราคาดีมากเพราะเป็นการเล่นด้วยน้ำใสของแก้วอีกทั้งยังแร่เหลือบสี ประหลาดที่เราสามารถเห็นจากข้างใดข้างหนึ่ง แก้วชนิดนี้ถือว่าเป็นแก้วที่หายากมาก ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 แก้วแร่

5. แก้วประภาพรหมอกมุงเมือง เป็นโป่งข้ามประเภทที่มีเนื้อภายในแก้วมีลักษณะเป็นลายสีขาวขาวขุ่น หนาที่บเหมือนกับเมฆหมอก หมอกมุงเมืองบางเม็ดสีเหมือนตอนฝนใกล้จะตกคือจะออกครึ้มๆ บางเม็ดก็เป็น สีหมอกเหมือนตอนที่วันท้องฟ้าแจ่มใสคือมีสีหมอกใสหรือหมอกอมฟ้า บางครั้งจะเป็นเพียงริ้วบาง ๆ แทรกด้วย สีฟ้าอ่อน หรือมีลักษณะเหมือนกับคว้นไฟขาวๆก็ได้ มีความเชื่อกันว่า หากใครได้ครอบครองแก้วหมอกมุงเมือง จะส่งผลให้เกิดความชุ่มเย็นกับตัวเองและครอบครัว และยังส่งผลในด้านทรัพย์สินเงินทองให้บริบูรณ์อีกด้วย ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 แก้วประภาพรหมอกมุงเมือง

6. แก้ววิตุลสีน้ำผึ้ง ลักษณะทั่วไป น้ำแก้วจะมีหลายลักษณะ คือ ประภทน้ำใสจะมีสีเหลือง โดยทั่วไปแล้วจะมีน้อยมากที่จะพบสีเหลืองใสจริง ๆ มักจะมีสีขุ่นเหลืองเสียมากกว่า จะไม่ขุ่นมากนัก สีเหลืองขุ่นมีหลายลักษณะหลายประกอบอาจจะมีการเกิดขึ้น เป็นริ้ว หรืออาจจะเป็นวงๆ คล้ายๆ กับ แก้วตาเสือ อาจจะมีสีภายในเม็ดเดียวกัน เช่นสีขาว สีดำ สีเหลือง ซึ่งเป็นลักษณะที่หายากมาก แก้ววิตุลสีน้ำผึ้งเราจะเปรียบเทียบกับสีได้จากสีของน้ำผึ้ง คือ จะไม่ออกสีเหลืองมากนัก แต่จะออกสีเหลืองอมส้มผสมอยู่ คุณสมบัติของแก้ววิตุลสีน้ำผึ้ง หากผู้ใดที่ได้ครอบครองนำมาเป็นขวัญถุง หัวแหวนหรือจี้ เครื่องประดับต่าง ๆ จะทำให้เกิดโชคลาภทวีคูณ เกิดความชุ่มเย็นมีชื่อเสียงและอำนาจ การค้าขาย การติดต่อ และยังแคล้วคลาดอีกด้วย ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 แก้ววิตุลสีน้ำผึ้ง

7. แก้วพิรุณแสนห้า เป็นแก้วที่มีลักษณะเด่นของลวดลายเป็นสายฝน พุ่งลงมาจากด้านบนสู่ด้านล่าง ซึ่งคล้ายกับฝนที่ตกลงมาเป็นริ้วๆ มีความเชื่อกันว่า แก้วพิรุณแสนห้านี้ สามารถคุ้มครองผู้ที่เป็นเจ้าของ จะสามารถแคล้วคลาดจากอันตรายทั้งปวง ทำให้ทรัพย์สินงอกเงย อีกทั้งยังทำให้เกิดความเจริญและสามารถพลิกฟื้นชะตาให้ดีขึ้นได้ เปรียบได้กับสายฝน ที่สามารถให้ความชุ่มชื้นและพลิกแผ่นดินให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ เจริญงอกงาม แก้วสรรพสิ่งทั้งหลายได้ ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 แก้วพิรุณแสนห้า

8. แก้วปวก คำว่า ปวก เป็นภาษาเหนือที่แปลว่า ต่อม้ำหรือฟองน้ำ แสดงถึงสิ่งที่มีลักษณะฟูขึ้นมาเหมือนต้นไม้, ใบหญ้า, ตะไคร่น้ำ, ปะการังหรือสาหร่าย จะเรียกรวมกันว่าปวก แก้วปวกมีหลายวรรณะเรียกชื่อตามลักษณะ เช่น ปวกเขียว, ปวกแดง, ปวกชมพู, ปวกเงิน, ปวกครึ่ง, ปวกลอย, ปวกทราย ฯลฯ คุณสมบัติตามความเชื่อ ถือว่าให้คุณในการทำมาค้าขาย เสน่ห์เมตตามหานิยม สำหรับเวลาไปติดต่อประสานงาน ทำให้ดำเนินการต่าง ๆ ราบรื่น แคล้วคลาดภัยอันตราย ดังภาพที่ 9

ภาพที่ 9 แก้วปวก

9. แก้วสามกษัตริย์ แก้วที่เกิดจากการรวมกันของแก้วต่างสกุลในผลึกเดียว เช่น แก้วปวก แก้วทราย แก้วขนเหล็ก เป็นต้น ถือว่าเป็นแก้วที่รวมเอาสิ่งเป็นมงคลไว้ด้วยกัน มีคุณในการเสริมชะตาบารมี ให้โชคลาภ บันดาลความเจริญรุ่งเรืองแก่ผู้ถือครอง เป็นแก้วซึ่งนับว่าเป็นที่ต้องการสูง เนื่องจากใช้ได้กับทุกวันเกิด ทุกราศี และรวมเอาคุณของแก้วต่างๆ ไว้ด้วยกัน เป็นพลังทวีคูณที่จะส่งเสริมในแก้วดวงนั้น การจำแนกแก้วสามกษัตริย์ หลักๆ จะมีแบ่งเป็น ๒ แบบ คือ แก้วสามกษัตริย์ ที่เกิดจากการสหชาติ (รวม) ของแก้วต่างสกุลกัน เช่น แก้วปวก, แก้วขนเหล็ก, แก้วเข้าแก้ว เป็นต้น ซึ่งจะเป็นแก้วสามกษัตริย์ที่หายาก และมีค่าสูงอีกประเภทหนึ่ง คือ แก้วสามกษัตริย์ที่เกิดจากการสหชาติ ของแก้วประเภทปวก หรือกาบ ซึ่งอยู่ในสกุลเดียวกัน แต่ต่างวรรณะกัน เช่น ประกอบด้วยปวกเขียว, ปวกทอง, ปวกแดง หรือ กาบเงิน กาบทอง กาบแดง เป็นต้น หรือเรียกอีกอย่างว่า แก้ววรรณสาม ดังภาพที่ 10

ภาพที่ 10 แก้วสามกษัตริย์

10. แก้วนางขวัญ หรือ แก้วจอมขวัญ เป็นแก้วอีกชนิดหนึ่งที่ทำได้ยากมาก มีสีพื้นเป็นสีม่วงอ่อนๆ จนถึงสีม่วงเข้ม (ซึ่งทำได้ยากมาก) สีม่วงนี้จะคล้ายสีม่วงดอกตะแบก หรือม่วงไวโอลิต หลายคนเข้าใจว่าจะเหมือนกับอเมทิส (Amethyst) ของประเทศทางตะวันตก แต่แก้วนางขวัญเมื่อทดสอบแล้ว จะมีเนื้อแข็งกว่ามาก คุณวิเศษของแก้วนางขวัญนี้ ดีไปในทางด้านจิตและการนั่งสมาธิ อีกทั้งยังทำให้ผู้ที่ครอบครองมีความเจริญรุ่งเรือง มีชื่อเสียง เป็นยอดในด้านเมตตามหานิยม ส่งเสริมความรักและวาสนา

ในสมัยโบราณ แก้วชนิดนี้ถือได้ว่าสูงค่ามาก ดังที่ว่า "มีค่าแสนค่า" เนื่องจากเป็นแก้วที่กษัตริย์โบราณถวายเป็นสักการะแก่พระบรมสารีริกธาตุใน คราวบรรจุพระธาตุเจดีย์ต่าง ๆ อานุภาพของแก้วนางขวัญจะทำให้ผู้ที่ครอบครองมีเสน่ห์ต่อคนรอบข้าง และยังเชื่อกันว่าจะทำให้แคล้วคลาดจากอาถรรพ์เสน่ห์มาหาทั้งปวง เพราะจิต (ขวัญ) ของคนผู้นั้นจะถูกคุ้มครองโดยอานุภาพของแก้ว ไม่ให้โดนอำนาจมนต์มายาใดได้สะกดเอาไว้ ดังภาพที่ 11

ภาพที่ 11 แก้วนางขวัญ

11. แก้วมัจฉะจุฬามณี คือ แก้วที่มีลักษณะภายในเป็นรูปมงคลต่าง ๆ เช่น องค์พระ, ต้นโพธิ์, ใบโพธิ์, เจดีย์, นาค หรือช้าง เป็นต้น เป็นแก้วที่หาพบได้ ยากมาก และถือได้ว่าเป็นแก้วที่มีค่าเหลือคณานับ หากผู้ใดได้ครอบครองจะก่อให้เกิดความชุ่มเย็น เจริญด้วยสมบัติ แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่าง ๆ ทั้งปวง อีกทั้งยังช่วยเสริมบารมี ก่อให้เกิดโชคลาภ ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน และการค้าขาย ดังภาพที่ 12

ภาพที่ 12 แก้วมัจฉะจุฬามณี

12. แก้วกาบ เป็นแก้วที่มีแก้วหรือแร่ประกอบอยู่ภายใน ในลักษณะที่เป็นแผ่นบาง ๆ ซึ่งอาจจะ มีสีเป็นสีทองหรือน้ำตาล ซึ่งเรียกว่า "กาบทอง" หรือมีสีชุ่นเรียกว่า "กาบเงิน" ในบางครั้งอาจจะพบว่า เป็นแก้วใส ๆ ไม่มีสี ประกอบเป็นแผ่นบาง ๆ อยู่ภายใน เชื่อกันว่า แก้วกาบเป็นแก้วที่ให้คุณแก่ผู้ถือครอง ทางด้านหน้าที่การงาน, ยศและตำแหน่ง รวมไปถึงการร่ำรวยเงินทองและอยู่เย็นเป็นสุข ดังภาพที่ 13

ภาพที่ 13 แก้วกาบ

อย่างไรก็ตาม “แก้วโป่งข่าม” ที่ใครต่อหลายคนอาจไม่เคยได้ยินหรือสนใจมาก่อน แต่สำหรับบางคนแล้ว “แก้วโป่งข่าม” เป็นอัญมณีล้ำค่าที่มีคุณค่าทั้งทางด้านราคาและด้านจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้ที่มีความเชื่อ และศรัทธาต่อความศักดิ์สิทธิ์ของแก้วโป่งข่าม ที่นอกจากจะมีความสวยงามในตัวของมันแล้ว ยังมีคุณค่า ทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และตำนานความเชื่อต่าง ๆ ที่ยังรอคอยให้ใครหลายๆคนค้นหา และมีไว้ครอบครอง เพื่อไม่ให้ “แก้วโป่งข่าม” ต้องถูกลืมเลือนหายไปอยู่ใต้แผ่นดิน และกลายเป็นเรื่องราวในอดีตที่คนรุ่นหลัง ไม่มีทางรับรู้ได้อีกเลย

การหาแหล่งขุดแก้วโป่งข่าม จังหวัดกำแพงเพชร

แหล่งขุดแก้วโป่งข่ามของจังหวัดกำแพงเพชรโดยชาวบ้านจะรวมตัวกันไปขุดหาแร่โป่งข่าม ในช่วงหลังการเก็บเกี่ยวมันสำปะหลัง หรือในช่วงเดือนธันวาคม ถึง มีนาคม มี 6 แหล่งพื้นที่หลัก ดังนี้ (สายฝน อินเทศ, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2561)

1. ปางศิลาทอง พบมากที่สุด คือ แก้วปวก และแก้วสามกษัตริย์
2. หุ่นภู้าคา พบมากที่สุด คือ แก้วปวก และแก้วชนเหล็ก
3. โป่งน้ำร้อน พบมากที่สุด คือ แก้วชนเหล็ก และแก้วประภาหมอกมุงเมือง
4. บึงหล่ม พบมากที่สุด คือ แก้วชนเหล็ก แก้วแร และแก้วทรายคำ
5. คลองหัวแหวน พบมากที่สุด คือ แก้วชนเหล็ก และแก้วเข้าแก้ว
6. คลองปลาร้า พบมากที่สุด คือ แก้วพิรุณแสนท่า และแก้ววิตุลสีน้ำผึ้ง

บรรยากาศภาพในการขุดแก้วโป่งข่าม ดังภาพที่ 14

ภาพที่ 14 การขุดแก้วโป่งข่าม

การผลิตแก้วโป่งข่าม จังหวัดกำแพงเพชร

การผลิตแก้วโป่งข่ามที่ชาวบ้านนิยมนำแก้วโป่งข่ามมาเจียรระไน เพื่อนำมาทำเป็นหัวพลอยใส่เครื่องประดับแหวน สร้อยข้อมือ สร้อยคอ และกำไล โดยมีขั้นตอนในการแปรรูปพลอยดังนี้ (สายฝน อินเทศ, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2561)

1. เอาแท่งโป่งข่ามที่ขุดโดยการใช้แหลงมาตัดเป็นท่อน ๆ เล็ก ๆ โดยคัดส่วนที่สามารถแปรรูปได้ส่วนที่ใสไม่ได้จะนำไปทิ้ง
2. หลังจากการตัดเป็นท่อนๆแล้วจากนั้นจะนำไปโกลนด้วยเครื่องปั่นหินหยาบเพื่อขึ้นรูปเป็นเม็ดพลอย
3. เมื่อได้เม็ดพลอยแล้วเอาติดกับแท่งไม้เพื่อความสะดวกในการเจียรไนให้ได้ขนาดหัวเม็ดพลอยตามที่ต้องการ
4. หลังจากนั้นเอาเม็ดพลอยที่ได้ความใสมาขัดด้วยกระดาษทรายเพื่อความใส
5. เมื่อเม็ดพลอยมีความใสจากนั้นจะนำเอาเม็ดพลอยมาขัดเงาเพื่อให้เม็ดพลอยดูแวววาว

ภาพที่ 14 ภาพการผลิตโป่งข่ามโดยช่าง สายฝน อินเทศ (เจ้าของร้านโป่งข่าม ตำบลอ่างทอง)

บทสรุป

แก้วโป่งข่ามจัดว่าเป็นแร่ตระกูลควอตซ์ หรือแร่รัตนชาติ ที่มีค่าความแข็งเป็นอันดับต้นๆ ของแร่ชนิดต่าง ๆ ซึ่งจะมีลวดลายต่าง ๆ มากมาย อีกทั้งยังมีความเชื่อในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถคุ้มภัยให้คุณในทางดีแก่ผู้ที่ครอบครองอัญมณี ซึ่งในจังหวัดกำแพงเพชรถือได้ว่า มีแหล่งขุดหลักอยู่ 6 พื้นที่หลักๆ ซึ่งการพบชนิดแก้วโป่งข่ามแต่ละชนิดขึ้นอยู่กับพื้นที่การขุด

บรรณานุกรม

- บ้านเปี่ยมศิริ. (2558). แก้วโป่งข่าม อัญมณีล้ำค่าแห่งล้านนา 12 ประเภท. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.banpiamsiri.com/shop-pubate-interest-8262.html>. [2561, พฤษภาคม 16].
- ศักดิ์ศรี บุญรังศรี. (2561). อัญมณีล้ำค่า..บนผืนแผ่นดินสยาม "แก้วโป่งข่าม" ศักดิ์สิทธิ์ในตัวเอง คู่ครอง
โชคลาภ เสริมโชค วาสนา กันผิมนต์ดำ..ตามแต่ละชนิดของแก้วนั้นๆ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.tnews.co.th/contents/396892>. [2561, มีนาคม 5].
- สายฝน อินเทศ. (2561, พฤษภาคม 2). เจ้าของร้านโป่งข่ามในจังหวัดกำแพงเพชร. สัมภาษณ์.

ระบำชางราว

เยาวลักษณ์ ใจวิสุทธิ์หรรษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ผู้เชี่ยวชาญประจำสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

ระบำชางราว เป็นการแสดงนาฏศิลป์ชุดหนึ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเป็นการแสดง ที่สื่อความเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดกำแพงเพชร โดยมีการริเริ่มแนวคิดสร้างชุดระบำชางราว เมื่อปี พ.ศ. 2535 และพัฒนาตามลำดับทั้งท่วงท่าลีลาท่ารำ เพลง เครื่องแต่งกายให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะการแสดงชุดนี้ เพื่อนำไปแสดงในงานศิลปวัฒนธรรมและแสดงในโอกาสต่าง ๆ เช่นงานต้อนรับแขกผู้มาเยือนจังหวัดกำแพงเพชร การแสดงเพื่อเผยแพร่ศิลปะและวัฒนธรรมระดับจังหวัด ระดับชาติ และระดับนานาชาติในการจัดการแสดงเพื่อให้บุคคลทั่วไปได้ชมการแสดงและมีการประเมินความพึงพอใจ รวมทั้งเชิญผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ เพื่อมาประเมินผลความถูกต้อง ความเหมาะสม ความสมบูรณ์ของรูปแบบการแสดงระบำ รวมถึงความถูกต้อง ด้านเนื้อหา ท่ารำ เพลง การแต่งกาย การแปรแถวและองค์ประกอบ ๆ ในการสร้างชุดการแสดง ระบำชางราว ได้ถ่ายทอดความรู้และวิธีการแสดงให้กับคณะครูในเขตพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชรและได้นำชุดการแสดงระบำชางราว เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่น เมื่อปี พ.ศ. 2554 โดยมอบหมายให้คณะครูนำการแสดงระบำชางราวไปถ่ายทอดให้กับนักเรียนในโรงเรียนนอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดระบำชางราวให้กับเยาวชนในจังหวัดกำแพงเพชรอย่างต่อเนื่อง ระบำชางราวได้จัดทำบันทึกวีดิทัศน์ท่ารำ และวิธีการสอนถ่ายทอดท่ารำ จัดทำเป็นรูปเล่มเพื่อสามารถนำไปใช้เป็นคู่มือในการฝึกปฏิบัติและเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจต่อไป

คำสำคัญ : ระบำชางราว, จังหวัดกำแพงเพชร

จุดประสงค์ในการสร้างสรรค์ผลงาน

1. เพื่อให้เกิดการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะจังหวัดกำแพงเพชร
2. เพื่อใช้การแสดงระบำชางราวการแสดงในโอกาสต่าง ๆ

การดำเนินการสร้างสรรค์ผลงาน

1. การศึกษาค้นคว้าประวัติความเป็นมาของการแสดง
2. การศึกษารูปแบบการแสดง “ระบำชางราว”
 - 2.1 การออกแบบเครื่องแต่งกาย
 - 2.2 ออกแบบท่ารำ
 - 2.3 เพลงประกอบและวงดนตรี
 - 2.4 ออกแบบรูปแบบแถว
3. การดำเนินการวิพากษ์จากผู้เชี่ยวชาญด้านการแสดงนาฏศิลป์และดนตรีไทย
4. การดำเนินการเผยแพร่ชุดการแสดง “ระบำชางราว” และจัดทำสื่อเผยแพร่ เช่น วีดิทัศน์

และรูปเล่มเอกสาร

สรุปผลการสร้างสรรค์ผลงาน

1. ผลของการศึกษาค้นคว้าประวัติความเป็นมาของการแสดง

สืบเนื่องจากในปี พ.ศ. 2529-2531 สถาบันได้รับเชิญจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ให้ไปเผยแพร่วัฒนธรรม ณ จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีข้อกำหนดให้แต่ละจังหวัดนำชุดการแสดงที่เน้นความเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัด การแสดงที่สื่อความเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดกำแพงเพชรในขณะนั้นมีการแสดงพื้นบ้าน เช่น รำโทน ระเบ้า ก. ไก่ รำคล้องช้าง ได้นำไปแสดง ปรากฏว่าได้รับความพึงพอใจของผู้ชมระดับหนึ่ง

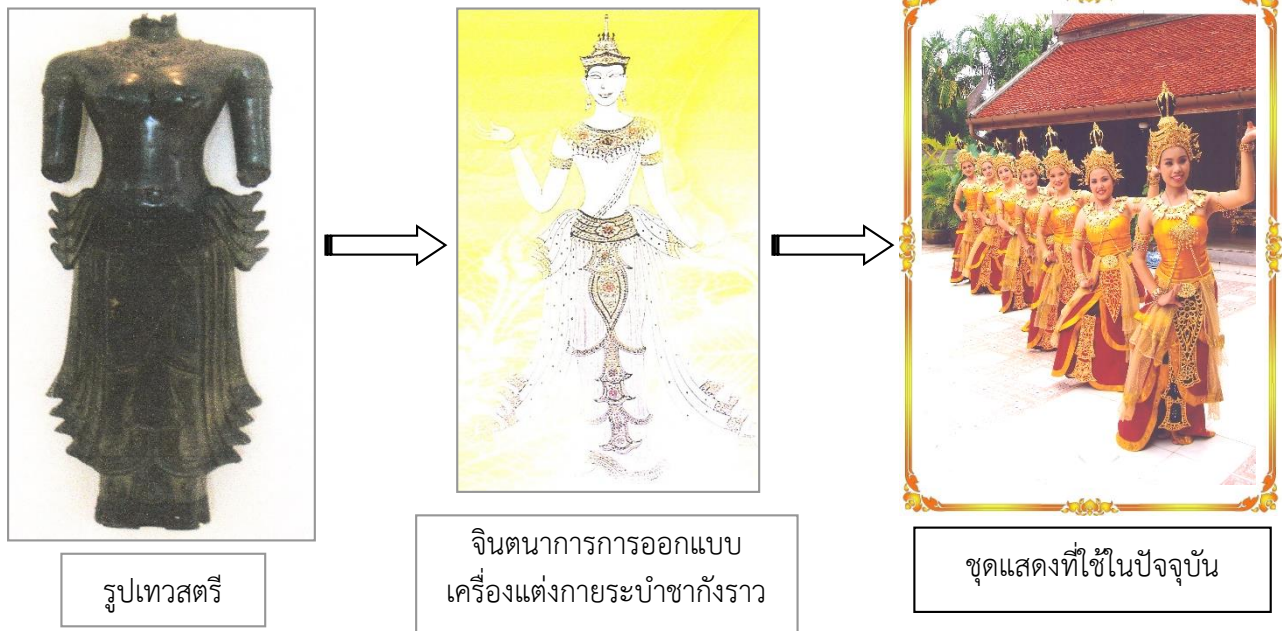
ดังนั้น ภาควิชานาฏศิลป์จึงได้ริเริ่มคิดประดิษฐ์ระบำชุดใหม่ขึ้น เน้นความเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดกำแพงเพชร ในปี พ.ศ. 2535 โดยศึกษาข้อมูลการคิดประดิษฐ์ท่ารำ การตั้งชื่อชุดการแสดงการสร้างสรรค์เครื่องแต่งกาย เพลงประกอบการแสดง จึงได้มาซึ่ง “ระบำชาวกังราว”

การพัฒนาชุดการแสดง “ระบำชาวกังราว” โดยระบำชาวกังราวได้พัฒนามาเป็นระยะ เช่น ด้านท่ารำ ได้ปรับเปลี่ยนท่ารำบางท่าให้ง่ายขึ้นเหมาะสมกับประสบการณ์ของผู้รำ เพราะบางครั้งนักแสดงไม่ใช่ นักศึกษา โปรแกรมนาฏศิลป์และการละครโดยตรง ด้านเครื่องแต่งกาย ปรับ- เปลี่ยนสีให้งดงามยิ่งขึ้นส่วนเครื่องประดับ ได้ศึกษาเพิ่มเติมและพัฒนาให้นักแสดงสวมเครื่องประดับให้งดงามยิ่งขึ้น

ชื่อชุดการแสดง ตั้งชื่อชุดการแสดงตามประวัติศาสตร์ของกำแพงเพชร เดิมชื่อว่าเมืองชาวกังราว และเปลี่ยนเรียกชื่อเป็นกำแพงเพชร ภายหลังเพราะฉะนั้นการตั้งชื่อชุดการแสดง จึงมีความจำเป็นในการที่จะบ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์ของชุดการแสดงได้อย่างชัดเจน

2. การศึกษารูปแบบการแสดง “ระบำชาวกังราว”

2.1 การออกแบบเครื่องแต่งกาย แรงบันดาลใจในการประดิษฐ์เครื่องแต่งกาย ได้มาจากรูปเทวสตรีในพิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชร ดังภาพที่ 1

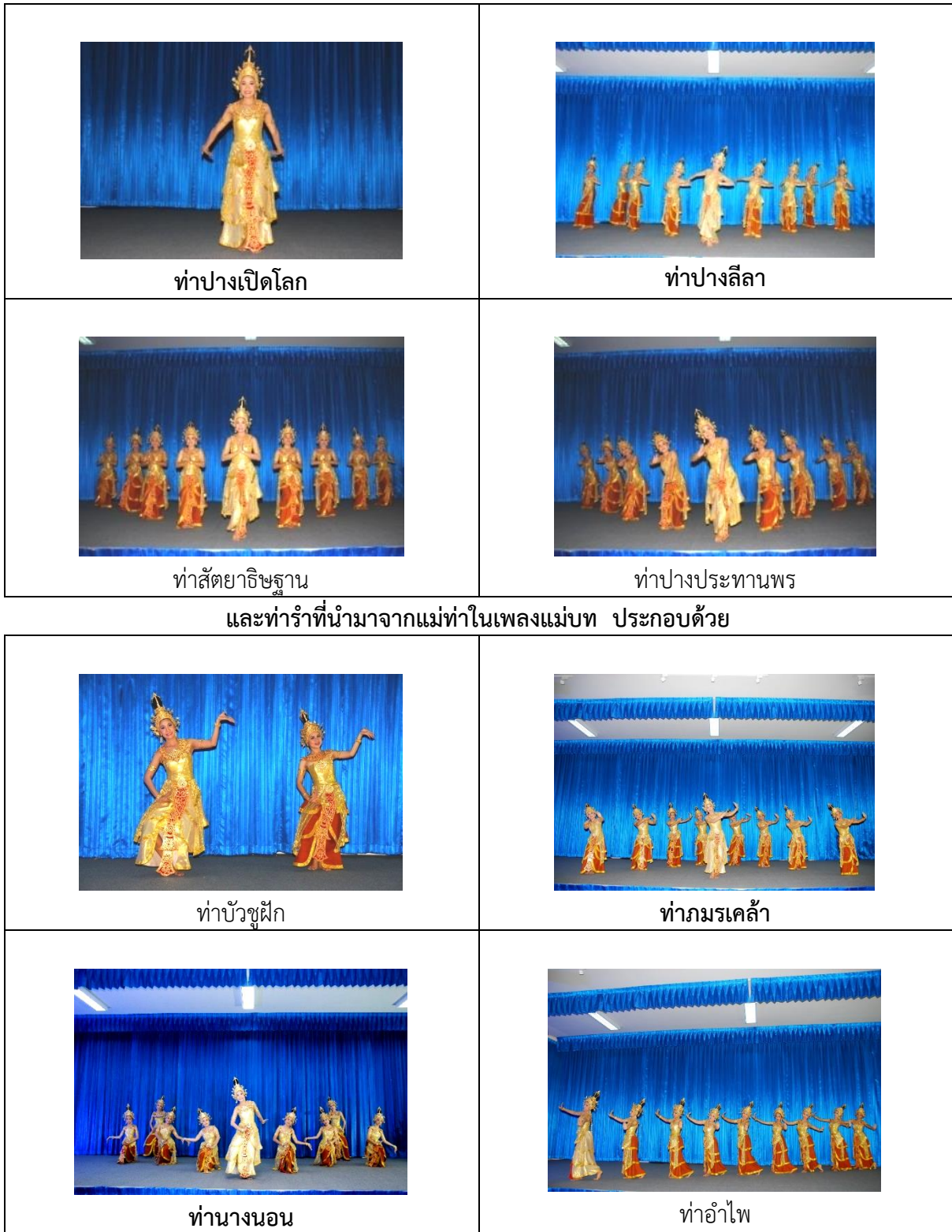
ภาพที่ 1 การออกแบบเครื่องแต่งกายระบำชาวกังราว

และเครื่องแต่งกายระบำชาวกังราว ออกแบบเครื่องแต่งกายโดยอาจารย์รุ่งธรรม ธรรมปิยานันท์ อาจารย์ผู้สอนประจำวิทยาลัยเทคนิคกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร ดังภาพที่ 2

			
เครื่องสวมศีรษะ	เกาะอก	กระโปรงตัวกลาง	กระโปรงตัวรอง
			
ห้อยหน้า	ห้อยข้าง	จิ้งนาง	ต่างหู
			
สังวาล	เข็มขัด	หัวเข็มขัด	รัดเอว
			
กรองคอ (ตัวกลาง)	กรองคอ (ตัวรอง)	กำไล	รัดต้นแขน

ภาพที่ 2 เครื่องแต่งกายระบำชาวกังราว

2.2 การออกแบบท่ารำ ได้นำภาษาท่าทางของนาฏศิลป์ไทยมาใช้ในการประดิษฐ์ท่ารำและได้แนวคิดการนำท่าทางจากพุทธลีลาที่เป็นลักษณะเด่น เช่น ท่าปางลีลา ปางประทวนพร ปางเปิดโลก นำมาคิดประดิษฐ์เป็นนาฏลีลาท่ารำที่สวยงาม ดังภาพที่ 3 โดยชุดการแสดงระบำชาวกังวามมีท่ารำประกอบ ดังนี้

ภาพที่ 3 การออกแบบท่ารำ

ภาพที่ 3 การออกแบบท่ารำ(ต่อ)

2.3 เพลงประกอบและวงดนตรี การบรรจเพลงโดย ดร.ศิริชัยชาญ ฝึกจำรูญ อดีตผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป์ ในขณะนั้น ตำแหน่งก่อนเกษียณอายุราชการ คือ อธิบดีกรมศิลปากร

เพลงระบำชางักราว

ท่อน 1

----	---ช	---ล	-ท-ด	-รดท	-ด--	รดลด	-ร-ม-
----	----	-ร-ม	-ฟ-ช	-ลชฟ	-ช--	ลชลร	-ด-ล
--ดัด	ร็ดล็ด	--ลล	ดิลชล	--ชช	ลชมช	--มม	ชมรม
---ช	---ด	-ท-ล	-ช-ม	--ชล	ดรมช	มรดร	มช-ด

ท่อน 2

ชชชช	(ชชชช)	ดดดด	(ดดดด)	ดัดดัด	(ดัดดัด)	ทลชล	ทดรัม
---ด	---ล	---ช	---ม	---ร	---ม	ลชมช	ลชดิล
--ดัด	ร็ดล็ด	--ลล	ดิลชล	--ชช	ลชมช	--มม	ชมรม
---ช	---ด	-ท-ล	-ช-ม	--ชล	ดรมช	มรดร	มช-ด

ชั้นเดียว/ท่อน 1

-ดดด	-ช-ด	รดชด	-ร-ม	--รม	ฟชฟช	ลชลร	-ด-ล
--ดัด	ร็ดล็ด	ดิลดิล	ลชลม	--ลท	ดรดร	มรชล	ทดทด

ท่อน 2

-ดดด	-ช-ด	ร็ดชด	-ร-ม	--ดิล	ชมชม	--รม	ชลชล
--มร	ดิลดิล	--ดิล	ชมชม	--ชล	ดรมช	มรดร	มช-ด

วงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงชุด “ระบำชางักราว” ใช้วงปี่พาทย์

2.4 การแปรแถว การแปรรูปแบบแถวในการแสดงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญมากในการแสดงระบำทุกชุดการแสดง ระบำชางักราวมีรูปแบบการแปรแถว โดยรวม 24 รูปแบบ อาทิ แถววิคคว่า แถวตอน แถวตั้งซุ้ม แถวครึ่งวงกลม แถววงกลม แถวเฉียง ฯลฯ

3. การดำเนินการวิพากษ์จากผู้เชี่ยวชาญด้านการแสดงนาฏศิลป์และดนตรีไทย

การดำเนินการวิพากษ์โดยผู้เชี่ยวชาญ ในวันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2552 เพื่อเป็นการจัดรูปแบบการ แสดงให้เกิดมาตรฐานนาฏศิลป์และเป็นที่ยอมรับในทางวิชาการ โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์มาวิพากษ์ ดังภาพที่ 4 ประกอบด้วย

1. รศ.ฉันทนา เอี่ยมสกุล จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2. รศ.นิสา เมสานนท์ จากมหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์
3. รศ.อมรา กล้าเจริญ ข้าราชการบำนาญ จากมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

ภาพการวิพากษ์ชุดการแสดง “ระบำซากังราว”

ภาพที่ 4 ภาพการวิพากษ์ชุดการแสดง “ระบำซากังราว”

4. การดำเนินการเผยแพร่ชุดการแสดง “ระบำซากังราว” และจัดทำสื่อเผยแพร่ เช่น วีดิทัศน์ และรูปเล่มเอกสาร

การเผยแพร่ชุดการแสดง “ระบำซากังราว”

ระดับประเทศ

- เผยแพร่โดยเป็นตัวแทนกาชาดจังหวัดภาคเหนือ รำหน้าพระที่นั่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ จังหวัดชลบุรี พ.ศ. 2537

- เผยแพร่การแสดงในจังหวัดกำแพงเพชรในโอกาสงานเทศกาลต่าง ๆ
- เผยแพร่การแสดงในต่างจังหวัดตามโอกาสงานต่าง ๆ
- การแสดงต้อนรับนักท่องเที่ยวของจังหวัดและในโอกาสงานประเพณีต่าง ๆ
- เผยแพร่ในการแสดงงานศิลปวัฒนธรรมอุดมศึกษา
- เผยแพร่การแสดงในสื่อโทรทัศน์ท้องถิ่นและระดับประเทศ

ระดับต่างประเทศ

ปี พ.ศ. 2557	เผยแพร่วัฒนธรรม ณ ประเทศอินโดนีเซีย
ปี พ.ศ. 2556	เผยแพร่วัฒนธรรม ณ ประเทศเวียดนาม
ปี พ.ศ. 2554	เผยแพร่วัฒนธรรม ณ ประเทศไต้หวัน และสาธารณรัฐประชาชนจีน
ปี พ.ศ. 2553	เผยแพร่วัฒนธรรม ณ ประเทศสวีเดน ประเทศตุรกี และประเทศสหรัฐอเมริกา
ปี พ.ศ. 2550	เผยแพร่วัฒนธรรม ณ ประเทศตุรกี
ปี พ.ศ. 2548-2549	เผยแพร่วัฒนธรรม ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา

ปี พ.ศ. 2547	เผยแพร่วัฒนธรรม ณ มหาวิทยาลัยแห่งชาติ ประเทศสิงคโปร์
ปี พ.ศ. 2546	เผยแพร่วัฒนธรรม ณ ประเทศสวีเดน และประเทศเดนมาร์ก
ปี พ.ศ. 2545	เผยแพร่งานวัฒนธรรม ททท. ณ ประเทศกรีซ

ผลของการสร้างสรรค์

เป็นผลงานที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่โดยยึดหลักรูปแบบโครงสร้างของระบำ คือ มีจำนวนคนรำมากกว่า 2 คนขึ้นไป มีการแปรแถวที่สวยงาม มีท่ารำ เพลง ดนตรี เครื่องแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของจังหวัดกำแพงเพชร

ข้อเสนอแนะ

ในการนำการแสดงชุดนี้ไปใช้ในโอกาสต่าง ๆ สามารถปรับ เพิ่มจำนวนคนได้ตามความเหมาะสมของสถานที่ในการแสดง และควรแต่งกายให้ถูกต้องตามรูปแบบที่กำหนดไว้ และควรมีการสร้างสรรค์ผลงานใหม่ขึ้น เป็นการเพิ่มและพัฒนารูปแบบการแสดงนาฏศิลป์ให้มีความหลากหลายและยังเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ของนาฏศิลป์อย่างต่อเนื่อง

บรรณานุกรม

- จตุรงค์ มนตรีศาสตร์. (2527). **นาฏศิลป์ศึกษา**. กรุงเทพฯ: อักษรสยามพิมพ์.
- ไพโรจน์ ทองคำสุก. (2545). **วิเคราะห์รูปแบบความเป็นครูสู่กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของผู้เชี่ยวชาญ
นาฏศิลป์ไทย ครูเฉลย ศุขะวณิช**. กรุงเทพฯ: สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร.
- _____. (2547). **ครูจำเรียง พุทธประดับ ศิลปินแห่งชาติ รูปแบบความเป็นครูผู้ถ่ายทอดนาฏศิลป์ไทยแบบ
โบราณ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดอกเบญจ.
- เยาวลักษณ์ ใจวิสุทธิ์ทรรษา. (2552). **บทบาทนาฏศิลป์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอุทยาน
ประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เมืองมรดกโลก**. กำแพงเพชร: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- เรณู โกศินานนท์ (2544). **นาฏศิลป์ไทย**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- _____. (2540). **พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกำแพงเพชร**. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2543). **วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- _____. (2544). **นาฏศิลป์ปริทรรศน์**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมรา กล้าเจริญ (2542). **สุนทรียนาฏศิลป์ไทย**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

อัตลักษณ์จังหวัดกำแพงเพชร ระบายรวมเผ่าชาวไทยภูเขา

เยาวลักษณ์ ใจวิสุทธิहरษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ผู้เชี่ยวชาญประจำสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

การศึกษาอัตลักษณ์จังหวัดกำแพงเพชรระบายรวมเผ่าชาวไทยภูเขาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานชนเผ่าชาวไทยภูเขาที่ปรากฏอยู่ในจังหวัดกำแพงเพชร 2) เพื่อสร้างสรรค์ระบำชุดใหม่ 1 ชุด โดยการศึกษาข้อมูลประวัติวิถีชีวิต เครื่องแต่งกาย การละเล่นและความเป็นมาของชนเผ่าชาวไทยภูเขาที่ปรากฏอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชรพบว่ามีกลุ่มชาติพันธุ์ 6 ชนเผ่า จำนวน 37,682 คน ประกอบด้วย ชนเผ่าชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ชนเผ่าชาวไทยภูเขาเผ่าเมี่ยน ชนเผ่าชาวไทยภูเขาเผ่าปกากะญอ ชนเผ่าชาวไทยภูเขาเผ่าลาหู่ ชนเผ่าชาวไทยภูเขาเผ่าลีซุ และชนเผ่าชาวไทยภูเขาเผ่าลัวะ (ชนเผ่าชาวไทยภูเขาเผ่าอีกอ้อมีจำนวนน้อยมาก)

จากการศึกษาการแสดงชาวไทยภูเขา 6 เผ่า คือ ชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง (แม้ว) ชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า (เมี่ยน) ชาวไทยภูเขาเผ่ามูเซอ (ลาหู่) ชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง (ปกากะญอ) ชาวไทยภูเขาเผ่าลีซอ (ลีซุ) ชาวไทยภูเขาเผ่าอีกอ (อาข่า) รูปแบบของการแสดงมืองค์ประกอบคือ 1) การตีทำรำตามคำร้องตามลักษณะที่สื่อความหมายของทำรำได้อย่างเหมาะสม 2) เครื่องแต่งกาย แต่งสวยงามตามลักษณะของชนเผ่าชาวไทยภูเขาของแต่ละชนเผ่า 3) มีการแปลแถวเพื่อให้เกิดความสวยงามตามรูปแบบการแสดงนาฏศิลป์ไทย 4) เพลงประกอบการแสดงเลียนเสียงของชนเผ่าชาวไทยภูเขาโดยใช้วงดนตรีพื้นเมืองภาคเหนือ

ความโดดเด่นของการแสดงชุดนี้อยู่ที่เครื่องแต่งกายมีความงดงาม รูปแบบการแสดงที่ไม่ซับซ้อน ความหมายของเพลงที่ดีและสร้างสรรค์ มุ่งเน้นให้เกิดความรักความสามัคคีในความเป็นชนชาติไทย

ระบายรวมเผ่าชาวไทยภูเขาเป็นการแสดงที่ประดิษฐ์หรือเรียกได้ว่าเป็นนาฏยประดิษฐ์ที่สร้างขึ้นแต่มีความหมายเป็นการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ได้ในเชิงสื่อความหมายเป็นการแสดงของจังหวัดกำแพงเพชร และการแสดงระบายรวมเผ่าชาวไทยภูเขา ได้ใช้ในการสืบสานงานวัฒนธรรมสื่อความเป็นจังหวัดกำแพงเพชร ในหลายโอกาสเช่นงานต้อนรับแขกที่มาจากเยือนจังหวัดกำแพงเพชรและในโอกาสเผยแพร่ผลงานศิลปะและวัฒนธรรมในท้องถิ่นและในระดับชาติและเป็นการแสดงอีกชุดหนึ่งที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ วิธีการแสดงให้สู่รุ่นเยาวชนเพื่อให้การแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดกำแพงเพชรต่อไป

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จังหวัดกำแพงเพชรเป็นเมืองมรดกโลกมีแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางด้านธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถานที่สำคัญหลายแห่งนับว่าเป็นเมืองท่องเที่ยวเมืองหนึ่งของประเทศไทย ทุกภาคส่วนจึงมีแนวคิดในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทุกด้าน ด้านศิลปะการแสดงก็มีแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงานระบำชุดใหม่ เพื่อแสดงให้กับนักท่องเที่ยวได้รับชมและยังสร้างผลงานการแสดงให้โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของจังหวัดกำแพงเพชร ผู้วิจัยจึงมีแนวคิดในการพัฒนาและสร้างสรรค์ระบำชุดรวมเผ่าชาวไทยภูเขาขึ้นเพื่อใช้ในการแสดงในการเผยแพร่ศิลปะและวัฒนธรรม และยังสามารถพัฒนาเป็นระบำที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดกำแพงเพชร

แนวทางการพัฒนาชุดระบำรวมเผ่าชาวเขา

การพัฒนาชุดระบำรวมเผ่าชาวเขาเพื่อเป็นการแสดงชุดหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของจังหวัดกำแพงเพชร มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาประวัติความเป็นมา ประเพณี วิถีชีวิต ของชนเผ่าที่อาศัยอยู่ อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษารูปแบบการสร้างสรรค์งานออกแบบการแสดงระบำชุดใหม่ ออกแบบท่ารำ เพลง เครื่องแต่งกาย การแปรรูปแบบแถวการแสดง รวมทั้งองค์ประกอบของการแสดง

ขั้นตอนที่ 3 นำผลงานออกแสดงเผยแพร่

แนวทางการสร้างสรรค์ระบำรวมเผ่าชาวไทยภูเขา

การสร้างสรรค์ผลงานระบำรวมเผ่าชาวไทยภูเขา มีชาวไทยภูเขาพำนักอยู่ที่อำเภอคลองลาน มีมากมายหลายเผ่าแต่สำหรับการแสดงชุดนี้ได้คัดเลือกจำนวน 6 เผ่า มาจัดสร้างเป็นชุดการแสดงคือ เผ่าม้ง เผ่าลีซอ เผ่ามูเซอ เผ่ากะเหรี่ยง เผ่าเย้า และเผ่าอี๋ก้อ ดังภาพที่ 1

การแต่งกายระบำรวมเผ่าชาวไทยภูเขา

การแต่งกายเผ่าม้ง

การแต่งกายเผ่าเย้า

การแต่งกายเผ่ามูเซอ

ภาพที่ 1 การแต่งกายชาวไทยภูเขา

เพลงประกอบการแสดง

เนื้อเพลง ระบายรวมเผ่าชาวไทยภูเขา

ประพันธ์โดย

- อาจารย์สำรวม ฉ่ำกมล อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย (ในสมัยนั้น)
- อาจารย์สรารุช สุขกมล ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

เนื้อเพลง “ระบายรวมเผ่าชาวเขา”

เผ่าม้ง

ไทยภูเขาเผ่าม้งทั้งชายหญิง รักถิ่นจริงพำนักอยู่ตามภูเขา
ต่างชนทำไร่แต่้วยยาวว์ รักชนเผ่ามุ่งรักษาประเพณี

เผ่าเย้า

นี่คือเย้าเผ่าที่รักสะอาด สามัคคีกันดูญาติเพื่อน้องพี่
ร่ำรวยเพราะบากบั่นขยันดี ประเพณีงานวิวาทเหมือนอย่างจีน

เผ่ามูเซอ

เผ่ามูเซอหรือลาฮู่อยู่โดดเดี่ยว ไม่ข้องเกี่ยวติดต่อกันนอกถิ่น
อาชีพหลักทำไร่แต่พอกิน โยกย้ายถิ่นทำไร่ไม่คงทน

เผ่ากระเหรี่ยง

เผ่ากระเหรี่ยงเสียงเรียกว่าอย่างนั้น ปลูกพืชพันธุ์เลี้ยงสัตว์ไม่ขัดสน
รวมกันอยู่เฉพาะเผ่าไม่ปะปน ทั้งอดทนเข้มแข็งใช้แรงงาน

เผ่าลีซอ

เผ่าลีซอพอใจอยู่ไหล่เขา รักพงษ์เผ่าเอื้อเฟื้อตามเชื้อสาย
ถือแซ่เดียวชื่อสัตว์ทั้งหญิงชาย มีชีวิตเรียบง่ายสืบทอดมา

เผ่าอีเก้อ

อีเก้อหรืออาฮาที่ว้าขาน มีถิ่นฐานก่อนเก่าเจ้าภูเขา
รักสวยงามเครื่องแต่งกายตระการตา ปรารถนาความสุขสบาย

เพลงแขกบรเทศ

ทั้งหกเผ่าชาวเขาล้วนน่ารัก ต่างสมัครสามัคคีมีแห่งหน้า
แม้ต่างเผ่าต่างผิวพรรณกระจัดกระจาย แต่ก็มีคามหมายไทยด้วยกัน

ดนตรี ใช่วงดนตรีพื้นเมือง

การกระจายพำนักอยู่ของชาวเขา

นักมนุษยวิทยา ช็อกอร์ดอน แบ่งชาวเขาในไทยออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มเอเชียตะวันออก [Austro Asiatic] มีทิศทางการอพยพจากใต้ขึ้นเหนือ และอาศัยอยู่ในประเทศไทยก่อนชนชาติไทยจะอพยพลงมาตั้งอาณาจักร ได้แก่ ละว้า ขมุ ฮ่อ ถิ่น และผิต้องเหลือง

2. กลุ่มจีน - ทิเบต [Sino-Tibetan Stock] ที่มีทิศทางการอพยพจากเหนือลงมาใต้ คือ อพยพลงมา จากจีน พม่า ลาว เข้าสู่ประเทศไทย หลังจากที่ชนชาติไทย ได้ตั้งอาณาจักรขึ้นมาแล้ว และกลุ่มนี้ยังแบ่งได้เป็น กลุ่มย่อยอีก 2 กลุ่มคือ กลุ่มทิเบต - พม่า [Tibeto - Berman] ได้แก่ เผ่าอิก้อ มูเซอ กะเหรี่ยง และกลุ่มจีนเดิม [Main Chinase] ได้แก่ เผ่าแม้ว และเย้า

- ภาคเหนือตอนบน เป็นภูมิภาคที่ชาวเขาอาศัยอยู่มากที่สุด เพราะมีสภาพภูมิอากาศ หนาวเย็น มีเทือกเขาสลับซับซ้อนมากมาย สามารถปลูกฝิ่นได้ง่าย และสะดวกต่อการซื้อ ขายฝิ่น ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน น่าน ลำพูน แพร่ พะเยา และลำปาง

- ภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ ตาก สุโขทัย เพชรบูรณ์ พิษณุโลก และกำแพงเพชร โดย 2 ใน 3 ของจำนวนชาวเขาในส่วนนี้ เป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ในจังหวัดตาก

- ภาคกลางตอนบนและภาคตะวันตก มีชาวเขาอาศัยอยู่ใน 7 จังหวัดคือ กาญจนบุรี อุทัยธานี ราชบุรี เพชรบุรี สุพรรณบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และนครสวรรค์ ร้อยละ 95 เป็น ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง

- ชาวเขาเผ่าอื่น ๆ ที่สำคัญได้แก่ แม้ว มูเซอ เย้า อาข่า(อิก้อ) และลีซอ โดยจะกล่าวถึงชาวเขา เผ่าที่สำคัญ 6 เผ่า ดังนี้ กะเหรี่ยง [Karen] , แม้วหรือม้ง [Hmong] , มูเซอ [Lahu] (พรานป่า) , เย้า [Yao] , อิก้อ [Akha] เรียกตัวเองว่า อาข่า , ลีซอ [Lisu]

- ภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือที่จังหวัดเลย เป็นจังหวัดเดียวที่มีชาวเขาอาศัยอยู่ ซึ่งเป็น ชาวเขาเผ่าแม้วที่อพยพหนีภัยมาจากประเทศลาว จากการกระจายตัวของชาวเขา พบว่ามากกว่าครึ่งหนึ่งของชาวเขาในประเทศไทย เป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งมีประชากร รวมประมาณ 200,000 คน จากจำนวน ประชากรชาวเขาทั้งสิ้นประมาณ 400,000 คน ทั่วประเทศ จึงได้มีการต่อสู้กันอย่างรุนแรง ในหลายแห่ง เช่น ในเมืองพังงาในปี พ.ศ.2009 และการต่อสู้ในมณฑลไกวเจาในระหว่าง พ.ศ. 2276 - 2278 และการต่อสู้ในมณฑลเสฉวนในระหว่าง พ.ศ. 2306 - 2318 ในที่สุด ชาวแม้วประสบกับความพ่ายแพ้ สูญเสียพลรบ และประชากรเป็นจำนวนมาก ในที่สุดแม้วก็เริ่มอพยพถอยร่นสู่ ทางใต้ และกระจายเป็น กลุ่มย่อย ๆ กลับขึ้นอยู่บนที่สูงป่าเขาในแคว้นสิบสองจุไทย สิบสองปันนา และอีกกลุ่มได้อพยพไปตาม ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรลาวบริเวณทุ่งไหหินเทียนเปียนฟู โดยมีหัวหน้าม้ง คนหนึ่ง คือ นายพลวังป้อ ได้รวบรวมม้ง และอพยพเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อประมาณ พ.ศ. 2400 เศษ เป็นต้นมา

เผ่าม้ง

ปัจจุบันชาวแม้วส่วนใหญ่ในประเทศไทย ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามภูเขาสูง หรือที่ราบเชิงเขาในเขตพื้นที่ จังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน แพร่ ลำปาง กำแพงเพชร เลย พิษณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย และตาก มีจำนวนประชากรทั้งสิ้นประมาณ 151,080 คน

การแต่งกาย

ผู้หญิง ใส่กระโปรง ทอด้วยปานไยกัญชง (ต้นคล้ายกัญชา แต่ดอกและใบใช้สูบไม่ได้) การทำกระโปรง ของหญิงม้ง โดยการใช้เส้นสะกิดไยกัญชงออกเป็นเส้น แล้วฝั้นต่อกันเป็นม้วนใหญ่ นำไปพอกด้วยน้ำด่างซี้เข้า จะได้ด้ายสีขาวอมเหลือง นำไปทอเป็นผ้ามีผิวสัมผัสหยาบหนา แต่นุ่มเป็นมัน มีความกว้างประมาณ 40 เซนติเมตร นำไปเขียนด้วยซี้ฝั้น เป็นลวดลายเรขาคณิต นำไปย้อมสีน้ำเงินอมดำ แล้วนำไปต้มให้ซี้ฝั้นละลาย เป็นการทำให้ผ้าติดแบบโบราณนำผ้าที่ย้อม แล้วมาพับเป็นพลีทเล็ก ๆ แล้วใช้ไม้กดทับไว้ให้จีบอยู่ตัว แล้วใช้ด้าย ร้อยจีบ เอว ใช้ผ้าสีต่าง ๆ กั้นตกแต่งกระโปรง และ ปักด้วยด้ายสีต่าง ๆ เสื้อเอวเกือบจะลอย แขนยาว มีปก เสื้อด้านหลัง ผ่าหน้า หรือทับไปทางซ้ายทำด้วยผ้าสี ดำ มีตกแต่งลวดลาย ผ่าคาดเอวสีดำ มีพู่แดงเป็นชายครุย

มีสนับแข้งสีดำ ผมหวดเป็นมวย ใส่ หมวกผ้าหรือโพกผ้าสีดำ ใส่ต่างหูเงิน ห่วงคอทำด้วยเงิน 3-4 วงซ้อนกัน ด้านหลังเสื้อตกแต่ง ด้วยเหรียญเงินเก่า

ผู้ชาย นุ่งกางเกงดำเป๋าดำ เสื้อดำแขนยาว เอวลอย (มีเสื้อข้างในสีขาว) ผ่าคาดเอวสี แดง คาดทับด้วย เข็มขัดเงิน ห่วงเงินคล้องคอ 1 ห่วง หมวกผ้าดำมีลูกแดงตรงกลาง

แม้จะเป็นชาวเขาเผ่าหนึ่งที่อยู่ในประเทศจีนซึ่งชอบอพยพโยกย้ายที่อยู่ไปเรื่อย ๆ แม้ เป็นคำที่ใช้เรียกกันทั่วไป ซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่า “เมี้ยว” ชาวเขาเผ่าแม้วจะเรียกตัวเองในหมู่พวกเดียวกันว่า “ม้ง” ม้งแบ่งเป็น 3 กลุ่มย่อย คือ ม้งขาว ม้งเขียว และม้งดำ

ม้งขาว

- **หญิง** สวมกระโปรงผ้าปานดิบยาวลงมาถึงหัวเข่า มีผ้าพันหน้าแข้งตั้งแต่ข้อเท้าถึงหัวเข่า แต่ปัจจุบันนี้หันมาใช้กางเกงสีดำกว้าง ๆ แบบจีน คาดเอวด้วยผ้าสีแดง ปล่อยชายผ้าสีเหลืองม้วนยาวลงมาด้านหน้าและด้านหลัง คอปกเสื้อกว้างแบบทหารเรือ โพกหัวด้วยผ้าสีคราม หรือสีดำ

- **ชาย** นุ่งกางเกงดำกว้าง ๆ เป๋าย่นลงมาไม่มากนัก สวมเสื้อป้ายอกมีผ้าคาดเอว

ม้งเขียว

- **หญิง** ยังสวมกระโปรงสีฟ้าแก่ ประดับลายภาพวาดด้วยซี่ผึ้งและมีปีกลดตายในส่วนล่างของกระโปรง มีผ้าคาดเอวสีแดง ผ้าห้อยลงมาสีดำ เสื้อเป็นสีต่าง ๆ คอปกเสื้อเล็กกว่าม้งขาว 4 นิ้ว ขอบปกเป็นรูปโค้ง ไม่มีผ้าโพกหัว แต่มีผ้าถักบาง ๆ แถบเป็นลายดอกไม้สีแดง พันรอบมวยผม

- **ชาย** ใส่กางเกงดำเหมือนม้งขาว แต่เป๋ากางเกงหย่อนลงมาจนเกือบถึงพื้น ดินแบบ อหฺรึบ ปลายขา รัต ที่ข้อเท้า สวมหมวกทำด้วยผ้าแพรท่วน ไม่มีขอบ

ม้งดำ

ส่วนม้งดำนั้น ยังไม่ปรากฏว่ามีในประเทศไทย ในลาวจะมีน้อยมาก เพราะเป็นการยากที่จะแยกว่าเป็นม้งดำ เพราะจะรับทั้งแบบการแต่งกายและภาษาจากม้งขาวและเขียวไว้ ส่วนมากจะเรียกตามสีของเสื้อผ้านที่สวมใส่

เผ่าเย้า

มักจะอยู่บนไหล่เขา ใช้พื้นดินเป็นพื้นบ้าน มุงหลังคาด้วยหญ้าคา ฝาบ้านเป็นไม้เนื้ออ่อน ภาษาคล้าย ภาษาจีนกลางมาก บางคำคล้ายแม้ว

การแต่งกาย

- **หญิง** นุ่งกางเกงสีน้ำเงินหรือปนดำ เนื้อผ้าหยาบ ด้านหน้าของกางเกงปักด้วยลวดลาย เป็นดอกดวงละเอียดสวยงาม เสื้อเป็นเสื้อคลุมคอแหลมรูปตัววี สีดำหรือสีน้ำเงินเข้มยาวถึงข้อเท้า ผ่าด้านหน้าตลอด ติดไหมพรมสีแดงที่อกเสื้อรอบคอลงมาถึงหน้าท้อง เสื้อผ่าด้านข้างทั้ง 2 ข้าง ตั้งแต่เอวลงไป เวลาสวมชายผ่าด้านหน้าทั้งสองแฉกไขว้กัน และพันรอบเอวไปผูกเงื่อนด้านหลัง ส่วนแผ่นหลังปล่อยไว้ ออกเสื้อกั๊กติดกันด้วยแผ่นเงินสีเหลืองผืนผ้าขนาดหัวเข็มขัด ผมจะทา ด้วยซี่ผึ้งเหนียว และพันด้วยผ้าสีแดงทับด้วยผ้าสีน้ำเงินปนดำ ชายทั้งสองข้างปักด้วยลวดลายดอกดวงที่งดงาม เวลาแต่งงานจะมีเครื่องประดับผมที่สวยงามแผ่นใหญ่คลุมบนผ้าโพกผมอีกที เครื่องประดับทำด้วยเงิน ต่างหูเป็นวงกลม มีศรผ่ากลาง ห่วงคอมีตั้งแต่ 1-5 ห่วง มีกำไลข้อมือ แหวน

การโภกศีระของสตรีเข้ามี 2 แบบ

- แบบหัวโต นิยมใช้สีหนักออกไปทางสีแดงมาก เรียกว่า เย้าแดง (เมียนซ)
- แบบหัวแหลม นิยมใช้สีหนักออกไปทางสีเขียว เรียกว่า เย้าขาว (เมียน - แปะ)

- ชาย นุ่งกางเกงสีดำ หรือน้ำเงินเข้มคล้ายกางเกงจีน ขอบขากางเกงขลิบด้วยไหมสีแดง สวมเสื้อดำ หรือน้ำเงินเข้ม (นิยมใช้ผ้าแพร) ผ่าอกไขว้ไปข้าง ๆ เล็กน้อย มีลวดลายติดอยู่เป็นแถบตามแนวที่ผ่าลงมา ติดกระดุมเงินเป็นรูปกลม ๆ ที่คอตามแนวไปรักแร้ลงไปเอว เสื้อยาว คลุมเอวไม่สั้น เหมือนแมว เครื่องประดับ ใส่ต่างหูเงินเป็นรูปกลม ตรงกลางมีลูกศรชี้ลงมา ไม่สวมกำไลมือและ ห่วงคอ

เครื่องแต่งกายในชีวิตประจำวัน

เย้าที่หมู่บ้านส่วนมากจะแต่งตัวคล้ายกัน จะแตกต่างกันก็เพียงการโภกศีระของสตรี ลายปักผ้า และสีของลายปัก ซึ่งผิดกับการแต่งกายของชาวเผ่าอื่นบางเผ่าที่แต่งตัวต่างกัน แม้ใน แต่ละกลุ่มย่อย เช่น กะเหรี่ยง แม้ว มูเซอ และอีก้อ การแต่งกายของเย้าในชีวิตประจำวันในประเทศไทยจะแต่งตัวตามใจชอบ ตามวัยบ้างก็ยังแต่งชุดประจำเผ่า บ้างก็แต่งแบบคนไทยพื้นราบ

การแต่งกายประเพณีของสตรีเย้า บुरुข และเด็ก เครื่องแต่งกายสตรีใช้เครื่องแต่งกายทั้งหมด 5 ชิ้น มีดังนี้

1. ผ้าโภกศีระชั้นใน (ก้องจู๊ด)

ผ้าโภกศีระชั้นในนี้ ต้องรวบผมให้เป็นระเบียบ ผ้าโภกศีระชั้นในบางหมู่บ้าน อาจจะใช้สีแตกต่างกัน เช่น สีแดง สีดำ ขนาดยาวประมาณ 75 เซนติเมตร กว้าง 40 เซนติเมตร รวบผมก่อนใช้ผ้าโภกศีระ ปัจจุบันนี้ สตรีเย้าบางคนไม่ค่อยนิยมใช้ผ้าโภก ศีระชั้นใน

ผ้าโภกศีระชั้นนอก (ก้องเป้า) อาจจะไม่แตกต่างกันบ้างในแต่ละหมู่บ้าน บางหมู่บ้าน เช่น บ้านปางค่า หมู่บ้านป่ากลาง นิยมใช้ผ้าทอมือเส้นฝ้ายขนาดกลางหรือขนาดใหญ่สีดำทั้งผืนปักลายที่ปลายทั้ง 2 ด้าน การโภกศีระทำโดยการพันผ้าด้านกว้างครึ่งผืนก่อนแล้วพับครึ่งอีก ครึ่งหนึ่ง นำปลายข้างหนึ่งแนบไว้เหนือหู แล้วพันรอบศีรษะจนเกือบสุดผ้านำส่วนปลายผ้าที่มี ลายปักอีกด้านหนึ่ง เสียบข้างหูใน

2. เสื้อ (ลุย)

ใช้ผ้าสีดำอาจจะเป็นผ้ามัน หรือผ้าทอมือย้อมสีดำ ความยาวจะวัดจากไหล่ถึงข้อเท้า ความกว้างวัดจาก ครึ่งแขนด้านหนึ่งไปอีกด้านหนึ่ง ด้านหลังจะต่อผ้าตรงกลางหลัง เสื้อผ้าหน้าตลอด ตัดผ้าเว้าลงมาเป็นแขนเสื้อ และตัวเสื้อเย็บด้านข้างทั้งสองจากแขนลงมาถึงเอว ต่อแขนเสื้อยาวลงมาถึงข้อมือ ข้อมือกว้างพอประมาณ

ส่วนตกแต่งเสื้อ

- คอเสื้อ ใช้ผ้าสีขาว สีแดง น้ำเงิน จะใช้สีใดสีหนึ่งหรือสองสีก็ได้ กว้างประมาณ 5 เซนติเมตร ยาวครึ่งหนึ่งของรอบคอเย็บติดกับคอเสื้อเพื่อป้องกันเหงื่อ ผ้าชิ้น นี้เรียกว่า ลุย จ้าง กบ

- สาบเสื้อใช้ผ้าดำปักลายกว้างเท่ากับผ้ารอบคอ เย็บติดตัวเสื้อต่อจากผ้ารอบคอ ยาวลงมาต่ำกว่าเอวนิดหน่อย เรียกผ้าผืนนี้ว่า ลุย แลง

3. ไหมพรมแดง (ลุย กวาน)

ใช้เส้นไหมสีแดงยาวตั้งแต่ 5-10 เซนติเมตร เย็บติดกับตัวเสื้อตรงรอยต่อระหว่างตัวเสื้อกับสาบเสื้อ ด้วยด้ายสีดำ รอบคอทั้งสองข้างยาวลงมาต่ำกว่า เอวเล็กน้อย ตัดไหมพรมให้พองฟูเป็นก้อนกลม เย้าแต่ละ หมู่บ้านอาจจะมีขนาดฟูไม่เท่ากัน ความ ยาวของฟูไม่เท่ากัน สีไหมพรมบางหมู่บ้านอาจจะออกสีส้มแดง

ปลายแขนเสื้อ ใช้ผ้าชั้น เล็ก ๆ สีขาว แดง น้ำเงิน ดำสลับกันเป็นชั้น ๆ อย่างน้อย 3 ชั้น มากที่สุด 11 ชั้น นิยมกันคือ 7 ชั้น ตรงกลางเป็นสีขาว บางหมู่บ้านอาจจะใช้สีแตกต่างกัน

ชายผ้าแขนเสื้อ ต้องม้วนกลับขึ้นมาแล้วเย็บด้วยเส้นด้ายถักหรือใช้เส้นด้าย สีแดงพันรอบด้วยเส้นลวดเงิน เป็นช่วง ๆ เพื่อกันเส้นด้ายหลุดออกจากกัน

ชายผ้าที่เหลือจากติดแถบผ้าที่หน้าอกและคอ จะมีแถบผ้าสีน้ำเงินกว้าง ประมาณ 1 เซนติเมตรเย็บติด พู่ไหมพรมติดลูกปัด เย้าจะนิยมใช้พู่ไหมพรมสีแดงเล็ก ๆ ยาวประมาณ 15-20 เซนติเมตร ร้อยลูกปัด ช่วงด้านบน 3-5 ลูก ติดบริเวณชายเสื้อ

4. ผ้าคาดเอว

ใช้ผ้าทอมือสีดำ ลักษณะเหมือนผ้าโพกศีรษะมีปีกปลายที่ปลายทั้ง 2 ด้าน การผูกผ้าคาดเอวจะเริ่มจาก หน้าหรือหลังก็ได้ แต่ต้องให้ปลายทั้ง 2 ข้างผูกกันไว้ข้างหลังเพื่อให้เห็นลายปีก

5. กางเกง (โหว)

การตัดเย็บกางเกงสตรี ใช้ผ้า 5 ชั้น ประกอบด้วย ผ้าปีกปลาย 2 ผืน โดยใช้ผ้าทอมือสีดำจะปัก เกือบเต็มผืน เหลือด้านข้างไว้ พอที่จะเย็บต่อกันด้านล่างเหลือไว้สำหรับพับ ด้านบนเหลือไว้ประมาณครึ่งคืบ ของผู้ใช้ แล้วจึงเย็บต่อกัน ผ้าต่อขากางเกงใช้ผ้าสามเหลี่ยม 2 ผืน ชนิดเดียวกันกับผ้าที่ใช้ปักปลาย หรือ ตัดปลาย ออก เป็นสี่เหลี่ยมคางหมูก็ได้ ผ้าแถบสีเอวนิยมใช้ผ้าสีอ่อนเป็นผ้าอะไรก็ได้กว้างประมาณ 10 เซนติเมตร ใช้ต่อทำเอว

เครื่องแต่งกายบุรุษเย้า ตามประเพณีจะมี 2 ชั้น คือ เสื้อ ใช้ผ้าสีดำมาตัดเป็นตัวเสื้อ ปีกปลายที่ตัวเสื้อ และที่กระเป๋าลักษณะของเสื้อนำผ้า 4 ชั้น มาเย็บตัวเสื้อ เย็บต่อตะเข็บกลางหลัง ด้านหน้าเปิด ตัดผ้าเป็นวง แขน เย็บด้านข้างเข้าด้วยกัน ต่อแขนยาวถึงข้อมือ เป็นเสื้อคอกลม แล้วเอาผ้าชั้นหนึ่งตัดเฉียงจากอกเสื้อ ด้านซ้ายไปทางด้านขวา มีการตกแต่งที่ชายเสื้อ ชายแขนเสื้อ เป็นแถบผ้าเล็ก ๆ เป็นสีเหมือนเสื้อของสตรี กระดุมเสื้อป้ายจะติดกระดุมเงิน รังคุมใช้ด้ายสีแดงหรือดำถักเป็นห่วง

กางเกง เป็นกางเกงเงินชายยาวทรงกระบอกสีดำ ติดด้ายถักเป็นทางสีแดง สมัยใหม่นี้นิยมแต่งแบบ คนไทยพื้นเมือง

เครื่องแต่งกายเด็ก นิยมแต่งกายแบบพื้น รวบ เพราะหาซื้อง่ายและสะดวก แต่มีเครื่องแสดง เอกลักษณะของเย้าอยู่ โดยการใส่หมวกตามประเพณี ซึ่งจะแตกต่างกันระหว่างเด็กหญิงและเด็กชาย

หมวกเด็กหญิง ใช้ผ้าสีเหลี่ยมผืนผ้าเป็นผ้าทอสีดำเป็นด้านกว้างติดกันเป็นวงกลม รวบส่วนบนเย็บติดกัน เป็นหมวก ชายด้านล่างใช้ไหมพรมถัก (ทาง) ติดหรือใช้ไหมแดงพันลวดเงิน เป็นช่วง ๆ ติด ถัดขึ้น มาปักปลาย เป็นแถว ประมาณ 2-3 แถว ติดพู่ไหมพรมสีแดงเป็นวงกลมรอบ ตรงรอยเย็บและข้างหูด้านละ 1 อัน

หมวกเด็กชาย หมวกเด็กชายประกอบด้วยผ้าพื้น ดำ 6-8 ชั้น เป็นรูปสามเหลี่ยมหรือใช้สีแดงครึ่งหนึ่ง นำผ้าสามเหลี่ยมมาเย็บต่อกันเป็นหมวก ด้านล่างตกแต่งด้วยด้ายถัก และผ้าดำปักปลาย 1-2 แถวมาเย็บติด นิยมใช้ผ้าแดงตัดเป็นรูปกลีบดอกไม้ เย็บติดด้านบนของหมวก ด้านบนสุดติดพู่ไหมพรมสีแดงเป็นก้านกลม บางหมู่บ้านจะติดข้างหูอีกข้างละ 1 อัน หรือติดข้าง ๆ หมวกอีกประมาณ 7-8 อัน

เผ่าลีซอ

การแต่งกาย

หญิง (ลีซอลาย) นุ่งกางเกงสีดำ สนับแข้งสีแดง เสื้อยาวเหมือนเสื้อคลุม ผ่าข้างสีทองอ่อนหรือฟ้า คาดเอวด้วยผ้าดำมีพู่เป็นเส้นด้ายหลายสี รอบคอและแขนมีแถบลายผ้าเย็บสลับสีเป็นแถบรุ้งตามลักษณะลีซอ ลายเป็นลักษณะของหญิงที่แต่งงานแล้ว ส่วนหญิงที่ยังไม่แต่งงานก็สวมกางเกงดำเป๋าดำ สนับแข้งสีแดงกั้น

ขอบน้ำเงิน เสื้อทรงกระสอบผ่าหน้าลงมาประมาณคืบกว่าจากคอผ่าข้างแบบจีน สีน้ำเงินหรือเขียว เข็มขัดเป็นผ้าดำมีชายเป็นพู่ มีลายผ้าเป็นแถบเหมือนรุ่งประดับที่คอเสื้อ รอบต้นแขนใช้ผ้าดำพันเป็นหมวกตกแต่งด้วยพู่หลากสีใส่สร้อยเงิน รอบคอ 2-3 ชั้น ประดับหน้าอกด้วยแผงเงิน เป็นผ้าที่ใส่เสื้อผ้าสีดูดีมากที่สุด

ชาย (สีชอลาย) กางเกงสีทองอ่อน หรือฟ้าดูดี ใสเสื้อสีขาว มีพิธีจะนุ่งสีน้ำเงินดำ ใสเสื้อผ่าหน้าหรือป้ายทับด้านขวา คอกกลม แขนยาว ประดับเงินรอบคอ และسابเสื้อหมวกดำ หรือขาว ชายเข็มขัดมีพู่หลายสีห้อยไปด้านหน้า 2 พวงใหญ่ ยาวประมาณ 1 คอก

เผ่ามูเซอ

การแต่งกายเผ่ามูเซอมีการแต่งการตามกลุ่ม 4 กลุ่ม ดังนี้

1. มูเซอดำ หรือลาหู่ณะ

หญิง สวมเสื้อสีดำแขนยาวคอกกลม ยาวเหมือนเสื้อคลุม ด้านหน้าป้ายทับมาทางขวา กระดุมเป็นผ้าประดับด้วยเม็ดเงินครึ่งวงกลมรอบคอเลยไปทางด้านซ้ายขวา ปลายแขนเสื้อและต้นแขนมีลวดลายสีแดง ด้านข้างของเสื้อมีแถบลวดลายกว้างประมาณ 2-3 นิ้ว จากใต้รักแร้จนถึงชายใช้ผ้าดำโพกหัว มียามแดงปักลายผ้าถุงดำมีลายคาดตามขวางด้วยสีแดงและขาวเป็น ลายโปร่ง ๆ

ชาย สวมกางเกงเป๋าดำสีดำ มีลวดลายสีแดง ขาว ปลายขา สวมเสื้อคอกกลมสีดำแขนยาว ด้านหน้าป้ายทับมาทางขวา มีลวดลายตามขอบ มีกระดุมฝั่ง 3-4 เม็ด

2. มูเซอแดง หรือลาหู่ย่า หรือลาหู่ยี

หญิง นุ่งซิ่นสีดำ ลายแดงสลับดำ เป็นริ้วใหญ่ ๆ ขวางลำตัว ตีนซิ่นสีแดง หัวซิ่นก็สีแดง สวมเสื้อคอกกลมผ่าหน้า แขนยาว เอวลอย พื้นดำหรือน้ำเงิน สีแดงกั้นรอบคอسابปลายแขนและต้นแขน ชายเสื้อตกแต่งด้วยผ้าสีแดง หน้าอกประดับด้วยแผ่นเงินกลมคล้ายโล่หมียามแดง

ชาย สวมกางเกงเป๋าดำสีดำ ปลายขาปักแถบแดง มีสนับแข้งขาวขลิบน้ำเงิน เสื้อคอกกลม แขนยาวสีดำผ่าหน้า มีลวดลายบริเวณหน้าอก มีหมวกดำหรือผ้าโพก สะพายถุงย่ามสีแดง

3. มูเซอณี หรือมูเซอเหลือง

หญิง นุ่งซิ่นดำ หัวซิ่นมีลวดลายตามขวางสีแดง ขาว เหลือง ตีนซิ่นมีลายเล็ก ๆ เสื้อคอกกลมสีดำผ่าหน้า แขนยาว ตามตัวเสื้อประดับเงินเป็นลวดลายเรขาคณิต

ชาย กางเกงดำเป๋าดำ มีลายตามขวางจากใต้เข่าถึงปลายขาสีแดง ขาว เหลือง สวมเสื้อคอกกลมสีดำ แขนยาวผ่าอก ตกแต่งลวดลายตรงسابเสื้อ คอ ปลายแขน ต้นแขนด้วยสีแดง ขาว เหลือง

4. มูเซอ เซ เล

หญิง สวมกางเกงดำเป๋าดำ เสื้อคอกกลมแขนยาวผ่าหน้า เสื้อยาวลงมาเหนือเข่า กั้น ขอบขาวตามسابหน้าด้านข้างและชายเสื้อ แขนเสื้อปักขาวเป็นลายคาดห่างกันจากข้อมือถึง ไหล่ ประมาณ 5-6 แถว ผ้าขาวโพกศีรษะ ถุงย่ามขาว ใช้เงินประดับตามตัวเสื้อ มีสนับแข้งสีดำ ผู้หญิงแต่งงานแล้วไม่ใส่

ชาย กางเกงดำเป๋าดำ ผ่าคาดเอวขาว เสื้อคอกกลมแขนยาวสีดำผ่าหน้า ตกแต่งลวดลาย สีแดงเหลืองไว้ภายในตัวเสื้อ เวลาใส่ไม่เห็นลวดลาย ย่ามสีแดง

เผ่ากะเหรี่ยง

การแต่งกายเผ่ากะเหรี่ยง

คนไทยในภาคกลางจะเรียก “กะเหรี่ยง” พม่าเรียก “กะยิ่น” ภาคเหนือของไทยเรียก “ยาง” บางทีเรียก “กะหรง” เดิมอยู่ในดินแดนตะวันออกของธิเบต ต่อมาเข้ามาอยู่ในประเทศจีน ถูกจีนรุกรานจึงถอยร่นลงมาในเขตพม่า จากพม่ามาอยู่ในประเทศไทยอยู่ตามหุบเขาและแม่น้ำ

ลักษณะสีผิวของกะเหรี่ยงแตกต่างกัน มีตั้งแต่เหลืองไปจนถึงสีน้ำตาลคล้ำ ใบหน้าแบน มีโหนกแก้ม ตาหยีเล็กน้อย จมูกแบนกว้างไม่มีสัน ริมฝีปากตรง

กะเหรี่ยงนิยมใช้ผ้าฝ้ายทำเสื้อ ผ้าย้อม และทอเอง ปัจจุบันใช้ด้ายสีเคมีสีฉูดฉาดมาตกแต่ง ปักด้วยเมล็ดพืชเป็นลวดลายสลับกับด้ายที่มัดเป็นเปลาะ ๆ

ผู้หญิงกะเหรี่ยงที่ยังโสดจะแต่งด้วยผ้าทรงกระสอบสีขาว มีลวดลายแต่งตามตัวเล็กน้อย บริเวณหน้าอกมีลายแดงทำเป็นชายครุย หญิงแต่งงานแล้วจะใส่ผ้าถุงสีแดงมีลายขวางตามตัว ซิ่นเป็นเส้นสีดำ ฟ้าน้ำตาล ส่วนเสื้อท่อนบนจะแต่งตามเผ่า

กะเหรี่ยงแบ่งออกเป็น 4 เผ่า คือ

1. เผ่าสะกอ
2. เผ่าโปว
3. เผ่าบเว (คยา)
4. เผ่าตองสุ (พะโอ)

การแต่งกาย

กะเหรี่ยงเผ่าสะกอ

หญิง สวมกระโปรงยาวถึงข้อเท้า ผมห่มยาวไว้ข้างหลัง พันด้วยเส้นด้ายถักสีแดง ผ้าส่วนมากจะทอเอง เสื้อแขนกุดพื้น ดำ หรือน้ำเงินปนดำ ส่วนล่างของเสื้อปักลวดลายทรง เรขาคณิตด้วยด้ายแดง ปักลูกเดือย มีผู้ชายครุยบริเวณชายเสื้อ

ชาย สวมกางเกงขายาวแบบจีน สีดำ หรือขาว สวมเสื้อสีแดงยกดอกเป็นหมู่ แขนสั้น เสื้อยาวครึ่งเข้า บางคนสวมเสื้อเชิ้ต สีขาวด้วยเสื้อชุดสีแดง บางคนสวมชุดดำ

กะเหรี่ยงเผ่าโปว

หญิง หญิงสวมเสื้อ แขนกุดพื้น แดงอ่อนหรือสีน้ำหมาก ตัวเสื้อครึ่งล่างปักลวดลายเป็น เส้นตรง แนวนอนเป็นช่วง ๆ เกล้ามวยผมสูงเป็นกระพุ่มกลมแผ่บาน ขมวดเป็นจุก ส่วนการแต่งกาย โดยทั่วไปจะคล้าย ๆ กัน

ชาย แขนกุด ชายต่ำกว่าเอว สีและลวดลายเหมือนเผ่าสะกอ กางเกงเป่าต่าสีน้ำเงินเข้ม หรือดำ โปกหัวด้วยผ้าสีแดง หมวกขาน้ำตาล

กะเหรี่ยงบเว (คยา)

หญิง สวมชุดสีดำ และแดง มีผ้าขาวม้าพันเอว มีชายห้อยลงมาด้านหน้า 2 แฉก มีผ้าผืนใหญ่คลุมไหล่ ผม

ชาย สวมเสื้อสีแดง สีดำ นิยมสวมเสื้อกางเกงลายสลับขาวเป็นเส้นตรงลงมา

กะเหรี่ยงตองสุ (พะโอ) กะเหรี่ยงสะกอเรียกตองสุว่า “กะเหรี่ยงดำ” อาจจะเป็นเพราะสวมชุดดำ

ทั้งหมด

เผ่าอีโก้

การแต่งกายเผ่าอีโก้แบ่งเป็น 3 กลุ่ม

1. อีโก้โล

หญิง นุ่งกระโปรงพลีทสีดำ หรือน้ำเงินอมดำ สนับแข้งสีน้ำเงินอมดำ ปักผ้าแถบสี เข็มขัด ผ้าปักห้อยเบี่ยง เสื้อคอกลมผ่าหน้าแขนยาว ปลายแขนปักผ้าแถบหลากสีจากข้อศอกถึงข้อมือ สาบเสื้อปักด้วยสีแดง ด้านหลัง เสื้อปักลายเรขาคณิตในกรอบเส้นตรงหลายเส้นประมาณครึ่งล่าง ด้านข้างผ่าจากชายขึ้น ไป 1 คืบทั้ง 2 ด้าน หมวกผ้าเป็นรูปกรวยคว่ำ ยอดกรวยจะป้านประดับ เม็ดเงินกลมผ่าซีกขนาดต่าง ๆ กันตามแนวนอน สลับกับ กระดุมเม็ดเล็ก ๆ แถบผ้าสีจากหน้าผากขึ้นไปกับยอดหมวกมีพู่ห้อยจากยอดหมวกลงมาหลายพู่ ลูกปัด ร้อยเป็นเส้นหลากสีหลายเส้นห้อยลงมาตามขอบหมวก หน้าผาก จอนหู ประดับห้อยเหรียญเงินเก่า สายรัด คางดำด้วยลูกปัด ร้อยเป็นเส้นหลายเส้นหลากสี ห่วงเงินรอบคอ แผ่นเงินกลมปิดหน้าอก เสื้อผ้าผู้หญิง หมวกผู้หญิง

ชาย นุ่งกางเกงเป๋าค่าสีดำหรือน้ำเงินเข็ม เสื้อดำหรือน้ำเงินผ่าหน้า คอยู ชายเสื้อผ่าข้าง เล็กน้อย ปักลวดลายโปร่งเล็กน้อยตามชายเสื้อด้านข้าง

2. อีโก้โลมิ หรือโลมิซา

หญิง สวมกระโปรงพลีทสีดำ หรือน้ำเงินเข็ม ใส่สนับแข้งสีน้ำเงิน เสื้อคอกลม แขนยาว ผ่าหน้าสีดำ หรือน้ำเงินเข็ม ยาวพอประมาณผ่าข้าง 2 ข้าง ด้านหลังเสื้อปักลายโปร่ง แขนเสื้อปัก แถบสีต่าง ๆ จากข้อมือ จนถึงใต้รักแร้ เข็มขัดผ้าประดับด้วยห้อยเบี่ยงหลายลูกเต๋อยป่า หมวกเป็นผ้าปักเม็ดเงินผ่าซีกเป็นแถวเรียงจาก หน้าผากขึ้นไปหาท้ายห้อยและด้านข้าง ด้านหลังหมวกใช้กล่องเงินแบบแบนรูปสี่เหลี่ยมคางหมูหันทางด้านเล็ก ขึ้นบน ตกแต่งด้านข้างด้วยพวงมาลัยผ้าสีแดง พวงลูกปัดหลากสี ด้านข้างเหนือหูขึ้น ไปแขวนลูกเงินกลมโปร่ง ข้างละหลาย ๆ ลูก ห้อยเหรียญ เงินโบราณตามจอนผมลงไป มีสายรัดคางทำจากลูกปัดหลากสี ประดับด้วย ห่วงเงินที่บริเวณ หน้าอก คอ และลูกเต๋อยตามแบบของอีโก้

ชาย นุ่งกางเกงเป๋าค่าสีดำหรือน้ำเงิน เสื้อผ่าหน้า แขนยาว ปักลายทางด้านหลังครึ่งตัว

3. อีโก้ผาหมี

หญิง ใส่กระโปรงพลีทสีน้ำเงินหรือดำ เสื้อสีดำหรือน้ำเงิน คอกกลม ผ่าหน้า แขนยาว ปักผ้าสีต่าง ๆ จากข้อมือถึงใต้รักแร้ สนับแข้งสีดำหรือน้ำเงิน ปักลายเหมือนกับลายปักเสื้อด้านหลัง บริเวณหน้าอกตกแต่ง ด้วยแผ่นเงินเล็กบ้างใหญ่บ้าง หมวกผ้าประดับด้วยเม็ดเงินกลมผ่าซีกรอบ ศีรษะ แนวหูประดับเงินเหรียญเก่า มีสายรัดคางเป็นเงิน และลูกปัดหลากสี เสื้อผ้าผู้หญิง หมวกผู้หญิง

ชาย นุ่งกางเกงเป๋าค่าสีดำหรือน้ำเงินเข็ม เสื้อดำหรือน้ำเงินคอกกลม แขนยาว ผ่าหน้าติด กระดุมเงิน เสื้อยาวผ่าด้านข้าง ปักลายทางขวางลำตัว จนถึงใต้รักแร้ สาบเสื้อ ด้านหน้าล่างปัก ผ้าแดงแถบเล็ก ๆ เสื้อผู้ชาย ครอบครีวขาวอีโก้

ทำรำ

ทำรำเป็นการตีทำตามบทหรือตามคำร้อง ไม่ซับซ้อนเพราะการแสดงชุดนี้เน้นความงามไปที่เครื่องแต่งกาย เช่น คำร้อง

ไทยภูเขาเผ่าม้ง ตีทำรำ ใช้มือซ้ายวางทาบที่อก

รักถิ่นจริง ตีทำรำ มือประสานไหว้กันระหว่างอก ฝ่ามือทาบที่ฐานไหล่ เป็นต้น

บทสรุป

ระบารวมเผ่าชาวไทยภูเขาเป็นการสร้างสรรค์ระบำชุดใหม่โดยการศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ ลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ อำเภอคลองลานและศึกษาองค์ประกอบของการสร้างสรรค์ระบำชุดใหม่ ทดลอง ออกแบบการแสดงจนทำให้เกิดระบำชุดระบารวมเผ่าชาวไทยภูเขาขึ้นและในครั้งนี้ได้พัฒนาการแสดงแสดงรูปแบบเครื่องแต่งกายให้เหมาะสมและสวยงามยิ่งขึ้น เพิ่มเครื่องประดับให้มากขึ้น จนเกิดความเหมาะสมและสวยงาม และได้นำชุดการแสดงเพื่อเผยแพร่และให้ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ ได้วิจารณ์การแสดงและให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการแสดงและสร้างสรรค์งานด้านแสดงในอนาคตต่อไป

บรรณานุกรม

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2545). **ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูง 20 จังหวัดในประเทศไทย พ.ศ. 2545**. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ.
- กัลยา หอมเกตุ. (2548). **อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์กะเหรี่ยงท่ามกลางชีวิตแบบใหม่ : กรณีศึกษาบ้านห้วยสัตว์ใหญ่ หมู่ที่ 6 ตำบลป่าเต็ง อำเภอกำแพงเพชร จังหวัดเพชรบุรี**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- ขวัญชีวัน บัวแดง. (2549). **กะเหรี่ยง: หลายหลายชีวิตจากขุนเขาสู่เมือง**. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- นิวัฒน์ ฉิมพาลี. (2545). **รายงานการวิจัย ผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคม ต่อสภาพแวดล้อมและชาติพันธุ์ในภูมิภาคตะวันตก**. กรุงเทพฯ: ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. พัฒนาสังคมและสวัสดิการ, กรม.
- ราชบัณฑิตยสถาน (2532). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วุฒิ บุญเลิศ. (2546). **เมื่อกะเหรี่ยงสวนผึ้งลุกขึ้นพูด**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- ห้องสมุดบ้านจอมยุทธ. **การแต่งกายของชาวเขาในประเทศไทย**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: https://www.baanjomut.com/library_2/history_of_costume/06.html. [2561, พฤษภาคม 11].

ศูนย์รวมสายพันธุ์กล้วย ณ พิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ
(พิพิธภัณฑ์ฯ เรือนไทย)

ชนิกา ศรีวรรณศิลป์

ผู้จัดการ, พิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ

จันทนา คุ้มกล้า

เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป, พิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ

บทนำ

คนไทยรู้จักกล้วยกันมากกับการควบคู่กับการก่อตั้งประเทศไทย เพราะประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่อยู่ทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดกล้วย จึงมีกล้วยป่า กล้วยพันธุ์ปลูกอยู่ทั่วไป และเนื่องจากกล้วยเป็นพืชที่ปลูกง่าย ใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย ทั้งผล ต้น ใบ และดอก ในสมัยโบราณจึงมีการปลูกเพื่อไว้ใช้สอยภายในบ้าน ปัจจุบันกล้วยที่ปลูกมีมากมายหลายชนิด มีทั้งพันธุ์พื้นเมืองที่ปลูกอยู่ดั้งเดิม และพันธุ์ปลูกที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ จากการบันทึกประวัติศาสตร์ในเรื่องของกล้วยพอจะกล่าวเป็นสมัยๆ ได้ดังนี้

สมัยสุโขทัย นักประวัติศาสตร์ไทยเริ่มถือเอาสมัยอาณาจักรสุโขทัย นับตั้งแต่ พ.ศ. 1781 เป็นยุคสมัยแรกของคนไทย เพราะในสมัยนั้นได้เริ่มมีอักษรไทยในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช จึงเริ่มมีการบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้น และได้มีจดหมายเหตุกล่าวถึงกล้วยว่าเป็นพืชชนิดหนึ่งที่ปลูกในสมัยสุโขทัย กล้วยที่รู้จักกันในสมัยสุโขทัย คือ กล้วยตานี ซึ่งเป็นกล้วยป่าชนิดหนึ่ง มีถิ่นกำเนิดอยู่ทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย จีน และพม่า และปัจจุบันสุโขทัยยังเป็นจังหวัดที่มีการปลูกกล้วยตานี และมีการปลูกกล้วยตานีเป็นการค้าโดยมีการตัดใบขายทุกวัน ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่า กล้วยตานีจะนำเข้ามาปลูกในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยตอนต้นหรือช่วงการอพยพของคนไทยมาตั้งถิ่นฐานที่สุโขทัย

สมัยอยุธยา กรุงศรีอยุธยาได้กลายมาเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองมีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของอยุธยา รุ่งเรืองขึ้นอย่างมาก ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตกับฝรั่งเศส ดัตช์ และอังกฤษ ในสมัยนั้นพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งประเทศฝรั่งเศสทรงส่งคณะราชทูตอัญเชิญพระราชสาส์นมาถวายพระนารายณ์มหาราช ณ กรุงศรีอยุธยา เพื่อเจริญสัมพันธไมตรี และเผยแพร่คริสต์ศาสนา รวมทั้งทำสัญญาสิทธิทางการค้า ประมาณปี พ.ศ.2230 เมอร์ซิเออร์ เดอลาลูแบร์ (Monsieur de Lalouber) นักบวชนิกายซูลิต ซึ่งเป็นนักการทูตและนักเขียนที่มีชื่อเสียง ได้บันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นและนำไปเขียนเป็นหนังสือเกี่ยวกับเมืองไทยสมัยอยุธยาในช่วงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตีพิมพ์เป็นภาษาฝรั่งเศสในกรุงปารีส เมื่อ พ.ศ. 2336 เมอร์ซิเออร์ เดอลาลูแบร์ ได้เขียนบันทึกเกี่ยวกับกล้วยว่าได้เห็นมีการปลูกกล้วยวงช้าง ซึ่งก็คือ กล้วยร้อยหวีในปัจจุบัน และงาช้าง ซึ่งเป็นกล้วยประเภทกล้วยกล้วย นอกจากนี้ยังมีตำนานเล่ากันมาว่ามีการค้าขายกล้วยตีกอีกด้วย แสดงให้เห็นว่า ได้มีการปลูกกล้วยทั้งเพื่อความสวยงาม เพื่อบริโภคและเป็นการค้ากันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

สมัยรัตนโกสินทร์ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งเป็นปรมาจารย์ทางด้านภาษาไทย ได้เขียนหนังสือพรรณพฤกษากับสัตวภิธาน เมื่อ พ.ศ. 2427 ซึ่งตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 โดยกล่าวพรรณนาถึงกล้วยชนิดต่าง ๆ ในสมัยนั้นด้วยภาพย่น 16 พรรณนาถึงกล้วยชนิดต่าง ๆ ที่ปลูกในสมัยนั้นประมาณ 37 ชนิด

แสดงให้เห็นถึงความนิยมชมชอบและมีการปลูกกล้วยกันอย่างแพร่หลายในยุคนั้น ประกอบกับในช่วงดังกล่าวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จประพาสประเทศต่าง ๆ หลายประเทศ จึงได้มีการนำกล้วยบางชนิดเข้ามาปลูกในรัชสมัยของพระองค์ ทำให้กล้วยในสมัยนั้นมีมากชนิด หนึ่งในบริเวณวังสระปทุม ซึ่งเดิมเป็นที่สวนของ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าโปรดให้มีการปลูกพืชผักและไม้ผลหลายชนิด รวมทั้งกล้วย โดยทรงนำผลผลิตต่าง ๆ ที่ได้มาทำสำหรับตั้งโต๊ะเสวย พระราชทานไปยังวังเจ้านายต่าง ๆ ส่วนที่เหลือ เช่น ใบตอง เชือกกล้วย กล้วยสุก ได้นำออกจำหน่าย เพื่อนำรายได้สำหรับเลี้ยงดูข้าราชการและทะนุบำรุงวังสระปทุม กล้วย อาจเป็นผลไม้พื้น ๆ ราคาถูก หากินได้ง่ายในสายตาของหลายๆ คน เรากินกล้วยกันมาตั้งแต่เด็กจนโต กินจนชินในรสชาติ จนคุ้นเคยกับผลไม้ที่ชื่อว่ากล้วย กล้วยในประเทศไทยปัจจุบันถือว่ามี บทบาททางเศรษฐกิจมาก และนับว่าเป็นสินค้าส่งออกติดอันดับอีกประเภทหนึ่งที่สามารถโกยเม็ดเงินเข้าประเทศได้ไม่น้อย เช่น การส่งออกกล้วยไข่ไปขายยังประเทศจีน และได้หวั่น การส่งออกกล้วยหอมไปยังประเทศญี่ปุ่น หรือกล้วยน้ำว่าสามารถรับประทานผลสด หรือนำไปแปรรูปได้หลากหลาย จนเป็นที่นิยมทั้งในประเทศและต่างประเทศ

กล้วยเป็นพืชอาหารที่มีความสำคัญสามารถใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วน ตั้งแต่เป็นอาหาร เครื่องมือ เครื่องใช้ เส้นใยสิ่งทอ สมุนไพร และอุปกรณ์ทางการแพทย์ กล้วยจึงเป็นพืชมหัศจรรย์ ที่ว่าให้มีหลักฐานว่าประเทศไทยเป็นแหล่งกำเนิดกล้วยที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก นับเฉพาะกล้วยกินได้ไม่รวมกล้วยป่าก็มีมากกว่า 50 ชนิด ที่รู้จักแพร่หลายก็มี กล้วยน้ำว่า กล้วยหอม กล้วยไข่ กล้วยหักมุก กล้วยนาค กล้วยเล็บมือนาง ส่วนกล้วยชนิดอื่น ๆ ก็อาจเป็นที่รู้จักกันเพียงในท้องถิ่นเท่านั้น เช่น กล้วยนางพญา กล้วยหิน กล้วยสา กล้วยไล ทางภาคใต้ กล้วยนมสาว กล้วยหอมกะเหรี่ยง ทางภาคตะวันตก กล้วยหอมทองสั้น กล้วยนวล ทางภาคอีสาน หรือกล้วยน้ำนม กล้วยหอมจันทร์ ทางภาคเหนือ เป็นต้น บางชนิดก็เหลือเพียง ชื่อ เช่นกล้วยกรัน กล้วยกรมชสาร กล้วยนางงย และที่กำลังใกล้จะสูญพันธุ์ก็มีอีกไม่น้อย จึงเป็นที่น่าวิตกในอนาคตคนไทยอาจจะต้องไปศึกษา ค้นคว้าเรื่องราวของกล้วยเมืองไทยจากต่างประเทศก็เป็นได้แต่มีน้อยคนที่จะรู้จักกล้วยอย่างแท้จริง หากอยากรู้จักกล้วยให้มากขึ้นก็ต้องเดินทางมาที่จังหวัดกำแพงเพชร หรือเรียกว่า **เมืองกล้วยไข่** เพราะว่าจะจังหวัดกำแพงเพชรขึ้นชื่อว่าปลูกกล้วยไข่ได้รสชาติดีที่สุดในประเทศและด้วยชื่อเสียงอันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด

คำสำคัญ : ศูนย์รวมสายพันธุ์กล้วย, กล้วยพิพิธภัณฑสถานกำแพงเพชร, กล้วยเรือนไทย กำแพงเพชร

การรวบรวมสายพันธุ์กล้วย

การจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ ปัจจุบันเรียกชื่อว่า พิพิธภัณฑสถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร มีลักษณะเป็นพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิดพิพิธภัณฑสถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ พระองค์ได้พระราชทานหน่อกล้วยไข่ และกล้วยน้ำว่า ให้แก่ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร โดยมีแนวพระราชดำริที่จะอนุรักษ์สายพันธุ์กล้วย ซึ่งเป็นผลไม้ที่มีคุณประโยชน์มากมายนี้ไว้ และภายหลังก็ได้มีการนำหน่อกล้วยทั้งสองหน่อนั้นมาปลูกไว้ในพื้นที่ด้านหลังอาคารพิพิธภัณฑท์ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้พระราชทานหน่อกล้วยไข่ และกล้วยน้ำว้า

จากต้นกล้วยสองต้น วันนี้พิพิธภัณฑสถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ (พิพิธภัณฑฯ เรือนไทย) มีพันธุ์กล้วยกว่า 160 สายพันธุ์ สืบเนื่องจากมีโครงการอนุรักษ์พันธุ์กล้วยของไทยเกิดขึ้น และได้เริ่มต้นโครงการอย่างเป็นทางการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2544 โดยพระโสภณคณาภรณ์ (สมจิตต์ อภิจิตโต) ซึ่งโครงการดังกล่าวมีเป้าหมายในการรวบรวมสายพันธุ์กล้วยไว้ 200 กว่าสายพันธุ์ และได้ปลูกเปรียบเทียบศึกษาจนเหลือประมาณ 160 กว่าสายพันธุ์ นอกจากนั้นได้ดำเนินการเพาะและขยายพันธุ์เพื่อเผยแพร่ให้แก่ผู้สนใจทั่วไป อันเป็นการช่วยอนุรักษ์พันธุ์กล้วยของไทยให้คงอยู่และแพร่หลายต่อไป ทั้งนี้ได้รับความช่วยเหลือและประสานงานจากหน่วยงานราชการ และเอกชนหลายแห่ง พร้อมทั้งได้ผู้ทรงคุณวุฒิ และนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญด้วยกล้วยมาร่วมดำเนินการอีกหลายท่าน โดยรวมกันเป็นเครือข่าย ได้แก่ อาจารย์สมรรถชัย ฉัตราคม ชมรมรักกล้วย ศาสตราจารย์เบญจมาศ ศิลาย้อย ผู้เชี่ยวชาญเรื่องกล้วยแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ดร.วีระชัย ฒนนคร ผู้อำนวยการสวนพฤกษศาสตร์ฯ จ.เชียงใหม่ อาจารย์กัลยาณี สุวิทวัส จากสถานีวิจัยปากช่อง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และจากมหาวิทยาลัยมหิดล คณะพืชสวนฯ ศูนย์เพาะพันธุ์พืช จ.พิษณุโลก

สาเหตุสำคัญที่น่าจะทำให้กล้วยไทยหลายชนิดสูญพันธุ์

1. กล้วยบางชนิดรสชาติไม่อร่อย เช่น เปรี๊ยะ จืด เนื้อเละ ฯลฯ ไม่เป็นที่นิยมของผู้บริโภค เมื่อปลูกแล้วขายไม่ได้ก็เปลี่ยนไปปลูกกล้วยที่ตลาดต้องการแทน เข้าทำนองกล้วยดีไล่กล้วยเลว
2. จากการพัฒนาของชุมชนทำให้พื้นที่ปลูกเปลี่ยนสภาพไป เช่น สวนกลายเป็นโรงงานอุตสาหกรรม หมู่บ้านจัดสรร หรือแม้กระทั่งน้ำเสีย และมลภาวะก็มีส่วนเร่งให้แหล่งปลูกกล้วยหลายแห่งอยู่ในภาวะอันตราย
3. ภัยธรรมชาติ ถึงแม้ว่ากล้วยจะมีความทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศเป็นอย่างดี แต่บางครั้งการเกิดภัยธรรมชาติติดต่อกันเป็นเวลานาน เช่น น้ำท่วมใหญ่ ก็ทำให้กล้วยหลายชนิดสูญพันธุ์ได้
4. มีเหลืออยู่น้อยต้น การขยายพันธุ์ช้า ทำให้มีโอกาสเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์สูง ตัวอย่างเช่น กล้วยพม่าแหกคุกของจังหวัดอ่างทอง หรือกล้วยงาช้างแถบจังหวัดนนทบุรี เป็นต้น
5. เกิดความสับสนหรือเข้าใจผิดในการเรียนชื่อ เพราะบางชนิดไม่มีการจัดทำข้อมูลแสดงลักษณะของต้น ใบ ผล และชื่อพ้องเอาไว้จึงอาจมีผู้รู้เท่าไม่ถึงการณ์ เรียกชื่อใหม่ตามความเข้าใจของตน (ในกรณีนี้ถือว่าพันธุ์กล้วยสูญแต่ชื่อ)

แปดสายพันธุ์กล้วยที่น่าสนใจ ณ พิพิธภัณฑสถานจังหวัดกำแพงเพชรเฉลิมพระเกียรติ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

1. กล้วยไข่กำแพงเพชร (มีอีโนมเป็น AA)

ชื่อวิทยาศาสตร์ Musa (AA group) “kluat khal” (ดร.เบญจมาศ ศิลาชัย, 2534)

กล้วยไข่ที่ปลูกในจังหวัดกำแพงเพชร เป็นกล้วยไข่ในสายพันธุ์ acuminate Cutivars สกุล Musa หมู่ Eumusa กลุ่ม AA มีโครโมโซม 2 ชุด ลักษณะทั่วไปของกล้วยไข่สายพันธุ์กำแพงเพชร ลักษณะกาบใบเป็นสีน้ำตาล หรือช็อกโกแลต ร่องก้านใบเปิด และขอบก้านใบขยายออกไปมีสีเหลืองอ่อน ไม่มีนวล ก้านเครือมีขนาดเล็กรสชาติหวาน

แหล่งที่พบกล้วยไข่โดยทั่วไปแต่มีหลักฐานเชื่อได้ว่าเดิมมีการนำพันธุ์กล้วยไข่มาจากเขตกรุงเทพฯ ขึ้นไปปลูกที่ตำบลตะเคียนเลื่อน จังหวัดนครสวรรค์ ราว ๑๐๐ ปี มาแล้ว ต่อจากนั้นจึงได้กระจายพันธุ์ขึ้นไปปลูกเป็นจำนวนมากที่จังหวัดกำแพงเพชร ในเวลาต่อมา

ลำต้น ขนาดกลางส่วนสูงประมาณ ๒.๕ เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางลำต้น ๑๘ - ๒๒ ซม. กาบลำต้นด้านนอกสีเขียวอมเหลืองมีปื้นน้ำตาลอ่อนทั่วไป กาบด้านในสีเขียวอ่อน ลำต้นค่อนข้างบอบบางหักล้มง่ายให้หน่อรอบต้นจำนวนมากเพื่อไม่ให้เป็นภาระแย่งอาหารต้นแม่ทำให้ผลผลิตลดลง จึงต้องใช้วิธีนำมิดคมๆ ปาดหน่อทิ้งตลอดเวลาจนกว่าใกล้จะเก็บเกี่ยวผลจึงปล่อยให้หน่อเจริญเติบโตตามปกติ

ใบ ทางใบยาวประมาณ ๒.๐๐ เมตร ค่อนข้างตั้งแผ่นใบแคบสีเขียวอมเหลืองก้านใบสีเขียวอมเหลืองมีร่องกว้างขอบก้านใบสีน้ำตาลอ่อน โดยใบมีประสีน้ำตาลอ่อนกระจายทั่วไป

ปลี ชี้ลงดิน รูปทรงกระบอกปลายแหลมค่อนข้างพอม กาลปลีด้านนอกสีม่วงแดงปลายค่อนข้างมน กาบด้านในสีแดงซีดเมื่อบานเปิดม้วนขึ้นเห็นผลกล้วยสีเขียวอ่อน กาบปลีจะค้างอยู่บนหวีกล้วย ๑ - ๒ วัน จึงจะหลุดไป

ผล ใน ๑ เครือ มี ๖ - ๗ หวี ๆ ละ ๑๒ - ๑๔ ผล ผลค่อนข้างกลมหัวท้ายมน ก้านผลสั้นเรียงตัวไม่เป็นระเบียบ ขนาดผลกว้าง ๓.๐ ซม. ยาว ๘ - ๑๐ ซม. ผลดิบสีเขียวสดเปลือกบาง ผลสุกสีเหลืองสวยเนื้อสีครีมอมส้มรสหวานกลิ่นหอม ถ้างอมจะมีกระสีน้ำตาลเล็ก ๆ ที่ผิวด้านนอก

อายุ ตั้งแต่ปลูกด้วยหน่อถึงออกปลี ๙ - ๑๐ เดือน และอายุตั้งแต่ออกปลีถึงผลสุกประมาณ ๘๐ วัน

การใช้ประโยชน์ ผลดิบฝานทอดน้ำมันเป็นกล้วยฉาบ ทอดกรอบ ผลสุก เชื่อม บวชซี ข้าวเม้าทอด หรือรับประทานผลสุกกับกระยาสารท ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 กล้วยไข่

2. กล้วยนมหมี่ Musa (ABB) ‘Nom Mi’

แหล่งที่พบกล้วยนมหมี่ (มีอีโนมเป็น ABB) เป็นกล้วยพื้นเมืองของจังหวัดตรัง ต่อมาได้มีเกษตรกรได้นำพันธุ์ไปปลูกพร้อมทำสวนยางในจังหวัดระยอง เดิมเข้าใจว่าเป็นพันธุ์เดียวกับพม่าแหกคุกเพราะเป็นกล้วยที่มีผลขนาดใหญ่เหมือนกัน แต่ภายหลังจากนายสมรรถชัย ฉัตรราชม อดีตรองประธานชมรมรักษากล้วย ได้ตรวจสอบพบว่าเป็นคนละพันธุ์กัน จึงได้นำมาขยายพันธุ์โดยวิธีเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อจนแพร่หลายทั่วไป เป็นกล้วยที่มีขนาดใหญ่ ลำต้นเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 30 – 35 เซนติเมตร ส่วนสูงประมาณ 3.50 – 4.50 เมตร กาบลำต้นด้านนอกสีเขียวสดมีขนาดเล็กน้อย กาบด้านในสีเขียวอ่อนหน่อเกิดห่างลำต้นแม่จำนวน 6 – 8 หน่อ โดยจะเป็นหน่อใบแคบสูงขึ้นมาอย่างน้อย 80 เซนติเมตร จึงจะเปลี่ยนเป็นหน่อใบกว้าง

ใบ แผ่นใบกว้างทางใบยาวประมาณ 3.50 เมตร สีเขียวสดเป็นมัน ร่องใบชิดก้านใบเขียวอ่อนเพราะหักง่าย

ปลี รูปทรงกระบอกปลายแหลมขนาดใหญ่ กาบปลีด้านนอกสีแดงอมม่วงด้านในสีแดงสด เมื่อบานเปิดม้วนขึ้นเห็นผลกล้วยสีเขียวอ่อนกาบปลีจะค้างอยู่บนหวีกล้วย 2 – 3 วัน จึงจะหลุดไป

ผล ใน 1 เครือจะมี 6 – 8 หวี ๆ ละ 14 – 16 ผล ขนาดกว้าง 7 ซม. ยาว 20 เซนติเมตร ผลอ่อนขนาดใหญ่สีเขียวอ่อนรูปเหลี่ยมยาวเกือบเท่ากันทั้งหัวและท้าย ผลแก่สีเขียวเป็นมันปลายผลหุ้มเมื่อสุกสีเหลืองสดเปลือกหนา เนื้อสีขาวค่อนข้างเหนียว กลิ่นหอมคล้ายกล้วยน้ำว้า

อายุ ตั้งแต่ปลุกด้วยหน่อถึงออกปลีประมาณ 10 เดือน และหลังจากออกปลีถึงผลแก่ประมาณ 100 วัน

การใช้ประโยชน์ ผลดิบแก้จัดผานทอดน้ำมันรสชาติใกล้เคียงมันฝรั่ง ผงสุกเชื่อมน้ำตาลทรายจะได้กล้วยเชื่อมสีขาวใสเป็นเงาและเหนียวนุ่มกว่ากล้วยน้ำว้า ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 กล้วยนมหมี่

3. กล้วยพม่าแหกคุก Musa (ABB) 'Phama Haek Kuk'

แหล่งที่พบกล้วยพม่าแหกคุก (มีอีโนมเป็น ABB) เดิมมีการปลูกปะปนกันไปกับกล้วยน้ำว้าบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในจังหวัดอ่างทอง ภายหลังเกษตรกรไม่นิยมจึงเลิกปลูก นายสมรรถชัย ฉัตราคม อดีตประธานชมรมรักษ์กล้วยพบว่าเหลืออยู่ในสภาพใกล้สูญพันธุ์ที่อำเภอป่าโมก เมื่อปี พ.ศ. 2534 จึงได้นำพันธุ์ไปปลูกอนุรักษ์เอาไว้ นิยมขยายพันธุ์ด้วยการแยกหน่อเพราะไม่กลายพันธุ์เหมือนวิธีการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อเป็นกล้วยที่มีขนาดใหญ่

ลำต้น เส้นผ่าศูนย์กลาง 30 – 35 เซนติเมตร ส่วนสูงประมาณ 3.50 – 5.50 เมตร กาบลำต้นด้านนอกสีเขียวสดบริเวณโคนต้นมีกลิ่นมีป็นสีน้ำตาลเข้ม หน่อเกิดห่างจากลำต้นแม่มีขนาดใหญ่จำนวน 5 – 8 หน่อ

ใบ แผ่นใบกว้างทางใบยาวประมาณ 3.50 เมตร สีเขียวเข้มเป็นมัน ร่องใบชิดกันใบสีเขียวสดแข็งแรง

ปลี รูปทรงกระบอกปลายแหลมขนาดใหญ่ กาบปลีด้านนอกสีแดงอมม่วง ด้านในสีแดงสดเมื่อบานเปิดม้วนขึ้นเห็นผลกล้วยสีเขียวเข้ม กาบปลีจะค้างอยู่บนหวีกล้วย 2 – 3 วัน จึงจะแห้งหลุดไป

ผล ใน 1 เครือจะมี 11 – 16 หวี ๆ ละ 14 -20 ผล ขนาดผลกว้าง 5.5 เซนติเมตร ยาว 18 เซนติเมตร ลักษณะเป็นเหลี่ยมค่อนข้างยาว ผลดิบสีเขียวจัดเป็นมัน ผลสุกสีเหลืองส้มเปลือกหนา เมื่อผลเริ่มสุกใหม่ใน 1 หวี จะมีทั้งสีเขียวของผลดิบและเหลืองของผลสุกติดกันอย่างน่าดู เนื้อผลสีขาวค่อนข้างเหนียวอมจัด เนื้อและรสหวานหอม

อายุ ตั้งแต่ปลูกด้วยหน่อถึงออกปลีประมาณ 15 เดือน อายุตั้งแต่ออกปลีถึงผลแก่จัด 130 วัน

การใช้ประโยชน์ คล้ายกล้วยน้ำว้าเช่น รับประทานผลสุก ผลดิบกล้วยฉาบ กล้วยทอด บวชชี หากนำมาเชื่อมจะได้กล้วยสีชาวยเป็นเงา ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 กล้วยพม่าแหกคุก

4. กล้วยนมสาว (ชื่อพ้องท้องถิ่น นมสาวหาดใหญ่)

แหล่งที่พบกล้วยนมสาว (มีถิ่นกำเนิดเป็น ABB) พบปลูกไม่มากนักในจังหวัดทางภาคใต้และพรมแดนไทยพม่า เช่น สงขลา กระบี่ เพชรบุรี ราชบุรี เป็นต้น โดยเฉพาะที่อำเภอสวนผึ้งที่จังหวัดราชบุรีมีสายพันธุ์ที่ให้ผลผลิตและรูปร่างผลใหญ่กว่ากล้วยนมสาวจากแหล่งอื่นเป็นกล้วยขนาดกลาง

ลำต้น เส้นผ่าศูนย์กลาง 18 - 22 เซนติเมตร ส่วนสูง 2.20 - 3.00 เมตร กาบด้านนอกสีเขียว เจริญน้ำตาลตอนล่างมีประน้ำตาลเข้ม ตอนบนขึ้นไปมีสีเขียววนวลมาก กาบด้านในสีเขียวเจือชมพูอ่อนเกิดขีด ลำต้นจำนวน 8 - 12 หน่อ

ใบ ทางใบยาวแผ่นใบกว้างลู่ลงเล็กน้อยใบค่อนข้างบางสีเขียวสด ร่องใบกว้าง ขอบก้านสีชมพูแดง ก้านใบสีเขียววนวลโคนก้านใบมีประน้ำตาล

ปลี รูปทรงกระบอกปลายแหลมชี้ลงดิน กาบด้านนอกสีแดงเจือเขียว กาบด้านในสีซีด เมื่อบานกาบปลีเปิดม้วนขึ้นเห็นผลกล้วยสีเขียวอ่อน กาบปลีจะค้างอยู่บนหวีกล้วย 2 - 3 วัน จึงจะแห้งหลุดไป หลังติดผลหวีสุดท้ายแล้ว ปลีจะมีรูปร่างป้อมขึ้น

ผล ใน 1 เครือจะมี 6 - 7 หวี ๆ ละ 12 - 14 ผล ส่วนที่อำเภอสวนผึ้งพบว่า 1 เครือ จะมีถึง 16 หวี ผลมีลักษณะอ้วนป้อม ปลายผลงอน วัดส่วนกว้างที่สุด จะได้ประมาณ 4.0 - 4.2 เซนติเมตร ยาว 10.0 - 10.5 เซนติเมตร ผลดิบสีเขียวสดเป็นมัน เปลือกหนาผลสีเหลืองจัดเนื้อสีครีมอมส้มค่อนข้างแข็ง รสหวานกลิ่นหอมเฉพาะตัวคล้ายกล้วยหอมผสมกล้วยไข่

อายุ ตั้งแต่ปลุกด้วยหน่อถึงออกปลีประมาณ 8 เดือน และหลังจากออกปลีถึงผลแก่จัด 90 วัน
การใช้ประโยชน์ รับประทานผลสุก ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 กล้วยนมสาว

5. กล้วยซาบ่า

แหล่งที่พบกล้วยซาบ่า (มีอีโนมเป็น ABB) เป็นกล้วยพื้นเมืองของประเทศฟิลิปปินส์ ต้นที่ชมรมรักกล้วยรวบรวมพันธุ์นี้ไว้ คุณมงคล สิริภริภรณ์ ได้คัดเลือกและนำเข้าจากประเทศฟิลิปปินส์ ราว 25 ปีมาแล้ว เป็นกล้วยที่มี

ลำต้น ขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 38 - 45 เซนติเมตร สูงประมาณ 5.50 - 6.00 เมตร กาบด้านนอกสีเขียวสดเป็นมันเงา กาบด้านในสีเขียวอ่อน หน่อมีขนาดใหญ่ เกิดห่างต้นประมาณ 4 - 6 หน่อ

ใบ มีขนาดใหญ่แข็งแรง แผ่นใบกว้างสีเขียวทึบ หนากว่ากล้วยน้ำว้า ก้านใบสีเขียวฉ่ำ ร่องใบชิด มีปื้นสีน้ำตาลอ่อนโคนใบเล็กน้อย

ปลี มีขนาดอ้วนใหญ่ประมาณ 60 เซนติเมตร กาบปลีด้านนอกสีแดงคล้ำปลายปี แหยมไม่มากนัก มีรอยเว้าที่ปลายกาบ กาบปลีด้านในสีแดงสด เมื่อบานเปิดม้วนขึ้นเช่นเดียวกับกล้วยน้ำว้าของไทย เห็นผลกล้วยสีเขียวสด ในช่วงที่ให้ผลตั้งแต่หัวที่ 1 - 4 ช่องระหว่างหัวเป็นระเบียบ แต่หลังจากนั้นจะเบียดกันแน่นชิด โดยจะติดผลราว 8 - 14 หัว ต่อจากนั้นปลีจะมีขนาดเล็กลง แต่คงรูปร่างป้อมสั้นคล้ายหัวใจเอาไว้

ผล ใน 1 เครือจะมี 8 - 14 หัว ๆ ละ 17 - 19 ผล ผลดิบรูปร่างเหลี่ยมปลายผลทู่สีเขียวฉ่ำ ผลแก่ยังมีเหลี่ยมไปจนกระทั่งสุก ขนาดผลกว้าง 5.0 - 5.6 เซนติเมตร ยาว 13 - 15 เซนติเมตร เปลือกหนาสีเหลืองไหล เนื้อสีครีม ใสเหลืองค่อนข้างเหนียว กลิ่นหอมรสหวาน

อายุ ตั้งแต่ปลุกด้วยหน่อถึงออกปลีประมาณ 14 เดือน และอายุตั้งแต่ออกปลีถึงผลแก่จัด 150 วัน

การใช้ประโยชน์ เหมือนกล้วยน้ำว้าของไทย เช่น ปลีนำมาประกอบอาหาร ผลดิบแก่จัดฝานทอดน้ำมันเป็นกล้วยทอดกรอบ หรือหั่นเป็นชิ้นสี่เหลี่ยมเสียบไม้สลับเนื้อและสับปรดอย่างเป็นบาร์บีคิว ผลสุกทำกล้วยบวชชีได้น้ำสีขาวเพราะไม่มียาง ส่วนเนื้อกล้วยจะมีสีขาวเหลืองนารับประทาน ใบใช้ห่อของได้เหมือนกล้วยตานี ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 กล้วยซาบ่า

6. กล้วยมาฮอย กล้วยหอม 2 เครือ (ไทย)

แหล่งที่พบกล้วยมาฮอย (มีถิ่นกำเนิดเป็น AAA) ประเทศอินโดนีเซีย ในราวปี 2538 อาจารย์สุรัตน์ วัฒนโน ได้นำต้นพันธุ์เข้ามาจากประเทศสหรัฐอเมริกา ทางชมรมรักกล้วยไม้ได้นำไปปลูกในแปลงรวบรวมพันธุ์ จังหวัดกำแพงเพชร

ลำต้น เป็นกล้วยที่มีลำต้นเตี้ยโดยมีส่วนสูงประมาณ 1.50-1.80 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางลำต้น ประมาณ 18 - 22 เซนติเมตร กาบลำต้นด้านนอกสีน้ำตาลอมแดงกาบด้านในสีแดงเจือชมพู (จัดอยู่ในกลุ่มของกล้วยหอมเขียว)

ใบ ทางใบยาวประมาณ 120 เซนติเมตร แผ่นใบกว้างหนาสีเขียวทึบ ก้านใบสีเขียว ร่องใบเปิดมีขอบสีน้ำตาลแดง

ข้อสังเกต ถ้าการเรียงซ้อนของใบเวียนไปรอบต้นเหมือนกล้วยทั่วไปมักจะให้ผลเป็นกล้วยเครือเดี่ยว แต่ถ้าหน่อมีลักษณะค่อนข้างแบนการเรียงซ้อนของใบคล้ายกล้วยพัก แนวน้อมจะได้กล้วยที่มี 2 เครือ หรือมากกว่า

ปลี รูปทรงกระบอกปลายแหลม กาบด้านนอกสีแดงเจือเขียว เมื่อบานเปิดม้วนขึ้นสำหรับกล้วยมาฮอยจะมีลักษณะการออกเครือหลายแบบ เช่น

1. มี 1 ปลี เหมือนกล้วยปกติ และเจริญเติบโตต่อไปเป็นเครือ
2. มีปลีพุ่งออกมาจากยอดพร้อมกัน 2 ปลี และเจริญเติบโตต่อมาเป็น 2 เครือ
3. มี 1 ปลี เมื่อพ้นออกมาจากยอดแล้ววงกล้วยจะแบนและแยกเป็น 2 ปลี และเจริญเติบโตต่อมา เป็น 2 เครือ
4. มี 1 ปลี แต่เมื่อติดผลตามปกติได้ 4-5 หวี ส่วนปลายจะแยกเป็น 2 ปลี และพัฒนาติดผลไปคนละเครือ
5. มี 1 ปลี ให้ผลเหมือนกล้วยหอมปกติจนมาถึงหวีตีนเต้าต่อจากนั้นปลีจะแยกออกเป็น 2 ปลี และเจริญเติบโตต่อไปโดยไม่ออกติดผล

6. มีการโผล่ของปลีออกมาจากส่วนยอดจำนวนมากอาจถึง 4-5 ปลี และสามารถพัฒนาเป็นเครือกล้วยได้ทั้งหมด

ผล ใน 1 เครือ จะมีประมาณ 7 - 9 หวี ๆ ละ 14 - 16 ผล ขนาดผลกว้าง 3.8 - 4 เซนติเมตร ยาวประมาณ 16-16.5 เซนติเมตร ผลเหยียดตรงปลายผลมีจุกเล็กน้อย ผลดิบสีเขียวสด ผลแก่สีเหลืองอ่อน เปลือกหนา ถ้าบ่มในอุณหภูมิต่ำหรืออากาศหนาวเย็นเกิน 5 วัน จะได้กล้วยที่มีผิวสีเหลืองคล้ายกล้วยหอมทอง ผลสุกเนื้อสีครีม รสหวานจัด

อายุ ตั้งแต่ปลูกด้วยหน่อถึงออกปลีประมาณ 8 เดือน ละตั้งแต่ออกปลีถึงผลสุกประมาณ 95 วัน
การใช้ประโยชน์ ปลูกเพื่อดูความแปลกประหลาด และรับประทานผลสด ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 กล้วยมาฮอย กล้วยหอม 2 เครือ (ไทย)

7. กล้วยปิ้งแอมเปียง หอมชวา

แหล่งที่พบกล้วยปิ้งแอมเปียง (มีอีโนมเป็น AA) ประเทศอินโดนีเซียในชื่อ Pisang Ampaing โดยประมาณปีพ.ศ. 2529 พลอากาศตรีฉัตรชัย ชูตินันท์ แห่งกองทัพอากาศได้นำต้นพันธุ์มาจาก แถบชวาใต้ของประเทศอินโดนีเซีย มาปลูกที่บ้านแถบดอนเมือง และเผยแพร่ให้ชมรมรักกล้วย ปลูกทดสอบเมื่อปี พ.ศ.2543 พบว่าเป็นกล้วยที่มีผิวสวยกลิ่นหอมและเนื้อแน่น จึงได้นำไปปลูกในแปลงรวบรวมพันธุ์จังหวัดกำแพงเพชร

ลำต้น มีความสูงปานกลางประมาณ 2.10 - 2.30 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางลำต้น ประมาณ 18 - 20 เซนติเมตร กาบลำต้นด้านนอกสีเขียวเจือน้ำตาลมีประสีน้ำตาลอ่อน กาบด้านในสีชมพูเจือเขียว หน่อเกิดชิดลำต้นแม่จำนวน 6-10 หน่อ

ใบ ยาวปานกลาง แผ่นใบกว้างสีเขียวสด ก้านใบสีเขียวอ่อน ร่องใบกว้างมีปีกสีแดง โคนก้านใบสีชมพู การเรียงตัวของก้านใบเกือบจะออกในแนวซ้าย-ขวา เหมือนรูปพัดคล้ายๆ (ใบช่วงบนและล่างเกือบจะอยู่ทับซ้อนกันมีเวียนเพียงเล็กน้อย)

ปลี รูปทรงกระบอกปลายแหลม กาบด้านนอกสีแดง กาบด้านในสีซีด เมื่อบานเปิดม้วนขึ้นเห็นผลกล้วยสีเขียวอ่อนลักษณะของเครือจะชี้ห่างจากลำต้นเกือบขนานกับพื้นดิน คล้ายกล้วยน้ำไท หลังติดหวีสุดท้ายแล้วจึงจะค่อยโน้มลงดินและปลีจะมีรูปร่างป้อมขึ้น

ผล ใน 1 เครือจะมี 4 - 7 หวี หวีละ 11 - 13 ผล ขนาดผลกว้าง 2.8-3.0 เซนติเมตร ยาว 15 - 16 เซนติเมตร มีเหลี่ยมเล็กน้อยผลค่อนข้างตรงปลายผลมีจุดไม่ชัดเจน ผลดิบสีเขียวอ่อน ผลแก่สีเขียวสด ผลสุกสีเหลืองจำปา เนื้อในสีส้มค่อนข้างกรอบ รสหวานจัดกลิ่นหอม

อายุ ตั้งแต่ปลูกด้วยหน่อถึงออกปลีประมาณ 10 เดือน และอายุตั้งแต่ออกปลีถึงผลสุกประมาณ 98 วัน การใช้ประโยชน์ รับประทานผลสุก รสชาติคล้ายกล้วยไข่แต่เนื้อแน่นกว่า

ภาพที่ 8 กล้วยปิ้งแอมเปียง หอมชวา

8. กล้วยเล็บช้างกุด Musa (BBB) ‘Lep Chang Kut’

แหล่งที่พบกล้วยเล็บช้างกุด (มีจีโนมเป็น BBB) ส่วนใหญ่จะพบทางภาคใต้ตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไป โดยที่อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ซึ่งเรียกว่ากล้วยโกะ เกษตรกรบอกเล่าให้ฟังว่า ทหารญี่ปุ่นนำมาสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวบ้านนิยมนำอย่างกินกับกาแฟร้อนตอนเช้าๆ และแหล่งที่พบอีกแห่งหนึ่งคือที่อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย ชาวบ้านเรียกว่า ตีบกุ บอกเล่าในทำนองเดียวกันว่าทหารญี่ปุ่นนำเข้ามาแล้ว แต่อย่างไรก็ตามกล้วยเล็บช้างกุดนี้ น่าจะมีกำเนิดมาจากการผสมกันเองของกล้วยตานีและได้กล้วยลูกผสมที่ไม่มีเมล็ดขึ้นมา

ลำต้น เป็นกล้วยที่มี ลำต้น ค่อนข้างสูงโดยมีส่วนสูงประมาณ 3.80 – 4.00 เมตร มีเส้นผ่าศูนย์กลางลำต้น 25 - 28 เซนติเมตร กาบลำต้นด้านนอกสีเขียวอมเหลือง บริเวณโคนมีปื้นสีม่วงและนวลจับ กาบด้านในสีเขียวอ่อน หน่อเกิดห่างลำต้นแม่ จำนวน 4 – 6 หน่อ หน่ออ่อนสีเขียวเจือม่วงมีลักษณะโคนค่อนข้างแบน คล้ายกล้วยเทพรสமாக

ใบ ทางใบยาวประมาณ 3 เมตร แผ่นใบกว้างไม่มากนักสีเขียวเข้มท้องใบมีนวล ก้านใบสีเขียวอมเหลือง ร่องใบชิดมีขอบสีม่วงดำ

ปลี ก้านรวงค่อนข้างสั้นช่อออกห่างลำต้น ปลีรูปทรงกระบอกปลายทู่ กาบปลีสีแดงอมม่วงบานเปิดขึ้นเล็กน้อยพอมองเห็นลูกกล้วยขนาดใหญ่ปลายผลหุ้มสีเขียวหม่น กาบปลีจะแห้งค้างอยู่บนหวีกล้วย

ผล ใน 1 เครือมี 6 – 7 หวี ๆ ละ 14 – 16 ผล รูปร่างป้อมสั้นเปียดกันแน่นในแต่ละหวี ผลมีขนาดกว้าง 5 เซนติเมตร ยาวเฉพาะผล 8 เซนติเมตร และก้านผลอีก 2 เซนติเมตร เมื่อดิบสีเขียวหม่น ผลสุกสีเหลืองเข้มเปลือกหนา เนื้อสีครีมค่อนข้างเหนียว รสหวานจัด

อายุ ตั้งแต่ปลุกด้วยหน่อถึงออกปลี 10 เดือน และอายุตั้งแต่ออกปลีถึงผลสุก 140 วัน

การใช้ประโยชน์ ผลห้ามปิ้ง ย่าง ต้ม บวชชี ได้เนื้อเหนียวแน่นอร่อยน่ารับประทาน ผลสุก รับประทานสด ข้าวต้มมัด ขนมกล้วย

ภาพที่ 9 กล้วยเล็บช้างกุด

รายชื่อกล้วย ณ พิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชรเฉลิมพระเกียรติ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร (สำรวจปี 2559)

จากการสำรวจปี 2559 ของพิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร พบว่า มีสายพันธุ์กล้วยอยู่ 13 กลุ่มดังนี้ 1.กลุ่มกล้วยน้ำว้า 2.กลุ่มกล้วยหักมุก 3.กลุ่มกล้วยนาก 4.กลุ่มกล้วยหอม 5.กลุ่มกล้วยไข่ 6.กลุ่มกล้วยเปรี้ยว 7.กลุ่มกล้วยเปลือกหนา 8.กลุ่มกล้วยน้ำ 9.กลุ่มกล้วยพิเศษ 10.กลุ่มกล้วยหอมผลสั้น 11.กลุ่มกล้วยหอมพิเศษ 12.กลุ่มกล้วยตานี 13.กลุ่มกล้วยประดับและกล้วยป่า

1. กลุ่มกล้วยน้ำว้า

1. กล้วยน้ำว้าค่อม	2. กล้วยน้ำว้ามะลิอ่อน	3. กล้วยน้ำว้าแดง	3. กล้วยน้ำว้าแดง
5. กล้วยน้ำว้ายักษ์	6. กล้วยน้ำว้าฉนวนจันทร์	7. กล้วยน้ำว้าทองมาเอง	8. กล้วยน้ำว้าดำ
7. กล้วยน้ำว้าปากช่อง50	10. กล้วยน้ำว้าเงิน	11. กล้วยน้ำว้ายักษ์ (กาญจนบุรี)	

2. กลุ่มกล้วยหักมุก

1. กล้วยหักมุกสวน	2. กล้วยหักมุกส้ม	3. กล้วยหักมุกเขียว	4. กล้วยหักมุกทอง
5. กล้วยหักมุกพม่า	6. กล้วยหักมุกนวล	7. กล้วยราชาบุรี, หักมุกแขก	

3. กลุ่มกล้วยนาก

1. กล้วยนากไทย	2. กล้วยนากค่อม	3. กล้วยนากยักษ์ทองผาภูมิ
4. กล้วยครึ่ง	5. กล้วยกึ่งเขียว	6. กล้วยสายน้ำผึ้ง
7. กล้วยกึ่งเขียวค่อม	8. กล้วยตาโหลน	9. กล้วยทองเสา

4. กลุ่มกล้วยหอม

1. กล้วยหอมซูเปอร์แคระ	2. กล้วยหอมพุ่มม็อค	3. กล้วยหอมอัฟริกา
4. กล้วยหอมเสียนเจียนเขียว	5. กล้วยมาฮวย	6. กล้วยหอมแกรนเนตต์
7. กล้วยหอมไฮเกท	8. กล้วยหอมเขียวค่อม	9. กล้วยหอมทองอยุธยา
10. กล้วยหอมทองกาดำ	11. กล้วยหอมกระเหรียง	12. กล้วยหอมพิซังอัมบน
13. กล้วยหอมเขียวต้นสูง	14. กล้วยหอมลามัท	15. กล้วยเงาะ
16. กล้วยหอมไต้หวัน	17. กล้วยหอมทองปอก	18. กล้วยหอมน้ำผึ้ง
19. กล้วยมัน	20. กล้วยหอมโปรย (ปีแซตระอ)	21. กล้วยหอมศรีสระเกษ
22. กล้วยหอมพระประแดง	23. กล้วยหอมภูพาน	24. กล้วยหอมคอคอด

5. กลุ่มกล้วยไข่

1. กล้วยไข่พระตะบอง, ไข่นองสูง	2. กล้วยไข่กำแพงเพชร	3. กล้วยไข่ดำ	4. กล้วยตะกุ่ม
5. กล้วยไข่สวนผึ้ง	6. กล้วยไข่โบราณ	7. กล้วยรักษา	8. กล้วยไข่จีน

6. กลุ่มกล้วยเปรี้ยว

1. กล้วยลังกา	2. กล้วยทองเงย	3. กล้วยลังกานครสวรรค์
4. กล้วยทองส้ม	5. กล้วยกรู	6. กล้วยทองแขก

7. กลุ่มกล้วยเปลือกหนา

1. กล้วยพม่าแหกคุก	2. กล้วยนมหมี่	3. กล้วยหิน
4. กล้วยโอกินาวา โรบัสต้า	5. กล้วยซาบ่า ฟิลิปปินส์	6. กล้วยเทพรส, ทิพรส, ปลีหาย
7. กล้วยตีบคำ	8. กล้วยนางกลายสุรินทร์	9. กล้วยสามเดือนพิจิตร
10. กล้วยนิ้วมีอนาง	11. กล้วยตีบมุกดาหาร	12. กล้วยเล็บช้างกุด
13. กล้วยน้ำเขียงราย	14. กล้วยหวานทับแม่	15. กล้วยป่าดอยปู่
16. กล้วยฮอนดูรัส	17. กล้วยอร้อย	18. กล้วยตีบยา
19. ซาบ่า (ต้นลาย)		

8. กลุ่มกล้วยน้ำ

1. กล้วยน้ำไท	2. กล้วยน้ำฟาด	3. กล้วยน้ำนม
4. กล้วยน้ำนมแขก	5. กล้วยน้ำนมเชียงใหม่	6. กล้วยทองโง๊ะ

9. กลุ่มกล้วยพิเศษ

1. กล้วยกล้วย	2. กล้วยงาช้าง	3. กล้วยกาโน
4. กล้วยขนุน	5. กล้วยเทพพนม	6. กล้วยนางพญา
7. กล้วยจี	8. กล้วยแสม้า	9. กล้วยแลนด์
10. กล้วย นีวนางรำ	11. กล้วยกรัน	12. กล้วยนิพพาน
13. กล้วยเนื้อทอง	14. กล้วยแดงฮาวาย	15. กล้วยคอแข็ง
16. กล้วยนมแพะ	17. กล้วยสาวกระที่บหอ	18. กล้วยปีซังปาปาน
21. กล้วยนิ้วจระเข้ (อัมพวา)	20. กล้วยปีซังชูชู	22. กล้วยปีซังแอมเปียง
23. กล้วยเข็ม	24. กล้วยโรส	25. กล้วยกอกหมา
26. กล้วยนิ้วพญาสาระวิน	27. กล้วยมาเนงก์	28. กล้วยไข่ทองร่วง
29. กล้วยน้ำไว้	30. กล้วยน้ำนมราชสีห์	31. กล้วยลูกไส้ดำ
32. กล้วยแปซิฟิกแพลนแทน		

10. กลุ่มกล้วยหอมผลสั้น

1. กล้วยหอมผลสั้น	2. กล้วยตำนวล	3. กล้วยเขียวปากช่อง
4. กล้วยชมพูรั้วมัย	5. กล้วยแฮร่อ	6. กล้วยตีนเต่า
7. กล้วยหอมทิพย์นครสวรรค์	8. กล้วยนมนาง	9. กล้วยสา

11. กลุ่มกล้วยหอมพิเศษ

1. กล้วยเล็บมือนาง	2. กล้วยหอมจำปา	3. กล้วยนมสาว	4. กล้วยทองดอกหมาก
5. กล้วยน้ำหมาก	6. กล้วยทองกำป็น	7. กล้วยหอมจันทร์	

12. กลุ่มกล้วยตานี

1. กล้วยตานีสู่โขทัย	2. กล้วยตานีอีสาน	3. กล้วยตานีเหนือ
4. กล้วยตานีใต้	5. กล้วยตานีลูกนวล	6. กล้วยตานี (อ.สุทธิพันธ์)
7. กล้วยตานีดำ	8. กล้วยตานีกิวจันทร์	

13. กลุ่มกล้วยประดับและกล้วยป่า

1. กล้วยป่าปลีเหลือง	2. กล้วยป่าปลีส้ม	3. กล้วยป่าดอยมูเซอร์
4. กล้วยป่าระยอง	5. กล้วยป่ากาญจนบุรี	6. กล้วยป่าปลีเหลืองแมริม
7. กล้วยป่าปลีตั้ง (บางหิน)	8. กล้วยป่าปลีส้ม (นาคราช)	11. กล้วยเสื่อพราน
12. กล้วยโพน	13. กล้วยบัวหลวง	14. กล้วยบัวสีส้ม
15. กล้วยบัวชมพู	16. กล้วยบัวสีแดงกำมะหยี่	17. กล้วยคุณหมิง
18. กล้วยร้อยปลี	19. กล้วยร้อยหวี	20. กล้วยต่างพลอริต้า
21. กล้วยฟลาว่า	22. บัวส้มกลีบซ้อน (สวนนงนุช)	23. กล้วยป่าปลีม่วง (บปทม)
24. กล้วยป่า Royal Pink สีชมพู (สวนนงนุช)		

บทสรุป

กล้วยเป็นพืชอาหารที่มีความสำคัญสามารถใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วน ตั้งแต่เป็นอาหาร เครื่องมือ เครื่องใช้ เส้นใยสิ่งทอ สมุนไพร และอุปกรณ์ทางการแพทย์ แต่มีน้อยคนที่จะรู้จักกล้วยอย่างแท้จริง หากอยากรู้จักกล้วยให้มากขึ้นก็ต้องเดินทางมาที่จังหวัดกำแพงเพชร หรือเรียกว่า เมืองกล้วยไข่ เพราะจังหวัดกำแพงเพชรขึ้นชื่อว่าปลูกกล้วยไข่ได้รสชาติดีที่สุดในประเทศและด้วยชื่อเสียงอันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด ซึ่งพิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร เป็นศูนย์รวมแหล่งเรียนรู้สายพันธุ์กล้วยที่คุณค่าทางวัฒนธรรมต่อชาวกำแพงเพชร ซึ่งคนที่สนใจเรื่องกล้วยรวมไปถึงคนที่ชอบกินกล้วยไม่ควรพลาด

บรรณานุกรม

- ชมรมรักษ์กล้วย. (2546). “โครงการอนุรักษ์พันธุ์กล้วย” มุลนิธิปริยัติศึกษา ญสส. ในพระสังฆราชูปถัมภ์.
- ดวงแก้ว ศรีลักษณ์. (2544). มหัศจรรย์พันธุ์กล้วยในไทย. กรุงเทพฯ: แสงแดดเพื่อนเด็ก.
- ทะนุพงศ์ กุสุมา ณ อรุณยา. (2557). พระโสภณคณาภรณ์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร พระอนุรักษ์
สายพันธุ์กล้วย. มติชน เทคโนโลยีชาวบ้าน.
- เบญจมาศ ศิลาอ้อย. (2545). กล้วย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ บ้านหนองจอกพัฒนา อ.คลองขลุง จ.กำแพงเพชร

ธฤตวรรณ ธรรมสอน

รองผู้อำนวยการ, สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

ผ้าทอเป็นศิลปะแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น อันมีความผูกพันเชื่อมโยงวิถีชีวิต ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทย ศาสตร์และศิลป์การทอผ้าได้รับการถ่ายทอดและสืบสานมาต่อกันมารุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน การทอผ้าในหลายท้องถิ่นยังคงรักษารูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ผ้าทอจึงเป็นมรดกทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมาในอดีตอันเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มคน จากหลักฐานทางโบราณคดี พบว่า ดินแดนที่เป็นราชอาณาจักรไทยมีการทอผ้ามากกว่า 2,500 ปี ผ้าทอที่สร้างขึ้นเป็นครั้งแรกเป็นเพียงผ้าพื้นสีธรรมชาติ ไม่มีลวดลาย ต่อมาได้มีการสร้างลวดลายผ้าด้วยการพิมพ์ ลวดลายเหล่านี้มีการพัฒนาต่อมาจนถึงยุคที่มนุษย์ร่วมกันเป็นเผ่าและอาณาจักร โดยใช้ลายผ้าเป็นเครื่องหมายของกลุ่มที่แสดงออกถึงความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ ศิลปะการทอผ้ามีการพัฒนาเรื่อยมาจนถึงยุคที่คนไทยรวมตัวกันเป็นอาณาจักรต่าง ๆ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20-21 มีการทอผ้าขึ้นเพื่อใช้สอยในครอบครัวและเป็นการแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน ผ้ามีบทบาทสำคัญตั้งแต่การใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มโดยตรงตลอดจนการใช้ผ้าเข้าไปเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อวัฒนธรรม ศาสนา และสังคม ผ่านนามว่ามีความสำคัญในการค้าและเศรษฐกิจอีกด้วย (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2530)

การทอผ้าเป็นหัตถกรรมอย่างหนึ่งที่ทำสืบต่อกันมาเป็นเวลาตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี สันนิฐานจากประวัติศาสตร์ไทยได้กล่าวไว้จากหลักฐานการแต่งกายของกษัตริย์เจ้านาย ข้าราชการคหบดี ในสมัยนั้นได้กล่าวไว้เกี่ยวกับเรื่องการส่งส่วยมากกว่าว่า “ส่งผ้าทอเป็นมัด น้ำผึ้ง ไม้หอม” และอื่น ๆ เป็นเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งการทอผ้า นับว่าเป็นศิลปะที่ผู้เป็นช่างทอต้องมีความสามารถในการใช้สีของเส้นด้าย ประกอบกันให้เกิดความสวยงามเหมาะสม และการแต่งแต้มสีทำให้เกิดลวดลาย การย้อม โดยเฉพาะผ้าที่เรียกว่า “ผ้ามัดหมี่” หากผู้ใดได้จับชมแล้วยากที่จะวางลงได้

การทอผ้า นับว่าเป็นสถาปัตยกรรมอีกด้วย เพราะช่างทอผ้าต้องออกแบบลายผ้าของตนเองขึ้นมา โดยการนำลักษณะต่าง ๆ ของธรรมชาติ เช่น ดอกไม้ ดาว เดือน สัตว์ ของใช้มาคิดประดิษฐ์ประดอยเป็นลายผ้า จนมีชื่อเรียกตามลักษณะของสิ่งเหล่านั้น เช่น ดอกแก้ว บ้าง กระเบียด (ผีเสื้อ) คันร่ม ขอบผ้าเดือน ขิด ส้ารวด (จรวด) หงส์ และการพัฒนาลายผ้าจากที่คิดให้มีความซับซ้อนสวยงามยิ่งขึ้น เช่น ลายขอซ้อนน้อย (เล็ก) ซ้อมใหญ่ ลายดำน้อย ด่านกลาง ด่านใหญ่ หงสน้อย ลายหงส์ใหญ่

การสืบทอด การถ่ายทอด ในสมัยโบราณผู้คนเรียนรู้หนังสือน้อยแทบไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนเลย โดยเฉพาะผู้หญิง ซึ่งต้องมีหน้าที่ในงานบ้านเลี้ยงลูก ทำงานทอผ้า เพื่อใช้ในการนุ่งห่มของคนในครอบครัว หลังเวลาว่างจากการทำนาทำไร่ อาศัยเวลากลางคืนบ้าง เวลายุติพักเพื่อรอคอยการเก็บเกี่ยวผลผลิตบ้าง นับว่าเป็นงานหนักพอสมควรสำหรับหญิงไทย เพราะเมื่อเลิกงานประจำวันแล้วยังต้องประกอบอาชีพดูแลลูกๆ และสามีให้รับประทานอาหารเช้าและเข้านอนแล้ว ตนเองก็ยังมิได้พักผ่อนหลับนอนยังต้องนั่งเก็บฝ้าย (เก็บสิ่งเจือปนออกจากปุยฝ้าย) เข็นฝ้าย ดัดฝ้าย มัดหมี่ เพื่อเตรียมไว้เมื่อว่างเว้น จากการทำงานจริง ๆ แล้ว จึงจะทำการทอผ้า

การถ่ายทอดเทคโนโลยีต่าง ๆ ในสมัยนั้น ต้องอาศัยความจำจากการปฏิบัติ จึงทำให้เกิดความชำนาญ ไม่มีการบันทึกเป็นภาพหรือลายลักษณ์อักษรแต่อย่างใด ถ่ายทอดจากแม่สู่ลูก หรือเครือญาติใกล้เคียงจึงเปรียบเสมือนเป็นการสืบสายเลือดเลยก็ว่าได้ การทอผ้าแต่โบราณจะใช้ไหมและใยฝ้ายเป็นวัตถุดิบหลัก

ในการทอผ้า เพราะไม่มีเส้นใยสังเคราะห์อื่นใดที่จะมาแทนเส้นใยไหมและฝ้ายได้ดี บางกลุ่มบางสถานที่ได้นำวัสดุอื่นมาใช้ เช่น ป่าน ใบสับประรด ใบเตยหนาม ปอ มาทำเป็นวัสดุในการทอผ้าแต่ก็ไม่ได้รับความนิยม เพราะไม่เกิดความนิ่มทำให้ระคายเคืองร่างกาย สู้ใยไหมและฝ้ายไม่ได้ โดยการทอผ้าเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่คนไทยรุ่นปัจจุบันต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ ในสมัยก่อนผู้หญิงไทยจะทำเครื่องใช้ต่าง ๆ ในบ้านเอง งานสำคัญอย่างหนึ่งคือการทำเสื้อผ้า ผ้านุ่ง ผ้าห่มไว้ใช้กันในครอบครัว ในพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย ก็ต้องใช้ผ้า ผ้าทอจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตคนไทย (อมรา จิวลักษ์ณ์, 2546)

ความเป็นมาของการทอผ้าสี่ธรรมชาติ บ้านหนองจอกพัฒนา อำเภอลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร

จังหวัดกำแพงเพชร มีกลุ่มทอผ้าที่ได้มาตรฐานและเป็นระบบ คือหมู่บ้านใหม่ศรีอุบล หมู่ที่ 8 ตำบลนิคมทุ่งโพธิ์ทะเล อำเภอมะเข่ จังหวัดกำแพงเพชร ที่มีการทอผ้า อย่างเป็นระบบและครบวงจรมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2534 แต่ยังไม่สามารถผลิตด้วยตนเองได้ เพราะการหาซื้อไหมมีต้นทุนที่สูงกว่ามาก การผลิตผ้าจากการปั่นด้าย จนกระทั่งถึงการทอผ้า ตัดเย็บ และขายปลีกและขายส่ง อย่างครบวงจร มีระบบและสามารถเลี้ยงตนเองได้ โดยได้รับการสนับสนุนจากจังหวัดกำแพงเพชร และองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งโพธิ์ทะเลอย่างต่อเนื่อง ทำให้ประชาชนมีรายได้จากการทอผ้า ตัดเย็บและเลี้ยงตัวได้ หลังจากการทำไร่นา หรือว่างจากการทำเกษตรกรรมนับว่าเป็นตัวอย่างที่ดี สำหรับการรวมกลุ่มการทำงาน อย่างเข้มแข็ง ของประชาชน ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งมากขึ้น (สันติ อภัยราช, 2558)

บ้านหนองจอกพัฒนา อำเภอลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร เป็นอีกชุมชนที่มีประชากรที่ย้ายถิ่นฐานมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยย้ายถิ่นฐานมาจาก อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด และได้นำภูมิปัญญาการทอผ้า ตั้งแต่การปลูกฝ้าย การปั่น การย้อม และการทอผ้า โดยใช้เวลารว่างหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรโดยมีการรวมกลุ่มกันประกอบอาชีพทอผ้า โดยมีกลุ่มลูกค้าส่วนใหญ่เป็นกลุ่มองค์กร ห้าง ร้าน บริษัทและหน่วยงานของรัฐ ปัจจุบันกลุ่มผ้าทอหนองจอกพัฒนามีความต้องการที่จะพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างความหลากหลายให้กับลูกค้าเดิม และแสวงหาลูกค้าใหม่ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 สถานที่ตั้งของกลุ่มผ้าทอย้อมสี่ธรรมชาติบ้านหนองจอก อำเภอลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร

ประวัติความเป็นมาของการทอผ้าสี่ธรรมชาติ บ้านหนองจอกพัฒนา อำเภอลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร กล่าวโดย นางวิรส สอนนอก ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าย้อมสี่ธรรมชาติ ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 78 หมู่ที่ 9 บ้านหนองจอกพัฒนา ตำบลท่ามะเขือ อำเภอลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร ได้เรียนรู้การย้อมสีผ้า

ด้วยสี่ธรรมชาติจากการเข้ารับการอบรมโดยศูนย์วิชาการและเทคโนโลยีสิ่งทอผ้าพื้นบ้าน (ฝ้ายแกมไหม) สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำหรับการทอผ้าได้เรียนรู้ และได้รับการถ่ายทอดจากนางนา หอมดวง อายุ 85 ปี ซึ่งเป็นมารดา ผลิตผลงานที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นผ้าขาวม้า ผ้าคลุมไหล่ ผ้าตัดเสื้อ เป็นต้น ซึ่งเป็นผ้าที่ย้อมจากสี่ธรรมชาติทั้งสิ้น ผลิตภัณฑ์ผ้าทอย้อมสี่ธรรมชาติของนางวิรส สอนนอก มีคุณภาพดี มีลูกค้าสนใจติดต่อสั่งซื้อเพื่อนำไปจำหน่ายและหรือนำไปตัดเสื้อผ้า เป็นของฝากในโอกาสต่าง ๆ ทำให้เพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว นอกจากการทำสวน ในการดำเนินงานผลิตฝ้าย้อมสี่ธรรมชาติจะใช้เวลาในการดำเนินงานประมาณ 5 วัน และได้แบ่งผลิตภัณฑ์ ดังนี้ (วิรส สอนนอก, สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2560)

1. ผ้าขาวม้า (สี่ธรรมชาติ)
2. ผ้าขาวม้า (สีเคมี)
3. ผ้าคลุมไหล่สี่ธรรมชาติ
4. ผ้าถุงมัดหมี่
5. ผ้าทอขัดลายพื้นฐาน

ขั้นตอนและกระบวนการผลิตผ้าทอย้อมสี่ธรรมชาติ

ปัจจุบันการทอผ้ามีวิวัฒนาการโดยการประยุกต์สายต่าง ๆ ผสมผสานกันเป็นลายใหม่ๆ รวมทั้งผ้าแต่งเส้นสุภาพบุรุษ-สตรี โดยให้สีที่แตกต่างจากของเดิมออกไปตามความนิยมของผู้ซื้อ กรรมวิธีและเทคนิคในการทอผ้าให้เกิดลวดลายต่าง ๆ เป็นเทคนิคและความสามารถของแต่ละคน หลักใหญ่ของการทอผ้าก็คือการนำเส้นฝ้ายหรือไหมมาขัดกันให้เป็นลาย โดยขึ้นเส้นกลุ่มหนึ่งเป็นหลัก เรียกว่า เส้นยืนแล้วใช้อีกเส้นหนึ่งเรียกว่าเส้นพุ่ง สอดตามขวางของเส้นยืน เมื่อสานขัดกันก็จะเป็นลวดลายต่าง ๆ ผ้าบางชนิด ผู้ทอจะคิดหาวิธีสอดด้วยและสอดสีสลับกัน บางวิธีก็จะจับผูกและมัดแน่นเป็นช่วง ๆ หรืออาจจะยกด้ายที่ทอเป็นระยะ ๆ ทำให้เกิดลวดลายสวยงามผู้ทอต้องสามารถจดจำลวดลายที่ตนคิดประดิษฐ์ได้ ถึงแม้แต่ละลวดลายจะมีความซับซ้อนและหลากหลาย แต่เขาก็สามารถนำมาประสานกันได้อย่างเหมาะสมงดงามแสดงถึงภูมิปัญญาและความสามารถของชาวชนบทเป็นอย่างดี ผ้าทอมือจึงมีเทคนิคการทอและความสวยงามเป็นที่สุด ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 การผลิตผ้าทอย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองจอก

วัตถุประสงค์ของการผลิต

1. เพื่อส่งเสริมให้กลุ่มอาชีพเกษตรกรร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพ
2. เพื่อให้เกษตรกรพัฒนาบทบาทความสามารถของตนเองด้วยการทอผ้าและย้อมสีธรรมชาติ เพื่อเป็นอาชีพเสริมให้กับเกษตรกร
3. เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มมีความสามัคคี เรียนรู้ร่วมกันและแก้ปัญหาในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี
4. เพื่อให้กลุ่มอาชีพส่งเสริมเกษตรกรเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้และเป็นแกนนำในการพัฒนาอาชีพของกลุ่มต่อไป
5. ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มอาชีพได้รับรองมาตรฐาน มผช.

วัตถุดิบและส่วนประกอบ

1. ไหมสังเคราะห์อุปกรณ์ในการผลิต
2. กี่
3. ก้านสอย
4. ไนปั่นฝ้าย
5. หลอดใส่ฝ้าย
6. อักกวักฝ้าย

7. ไม้คอนอ๊ก
8. หลักเฝือ
9. หลักหลอด
10. ฟืม

ขั้นตอนการทอผ้าฝ้าย

การทอผ้าฝ้ายอ้อมสี่ธรรมชาติของอำเภอไทรงาม ส่วนใหญ่ทอด้วยฝ้ายซึ่งมีขั้นตอนการเตรียมฝ้ายและการทอผ้า ดังนี้

การเตรียมเส้นฝ้ายที่จะนำไปทอ

1. นำฝ้ายที่ได้แยกเป็นเส้นด้าย ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ การกวักด้าย ”
2. นำเส้นฝ้ายที่กวักแล้ว ไปเตรียมทอ (ภาษาถิ่นเรียกว่า คั่นลาย) แล้วจึงเลือกเอาลายแบบที่ต้องการนำไป “ สืบหูก ” คือ สอดเป็นลายยื่นเข้ากับฟืมที่ใช้ทอ
3. นำเส้นฝ้ายไปนั่งปั่นในหลอดที่ทำจากแท่งเล็กๆ ที่ใส่กลางจะกลวง ปั่นให้มีขนาดหลอดไม่ใหญ่จนเกินไป ใส่ในกระสวยได้

ขั้นตอนการทอ

1. นำฝ้ายเส้นไปกางในกึ่งที่จะใช้ทอ
2. นำเส้นด้ายที่ปั่นไว้ในหลอดมาทอตามลายที่ต้องการ

กระบวนการย้อมสี่ธรรมชาติ

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการย้อมสี่ธรรมชาติ

การย้อมสี่ธรรมชาติด้วยวัสดุต่าง ๆ ก็จะได้สีที่ออกมาแตกต่างกันไป ตามภูมิปัญญาของผู้ย้อมผ้าในอดีตซึ่งมีความชาญฉลาดเป็นอย่างยิ่งในการคิดค้นเอาสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและใกล้ตัวมาทำการทดลองจากการสังเกต ช่างคิดและจดจำ จึงทำให้บรรพชนในรุ่นต่อ ๆ มาต่างยึดถือเอาวิธีการดังกล่าวมาใช้ อันเป็นผลให้เกิดประโยชน์อย่างมากมายแก่นุชนรุ่นหลังและต่อ ๆ ไป

สีธรรมชาติที่ใช้

สีธรรมชาติที่ใช้ทั้งหมดได้จากพืช จากเปลือกไม้ ใบไม้ และลูกไม้ เช่น เปลือกต้นเพกาให้สีเขียวแก่ ลูกมะเกลือ ใบเหวให้สีเขียวย่อ น ลกกระบก (มะลิ้น) ให้สีเทา และครั่งให้สีชมพูอมม่วง วิธีการสกัดน้ำสีจากส่วนต่าง ๆ ของพืชแตกต่างกันไป ในกรณีที่เป็นใบน้ำสีมักจะได้ออกมาจากการหมักใบ ถ้าเป็นลูกไม้ เช่น ลูกมะเกลือ น้ำสีจะได้จากการหมักลูกมะเกลือที่ถูกทุบจนแหลกละเอียดแล้ว ส่วนในกรณีของเปลือกไม้หรือรากไม้จะนำมาสับเป็นชิ้นเล็ก ๆ บาง ๆ แล้วนำมาต้มจึงจะได้น้ำสีที่ต้องการ สีธรรมชาติที่ใช้ที่บ้านหนองปั้งไก่อส่วนใหญ่ได้จากการเก็บพันธุ์พืชเหล่านี้มาจากบนเขาและในป่า น้ำสีที่สกัดได้จากพืชในแต่ละครั้งก็ยั้งให้สีที่แตกต่างกันไปบ้าง

การย้อมสีสิ่งทอที่ใช้วัสดุจากธรรมชาติ

ด้วยภูมิปัญญาของคนรุ่นปู่ย่าตายายที่ได้ศึกษาทดลองซ้ำแล้วซ้ำอีก จนกระทั่งได้อาศัยความรู้ในการย้อมสีผ้าด้วยวัสดุธรรมชาติที่ไม่เป็นพิษต่อผู้คน สัตว์และธรรมชาติ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้กลายเป็นหนึ่งในเครื่องมือหาเลี้ยงชีพของพี่น้องชาวชนบท ผู้ซึ่งมีบทบาทและมีส่วนร่วมโดยตรงในการดำรงไว้ซึ่งเป็นวัฒนธรรมอันงดงาม สีย้อมผ้าที่ได้จากธรรมชาติเกิดจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติหลายๆ อย่างนับตั้งแต่ต้นไม้ พืช สัตว์ แร่ธาตุต่าง ๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 ส่วนของพืชที่ให้สีไปใช้ประโยชน์

ส่วนต่างๆของพืช	วิธีการให้ได้มาซึ่งสี
ดอก	นำไปแช่และคั้นเอาน้ำสี
ใบและกิ่งก้าน	นำไปหมักและคั้นเอาน้ำสี
ผล - เมล็ด	นำไปโขลกและคั้นเอาน้ำสี
เปลือกและแก่น	นำไปต้มน้ำจนเดือดจะได้น้ำสี
ราก	นำไปแช่และคั้นเอาน้ำสี

ตารางที่ 2 ตัวอย่างสีจากธรรมชาติที่ได้จากพืช

ชนิดของวัสดุ	ส่วนที่ใช้	สีที่ได้
ขมิ้นชัน	หัว	เหลือง
ขนุน	แก่นของลำต้น	เหลือง
คำฝอย	ดอก	เหลือง
ขี้เหล็ก	แก่นของลำต้น	เหลืองเข้ม
มะม่วง	เปลือกของลำต้น	เขียว
เพกา	เปลือกของลำต้น	เขียวอ่อน
กระเจี๊ยบ	ดอก	แดง
ยูคาลิปตัส	ใบ	เขียวคราม
ยูคาลิปตัส	ใบ/กิ่งก้าน	น้ำเงินเข้ม
สมอ	ผล	เทา
มะพร้าวแห้ง	เปลือกของผล	น้ำตาล
สมอ	เปลือก/ลำต้น	น้ำตาล/เขียว
หูกวาง	ใบ	เขียวขี้ม้า
กระบก หรือ หมากเหลื่อม	เปลือกของลำต้น	เทา
ยอป่า	ราก	น้ำตาล
สัก	ใบอ่อน, เปลือก, ลำต้น	น้ำตาล
แก่นฝาง	แก่นของลำต้น	แดง/ชมพู
ประดู่, ทุ่น, สะเดา	เปลือกของลำต้น	น้ำตาล
อัญชัน	ดอก	ม่วง
กาบมะพร้าว	ผล	แดง/ชมพู/น้ำตาล
โก่งกาง	เปลือก	น้ำตาลแก่

ตารางที่ 2 ตัวอย่างสีจากธรรมชาติที่ได้จากพืช (ต่อ)

ชนิดของวัสดุ	ส่วนที่ใช้	สีที่ได้
ข่า	ราก	แดง
น้ำฉา	เปลือก	นวลอมชมพู
กระหูด	เปลือก	เขียว
คำเงาะ	เมล็ด	ส้ม
ดอกทองกวาว	ดอก	ส้ม
คราม	ใบ กิ่ง ก้าน	น้ำเงินเข้ม
เข	แก่น	เหลือง
ต้นแสด	เมล็ด	ส้ม
ดอกอัญชัน	ดอก	เทาอมฟ้า น้ำเงิน
กระเจาย	ผล	ดำ
ตะโก	ผล	ดำ
ประดู่	เปลือก	ม่วง
ปอแดง	เปลือก	แดงอ่อน
มะม่วงน้อย	เปลือก	เขียวขี้ม้า
มะเกลือ	ผล	ดำ
สัก	ใบอ่อน	น้ำตาล
หว่า	ผล	ม่วงอ่อน
แกลง(มะพูด)	ราก	ทองอ่อน
ยอป่า	ราก	น้ำตาล
กระบก	ผล	เทา
ไม้หูควาย	เมล็ด	ดำ
ลกฟ้า	ต้น	น้ำตาล
หูกวาง	ใบ	เขียว
เหว	ใบ	เหลืองอ่อน

ตารางที่ 3 ตัวอย่างสีธรรมชาติที่ได้จากสัตว์

ชนิดของวัสดุ	ส่วนที่ใช้	สีที่ได้
ครึ่ง	ตัวครึ่ง	ม่วงแดง

ตารางที่ 4 ตัวอย่างสีธรรมชาติที่ได้จากแร่ธาตุ

ชนิดของวัสดุ	ส่วนที่ใช้	สีที่ได้
ดินแดง	ดินแดง	แดงอิฐ
โคลน	โคลน	เทาอ่อน

ขั้นตอนการดำเนินการย้อมสีธรรมชาติ

การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ เป็นการย้อมผ้าด้วยวัสดุธรรมชาติ ผสมกับวัสดุอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดเป็นสีต่าง ๆ ในแต่ละแห่งจะมีวิธีการ ขั้นตอน และเทคนิคย้อม ที่แตกต่างกันไป ช่างทอผ้าแต่ละคนมีวิธีการย้อมผ้าของตนเอง ซึ่งจะเก็บไว้เป็นความลับ และถ่ายทอดให้แก่ลูกสาว ปัจจุบัน ความลับเหล่านี้ได้สูญหายไปเป็นส่วนมาก คงเหลืออยู่แต่ในการทำสีเพียงบางสีเท่านั้น

การย้อมสีธรรมชาติ ของกลุ่มทอผ้าในเขตอำเภอโพธาราม จะมีวิธีการที่คล้ายกัน แต่จะแตกต่างกันบ้างในด้านเทคนิค และอัตราส่วน ซึ่งจะแตกต่างกันตามความรู้และประสบการณ์ของแต่ละคนโดยทั่วไปแล้วจะมีขั้นตอน ส่วนประกอบ และวิธีการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมวัตถุดิบ

1. นำเส้นฝ้ายดิบมาแช่น้ำทิ้งไว้หนึ่งคืน จากนั้นนำมาซักให้สะอาดเพื่อเอาแป้งออก เส้นฝ้ายจะนุ่มพร้อมอ้อมสี นำมาต้มเพื่อช่วยละลายไขมัน

2. นำวัตถุดิบธรรมชาติจากพืชให้สีที่เราต้องการย้อม โดยนำส่วนของใบที่แก่จัดหรืออ่อนในพืชบางชนิด เช่น ใบสัก เปลือกไม้ นำมาสับให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ โดยใช้อัตราส่วน ใบไม้ 2 กิโลกรัม ต่อ ฝ้าย 1 กิโลกรัม

ขั้นตอนที่ 2 ต้มใบไม้ที่สับแล้วประมาณ 1 ชั่วโมง อย่านำน้ำเดือดเกินไป จากนั้นกรองเอาเศษใบไม้ ออกให้เหลือเฉพาะน้ำสี

ขั้นตอนที่ 3 นำเส้นฝ้ายที่ผ่านการซักทำความสะอาดและต้มซักรแล้ว ใส่ลงไปนหม้อต้ม กดเส้นใยฝ้ายให้จมิดน้ำ

ขั้นตอนที่ 4 หลังการต้มครบ ๓ ชั่วโมงแล้ว นำเส้นฝ้ายขึ้นจากหม้อ ล้างเส้นฝ้ายให้สะอาด

ขั้นตอนที่ 5 นำเส้นฝ้ายลงไปในอ่างกระตุ้นสี เช่น สนิม น้ำปูเสี น้ำโคลน น้ำสารส้ม น้ำขี้เถ้า จุนสี ดินลูกรัง เป็นต้น เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ขยำ หมัก ปีบเส้นฝ้ายให้ดูดซึมทั่วผืน ถ้าต้องการนำไปกระตุ้นสีอื่น ๆ อีกต้องการชกน้ำให้สะอาดเสียก่อนแล้วจึงหมักลงในในสารกระตุ้นสีตัวใหม่

ขั้นตอนที่ 6 นำมาชกล้างให้สะอาด สีส่วนเกินจะหลุดหมด จากนั้นนำไปผึ่งให้แห้ง ควรผึ่งในที่ร่มไม่ให้ถูกแดด

ข้อสังเกต การย้อมฝ้ายเพื่อป้องกันไม่ให้สีตกจะเติมน้ำต่างร่วมด้วย ใบยูคาลิปตัส ใบมะขาม น้ำขี้เถ้าไฟ

เทคนิคและวิธีการย้อมสีธรรมชาติด้วยวัสดุต่าง ๆ

การย้อมสีเขียวจากเปลือกต้นเพกา เอาเปลือกเพกามาหั่น หรือสับให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ นำไปต้ม 20 นาที ซ้อนเอาเปลือกออก ต้มเอาแต่น้ำใสเติมลงไปใส่น้ำมะเกลือเล็กน้อย ใส่ปูนขาวและใบส้มป่อย ผสมลงไป ทิ้งไว้สักพัก แล้วกรองให้เหลือแต่น้ำสีพร้อมที่จะย้อม นำเอาน้ำย้อมตั้งไฟพออุ่น นำด้ายฝ้ายซึ่งชุบน้ำ บิดพอหมาด จุ่มลงในอ่างย้อม ต้มต่อไปนาน 20 นาที จนได้สีที่ต้องการ ยกด้ายฝ้ายออก ชักน้ำสะอาดใส่ รวาระตุกตากจนแห้ง จะได้สีเขียวตามที่ต้องการ

การย้อมสีเขียวจากเปลือกสมอ เอาเปลือกสมอมาต้มเคี่ยวให้แห้งพอสมควร รินเอาแต่น้ำใส หม้อดิน เอาด้ายฝ้ายที่ผ่านการย้อมครามมาครั้งหนึ่งแล้ว ลงไปย้อมในน้ำสีที่ยังร้อนอยู่ ต้มต่อไปประมาณ 1 ชั่วโมง หมั่นกลับด้ายฝ้ายไปมา เพื่อให้สีติดสีอย่างสม่ำเสมอ พอได้สีที่ต้องการยกด้ายฝ้ายขึ้นกระตุก ตากให้แห้งจะได้สีเขียวตามที่ต้องการ

การย้อมสีกากีแกมเขียวจากเปลือกเพกากับแก่นขนุน เอาเปลือกเพกาสดๆ มาล้างน้ำ ผึ่งแดดสัก 2-3 แดด พักทิ้งไว้ เอาแก่นขนุนหั่นหรือใส่ให้เป็นชิ้นบาง ๆ แบ่งเอามา 1 ส่วน ผสมกับเปลือกเพกา 3 ส่วน ต้มเคี่ยวให้น้ำเดือดแล้วกรองเอาแต่น้ำ เวลาย้อมเติมน้ำสารส้มเล็กน้อยเพื่อให้สีติดดีและทนทาน การย้อม เอาด้ายฝ้ายซึ่งชุบน้ำแล้วบิดพอหมาดลงในอ่างย้อมหมั่นกลับด้ายฝ้ายไปมา เพื่อให้สีติดสม่ำเสมอ ไม่ต่าง จึงยกด้ายฝ้ายขึ้นชักน้ำให้สะอาดบิดกระตุก แล้วนำไปตาก

การย้อมสีน้ำตาลแก่จากเปลือกไม้โกงกาง นำเอาเปลือกไม้โกงกางที่แห้งพอหมาด มาล้างน้ำให้ สะอาด แช่น้ำไว้ 1 คืน แล้วต้มเคี่ยวไว้ 2 วัน กรองเอาแต่น้ำย้อมใส่สารเคมีไฮโดรเจนซัลไฟด์ ผสมลงใน น้ำย้อมเล็กน้อย เพื่อให้สีติดดีขึ้น เอาด้ายฝ้ายที่ชุบน้ำพอหมาดจุ่มลงในน้ำย้อม ตั้งไฟต้มนาน 30 นาที ยกด้ายฝ้าย ขึ้นชักน้ำ บิดให้แห้ง กระตุกด้ายฝ้ายให้กระจาย ตากแดด

การย้อมสีเปลือกไม้โกงกาง แช่เปลือกไม้โกงกางในปริมาณพอสมควรไว้นาน 3 วัน แล้วตั้งไฟ ต้มให้เดือด จนเห็นว่าสีออกหมดดีแล้ว จึงเทน้ำใส่ลงในอ่างย้อม หมักแช่ไว้ 1 คืน นำเอาเปลือกไม้ผึ่งแดดจนแห้ง เก็บไว้ใช้ต่อไป สีเปลือกไม้นี้ถ้าถูกต้มจะกลายเป็นสีดำได้ แต่ทนน้ำเค็ม

การย้อมสีด้วยรากยอ เอารากยอแห้งที่มีอายุสักหน่อย เพื่อจะให้ได้สีเข้มมาสับหรือหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ นำไปต้มน้ำที่เดือด น้ำสีจะเป็นสีแดงจึงยกลง กรองเอาแต่น้ำสี นำเอาด้ายฝ้ายซึ่งเตรียมจะย้อมชุบน้ำให้เปลือก พอหมาดลงในน้ำสีประมาณ 30 นาที หรือกว่านั้น หมั่นยกด้ายฝ้ายกลับไปกลับมาเพื่อให้สีติดด้ายฝ้าย อย่างทั่วถึง แล้วนำด้ายฝ้ายที่ย้อมขึ้นจากหม้อบิดพอหมาด นำไปล้างน้ำสะอาด แล้วผึ่งให้แห้ง จะได้ด้ายฝ้าย ที่ย้อมเป็นสีแดงที่ต้องการ

การย้อมสีด้วยเมล็ดคำแสด วิธีเตรียมสีจากเมล็ดคำแสด แกะเมล็ดออกจากผลที่แก่จัด แช่น้ำร้อน หมักทิ้งไว้หลาย ๆ วัน จนสารสีตกตะกอน แยกเมล็ดออก นำน้ำสีที่ได้ไปเคี่ยวจนงวดเกือบแห้งแล้วนำไป ตากแดด จนแห้งเป็นผงเก็บไว้ใช้

วิธีย้อมสีผ้าฝ้าย ละลายสีเช่นเดียวกับการย้อมสีผ้าฝ้าย แต่ผ้าไหมที่ต้องการย้อมแช่ไว้ประมาณ 1 ชั่วโมง และเติมสบู่ลงเล็กน้อยลงไปใส่น้ำที่แช่ย้อม ถ้าต้องการให้ผ้ามีสีเหลืองเพิ่มขึ้นให้เติมกรด Tataric ลงไป เล็กน้อยผ้าที่ย้อมด้วยสีจากเมล็ดคำแสดจะไม่ตกง่ายเมื่อถูกกับสบู่ หรือกรดอ่อนๆ

การย้อมสีดำจากลูกมะเกลือ นำเอาลูกมะเกลือ มาตำละเอียด แล้วแช่ในน้ำ ในน้ำที่แช่นี้อาราก ลำเจียก หรือต้นเบง ตำปนกับลูกมะเกลือ แล้วเอาด้ายที่ลงน้ำแล้วบิดพอหมาดลงย้อมในน้ำย้อม สัก 3-4 ครั้ง การย้อมทุกครั้งต้องตากแดดให้แห้งจนเห็นว่าดำสนิท ถ้าต้องการให้ผ้าเป็นเงาใช้กรดคำแสด นำด้ายฝ้าย มาคลุกเคล้าให้ทั่ว ผึ่งไว้สักพัก กระตุกตาก การย้อมอีกอย่างหนึ่ง คือ เอาลูกมะเกลือที่แช่น้ำทิ้งไว้ให้น้ำ ใน ปริมาณที่ต้องการมาตำให้ละเอียดพร้อมกับใบหญ้าห้อมเกี่ยวแล้วเอาไปแช่น้ำต่าง (ได้จากต้นมะขามเผาไฟให้

เป็นขี้เถ้า แล้วละลายน้ำกรองเอาน้ำใสๆ จะได้น้ำย้อมที่ต้องการ) นำเอาด้ายฝ้ายที่ลงน้ำบิดพอหมาด จุ่มลงในอ่างย้อม ใช้มือช่วยบีบด้วยฝ้ายเพื่อให้สีติดซึมอย่างทั่วถึง ปล่อยให้สีตกแล้วยกขึ้นจากอ่างน้ำย้อม ชักให้สะอาดกระตุกตากให้แห้ง

การย้อมสีแดงจากดอกคำฝอย นำดอกคำฝอยมาตำให้ละเอียด ห่อด้วยผ้าขาวบางผสมน้ำด่างเพื่อให้เกิดสี (น้ำด่างได้จากการนำต้นผักขมหนามที่แก่จนเป็นสีแดงหรือน้ำตาลมาตากให้แห้งสนิทแล้วนำไปเผาไฟให้เป็นขี้เถ้า ผสมกับน้ำทิ้งให้ตกตะกอน รินเอาแต่น้ำใสๆ มาผสมกับสี) ส่วนวิธีย้อมทำโดยนำดอกคำฝอยมาต้มให้น้ำออกมามากจนเหนียว เก็บน้ำสีไว้ จากนั้นเอาแก่นไม้ฝางมาใส่ด้วยกบบาง ๆ แล้วต้มให้เดือดประมาณ 6 ชั่วโมง ซ้อนกากทิ้ง เวลาจะย้อมผ้า นำเอาน้ำย้อมที่ต้มแล้วทั้งสองอย่างมาเทรวมเข้าด้วยกัน แล้วเติมสารส้มลงไปเล็กน้อย คนให้เข้ากันดีนำฝ้ายที่ชุบน้ำและตีเส้นให้กระจายลงย้อมในอ่างย้อม

การย้อมสีเขียวจากใบหูกวาง เอาใบหูกวางมาตำคั้นเอาแต่น้ำสีกรองให้สะอาดต้มให้เดือดเอาฝ้าย ที่เตรียมไว้ ลงย้อมจะได้เป็นสีเขียวอ่อน หมั่นยกด้ายฝ้ายกลับไปกลับมา เพื่อไม่ให้ด้ายฝ้ายต่าง และสีย้อมจะติดทั่วถึง พอได้ความเข้มของสีติดด้ายฝ้ายตามต้องการจึงยกขึ้นบิดพอหมาด ชักน้ำสะอาดล้างให้แห้ง

การย้อมสีชมพูจากต้นมหากาฬและต้นฝาง เอาเปลือกของต้นมหากาฬมาสับให้ละเอียดต้มในน้ำเดือดประมาณ 1 ชั่วโมง แล้วซ้อนเอาเปลือกออก เติมไม้ฝางซึ่งฝางซึ่งผ่าเป็นชิ้นเล็กๆ ลงไปต้มน้ำเดือดนาน 1 ชั่วโมง เติมใบส้มป่อยลงไปอีก 1 กำ ต้มต่อไปอีกเล็กน้อย ซ้อนเอากากออกมาเติมน้ำด่างลงไป จะได้น้ำย้อมสีชมพูจึงเอาด้ายฝ้ายที่ชุบน้ำบิดพอหมาด จุ่มลงไปอ่างย้อม ตั้งไฟต้มนาน 30 นาที ยกขึ้นจากอ่างย้อมนำไปชักน้ำบิดให้แห้งกระตุกให้เส้นด้ายกระจายตากแดด

การย้อมสีจากคราม ตัดต้นครามมาล้างและมัดเป็นพ่อนๆ นำไปแช่น้ำไว้ในภาชนะที่เตรียมไว้ประมาณ 2-3 วัน จนใบครามเปื่อย จึงแก้มัดครามออกเพื่อให้ใบครามหลุดออกจากลำต้น นำลำต้นทิ้งไปเอาปูนในอัตราส่วนที่เหมาะสมกับน้ำที่แช่ครามผสมลงแทนต้นคราม จากนั้นนำเอาขี้เถ้าซึ่งได้จากเหง้ากล้วยเผาจนดำผสมลงไป ทิ้งไว้ประมาณ 2-3 คืน จนกว่าน้ำที่กวนใส รินน้ำที่ใสออกทิ้ง จะได้น้ำสีครามตามที่ต้องการ อาจใช้ผ้าขาวบางกรองเพื่อจะได้น้ำสีครามที่ละเอียด นำด้ายไปขยำในหม้อครามพยายามอย่าให้ด้ายพันกัน ให้นำน้ำสีกินเข้าไปในเนื้อด้ายฝ้ายอย่างทั่วถึง จนกระทั่งได้สีเข้มตามต้องการ จึงยกได้ฝ้ายขึ้นจากหม้อ บิดให้หมาดล้างน้ำสะอาด น้ำไปขึ้นราวตากให้แห้ง

การย้อมสีเหลืองจากแก่นขนุน นำแก่นขนุนที่แห้งแล้วมาหั่นหรือใส่ด้วยกบบเบาๆ มือขยำให้ปนละเอียด ห่อด้วยผ้าขาวบาง แล้วต้มประมาณ 4 ชั่วโมง ดูว่าสีนั้นออกตามความต้องการหรือยังเมื่อใช้ได้ซ้อนเอากากทิ้งกรองเอาน้ำใสเติมน้ำสารส้มเล็กน้อย เพื่อให้สีติดดี เอาด้ายฝ้ายซึ่งชุบน้ำพอหมาด จุ่มลงในอ่างย้อม กลับด้ายฝ้ายไปนานาน 1 ชั่วโมง เอาขึ้นจากอ่างย้อม ชักน้ำสะอาดกระตุกตาก

บทสรุป

การดำเนินการเก็บข้อมูลผ้าทอย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองจอกพัฒนา อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า มีการรวมกลุ่มกันภายในหมู่บ้านเนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่มาจากภาคอีสาน มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับผ้าทอเป็นอย่างดี อีกทั้งได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมให้เกิดอาชีพ และสร้างรายได้ให้กับชุมชน ครอบครัวของบ้านหนองจอกพัฒนา และได้รับการพัฒนาให้เกิดการย้อมสีธรรมชาติ จากวัสดุ พืช แร่ธาตุ ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อสร้างความเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอจึงเกิดเป็นผ้าทอย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองจอกพัฒนา ที่ได้รับการยอมรับจากสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด และ ได้ผ่านเกณฑ์การคัดสรรผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น 5 ดาว ส่งเสริมให้เกิดการสร้างรายได้ให้กับประชาชนในชุมชน เป็นอย่างดี และจากการสำรวจข้อมูลศิลปวัฒนธรรม ด้านการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ จะเป็นข้อมูลเพื่อเผยแพร่ ให้กับกลุ่มอาชีพต่าง ๆ สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ได้ศึกษาหาความรู้ อีกทั้งยังเป็นคู่มือเกี่ยวกับการย้อมสีธรรมชาติเพื่อประกอบการดำเนินงานสำหรับผู้สนใจทั่วไป เป็นการพัฒนาความรู้ความสามารถอีกทางหนึ่ง

บรรณานุกรม

วิรส สอนนอก. (2560, กันยายน 2). หัวหน้ากลุ่มผ้าทอ บ้านหนองจอกพัฒนา อ.คลองขลุง จ.กำแพงเพชร.
สัมภาษณ์.

สันติ อภัยราช. (2558). วัฒนธรรมการทอผ้ากำแพงเพชร. [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก:

<http://sunti-apairach.com/04N/04NK.htm>. [2561, มีนาคม 5].

สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร, (2559). ผลิตภัณฑ์เอกลักษณ์จังหวัดกำแพงเพชร. จังหวัด
กำแพงเพชร.

อมรา จิวลักษณ์. (2546). ผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติกับชีวิตชุมชนบ้านพงษ์ ตำบลบริบูรณ์ อำเภอสี่หมง
จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์, ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

ลาวคั่ง อำเภอรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร

สุวชัย อินทรรัตน์

ผู้ปฏิบัติงานบริหาร, สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

อภิญา แซ่ยัง

เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป, สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

จิรวรรณ ผึ้งบางแก้ว

เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป, สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่าบรรพบุรุษอพยพมาจากอาณาจักรเวียงจันทน์ และหลวงพระบาง พร้อมกับเหตุผลที่ทางการเมืองและเป็นเขตลี้ภัยยามสงคราม อาศัยอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทย ได้กล่าวว่าลาวคั่งเป็นชื่อของภาษาและกลุ่มผู้มีเชื้อสายลาวกลุ่มหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย เช่น ในจังหวัดนครปฐม จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดชัยนาท จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดกำแพงเพชร ฯลฯ ลาวคั่งมักจะเรียกตนเองว่า “ลาวซี้ครั่ง” หรือ “ลาวคั่ง”

ความหมายของคำว่า “ลาวคั่ง” ยังไม่ทราบความหมายที่แน่ชัด บางท่านสันนิษฐานว่ามาจากคำว่า “ภูมิ่ง” ซึ่งเป็นชื่อของภูเขาที่ลักษณะคล้ายระฆัง อยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของหลวงพระบางในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอันเป็นถิ่นฐานเดิมของลาวคั่ง ถูกกวาดต้อนเข้ามาในประเทศไทยในรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ปีพุทธศักราช 2321 และในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในปีพุทธศักราช 2334 ไม่ปีใดก็ปีหนึ่งอย่างแน่นอน เพราะไทยยกทัพไปตีเมืองหลวงพระบางและกวาดต้อนครอบครัวของชาวลาวมาในช่วงนั้นเนื่องจากแพ้สงคราม

ลักษณะทั่วไปของลาวคั่ง คือมีรูปร่างค่อนข้างไปทางสูงหรือสันทัด ทั้งหญิงและชายผิวค่อนข้างเหลือง ตาสองชั้น ใบหน้าไม่เหลี่ยมมาก จมูกมีสัน ผมเหยียดตรง ชอบนุ่งผ้าสีนวลคลุมเข่า นุ่งซิ่นมัดหมี่ดอก ลาวคั่งมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ในการทอผ้าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะ

คำสำคัญ : ลาวคั่ง, ชนลาวคั่ง, ทุ่งทราย, ทรายทองวัฒนา

กลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนและสังคม

อำเภอรายทองวัฒนา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียง ดังนี้ ทิศเหนือติดต่อกับอำเภอไทรงาม ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอบึงสามัคคี ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอบึงสามัคคีและอำเภอคลองขลุง ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอคลองขลุง

อาณาจักรลาวคั่งในกำแพงเพชร ..ทางใต้ โนนปอดแดง หนองเหมือด ดงดำ ท่าแต่ ดอนแดง ดอนเหียง ดอนไค้ง บ้านไร่ดอนแดง โคนเกาะ ไค้งตาเถร (ไค้งวิไล) แม่ลาด หนองเต็งหัวรัง ดอนสมบุรณ์ หนองหล่ม ทุ่งเข็ก กะโดนเตี้ย ทุ่งมน หนองเม่น หนองแห้ว โนนดุม โนนทัน ปริกมะกรูด ทุ่งเศรษฐี ทุ่งตาฟูก บ่อสามแสน ทางฝากแม่น้ำตะวันออก บ้านชายเคียง บึงบ้าน ทุ่งรวงทอง ไทรงาม แม่ย้อย นับไม่ถ้วน เป็นชุมชนที่เป็นบ้านเก่าแก่ (บ้านที่อายุเก่ากว่า 70 ปี - 150 ปี ขึ้น) นามสกุลคนลาวคั่งกำแพงเพชรที่เจอบ่อย ได้แก่ พิมพา สบายเมือง เหล่าเขตกิจ เขตกัน บุญมาสอน มีศรี สุวรรณ พลิก จันทร์ศรี

“อำเภอรายทองวัฒนา เป็นอำเภอหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลมาจากชนลาวคั่ง ตำบลหนองเหมือด อำเภอขาณุวรลักษบุรี และจังหวัดชัยนาท กระผม ครูยอร์ช มีสุข ซึ่งเป็นอาจารย์ ได้มีโอกาสไปร่วมงานลาวคั่ง

ของจังหวัด สังเกตว่า ชมรมลาวคั่งมีทั่วประเทศประมาณ 4 ล้านกว่าคนตามข้อมูลที่บอกมา เป็นลาวคั่งแท้ ๆ เลย แต่ว่าลาวคั่งของอำเภอทรายทองวัฒนาเป็นลาวคั่งที่อยู่มาตั้งแต่เกิด ตั้งแต่ผมเกิดมา ตั้งแต่ พ.ศ.2500 จำความได้ว่าลาวคั่งเยอะที่สุด แต่ตอนนี้ได้แยกย้ายออกไปส่วนใหญ่ ที่เข้ามาอยู่ใหม่ก็จะเป็นคนจีน ลาวคั่งนั้นเป็นคนสงบนิ่งแล้วก็ทำมาหากิน ได้แยกย้ายไปอยู่ตามป่า ชมรมลาวคั่งของเรานั้นก็ได้ถือเอาอพยพมาจากจังหวัดเลย จังหวัดเพชรบูรณ์ เนื่องจากเราย้ายมาจากเวียงจันทน์ หลวงพระบาง โดยการเดิน การนั่งเกวียน การนั่งม้า ชี่ว่ว ชี่ควาย ที่อพยพนี้ไม่ใช่ที่เราตั้งใจมา เพราะว่ามีศึกสงครามสมัยกรุงธนบุรี ที่มาเรานี้เป็นเชลยศึกอยู่ในสมัยกรุงธนบุรี สมัยนั้นสงครามมันเยอะก็ถูกต้อนมา ก็เลยอพยพมาจากเพชรบูรณ์หรือจังหวัดเลยก็มาอยู่แถวนี้ ก็นาน ก็มีหลายอำเภอที่ลวงเลยมา เช่น วังทอง ไทรงามนี่ก็ลาว บางที่ทางนี้อพยพมาจากนครสวรรค์บ้างก็มี เพิ่งย้ายมาทีหลังก็มาสมทบกันระหว่างภาคกลางกับภาคเหนือ ย้ายทุกทิศทุกทางเพราะว่ากำแพงเพชรเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ ฟ้าอากาศก็อยู่เย็นเป็นสุขเพราะว่าลมพัดก็บ่เท่าไถ่น้ำท่วมก็บ่เท่าใด เป็นภาคเหนือตอนล่าง แล้วก็ภาคกลางตอนบน ก็ถือว่าลาวคั่งของอำเภอทรายทองนี้อพยพมาจากหลายจังหวัด ลาวคั่งในอำเภอทรายทองวัฒนา มีลาวคั่งประมาณ 65% ลาวคั่งอยู่กันกระจัดกระจายกันไป ส่วนใหญ่อยู่ในตำบลทุ่งทราย ที่จะมีก็มีบ้านหนองไผ่ บ้านศรีอุดมธัญญา บ้านน้อย บ้านทุ่งตากแดด” (ครูยอร์ช มีสุข, สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2561)

ภาษาที่ใช้พูดคือภาษาลาวครั้ง เป็นภาษาที่จัดอยู่ในตระกูลไท – กะไต คล้ายคลึงกับภาษาลาว ในแถบภาคเหนือและภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เช่น แขวงหลวงพระบาง แขวงไชยบุรี รวมทั้งภาษาพูดที่พูดในจังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดเลย ซึ่งอยู่ใกล้กับแขวงดังกล่าว นอกจากนี้ยังคล้ายคลึงกับภาษานครไทย ภาษาที่พูดกันเป็นส่วนใหญ่ในอำเภอนครไทยจังหวัดพิษณุโลก “พยัญชนะในภาษาลาวครั้งมี 20 หน่วยเสียง ได้แก่ (ก) (ข) (ค ฆ) (ง) (จ) (ช ส) (ด) (ต) (ท ฐ) (ณ) (บ) (ป) (พ ฝ) (ม) (ฬ) (ญ ย) (ว) (ล) (ห ฮ) (อ) ทั้งหมดเป็นหน่วยเสียงพยัญชนะต้นได้ แต่เป็นหน่วยเสียงพยัญชนะท้ายได้ 9 หน่วยเสียง ได้แก่ (-ก) (-ง) (-ป) (-ด) (-น) (-ม) (-ย) (-ว) และ (-อ) หน่วยเสียงพยัญชนะควบกล้ำมักจะไม่ปรากฏทั่วไปในภาษาลาวครั้ง เช่น พรึก เรียก พิก ปลา เรียก ปา และ ช ใช้ ซ เช่น ช้าง เป็น ช้าง สระในภาษาลาวครั้งมี 18 หน่วยเสียง ได้แก่ (อิ) (อี) (เอะ) (เอ) (แอะ) (แอ) (อึ) (อึ) (เออะ) (เออ) (อะ) (อา) (อุ) (อู) (โอะ) (โอ) (เออะ) (ออ) และสระประสม มี 6 หน่วยเสียง ได้แก่ (เอียะ) (เอีย) (เอือะ) (เอือ) (อัวะ) (อัว) แต่เดิม ในภาษาลาวครั้งไม่มีเสียงสระเอือ เช่น เกลือ ออกเสียง เกีย เสือ ออกเสียง เสีย วรรณยุกต์มี 5 หน่วยเสียง แต่อาจจะมีความแตกต่างกันไปบ้างในแต่ละท้องถิ่น ลักษณะเด่นของภาษาลาวครั้งที่แตกต่างกันจากภาษาลาวกลุ่มอื่น ๆ นอกจากลักษณะทางเสียงแล้ว เรื่องคำลงท้าย ก็เป็นเอกลักษณ์ทางภาษาของกลุ่ม” แม้จะออกเสียงและสำเนียงเพี้ยน ๆ ไป แต่รู้สึกมีความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่ได้เกิดมาเป็นลูกหลานลาวครั้งที่มีแต่มรดกทางวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามที่ต้องช่วยกันสืบสานอนุรักษ์ไว้ให้ยั่งยืนต่อไป (ลูกหลานลาวครั้ง (นามแฝง), 2556)

“ภาษาเขียนเป็นภาษาไทย ก็จะมีคนแก่ก็จะออกเป็นภาษาขอมแต่หาดูยากไม่มีแล้ว ส่วนมากที่เราเน้นก็คือ ภาษาไทย เพราะเราเรียนมา ครูไม่ได้สอนวิชาอื่นเลย ก็สอน ก-ฮ แล้ว ก็เลยไม่ได้ใช้ภาษาขอม แต่วิธีนับก็จะคล้าย ๆ กัน แต่จะมีการออกเสียงที่ต่างกัน เช่น เสือ เป็น เสีย เป็นต้น บางทีมันออกมาไม่ตรงกัน ถ้าเป็นภาษาเขียนก็จะเขียนยาก เวลาครูสอนเขาจะเน้นให้เป็นลาวห่าง บางทีสอนให้ออกเสียงด้วยใช้ลิ้น ทำให้เด็กปัจจุบันพูดภาษาไทยแล้วส่วนมาก แล้วแต่ว่าบางคนก็สอนลูกให้พูดลาวไว้ก่อน เพราะลาวพูดยาก ส่วนไทยพูดตอนไหนก็ได้ พ่อแม่บางคนคุ้นเคยกับลูกเวลากินข้าว “กินข้าวเต้อล่าเอ๋ย” พูดกับลูกบ่อย พ่อแม่ “แซบป” ลูกตอบ “แซบ” เด็กก็จะจดจำ คนเพชรบูรณ์ ต.ปากช่อง คนที่ขายหอยส่วนมากเป็นลาวครั้ง แต่จะเหนือต่างกัน มี หล่มเก่า ผมไปกีฬาแห่งชาติ เขาบอกว่า อาจารย์ภาคลาวเต้อ มีผมภาคอยู่คนเดียว ไปเลยเขาก็ให้ฝึชอนก็ไปภาคเป็นภาษาลาวครั้ง เขาก็หัวเราะกัน มีอาจารย์ยอร์ช คนเดียวที่สื่อภาษาลาวได้ แล้วผมเคยไป

ตัดสินใจลาเวลาทำสนามผมเป็นคนสื่อสารกับลาว เพราะไปแข่งที่หลวงพระบาง อาจารย์ยอร์ชสื่อสารเลย “เฮ็ดอย่างนี้เด้อ เตียวยกเก้าอี้มาวางนี้ กางเต็นท์ตั้งสาย” บางคนเขาพูดไทยก็จะฟังยาก เราก็อาศัยว่าเราก็อาศัยเป็นภาษาลาวแต่ก็ยังฟังง่ายกว่าภาษาอีสานเพราะภาษาอีสานฟังยาก” (ครูยอร์ช มีสุข, สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2561)

ภาพที่ 1 ลักษณะรูปร่างหน้าตาบุรุษและสตรีเชื้อสายลาวคั่ง
(ที่มา : ลูกหลานลาวคั่ง (นามแฝง), 2559)

วิถีชีวิตของชาวลาวคั่ง

สามารถแบ่งวิถีชีวิตของชาวลาวคั่ง อำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร ได้ดังต่อไปนี้

1. การประกอบอาชีพ

อาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา ทำไร่ ทำสวน

อาชีพเสริม ได้แก่ เป่าแก้ว, การทำสารสกัดจากสมุนไพร, ทำผ้าฝ้าย, ทำเครื่องเบญจรงค์, ทำกล้วยอบเนย, ทำกระยาสาร, ทำผลิตภัณฑ์ศิลปะประดิษฐ์จากแป้ง, ทำข้าวหอมมะลิ

2. ลักษณะการแต่งกาย

การแต่งกายของคนไทยเชื้อสายลาวคั่ง จะมีแบบฉบับเป็นของตนเองซึ่งนำวัฒนธรรมชาติ ในท้องถิ่นคือ ฝ้ายและไหมที่เป็นวัสดุการทอ เทคนิคที่มีทั้งการจกและมัดหมี่ ผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชาวลาวคั่งคือ ผ้าซิ่นมัดหมี่ ต่อตีนจก ซึ่งมีลายผ้าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และผ้าขาวม้า 5 สี มีลวดลายหลากหลาย และสีที่ใช้เป็นสีที่ได้จากธรรมชาติ เช่น สีเหลืองนำมาจากหัวขมิ้น สีดำนำมาจากมะเกลือ + เทา (ตะไคร่น้ำ) สีครามได้มาจากต้นครามผสมกับปูนกินหมาก สีแดงได้มาจากครั่ง นอกจากนี้จะทอไว้เพื่อใช้ในครัวเรือนแล้ว ยังทอเพื่อการจำหน่าย เป็นรายได้เสริมจากอาชีพหลัก

“การแต่งกายก็อาจจะมียี่เย้า สีขาว สีแดง สีน้ำเงิน ถ้าเป็นสีออกสีชาวก็น่าจะเป็นไปในงานศพ สีแดง งานรื่นเริง สีเทาวันสำคัญ แต่ลาวคั่งเราจะเน้นสีแดง ผ้าถุงนี้ตีนจกแล้วก็สไบ เครื่องประดับบางคนก็ใช้ทองแท้ๆ ทำบางคนก็หาซื้อตามตลาดนัดไว้เป็นประดับ ดอกจำปา ดอกจำปี ประจำของลาวคั่งเป็นดอกประจำของเรา” (ครูยอร์ช มีสุข, สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2561)

ภาพที่ 2 การแต่งกายสตรีและบุรุษสูงศักดิ์ชาวลาวคั้ง
(ที่มา : สันติ อภัยราช, 2555)

ภาพที่ 3 การแต่งกายสตรีชาวลาวคั้งในงานประเพณี
(ที่มา : ลูกหลานลาวคั้ง (นามแฝง), 2559)

ภาพที่ 4 ครูยอร์ช มีสุข สวมเสื้อสีแดง แต่งกายลาวคั้งร่วมงานวันชาติลาว 2 ธันวาคม 2555
(ที่มา : ชมรมลาวคั้งจังหวัดกำแพงเพชร, 2556)

3. วิถีชีวิตความเป็นอยู่

ชาวลาวครั้งจะมีความสามัคคีกันเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือกัน ไม่ว่าจะเป็กลุ่มของเครือญาติหรือเพื่อนบ้าน เช่น ลงแขกเกี่ยวข้าว ทำไร่ หรือแม่แต่งงานบุญ งานศพ งานรื่นเริงต่าง ๆ ชาวบ้านก็จะมาช่วยงานกันเป็นจำนวนมากตั้งแต่เริ่มเสร็จเรียบร้อย

“วิถีชีวิตที่เป็นอยู่หลักฐานมันมองไม่เห็นเพราะว่าตอนนี้มีคนซื้อของเก่าไปประดับบ้าน เช่น เกวียนแอกควายไถนา ซื้อไปประดับ แต่ที่หนองเหมือดเขาเตรียมไว้เลยเขาให้ชาวบ้านเอาของเก่า ๆ ไปไว้วัดของเราก็มี แต่ว่าหลวงพ่อเข้าไม่ได้เก็บ บางคนเอาไปโชว์แล้วก็หายไปเลยอย่างวิสัยครูเคยเอาไปโชว์แล้วกลับมาไม่เหมือนเดิม เพราะว่ามันมีค่าไฉ่ความหาดยาก แล้วก็หนังควายที่มันเกาะสำหรับไถ่ คันไถ่เดี๋ยวนี้ก็ไม่มีบ้านช่องก็เหมือนกับงานที่ผ่านมา กระทบมันแหละครึบก็จะมีลักษณะนั้น ก็จะมีนอกชาน มีที่ทำอาหารข้างล่างแต่ไม่สูงไม่ต่ำเกินไป การแต่งตัวส่วนใหญ่แต่งไปโชว์งานก็จะเป็นสีแดง ผู้ชายจริง ๆ ต้องใส่กางเกงขาก๊วย พอมาเป็นยุคทันสมัยก็ใส่กางเกงสแล็ค ใส่สร้อย แต่ว่าชายนาทใส่โจงเบน ชุดพวกนี้ก็จะใส่ช่วงที่มีงานหรือช่วงสำคัญถ้าปกติก็จะใส่ทำนาก็เสื้อม่อฮ่อม ลาวคั้งส่วนใหญ่ผู้ชายจะทำงานหนัก ตื่นตี 04.30 น. พอตื่นก็ต้องล้างควายและนำควายไปไถ่ นาผู้หญิงก็ทำกับข้าวพอสัก 07.30 น. ก็ต้องเอาข้าวไปส่ง เสร็จแล้วก็ไปช่วยแฟนทำนา พักกินข้าว นอนพักสักพักให้วัวควายได้พักพอหายเหนื่อยแล้วค่อยไปทำต่อ สมัยก่อนมันไม่มีรถเกี่ยวเราก็จะใช้ควายย่ำเป็นแถว สองแถว แล้วเอาขอดีงฟางขึ้นมาแล้วมันพลิกเราก็เอาควายย่ำอีก เสร็จตรงไหนที่มันไม่หมดเราก็ใช้ไม้ฟาดแล้วกองข้าวขึ้นไป เค้าเรียกแม่โพธิ์สุขโพธิ์ศรี คนลาวเขานับถือ แม่ธรณี นางไม้ ก่อนจะเอาไปขายก็ต้องทำพิธี นับถือมากที่สุดห้ามเดินข้ามข้าว กินก็ต้องกินให้หมด เราจะบอกลูกหลานเลยว่าเราอพยพมาได้บาร์มีของในหลวงของเราตั้งแต่ราชวงศ์จักรีมาเราก็ไม่ได้กลับบ้านเลย” (ครูยอร์ช มีสุข, สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2561)

วัฒนธรรมและประเพณีของชาวลาวคั่ง

1. ศาสนา ความเชื่อและพิธีกรรม

พิธีกรรมและความเชื่อชาวลาวคั่ง มีความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นอย่างมาก การนับถือผีของชาวลาวคั่งเป็นการถือผีตามบรรพบุรุษคือผีเจ้านายและผีเทวดา การนับถือผีมีอิทธิพลต่อชาวลาวคั่งมาก แม้แต่ในแง่ของการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการประกอบพิธีกรรมหรือการดำรงชีวิตประจำวันก็ต้องไปข้องเกี่ยวกับผีของบรรพบุรุษเนื่องจากอาชีพหลักของชาวลาวคั่ง คือการทำนา จึงมีประเพณีความเชื่อที่ถือปฏิบัติกันมาเพื่อความอุดมสมบูรณ์ คือ พิธีบูชาเช่นสรวงแม่ธรณี และแม่โพสพ ก่อนหว่านข้าวเป็นการบอกกล่าวแม่ธรณีโดยจัดวางเครื่องเซ่นไว้บนพื้นดินบริเวณหัวคันนาและกล่าวแก่แม่ธรณีว่า จะทำนาแล้วขอให้คนและควายอยู่ดีมีสุขสบาย คราคใดอย่าให้หักบ่ได้มาแย่งดินขอเพียงแค่ทำกิน พิธีนี้ภาษาถิ่นเรียกว่า พิธีแฮกนา

พิธีที่เกี่ยวกับความเชื่ออีกวิธีหนึ่งคือ พิธีศพ เมื่อนำศพผู้ตายใส่ลงหีบ ถ้าเป็นชายก็จะใช้ผ้าขาวม้าของผู้ตายคลุมทับผ้าขาวบนฝาหีบ ถ้าเป็นหญิงก็จะคลุมหีบด้วยสไบของผู้ตาย และจะเผาเครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ ของผู้ตาย เช่น ผ้าขาวม้าไหม โสร่งไหมผ้าฟุ้งไหม ผ้าม่วงโรง หรือผ้าชิ้นมัดหมี่ ผ้าสไบ เสื้อ ฯลฯ เผาไปด้วย นอกจากนี้ยังมีความเชื่อที่เกี่ยวกับเรื่องการแบ่งแยก ระหว่างโลกของวิญญาณ และ โลกของมนุษย์ และ วิญญาณที่ดีสามารถช่วยเหลือมนุษย์ได้โดยผ่านคนทรง (ธวัช ปุณโณทก, 2530 หน้า 390-392)

ภาพที่ 5 การเข้าทรงนางกวัก ของลาวคั่ง

(ที่มา : สันติ อภัยราช, 2555)

สำหรับบุคคลที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรงที่จะต้องคอยปฏิบัติในการประกอบพิธีกรรม คือ กวนจ้ำ สำหรับกวนจ้ำนั้น จะเป็นบุคคลที่ชาวบ้านเลือก โดยเลือกเอาบุคคลผู้ที่มีความรู้ทั้งด้านเกี่ยวกับพิธีกรรมมีคุณงามความดี เป็นบุคคลที่ชาวบ้านยอมรับว่ามีความเหมาะสมที่จะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ เป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังเป็นผู้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่ได้รับการถ่ายทอด

“เรื่องไสยศาสตร์ก็ยังมีอยู่ เช่น เรื่องสักยันต์ เรื่องประวัติความเป็นมาของผีโพงผีเป่า ถ้าใครไปเจอมา กำลังกินอาหารอยู่ถ้ามันอยากให้เราเป็นต่อมันถุยน้ำลายใส่เราปั๊บเราเป็นเลย ผีโพงผีเป่าเป็นไง คือ เรานอนแล้วจิตวิญญาณเราออกจากร่าง จะสังเกตเรากลับมาปั๊บจะเห็นรอยเท้าเราเอง เราไม่รู้สึกรู้สึกระยะ แต่เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยมีแล้ว เพราะกลัวคนเห็น ถ้ามีคนเห็นก็จะถุยน้ำลายใส่เรา นั่นเราคือทนายทนายเขาละ และนี่ก็เป็นประวัติที่ปู่ตายายเล่าก็กันมา ความเชื่อทางศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์ขัดกันไม่ได้ ลาวคั่งก็นับถือศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์ นับถือไปด้วยกัน ผมเกิดมาก็เห็นเค้าทำปน ๆ กัน ไม่ใช่พุทธจริงทุกประเพณี อย่างประเพณีขึ้นบ้านใหม่ก็จะเหมือนๆ กัน แต่พราหมณ์จะน้อยกว่าพุทธ การทำบุญกับพ่อแม่ที่ล่วงลับไปแล้วเข้าชื่อกันว่าพ่อแม่ยังอยู่และ

เรื่องผีด้วย เรื่องไสยศาสตร์ ลุงจันทร์ทรนี้จะทำบายศรีสู่ขวัญ บายศรีนาคเป็นภาษาลาวคั้ง คำแปลเป็นภาษาลาวคั้ง เวลาผีก็จะมีเอาลุงจันทร์ทรมานี้แหละ อีกด้านความเชื่อด้านเลี้ยงผีก็ยังมีผีปลวก ผีเจ้าที่ สู่ขวัญข้าว เขาก็เอาข้าวขึ้นมาตั้งเป็นกอง มีไก่ เหล้า อย่างการทำของก็ยังมีส่วนเป็นบางครอบครัว” (ครูยอร์ช มีสุข, สัมภาษณ์, 2561)

2. วัฒนธรรมและประเพณี

ประเพณียอชง เป็นวัฒนธรรม ประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษยังคงอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ที่ยังยึดถือและสืบทอดปฏิบัติกันมาโดยจัดขึ้นในเดือนเมษายนของทุกปี สำหรับประเพณียอชงนั้น เป็นการแสดงออกถึงความสามัคคีและร่วมมือร่วมใจของประชาชนในท้องถิ่น

ประเพณีสารทลาว เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ วันสารทลาว คือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ชาวลาวคั้งจะรวมกลุ่มกัน ทำกระยาสารท และ ขนมเพื่อใช้ในการทำบุญตักบาตรในตอนเช้าปัจจุบันก็ยังมีพิธีสืบทอดประเพณีกันอยู่ แต่กระยาสารทในปัจจุบันส่วนมากนิยมซื้อแทนการทำ มีบางบ้านยังทำอยู่

อัตลักษณ์ศิลปะการแสดงหรือการเล่นต่าง ๆ ของชนชาติตีพันธ์ลาวคั้ง มีเอกลักษณ์โดดเด่น เป็นของตนเองและมีจุดที่แสดงให้เห็นว่าเป็นมรดกชั้นในพิธีกรรมนั้น ๆ การเดินแสดงเรื่องการเล่นต่าง ๆ สมัยก่อนอาจจะเป็นเรื่องจริงหรือเท็จก็ไม่สามารถพิสูจน์ได้ แต่แท้ที่จริงแล้วอย่าไปพิสูจน์เลยเพราะ มันเป็นเรื่องกุศโลบายของคนสมัยโบราณที่ให้ลูกหลานมารวมตัวไม่สืบทอดให้รักพี่รักน้องและสอนให้รักสามัคคีกัน

ภาพที่ 6 การแสดง “นางด้ง”
(ที่มา : ลูกหลานลาวคั้ง (นามแฝง), 2556)

บทสรุป

กลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนและสังคม : ลาวคั้ง อำเภอรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร มีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ลาวคั้งในด้านภาษา วัฒนธรรม ประเพณี และการแต่งกายที่สวยงามและโดดเด่น ทั้งนี้ ลาวคั้งในอำเภอรายทองวัฒนา ได้ก่อตั้งเป็นชมรม โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ระดับที่ 1 คือ ลาวแท้ ๆ ระดับที่ 2 คือ วิสามานย์ที่ว่ามีเมียที่พูดลาวแต่ผิวเป็นไทย และระดับที่ 3 คือ สมทบ ก็คือที่ปรึกษาหรือ ผู้ที่มีงบประมาณสนับสนุน อาทิเช่น หลวงพ่อ(เจ้าอาวาสวัดแก้วศรีวิไล) สท. นายกเทศบาล มีสมาชิกลาวคั้งอยู่ในชมรมประมาณ 400 กว่าคน และมีโครงการจะรวบรวมสมาชิกให้ได้ 1,000 คน โดยมีแผนที่จะกำหนดให้ ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปี สามารถสมัครเข้าชมรมลาวคั้ง เพื่อเป็นการสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีอันดีของลาวคั้งให้คงอยู่สืบไปไม่สูญหาย

บรรณานุกรม

- ชุมชนวัฒนธรรมลาวครั้ง กุดจอก. (2559). **บ้านเจ้าวัด อ.บ้านไร่ จ.อุทัยธานี**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1019525361477421&set=pb.100002599013011.-2207520000.1525918990.&type=3&theater>. [2561, พฤษภาคม 8].
- ชมรมลาวคั่งจังหวัดกำแพงเพชร. (2556). **วันชาติลาว 2 ธันวาคม 2555**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://laokhungkamphaengphet.blogspot.com/?zx=c1b3f68e0cd9f895>. [2561, พฤษภาคม 9].
- ยอร์ช มีสุข. (2561, พฤษภาคม 6). ประธานชมรมลาวคั่ง อำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร. **สัมภาษณ์**.
- ลูกหลานลาวครั้ง (นามแฝง). (2559). **งานแห่ธงบ้านพ้อกรู**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.facebook.com/LaoKhung.Thailand/photos/a.1243980065613916.1073741853.655173311161264/1243980238947232/?type=3&theater>. [2561, พฤษภาคม 9].
- ลูกหลานลาวครั้ง (นามแฝง). (2556). **เรื่องเล่าและภาษาลาวครั้ง**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.facebook.com/LaoKhung.Thailand/photos/t.100002599013011/727910927220835/?type=3&theater>. [2561, พฤษภาคม 9].
- ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอ. (2551). **อำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.amphoe.com/view.php?file=map1227585653&path=picture/4>. [2561, พฤษภาคม 9].
- สันติ อภัยราช. (2555). **ความเป็นมาของลาวคั่ง (ครั้ง) ในประเทศไทย และในกำแพงเพชร**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.sunti-apairach.com/letter/index.php?topic=623.0>. [2561, พฤษภาคม 8].

ชนเผ่าม้ง อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

อภิญญา แซ่ฮ้ง
เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป, สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
สุวลัย อินทรรัตน์
ผู้ปฏิบัติงานบริหาร, สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
จิรวรรณ ผึ้งบางแก้ว
เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป, สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทนำ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับชนเผ่าม้ง อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งประกอบด้วย 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านตลาดม้ง ตำบลลองลานพัฒนา หมู่บ้านใหม่ชุมชนมไทร ตำบลโป่งน้ำร้อน และหมู่บ้านป่าคา ตำบลโป่งน้ำร้อน ชนเผ่าม้งในอำเภอลองลาน มีการประกอบอาชีพหลักคือเกษตรกรรม พืชเศรษฐกิจสำคัญ ได้แก่ มันสำปะหลัง ข้าว อาชีพรองคือการค้าขาย และมีกลุ่มอาชีพเสริมในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มเกษตรพัฒนา กลุ่มปักผ้าชาวเขา กลุ่มติมิต เป็นต้น

ชนเผ่าม้งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีถิ่นที่อยู่ในประเทศจีนและประเทศต่างๆใน เอเชียอาคเนย์ คือ เวียดนาม พม่า ลาว และประเทศไทย ชื่อชนเผ่าพื้นเมือง คือ “ม้ง” ภาษาม้ง “ม้ง” ภาษาไทย “ม้ง” ภาษาอังกฤษ “Hmong” ม้งในประเทศไทยแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ๆคือ ม้งขาว เรียกตนเองว่า "ม้ง เตื่อ" (Hmong Daw/Hmoob Dawd) และม้งเขียว เรียกตนเองว่า "ม้ง จื้อ" (Hmong Njua/ Moob Ntsuad)

คำสำคัญ : ชนเผ่าม้ง, อำเภอลองลาน, กำแพงเพชร

ความเป็นมาชนเผ่าม้ง

ชนเผ่าม้ง (Hmoob/Moob) เป็นสาขาหนึ่งของชนชาติจีน มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในมณฑลไคยเจา มณฑลยูนนาน และอพยพเข้าอยู่ในมณฑลกว๋างสีและมณฑลยูนนานกว่า 500 ปีมาแล้ว เล่ากันว่าชนเผ่าม้งอาศัยอยู่บนเขาทางทิศใต้ของมองโกเลีย และเคลื่อนย้ายเข้ามายังแผ่นดินตอนกลางของประเทศจีนมีอาณาจักรและกษัตริย์ปกครองเป็นของตนเอง ชาวจีนเคยเรียกว่าชนชาติฮั่น

ชาวจีนตอนใต้ได้แบ่งชนชาติที่ไม่ใช่ชาวจีนออกเป็น 3 ชาติ คือ พวกโล-โล, ฉาน (ไทย) กับ ชนเผ่าม้ง ชนเผ่าม้งแถบแม่น้ำแยงซีเกียงสร้างโรงเรือนคร่อมที่ดินผาก่อด้วยดินดิบ มีเตาไฟกลางห้องปลูกข้าวโพด ข้าวฟ่าง ข้าวไร่ ถั่ว ฯลฯ เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ เวลารับประทานอาหารนั้นจะใช้ตะเกียบมีกระบะไม้ใส่ข้าวตั้งไว้บนโต๊ะ หมอสอนศาสนาชาวอเมริกันได้พบปะกับชนเผ่าม้ง, ชาวโล - โล และชาวปายีเป็นจำนวนมาก (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2545, หน้า 20 - 421)

ชนเผ่าม้งในมณฑลยูนนานแบ่งออกได้เป็น 7 กลุ่มย่อย ได้แก่ ชนเผ่าม้งเตื่อ (Hmoob Dawd) ชนเผ่าม้งจื้อ (Hmoob Ntsuab) ชนเผ่าม้งซ้อ (Hmoob Swb) ชนเผ่าม้งเป่ (Hmoob Peg) ชนเผ่าม้งเซา (Hmoob Xauv) ชนเผ่าม้งซัว (Hmoob Sua) และชนเผ่าม้งปัว (Hmoob Pua) ปัจจุบันมีการแบ่งกลุ่มชนเผ่าม้งโดยนำเอาความแตกต่างของการแต่งกายและสำเนียงภาษามาเป็นเครื่องหมาย สำหรับในประเทศไทยมีเพียงสองกลุ่มย่อย คือ ชนเผ่าม้งขาวหรือชนเผ่าม้งเตื่อ (Hmoob Dawd) และชนเผ่าม้งดำหรือชนเผ่าม้งเขียว บางทีก็รู้จักกันในชื่อ ชนเผ่าม้งน้ำเงินหรือชนเผ่าม้งลาย ซึ่งพวกเขาเรียกตัวเองว่า ชนเผ่าม้งจื้อ (Hmoob Ntsuab) มีแนวคิดซึ่งเป็นการสันนิษฐานเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดชนเผ่าม้ง ดังนี้

แนวคิดที่หนึ่ง โดยบาทหลวงชาวฝรั่งเศส นิกายโรมันคาทอลิก ชื่อ ซาวิน่า สันนิษฐานว่าบรรพบุรุษของชนเผ่าม้งน่าจะอพยพมาจากดินแดนขั้วโลกเหนือ เข้ามาทางตอนเหนือของประเทศจีนสู่ดินแดนมองโกเลียลงมาทางใต้ของจีนเข้าสู่ดินแดนที่ปัจจุบันเป็นรอยต่อของประเทศจีน เวียดนาม ลาว ไทย และพม่า เพราะมีตำนานที่ชนเผ่าม้งได้เล่าว่าที่นั่นเป็นดินแดนที่หนาวจัดและปกคลุมไปด้วยหิมะ ในกลางวันนั้นเห็นพระอาทิตย์เพียงหกเดือน และไม่เห็นอีกหกเดือน (Savina, 1924 อ้างถึงในประสิทธิ์ ลีปรีชา 2548, หน้า 5)

แนวคิดที่สอง ได้รับอิทธิพลจากตำนานของลาวกับจีน เน้นถึงความคล่องจองของชื่อสินชัยของลาวกับ Xeem Xais ของชนเผ่าม้ง และคำว่าชนเผ่าม้ง (Hmood /Mood) กับ มองโกเลีย (Muam- Nkauj Liag) ความเชื่อโยงทางวัฒนธรรมทั้งสามกลุ่ม รวมถึงระบบตัวเขียนฟาเฮา (Phaj Hauj) ในประเทศลาวก่อนสิ้นสุดยุคสงครามเวียดนาม (Bertrais, 1985 อ้างถึงในประสิทธิ์ ลีปรีชา 2548, หน้า 5)

แนวคิดที่สาม อิงหลักจากฐานทางประวัติศาสตร์ของจีนและตำนานที่สืบทอดจากบรรพบุรุษเป็นหลัก ซึ่งเชื่อว่าบรรพบุรุษชนเผ่าม้งอพยพมาจากชายฝั่งทะเลทางด้านตะวันออกของประเทศจีน หรือบริเวณทะเลเหลือง โดยค่อยๆ เคลื่อนย้ายเข้ามาหาถิ่นตามแม่น้ำฮวงโห (แม่น้ำเหลือง หรือ Dej - Nag) เข้ามาสู่บริเวณที่ปัจจุบันเป็นภาคกลางของประเทศจีนซึ่งมีหลักฐานทางวัฒนธรรมของชนเผ่าม้งบางอย่างที่เกี่ยวพันกับทะเลและแม่น้ำเหลือง เช่น ลายผ้ารูปก้นหอย เส้นดักขวางสองเส้นบนลายกระโปรงของหญิง ชนเผ่าม้งจิวะที่เป็นสัญลักษณ์ของแม่น้ำเหลืองและแม่น้ำแยงซีเกียง และภาษิตกับตำนานชนเผ่าม้งเกี่ยวกับแม่น้ำเหลือง (Vwj, 1997 อ้างถึงในประสิทธิ์ ลีปรีชา 2548, หน้า 5 - 6)

จากแนวคิดที่เกี่ยวกับแหล่งกำเนิดของชนเผ่าม้ง แนวคิดที่สามมีความน่าเชื่อถือได้มาก เพราะมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของจีนและมีเอกลักษณ์ในวิถีชีวิตประจำวันของชนเผ่าม้งที่สอดคล้องกับบริบทสภาพแวดล้อม ซึ่งตามหลักฐานของจีนกล่าวว่าแหล่งกำเนิดของชนชาติ “เหมียว” มีความสัมพันธ์กับ “ซานเหมียว” และ “หนานหนาน” ในยุคดึกดำบรรพ์ คือประมาณ 5,000 ปีก่อน นักประวัติศาสตร์จีนสันนิษฐานว่า บรรพบุรุษชาวเหมียวหรือชนเผ่าม้งน่าจะมาจากสัมพันธ์มิตรชนเผ่าที่เรียกตัวเองว่า “จิวลี” ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเหลืองและแม่น้ำแยงซีเกียง มีจีเยอ (Txiv Yawg) เป็นหัวหน้าและถูกผู้นำชนเผ่าอีกฝ่ายหนึ่ง คือ ห้างตี้ (Faj Tim) ในปัจจุบันเข้าใจกันว่าน่าจะเป็นบรรพบุรุษของจีนนำกองกำลังเข้าโจมตีและครอบครองพื้นที่ดังกล่าว จากนั้นชาวเหมียวหรือชนเผ่าม้งจึงอพยพลงทางทิศตะวันตกเฉียงใต้เข้าสู่ทะเลสาบตั้งตง (Dong Teng) ทะเลสาบโปยง (PoYang) แล้วเคลื่อนย้ายเข้าสู่มณฑลเสฉวน กุ้ยโจวในที่สุด

การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติกับการรุกรานของชาวมองโกล ชาวแมนจู และชาวฮั่น ทำให้เกิดสงครามระหว่างชนเผ่าม้งกับผู้รุกรานหลายครั้ง นอกจากนั้นนโยบายการสร้างรัฐชาติและการขูดรีดภาษีจากรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่น ทำให้ชนเผ่าม้งทนไม่ไหวและได้ลุกขึ้นก่อการกบฏหลายครั้งในประวัติศาสตร์จีน ในแต่ละครั้งได้รับการปราบปรามอย่างหนัก ส่งผลต่อการอพยพของชนเผ่าม้งจากประเทศจีนเข้าสู่บริเวณภาคเหนือของประเทศเวียดนาม ลาว ไทย และพม่า

ตารางที่ 1 จำนวนประชากรชนเผ่าม้งในประเทศต่าง ๆ ปี 2544 - 2546

ลำดับ	ประเทศ	จำนวนประชากร	หมายเหตุ
1	จีน	7,398,053	รวมม้งทุกกลุ่ม
2	เวียดนาม	787,604	รวมม้งทุกกลุ่ม
3	ลาว	315,465	
4	สหรัฐอเมริกา	520,000	
5	ไทย	126,300	

6	พม่า	25,000	ประมาณ
7	ฝรั่งเศส	10,000	
8	ออสเตรเลีย	1,600	
9	فرنซ์เกียน่า	1,400	
10	แคนาดา	600	
11	อาร์เจนติน่า	500	ประมาณ
12	เยอรมัน	150	ประมาณ
13	นิวซีแลนด์	100	ประมาณ

ที่มา : Parsit 2011&2003 (อ้างถึงในประสิทธิ์ ลิขิตา และคณะ 2554, หน้า 7)

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงถึงการเคลื่อนย้ายของชนเผ่าม้ง ในประเทศไทย
(ที่มา : มุลนิกิระจกเงา, 2558)

ในดินแดนล้านนาหรือภาคเหนือของประเทศไทย ชนเผ่าม้งเริ่มอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งระหว่างช่วงต่อคริสต์ศักราช 1800 และ 1900 โดยในบันทึกของชาวตะวันตกพบว่ามีชนเผ่าม้งตั้งหมู่บ้านอยู่ในจังหวัดตากก่อนหน้าปี ค.ศ.1929 จากเอกสารของกระทรวงศึกษาธิการโรงเรียนของรัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นในชุมชนชนเผ่าม้งแห่งแรกคือที่บ้านนายเลาต้า หมู่บ้านชนเผ่าม้ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตากเป็นโรงเรียนประชาบาล สังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2478 หรือ ปี ค.ศ.1935 (ประสิทธิ์ ลิขิตา, 2548 หน้า 7)

ชนเผ่าม้งในประเทศไทย ในปัจจุบันมีประชากรทั้งสิ้น 124,211 คน โดยกระจายตัวอยู่ใน 12 จังหวัดทางภาคเหนือ คือ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน จังหวัดลำปาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดตาก จังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดสุโขทัย ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีชนเผ่าม้งอยู่ในจังหวัดเลย โดยชนเผ่าม้งอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากในจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดตาก จังหวัดเชียงราย จังหวัดน่าน และจังหวัดเพชรบูรณ์

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชนเผ่าม้งในประเทศไทยจะนิยมตั้งหมู่บ้านอยู่ในระดับความสูงประมาณ 1,200 เมตรจากระดับน้ำทะเล เนื่องจากความสูงในระดับนี้เหมาะสำหรับการเพาะปลูกฝิ่น ในอดีตนั้นชนเผ่าม้งมักอพยพหมู่บ้านบ่อยครั้ง เนื่องจากปัญหาที่ดินทำกินขาดความอุดมสมบูรณ์ และปัญหาภัยสงครามทางการเมืองระหว่างรัฐบาลไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งการอพยพในแง่หนีสงครามเป็นไปตามความต้องการของรัฐเพื่อความปลอดภัยในชีวิตและการแย่งชิงมวลชนตามนโยบายรัฐบาล (ยศ สันตสมบัติ และคณะผู้วิจัย, 2547 หน้า 38 - 40)

ชนเผ่าม้งในอำเภอคลองลานจังหวัดกำแพงเพชร

นายพรหมชาติ จิตชยานนท์ (สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2561) กล่าวว่า ชนเผ่าม้ง อำเภอคลองลาน มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ราวประมาณ ปี พ.ศ. 2518-2519 บางกลุ่มก็ย้ายเข้ามา ราวปี พ.ศ.2522 ส่วนใหญ่ย้ายมาจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอู้มาง จังหวัดตาก โดยทยอยการย้ายเข้ามาและรวมตัวกันเป็นหมู่บ้านใหญ่ในราวปี พ.ศ.2528 ปัจจุบันมีชนเผ่าม้งตั้งถิ่นฐานอยู่ในอำเภอคลองลาน จำนวน 3 หมู่บ้าน ได้แก่

1. บ้านตลาดม้ง
2. บ้านใหม่ชุมชนม้ง
3. บ้านป่าคา

วิถีชีวิตของชนเผ่าม้ง อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

การประกอบอาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก อาชีพรองคือการค้าขาย การทำเกษตรกรรมของชนเผ่าม้งจะอาศัยแหล่งน้ำจากธรรมชาติ ทำไร่ - ทำนา และเลี้ยงสัตว์ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ มันสำปะหลัง ข้าว เลี้ยงสัตว์และผลไม้ยืนต้น การปลูกข้าวโพด ผักต่าง ๆ มีเป็นบางครอบครัว นอกจากนี้ชนเผ่าม้งยังมีกลุ่มอาชีพในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มเกษตรพัฒนา กลุ่มปักผ้าชาวเขา กลุ่มการตีมีด และกลุ่มค้าขายอาชีพทั่วไป เช่น ช่างซ่อมรถยนต์ ช่างซ่อมมอเตอร์ไซด์ ช่างก่อสร้าง เป็นต้น

ระบบครอบครัวและญาติ

ชนเผ่าม้งในอำเภอคลองลาน จะอาศัยอยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่ ส่วนใหญ่จะเป็นชนเผ่าม้งเขียวหรือชนเผ่าม้งดำเท่านั้น ส่วนชนเผ่าม้งขาวไม่พบว่ามีที่ตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอคลองลาน ตระกูลชนเผ่าม้งสามารถแบ่งได้ เป็น 7 ตระกูลใหญ่ๆ ได้แก่ 1) ตระกูลแซมมา 2) ตระกูลแซมย่าง 3) ตระกูลแซมก่อ 4) ตระกูลแซมจั้ง 5) ตระกูลแซมไซ้ 6) ตระกูลว่าง และ 7) ตระกูลแซมหาง โดยตระกูลที่มีจำนวนน้อยที่สุดคือตระกูลแซมว่างและตระกูลแซมหาง

การแต่งกาย

ชนเผ่าม้งมีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ มีความสวยงามทั้งลวดลายต่าง ๆ บนผ้าและแบบของเสื้อผ้า ในอดีตชนเผ่าม้งใช้ผ้าไหมดิบที่ผลิตเองมาปักเป็นลวดลาย ซึ่งชนเผ่าม้งคิดค้นออกแบบเอง เมื่อมีการปักลวดลายเรียบร้อย จะนำมาแปรรูปเป็นเสื้อผ้าที่จะสวมใส่ในปัจจุบัน เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนบวกกับความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี ชุมชนเผ่าม้งในอำเภอคลองลาน มีการประดิษฐ์ด้วยชุดที่มีสีสวยงามมากขึ้นและมีรูปแบบที่ทันสมัยมากขึ้น การแต่งกายในชีวิตประจำวันก็หันมาแต่งแบบคนไทยพื้นราบแทน หรือบางครั้งจะใส่เพียงเสื้อหรือกางเกงเท่านั้น การแต่งกายด้วยชุดชนเผ่าม้งนี้ จะใช้ในงานสำคัญๆ เท่านั้น เช่น งานประเพณีปีใหม่ งานแต่งงาน เป็นต้น

ลักษณะเครื่องแต่งกายแบบชุดชนเผ่าม้ง อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

ผู้หญิง เสื้อสีดำแขนยาว ปลายแขนเสื้อมีการปักลวดลายสวยงาม ด้านหน้าจะผ่ากลางปล่อยสาบเสื้อทั้งสองข้าง แล้วปักลวดลายพร้อมตกแต่งด้วยผ้าสีต่าง ๆ มีการประดิษฐ์ขึ้นหลายแบบ ผู้หญิงจะใส่กระโปรงซึ่งชนเผ่าม้งค่านิยมทำกระโปรงด้วยสีที่ฉูดฉาดพร้อมกับใช้ผ้าพันน่องขา มีผ้าปิดหน้า เรียกว่า “เซ” ชายผ้าปิดหน้าจะผูกเอวแล้วปล่อยชายไว้ด้านหลัง

ผู้ชาย ตัวเสื้อจะเป็นแบบเอวลอยด้านหน้าของเสื้อจะผ่ากลางไม่เท่ากัน ซึ่งด้านขวามือจะเหลือเนื้อที่ของผ้าเยอะกว่าเพื่อที่จะปักทำเป็นมุมต่าง กางเกงจะเป็นแบบเป๋ายานและขากว้าง ชายกางเกงจะปักด้วยลวดลายที่สวยงาม

ภาพที่ 2 การแต่งกายชนเผ่าม้งในปัจจุบัน
(ที่มา : มาลา คำณธรา, 2559)

ที่อยู่อาศัย

อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร แบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลคลองน้ำไหล ตำบลโป่งน้ำร้อน ตำบลคลองลานพัฒนา ตำบลสลักงาม มีหมู่บ้านทั้งหมด 68 หมู่บ้าน ซึ่งมีหมู่บ้านที่เป็นชนเผ่าม้งจำนวน 3 หมู่บ้าน ได้แก่

1. หมู่บ้านตลาดม้ง ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร การคมนาคม มีเส้นทางคมนาคมหลักลักษณะต่าง ๆ ในตำบล ดังนี้ ตำบลคลองลานพัฒนา มีทางหลวงแผ่นดินหมายเลขที่ 1117 คือ ถนนคลองแม่ลาย - คลองลาน เป็นเส้นทางหลักในการคมนาคมติดต่อกับเมืองกำแพงเพชรได้อย่างสะดวก มีถนนหลักลาดยางติดต่อกับ จังหวัดกำแพงเพชรและอำเภอคลองลานได้อย่างสะดวก

2. บ้านใหม่ชุมชนมไร่อ อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ตั้งอยู่ทางหลวงชนบทหมายเลข 4049 ตำบลโป่งน้ำร้อน อ.คลองลาน จ.กำแพงเพชร 62180 อยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 48.5 กม. ใช้เวลาเดินทางตัวจังหวัดประมาณ 1 ชั่วโมง 3 นาที อยู่ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 46.7 กม. ใช้เวลาเดินทางตัวอำเภอประมาณ 1 ชั่วโมง 4 นาที

3. บ้านป่าคา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร โดยจารีตประเพณีของชนเผ่าม้งนั้นจะสร้างบ้านติดพื้นดินเพื่อความสะดวกของการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เนื่องจากปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมากขึ้น และชนเผ่าม้งส่วนมากก็ย้ายมาอาศัยอยู่พื้นราบ โดยทางการอยู่อาศัยร่วมกัน จึงส่งผลให้รูปแบบ

ในการสร้างบ้านของชนเผ่าม้งอำเภอคลองลานเปลี่ยนแปลงไป มีทั้งบ้านที่สร้างจากไม้ทั้งหลัง บ้านกึ่งไม้กึ่งปูน และบ้านที่สร้างด้วยปูนทั้งหลัง มีทั้งแบบ ชั้นเดียวและแบบ 2 ชั้น เหตุผลหนึ่งที่สำคัญ ถึงแม้จะสร้างบ้านแบบชั้นเดียวแต่แบบบ้านก็จะต่างไปจากสมัยก่อน เพียงแต่รักษาจารีตประเพณีต่าง ๆ ไว้ ถึงแม้จะไม่ร้อยเปอร์เซ็นต์ การสร้างบ้านของชนเผ่าม้งในอำเภอคลองลาน นิยมหันมาปลูกบ้านแบบสมัยใหม่กันมากขึ้น

ภาพที่ 3 บ้านเรือนชนเผ่าม้งแบบโบราณ อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
(ที่มา : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2561)

ภาพที่ 4 บ้านเรือนบริเวณตลาดม้ง ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
(ที่มา : สภาวัฒนธรรมอำเภอคลองลาน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร, 2553)

ของใช้ในชีวิตประจำวัน

การตีมีด ชนเผ่าม้งมีความรู้เรื่องการทำมีดอยู่มากมาย จะเห็นได้ว่าชนเผ่าม้งในอำเภอคลองลาน มีกลุ่มตีมีด ซึ่งในแต่ละปีก็สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้ไม่น้อย ลักษณะมีดจะไม่เหมือนกับชนเผ่าอื่น ชนเผ่าม้งจะมีการตีมีดตามสภาพการใช้งาน ถ้าเป็นงานหนักตัวมีดก็จะมีลักษณะใหญ่ แต่ถ้าใช้ในการดายหญ้าจะทำด้ามมีดให้ยาวเพื่อสะดวกในการฟันหญ้า หรือถ้าตัดไม้ก็จะมีลักษณะใหญ่ขึ้น มีดของชนเผ่าม้ง ได้แก่ มีดด้ามยาว (เม้าจั่ว) เคียวเกี่ยวข้าว ขวาน (เต่า) เป็นต้น

ชนเผ่าม้งมีการทำงานในไร่หรือในสวนต่าง ๆ จึงมีการตีมีดให้เหมาะสมกับงาน เช่น การตัดไม้จะต้องใช้มีดด้ามยาว (เม้าะจั่วะ) หรืออาจจะใช้ขวานก็ได้ ส่วนการทำอาหารจะใช้มีดด้ามสั้นหรือมีดปลายแหลม ส่วนงานที่หนักจะต้องใช้มีดที่มีขนาดใหญ่ เหมาะกับการใช้งาน เป็นต้น ของใช้ในชีวิตประจำวันของชนเผ่าม้งในสมัยก่อน เช่น มีดด้ามสั้นหรือมีดปลายแหลม (เจ้าะปลื่อ) มีดด้ามยาว (เม้าะจั่ว) ขวาน (เต่า) ปืนแก๊ส (ปลอ-อย่าง) ธนู (เน่ง) กระบุง (เกอะ) กระดัง (ว่าง) กระชอน (ซัวะจี้) หม้อข้าว (จู่) ชัน (ฝีกเต้า) กะทะ (เยีย) หม้อเล็ก (เล่าแก้ว) หม้อตำขนมม้ง (ตั้งจั่ว) เครื่องรีดน้ำอ้อย ชும்ไก่ (เตอะคาร์) เครื่องโม่ข้าวโพด (แยะ) ครกกระเดื่อง (จู่)

ปัจจุบัน เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมากขึ้น ความทันสมัยเข้ามาสู่วิถีชีวิตของชนเผ่าม้งจนกลายเป็นเรื่องธรรมดาไปแล้ว ข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน หลายสิ่งหลายอย่างก็มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม เครื่องใช้แบบโบราณบางอย่างก็เลิกใช้ไปบ้างแล้ว เช่น หม้อข้าว (จู่) ชันน้ำเต้า (ฝีกเต้า) ครกกระเดื่อง (จู่) เป็นต้น

		
มีด	มีดด้ามยาว (เม้าะจั่ว)	หม้อข้าว (จู่)
		
กะทะ (เยีย)	เครื่องโม่ข้าวโพด (แยะ)	ครกกระเดื่อง (จู่)
		
หม้อตำขนมม้ง (ตั้งจั่ว)	ชัน (ฝีกเต้า)	ธนู (เน่ง)

ภาพที่ 5 เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของชนเผ่าม้งในสมัยก่อน

(ที่มา : มุลินธิกรระจกเงา, 2558)

ความเชื่อ

ชนเผ่าม้งมีความเชื่อว่าพิธีไสยศาสตร์จะช่วยให้อาการเจ็บป่วยโรคริดรังและทำการรักษาได้ผล และเชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดจากการผิดผี จะต้องมีการปฏิบัติกรรมในการปฏิบัติรักษา นอกจากนี้ยังเชื่อว่าการที่มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงโดยไม่มีโรคภัยมาเบียดเบียนนั้นคือ ความสุขอันยิ่งใหญ่ ฉะนั้นชนเผ่าม้งจึงต้องทำทุกอย่างเพื่อเป็นการรักษาจากโรคต่าง ๆ พิธีกรรมในการรักษาโรคของชนเผ่าม้งมีอยู่หลายแบบ ซึ่งจะแตกต่างกันออกไป ดังนี้

การทำผี (การอ้วน) การอ้วนจะทำได้ก็ต่อเมื่อมีคนในครอบครัวเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ การอ้วนเป็นการเรียกขวัญที่หายไปให้กลับคืนมา ชนเผ่าม้งเชื่อว่าการเจ็บป่วยเกิดจากขวัญที่อยู่ในตัวหายไป เครื่องมือในการทำผี ได้แก่ ไม้คู่เสี้ยงหาย (ก๊วะ) ฆ้อง (จ๊วะเน้ง) แก้วในการนั่งทำผี (จ้องเน้ง) เหยียดขี้ตูด (จ้อเน้ง)

การรักษาคนตกใจ (การไซ้เจง) การไซ้เจงจะทำเมื่อมีคนป่วยที่ตัวเย็น เท้าเย็น ใบหูเย็น มือเย็น ชนเผ่าม้งเชื่อว่าการที่เท้าเย็น มือเย็น หรือตัวเย็น เกิดจากขวัญในตัวคนได้หล่นหายไป

การรักษาด้วยการเป่าด้วยน้ำ (การซ้อแต๊ะ) จะทำเมื่อมีคนในครอบครัวป่วย ตกใจมากเป็นพิเศษ กลัวมากเป็นพิเศษ โดยไม่ทราบสาเหตุ

การปิดกวาดสิ่งที่ไม่ดีออกไป (ตูซู่) ชนเผ่าม้งจะปิดกวาดสิ่งที่ไม่ดีออกไป ในช่วงขึ้นปีใหม่เพื่อปิดเป่าหรือกวาดสิ่งที่ไม่ดีให้ออกไปจากบ้าน

หมูประตูผี (อวะบั่วจ้อง) เป็นพิธีกรรมที่ชนเผ่าม้งทำเพื่อรักษา คนในบ้านให้ปราศจากโรคภัยต่าง ๆ การประกอบพิธีกรรมหมูประตูผีนั้นจะทำในตอนกลางคืนเท่านั้น มีการกล่าวเพื่อปิด - เปิดประตูบ้าน และจะมีการฆ่าหมูแล้วต้มให้สุก นำหมูที่ต้มสุกมาหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ จัดใส่จานไว้ 9 จาน สำหรับทำพิธี ซึ่งแต่ละจานจะใส่เนื้อหมูไม่เหมือนกัน

การเกิด ชนเผ่าม้งมีความเชื่อว่า การตั้งครุภนั้นเกิดจากผีพ่อแม่ให้เด็กมาเกิด เวลาใกล้คลอดหญิงมีครรภ์ไม่ควรไปไหนมาไหนโดยลำพัง หรือถ้ามีความจำเป็นจะต้องมีเพื่อนไปด้วยอย่างน้อย 1 คน การคลอดจะเป็นไปตามธรรมชาติ ชนเผ่าม้งเชื่อว่าการเป็นเด็กผู้ชายจะนำออกไปฝังไว้ที่เสากลางบ้าน ซึ่งเป็นเสาที่มีผีเสาศิตอยู่ เพราะผู้ชายควรจะรู้เรื่องผี ถ้าเป็นเด็กผู้หญิงจะฝังรกไว้ใต้แครนอนของมารดา เพราะต้องการให้ลูกสาวรู้จักกังวลสงวนตัว และรู้จักการบ้านการเรือน ชนเผ่าม้งจะตั้งชื่อบุตรหลังจากเด็กเกิดได้ 3 วัน โดยมีการทำพิธีตั้งชื่อ และนำไก่มาเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษเพื่อบอกผีบ้านผีเรือนให้คุ้มครองเด็กและขอบคุณผีพ่อแม่ที่ส่งเด็กมาเกิด ชนเผ่าม้งเชื่อว่าถ้าเด็กที่เกิดมายังไม่ครบ 3 วันนั้นยังเป็นลูกผีอยู่ หากเด็กนั้นตายภายใน 3 วันหลังจากคลอด จะไม่มีการจัดพิธีศพและสามารถนำเด็กไปฝังได้เลย

ในปัจจุบันนี้ชนเผ่าม้งนิยมไปคลอดที่โรงพยาบาลเพื่อความปลอดภัยต่อเด็กและแม่ แต่เด็กหรือบุตรที่เกิดมาต้องมีการทำพิธีตามประเพณีดั้งเดิมของชนเผ่าม้งทุกประการ

การตาย ชนเผ่าม้งเชื่อว่าพิธีศพที่ครบถ้วนถูกต้อง จึงจะส่งวิญญาณผู้ตายไปสู่สุคติได้ เมื่อมีการตายเกิดขึ้น ณ บ้านใด ญาติจะยิงปืนขึ้นไปบนฟ้า 3 นัด เป็นสัญญาณว่ามี การตายเกิดขึ้นในบ้านหลังนั้น

การจัดพิธีศพของชนเผ่าม้งจะจัดในบ้านของผู้ตาย จะมีการอาบน้ำให้ศพจากนั้นก็แต่งกายให้ศพด้วยเสื้อผ้าชุดชนเผ่าม้ง ตำแหน่งการตั้งศพคือตั้งบนพื้นใกล้ศาลพระภูมิหรือศาลบรรพชน ภาษาม้ง เรียกว่า “สือ ก่าง” (Xwm Kaab) ซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับประตูบ้านหรือที่เรียกว่าประตูผี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละนามสกุลที่แตกต่างกันออกไป จะมีการผูกข้อมือญาติทุกคนด้วยผ้าสีแดงและห้ามแกะออกจนกว่าจะเสร็จงานศพ บางแห่งจะมีการคาดศีรษะด้วยผ้าสีขาว ดังเช่นพิธีศพของชาวจีน ชนเผ่าม้งเชื่อว่าเมื่อมีเด็กหรือใครก็ตามที่หกล้มบริเวณบ้านของผู้ตาย ให้รีบทำพิธีเรียกขวัญบุคคลนั้นกลับมา มิฉะนั้นวิญญาณของผู้ตายจะนำวิญญาณของผู้ที่หกล้มไปอยู่ด้วย

ชนเผ่าม้งนิยมพันนิ้วมือศพด้วยด้ายสีแดง เพราะมีความเชื่อว่าระหว่างที่วิญญาณผู้ตายเดินทางไปยังปรโลก วิญญาณของผู้ตายจะถูกรังให้ปกหัวหอม ทำให้เดินทางไปเกิดซ้ำ วิญญาณผู้ตายสามารถอ้างได้ว่าเจ็บนิ้วทำให้ไม่สามารถปกหัวหอมได้ และชนเผ่าม้งยังเชื่อว่าวิญญาณผู้ตายต้องเดินทางผาดองบุงยักซ์ จึงมีการมีการสวมรองเท้าให้ศพด้วย จากนั้นศพจะถูกจัดวางบนแคร่และหามสูงจากพื้นประมาณ 1 เมตร จะมีการตั้งข้าวให้ศพวันละ 3 เวลา แต่แต่ละครั้งจะต้องยิงปืน 3 นัด และมีการจุดตะเกียงวางไว้ที่ลำตัวของศพ

“น้อง จ๋อง” (Noob Ncoos) เป็นผ้าสีเหลืองสีแดง ปักเป็นลวดลายต่าง ๆ มอบให้ผู้ตายเพื่อแสดงความอาลัย มีการตัดกระดาษแขวนไว้ข้างฝาของตัวบ้าน เพื่อที่จะเผาและเป็นการส่งผู้ตายให้ไปถึงที่หมาย ปัจจุบันได้มีการนำพวงหรีดไว้อาลัยร่วมกับการแขวนกระดาษด้วยก่อนจะนำศพไปฝังจะมีพิธี “ชื่อ ฉ่า” (Tswm Tshaav) โดยพิธีกรรมนี้จะต้องจัดในลานกว้าง ๆ ที่ญาติได้เตรียมไว้ เมื่อทำพิธีเสร็จจึงนำผู้ตายไปฝังได้ เมื่อขบวนถึงสุสานจะมีผู้เฒ่าทำพิธีที่หลุมอีกครั้งหลังจากนั้นจะเผากระดาษหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่จะมอบให้กับผู้ตาย จึงหย่อนศพลงหลุมและกลบดินปิดปากหลุม มีการจัดวางก้อนหินเหนือหลุมศพ บางครอบครัวจะล้อมรั้วรอบบริเวณหลุมศพเพื่อไม่ให้สัตว์มาคุ้ยเขี่ยหลุมศพ สถานที่ฝังศพของชนเผ่าม้งจะดูตามตำราฮวงจุ้ย หรือฝังตามความต้องการของผู้ตายที่ได้บอกกล่าวล่วงหน้า ชนเผ่าม้งจะไว้ทุกข์ ให้ผู้ตายประมาณ 13 วัน มีข้อห้ามระหว่างการไว้ทุกข์คือ ห้ามซักเสื้อผ้าและหิวหม เพราะเชื่อว่าสิ่งสกปรกจะเข้าไปในอาหารของผู้ตาย ห้ามต่อด้ายเพราะด้ายจะพันแข้งขาของผู้ตาย ห้ามเย็บผ้าเพราะเชื่อว่าผู้ตายจะถูกเข็มแทง

ปัจจุบัน ชนเผ่าม้ง อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมเหล่านี้ไว้ไม่มีการเปลี่ยนแปลง และมีการนำศพมาบรรจุไว้ในโลงศพแทนแคร่

ศิลปะการแสดง

ชนเผ่าม้งมีประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ เช่นเดียวกับชนชาติอื่นๆ มีความสามารถในการสร้างงานศิลปะหลายด้าน ดังนี้

ด้านดนตรี ชนเผ่าม้งมีเครื่องดนตรีที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นชนเผ่า ได้แก่ เฆ่ง (Qeej) ซึ่งแปลว่า แคน หรือ Mouth Organ เฆ่ง (Qeej) ซึ่งมีการเขียนหลายรูปแบบ เช่น เฆ่ง (Qeej), เค่ง (Qeej), เก้ง (Qeej) แต่ในงานรายงานชิ้นนี้จะขอใช้ในทางเดียวกัน คือ เฆ่ง (Qeej) เป็นเครื่องดนตรีที่ทำจากลำไม้ไผ่ และไม้เนื้อแข็ง มีปรากฏในเอเชียมากกว่า 3,000 ปีและถือได้ว่าเป็นเครื่องดนตรีที่เก่าแก่ที่สุด

เฆ่ง (Qeej) ถือว่าเป็นเครื่องดนตรีที่เป็นมรดกของชนเผ่าม้งเลยก็ว่าได้ เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ในการประกอบในพิธีศพและในพิธีที่เกี่ยวข้องกับผู้เสียชีวิตไปแล้ว รวมทั้งเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ในนันทนาการอีกด้วย เสียงเพลงที่แว่วมาอย่างโหยหวน แสดงความสูญเสีย ที่สลับซับซ้อนนั้นเป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ตายกับลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ เสียงเฆ่งที่แว่วออกมาล้วนมีความหมายสอดแทรกบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ให้กับดวงวิญญาณได้รับรู้ เช่น ให้เขารู้ว่าเขาเสียชีวิตแล้ว ให้กลับมาทานข้าวเช้า มาทานข้าวเที่ยง มาทานข้าวเย็น ให้ผู้ตายนั่นรับรู้สิ่งต่างที่ลูกหลานมอบให้ ให้ผู้เสียชีวิตนั้นมีความสุขในภพต่อ ๆ ไป ให้เดินทางไปพบบรรพชนของตนเองได้ ดังนั้นชนเผ่าม้ง จึงถือว่าหากงานศพใดไม่มีการแสดงเฆ่ง (Qeej) งานศพนั้นก็จะไม่สมบูรณ์เพราะดวงวิญญาณไม่สามารถไปสู่สุคติได้ นอกจากนี้ เฆ่งยังสามารถนำไปแสดงงานรื่นเริงทั่วไปได้เช่นกัน จะพบได้มากที่สุดในช่วงเทศกาลปีใหม่ม้ง และยังเป็นการแสดงเพื่อต้อนรับบุคคลสำคัญหรือแขกบ้านแขกเมืองได้อีกด้วย

ภาพที่ 6 การแสดงเซ่ง (Qeej) ในพิธีศพของชนเผ่าม้ง
(ที่มา : มุลนิธิกระจกเงา, 2007)

ภาพที่ 7 การแสดงเซ่ง (Qeej) เพื่อความบันเทิงของชนเผ่าม้ง
(ที่มา : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส), 2554)

ขลุ่ย เป็นเครื่องดนตรีอีกประเภทหนึ่งที่ใช้เป่าเรียกหาคู่และสร้างความ จรรโลงใจแทนความรู้สึกของสภาพจิตใจของผู้นั้น จะเป่าในงานสำคัญ เช่น งานปีใหม่ เป็นต้น ในปัจจุบันชนเผ่าม้งในอำเภอคลองลานยังนิยมเป่าขลุ่ยกันอย่างแพร่หลาย

กลอง หรือ จี๊ว เป็นเครื่องดนตรีที่มีลักษณะเป็นกลองสองหน้า ใช้แผ่นหนังสัตว์สองแผ่นมาประกอบเข้ากับโครงกลองกลมตัวกลองทั้งสองด้านริมขอบของแผ่นหนังทั้งสองแผ่นจะเจาะรูเป็นคู้ๆ สำหรับเสียบสลักไม้เล็กๆ เพื่อใช้เชือกร้อยสลักไม้ของแผ่นหนังทั้งสองด้านดึงเข้าหากัน ซึ่งจะทำให้แผ่นหนังกลองตึงตัวเต็มที่ เมื่อตีจะมีเสียงดังกังวาน กลองนี้จะใช้เมื่อประกอบพิธีงานศพ การปล่อยผีหรือปลดปล่อยวิญญาณเท่านั้น

วัฒนธรรม ประเพณี

ชนเผ่าม้ง อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร มีลักษณะการเคารพนับถือกันตามตระกูลแซ่และเชื่อมโยงกันเป็นชุมชนสังคมเครือญาติ การนับถือศาสนาจะนับถือศาสนาพุทธและผีเป็นส่วนใหญ่ มีวัฒนธรรมและประเพณีที่ยึดถือและปฏิบัติกันตั้งแต่สมัยโบราณ ได้แก่

1. ประเพณีปีใหม่

ประเพณีขึ้นปีใหม่หรือประเพณีฉลองปีใหม่ จะจัดขึ้นหลังจากได้เก็บเกี่ยวผลผลิตในรอบปีเรียบร้อยแล้ว ประเพณีฉลองปีใหม่ เรียกว่า “น่อเป็ใจว้อ” แปลตรงตัวได้ว่า “กินสามสิบ” สืบเนื่องจากชนเผ่าม้งจะนับช่วงเวลาตามจันทรคติ โดยจะเริ่มนับตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำ ไปจนถึง 30 ค่ำ (ซึ่งตามปฏิทินจันทรคติจะแบ่งออกเป็นข้างขึ้น 15 ค่ำ และข้างแรม 15 ค่ำ) เมื่อครบ 30 ค่ำ จึงนับเป็น 1 เดือน ดังนั้นในวันสุดท้าย (30 ค่ำ) ของเดือนสุดท้าย (เดือนที่ 12) ของปีจึงถือได้ว่าเป็นวันส่งท้ายปีเก่า ในวันดังกล่าวหัวหน้าครัว จะประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อาทิ การทำพิธีบูชาถึงผีฟ้า - ผีป่า - ผีบ้าน ที่ให้ความคุ้มครอง และดูแลความสุขสำราญตลอดทั้งปีวันถัดจากวันส่งท้ายปีเก่าไป 3 วัน เป็นวันฉลองปีใหม่

กิจกรรมการเล่นที่บรรดาหนุ่มสาวนิยมเล่นกัน ในเทศกาลปีใหม่ คือการโยนลูกช่วง ลูกช่วงที่ใช้เล่นนั้น ทำขึ้นจากเศษผ้าสีดำเย็บต่อเชื่อมกันเป็นลูกกลม โดยหญิงสาวสอดจะเป็นผู้จัดทำลูกบอลผ้า โดยฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายเลือกชายหนุ่มที่พอใจ แล้วนำลูกช่วงไปให้ฝ่ายชาย เพื่อชวนไปโยนลูกช่วงด้วยกัน โดยแต่ละฝ่ายจะยืนเป็นแถวหน้ากระดานเรียงหนึ่งหันหน้าเข้าหากัน มีระยะห่างกันพอสมควรแล้วโยนลูกช่วงให้กันไปมา สามารถทำการสนทนากับคู่ที่โยนได้ เพื่อความสนุกสนาน นอกจากนี้ บนเวทียังมีการแสดงประกอบเพลงพื้นเมืองของเด็กสาวชนเผ่าม้ง และมีการแสดงการเป่าแคนของชนเผ่าม้ง ที่จะแสดงในงานเทศกาลปีใหม่ และวันสำคัญต่างๆ เท่านั้น

ปัจจุบันการดำเนินชีวิตของชนเผ่าม้ง อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ปรับเปลี่ยนในบางสิ่งบางอย่าง เพื่อให้ทันต่อยุคสมัย จึงจัดโครงการจัดงานประเพณีท้องถิ่นของชนเผ่า เพื่อสืบสานประเพณีปีใหม่ชนเผ่าม้ง ให้ตรงกับวันขึ้นปีใหม่สากลเป็นประจำในทุกๆ ปีเพื่อที่ลูกหลาน หรือญาติที่ไปประกอบอาชีพที่ห่างไกลสามารถกลับมาร่วมงานได้

ภาพที่ 8 งานประเพณีปีใหม่ชนเผ่าม้ง อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
(ที่มา : ภูรินทร์ ว่าคุณธรรม. 2559)

2. ประเพณีกินข้าวใหม่ ตรงกับเดือนกันยายน-เดือนพฤศจิกายน

ประเพณีกินข้าวใหม่ ของชนเผ่าม้งอำเภอคลองลาน เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีความเชื่อว่าจะต้องเลี้ยงผีปู่-ผีย่า เพราะช่วงเวลาในหนึ่งรอบปีที่ผ่านมา เชื่อว่ามีผีปู่-ผีย่า ได้ดูแลครอบครัวของแต่ละครอบครัวเป็นอย่างดี ดังนั้นจึงมีการเซ่นบูชาผีปู่-ผีย่าพร้อมกับเจ้าที่ทุกตน ซึ่งการกินข้าวใหม่จะทำการในเดือนตุลาคมของทุกปี ข้าวใหม่คือข้าวที่เก็บเกี่ยวเมื่อต้นข้าวเริ่มสุก ให้รวงข้าวมีสีเขียวปนเหลือง เมื่อเกี่ยวเสร็จก็จะนำมานวดให้ข้าวเปลือกหลุดออกโดยไม่ต้องตากให้แห้ง นำข้าวเปลือกที่นวดเรียบร้อยแล้วมาคั่วให้เม็ดข้าวแข็งและเปลือกข้าวแห้ง ในอดีตนั้นนิยมการตำข้าวด้วยไค้กกระเดื่อง เมื่อตำเสร็จเรียบร้อยแล้วนำข้าวมาหุงเพื่อเช่นไหว้ผีปู่-ผีย่า ซึ่งในการทำพิธีเช่นนี้สามารถทำได้โดยการนำไค้ตัวผู้มาเช่นไหว้ตรงผีประตูก่อน โดยการนำไค้ที่ต้มทั้งตัวมาประกอบพิธีซึ่งตำแหน่งที่จะต้องเช่นไหว้มี 5 แห่ง ได้แก่ สี่ก้าง ตั้งขอลูบ ตั้งขอลุด ตั้งขอล่อง ตั้งจี้ตั้ง ขณะทำพิธีต้องสวดบทสวดเพื่อที่บอกให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือได้รับรู้และเข้ามาทานก่อน เมื่อทำพิธีเสร็จคนในบ้านถึงจะสามารถทานต่อได้ พิธีกินข้าวใหม่นั้นได้สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

3. ประเพณีการแต่งงาน

หนุ่มสาวจะแต่งงาน ฝ่ายชายจะพาฝ่ายหญิงไปบ้านของตนเอง โดยผ่านประตูผีบ้านของฝ่ายชาย พ่อแม่ของฝ่ายชายจะเอาแม่ไก่มาหมุนรอบศีรษะทั้งสองคน 3 รอบ เรียกว่า “หรือข้า” เป็นการต้อนรับลูกสะใภ้ ฝ่ายชายต้องให้ญาติผู้ใหญ่คน 2 คน เรียกว่า “แม่โง้ง” ไปแจ้งทางญาติฝ่ายหญิงทราบภายใน 24 ชั่วโมง พ่อแม่ฝ่ายหญิงจะแจ้งให้แม่โง้งว่าอีก 3 วันให้มาใหม่ ซึ่งหมายความว่าพ่อแม่ฝ่ายหญิงต้องการจัดงานแต่งงาน ในสมัยก่อนชนเผ่าม้งมักจะอยู่กินด้วยกันก่อน แล้วค่อยมาจัดงานแต่ง แต่ปัจจุบันนี้สังคมเปลี่ยนไปตามยุคเทคโนโลยี ทำให้การจัดงานแต่งงานของชนเผ่าม้งได้กำหนดจัดงานแต่งงานภายใน 3 วัน ซึ่งเป็นที่นิยมกันในปัจจุบัน

ค่าสินสอดในงานแต่งงานของชนเผ่าม้ง ในสมัยก่อนเรียกว่า “หน้าจื่อเค้าซอ” หมายถึง ค่าเลี้ยงดูบุตรหรือค่าที่พ่อแม่ซุบเลี้ยงลูกเป็นเงินแห่งจำนวน 4 แห่ง หรืออาจจะมากกว่าตามกำลังของเจ้าบ่าว เงินแห่งเป็นค่าสินสอด ในปัจจุบันชนเผ่าม้ง อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชรนิยมใช้เป็นเงินสดแทนเงินแห่ง

บทสรุป

ชนเผ่าม้งอำเภอคลองลานเป็นสังคมเกษตรกรรม อยู่เป็นครอบครัวใหญ่ เวลาว่างงานต่างๆ จะมาช่วยเหลือกันและกัน ไม่มีวันหยุดตามประเพณี เว้นแต่จะหยุด ตามเหตุการณ์ต่าง ๆ คือ งานศพ งานแต่งงาน งานประเพณีปีใหม่ม้ง หรือการประกอบพิธีกรรมในแต่ละคร้วเรือนเท่านั้น ในปัจจุบันนี้ชนเผ่าม้งในอำเภอคลองลานมีการประกอบอาชีพค้าขายกันมากขึ้น ประกอบกับมีการทำเกษตรแบบผสมผสานมากขึ้น ตลอดจนประกอบอาชีพอื่นมาเสริม เช่น การปักผ้า การตีมีด เป็นต้น

ภาพที่ 9 การลงพื้นที่สำรวจข้อมูลชนเผ่าม้ง

บรรณานุกรม

- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. (2561). **กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง อำเภอลองลาน**.
[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://sites.google.com/site/vernacularthai2015/klum-cha-ti-phanthu-mng-xaphex-khlxnglan>. [2561, พฤษภาคม 6].
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2506). **ชาวเขาในไทย**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (2548). **ม้ง : หลากหลายชีวิตจากขุนเขาสู่เมือง**. (พิมพ์ครั้งที่ 1). เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- ประสิทธิ์ ลีปรีชา และคณะ. (2554). **ม้งลาวในประเทศไทย : นโยบายและการดำเนินการภาครัฐไทย (2518 – 2552) The Lao Hmong in Thailand State Policies and Operations (1975-2009)**. กรุงเทพฯ: กรมกิจการชายแดนทหาร กองบัญชาการกองทัพไทย.
- พรหมชาติ จิตชยานนท์กุล. (2561, พฤษภาคม 1). **ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 16 ตำบลลองลานพัฒนา อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร. สัมภาษณ์**.
- มาลา คำธรธารา. (2559). **บทความนิทานและเครื่องดนตรีของเผ่าม้งและกะเหรี่ยง**. [ออนไลน์].
เข้าถึงได้จาก: <http://mynewmara.blogspot.com/>. [2560, มกราคม 9].
- มูลนิธิกระจกเงา. (2558). **ประวัติความเป็นมาของชนเผ่าม้ง**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://hmong.hilltribe.org/thai/>. [2558, กันยายน 15].
- ยศ สันตสมบัติ และคณะผู้วิจัย. (2547). **นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรชีวภาพและสิทธิชุมชน**.
เชียงใหม่: วิทอินดีเซนส์.
- สภาวัฒนธรรมอำเภอลองลาน. (2553). **วัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมินาม ตำบลลองลานพัฒนา อำเภอลองลานกำแพงเพชร**.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส). (2554). **เทศกาลก่อสร้างสรรค์เพื่อเด็กชาติพันธุ์**.
[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaihealth.or.th/Content-fb>. [2560, มกราคม 30].

